

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI
TARIX FAKUL’TETI
FALSAFA, TARBIYA VA HUQUQ
TA’LIMI KAFEDRASI

ROSSIYA FEDERATSIYASI
TATARISTON RESPUBLIKASI
QOZON FEDERAL
UNIVERSITETI
IJTIMOIY-FALSAFIY FANLAR
VA OMMAVIY
KOMMUNIKATSIYALAR
INSTITUTI

**“GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR INNOVATSION TAFAKKURINI
YUKSALTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY MUAMMOLARI”**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari to‘plami
(Jizzax shahri, 2023-yil 7-iyun, O‘zbekiston)

Сборник материалов международной научно-теоретической
конференции на тему
**«СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ»**
(г. Джизак, 7 июня 2023 г., Узбекистан)

Collection of materials of the international scientific-theoretical
conference on the topic
**“SOCIAL-PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF IMPROVING YOUTH
INNOVATIVE THINKING IN GLOBALIZATION”**
(Jizzakh city, June 7, 2023, Uzbekistan)

UDK: 101(001)

“Globallashuv sharoitida yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari”: xalqaro ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari to‘plami (Jizzax, 2023-yil 7-iyun, O‘zbekiston). – Jizzax, 2023. – 374 b.

«Социально-философские проблемы совершенствования инновационного мышления молодежи в условиях глобализации»: материалы международной научно-теоретической конференции (г. Джизак, 7 июня 2023 г., Узбекистан) . – Джизак, 2023. – 374 с.

“Social-philosophical problems of improving youth innovative thinking in globalization”: materials of the international scientific-theoretical conference (Jizzakh city, June 7, 2023, Uzbekistan). – Jizzakh, 2023. – 374 p.

**MAS’UL MUHARRIRLAR:
ОТВЕТСТВЕННЫЕ РЕДАКТОРЫ:
RESPONSIBLE EDITORS:**

В.М.Очилова – falsafa fanlari doktori, professor, O‘zbekiston
М.Ю.Ефлова – sotsiologiya fanlari doktori, Tatariston Respublikasi, Rossiya

**ТАHRIR HAY’ATI:
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
EDITORIAL BOARD:**

A.Saidqosimov – falsafa fanlari doktori, professor
A.Amonlayev – falsafa fanlari nomzodi, dotsent
B.Toshboyev – falsafa f.b.f.d., (PhD), dotsent
M.Ergasheva – sots.f.b.f.d., (PhD), dotsent
N.Tangirov – falsafa f.b.f.d., (PhD), dotsent v.b.
A.To‘rayev – siyos. f.b.f.d., (PhD), dotsent v.b.

**TAQRIZCHILAR:
РЕЦЕНЗЕНТЫ:
REVIEWERS:**

N.Shermuhammedova – falsafa fanlari doktori, professor
O.G‘aybullayev – falsafa fanlari doktori, professor
M.Xoshimxonov – falsafa fanlari doktori, dotsent
S.Kistaubayev – falsafa doktori (PhD), dotsent

To‘plamda joy olgan tezislarda keltirilgan ma’lumotlarning to‘g‘rililigiga mualliflar javobgardirlar

Авторы несут ответственность за правильность информации содержащейся в тезисах включенных в сборник

The authors are responsible for the correctness of the information contained in the theses included in the collection

SO‘Z BOSHI

Xonimlar va janoblar!

Hurmatli mehmonlar!

“Globallashuv sharoitida yoshlarning innovatsion tafakkurini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari” mavzusidagi anjumanga xush kelibsiz!

Bugun biz konferensiya davomida dolzarb muammolarni hal qilish va globallashuv davrida yoshlarimiz o‘rtasida innovatsion fikrlashni rivojlantirishning aniq yo‘llarini o‘rganish uchun yig‘ildik.

Misli ko‘rilmagan o‘zaro bog‘liqlik bilan ajralib turadigan, jadal rivojlanayotgan dunyomizda yoshlarning innovatsion tafakkurini tarbiyalashda yuzaga keladigan ijtimoiy-falsafiy muammolarni hal etish zarur. Globallashuv nafaqat muloqot qilish, savdo qilish va o‘zaro munosabatlarimizni o‘zgartiribgina qolmay, balki bizga noyob imkoniyatlar va murakkabliklarni taqdim etdi. Biz ushbu globallashuv davrini qabul qilar ekanmiz, yoshlarimizda uning qiyinchiliklarini anglash va uning uzluksiz rivojlanishiga hissa qo‘shish uchun intellektual chaqqonlik va ijodiy fikrlashini ta‘minlashimiz kerak.

Konferensiya olimlar, o‘qituvchilar, tadqiqotchilar va siyosatchilarning globallashuv sharoitida yoshlar ongida innovatsion tafakkurni yuksaltirishning ko‘p qirrali jihatlarini birlashtirish va o‘rganish uchun platforma bo‘lib xizmat qiladi deb o‘ylayman. Konferensiya davomida biz innovatsion fikrlashni rivojlantirishda ta‘limning ro‘lidan tortib, globallashuvning madaniy o‘ziga xoslik va xilma-xillikka ta‘siri, raqamli tafovut va uning yoshlarga ta‘siri, tadbirkorlik tafakkurini tarbiyalashgacha bo‘lgan turli mavzularni o‘rganamiz va bu kabi muhim masalalarning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini chuqurroq anglash uchun jiddiy munozaralar olib boramiz, fikr almashamiz va bir-birimizning tajribamizdan o‘rganamiz.

Ushbu intellektual sayohatni birgalikda boshlar ekanmiz, hamkorlik va fanlararo yondashuvlarning ahamiyatini tan olishimiz zarur. Ijtimoiy falsafa va globallashuv chorrahasida biz duch kelayotgan muammolar bilimning turli sohalaridan, jumladan, falsafa, sotsiologiya, psixologiya, ta‘lim va texnologiyadan kelib chiqqan holda yaxlit istiqbollarni talab qiladi. Samarali hamkorlik ruhida men ushbu konferensiya davomida o‘rganishimiz mumkin bo‘lgan bir nechta aniq **taklif** va **tavsiyalarini** bildirmoqchiman:

1. *Ta‘lim tizimlariga innovatsion yondashuv:* Sifatli ta‘lim innovatsion fikrlashni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Demak, ijodkorlikni, tanqidiy fikrlashni va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rag‘batlantiradigan innovatsion pedagogik yondashuvlarni ta‘limga tadbiiq etishimiz zarur. Biz loyihaga asoslangan ta‘limni, fanlararo o‘quv dasturlarini va rivojlanayotgan texnologiyalarni auditoriyalarda integratsiyalashuvini o‘rganishimiz mumkin. Bundan tashqari, o‘qituvchilarni talabalarda innovatsion fikrlashni rivojlantirish uchun ko‘nikma va bilimlar bilan qurollantiradigan o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlarining ahamiyatini muhokama qilishimiz kerak.

2. *Madaniyatlararo almashinuvni rag‘batlantirish:* Globallashuv turli madaniyatlarni birlashtirib, imkoniyatlar va muammolarni taqdim etdi. Biz yoshlar o‘rtasida madaniyatlararo almashinuvni, o‘zaro tushunishni rivojlantirish va madaniy xilma-xillikni qadrlash strategiyalarini ko‘rib chiqishimiz kerak. Madaniy almashinuv dasturlari, til o‘rganish va madaniyatlararo muloqot kabi tashabbuslar yoshlar ongini turli nuqtai nazar va hayot tarzi bilan tanishtirish orqali innovatsion fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

3. *Raqamli bo'linishni bartaraf etish:* Bugungi raqamli asrda texnologiya va internetga kirish juda muhim. Keling, raqamli tafovutni bartaraf etish tashabbuslarini muhokama qilaylik, bu esa barcha millatdagi yoshlarning raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish va onlayn resurslardan foydalanish uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Biz davlat-xususiy sheriklik, jamoat markazlari va xizmat ko'rsatilmagan hududlarda arzon va inklyuziv raqamli infratuzilmani taqdim etish bo'yicha innovatsion yechimlarni o'rganishimiz mumkin.

4. *Tadbirkorlik tafakkurini rag'batlantirish:* Tadbirkorlik ko'nikmalari innovatsion fikrlashni rivojlantirish uchun zarurdir. Tadbirkorlik bo'yicha ta'lim dasturlari, murabbiylik tashabbuslari, mahalliy biznes va startaplar bilan hamkorlik kabi yoshlarda tadbirkorlik tafakkurini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish kerak. Tavakkalchilik, chidamlilik va ijodkorlik madaniyatini singdirish orqali biz yoshlar ongiga innovatsiyalarni qabul qilish va ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun kuch berishimiz mumkin.

5. *Innovatsiyalarda axloqiy mulohazalar:* Innovatsiyalar vakuumda yuzaga kelmasligi kerak, u axloqiy tamoyillar asosida boshqarilishi zarur. Biz sun'iy intellekt, ma'lumotlar maxfiylik va ijtimoiy mas'uliyat kabi texnologik taraqqiyotning axloqiy oqibatlarini haqida fikr yuritishimiz kerak, bu bilan yoshlarning nafaqat texnik ko'nikmalar bilan, balki globallashgan dunyoning murakkabliklarida harakat qilish uchun kuchli axloqiy "kompas" bilan jihozlanganligini ta'minlashimiz mumkin.

6. *Yoshlarni siyosatga jalb qilish:* Innovatsion fikrlashni oshirishning ijtimoiy-falsafiy muammolarini samarali hal qilish uchun biz yoshlarni qarorlar qabul qilish jarayonlariga faol jalb qilishimiz kerak. Keling, yoshlarni siyosatni ishlab chiqishga jalb qilish, ularning ovozini eshitish va istiqbollarni baholash uchun platformalar yaratish strategiyalarini muhokama qilaylik. Yoshlarning ta'lim siyosati va tashabbuslarini shakllantirishda manfaatdor tomonlar sifatida imkoniyatlarini kengaytirish o'z tengdoshlari orasida egalik tuyg'usini uyg'otadi va innovatsion fikrlashni ilhomlantiradi.

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari!

Barchangizni tadqiqot natijalari va amaliy tajribalaringiz bilan o'rtoqlashishga chorlayman, chunki biz birgalikda real dunyo o'zgarishiga olib keladigan aniq tavsiyalarni ishlab chiqishga intilamiz. Fikr almashish, hamkorlikni rivojlantirish va yoshlarimizning innovatsion tafakkuri bizni farovon va barqaror global jamiyat sari undaydigan kelajak uchun poydevor qo'yish uchun ushbu imkoniyatdan foylanish maqsadga muvofiqdir.

Yana bir bor har biringizni samimiy tabriklayman. Globallashuv sharoitida yoshlarning innovatsion tafakkurini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolarini birgalikda o'rganaylik, samarali munozaralar olib boraylik, mazmunli aloqalarni rivojlantiraylik. Keling, birgalikda yaxshi kelajak sari intilaylik.

E'tiboringiz uchun rahmat!

Sh.S.Sharipov

**A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti
rektori, pedagogika fanlari doktori, professor**

1- SHO‘BA:
GLOBALLASHUV SHAROITIDA INNOVATSION TAFAKKURNING ANAMIYATI
СЕКЦИЯ 1:
АКТУАЛЬНОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ
SECTION 1:
THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE THINKING IN THE CONTEXT OF
GLOBALIZATION

YANGI O‘ZBEKISTON – UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA
IJTIMOIIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Ravshanbek Mahmudov – GulDU professori, f.f.n., O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevori sifatida ilm-fanga e’tiborning kuchayishi, zaruriyat va amalga oshirilayotgan islohotlarning konseptual masalalariga e’tibor qaratilgan

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, Uchinchi Renessans, ilm-fan, ilmiy faoliyat, tadqiqot, tafakkur.

НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН - ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ
МЫСЛИ В ПЕРИОД ТРЕТЬЕГО ВОЗРОЖДЕНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются концептуальные вопросы усиления внимания к науке как фундаменту Третьего Возрождения в нашей стране, необходимость и проводимые реформы.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, Третье Возрождение, наука, научная деятельность, исследование, мышление.

NEW UZBEKISTAN - PROBLEMS OF DEVELOPING SOCIAL
THOUGHT IN THE THIRD RENAISSANCE PERIOD

Annotation

This article focuses on the conceptual issues of increasing attention to science as the foundation of the Third Renaissance in our country, the necessity and the ongoing reforms.

Keywords: New Uzbekistan, Third Renaissance, science, scientific activity, research, thinking.

*Ilmga asoslanmagan sohaning
kelajagi bo‘lmaydi.*

Shavkat Mirziyoyev

Yangi O‘zbekistonda globallashuv davri hukmron. Shuning uchun ham barcha sohalarda juda katta islohotlar amalga oshirilmoqda.

Markaziy Osiyo xalqlari ikki Uyg‘onish davrini boshidan kechirgan. Bu davrda

manbalarda keltirilishicha, mintaqamizdan ikki mingdan ortiq allomalar, mutafakkirlar yetishib chiqqan.

2017-yilda Prezident tashabbusi bilan O‘zbekiston Islom sivilizatsiya markazi qurilishi boshlandi va besh yildirki davom etmoqda. Chunki, jahonda yagona, bahaybat, fayzli, ko‘p tarmoqli, zamonaviy bir ilm maskani paydo bo‘lmoqda. 2016 yildan keyin O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi huzuridagi bir necha ilmiy-tekshirish institutlari qayta tiklandi. O‘zbekiston Fanlar Akademiyasiga salkam yigirma yil to‘xtab qolgan saylov o‘tkazish yo‘lga qo‘yildi. Mamlakatimizda yangi Innovatsion rivojlanish vazirligi, zamonaviy oliy o‘quv yurtlari, chet ellardagi nufuzli oliy ta’lim muassasalari filiallari tashkil etildi. Bularning barchasi O‘zbekistonimizda ilm-fan taraqqiyotiga alohida e’tibor berilayotganligidan dalolatdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” kitobida “... olimlik – Alloh nuri tajassum etgan ulug‘ martaba. Bu martabadan jamiyatning butun vujudiga ziyo taraladi. Olimlarning suxbatidan inson o‘ziga ma’naviy boylik oladi, qalb kengliklarini, tafakkur teranligini his qiladi”, deb yozgan edilar. Haqiqatdan ham olimlik kasb emas. Olimlik – hunar emas. Olimlikni kimdandir o‘rganib, o‘zlashtirib bo‘lmaydi. Olimlik-Muhtaram Prezidentimiz aytganlaridek, Alloh nuri tekkan, yuqirtgan ulug‘ martabadir. Xalqimiz ichidan Qori-Niyoziy, Ibrohim Mo‘minov, Muzaffar Xayrullayev, Yorqin To‘raqulov, Ibrohim Hamroboyev, Ayub G‘ulomov, Umarali Normatov, Ozod Sharafiddinov, Yormat Todjiyev, Naim Karimov, Yo‘ldosh Jumaboyev, Ismoil Soifnazarov, Nigina Shermuhammedova, Hamidulla Boltaboyev kabi minglab ilm-fan taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan olimlar yetishib chiqqanlar.

So‘ngi olti yilda mamlakatimizda “Yangilanayotgan O‘zbekiston”, “Jamiyatimizning yangi qiyofasi”, “Jamiyat-islohotlar tashabbuskori”, “Yangi O‘zbekiston orzusi”, “Uchinchi Renessans poydevorini yaratish”, “Yangi O‘zbekiston - Uchinchi Renessans sari” kabi juda katta falsafani, mantiqni o‘zida mujassam etgan va butun mamlakatimiz xalqini, ayniqsa, ziyolilarni o‘ylashga, mehnat qilishga undaydigan, harakatlantiradigan shiorlar o‘rtaga tashlandi.

Yurtboshimiz “Yangi O‘zbekiston strategiyasi, oliyjanob niyatlarni amalga oshirish, yangi hayot qurish yo‘lidagi beqiyos o‘zgarishlar hammamizdan fidoyilik va bunyodkorlikni, yanada katta jonbozlikni talab etmoqda”, degan edilar.

“Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlik!” ekanligini bugun xalqimiz yaxshi biladi. Jamiyat taraqqiyotini barcha davrlarda ham ilm-fan, bilim hal qilgan. Uzoq yillar maktab bitiruvchilarini 8-9 foizigina oliy o‘quv yurtlari talabasi bo‘lish baxtiga muyassar bo‘lar edilar. Bugungi kunda 2001-yil hisobi bo‘yicha maktab bitiruvchilarining 28 foizi talaba bo‘lish baxtiga muyassar bo‘ldilar. 2023-yilda mamlakatimizning mingdan ortiq farzandlari maktabidagi bitiruv imtixonlarini topshirmaslaridanoq chet ellardagi eng nufuzli oliy o‘quv yurtlari talabaligini qo‘lga kiritdilar. Demak, xalqimizning “oqqan ariq-oqadi” degan hikmati bugungi kunda ham eskirmagan.

Muhtaram Prezidentimizning bugun shiorga aylanib ketgan “najod – maktabda, najod – tarbiyada, najod – ilmda” degan falsafiy gapi juda to‘g‘ri. Negaki, xalqimiz ichidan beruniylar, forobiylar, xorazmiylar, ibn sinolar, Erkin Vohidovlar, Xudoyberdi To‘xtaboevlar, Isojon Sultonlar, Akmal Saidovlar yetishib chiqishiga shubha yo‘q. Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti maktab ostonasidan boshlanadi degan g‘oyani ijrosini ta’minlash uchun Prezident maktablari, Ijod maktablari, Iqtisoslashgan maktablar kabi juda katta ishlar amalga

oshirilmoqda.

Yangi O‘zbekistonni Uchinchi Renessans davrini paydo bo‘lishi bugun maktab partasida o‘tirgan farzandlarimizning aql-zakovatiga, bilimiga bog‘liq. Olimlik ham Alloh tomonidan yuqtiriladi. Faqat ko‘p tillarni bilgani, kompyuter savodxonlikka erishilganini o‘zi kamlik qiladi. Olim bo‘lish uchun avvalo-inson – Odam bo‘lishi kerak. Insoniylik, boshqalarga g‘amxo‘rlik, mehnatsevarlik, halollik, poklik, iymonlilik, diyonatlilik, bilimdonlik, mushahadakorlik, his-tuyg‘ulilik, zehnlilik, idroklilik, farosatlilik kabi ellikka yaqin faqat ijobiy fazilatlar olimda bo‘lishi talab etiladi.

Yangi O‘zbekistonni Uchinchi Renessans davrini bunyod etishda ijtimoiy-siyosiy fanlarni, ma’naviyatni roli beqiyos. Chunki ijtimoiy-siyosiy, gumanitar fanlar yoshlar dunyoqarashini o‘stirishda, milliy urf-odatlarini, qadriyatlarini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Yangi O‘zbekiston yoshlari aqlli, zakovatli, iste’dodli, salohiyatli bo‘lishlari uchun Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ilmiy meroslarini mukammal o‘qib, uqib olishlari zarur. Faqat chet tilini bilish, kompyuter savodxonligiga ega bo‘lishning o‘zi aql-zakovatlikka kamlik qiladi. Bugungi kundagi eng zarur vazifa yoshlarni chin ma’nodagi barkamol, komil inson qilib tarbiyalashdir.

Xulosa qilib aytganda bugungi globallashuv davrida yoshlar ijtimoiy tafakkurini o‘stirish eng zarur vazifalardan biridir.

АКТУАЛЬНОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Хошимова Шафоат Файзуллоевна – Заведующий кафедры методики преподавания истории и права Худжандского Государственного Университета им. Б.Гафурова, Таджикистан

Тагиров Насим - доцент кафедры методики преподавания истории и права Худжандского Государственного Университета им. Б.Гафурова, к.п.н., Таджикистан

Аннотация

Инновационное мышление в преподавании истории имеет большое значение в условиях глобализации и быстро меняющегося мира. Это помогает учителям и ученикам стать более гибкими, адаптивными и творческими в своем подходе к обучению и пониманию истории.

Ключевые слова: Актуальность, инновация, мышления, глобализация, навыки.

THE RELEVANCE OF INNOVATIVE THINKING IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Annotation

Innovative thinking in history teaching is of great importance in a globalized and rapidly changing world. This helps teachers and students become more flexible, adaptive and creative in their approach to teaching and understanding history.

Keywords: Relevance, innovation, thinking, globalization, skills.

Инновационное мышление становится все более актуальным в условиях глобализации, когда мир становится все более взаимосвязанным и быстро меняющимся. Успех в современном мире требует не только знаний и навыков, но и способности мыслить творчески и находить новые подходы к решению проблем. История - это одна из тех областей, где инновационное мышление может привести к важным открытиям и новым методикам преподавания. История не только помогает понять прошлое, но и дает возможность прогнозировать будущее, именно поэтому она становится все более значимой в контексте глобализации. Одной из самых интересных новейших методик в преподавании истории является использование компьютерных технологий. Новые программы и онлайн-ресурсы помогают ученикам лучше понять и запомнить материал, а также развивают навыки критического мышления и анализа. Например, с помощью игр и симуляций можно смоделировать исторические события и ученики могут принимать участие в этих событиях, что позволяет им лучше понять исторические процессы. Кроме того, новые методики в преподавании истории также включают использование мультимедийных презентаций, веб-камер, интерактивных досок и других технологий, которые позволяют сделать уроки более интересными и эффективными. Такие технологии помогают ученикам узнавать о разных аспектах истории, включая культуру, искусство и науку. Другим важным аспектом новых методик преподавания истории является использование различных методов работы в классе. Например, учитель может проводить дискуссии, групповые проекты, исследовательские работы и другие виды активной работы, что помогает ученикам лучше понимать и запоминать материал, а также развивает навыки коммуникации и сотрудничества[1.стр.35].

Важным аспектом преподавания истории в условиях глобализации является также обучение межкультурной коммуникации. В связи с тем, что мир становится все более взаимосвязанным, ученикам необходимо уметь работать и общаться с людьми из разных культур и стран. История позволяет лучше понимать и оценивать различные культуры и традиции, что может помочь ученикам лучше адаптироваться в международной среде.

В целом, инновационное мышление и новые методики преподавания истории имеют большую актуальность в условиях глобализации. Они помогают ученикам лучше понимать и запоминать материал, развивать навыки критического мышления и анализа, учиться межкультурной коммуникации и лучше адаптироваться в мировой среде. Поэтому важно продолжать исследования и развивать новые методики в преподавании истории, чтобы подготовить следующее поколение лидеров и инноваторов[8.стр.44].

Кроме того, инновационные методики преподавания истории могут стимулировать интерес к этому предмету и мотивировать учеников на более глубокое изучение материала. Например, использование различных технологий и методов работы может помочь привлечь внимание учеников, особенно тех, кто предпочитает более интерактивный и практический подход к обучению. Еще одним преимуществом новых методик преподавания истории является их способность учитывать индивидуальные потребности и интересы учеников. Так, использование различных технологий и методов работы позволяет учителю адаптировать уроки к потребностям и возможностям каждого ученика, что способствует более эффективному обучению.

Развитие критического мышления и анализа помогает ученикам более осознанно относиться к информации, которую они получают, и выявлять ошибки и неточности в исторических источниках.

Инновационное мышление и новые методики преподавания истории имеют большое значение в условиях глобализации. Они помогают ученикам лучше понимать исторические процессы, развивать навыки критического мышления и анализа, адаптироваться к международной среде и стать более эффективными лидерами и инноваторами в будущем. Поэтому важно продолжать исследования и развивать новые методики преподавания истории, чтобы обеспечить качественное обучение для всех учеников.

Чтобы достичь этих целей, учителя могут использовать различные методы, такие как проектное обучение, проблемное обучение, кейс-метод, использование современных информационных технологий, игровые технологии, методы коллаборативного обучения и другие. Все эти методы могут быть эффективными инструментами для развития инновационного мышления учащихся [8.40]. Например, проектное обучение предоставляет учащимся возможность работать над проектами, которые позволяют им применить полученные знания в практике, развить критическое мышление, навыки коммуникации и коллаборации. Кейс-метод позволяет учащимся анализировать реальные исторические события и применять свои знания для решения сложных задач. Использование информационных технологий, таких как компьютерные программы и интерактивные учебники, позволяет ученикам получать доступ к дополнительной информации и дополнительным источникам, которые могут быть использованы для углубленного изучения материала.

Также игры и другие формы развлечений, основанные на исторических событиях, могут помочь учащимся лучше понять происходившие события и развить критическое мышление, которое позволяет ученикам лучше понимать и анализировать мир вокруг себя. Наконец, чтобы обеспечить успешное использование инновационных методов преподавания истории, учителя должны не только знать эти методы, но и уметь их применять в практике. Для этого они должны иметь доступ к профессиональной поддержке, посещать профессиональные курсы и семинары, и обмениваться опытом с другими учителями. В итоге, новые методики преподавания истории, основанные на инновационном мышлении, могут стать эффективным инструментом для развития критического мышления и анализа, повышения мотивации и интереса к предмету, а также помочь учащимся адаптироваться к меняющейся глобальной среде [3.45].

Важно отметить, что инновационное мышление не только важно для учащихся, но и для учителей. Учителя должны быть готовы к постоянному обучению и совершенствованию своих навыков, чтобы оставаться в курсе последних тенденций и достижений в области истории и методов преподавания. Кроме того, в условиях глобализации важно учитывать межкультурные различия и национальные особенности в преподавании истории. Учителя должны уметь адаптировать свой подход к ученикам разных культур и национальностей, учитывая их специфические потребности и интересы.

Одной из важных задач преподавателей истории является формирование у учеников умения анализировать и интерпретировать исторические события и процессы.

Для этого необходимо использовать различные методы, такие как дискуссии, игры ролей, исторические реконструкции, анализ исторических источников и т.д.

Важно также учитывать современные технологии и инструменты, такие как компьютерные программы, интерактивные доски и другие устройства, которые могут помочь сделать обучение более интересным и эффективным. Они позволяют создавать интерактивные учебные материалы, проводить вебинары и онлайн-курсы, обеспечивать доступ к библиотекам и другим информационным ресурсам.

Инновационное мышление в преподавании истории также подразумевает использование современных методов оценки знаний учеников, которые позволяют более точно определить их уровень понимания и оценки результатов обучения. Например, использование тестов, проектов, эссе и других форм контроля знаний.

В целом, инновационное мышление в преподавании истории имеет большое значение в условиях глобализации и быстро меняющегося мира. Это помогает учителям и ученикам стать более гибкими, адаптивными и творческими в своем подходе к обучению и пониманию истории[8.34.].

Кроме того, использование инновационного мышления в преподавании истории помогает стимулировать у учеников умения решать сложные задачи, работать в команде, а также повышает их мотивацию и интерес к изучению предмета. Такой подход к обучению помогает ученикам развивать критическое мышление, логическое мышление, творческий потенциал и общекультурные компетенции.

В заключение, использование инновационного мышления в преподавании истории является важным фактором для обеспечения качественного образования в условиях глобализации. Это позволяет учителям разнообразить методы преподавания, сделать обучение более интересным и эффективным, а также подготовить учеников к успешной адаптации в быстро меняющемся мире.

Это также подразумевает создание благоприятной образовательной среды, в которой ученики могут свободно выражать свои идеи и мысли, задавать вопросы и учиться из ошибок. Использование инновационного мышления в преподавании истории является необходимым условием для развития творческого потенциала учеников и подготовки их к самореализации в будущем. Это помогает создать у учеников уверенность в своих способностях и научить их не только адаптироваться к быстро меняющимся условиям, но и создавать новые идеи и продукты

В заключение, использование инновационного мышления в преподавании истории является важным фактором для достижения образовательных целей и развития учащихся в условиях глобализации. Учителя должны использовать различные методы и технологии, чтобы развивать критическое мышление, мотивацию и интерес к предмету, а также быть готовыми к постоянному обучению и адаптации к изменяющимся условиям. В итоге, использование инновационного мышления в преподавании истории не только помогает ученикам получить знания об истории и развить соответствующие компетенции, но также является необходимым условием для подготовки учеников к успешной адаптации в быстро меняющемся мире и созданию новых продуктов и идей в будущем.

Список литературы:

1. Хошимова Ш, Ф., Махмудов О. Методика преподавания истории . Худжанд 2021.

-
-
2. Короткова М.В. Методика обучения истории в схемах, таблицах, описаниях: практическое пособие для учителей. - М., 1999.
 3. Студеникин М.Т. Методика преподавания истории.— М., 2000.
 4. Степанищев А.Т. Методический справочник учителя истории. – М., 2002.
 5. Степанищев А.Т. Методика преподавания и изучения истории ч.2 . – М., 2002.

ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Туленова Карима Жандаровна – ТГПУ им. Низами, д.филос.н., профессор, Узбекистан

Аннотация

В данной статье раскрывается предназначение инноваций в системе образования, ее отличительные особенности в русле философских знаний. Инновационное обучение способствует формированию сознательной и ответственной личности, способной осуществлять рациональный выбор в различных сложных ситуациях.

Ключевые слова: инновационное мышление, творческое мышление, образование, ценности, личность, воспитание.

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim tizimidagi innovatsiyalarning maqsadi, uning falsafiy bilimlar yo'nalishidagi o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan. Innovatsion ta'lim turli qiyin vaziyatlarda oqilona tanlov qilishga qodir ongli va mas'uliyatli shaxsni shakllantirishga yordam beradi.

Tayanch so'zlar: innovatsion fikrlash, ijodiy fikrlash, ta'lim, qadriyatlar, shaxsiyat, tarbiya.

FORMATION OF INNOVATIVE THINKING IN THE EDUCATION SYSTEM

Annotation

This article reveals the purpose of innovations in the education system, its distinctive features in line with philosophical knowledge. Innovative training contributes to the formation of a conscious and responsible personality capable of making rational choices in various difficult situations.

Keywords: innovative thinking, creative thinking, education, values, personality, upbringing.

Инновационные процессы выражают суть процессов социальных изменений, характеризуют источник развития общества. Под инновационным процессом, как правило, принято понимать внедрение нового в сознание и деятельность всех участников этого процесса, создание конкретного новшества, а так же формирование у них инновационной способности, где главным участником инновационного процесса в вузе является педагог. Изменения в сознании и деятельности педагога и есть результат инновационного процесса. При этом, конечно, изменяется и обучаемый.

Как известно, при традиционном образовании, которое включает и творческую составляющую мышления, происходит усвоение *некой* суммы знаний, овладение

совокупностью навыков, умений, а основной функцией же инновационного обучения становится непосредственное включение в сам жизненный процесс, что подразумевает овладение приемами *саморазвития, самообразования*. Инновационное обучение способствует формированию сознательной и ответственной личности, способной осуществлять рациональный выбор в различных сложных ситуациях. Хотя на первый взгляд творчество и инновация в мыслительном процессе может рассматриваться как синонимы, в то время как это имеет большую разницу, что достаточно наглядно уже раскрывается в современной научной литературе [1]. А это, в свою очередь, требует изменения методов, форм, технологий обучения, а так же содержания самого образования.

Поэтому овладение и применение, таких методов как метод малых групп, метод мозговой атаки, метод кластера, дистанционные формы обучения, метод «кейса», игры второго поколения: инновационно-интеллектуальные типа ОДИ и ОМИ (организационно-деятельностные и организационно-мыслительные игры) и т.д. будут способствовать выработки у студента аналитического, критического мышления, творческого подхода, активизации умственной способности и т.д.

Весьма немаловажным, на наш взгляд, является ознакомление с зарубежным опытом преподавания, с зарубежными источниками информации: научной и научно-методической литературой, учебниками, необходимость различных стажировок в зарубежные вузы и т.д. Владение иностранным языком позволяет педагогу знакомиться с работами зарубежных коллег.

Новые информационные технологии резко расширяют доступ к информации и связи, электронная почта, электронные библиотеки – сайты имеют безграничные возможности для системы образования, преодолевают любые границы, создавая возможности получать учебную и научную информацию из любой точки мира.

Новые информационные технологии позволяют связать науку и образование более тесными и эффективными каналами связи как передача накопленных знаний, их пополнение и переоценка. Сегодня наука – это главное, доминирующее средство развития системы образования. Это было не всегда, передовая информационная технология изменила значение науки в системе образования. Общество создает новые научные структуры, связанные не только с развитием самой науки, но и с системой образования и обучения.

Проблема воспитания гармонично развитого поколения требует от системы образования формирования у молодого поколения стремления к овладению достижениями не только национальной культуры, но и достижениям общечеловеческой мировой культуры.

Интеллектуальное развитие подрастающего поколения страны, подготовка конкурентоспособных кадров для важнейших отраслей экономики становится надежной основой для достижения социально – экономического благополучия республики.

Особое место в системе высшего образования играет философия. Она представляет собой рациональное осмысление ее предельных оснований. Она участвует в реальном процессе человеческой жизнедеятельности в качестве мировоззрения, общей методологии познания и ценностно-ориентирующей программы действий.

Конечной целью и итоговым показателем эффективности преподавания философии в ВУЗах является формирование у обучающихся определенных качеств, которые в своей совокупности характеризуют широту их интеллектуального кругозора, общегражданскую сознательность, меру ответственного отношения к себе и окружающим.

При рассмотрении задач философии в подготовке высококвалифицированных специалистов необходимо акцентировать внимание на том, что философия существует как множество различных соразмерных друг другу направлений, школ, систем и учений. Свойственный философии мировоззренческий плюрализм повышает её роль в современном междивизиционном диалоге. Будучи плюралистичной, философия в то же время антиидеологична. Её участие в научных открытиях является косвенным, опосредованным и очень часто фиксируется лишь задним числом. Кроме того, философия выполняет методологическую функцию тем, что, обосновывая познаваемость мира и неисчерпаемость процесса познания, она утверждает пафос истины, исключительную роль свободы суждений, научных дискуссий и критики в научном сообществе.

Особая роль принадлежит ценностно-ориентирующей функции философии, которая главным образом становится жизненно-ориентирующей силой и выступает в качестве национальной культуры. Изучение истории социально-философских проблем – раскрывает самобытность исторического процесса, роль менталитета нации, отдельных личностей и другие особенности общественного развития, показывает необходимость гражданской ответственности.

В этой связи, особую актуальность приобретает глубокое осмысление, изучение научного наследия выдающихся мыслителей средневекового Востока таких как Аль-Хорезми, Абу Райхона Беруни, Абу Али ибн Сино, Абу Насра Фараби и др., оценка их роли и места в истории современной цивилизации. Непосредственно ценностно-ориентирующая функция философии обнаруживается в обосновываемых ею этико-нормативных программах, в которых на современном этапе первостепенная роль принадлежит демократическим идеалам и ценностям, а также воспитанию подрастающего поколения на основе общечеловеческих и национальных ценностях.

За последние годы в системе высшего образования произошли большие положительные перемены. Так, в настоящее время количество вузов в нашей стране увеличилась в 2.5 раза – до 198, охват высшим образованием вырос с 9 до 38 процентов. Академическую и финансовую независимость уже получил 41 вуз, в них открыты офисы трансформации.

Очевидно, что государство уделяет серьезное внимание всей системе образования, так как именно образование, наряду с социальной практикой, социальной средой, обеспечивает целенаправленный процесс формирования личности, социально активной и мобильной, самостоятельно мыслящей, свободной и ответственной. В результате реформ в сфере образования развивается новая система ценностей, т.е. формируются и начинают действовать вызванные инновациями и реформами новые духовные и нравственные идеалы, принципы, нормы бытия, принимаемые молодежью за основу их опыта, за цели действий и поступков.

Новые социальные ценности (идеалы, идеи) – ценности независимости и демократии, с одной стороны, принципиальное основание педагогической деятельности, с другой – основания ее самоорганизации и саморазвития. Они – обобщенные представления о желаемом и социально необходимом для общества. Ценности сообщества и образования соответственно нельзя установить авторитарным

путем, они эволюционируют вместе с развитием содержания и технологий образования, вместе с изменением социокультурной среды и трансформацией общества.

Процесс демократизации требует, а Стратегия развития Узбекистана предусматривает переход от государственного к общественно-государственному управлению образовательными учреждениями, расширение самостоятельности учебных заведений в выборе методов послевузовского обучения и формирования кадров высшей квалификации, ведь 2023 год объявлен – «Годом заботы о человеке и качественного образования». И повышение качества образования через инновационное мышление один из приоритетных путей развития Нового Узбекистана. [2].

И в этом плане большую роль играют научные организации, особенно молодежные.

Центральным, системообразующим компонентом Национальной модели подготовки кадров становится личность – главный субъект и объект системы подготовки кадров. При этом государство и общество, становясь, гарантами поступательного развития системы образования и подготовки кадров, выступают как фактор прогрессивных преобразований в организации и содержании образовательного процесса.

Позитивные изменения в обществе, формирующиеся в нем новые отношения и ценности, становятся достоянием образования, внедряются в его содержание. Поэтому утверждение в обществе гуманистических идеалов и ценностей, безусловно, находит воплощение в реальном образовательном процессе. Другими словами, процесс гуманизации образования стал возможным лишь в контексте и условиях продолжающейся гуманизации общества. Национальная программа по подготовке кадров, будучи гуманистической, не может быть ни обоснована, ни осуществлена без знания сущности гуманизации.

Образование, основанное на гуманизме, существенно расширяет обычные функции преподавания гуманитарных наук, обеспечивает целостность образовательного процесса, личности специалиста, его мировоззрения. Исходной целью гуманизации образования является формирование философского мировоззрения у высококвалифицированных кадров, знаний и навыков соответствующих национальной идеи. Она служит предпосылкой реализации научными кадрами идей и ценностей гуманизма в различных сферах человеческой активности.

В республике законодательно закреплено обязательное общее среднее образование, получить которое можно через широкую сеть общеобразовательных школ, лицеев, средних профессиональных учебных заведений.

Говоря о преобразованиях узбекского общества, необходимо отметить, что экономические реформы в Узбекистане имеют ярко выраженную социальную направленность. На сегодняшний день в республике особое внимание уделяется развитию высококвалифицированных специалистов высшего образования. Система образования Республики Узбекистан постоянно совершенствуется и учитывает запросы и интересы студентов всех национальностей.

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что узбекская модель подготовки высококвалифицированных кадров предполагает также разработку и внедрение эффективных организационных и педагогических форм и средств духовно-нравственного воспитания порастающего поколения, основанного на богатых национальных культурно-исторических традициях, обычаях народа и общечеловеческих ценностях.

Совершенно очевидно, что задачей образования, является формирование личности человека, способного к сопереживанию, готового к свободному гуманистически ориентированному выбору, индивидуальному интеллектуальному усилию, самостоятельному, компетентному, ответственному действию в политической, экономической, профессиональной и культурной жизни, уважающему себя в других, терпимому к представителям других культур и национальностей, независимому в суждениях, открытому для иного мнения и неожиданной мысли.

Список использованной литературы:

1. См. подробнее: Батоврина Е.В. Формирование инновационного мышления как значимое направление подготовки персонала.//Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития. М. 2021. С.28-32; Усольцев А.П., Шамало Т.Н. Понятие инновационного мышления.//Педагогическое образование в России. М. 2014. №1. С.94-98; Кодиров Б.С.Узбекистонни инновацион ривожланишнинг назарий-амалий асослари//Наманган давлат университети илмий Ахборотномаси.Наманган,- 2020.№5.- Б.505-510.

2. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису и народу Узбекистана. Т. 2022.

GLOBALASHUV SHAROITIDA INNOVATSION TAFAKKURNING AHAMIYATI

Pardayev Ahror – Jizzax DPU Tarix fakulteti dekani, tarix fanlari nomzodi, dotsent
Aralov Jahongir – Jizzax DPU Tarix fakul'teti talabasi, O'zbekiston.

Annotatsiya

Mazkur maqolada yoshlarni innovatsion tafakkur va ma'naviy axloqiy xusiyatlarini shakllantirish mezonlari masalalarni yoritilishi haqida so'z yuritildi. Zamonaviy globalashuv davrida yoshlarni innovatsion tafakkur va ma'naviy axloqiy xusiyatlarini shakllantirish masalalarining asosiy xususiyatlari va asosiy parametrlari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, ijod, ijodkorlik, ustunlik, zamonaviy ta'lim, bilim, jarayonlar, uyg'un qarash, globalistik dunyoqarash.

ВАЖНОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье речь шла о критериях формирования инновационного мышления и духовно-нравственных качеств молодежи. В период современной глобализации проанализированы основные характеристики и основные параметры формирования инновационного мышления и духовно-нравственных качеств молодежи.

Ключевые слова: инновации, творчество, креативность, превосходство, современное образование, знания, процессы, гармоничное видение, глобалистское мировоззрение.

THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE THINKING IN GLOBALIZATION

Annotation

In this article, it was discussed about the criteria for the formation of innovative thinking and spiritual and moral qualities of young people. In the period of modern globalization, the main characteristics and main parameters of the formation of innovative thinking and spiritual and moral qualities of young people were analyzed.

Keywords: innovation, creativity, creativity, superiority, modern education, knowledge, processes, harmonious vision, globalist worldview.

Ilmiy texnik kashfiyotlarsiz ijtimoiy taraqqiyot yo'qligini bugun biz aniq tasavvur etayotgan bo'lsak-da, ma'naviyat masalalariga bag'ishlangan birorta ham asarda ilmiy texnik bilimlarning ahamiyati tilga olinmaydi, ularni o'rganish metodologiyasi ochib berilmaydi. Ilmiy texnik bilimlar ham ma'naviy taraqqiyotning ob'ektiv qonunlari, talablari in'ikosidir. To'g'ri, ma'naviy merosimizda bu muammoni hal etishga o'rin topilmagan, ammo hozirgi davr ilmiy texnik izlanishlarni taqozo etadi; ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ilmiy texnik inqilob yutuqlaridan unumli foydalanish zaruriyatga aylangan.

Shubhasiz, xalqimiz ma'naviy merosida ulug'lanadigan ijtimoiy adolat, ideal jamiyat, komil inson, yuksak ma'naviyat, insonparvarlik, vatanparvarlik, iymon e'tiqod, go'zal xulq va atvor, jamoaviylik, inoqlik, kamtarlik, saxovatpeshalik, tinchliksevarlik, mehnatsevarlik, oilaparvarlik kabi fazilatlar o'lmas qadriyatlaridir, ularni o'zlashtirish va yosh avlod qalbiga singdirish burchimiz. Biroq ijtimoiy taraqqiyotning ob'ektiv qonunlari, innovatsion rivojlanish talablari bizdan ilmiy texnik bilimlarni, kashfiyotlarni kutayotgani ham haqiqat. Shu bilan birga, ma'naviy axloqiy imperativlarda istoritsizm va traditsionalizm ustuvorlik qilishini, bu ba'zan turg'unlikka, konservatizmga olib kelishi mumkinligini aytib o'tishimiz darkor.

Bu istoritsizm jamiyatda, kishilararo munosabatlarda barqarorlikni, ittifoqni ta'minlashga yordam beradi, shaxs va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi, avlodlararo diaxron aloqalarni muhim qadriyatlarga aylantiradi. Biroq ular innovatsion o'zgarishlarga to'siq bo'lishi ham mumkin. Demak, biz traditsionalizm bilan modernizatsiyalashtirish o'rtasida ma'lum bir konsensusni, muvofiqlikni qaror toptirish ustida bosh qotirishimiz kerak. Istoritsizm ustun kelgan joyda har qanday innovatsiya quruq istaklar bo'lib qolaveradi. Shuning uchun innovatsiyaning faol sub'ektlari bo'lmish yoshlarga zarur e'tibor qaratish, ularda nafaqat yangiliklarni o'zlashtirish va kreativ faollikni, shuningdek, xalqimiz ma'naviyatidan joy olgan axloqiy imperativlar bilan yashash ko'nikmasini ham shakllantirish talab etiladi. Ushbu ikki munofiy, bir biriga zid tomonlarni uyg'unlashtirish, u qanchalik murakkab va og'ir vazifa bo'lmasin, milliy taraqqiyotimizning ob'ektiv talabidir. Ma'naviy axloqiy imperativlar, mohiyatiga ko'ra, ajdodlarimiz yaratgan, ulardan meros bo'lib kelayotgan, xalqimiz va millatimiz mentaliteti, turmush tarzi, madaniy hayotidan joy olgan qadriyatlar hisoblanadi. Ularning turli manfaatlar va qiziqishlar bilan bog'liqligi ma'naviy axloqiy hayotda "men" va "biz" kategoriyalarini shakllantirgan. "Jamiyatda asrlar davomida shakllanib, rivojlanib kelgan marosimlar, an'analar, urf odatlar ham shaxs bilan jamoatchilik o'rtasida bo'ladigan axloqiy munosabatlarning ko'rinishi hisoblanadi. Shularga rioya qilish asosida individual "men" bilan kollektiv "biz" o'rtasidagi munosabatlar uyg'unlashadi" [1]. Ko'p adabiyotlarda Sharq ma'naviy axloqiy imperativlarida "biz" ustuvorlik qilishi ta'kidlanadi. Ushbu kommunitarizm an'ana darajasiga ko'tarilgani salbiy, konservativ hol emas, albatta. Ammo jamiyat taraqqiyotida hech qachon yo "men" yoki "biz" kategoriyasi mutlaq ustunlik qilmagan, ularni uyg'unlashtirmay yashash mumkin emas edi. To'g'ri, bu

kategoriyalar, tasavvurlar o'rtasida ziddiyatlar bo'lishi tabiiy holdir. Chunki "shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar rivoji faqat mushtarakliklardangina iborat emas.

Bu munosabatlarda ziddiyatlar ham bo'ladi. Bu ziddiyatlarning asosi shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni anglash va shakllantirishdagi nomutanosiblikdir. Shaxs bu alohida odam. Jamiyat esa ana shunday alohida odamlarning muayyan maqsadlar asosida shakllangan birligidir. Ziddiyatlar jamiyat shaxsni, shaxs jamiyatni anglamasligi natijasida sodir bo'ladi. Shaxsiy xudbinlik yoki, aksincha, shaxs manfaatlarini butunlay soyada qoldirish natijasida yuzaga keladigan ziddiyatlar katta ijtimoiy fojealarga ham masalan, ikki marta Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan Mariya Kyuri Skladovskaya hayotini oling. Betakror ilmiy qobiliyat egasi, daho ijodkor o'z qiziqishlariga, izlanishlariga shunchalik berilganki, hatto ayolda hech bo'lmaganida uchta to'rtta kuylak bo'lishi kerakligini o'yiga ham keltirmaydi. Uning "men"i poloniya, radiy izlashda. U ushbu izlanishlarida mudom yakka qolishni istaydi. Eri, Per Kyuri, u ham Nobel mukofoti sovrindori, bilan hamkorligigina unga huzur, hayotidan qoniqish beradi. Buni ijodiy (ijobiy) egoizm deyish mumkin, ammo baribir egoizm-da[2]. Buyuk ijodkorlarning ko'pchiligi u yoki bu qusurlarga, o'z "men"ini ulug'lashdek takabburlikka berilishgan[3]. Shuning uchun ham italiyalik psixiatr Lombrozo yirik ijodkorlarda manmanlik, hatto telbalik uchrashini qayd etadi[4]. Yangilikni kashf etish, ijodga berilish yon atrofga befarqlikni keltirib chiqarishi bor narsa. Ammo bu ijodiy psixologik hol ayrim shaxslargagina xosdir, butun jamiyat bunday vaziyatda, talvasada yashay olmaydi. Innovatsion tafakkurda ijod talvasasiga berilish uchraydi, ammo bu ham chin ixtirochilarga xosdir. Yangilik yaratish dardi va zavqi "men"ni faollashtiradi, uni goho yon atrofdagilarga raqib qilib qo'yadi. Katta ijodkorlardagi odamovilik, davralarni, olomoni va hashamlarni yoqtirmaslik shu sabablidir.

Bu xislatlarni Beruniy, Ibn Sino, mutasavvuflarda ham uchratamiz. "Men" faqat g'arb ijodkorlarigagina taalluqli emas, uni deyarli barcha yirik shaxslar fazilatlarida kuzatamiz. Biroq Sharq an'analari "men"ni mudom o'ziga imtisol etib kelgan, "biz" doirasidan chiqish hatto o'ta qobiliyatli shaxslarda ham kamdan kam uchraydi. Bizning fikrimizcha, shu o'rinda Sharqda ilmiy texnik tafakkur yetarli rivojlanmaganining boisi yotadi. Bu hatto E.Yusupovning quyidagi o'rinli fikrlarida ham ko'zga tashlanadi: "Ijtimoiy axloqiy burch va mas'uliyat, deb yozadi hurmatli olimimiz, ba'zan insonning shaxsiy manfaatlariga zid kelib qoladi. Inson ba'zan ijtimoiy axloqiy burch va mas'uliyatning bir qismi bo'lgan an'analari, urf odatlarni ham chetlab o'tishga intiladi. Ijtimoiy muammolar doirasida muayyan an'analarni chetlab o'tishga intilish hissiyot va ehtiroslar ta'sirida bo'lgan yoshlarda ko'proq uchraydi. Ular ba'zan muayyan ijtimoiy, axloqiy muhitga moslashishdan ko'ra, uni o'ziga moslashtirishga moyil bo'ladilar. Sevgi, muhabbat bobida ham ba'zan ota ona, jamoatchilik fikrini e'tiborga olmay o'z niyatiga yetishga intilish hollari bo'ladi, hissiyotlar ba'zan kishini to'g'ri yo'ldan ozdirib yuboradi. Ba'zi odamlar jamoatchilik fikri bilan shaxsiy manfaatlar o'rtasidagi ziddiyatlarni hal etish yo'llarini topa olmaganida o'z joniga qasd qilishga qadar yetib boradi"[5]. Olimning fikrlaridan ma'lum bo'ladiki, yoshlarning ma'naviy hayoti jamoatchilik fikriga muvofiq kelishi, "biz" talablarining in'ikosi bo'lishi kerak.

"Hayotda axloq manfaatga emas, balki manfaat axloqqa bo'sunishi lozim. Agar manfaat axloqdan ustun deb qaralsa, kishilar barchaga ayon bo'lgan oddiy haqiqatni ham inkor etish yo'liga o'tib oladilar. Odamzod orasida shundaylar bo'lgan, bundan keyin ham bo'ladi. Tarbiyaviy ishlarning dolzarbligi ham shunday sabablar bilan belgilanadi"[6]. Ilmiy texnik tafakkur, kashfiyotlar ma'lum bir manfaatlar nuqtai nazaridan amalga oshirilishi

kuzatiladi. Yirik metsenatlar u yoki bu ilmiy texnik ixtirolarni qo'llab quvvatlaganlarida o'zining moddiy imkoniyatlarini kengaytirishni ko'zlaydilar. Bu intellektual dunyoda keng tarqalgan an'anadir. Demak, innovatsion kashfiyotlarning umumma'naviy axloqiy imperativlarga, talablarga zid kelish xavfi mavjud. Metsenatlar manfaatlarining umumma'naviy imperativlar, talablardan ustun kelishi jamiyatdagi barqarorlikka, ittifoqqa va adolat tamoyillariga bir kunmas bir kuni zid keladi, bu ijtimoiy hayotda bezovtalik uyg'otmay qolmaydi. Aynan shuning uchun ham E.Yusupov tarbiyaviy ishlarga urg'u beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. Toshkent: Universitet, 2018.
2. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. Toshkent: Universitet, 2018.
3. Fromm E. Borliq san'ati. Moskva: AST, 2014. P.315.
4. Pechchei A. Insoniy fazilatlar. Moskva: Taraqqiyot, 2011 yil
5. Global muammolar va insoniy qadriyatlar. Moskva: Taraqqiyot, 2010 yil.
6. Zigunenko S.N. Ajoyib kashfiyotlar. Moskva: AST: Astrel: Transitbook, 2015 yil

**ФОРМИРОВАНИЕ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ ПОЗИЦИЙ
В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

Тилебаева Айжамал Кадыркызы - старший преподаватель, магистр педагогических наук, Казахстан

Темирбекова Айгуль Камбарбековна – старший преподаватель, магистр исторических наук Южно - Казахстанская Медицинская Академия Казахстан, г. Шымкент, Казахстан

Аннотация

В статье открываются некоторые особенности преподавания гуманитарных дисциплин с применением современных методов научного знания и создание условий для осуществления качественного исследования исторической науки. Анализ законодательства о науке и других официальных документов показывает, что интеграция науки и образования представляет собой процесс взаимодействия, сотрудничества научных организаций и учреждений высшего образования.

Ключевые слова: наука, культура, метод, мировоззрение, идентичность.

**FORMATION OF WORLD VIEW POSITIONS IN THE CONDITIONS OF
GLOBALIZATION**

Annotation

The article reveals some features of teaching the humanities with the use of modern methods of scientific knowledge and the creation of conditions for the implementation of a qualitative study of historical science. An analysis of the legislation on science and other official documents shows that the integration of science and education is a process of interaction, cooperation between scientific organizations and institutions of higher education.

Keywords: science, culture, method, worldview, identity.

В современных условиях история Казахстана играет всевозрастающую роль в формировании идентичности, гражданственности, патриотизма казахстанцев. В переломные эпохи развития общества, когда происходит резкая смена идеалов, парадигм, ценностей, вызывающих напряженность, кризисы и смуты, стабилизирующим, консолидирующим началом, цементирующим общество, выступает история. Но для этого она сама должна быть правдивой и объективной. Задачи огромной научной и социальной значимости поставлены перед исторической наукой Казахстана в книге Н.А.Назарбаева “В потоке истории”. “Для казахских гуманитариев нет сегодня задачи более актуальной, нежели проложить дорогу в этом колоссальном поле взаимодействия национальной идентичности и динамичных императивов времени”, — подчеркивается в ней[1]. Таким образом, в современных условиях история Казахстана — не только академическая наука, она является основой формирования мировоззренческих позиций.

Задача исторической модернизации суверенного государства Казахстан требует уточнения всей концепции модернизации образования в Казахстане, которая играет особую роль в социально - историческом образовании. Следовательно, необходимо проанализировать историю казахстанских исследователей с точки зрения объективности, честности и литературы из новых источников информации, которые ранее не были доступны. Современное историческое образование в области науки и образования вызывает много вопросов.

Одной из характеристик современной образовательной среды является то, что студенты и преподаватели могут подавать заявки на структурированные учебно-методические материалы (включая электронные материалы) и использовать мультимедийные комплексы для общения в любое время и в любом месте. Это позволяет вам перейти на гибкую систему обучения, модульный процесс, который позволяет зарабатывать кредиты и свободно переходить из одного университета в другой с учетом вашего предыдущего опыта, знаний и навыков. Информационное общество - это условие устойчивого развития и выживания цивилизации. Если информация играла второстепенную роль в развитии, то теперь она демонстрирует огромный потенциал и постепенно меняет материю и энергию [2]. Информационная культура становится важным фактором успешного развития профессиональной и непрофессиональной деятельности информационного общества и социальной защиты личности. За последнее десятилетие научно-исследовательская пресса неоднократно и активно исследовала новые вопросы информационной культуры. Кроме того, в основе реализации лежит современное образование, и одна из его задач состоит в том, чтобы сформулировать рекомендации авторов о том, как использовать и применять соответствующие учебные процессы, необходимые в среде электронного обучения (электронной сети). Например, среди методологических вопросов особое значение приобрела коллективная историческая память. Апокалиптическое чтение, изучение сравнительной истории. История XX века сосредоточена на вопросах тоталитаризма, диктатуры и холодной войны. В хронологическом плане область исторических исследований расширилась до новой и новейшей истории и современности.

В их число входит создание условий для осуществления качественного исследования исторической науки, методология и методика обучения с использованием информационных технологий, формирование национального мировоззрения. Кроме

того, актуальны проблемы современной истории Казахстана по созданию современного научного единого государственного стандарта обучения истории в средних школах и высших учебных заведениях, единой концепции истории Казахстана, опираясь на исследование археологии, антропологии, этнографии. Предметом исследования является осознание проблемы истории образования. Чтобы обратить внимание на перечисленные вопросы, необходим простой анализ.

Первое - это создание условий для осуществления качественного исследования исторической науки. Анализ казахстанского законодательства о науке и других официальных документов показывает, что интеграция науки и образования представляет собой процесс взаимодействия, сотрудничества научных организаций и учреждений высшего образования. Во-первых, поддерживать и улучшать первоклассные научные школы и создавать эффективную систему развития фундаментальной науки посредством сотрудничества с высшими учебными заведениями и исследовательскими институтами. Это основная причина, по которой наука и образование должны быть интегрированы. Качественное образование, развитие новых организационных форм в процессе обучения.

Современное состояние интеграции науки и высшего образования в Казахстане характеризуется различными формами совместной деятельности вузов и научно-исследовательских институтов. Прежде всего, это договоры о сотрудничестве в области фундаментальных и прикладных исследований, разработка и выполнение научно-исследовательских проектов и программ, учебная и производственная практика в научно-исследовательских институтах, привлечение ведущих ученых НИИ для проведения учебных занятий, руководства практикой студентов и дипломными работами, совместной подготовки аспирантов и магистрантов, чтение лекций в ведущих вузах страны.

Второе - методология и методика обучения с использованием информационных технологий. Возрастает понимание того, что традиционная схема получения образования морально устарела и нуждается в замене непрерывным образованием и обучением в течение всей жизни. Первый Президент в Послании, перед нами поставил задачу обеспечить возможность для наших граждан получать образование в течение всей жизни. Президент сказал: «Личным кредо каждого казахстанца должно стать «образование в течение жизни»[3]. Для этого необходимо введение новых форм образования, характеризующиеся интерактивностью и сотрудничеством в процессе обучения. Должны быть, помимо использования новых образовательных технологий, разработаны новые теории обучения, такие как конструктивизм, образование, ориентированное на студента, обучение без временных и пространственных границ и т.д. Основные направления деятельности в области образования указывают на то, что важна не сама технология, а ее взаимодействие с обучением и ее роль в контексте системы образования в целом. Одной из характеристик современной образовательной среды является то, что студенты и преподаватели могут подавать заявки на структурированные учебно-методические материалы (включая электронные материалы) и использовать мультимедийные комплексы для общения в любое время и в любом месте. Это позволяет вам перейти на гибкую систему обучения, модульный процесс, который позволяет зарабатывать кредиты и свободно переходить из одного университета в другой с учетом вашего предыдущего опыта, знаний и навыков.

Информационное общество - это условие устойчивого развития и выживания цивилизации. Если информация играла второстепенную роль в развитии, то теперь она демонстрирует огромный потенциал и постепенно меняет материю и энергию[4.с.39]. Информационная культура становится важным фактором успешного развития профессиональной и непрофессиональной деятельности информационного общества и социальной защиты личности. За последнее десятилетие научно-исследовательская пресса неоднократно и активно исследовала новые вопросы информационной культуры. Кроме того, в основе реализации лежит современное образование, и одна из его задач состоит в том, чтобы сформулировать рекомендации авторов о том, как использовать и применять соответствующие учебные процессы, необходимые в среде электронного обучения (электронной сети). Например, среди методологических вопросов особое значение приобрела коллективная историческая память. Апокалиптическое чтение, изучение сравнительной истории. История XX века сосредоточена на вопросах тоталитаризма, диктатуры и холодной войны. В хронологическом плане область исторических исследований расширилась до новой и новейшей истории и современности.

Общая задача школьного обучения заключается в подготовке активных, самостоятельных, образованных граждан нашей страны. Преподавание отечественной истории расширяет кругозор учащихся. Обогащенный знаниями прошлого школьник начинает по-новому подходить к современности, он приучается сравнивать настоящее с прошлым, понимать исторические корни многих явлений. Сейчас, когда историческое образование в Республике Казахстан постепенно становится плюралистическим и многообразным, учитель, преподаватель истории сталкивается с проблемами не только дидактического или информационного характера. При еще нестабильной Концепции исторического и обществоведческого образования педагоги сами активно участвуют в поиске и формировании новой структуры и содержания школьного образования, целей и приоритетов образовательной политики. Вот почему осмысление целей и задач современного исторического образования, содержания и структуры его, анализ качества подготовленных учебных материалов по отечественной истории и моделирование учебного процесса на основе новых технологий обучения должны помочь определиться в перспективах развития истории Казахстана как учебного предмета[5].

Четвёртое - формирование национального мировоззрения неразрывно связана с ролью квалифицированного педагога.

Важно отметить, что в современных условиях реформирования образования радикально меняется статус учителя, преподавателя, его образовательные функции, соответственно, меняются требования к его профессионально-педагогической компетентности, к уровню его профессионализма. Показателями значимости профессионально педагогической компетентности являются изменения в сфере общественного сознания в различные периоды истории, которые свидетельствуют о том, что именно в психолого-педагогической компетентности и педагогической культуре заключены большие возможности развития и стабильности общества, поскольку они могут служить основанием для снятия межнациональных конфликтов, конфликтов между старшими и младшими поколениями, способствуют адаптации к новым условиям, более эффективному процессу социализации личности.[6].

Современному образовательному учреждению необходим компетентный специалист, хорошо ориентирующийся в вопросах педагогики и специальных наук, обладающий глубокими знаниями в области смежных наук творчески реализующий новые технологии обучения. Особого внимания, на мой взгляд, заслуживает роль педагога в формировании национального мировоззрения, как его носителя и идентификатора. В данном аспекте личность педагога в современном обществе и концепции современного образования крайне важна. Рассмотрение личности педагога возможно в педагогическом, философском, социологическом, культурно - историческом ракурсе. Эта проблема носит междисциплинарный характер и касается не только истории, но и большинства дисциплин входящих в состав структуры научного знания.

Учитывая характер современного образования и профессионализм учителей, это означает опору на ведущие модели образования, идеи поликультурного образования, идеи универсальных ценностей и тех, кто их предлагает. Найдите способы овладеть собой, своим языком, культурой своих людей и культурой других. Глобализация национальной гордости отдельных людей, прошлого и настоящего, а также диалект международных и национальных отношений являются основными способами изменения подхода к социальным ценностям. В меняющемся современном обществе все большее значение приобретают проблемы учащихся начальных классов, комплексное развитие старшеклассников и конкурентоспособность выпускников, профессиональная компетентность профессионалов в различных сферах, различных отраслях и социальных сферах. Он создает условия для общего личностного развития (детей, студентов, школьников), создает единое многоуровневое видение мира, соединяет науку и народные методы обучения. Это должно происходить только в методах народного воспитания, при внедрении народного углубленного образования. Коренные народы информируют людей о культуре, истории, искусстве и языке, что им необходимо принять целостный подход к реагированию на меняющуюся среду, что должно сделать образование и культура.

Следовательно, необходимо изучать такие явления и феномены, как «компетентность специалиста, так как он является носителем культуры, языка, традиций, истории», или «профессиональная компетентность в передаче этнических знаний»[7. с.42] В связи с этим действия учителя могут достичь цели, когда у учителя есть четкое понимание задач обучения, воспитания и развития, используемых в той или иной образовательной технологии. Уроки истории органично связаны с методами обучения, сочетающими в себе личные качества учителя. Вы можете использовать ту же технологию немного по-другому, искренне или творчески. Хотя результаты разные, они близки к определенным ценностным характеристикам конкретной технологии. Текущая ситуация коренным образом изменилась и позволила проводить инновационные исследования. Это организационные изменения, интеграция дисциплин, подбор исторического содержания, экспериментальная апробация новых образовательных технологий и новых методов диагностики.

В заключение, хотелось бы отметить, что изменения соответствуют нынешнему подходу к системе образования и поэтому имеют важное теоретическое и практическое значение для реализации и применения новых методов преподавания истории Казахстана и привнесёт теоретическую и практическую значимость.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. “В потоке истории” //Из-во Атамура 1999г. 47. с.12
2. Гуревич Я.Г. Опыт методики истории // Педагогический сб. - М., 1877. 1У. - С. 376.
3. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана 2020. //28.01.2011г., раздел 2.1 Образование
4. Волкова Г.Н. О различных аспектах грамотности в информационной культуре //Грамотность в новом веке. Материалы научно-методического семинара 11-12 мая 2001 года. СПб.,2001 - С. 39.
5. Зуева Л.И. О задачах преподавания Истории Казахстана в средней школе по новым программам. //Вестник КарГУ № 4. Караганда. 2004//
6. Туктарова Р.И., Зиатдинова Ф.Н. Философия педагогической компетентности и профессионализма педагога в современных условиях //Вестник КарГУ №4 Караганда. 2011//
7. Волкова Г.Н. О различных аспектах грамотности в информационной культуре //Грамотность в новом веке. Материалы научно-методического семинара 11-12 мая 2001 года. СПб.,2001 - С. 42.

INSON TAFAKKURI RIVOJIDA INNOVATSION ISLOHOTLARNING O'RNI

***Qodirov Bobur** - Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Jizzax viloyat hududiy boshqarmasi boshlig'i, O'zbekiston*

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi mamlakatimizda, xususan, Jizzax viloyatida amalga oshirilayotgan innovatsion ishlanmalar, rivojlanish tendensiyalar va bugungi kundagi natijalar borasida ayrim fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, taraqqiyot, ishlanmalar, Jizzax viloyati, ta'lim, iqtisodiyot.

**РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ РЕФОРМ В РАЗВИТИИ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ МЫСЛИ**

Аннотация

В данной диссертации представлены некоторые мнения относительно инновационных разработок, тенденций развития и сегодняшних результатов, проводимых в нашей стране, в частности, в Джизакской области.

Ключевые слова: инновации, развитие, разработки, Джизакская область, образование, экономика.

**THE ROLE OF INNOVATIVE REFORMS IN THE
DEVELOPMENT OF HUMAN THOUGHT**

Annotation

In this thesis, some opinions are presented regarding the innovative developments, development trends and today's results carried out in our country, in particular, in the Jizzakh region.

Keywords: innovation, development, developments, Jizzakh region, education, economy.

Har bir taraqqiyot yo‘lidan odimlayotgan davlat tarixiga nazar tashlasak, o‘ziga xos qiyinchilik va muammoli ko‘plab vaziyatlarga yechim izlagani va bu yo‘l oson bo‘lmaganini his etamiz.

O‘zbekiston rivojini yangi bosqichga olib chiqish, xalqimiz turmush darajasini ko‘tarish, ichki bozorni raqobatbardosh va sifatli mahsulot bilan to‘ldirish, import o‘rnini bosuvchi va eksportbop maxsulotlar ishlab chiqarish, jamiyatning drayver sohalari yanada modernizatsiya qilish asosida iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish hurmatli prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan ustuvor vazifadir.

Hech kimga sir emaski, so‘nggi yillarda Davlatimiz rahbari tomonidan respublika iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohani innovatsion rivojlantirish, ilm-fan va ilmiy faoliyatni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va natijadorligini oshirish bo‘yicha aniq maqsadga yo‘naltirilgan keng ko‘lamdagi islohotlar amalga oshirilmoqda. Ko‘plab qaror va farmonlar, normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Respublikani innovatsiyalar sohasidagi global reytingdagi ilg‘or 50 ta mamlakatlar ro‘yxatiga kiritishga qaratilgan strategik dastur tasdiqlandi.

Amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida Global innovatsion indeks reytingida O‘zbekiston 2020 yilda 93-o‘rinni 5egallagan bo‘lsa, 2021 yilda 132 ta davlat orasida 7 pog‘ona ko‘tarilib 86-o‘rinni egalladi.

Ushbu ishlarni yanada takomillashtirish, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarda ilm-fan yutuqlari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ishlarini jadallashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 1 apreldagi “Ilm-fan sohasidagi davlat siyosati va innovatsion rivojlantirishdagi davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5047-son qaroriga asosan Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Jizzax viloyat hududiy boshqarmasi faoliyati tashkil etildi va boshqarmaga hududlarda ilm-fan va innovatsiyalarni joriy qilish bo‘yicha ustuvor vazifalar belgilab berildi.

O‘tgan davr mobaynida umumiy qiymati 10,7 mlrd so‘mlik 10 dan ortiq startap, innovatsion, ilmiy va amaliy loyihalar amalga oshirildi, ushbu loyihalar hisobiga 5 turdagi innovatsion mahsulotlar yaratildi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 26 apreldagi “2022–2026 yillarda Jizzax viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 213-sonli Qaroriga asosan Jizzax viloyati Jizzax shahri hududidan “INNO” innovatsion o‘quv-ishlab chiqarish texnoparki qurilib, ishga tushirish rejalashtirilgan.

Jizzax viloyati “INNO” innovatsion o‘quv-ishlab chiqarish texnoparkida 8 ta startap akselerator, 4 ta biznes inkubator, 4 ta ishlab chiqarish maydonlari, 12 ta kovorking markazlari, o‘quv markazlari, laboratoriyalar tashkil etilishi belgilangan bo‘lib, ushbu markazlar yo‘nalishlarini belgilashda Jizzax viloyatini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda yuzaga kelayotgan muammo va kamchiliklari hamda uni bartarf etish bo‘yicha mavjud imkoniyatlari, hududning xususiyati, mehnat resurslari, tabiiy boyliklari va drayver sohalaridan kelib chiqqan holda loyihalash ishlarini ishlab chiqish va joylashtirish eng dolzarb vazifadir.

Innovatsion faoliyat bu – kelajak uchun dadil qadam tashlayotgan har bir fuqaroning, xar bir yoshning eng asosiy maqsadlari va orzularida aks ettirish asosida jamiyatdagi mavjud

ijtimoiy – iqtisodiy muammolarga yechim bo‘lishi va shu xarakterlar asosida yoshlar orasida “innovator yoshlar” “armiya”sini tashkil etish orqali islohotlarni tezroq amalga oshirish davr talabidir.

СОЦИАЛЬНО - ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ДУХОВНОСТИ И МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

*Әбіш Зарина Сүндетқызы – старший преподаватель, магистр
педагогических наук, Казахстан*

*Қажымұратова Гүлдария Тұрарбекқызы – старший преподаватель, Южно -
Казахстанская Медицинская Академия Казахстан, г. Шымкент, Казахстан*

Аннотация

В статье предпринята попытка рассмотрения кризиса духовности, в условиях глобализации получившего глобальное распространение. Этот кризис предстал в качестве глобальной проблемы, всё более обостряющейся по причине конфликтности общества, по причине действия таких стандартов естественности как естественное состояние общества – вражда и естественного права как право на всё.

Ключевые слова: традиции, обычаи, культура, язык, ценности, идентичность.

SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF SPIRITUALITY AND MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS

Annotation

The article attempts to consider the crisis of spirituality, which has become global in the context of globalization. This crisis appeared as a global problem, increasingly aggravated due to the conflict nature of society, due to the operation of such standards of naturalness as the natural state of society - enmity and natural law as the right to everything.

Keywords: traditions, customs, culture, language, values, identity.

Так устойчивость развития общества потребления, обеспечивается технологиями реализации общечеловеческих ценностей, которые адекватны определениям соответствующего типа духовности. То есть благополучие и процветание, например, стран Запада свидетельствуют о том, что они нашли теоретическую базу своего благополучия, которая соответствует стандартам западной цивилизации. Однако преувеличение значения общественных идеалов, стандартов жизни западных обществ и неправомерное их распространение на иные типы общества влечёт за собой национальные катастрофы, экономические кризисы, и т.п. А навязывание их в качестве основы в системе всего мирового сообщества раскрывается как глобализационное давление, как установление противоестественных состояний общества, со стороны враждебных субъектов глобализации.

Социально-философский анализ проблемы духовности в условиях глобализации общества имеет принципиальное практическое значение, в том числе в связи с тем, что адекватное разрешение данной проблемы является условием успешного самоутверждения общества, достижения им практически значимых целей, обеспечения

его устойчивого развития и благополучия. Проблема духовности с древних времен привлекала внимание исследователей: философов, историков, политических деятелей и т.д., тем не менее, особенно острый характер в мировом масштабе эта проблема приобрела в современных условиях глобализации.

Учитывая многоаспектность духовности, а также различные представления о её сущности, исходя из исторических традиций, типа общества и т.п., появляется насущная необходимость проводить анализ рассматриваемой темы.

В своё время Первый президент лидер нации Нурсултан Назарбаев в своем Послании, отмечал о преобразованиях в связи с началом третьей модернизации страны, включающая в себя политическую реформу и модернизацию экономики. Он четко отметил, что крупные изменения должны быть связаны с модернизацией общественного сознания, которая будет самым основным фактором будущих изменений.

Наивысшие элементы внутреннего содержания человека хорошо проявляются через сердечность, доброту, искренность, теплоту, открытость, все это является духовностью. Духовность базируется на широте взглядов, эрудиции, культуре, общем развитии личности. Потеря человечности связана с потерей духовно нравственного содержания. Длительный кризис духовности ведет к ее деградации личности.

Духовность несовместима с черствостью, эгоизмом, ориентацией на материальные выгоды. Духовность может быть осознанной, осмысленной как проявление интеллигентности. Может быть частично неосознанно - о таком человеке говорят: сердечный, добрый, искренний от природы. Общество, система образования должны заботиться о наращивании духовного потенциала каждого, приобщении к достижению материальной и духовной культуры.

Состояние духовности и культуры современного человечества вызывает всё более растущее чувство тревоги за его будущее. Мы стали свидетелями, очевидцами и участниками нарастающих темпов деградации как духовности, так и культуры и понимаем, что если этот процесс не остановить, то катастрофа современной цивилизации в общепланетарном масштабе станет неизбежной. Для духовного человека первостепенны не частные, корыстные интересы, а прежде всего интересы общего дела, честь Родины.

Каждое новое поколение людей в любом обществе воспитывается не только в известных социальных условиях, но и в определенной национальной среде. Специфические моменты образа жизни, формы культуры и быта, народных обычаев и традиций, богатство национального языка, определенные присущие народу привычки, нормы поведения - все это в совокупности выражает национальное самосознание. Обычаи, традиции и право живут в общественном сознании и открываются в позитивных формах. В позитивных формах может выражаться лишь только живое право, так как является естественной и безболезненной формой существования права. "Живое право существует не везде, но лишь в тех обществах, где право возникло из обычая..." [1, с 53]. Под обычаем, как правило, понимают правила поведения, которые в результате многократного, более или менее длительного применения входят в привычку людей и таким образом регулируют их поведение. Обычай есть требование, подкрепленное традицией. Традиция в данном случае выступает как обобщение

длительной общественной практики, основанное на многократном опробовании тех или иных действий и дающее авторитетное подтверждение их эффективности.

В казахском обществе именно обычаи регулировали ряд общественных отношений. Обычаи и нормы общественной жизни были регламентированы в "адате" термин "адат" от слова "әдет"- употребляется для обозначения обычая, привычки, причем не делается разграничения между правовым или не правовым обычаями. Тем самым обычай превращался в правовой обычай, а совокупность этих правовых обычаев - в обычное право. В конце XVII - нач. XVIII в. на основе «адата» под руководством Тауке-Хана и при активном участии знаменитых в то время биев из трёх жузов вблизи г. Туркестана был составлен обычно-правовой сборник «Жеті-Жарғы». «Жеті-Жарғы» (Установление Тауке-хана) - в тот исторический отрезок он фактически осуществлял роль конституции или основного закона государства, что доказывает высокую общественную организацию кочевой цивилизации. Таким образом, в Казахстане, не знавшим письменного права, обычно - правовые установления имели важнейшее значение как социально - регулятивное, духовно-нравственное и управленческое. Особенностью механизма жизнедеятельности и внутренней организации являлось специфическое положение особой группы людей биев, считавшихся хранителями и шишками обычаев народов. Им принадлежало авторитетное слово при определении и установлении действующих норм (были периоды, когда бийские суды стояли над ханскими судами) каждый более или менее компактный кочевой коллектив имел своего, бия не избранного, а признанного сообществом.

Ч.Валиханов по этому поводу отмечал «Возведение в звание бия не обуславливалось у киргиз (казахов), каким-либо формальным выбором со стороны народа и утверждением со стороны правящей народом власти: только глубокие познания в судебных обычаях, соединенные с ораторским искусством, давали киргизам это почётное звание. Чтобы приобрести, имя бия, нужно было киргизу не раз показать перед народом юридические знания и ораторскую способность [2, с. 326]. О положительных сторонах суда биев высказывались очень многие русские исследователи – востоковеды, такие как Л.И. Левшин, А.К. Алекторов и другие, цитировать которые не есть цель статьи.

Культура равно как и история Казахстана как и любая другая история любой этнической группы обладает рядом бесценных культурно - исторических достоинств и памятников. Культурно - исторические памятники несомненно несут определённую смысловую и идеологическую нагрузку, которая свидетельствует об этапах развития нации. Сегодня когда история Казахстана становится одной из центральных дисциплин социально - гуманитарного комплекса интерес к ней особенно велик. Основа данного исследования - обычное казахское право - как историческая память и наследие казахского народа.

Обычное казахское право - занимает не последнюю роль. Проблематика казахского обычного права широко отличалась рядом авторов, а именно Зимановым С.З. Даулетовой С., М. Кенжалиев и т.д. Сейчас проблематика казахского обычного права вновь приобретет интерес с учётом современных тенденции возрождения и развития национальной духовности. По мой взгляд данная тематика могла бы стать объектом широкого исследования так как, обычное казахское право ещё не было предметом специальных общетеоретических исследований. Широкое распространение

получил анализ обычного казахского права в культурно – историческом аспекте. Между тем обобщенное изучение обычного казахского права необходимо в силу ряда причин [3, с. 20]. Во-первых; на протяжении многих лет обычное казахское право является объектом междисциплинарного изучения, начальный этап формирования которого представляет существенный интерес до сих пор. Во вторых: кроме того, что обычное казахское право олицетворяет историю кочевой цивилизации, в нём в сжатом виде представлены политические, социальные и моральные стороны общественной жизни, которые и являются основной причиной комплексного подхода к изучению обычного казахского права, особенно с позиции истории, поскольку напрямую связаны с прогрессивными обычаями и традициями. "... Даже самая передовая идеология становится реальной силой только тогда, когда овладевая массами, она побуждает их к активным действиям, определяет нормы их повседневного поведения. В этом свете приобретает большое познавательное и практическое значение". Исследование в философском аспекте народных обычаев и традиций, закономерностей их возникновения и формирования [4, с. 3].

Актуальность проблемы на лицо, учитывая современные тенденции возрождения национальной духовности, изучение обычного казахского права позволяют нам взглянуть на эту проблему с новой стороны и раскрыть до сего неизвестные моменты и явления, затерявшиеся в чреде поколений. "Однако от этого они не стали менее значительными, менее ценными, хотя бы в историческом плане. Среди них были и цельные социально-культурные пласты, заполнявшие целые эпохи в истории народов и государств, интерес к которым и значение которых все больше возрастает по мере очеловечивания человеческих отношений, вернее, по мере возврата к ценностям изначальной свободы, демократии и, значит, к естественным правам человека, оказавшегося ныне в условиях интенсивной технологизации и осуждения. «...Одной из таких культурных ценностей, затерявшихся в пластах истории, является Казахское право"[5, с. 26].

Обычное казахское право - это своеобразный «свод духовных правил» казахской культуры, а обращение к генезису к традициям прошлого, социальной памяти народа является существенным и непреложным аспектом осознания казахами своего национального своеобразия и самобытности и служит основанием полноправного вхождения в общечеловеческий фон мировой культуры и цивилизации. На территории Казахстана существовал неписанный, но не нарушаемый ни кем свод правил, эти установления имели такую же силу в степи, какую в Европе имели юридические кодексы. Высокая духовность кочевой культуры находила реальное воплощение в строжайших нормах и правилах поведения во всех сферах жизни человека, а также в традициях, обычаях и ценностных ориентациях. Обычаи и традиции - это элементы духовно - нравственных ценностей, которые связаны со всеми аспектами воспитания человека, передаваясь из поколения в поколения, они являют собой одну из сторон общечеловеческой культуры "...оставаясь основным компонентом морали, обычаи со временем стали перерастать ее рамки. Обычаи служили могучим средством формирования и развития племён и народностей. Именно обычаи являлись строительным материалом для обычного права почти всех народов мира"[6, с. 4].

В постсоветском пространстве очень многие факты национального быта, обычаев, традиций были отнесены в ранг пережитков, сейчас же рассматривая эти

самые "пережитки" под другим углом зрения, мы вдруг осознаем, что они являются носителями позитивных элементов духовной культуры народа, в которых выражены глубокие смысловые оценки национальной духа. Как бы там ни было, преобладание позитива или негатива в национальном наследии, не умоляет его значения. Так или иначе, повернуть вспять колесо истории не представляется возможным, и наша задача заключается в сохранении национальных традиций, поскольку именно они являются результатом многовековой деятельности народов. Если по каким-то причинам прерывается связь поколений и новые поколения начинают утрачивать позитивные традиции и обычаи старших поколений, то тогда начинает теряться народ с последующей его ассимиляцией. Только через систему национальных обычаев и традиций каждый народ воспроизводит себя, свою духовную культуру, особенности национального миропонимания.

С моей точки зрения, рассмотрение данного феномена как одного из способов человеческого бытия интересна и важна еще потому, что это позволяет вычлени в ней те импульсы, которые способны реально воздействовать на историю, на самого человека. На сегодняшний день интерес к истории кочевого общества, его самобытной материальной и духовной культуре не ослабевает. Свидетельством тому являются многочисленные исследования ученых историков и обществоведов, в которых на основе анализа различных по содержанию источников раскрываются новые грани социальной действительности и качественные стороны кочевого общества [7, с. 18].

Поскольку культура есть завоевание и плод тысячелетнего творчества народа, именно она образует поле человеческого бытия во всем многообразии его проявлений для людей и отдельных индивидов. Поэтому перед нами стоит актуальная задача исследования казахского обычного права - как памятника духовной и исторической культуры. Выше говорилось о комплексном подходе к разрешению данной проблематики, хотелось остановиться на этом немного подробнее. Казахское обычное право, как объект исследования хорошо знаком многим дисциплинам поскольку олицетворяет своего рода историю края, для других же отраслей гуманитарных наук, малознакомая система, а между тем в материалах казахского обычного права есть достаточно немаловажных моментов, на которые можно и даже нужно обратить внимание в свете философии, культурологии, этики, эстетики, как как анализирует ценностные установки. Поэтому мною предпринята попытка исследовать сущностное содержание духовных общечеловеческих начал обычного казахского права. Детальное изучение норм обычного права - как неотъемлемого элемента духовно-нравственной культуры народа позволит нам открыть новые «витки» самобытности, своеобразности, неповторимости кочевой цивилизации, а вместе с ним и методы изучения.

В завершение хотелось бы отметить, что, безусловно, модернизация общественного сознания в условиях новой реальности требует готовности и стремления к изменениям и обновлению. В нынешних условиях независимого пути, с особой силой и остротой осознается значение сохранения традиций и обычаев национальной духовной культуры, истоками, уходящими вглубь веков. Обращение к национальной культуре поможет казахскому народу, всему полиэтническому казахскому обществу на полноценной основе войти в содружество многообразных культур народов мира.

Литература:

-
1. Тихонов Ю.В. Основы философии права. М.: Учебное пособие - Вестник. 2010 с 53-54.
 2. Валиханов Ч.Ч, полное собрание сочинений. А.: Наука. 1976. т. 4. с. 326.
 3. Зиманов С.З. Проблемы казахского обычного права. Алма-Ата: Наука. 2017г с. 20-21.
 4. Сарсенбаев Н.С. Обычаи, традиции и общественная жизнь. А.: Казахстан 1974. с. 3.
 5. Зиманов С.З. Древний мир права казахов и его истоки Қазақтың ата - заңдары: құжаттары, деректер және зерттеулер. А.: Жеті - жарғы. 2011. т. 1.с. 26.
 6. Сарсенбаев Н.С. Обычаи, традиции и общественная жизнь, А.: Казахстан 1974, с. 4.
 7. Зиманов С.З. Россия и Букеевское ханство. А.: АН.КазССР 1982г. с. 18.

KREDIT-MODUL TIZIMI ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MODULLI TA’LIMNING AHAMIYATI

Zaripov Lochin Rustamovich – O‘zbekistgon Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy ta’limni rivojlantirish tadqiqotlari va ilg‘or texnologiyalarni tatbiq etish markazi bo‘lim boshlig‘i, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent, O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada modulla ta’lim, uning o‘quv elementlari va o‘ziga xos xususiyatlari hamda loyihaga asoslangan ta’lim va ugdan foydalanishdagi talablar muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: modulli ta’lim, o‘quv elementlari, loyihaga asoslangan ta’lim, reyting, kredit.

ЗНАЧЕНИЕ МОДУЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОВЫШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НА ОСНОВЕ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация

В данной статье рассматривается модульное образование, его элементы и особенности обучения, а также требования к проектному обучению и обучению.

Ключевые слова: модульное обучение, элементы обучения, проектное обучение, рейтинг, кредит.

IMPORTANCE OF MODULAR EDUCATION IN IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS BASED ON THE CREDIT-MODULE SYSTEM

Annotation

This article discusses modular education, its learning elements and specifics, as well as requirements for project-based learning and learning.

Keywords: modular education, educational elements, project-based education, rating, credit.

Respublikamizning barcha pedagogok kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavrlar va magistratura mutaxassisligi bo'yicha magistrlar tahsil oladi.

“Oliy ta'limining davlat ta'lim standarti. Asosiy qoidalar” hamda ta'lim yo'nalishlarining malaka talabida bitiruvchilarning tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar tahlil qilingan holda mutaxassislik bo'yicha o'quv rejasi tuziladi. Umumiy va kasbiy kompetensiyalari bo'yicha o'xshash konseptual va terminologik apparatga ega bo'lgan fanlar mazmunini birlashtirish uchun o'qituvchilarning muvofiqlashtiruvchi kengashlari tashkil etilishi lozim.

Har bir o'quv fani bo'yicha modulli o'qitish bilan modullarning soni va mazmuni, ularning har biridagi nazariy va amaliy mashg'ulotlar nisbati, ularning ketma-ketligi, modul nazoratining mazmuni va shakllari, loyiha topshirig'ini bajarish jadvali (agar u rejada nazarda tutilgan bo'lsa), yakuniy nazoratning mazmuni va shakllari belgilanadi [6].

Modulli ta'limda fan mazmunini o'zlashtirish uchta elementni o'z ichiga oladi:

- birinchisi, kursning asosiy masalalari bo'yicha umumlashtirilgan ma'lumot beruvchi muammoli va yo'naltiruvchi ma'ruzalarni o'qish. Fanlar bo'yicha ma'ruzalar talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillari asosida qurilgan;

- ikkinchisi - talabalarning mustaqil ishi - bu ko'rsatilgan adabiyotlarni o'qish, tegishli ma'ruzaning asosiy sxemasi bilan tanishish, berilgan topshiriqlarni bajarish va modulga kerakli yozuvlarni kiritish;

- uchinchisi - seminarlar va laboratoriya-amaliy mashg'ulotlar ma'ruzalar bilan birgalikda ishlab chiqiladi, ularning mazmuni yangi materialni o'rganish va muayyan amaliy ko'nikmalarni egallash bilan to'ldiriladi.

Modulning o'quv elementlaridan biri suhbat o'tkazishni o'z ichiga olishi mumkin. Suhbat - bu o'quvchilarni qiziqtirgan mavzuni muhokama qilish va tahlil qilishga jalb qilishning savol-javob usuli. Evristik suhbat usuli o'z nomini “evristikani” (topish, ochish, qidirish) o'qitish usulidan oldi. O'z tabiatiga ko'ra, evristik suhbat muammoga javob izlash sifatida jamoaviy fikrlash yoki suhbatdir. Pedagogikada bu usul muammoli ta'lim usuli deb ataladi.

Keyingi o'quv elementining mazmuni munozarani o'z ichiga olishi mumkin. Pedagogik jarayonda munozara faol ta'lim usullaridan biri hisoblanadi. Munozara - to'g'ri javob topish uchun muammo yoki savollar qatorini jamoaviy muhokama qilish. Muhokama mavzusi oldindan e'lon qilinadi. Talabalar kerakli ma'lumotlarni olishlari, tegishli adabiyotlarni o'rganishlari kerak. Munozara davomida har bir talaba o'z nuqtai nazarini bildirishi mumkin. Munozaralar isbotlash, muammoni shakllantirish, asoslash qobiliyatini shakllantiradi. Munozara usuli - o'quv dasturining nazariy masalalarini maxsus dasturlashtirilgan erkin muhokama qilish va unga savollarni shakllantirishdan boshlanadi.

Munozara - o'quvchilarning to'g'ri munosabat va mulohazalarini shakllantirish uchun faolligini safarbar qilish usuli; noto'g'ri g'oyalar va tushunchalarga qarshi kurashishni o'rganish usuli. Talabalar o'z qarashlarini himoya qilishni, boshqalarni ularga ishontirishni o'rganadilar.

Keyingi ta'lim elementi - bu ishbilarmonlik o'yini (delovaya igra). Ishbilarmon o'yin usuli ta'lim tizimida emas, balki boshqaruvning amaliy sohasida paydo bo'lgan. Hozirgi vaqtda ishbilarmonlik o'yinlari nafaqat oliy ta'lim muassasalaridagi darslarda, balki ilmiy-

tadqiqot ishlarida, jamoaviy qarorlar qabul qilishda, loyihalarni ishlab chiqish jarayonida va hokazolarda qo'llaniladi. Modulli o'qitishda ushbu usulning mohiyati bo'lajak mutaxassislarni modellar bo'yicha tegishli kasbiy funksiyalarni bajarishga o'rgatish uchun talabalarga o'rgatish kerak bo'lgan faoliyatning holatini modellashtirishdan iborat.

Aqliy hujum (Mozgovoy shturm) (L.F.Osborn) modulning yana bir o'quv elementidir. Usulning asosiy maqsadi - ishtirokchilarni bo'shashgan muhitda fikrlash inersiyasi va stereotiplardan ozod qilish natijasida iloji boricha ko'proq g'oyalarni to'plash. Ish quyidagi guruhlarda amalga oshiriladi: g'oyalar yaratish, muammoli vaziyatni tahlil qilish va g'oyalarni baholash, qarshi choralarni ishlab chiqish. G'oyalarning generatsiyasi ma'lum qoidalarga muvofiq guruhlarda amalga oshiriladi. G'oyalarni shakllantirish bosqichida har qanday tanqid taqiqlanadi. Replikalar va hazillar har tomonlama rag'batlantiriladi. Keyin guruhlarda olingan fikrlar tizimlashtiriladi, umumiy tamoyillar va yondashuvlar bo'yicha birlashtiriladi. Bundan tashqari, tanlangan g'oyalarni amalga oshirishdagi turli to'siqlar ko'rib chiqiladi. Bildirilgan tanqidiy xulosalar baholanadi. Tanqidiy mulohazalar va qarama-qarshi fikrlar tomonidan rad etilmagan g'oyalargina tanlab olinadi [6].

Modulning navbatdagi o'quv elementi davra suhbatidir. Davra suhbatlari usuli siyosatdan olingan, chunki davra suhbatlari odatda turli siyosiy yoki ilmiy yo'nalishlar vakillari tomonidan muayyan muammolarni muhokama qilish uchun tashkil etiladi. O'quv jarayonida bu usul turli soha mutaxassislari ishtirokida muammolarni turli ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqish orqali nazariy masalalarni o'zlashtirish samaradorligini oshirish uchun qo'llaniladi.

O'quv elementlaridan biri tezkor so'rovni o'z ichiga olishi mumkin. Masalan, darsga yakka tartibda (sinf dan tashqari) tayyorgarlik ko'rilganda talabalar ma'ruza mavzusining mazmunini ma'ruza matnlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalar va boshqa manbalar asosida o'rganadilar. Ular seminar da ekspress so'rovda ishtirok etish uchun savollar tayyorlaydilar, u erda ular ikki jamoaga bo'lingan va bir-birlariga turli darajadagi murakkablikdagi savollarni berishadi. Agar savolga javob to'liq bo'lib chiqsa, respondent uy vazifasini so'rovda o'zidan so'raydi va agar u etarli darajada to'liq bo'lmasa, boshqa guruh a'zolari javob mazmunini to'ldiradi, aniqlaydi yoki chuqurlashtiradi. Ekspress so'rov modulli ta'lim uchun ishlab chiqilgan ma'lumotlarga ko'ra ball bilan baholanadi.

Modulning navbatdagi o'quv elementida tegishli seminar yoki laboratoriya-amaliy mashg'ulot rejasi ko'rsatilishi kerak. Talabalar o'zlari tanlagan holda asosiy yoki qo'shimcha hisobot, xabar tuzishlari mumkin. Ma'ruza tinglovchilari o'zlari eshitgan xabardagi asosiy fikrni ajratib ko'rsatishlari va javobni umumlashtirishlari kerak, buning uchun ular tegishli ball oladilar.

Masalan, o'quv elementlaridan birida siz mini-loyihalarni (loyihaga asoslangan o'qitish texnologiyasi) amalga oshirishni rejalashtirishingiz mumkin. Loyiha tom ma'noda "oldinga tashlangan" prototip bo'lib, har qanday ob'ektning prototipi, faoliyat turi va dizayn loyihani yaratish jarayoniga aylanadi [4].

Loyiha usuli 1920-yillarda AQShdagi qishloq xo'jaligi maktablarida amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyui (1859-1952)ning pedagogik g'oyalari tufayli paydo bo'lgan. Dastlab u "muammo usuli" yoki "maqsadli harakat usuli" deb nomlangan. J.Dyui o'qitishni faol asosda, talabaning maqsadga muvofiq faoliyati orqali, uning ushbu aniq bilimga bo'lgan shaxsiy qiziqishiga mos ravishda qurishni taklif qildi. Bu yerda talaba uchun tanish va ahamiyatli bo'lgan muhim muammo haqiqiy hayotdan olingan bo'lib, uni hal qilish uchun u olgan bilimlarini va hali olinmagan yangi bilimlarni qo'llashi kerak. O'qituvchi yangi

ma'lumot manbalarini taklif qiladi yoki shunchaki tinglovchilarning fikrlarini mustaqil izlanish uchun to'g'ri yo'nalishga yo'naltiradi. Natijada talabalar mustaqil ravishda va birgalikdagi sa'y-harakatlarda muammoni hal qiladilar, turli sohalardan zarur bilimlarni qo'llaydilar, haqiqiy va aniq natijaga erishadilar. Shunday qilib, butun muammo loyiha faoliyatining ko'rinishini oladi. Uning mohiyati talabalarda ma'lum bilimlarga ega bo'lishni o'z ichiga olgan muayyan muammolarga qiziqishni rag'batlantirish va bir yoki bir nechta muammolarni hal qilishni o'z ichiga olgan loyiha faoliyati orqali olingan bilimlarni amaliy ma'nini nazariyadan amaliyotda qo'llashni ko'rsatishdir [5].

Loyiha metodi talabalarning ma'lum vaqt davomida bajaradigan individual, juftlik, guruhli mustaqil faoliyatiga qaratilgan. Ushbu yondashuv o'rganishga guruhli yondashuv bilan organik tarzda birlashtirilgan. Loyiha usuli har doim muammoli ta'lim bilan birlashtirilgan qandaydir muammoni hal qilishni o'z ichiga oladi.

Loyihaga asoslangan ta'lim muammoli ta'limni amalga oshirishning mumkin bo'lgan usullaridan biridir. O'qituvchi vazifa qo'yganda, u rejalashtirilgan ta'lim natijalarini va dastlabki ma'lumotlarni belgilaydi. Talabalar qolgan hamma narsani o'zlari bajarishlari kerak: oraliq vazifalarni belgilash, ularni hal qilish yo'llarini izlash, harakat qilish, solishtirish, olingan narsani talab qilinadigan narsa bilan solishtirish, o'z faoliyatini muvofiqlashtirish [1].

Loyiha ustida ishlash algoritmi:

1. Tayyorgarlik bosqichi (loyiha mavzusini tanlash, loyiha turini tanlash, guruhlarini shakllantirish, muammoni belgilash, vazifalarni guruhlarga taqsimlash).

Loyihalarning turlari: tadqiqot, ijodiy, rolli o'yinlar (o'yin), tanishish va yo'naltirish (ma'lumot), amaliyotga yo'naltirilgan (amaliy), mono-loyihalar.

2. Asosiy bosqich (axborot yig'ish, axborotni qayta ishlash, loyihani ishlab chiqish, loyihani amalga oshirish).

3. Yakuniy bosqich (loyihani himoya qilish, xulosa qilish, aks ettirish).

Loyihaga asoslangan ta'limdan foydalanishda quyidagi talablar hisobga olinadi[7]:

1. Loyiha mavzusida integratsiyalashgan bilimlarni, uning yechimini izlanishni talab qiladigan ijodiy muammoning mavjudligi.

2. Kutilayotgan natijalarning amaliy, nazariy, kognitiv ahamiyati. Loyiha faoliyati natijasi ma'lum qiymatga ega bo'lishi, jamiyat va biror shaxs uchun foydali bo'lishi kerak.

3. Talabalarning mustaqil (yakka, juftlik, guruh) ijodiy faoliyati.

4. Loyihaning mazmunini tuzish (bosqichma-bosqich natijalarni ko'rsatgan holda).

5. Tadqiqot usullaridan foydalanish: muammoni, undan kelib chiqadigan tadqiqot vazifalarini aniqlash, ularni hal qilish uchun gipoteza qo'yish, tadqiqot usullarini muhokama qilish, yakuniy natijalarni loyihalash, olingan bilimlarni tahlil qilish, umumlashtirish, tuzatish, xulosalar.

Loyiha agar uni amalga oshirish natijalariga ko'ra talabalarning ma'lum o'quv materialini o'zlashtirishlari baholansa yakuniy, o'z-o'zini o'qitish va loyiha faoliyati uchun o'quv mazmunining faqat bir qismi kursdan chiqarilgan bo'lsa joriy bo'lishi mumkin [4].

Talabalar loyiha ustida ishlashlari kerak bo'lgan vaqt belgilanadi, ish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Birinchi bosqichda talabalarga loyiha mavzularini tanlash taklif etiladi, guruhlar tuziladi, vazifalar guruhlarga taqsimlanadi. Talabalar guruhlarga bo'lingan holda mahsulotlar ro'yxati, korxonasi turi, joylashgan joyi va boshqalar haqida o'ylashadi.

Ikkinchi bosqichda guruhning har bir a'zosi axborot to'playdi, uni qayta ishlaydi va o'z vazifasini bajaradi (diagramma chizadi yoki texnologik marshrutni ishlab chiqadi). Keyin butun guruh loyihani yakunlash uchun birgalikda ishlaydi. Guruh ichidagi har bir ishtirokchining ishi muhokama qilinadi, uni to'ldiradi, bir-biriga yordam beradi, o'z loyahasini himoya qilishga tayyorlanadi.

Uchinchi bosqich - loyihani himoya qilish. O'z korxonasini tashkil etishga qaror qilgan guruh ushbu korxonani ochishning maqsadga muvofiqligini, uning rentabelligini, aynan shu mahsulotni ishlab chiqarish zarurligini va hokazolarni isbotlashi kerak. Ushbu guruhga kiritilmagan qolgan ishtirokchilar tinglaydilar, savollar beradilar, baholaydilar va loyihani qabul qilish (yoki qabul qilmaslik) to'g'risida qaror qabul qiladilar. Loyihani baholashda ko'p qirralilik, xavfsizlik, estetika, iqtisodiy samaradorlikni hisobga olish zarur.

Talabalarni loyiha asosida o'qitish - bu kognitiv faoliyatni faollashtirish, ijodkorlikni rivojlantirish va shu bilan birga ma'lum shaxsiy fazilatlarni shakllantirishning didaktik vositasi. Loyiha usuli sizga ba'zi shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga imkon beradi: jamoada ishlash qobiliyati, tanlov uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, qaror qabul qilish, mas'uliyatni taqsimlash, faoliyat natijalarini tahlil qilish.

O'quv materialining asosiy tarkibiy-mantiqiy diagrammalari tasviriga murojaat qilgan holda shuni ta'kidlash kerakki, modulli o'qitishda modulni o'qitish mazmunini aks ettiruvchi blok-sxema bilan boshlash hamda modulning barcha nazariy materiallarini ixcham va o'rganish uchun qulay shaklda tasvirlangan umumiy diagramma bilan yakunlash maqsadga muvofiqdir. Modulni o'zlashtirish samaradorligi nafaqat o'quv materialini taqdim etish usuliga, balki o'qituvchining vazifalar to'plamini (o'quv elementlarini) qanchalik to'g'ri ishlab chiqish va tuzishiga ham bog'liq. Vazifa har qanday o'quv fani mazmunining asosiy tarkibiy birligidir. Talaba uchun u nazariyaning illustrasiyasi, amaliy vaziyatni hal qilish imkoniyati, hal qilishning muayyan usullarini ishlab chiqish, o'quv va kognitiv faoliyat natijalarini tahlil qilish va baholash vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Balli reyting tizimidan foydalanish ham talabalar o'rtasida sog'lom raqobatni rag'batlantirishning yaxshi usuli bo'lib, tizimli mustaqil ishlarni tartibga solish kerak. Har bir modul uchun har bir talaba tomonidan ballar jadvali tuziladi. Keyin ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan to'planadi va asosiy jadvalga kiritiladi. Barcha o'quv elementlarini to'plangan ballar bilan to'ldirgandan so'ng, har bir talaba uchun o'rtacha arifmetik ball ko'rsatiladi va reyting amalga oshiriladi. Eng ko'p ball soni 1-darajali, bir oz kamroq 2-darajali va hokazo. Bunday tizim talabalarining kundalik ishini rag'batlantiradi, o'qishdagi raqobatbardoshlikni sezilarli darajada oshiradi va imtihonlarni topshirishda muammoli hodisalarni bartaraf etadi.

Keling, ta'limning kredit-sinov (kreditno-zachetnaya sistema) va reyting tizimi o'rtasidagi farqni ko'rib chiqaylik. Fanni o'rganishni muvaffaqiyatli tamomlagan talaba ushbu fan bo'yicha ajratilgan kreditlar sonini oladi [2]. U ushbu kreditlardan keyingi o'qish uchun foydalanadi (bakalavr yoki magistr darajasi). Talaba muvaffaqiyatining farqi bahoga qarab belgilanadi, kredit o'quv jarayonining tuzilishini ko'rsatadi, lekin talabaning bilim darajasini bildirmaydi. Boshqacha qilib aytganda, kredit faqat ma'lum bir fanga sarflangan vaqtni ko'rsatadi, bu shaxs tushunchasi yoki ushbu fanning qiyinligi bilan bog'liq emas.

Talaba tegishli kredit miqdorini faqat ushbu kurs, fan yakuni bo'yicha ijobiy attestatsiyadan o'tgan taqdirda oladi, ya'ni agar u ko'rsatilganidan past ball olgan bo'lsa (bu "qoniqarli" baho). Hujjatlardagi ball (oxir-oqibat diplomga qo'shimchada) olingan kreditlar miqdori bilan parallel ravishda ko'rsatiladi. Mamlakatimizda 5 baholi baholash tizimi

mavjud; boshqa mamlakatlarda ko‘proq kasrli shkalalar qo‘llaniladi (o‘n, yigirma yoki yuz ball). Yevropa oliy ta‘lim muassasalarida har bir kurs oxirida berilgan umumiy ball odatda bir nechta komponentlardan iborat (uchdan to‘rtgacha). Masalan, umumiy bahoning 30 foizi talabani darsdagi faolligiga, yana 30 foizi oraliq nazorat natijalariga, qolgan 40 foizi esa imtihon bahosiga qarab qo‘yilishi mumkin.

Reytinglar ko‘plab oliy ta‘lim muassasalarida talabalarni o‘rganishni qo‘shimcha rag‘batlantirish vositasi sifatida, talabalarni o‘quv jarayoniga faol jalb qilish usuli sifatida o‘zini yaxshi isbotladi [3]. Reytinglar orqali talabalarning o‘quv ishlari sifatini sezilarli darajada oshirishi, ularning eng qobiliyatli va faollarini qo‘llab-quvvatlashi mumkin .

Shunday qilib, ta‘lim yo‘nalishlari bo‘yicha talabalarni modulli o‘qitishning uslubiy tizimini loyihalash - bu o‘qituvchi tomonidan o‘quv tarkibiga asoslanib talabalarni o‘quv faoliyati maqsadiga yo‘naltirish, uni qabul qilishga undash, talaba shaxsining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘z-o‘zini boshqarish va o‘zini-o‘zi baholash tizimini belgilash orqali o‘quv jarayonini modellashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Аношкин, А.П. Педагогическое проектирование систем и технологий обучения: Учеб.пособие / А.П. Аношкин. - Омск: Издво ОмГПУ, 1997. - 140с.

2. Zaripov L.R. Key approaches to professional preparation of future technology teachers. International bulletin of applied science and technology. Vol.3, No.1, 2023. 116-120 pgs.

3. Zaripov L.R. Theoretical basis of professional training of future technology teachers. International Journal of Inclusive and Sustainable Education. Vol.2, No.2, 2023. 55-61 pgs.

4. Морозова, О.П. Педагогический практикум: Учебные задания. Задачи и вопросы / О.П. Морозова. - М., 2000. - 320 с.

5. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб, пособие для студ. пед. вузов / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; под ред. Е. С. Полат. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Академия, 2008. - 268 с.

6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич - Мн.: «Соврем. Слово», 2005. - 720 с.

7. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей / Под общей ред. В.С. Кукушина. — Серия «Педагогическое образование». - М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2004. —336 с.

GLOBALASHUV SHAROITIDA MAISHIY HAYOTNI MODERNIZATSIYALASH VA UNGA INNOVATSIYALARNI TADBIQ ETISHNING IJTIMOY AHAMIYATI

*Toshboyev Bobomurot Eshboyevich – Jizzax DPU dotsenti, f.f.b.f.d. (PhD),
O‘zbekiston*

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy hayotning ajralmas qismi sanalgan maishiy maslalar xususida fikr yuritilgan hamda unda uchrab turadigan ayrim taraqqiyot uchun to‘g‘onoq bo‘ladigan xolatlarni modernizatsiyalashning zaruriyati va unga innovatsiyalarni tadbiq

etishning ahamiyati asoslab berilgan.

Tayanch soʻzlar: modernizatsiya, innovatsiya, maishiy hayot, mentalitet, aqqa, sunnat toʻyi, umra va haj ziyoratlari, sarmoya, milliy xarakter, Yangi Oʻzbekiston.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗНАЧИМОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ БЫТОВОЙ ЖИЗНИ И ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются бытовые вопросы, являющиеся неотъемлемой частью общественной жизни, и объясняется необходимость модернизации некоторых условий, являющихся препятствиями для развития, и важность применения к нему нововведений

Ключевые слова: модернизация, инновации, быт, менталитет, акыка. свадьба обрезания, паломничество умра и хадж, инвестиции, национальный характер, Новый Узбекистан.

SOCIAL SIGNIFICANCE OF MODERNIZATION OF HOUSEHOLD LIFE AND IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN GLOBALIZATION

Annotation

This article discusses household issues, which are an integral part of social life, and explains the necessity of modernization of certain conditions that are obstacles to development and the importance of applying innovations to it.

Key words: modernization, innovation, household life, mentality, aqeeqah. circumcision wedding, Umrah and Hajj pilgrimages, investment, national character, New Uzbekistan.

Jahonda taraqqiy etgan davlatlar bu natijaga erishishi oʻz oʻzidan boʻlmagan. Bu jarayonga ular oʻz aqliga tayanib, oʻzida mavjud imkoniyatlar va dunyoda sodir boʻlayotgan oʻzgarishlarni qiyoslab oʻrganib, toʻgʻri xulosalar chiqarishi natijasida erishgan. Bu xolat tinimsiz jamiyat hayot sohalarini modernizatsiyalash va innovatsiyalarni hayotga tadbiiq etib borishni talab qilgan. Oʻzbek tili izohli lugʻatida “Innovatsiya” atamasi – iqtisodiyotda texnika va texnologiyaning yangi turlari (avlodlari)ni joriy etish maqsadida sarflangan mablagʻlar tushunchasi sifatida keltirilgan [1, 212-b.]. Innovatsiya faqatgina kelajakda kutilishi mumkin boʻlgan yangilik va kashfiyotlarga mablagʻ sarflashdan iborat boʻlmasdan balki oʻtmishda samarali boʻlgan ijtimoiy hodislarni qaytadan tiklab, uni hayotga tadbiiq etish hamdir. Bizningcha, oʻtmishda samarali boʻlib ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy taʻsir koʻrsatgan va besamar boʻlib taraqqiyotga toʻgʻonoq boʻlgan xolatlarni aniqlab olish va taraqqiyot uchun xizmat qiladiganlarini hayotga bosqichma bosqich tadbiiq etib borish joiz.

Biz dastlab, yangilik (innovatsiya) sifatida xalq mentalitetida eʼtirof etilayotgan ayrim maishiy hayotda uchrab turadigan hodislar va uning echimlari xususida toʻxtalib oʻtishni lozim deb topdik. Ijtimoiy taraqqiyotga toʻgʻonoq boʻlsada, lekin xalq psixologiyasiga tobora oʻrnashib borayotgan maishiy masalalar: toʻy-marikalarni dabdabali koʻrinishda oʻtkazishning ortib borishi, ichkilikbozlik, tugʻilgan kunni keragidan ortiq nishonlash, beshik, aqqa. sunnat toʻyi, umra va haj ziyoratlaridan ziyoratchilarning qaytganidan keyin oʻtkaziladigan marosimlar, qalin puli toʻlash, dabdabali uylar solish kabi kim oʻzarga oʻtkazilayotgan, millatimiz nomi bilan atab bajarilayotgan amallar borki ular millat

mentalitetiga yangilik yoki ilmiy tilda innovatsiya sifatida singishib bormoqda. Bular oqibatida taraqqiyot uchun xizmat qilishi kerak bo'lgan sarmoyaning noto'g'ri maqsadlarga sarflanayotganligi ham shaxs hayotiy pozitsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bu xususida bundan bir asr ilgari yashagan ma'rifatparvar mutafakkir Maxmudxo'ja Behbudiyning quyidagi fikrlari hozirgi kun uchun ham ahamiyatlidir. Adib shunday yozadi: "Hamvatanlarimiz mulkni sotib to'y qilganlaridek, sizda hatto lozim bo'lganda muhitingizni sotsangizda, o'g'lingizni zamonga o'qimog'iga sarf qilingiz" [2, 116-117-b.]. Adib "Bizni kemiruvchi illatlar" maqolasida esa, aza va marakalar haqida shunday deydi: "Ma'lum bir shaharlarda yahudiylar ba'zan o'luklarni oqshom eltib ko'marlar. Na uchun? Kunduzi ishdan qolarlar. Biz bo'lsa, o'luk va to'y uchun haftalar hatto oylar ila ishdan qolurmiz – holbuki, shope'i a'zam, payg'ambari akram, sallallohi alayhi vasollom hazratlari o'lganni tez ko'ming va ko'mgandan so'ngra tez tarqalib ishg'a ketmoqg'a va o'likxona xalqini uch kundan ziyoda ta'ziya tutmasg'a, qaro kiymasg'a, kir, falokat bo'lmasg'a amr etarlar ey xalq! Ey musulmonlar biz ne uchun xudo va rasulni so'zig'a va o'zimizning nafimizg'a amal qilmaymiz? Biz devonami? Biz taklifdan tashqarimi, xudo uchun so'ylangiz. Biz nima?" [3, 190-b.].

Haqiqatda ma'rifat jarchisi tomonidan aytilgan yuqoridagi fikrlar millat va davlat taqdiriga befarq bo'lmagan har bir kishini o'ylantirishi va xalqning mablag'i va vaqti nooqilana ehtiyojlarni qondirishga sarflanayotganligini anglashga undaydi.

"Rosti bizda maishatga – iste'moldan, eb-ichishdan kechadigan maishatga, ko'ngil xushlikka moyillik borligini tan olishimiz kerak - deb yozadi, "O'zbekiston ovozi" muxbiri A. Jonuzoqov. To'y marakalar ko'rgazmaga aylanib ketadi. "Choyxona", "Gap", "Gashtak" nomli haftalik oylik yig'inlarimizning asl maqsadi ham ovqatbozlikka aylanib ketadi... Mashina yoki uy olganini falon miqdordagi pul sarflab nishonlagan ota, farzandi sinfxona ta'miri uchun 1000 so'm so'rasa, bir sapchib tushadi. "Gap" desa emakni tushunamiz, to'y deyilsa 4-5 xil taom xayolimizga keladi, maishatni taom eyishdan izlaymiz, dam olish ovqatlanish orqali amalga oshadi..." [4.]. Jurnalist millat taqdiri xususida achinib yozgani kabi dam olish, bekor vaqtni o'tkazish, mehmon kutish, mehmondorchilikka borish kabi vaqtimizni o'tkazishning barcha shakllari choyxona va ovqatlanish bilan bog'liq hodisaga aylanib bormoqda. Millat xarakteri choyxonada, ovqat eyish bilan shakllantirilsa, shaxs kecha, undan oldingi yoki o'tgan yakshanbada nima eganini aytib, maqtanib tarbiyalansa millat taqdiri xavf ostida qolmaydi-mi?

Bulardan tashqari millat xarakteri shakllanishiga birinchi o'rinda ta'sir ko'rsatuvchi va "millat tarbiyachilari" xotin-qizlarimizning faoliyatda ham maqtanishga arzimaydigan ayrim kamchiliklar namoyon bo'lmoqda. Jumladan, xotin-qizlarimiz zeb-ziynatga kundan kun o'ch bo'lib bormoqda, shu bilan birgalikda xotin-qizlar bilan birga er-yigitlar o'rtasida ham boylik to'plash va to'plangan mulk bilan o'zini ko'z-ko'z qilishga moyillik kuchaymoqda. Mulkdan boshqa narsani o'ylamaydigan odam hayotdan quvonmaydi. Buni izohlash qiyin emas – deb yozadi mashhur koreys biznesmeni, - ochko'zlik chegara bilmaydi. Ochko'zlikka giriftor odam doimo o'zini hech vaqosi yo'q kambag'aldek his qilaveradi. Boylik g'ururlanish uchun asos bo'lishi mumkin emas. O'z boyligi bilan maqtanish tentaklikdir. Agar maqtanadigan bo'lsa, orttirilgan boylikka emas, balki undan qanday foydalanilayotganligiga va uning biror ishga foydasi tegayotganligidan maqtanishi kerak [5, 116-b.].

Millat kelajagi avvalo oilaga, ya'ni ona undan keyin ota va muallim tarbiyaisga bog'liq. Ona tadbirkor, xushfe'l, mehmonnavoz, bilimga muhabbati bor, diyonatli, iymonli va

lafzi halol bo'lsa bu oilada voyaga etgan go'dak ham o'zida shu hislatlarni namoyon qilishga harakat qiladi, ota mehnatsevar, fidoiy, ma'rifatli, shirinsuhan va tinchliksevar bo'lsa, farzandi tarbiyasi yanada yuksaladi. Agar muallim bola dilida ilmga muhabbat uyg'ota olsa, o'z kasbining ustasi bo'lib ilm sirlarini birma-bir tushuntirib tarbiyalasa, unda millat yuksaladi. Jamiyat boqimandasiga aylangan kishilar soni kamayadi. A. Fitrat yozganidek, "Bu dunyo kurash maydonidir. Bu maydonning quroli sog'lom jismu tan, aql va axloqdir. Bunda saodat, izzat, osoyishtalik, rohat, sharaf va e'tibor kerak bo'lsa tezroq avlod tarbiyasi usullarini bilib olib, bolalarimizni shu usul va qoidalar asosida tarbiya etishimiz lozim" [6, 60-b.].

XX asr boshlarida jadid-ma'rifatparvarlar tomonidan aytilgan ta'lim, tarbiya, axloq, xulq, aql va avlod tarbiyasiga oid fikrlar hozirgi ayni milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari intilayotgan mamlakatimiz uchun ham ahamiyatlidir.

Frantsiya Genrix IV, Lyudovig XIII va Kardinali Rishelʼe davrida qudratli mamlakatga aylanganligi hamda keyingi asrlar mobaynida Evropaning o'ziga xos madaniy markazi bo'lib qolganligi ayni shu davrda shakllantirila boshlangan "milliy xarakter" bilan bog'liq bo'ldi. Ana shu tarixni chuqur bilgan Russo: "har qanday yaxshi o'zgarishlarning umumiy maqsadlari har bir davlatda mahalliy shart-sharoit va aholining o'ziga xos xususiyatlari asosida shakllanadigan munosabatlarga muvofiq shakl olishi kerak" [7, 480-b.] degan fikrni aytgan edi.

Shu o'rinda Frantsiya Evropaning o'ziga xos madaniy markazi bo'lishiga xizmat qilgan Genrix IV, Lyudovig XIII xizmatlariga yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning say'i-harakatlarini taqqoslash mumkin. Bu fikrni yurtboshimiz tomonidan ilgari surilgan "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" shiori ostida olib borilayotgan islohatlar, yoshlarni milliy qadriyatlarimiz va dunyo ilm-fani yutuqlari asosida tarbiyalashga bo'lgan amaliy siyosat xalqimizning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib olib borilishi va O'zbekistonning Osiyo mintaqasida markaz sifatida nufuzining oshib borishi kabilar bilan asoslash mumkin.

Xalqimiz hayotida nimaiki kamchilik bo'lsa uni asta-sekin, bosqichma-bosqich bartaraf etish uchun olib borilayotgan islohotlar va uzoqni ko'ra bilgan yurtboshimizning dona siyosatlari xalqimizning millat sifatida shakllanishiga xizmat qilmoqda.

O'zbek xalqiga bunyodkorlik, yaratuvchanlik xos xislatdir. "O'zbekning fe'l-atvori barchaga ayon. U yerni, tabiatni sevadi. Do'ppisida suv tashib bo'lsa ham daraxt ko'kartiradi. O'zbek tom ma'noda bunyodkordir" [8, 145-b.]. Xalqimizga bunyodkorlik bilan birga boshqa millatlarga hurmat-ehtiram, o'zaro hamkorlik, yordam, do'stlik, qarindosh-urug'chilik munosabatlari kabi yuksak axloqiy fazilatlar ham xosdir. "O'zbek milliy xarakterining shu fazilatlarini ikkinchi jaxon urushi yillarida namoyon bo'lganligini ilgari yozgan edim, - deb davom etadi L. Levitin, - hozir esa, shaxsiy ta'surotlarim bilan o'rtoqlashishga jazm etaman. Mening bir do'stim bor edi, u asli evropalik yahudiylardan bo'lib, Toshkentda eski shaharda o'zbeklar mahallasida yashagan. U advokat edi. O'zbek tilini yaxshi bilgani uchun ko'pincha sud ishlarida o'zbeklarni himoya qilardi. U hayotdan bevaqt ko'z yumdi. Taqdir ekan oilasi yo'q edi. Shunda biz, bir necha do'stlari, dafn marosimlarini va u bilan bog'liq hamma ishlarni tashkil qilishni o'zimizning muqaddas burchimiz deb hisoblagandik. Lekin bunga hech qanday zaruriyat qolmagan ekan. O'zbek qo'shinlari o'z qarindoshlarini qanday oxirgi manzilga kuzatishsa, uni ham shunday kuzatishgan. Nima ham deb bo'ladi? Umuman bu o'rinda nimadir deyishga hojat bormi?" [9, 181-b.].

Kattalarni hurmat qilish, oila va farzandlar to'g'risida g'amxo'rlik qilish, ochiq

ko'ngillilik, millatidan qat'i nazar odamlarga xayrixohlik munosabatida bo'lish, o'zgarlar kulfatiga hamdard bo'lish va o'zaro yordam tuyg'usi kishilar o'rtasidagi munosabatlarning me'yorlari hisoblanadi [10, 41-b.]. Bu me'yorlar xalqimiz xarakterida to'la o'z ifodasini topgan va asrlar davomida oliy qadriyat sifatida e'zozlanib kelinmokda. Ayrımlari sobiq ittifoq davridagi mustamlaka xalqlar qadriyatlariga qarshi qaratilgan tajovuz va mustaqillikning ilk yillaridagi mafkuraviy bo'shliq tufayli "loyqa" ostida qolib "ong usti" hodisasidan "ong osti" holatiga o'tib, xalq xarakterida va xatti-harakatlarida o'zini o'zgacha ko'rinishda namoyon qila boshladi. Bularning oldini olish va millat xarakterini mustahkamlash uchun quyidagi vazifalarni amalga oshiri lozim deb hisoblaymiz:

- uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayoniga innovatsiyalarni tadbıq etishda milliy qadriyatlar etakchi va dominant bo'lishi kerak;

- globallashuv sharoitida "ommaviy madaniyat" hurujlaridan milliy madaniyatimizni saqlab qolishga xizmat qiladigan innovatsion amaliy tadbirlar tizimini ishlab chiqish va uni hayotga qo'llab borish joiz. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda "Oltin me'ros" turkumiga oid dasturlarini namoyish qilish, "Ommaviy madaniyat" va diniy ekstermizm ta'sirida shakllanishi mumkin bo'lgan shaxs qiyofasini va uning oqibatlarini ifodalab beruvchi materiallarni internet tarmoqlarida namoyish qilish;

- milliy birlikka salbiy ta'sir qiluvchi mahalliy mahdudlik, urug'-aymoqchilik, poraxo'rlik va tanish bilishchilikning oldini olishga xizmat qiluvchi qisqa videoroliklarni internet tarmoqlariga joylashtirish lozim;

- O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishga qaratilgan "taraqqiyot strategiyasida"da belgilangan vazifalardan kelib chiqib ma'ishiy hayotni modernizatsiyalash va unga innoavtsiyalarni tadbıq qilish qay darajada bo'layotganligini ifodalab beruvchi ilmiy tadqiqot ishlarni olib borish va imkoni bo'lsa, serial yoki kinofilm tarzida xalqqa uni badiiy-ifodali, obrazli holatda namoyish qilish kabilarni amalga oshirish kerak.

Maishiy hayot modernizatsiyalashsa, unga innovatsiyalar tadbıq qilinsa bizningcha, ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida o'sish va o'zgarish sodir bo'ladi. Xalq sarmoyasining eng ko'p qismini o'zida jamlayotgan maishiy masalalarga e'tibor birinchi darajalilikdan keyingi o'ringa tushsa, uning o'rniga ilm-fan, texnika va texnologiya rivojiga asosiy sarmoyalar yo'naltirilsa, milliy ong taraqqiyparvar g'oyalar bilan boyiydi va farovon hayot barpo etishga kamarbasta shaxslar soni ortadi. Eng asosiysi xalqimiz orzusi sanalgan "Yangi O'zbekiston" g'oyasi idellikdan reallikka aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati 2-kitob, -Toshkent: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2006.

2. Pedagogika tarixidan xrestomatiya. -T.: O'qituvchi. 1993.

3. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. - T.: Ma'naviyat, 1999.

4. Jonuzoqov A. Millat va ma'naviyat. /O'zbekiston ovozi. 2002. 30- mart.

5. Kim U Jung. Biznesning buyuk olami. -T.: O'zbekiston. 1997.

6. Fitrat A. Oila yoki oilani boshqarish tartiblari. -T.: Ma'naviyat. 1998.

7. Russo J. J. Traktaty. -M.: 1969.

8. Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. // Biz o'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T. 6. -T.: O'zbekiston. 1998.

9. Levitin L. O'zbekiston tarixiy burilish davrida. -T.: O'zbekiston. 1997.

10. Karimov I. A. O‘zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T. 1. – T.: O‘zbekiston. 1992.

11. Toshboyev, B. (2020). The impact of changing paradigms in the national mentality on the education of the individual. *Arxiv Nauchnyx Publikatsiy JSPI*.

12. Toshboyev, B., & Amanlayev, A. (2020). Milliy mentalitetdagi paradigmalar o‘zgarishining ibrat va shaxs tarbiyasiga ta’siri. *Arxiv Nauchnyx Publikatsiy JSPI*.

13. Toshboyev, B. (2020). SHaxs ijtimoiy va ma’naviy qiyofasini yangilash davr talabi. *Arxiv Nauchnyx Publikatsiy JSPI*.

14. Toshboyev, B. (2020). Globallashuv jarayonlarining milliy qadriyatlarga ta’siri. *Arxiv Nauchnyx Publikatsiy JSPI*.

15. Toshboyev, B. (2020). Milliy g‘urur millat “men” ini shakllantiruvchi vosita. *Arxiv Nauchnyx Publikatsiy JSPI*.

GLOBALLASHUV DAVRIDA YOSHLAR MA’NAVIY BARQARORLIGINI TA’MINLASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

*Isoxonova Farzona – O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
“Oila psixologiyasi” yo‘nalishi magistranti, O‘zbekiston.*

Annotatsiya

Globallashuv jarayonlarining keskin rivojlanib borishi davrida yoshlar ijtimoiy va ma’naviy hayotida barqaror muhitni asrash borasidagi muammolarni o‘rganish murakkab ijtimoiy jarayon sifatida ilmiy tadqiqot manbaiga aylanib bormoqda.

Kalit so‘zlar. Jamiyat, yoshlar, ma’naviyat, ijtimoiy hayot, barqarorlik, rivojlanish, ma’naviy tahdidlar, ijtimoiy muammolar.

ДУХОВНАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ МОЛОДЕЖИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Аннотация

В эпоху бурного развития процессов глобализации изучение проблем сохранения стабильной среды в социальной и духовной жизни молодежи становится источником научных исследований как сложного социального процесса.

Ключевые слова. Общество, молодежь, духовность, социальная жизнь, стабильность, развитие, духовные угрозы, социальные проблемы.

SPIRITUAL STABILITY OF YOUNG PEOPLE IN THE ERA OF GLOBALIZATION SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PROVISION

Annotation

In the era of rapid development of globalization processes, studying the problems of maintaining a stable environment in the social and spiritual life of young people is becoming a source of scientific research as a complex social process.

Keywords. Society, youth, spirituality, social life, stability, development, spiritual threats, social problems.

Jamiyatda yoshlar ijtimoiy-ma'naviy hayotida ijobiy o'zgarishlar, rivojlanish va barqaror rivojlanish doimiy dinamik davom etadi, dekin u hech qachon bir tekisda davom etmaydi. Bu yo'lda albatta, turli to'siqlar va ma'naviy tahdidlar va ijtimoiy muammolar bo'lishi, tabiiy. Yoshlar ma'naviyatining yuksalishiga to'g'anoq bo'ladigan illatlarni engib o'tish, ularni bartaraf etish va oldini olib borish jamiyatda eng muhim, birinchi navbatda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar hisoblanadi. Bu illatlarga qarshi kurashish nafaqat davlat va jamiyat institutlarini, balki fuqarolarimizning ham dolzarb vazifasidir.

Globalashuv jarayonlarining keskin rivojlanib borishi davrida yoshlar ijtimoiy va ma'naviy hayotida barqaror muhitni asrash borasidagi muammolarni o'rganish murakkab ijtimoiy jarayon sifatida ilmiy tadqiqot manbaiga aylanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda yoshlar hayotida mavjud salbiy vaziyatlar va muammolarni kelib chiqish sabablarini, namoyon bo'lish shakllarini tizimli tahlil asosida kompleks tarzda o'rganish, umumlashtirish, rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, ularni oldini olish va bartaraf etishda tavsiyalar berish hamda ularni bo'lish ehtimolini oldindan bashorat qilish va ularni oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqish hozirgi kundagi eng dolzarb vazifalardan biridir.

Yoshlar hayotida ma'naviy barqaror muhitni ta'minlash mamlakatimizning kelajagi va milliy yuksalishini ta'minlashda muhim omillardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning ta'kidlashicha, "Dunyodagi murakkab vaziyatni o'zingiz ko'rib turibsiz. Har kuni yangi-yangi xavf-xatarlar va tashvishlarga duch kelayapmiz. Bunday vaziyatlarda xalqimizning irodasi va matonatiga tayanib, O'zbekistonning milliy manfaatlariga javob beradigan yagona to'g'ri yo'lni topish uchun birgalikda intilmoqdamiz. Mehnatkash va bag'rikeng, olijanob xalqimiz, sizday bilimli, faol va shijoatli o'g'il-qizlarim bor ekan, biz har qanday qiyinchiliklarni albatta engib o'tamiz!"[1]. Jamiyat ma'naviy barqarorligini ta'minlash tizimida yoshlar ongiga salbiy ta'sir etadigan hodisa va jarayonlar, ularning o'zaro bir-biriga ta'siri va muntazam sharoitlari o'rganilib, ijtimoiy tizimning muvozanatiga nomuvofiqligi va qarama-qarshi hodisasi sifatida tadqiq etilishi lozim. Yoshlar hayotidagi alohida olingan muammolar va salbiy hodisalarni o'rganish, tahlil etish, uning o'sish va rivojlanish dinamikasini o'rganish va ularni bartaraf etish yo'llarini tadqiq etishga ehtiyoj sezilmoqda. Bugungi tahlilshunoslik sohasi doirasida jamiyatning ijtimoiy tizimi bilan aloqador bo'lgan bir qancha tahdidlar, muammolar hamda salbiy omillar bilan bog'liq tushunchalar mavjuddirki, ularning tadqiq va tahlil etish dolzarb masaladir.

Inson ongiga ma'naviy tahdidlarning mavjudligi va ularning barqaror ma'naviy muhitga salbiy ta'sirlari borasida SH.Paxrutdinovning ta'kidlashicha, "Tahdid insonning hayotiy faoliyati, umuman, yashashini chigallashtiradigan hamda muayyan tarixiy davr mobaynida aniq maqsadga yo'naltirilgan ijtimoiy tuzilmani, to'g'rirog'i davlatning siyosiy asosini zaiflashtirilishi, emirilishiga qaratilgan mahalliy, hududiy, mintaqaviy va umumsayyoraviy salbiy omillarning "tajovuz"i tufayli makon va zamonda vujudga keladigan ma'lum ijtimoiy-siyosiy va tarixiy vaziyatdir. Tahdidlar turli tuman: ichki, tashqi, katta va kichik, makon va zamon nuqtai nazaridan esa uzoq va yaqin bo'lishi mumkin"[2].

Yoshlar ma'naviy hayotida uchraydigan tahdidlar, salbiy omillar va muammolarni yanada aniqlashtirish, oydinlashtirishga qaratilgan keng qamrovli izlanishlar va tadqiqotlar o'tkazish darkor. Yoshlarning ma'naviy hayotiga, ularning turmush tarzi va yashash jarayonidagi muhim qadriyatlariga putur etkazishi mumkin bo'lgan salbiy omillarni ko'rsatib berish va uni oldini olish va bartaraf etish borasidagi ma'lumotlar to'plash muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi globalashuv davrida insoniyatning hayot-mamoti bilan bog'liq terrorism,

narkomaniya, ekologik tahdid, tabiatni asrab-avaylash, o‘zaro hamkorlik va tinchlik kabi dolzarb muammolarni bartaraf etishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

A.Saitkasimovning ta’kidlashicha, “Inson va jamiyat faoliyatiga tashqi tahdidlar asosan:

- globallashuvning keng imkoniyatlari;
- axborot dunyosining boshqarib bo‘lmaydigan jarayonlari;
- chegaralarning ochiqligi va chuqurlashgan munosabatlar;
- tezkor xalqaro iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohadagi aloqalar;
- tashqi mehnat migratsiyasi, siyosiy qochoqlar va missionerlar;
- xalqaro siyosiy, nodavlat va sayyohlik tashkilotlarining missiyasi va boshqa vositalar

orqali kirib keladi hamda jamiyat hayotida namoyon bo‘ladi”[3].

Globalashuv davrida yoshlar ijtimoiy-ma’naviy hayotida ko‘pgina holatlarda bugungi zamonaviy jamiyatga xos bo‘lgan bunyodkorlik, yaratuvchanlik, yangiliklarga intilish, taraqqiyotga hissa qo‘shish kayfiyatlari emas, ijtimoiy-foydali mehnatdan qochish, ma’naviy begonalashuv, axloqiy jihatdan tubanlik xislatlari egallay boshlamoqda. Natijada yoshlarimizning turmush tarzi an’analari jiddiy ma’naviy muammolar vujudga kelmoqda. YOshlarning ba’zilari ijtimoiy-ma’naviy hayotga ongli asosda yondashmasdan, ongsiz va nooqilona yondashuv ustunlik qilayotgani ko‘rinib qolmoqda.

Olimlarning ta’kidlashicha, “Globalashuv davrida tahdidlarning turlari, tez ta’sir o‘tkazish yo‘llari ko‘paydi va ommalashib bormoqda. Ularning quyidagi turlarini sanab o‘tish mumkin:

- diniy ekstremizm;
- xalqaro terrorizm;
- giyohvandlik;
- ommaviy madaniyat;
- kosmopolitizm (dunyo fuqarosi yoki vatansizlik hoyasi);
- ludomaniya (kompyuter o‘yinlari kasalligi yoki asr kasalligi);
- missionerlik, prozelitizm;
- nigilizm (urf-odat, an’ana va qadriyatlarga bepisand munosabatda bo‘lish, ularni inkor etish);
- zo‘rovonlik (fashizm, neofashizm, shovinizm);
- egotsentritizm, individulizm;
- OITS;
- starizm (yulduzlarga ko‘r-ko‘rona taqlid);
- vandalizm (madaniy va moddiy yodgorliklarni vayron qilish);
- axloqsizlik (fohishabozlik, behayolik, bir jinsli nikohlar);
- xepining (vahshiyona ko‘ngil ochishlar)”[4].

Jamiyatda yoshlarning ma’naviy xavfsizligini ta’minlash barcha ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va ma’rifiy sohalarda yangi an’analari va tajribalar asosida rivojlanib borishi bilan ham bog‘liqdir. Har bir sohani o‘z rivojlanish yo‘lida to‘siqlar va muammolari mavjud bo‘lganidek, bugungi kunda yoshlarning ongidagi destruktiv o‘zgarishlarni mavjudligini ham doimiy nazardan qochirish kerak. Mazkur sohadagi mavjud muammolarni o‘rganish, uni shakllanish sabablari va omillarini tadqiq etish jamiyatning buguni va kelgusi istiqboli uchun muhim ahamiyatli bo‘lgan jarayondir.

O‘zbekistonda yoshlarning turli qatlamlari, jumladan, o‘quvchilar, talabalar, ishchi-xizmatchilar, yosh olimlar va ijodkorlar, mutaxassislar va tadbirkorlar uchun qulay huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlar yaratilayotganligi ularni ma’naviy olamini barqarorlashtirishda muhim xizmat qiladi. Mamlakatimizda bu yo‘nalishda qonuniy va huquqiy baza yaratilgani yosh avlodning porloq kelajagini ta’minlash uchun ular bilan ishlash borasida boy amaliy tajriba to‘plangan. Tezkor ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, yangiliklar davrida yoshlarning o‘z hayotlari va kelajaklariga ta’sir etadigan qarorlarni qabul qilishda bevosita ishtirok etishlari o‘ziga xos ahamiyatga va mazmunga ega.

Yoshlarning jamiyat taraqqiyotidagi faoliyatlariga yo‘l ochish va uni ta’minlash uchun ularning o‘zlaridagi faollik, siyosiy va iqtisodiy islohotlar jarayonlariga kamarbastalik, islohotlarga ishonch, demokratik qadriyatlarining abadiyligiga suyanish fazilatlarini tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning yangilikka intilishi, tashabbuskorligi, yangi yo‘nalishlarni qo‘llab-quvvatlashi kabi mavjud yuqori saviyadagi va ijobiy yo‘naltirilgan salohiyatidan o‘z vaqtida xolis va rag‘bat asosida foydalanishga erishish muhim masaladir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev SH. "Yangi O‘zbekiston" bog‘ida Yoshlar kuni munosabati bilan tashkil etilgan tadbirdagi nutqi. <https://sputniknews-uz.com/20220701/>
2. Paxrutdinov SH. Taraqqiyotga tahdid: nazariya va amaliyot. -Toshkent: Akademiya, 2006. –B.19.
3. Saitkasimov A. Jamiyat barqarorligi va shaxs mas’uliyati. –Toshkent, Tafakkur, 2012. –B.50.
4. Qosimov N., Jumaev Sh., Tog‘ayqulov T. Globallashuv: oila va farzand tarbiyasi (Ota-onalar uchun ilmiy-amaliy qo‘llanma). –Toshkent, “Turon zamin ziyo”, 2016. –B.6.

FAN RIVOJIDA GLOBAL EVOLYUSIONIZM TAMOYILINING AHAMIYATI

Tangirov Nizom – Jizzax DPU “Falsafa, tarbiya va huquq ta’limi” kafedراسi v.b. dotsenti, f.d. (PhD), O‘zbekiston

Annotatsiya

Mazkur maqolada global evolyusionizm tamoyili va noosfera konsepsiyasining fan tarixidagi ahamiyati o‘rganilgan. Global evolyusionizm tamoyili asosida noosfera taraqqiyotining dinamik va statik modelini ishlab chiqish fan oldida turgan muhim vazifalardan biri ekanligi nazariy asoslanadi.

ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПА ГЛОБАЛЬНОЙ ЭВОЛЮЦИОНИЗМА В РАЗВИТИИ НАУКИ

Аннотация

В этой статье принцип эволюции и глобальной роли концепции ноосфера в истории науки были изучены. Глобальной эволюции динамические и статические модели развития, основанные на праве ноосфера работать стоит перед вентилятором основан на том, что является одной из важных задач теоретической.

THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLE OF GLOBAL

EVOLUTIONISM IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE

Annotation

In this article the principle of evolution and global role of the concept of noosphere in the history of science has been studied. The global evolution of the dynamic and static models of development based on the principle of the noosphere to work standing in front of the fan based on the fact that is one of the important problems of theoretical.

Fan – dunyo haqidagi bilimlar tizimi, ijtimoiy ong shakllaridan biri. U yangi bilimlarni egallashi bilan bog‘liq faoliyatni ham, bu faoliyatning mahsuli – olamning ilmiy manzarasi asosini tashkil etuvchi bilimlarni ham o‘z ichiga oladi; inson bilimlarining ayrim sohalarini ifodalaydi. Fanning bevosita maqsadi o‘zining o‘rganish predmeti hisoblangan voqelikning qonunlarini kashf etish asosida shu voqelikning jarayon va hodisalarini ta’riflash, tushuntirish, oldindan aytib berishdir[1]. Fan jamiyat taraqqiyoti davomida o‘ziga xos rol o‘ynadi. Bunda hozirgi davrning hayotiy muammolar tizimiga o‘tgan XX asrning dastlabki kunlaridan boshlab ko‘pgina olimlar boshlanayotgan asrda, kishilarning yaxshiyashishi, ularning axloqsizliklari va bema’niliklari oshib boradi, texnika insonni o‘z quliga aylantiradi, boylik ortidan quvish va turli-tuman ko‘ngil ochishlar, totalitar rejimlar ta’sirining kuchayishi, demokratik erkinliklarning yo‘q qilinishi insoniyatni falsafiy fikrlashga ehtiyoj sezmaydigan itoatkor iste’molchi individlarga aylantirib qo‘yadi, degan fikrlarni ham ilgari surganlar. Bu esa insoniyatning XXI asrga qadam qo‘yishi bilan “Globalizatsiya” deb nomlangan mutlaqo yangi ijtimoiy hodisa bilan bevosita yuzlashib, u bog‘liq bo‘lgan yangicha shakl va shamoyillar holatini yuzaga keltirdi. Globallashuv orqali fan va texnika taraqqiyoti natijasi bo‘lgan axborotlashgan jamiyat vujudga keldi.

Fan taraqqiyoti bilan bog‘liq o‘zgarishlar haqida Akademik E.Yusupovning Falsafa darsligida “Turli ijtimoiy-iqtisodiy davrlardagi kishilarning bilish darajasi fan taraqqiyoti, texnika rivojining darajasiva ko‘lami, jamiyat ishlab chiqarish usuli qo‘ygan vazifalari bilan belgilanadi. Inson dunyoni va o‘zini bilishi bilan cheklanmaydi, balki bu bilish natijasida hosil qilgan bilimlari orqali u tabiat va jamiyatni, dastavval, o‘zini, o‘z ongini, o‘z ma’naviy dunyosini o‘zlashtiradi va o‘zgartiradi”, deb ta’kidlaydi. Fanning muayyan voqelikdagi jarayon va hodisalarini ta’riflash, tushuntirish, oldindan aytib berish vazifasi bizning tasavvurimizdagi evolyusionizm tamoyili hamda noosfera konsepsiyasi haqidagi g‘oyalar tizimini ham qamrab oladi. Zero, hozirgi zamon fan taraqqiyotida global evolyusionizm tamoyili hamda noosfera konsepsiyasining fundamental o‘rni ahamiyatli hisoblanadi. Mazkur o‘rinda falsafaning bosh va asosiy vazifalaridan biri tabiat va inson haqidagi fanlar taraqqiyotini bosh magistralini yorishtiradi. “Chuvalangan kalava ipi”ning o‘ziga xosligini ochishda falsafa nafaqat bilimning chinligini, balki, oldindan bilish va uning asosiy natijalarini asoslashda bashoratning vazifasini asoslaydi[2].

Fan tarixida dastlabki ilmiy bilimlar tizimi Yevropada bundan 2500 yil oldin shakllandi. Bu qadimiy Yunonistonda shakllangan ilmiy bilimlar tizimi edi. Ilm fan rivojiga qadimgi Xitoy va Hindiston olimlari ham hissa qo‘shganlar. Markaziy Osiyodagi ilmiy bilimlar taraqqiyoti 1004 yilda tashkil topgan dastlabki ilmiy dargoh- Xorazm Ma’mun akademiyasi faoliyati bilan bevosita bog‘liq. Bu akademiya dunyodagi “Majlisi Ulamo” nomi bilan mashhur bo‘lgan va unda Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Abdulloh Xorazimiy kabi ko‘plab olimlar ilmiy faoliyat bilan shug‘ullangan. Ular matematika, astronomiya, ruhiyat, mantiq, musiqa, kimyo, geografiya, mexanika singari turli fan halari bilan

shugʻullangan boʻlib, XV asrga kelib, Gʻarb uygʻonish davri fanining rivojlanishi uchun asos boʻlib xizmat qildi. XV- XVI asrlardan boshlab, fanlar ayniqsa tabiatshunoslik fanlari jadal rivojlana boshladi. Nikolay Kopernik tomonidan kashf qilingan geliotsentrik nazariya, Iogani Kepler, Galileo Galiley, Isaak Nyuton kabi olimlarning fan sohasida qoʻlga kiritgan yutuqlari davr klassik fan davri boshlanganidan dalolat berardi.

Ilmiy bilimlar uzluksiz rivojlanib borishi yangi oʻziga xos ilmiy muassasa va tashkilotlarning shakllanishiga sababchi boʻldi. XIX asr oxirlari XX asr boshlarida fanlar taraqqiyoti yangi noklassik fan bosqichida oʻz ifodasini topdi. Bu bosqich A.Eynshteynning nisbiylik nazariyasi, kvant nazariyasi bilan bevosita bogʻliq edi. XX asr oʻrtalaridan ilmiy texnika inqilobi boshlanib, fan oʻz taraqqiyotining yangi bosqichiga koʻtarildi. Fan uzlyuksiz yangilanib, rivojlanib boradigan ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Fan taraqqiyotida oʻziga xos qonunlar amal qiladi. Avvalo ilmiy bilimlar taraqqiyotida vorislilik ham mazmunan, ham shaklan oʻzgarib mukammallashib borishi koʻzatiladi.

Fan taraqqiyotiga nisbatan “progress” tushunchasi XVII asrlarda dastlab F.Bekon, R.Dekart tomonidan ishlatilgan edi. Tarixning hamisha ilgari va chiziqli harakati maʼnosidagi “progress” gʻoyasi esa ijtimoiy munosabatlar sohasiga XVIII asr oxirlarida Gʻarb maʼrifatparvarlari A.R.J.Tyurgo, M.J.A.N.Kondorselar tomonidan tatbiq etildi va keyinchalik (XIX asr oʻrtalaridan boshlab) markscha taʼlimotda ancha keng oldinga surilgan edi[3].

Fan maʼnaviy madaniyatning oʻziga xos shakli hisoblanadi. Bu oʻrinda fanning yaxlitlikni tashkil etuvchi ilmiy bilimlar tizimi sifatidagi oʻrni va asosi muhim mohiyat kasb etadi. Fan taraqqiyoti davomida texnik va texnologik ishlab chiqarishga tobora yaqinlasha boshladi. Buni bugʻ mashinasi va elektrning kashf qilinishidan boshlab hozirgi kunda nanotexnologiya taraqqiyoti bilan bogʻlash oʻrinlidir. Fan taraqqiyoti oqibatida tabiatda boʻlmagan yangi narsalar, mehnat predmetlarini ishlab chiqarish yoʻlga qoʻyildi va mazmunan va shaklan ijtimoiy sivilizatsiya xususiyatini oʻzgartirib yubordi.

Mazkur yangi texnologiya sharofati bilan hozirgi paytda oʻlchami atom va molekular oʻlchamiga toʻgʻri keladigan sxemalarni tayyorlashda, alohida atom hamda molekularni boshqarish, ulardan maxsus mikroobʻektlarni yigʻishda keng foydalanilayapti. Kundalik ishda yaqin koʻmakdoshga aylangan kompyuterlar, qoʻl telefonlari, jajjigina boʻlishiga qaramay ancha muddat toʻxtovsiz ishlay oladigan raqamli diktofon, videokamera va fotoapparatlarni nanotexnologiya hosilasi, desa boʻladi.

Mazkur nanotexnologiya tushunchani ilk bora 1974-yilda yapon fizigi Norio Taniguchi oʻlchami 1000 nanometrdan kichkina mexanizmlarni «nanotexnikalar» deb atadi va ushbu termini ilmiy adabiyotga kiritdi[5]. Hozirda esa nanotexnologiyalarning tibbiyotga joriy qilinishi ham muhim kashfiyotlar uchun zamin boʻlmoqda. Jahondagi yetakchi ilm-fan markazlarida dorini aynan kasallangan joyga toʻgʻridan-toʻgʻri yetkazib berish maqsadida nanokapsulalardan foydalanilyapti. Ushbu nanokapsulalarning afzalligi shundaki, ular tananing sogʻlom qismiga zarar yetkazmay, faqat kasallangan hujayraga yetib borib, sogʻlomlashishga taʼsir koʻrsatadi.

Fanning ijtimoiy ongning maxsus shakli sifatidagi xususiyati shundaki, olamni ilmiy bilishdir.. insonning olam haqidagi fikrlari a) kundalik amaliy faoliyatida b) ilmiy bilish asosida hosil boʻladi. Fan dunyo, odamning oʻzi toʻgʻrisidagi obʻektiv bilimlarni ishlab chiqarishga yoʻnaltirilgan, yuksak darajada tashkil etilgan va ixtisoslashtirilgan faoliyat natijasi hisoblanadi.

Fanning muhim tomonlaridan biri uning murakkab tarkibli ijtimoiy institut ekanligidir. Fan ilmiy bilimlarni hosil qilishning eng umumiy ijtimoiy shakli hisoblanadi. Fan yaxlitlikni tashkil etuvchi ilmiy bilimlar tizimi sifatida o'ziga xos tuzilishga ega. bu fanlar klassifikatsiyasida o'z ifodasini topgan. Fanlarni turli asoslarga ko'ra turkumlash mumkin.

Fan taraqqiyoti jarayonida uning jamiyatdagi o'rni ham o'zgarib boradi. XIX asr oxiriga qadar fan ishlab chiqarishga nisbatan sekinroq taraqqiy etgani uchun ham ishlab chiqarishga ta'siri yetarli darajada sezilmagan. XX asrda fan taraqqiyoti texnika taraqqiyotidan o'zib keta boshladi. Bu hol oqibatda, fan texnika ishlab chiqarishdan iborat yagona tizimning shakllanishiga olib keldi, fan bevosita ishlab chiqaruvchi kuchga aylana boshladi.

Fan tarixida tabiat hodisalarining boshlang'ich sababi va boshlang'ich asosini izlash vazifasi fanning muayyan fundamental sohalarida amalga oshirilgan. Bu esa o'z navbatida fan oldidagi universal va mutlaq bo'lgan narsa yoki hodisani topishga intilish tendensiyasini ham qo'yadi. Boshlang'ich asos g'oyasi Qadimgi Yunon faylasuflari tomonidan ilgari surilgan. Lekin hozirgi vaqtgacha bu muammo mutloq holda hal etilmagan. Masalan, fiziklar barcha fizikaviy jarayonlarning yagona nazariy tavsifini hamda mikro darajadan mikro darajagacha bo'lgan Olamning unifikatsiyalashtirilgan (bir xil shaklga keltirilgan) ilmiy manzarasini yaratishga urinmoqdalar. Jonli materiyani boshlang'ich mohiyati va aqlning kelib chiqishi masalalari ham qadimgi davr olimlarini juda qiziqtirgan. Bu masalalar ham bugungi kunda tamomila yechimini topmagan. Shu o'rinda Rojer Penrouz asarlarida dunyoni, borliqni, cheksiz fazoni o'rganish avvalo, insonni o'rganishdan boshlanadi, degan yondashuvi ahamiyatli. Dunyoni, borliqni o'rganishga nisbatan bunday antropologik yondashuv asosida global evolyusiyani o'ng taraqqiyoti bilan uzviylik kasb etishini anglatadi.

Bizni qurshab turgan Olam cheksiz murakkab, xilma-xil bo'lib, juda dinamik tarzda rivojlanmoqda. U to'g'ridagi inson bilimlari uzluksiz ortib bormoqda. Lekin bilimlar nisbiy bo'lib, hech qachon to'la-to'kis bo'lmaydi. Insoniyat tomonidan bilimlarni orttirish jarayoni go'yoki ikki yo'nalish bo'yicha amalga oshadi. Birinchi yo'nalish mavjudlikni soddalashtirishga bo'lgan intilishda, umumiy manzaradan kuzatish ob'ektini ajratib olish va hodisalarning yagona va umumiy boshlang'ich asosini aniqlashda (reduksionizm nuqtai nazari) amalga oshadi. Bu yo'nalishni asosan klassik fan namoyish etgan (XVII-XIX asrlar). U tabiat ob'ektlarini atrof muhitdan ajratilgan holda o'rgangan, o'ni o'rab turgan muhitidan maksimal darajada ajratib olingan holda tadqiq etishga intilgan.

Aytish joizki, hozirgi kun fan taraqqiyotining postnokklassik bosqichi uning istiqbolini belgilab olishda namoyon bo'lmoqda. Sinergetikaning ilmiy-metodologik masalalari doirasi fanning aynan shunday strategik taraqqiyot mexanizmlarini izlab topishga qaratilgandir. Biroq, masalaga bu tarzda yondashishni hali hanuzgacha bahs-munozaraga sabab bo'layotgan jihatlari turli fan mutaxassislar tomonidan e'tirof etilmoqda[4].

Postnokklassik fan o'zini-o'zi tashkillashtirish paradigmasiga muvofiq bo'lib, tabiat ob'ektlari quyidagi tasavvurlarni hisobga olgan holgan holda tadqiq etiladi: 1. Sinergetika g'oyalari va usullari. 2. Birbutunlik paradigmasi. 3. Koevolyusiya g'oyasi. 4. Obyektlarni tavsiflashda fanlararo yondashuvdan foydalanish. 5. Tarixiylik tamoyili. 6. Global evolyusionizm tamoyillari. 7. Olamni mustahkam, turg'un bo'lmagan, muvozanatsiz deb tasavvur qilish. 8. Tadqiqot jarayonida mantiqdan tashqari usullardan, intuitsiyadan foydalanish. 9. Obyektiv olam va inson dunyosini birlashtirish.

Fan tarixida olamga nisbatan evolyusion qarash nafaqat hayot, balki butun Koinot ham o'z tarixiga ega degan fikrga olib kelganligi an'anaviy tarixiylik tamoyilining yetakchiligiga

sabab bo'ldi. Mazkur o'rinda global evolyusionizm tamoyili tizimli yondashuvlarni yagona birbutunlikka birlashtiradi. Global evolyusionizm murakkablikning turli darajalaridagi o'zini-o'zi tashkil etuvchi tizimlarning o'zaro aloqalarini tavsiflaydi va yangi tuzilmalar genezisini tushuntirib beradi. Bunday umumlashtiruvchi intilishlar turli fanlarda namoyon bo'ladi. Biologlar birbutun nazariy biologiyani yaratmoqchi bo'ladilar. Matematiklar butun bilimlarini yagona to'plamlar nazariyasida birlashtirishga harakat qiladilar va h.k.

A.D.Ursul ta'rifiga ko'ra, noosferaviy intilishlar (maqsadlar) strategiyasi biosferani buzmaydigan, inson tomonidan boshqariladigan rivojlanishni ifodalaydi. Muhimi, ushbu konsepsiyada boshqarish zarurligi va stoxastik o'zini-o'zi tashkil qilishdan chekinishga urg'u berilgan. Lekin inson bunday murakkab tizimni (biosferani) boshqara olishi shubha tug'diradi.

N.N.Moiseev biosfera rivojlanishiga nisbatan boshqa nuqtai nazarda bo'lib, rivojlanish bozor munosabatlari singari faqat stoxastizm sharoitida amalga oshishi mumkin, deb hisoblaydi[5]. Bunda Darvin evolyusiyasiga (o'zgaruvchanlik, irsiyat, tabiiy tanlanish) o'xshash mexanizmlar amalga oshadi. Bunday nuqtai nazar ham benuqson emas, chunki "bozor" qonunlariga asosan amalga oshadigan biologik raqobat raqiblardan birining yo'q bo'lib (qirilib) ketishi bilan yakunlanadi, bu insoniyatni qanoatlantirmasa kerak.

Noosfera rivojlanishi jarayonini modelini yaratish insoniyat sivilizatsiyalari (10 ming yilga yaqin) tajribasiga asoslangan. Ushbu vaqt bo'lagi (qismi) kelajakka ishonarli darajada ekstrapolyatsiya qilish uchun juda kam (qisqa)dir, shuning uchun inson hayoti mazmuni, rivojlanish maqsadlari va "keyin nima qilish kerak bo'ladi" kabi savollarga bag'ishlangan munozaralarning oxiri yo'q. Strategik boshqarish nazariyasi rivojlanish maqsadini tanlashda qilingan xato taqdiriy (fatalny) bo'lishi mumkin, deb ta'kidlaydi. Qo'yilgan savollarni javobsiz qoldirish mumkin emas, chunki xatoning bahosi juda baland.

Yuqoridagi global evolyusionizm tamoyili asosida Noosfera konsepsiyasi taraqqiyotini tizimlashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Zero, mazkur tizimlashtirish o'z navbatida noosfera taraqqiyotining dinamik va statik modeli mavjudligi haqidagi yondashuvni ilgari surish o'rinlidir. Bunda noosfera tabiat taraqqiyotining ijtimoiylashgan bosqichi sifatida sivilizatsiya taraqqiyotini xarakatlantirish birga uning mavjudligiga tahdid sifatida halokatli natijalarni ham keltirib chiqarayotganligi ta'kidlanmoqda. Tabiat va jamiyat o'zaro ta'sirining bunday holati insoniyatning ma'naviy-axloqiy tamoyillariga asoslanishini va shunga asosan ijtimoiy-tabiiy koevolyusiya odamlarning maqsadga muvofiq va ongli faoliyati tufayli amalga oshirilishi prognoz etiladi.

Xulosa sifatida global evolyusionizm tamoyili asosida noosfera taraqqiyotining dinamik va statik modelini ishlab chiqish fan oldida turgan muhim vazifalardan biri deb aytish o'rinli. Zero, Noosfera taraqqiyotining prognozi tabiat va inson, biosfera va noosfera, tabiat, sivilizatsiya va madaniyat evolyusiyasi holatini o'zida yaxlit aks ettirishi bilan xarakterlanadi.

Adabiyotlar:

1. Fayzullayev Omonulla. Falsafa va fanlar metodologiyasi / O'zbekiston Respublikasi FA I.Mo'minov nomidagi Falsafa va huquq instituti. T.: "Falsafa va huquq", 2006.
2. Lukyanov A.V. Istoriko-kriticheskoe vvedenie v filosofiyu yestestvoznaniya: Monografiya. – Yekaterinburg: Izd-ye Uralsk. gos. un-ta, 2003. – 199 s.
3. Qahhorova Sh. Global ma'naviyat — globallashuvning g'oyaviy asosi. –T., «TAFAKKUR» nashriyoti, 2009.

4. Bozarov D. Sinergetika paradigmasining falsafiy-metodologik tahlili //09.00.01 – Ontologiya va bilish nazariyasi ixtisosligi Falsafa fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyaci. –Toshkent: Falsafa va huquq instituti, 2010.

5. Kraynyuchenko I. V. Globalnyy evolyusionizm i sinergetika noosferы //tema dissertatsii i avtoreferata po VAK 09.00.01, doktor filosofskix nauk/ M. 2010.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TARIXIY TAFAKKURNING IJTIMOIIY AHAMIYATI

*Mahkamov Qodirjon Odiljonovich – Namangan davlat universiteti
dotsenti, falsafa doktori (PhD), O‘zbekiston.*

Annotatsiya

Maqolada shaxs tarixiy tafakkurini asosida shaklanuvchi tarixiy ong va tarixiy xotirani tushunchalarining sotsial omillari hamda jamiyat milliy ijtimoiy xotirasida tarixiy tafakkurni roli va uning dolzarbligi haqida so‘z boradi. Shuningdek, milliy tarixiy xotiraning o‘tmishni har tomonlama nazariy anglanishida tarixiy tafakkurning ijtimoiy vazifalari, tarixiy rivojlanish bosqichidagi ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: tarix, tafakkur, dunyoqarash, xotira, ijtimoiy xotira, Ottava, identiklik, integratsion taraqqiyot.

СОЦИАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье говорится о социальных факторах формирования концепций исторического сознания и исторической памяти на основе исторического мышления личности, а также о роли исторического мышления в национальной социальной памяти общества и его актуальности. Также анализируется значение социальных функций исторического мышления и этапа исторического развития в комплексном теоретическом осмыслении прошлого национальной исторической памяти.

Ключевые слова: история, мышление, мировоззрение, память, социальная память, Оттава, идентичность, комплексное развитие.

THE SOCIAL SIGNIFICANCE OF HISTORICAL THINKING IN GLOBALIZATION

Annotation

The article talks about the social factors of the concepts of historical consciousness and historical memory formed on the basis of the historical thinking of the individual, as well as the role of historical thinking in the national social memory of the society and its relevance. Also, the importance of social functions of historical thinking and the stage of historical development in the comprehensive theoretical understanding of the past of the national historical memory is analyzed.

Keywords: history, thinking, worldview, memory, social memory, Ottawa, identity, integrated development.

Jahonda ro‘y berayotgan global ijtimoiy-madaniy jarayonlar xalqlarning o‘z tarixiy ildizlariga yanada mustahkam tayanishini taqozo etish bilan bir qatorda murakkab ijtimoiy tendensiyalarni keltirib chiqarmoqda. Bugungi integratsion taraqqiyot xalqlarning milliy tarixiy tafakkuriga ta’sir etish orqali tarixiy ongni rivojlantirish, jamiyat ijtimoiy xotirasining komponentlari bo‘lmish milliy, tarixiy, siyosiy xotirani saqlab qolish, mavjudlik zaruriyati sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada dunyoning etakchi ilmiy tadqiqot inctitullari va mapkazlari xususan, Kanadaning Ottava Universitetida virtual tarix laboratoriyasi, yoshlar tarixiy ongi va xotirasini yangi axborot texnologiyalari asosida rivojlantirish usullarini takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlar (the Virtual History Lab (VH Lab) at the Faculty of Education, University of Ottawa Kanada), milliy mansublik tuyg‘usini rivojlantirish, kishilar tarixiy xotirasini rivojlantirishda tarixiy memoriy obidalarni, milliy madaniy meros, marosim va an’analarning markaziy o‘rnini belgilash, milliy-ijtimoiy xotira taraqqiyotini belgilaydigan ijtimoiy-madaniy negizlarni topish, tarixiy tafakkurni milliy-madaniy turmush tarzimizda namoyon bo‘lish xususiyatlarini tadqiq etishga yo‘naltirilgan bir qator innovatsion yondashuv va ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Shu boisdan jamiyatda milliy o‘ziga xoslikni saqlab qolish, fuqarolar, yoshlar ichki dunyosi va tafakkurini barqarorlashtirish, milliy identiklikni saqlash, milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlarga tayanish jarayonlari tobora dolzarb bo‘lib bormoqda.

O‘zbekistonda milliy-tarixiy an’ana va qadriyatlarga bo‘lgan munosabat so‘nggi yillarda tubdan o‘zgarishi jamiyatimiz a’zolari orasida milliy ijtimoiy xotiraga bo‘lgan munosabatni tubdan o‘zgartirib yoshlarni “Vatan tarixiga hurmat”, “tarixiy tafakkur”, “tarixiy dunyoqarash”, “tarixiy madaniyat” va “tarixiy vatanparvarlik” tushunchalari ruhida yuksaltirish vazifasini qo‘ymoqda. “Ta’kidlash lozimki, Vatanimiz o‘z taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo‘yayotgan bugungi kunda biz uchun buyuk tariximiz va madaniyatimizga oid yangi ilmiy tadqiqotlar har qachongidan ham muhim ahamiyatga egadir”[1,319]. Kishilar tarixiy tafakkurining tabiiy jihatlarni mustahkam rivojlantirib borish, yoshlar ijtimoiy-ma’naviy hayotidagi va shaxsning milliy mansublik borasidagi tarbiyaviy o‘rnini belgilash amaliy ahamiyatga molikdir.

Jamiyatning barcha jabhalari aholining turmush tarzi va tafakkurida o‘zgarishlar yasamoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta’limning o‘rni mamlakatni demokratik davlat sifatidagi rivojlanishining ijtimoiy zaruriyati ekanligi, jamiyatda yoshlarning mustaqil qaror qabul qiluvchi, kelajakni sog‘lom tasavvuriga ega, sotsial harakatchanlik qobiliyatiga, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega holda tarbiyalash lozimligini ko‘rsatmoqda. Umumiy olganda millatning milliyliyi yoshlar uchun xotira vazifasini bajaradi. Jamiyatda tarix o‘ziga xos vorisiylik, yoshlarni ma’naviy barkamollik yetaklash bilan birga quyidagi bir qator vazifalarni amalga oshiradi: bilish vazifasi, dunyoqarash, tarixiy tafakkurni shakllantirish, tarbiyaviy va siyosiy omilar. Shu ma’noda “tarixga to‘g‘ri yondashish, uni to‘g‘ri tushunib, to‘g‘ri tadqiq etish uchun biz o‘zimizni tarixiy taqdirga qo‘shib yuborishimiz, uning ichida yashashimiz kerak. Ana shunda uning tirikligini, yaxlitligini tushunamiz, butun ko‘lami, miqyosi bilan qamrab olamiz, mohiyatini anglab yetamiz” [2,19].

Inson yaralibdiki, o‘tmish va kelajak o‘rtasidagi bog‘liqlik sabab tarixiy tafakkur shakllanmoqda, u sof insoniy faoliyat mahsuli bo‘lib, uning borligini ochib beradi. “Tafakkur – bu yangi tushuncha hosil qilish jarayonidir” [3,104].

Tarixiy tafakkur odamning yer yuzida paydo bo‘lib, yashay boshlagan vaqtlaridanoq vujudga kelib, shakllanib borgan va doimo o‘zgarib boruvchi xususiyatga egadir. Yuqoridagi omillarga ko‘ra, shaxs jamiyat taraqqiyoti bilan har doim bir-biriga bog‘liq holda shakllanadi. Ongning rivojlanishi kishilik jamiyati paydo bo‘lgandan buyon shakllangan bo‘lsa, tarixiy tafakkur ham o‘sha davrlardanoq shakllanib, rivojlanib kelgan [4,80].

Tafakkur uchta – tushuncha, hukm va xulosa shaklida mavjud bo‘lib, ular tafakkurning strukturaviy universal qismlari hisoblanadi. Insonda aynan tafakkur orqali bildirilayotgan fikr uning qonuniyatlari asosida aniq, to‘g‘ri, izchil shakllanadi. Tarixiy tafakkurning shakllanishi qadimdan, ya‘ni Gerodot – “Tarixning otasi” davridan boshlanib, XII – XX asrlargacha kuzatilgan bo‘lsa-da, ammo faqat XX asrnigina tarixiy tafakkurning haqiqiy tashuvchisi deb hisoblash mumkin. Yu.M.Shor yozadi: “Tarixiy tafakkur o‘zgarishlarga uchragan hodisadir. O‘rta asr dunyoqarashi tarixiylikda tarixiy tafakkurni xam istisno qiladi” [5,44-57]. Ana shu fikrdan ma‘lumki, inson tarixni bilish uchun uni his qilishi, jarayonlar mohiyatini, hayot mazmunini chuqur anglamog‘i darkor.

“Tarixiy tafakkur bu metodologik bilimlar mazmuni, aqliy harakatlar usullari va shaxsning aniq tarixiy hodisalarni bilishda ularni qo‘llashga bo‘lgan munosabatlar birligidir” [6]. Shu bilan birga, o‘tmishni bugun bilan, bugunni kelajak bilan bog‘lab, turli bashoratlar qilishga yordam beradi. Insonda uning shakllanishi va rivojlanishi tafakkurning umumiy qonuniyatlari, bilishning tamoyillari va tarixiy bilish xususiyatlari asosida takomillashib borishi jamiyatda milliy ijtimoiy xotiraning mustahkamlanishida muhim o‘rin tutadi. Qolaversa, ijtimoiy ongning ajralmas qismi bo‘lgan tarixiy tafakkur ijtimoiy sub‘ektning ma‘naviy hayotdagi murakkab, ko‘p funksiyali, o‘ziga xos shakllanishga ega, ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishga hizmat qiladigan, tarixiy jarayonda shakllangan shakllar yig‘indisi hisoblanadi. Uning majoziy, tanqidiy, og‘zaki, samarali, mantiqiy, tahliliy, intuitiv kabi turlari bor. Uni shakllantirish manbalariga tarixiy asarlar, xotiralar, folklor, tarixiy narrativlik, muzey, arxiv, teatr, ommaviy axborot vositalari, ta‘lim va ijtimoiy turmush-tarzidagi urf-odatlar kiradi. Uning shakllanish va rivojlanib borish jarayoni murakkab hodisa sifatida baholanadi.

XX asr fransuz faylasufi Klod Leford jamiyatlarni ikkiga – “tarixiy” va “tarixsiz” jamiyatga bo‘lib, tarixsiz jamiyat tafakkursiz jamiyatdir, degan fikrni olg‘a surgan. Albatta bunga tarixiy fikrlashsiz erishib bo‘lmaydi. Tarixiy fikrlash – bu tarixiy voqea va hodisalarni bilish, tarixiy voqea va hodisalarning o‘zaro munosabati va aloqadorligi mohiyatini umumlashtirish orqali tarixiy jarayonlarni anglash, ular orasidagi sabab-alloqadorlikni hosil qila olishga qobiliyatlilikdir[7].

Inson biror narsani tushunishi kerak bo‘lganda o‘ylay boshlaydi. Fikrlash, odatda, muammodan ajablanib yoki hayratda, qarama-qarshilik bilan boshlanadi. Psixolog S.L. Rubinshteyn “Muammoli vaziyat shaxs ishtiroki bilan belgilanadi fikrlash jarayonida; u har doim muammoni hal qilishga qaratilgan” [8,347], - deydi. Olim Lerner I. Yaning fikricha, ijtimoiy hodisani tasvirlash, unga xos bo‘lgan faktlarni to‘g‘ri tanlab olish bilish jarayonining tarixiy tafakkur xususiyatlaridandir; har qanday ijtimoiy hodisaning sabablarini oydinlashtirish, tarix qonuniyatlarining konkret ko‘rinishlari va xilma-xilligini anglash, o‘tmishni solishtirishga qiziqish mavjud[9,19].

Tarix mohiyatini anglashda tarixiy fikrlash muhim o‘rin tutadi. Tarixiy fikrlash – tarixiy voqea va hodisalarni bilish, tarixiy voqea va hodisalarning o‘zaro munosabati va aloqadorligi mohiyatini umumlashtirish orqali tarixiy jarayonlarni anglash, ular orasidagi

sabab-aloqadorlikni hosil qila olish qobiliyat sifatida sezgi va idroksiz vujudga kelmaydi. Faylasuf I.Kant: “Bizning tabiatimiz shundayki, mushohada faqat sezgilar orqali bo‘lishi mumkin, ya’ni predmetlar bizga ta’sir ko‘rsatadigan usulnigina o‘z ichiga olishi mumkin. Hissiy mushohada predmetning fikrlash qobiliyati esa idrokdir. Bu qobiliyatlardan birortasini ham ustun qo‘yib bo‘lmaydi. Hissiyliksiz bizga birorta ham predmet berilmagan bo‘lard, idroksiz esa birortasi haqida fikrlab bo‘lmasdi. Mazmunsiz fikrlar puchdir, tushunchasiz mushohada esa ko‘rdir. Bu qobiliyat bir-birining funksiyasini bajara olmaydi. Idrok hech narsani mushohada qila olmaydi, sezgilar esa hech narsa haqida fikrlay olmaydi. Ularning qo‘shilishidagina bilim hosil bo‘lishi mumkin” [10,155] – yoki “... Har qanday bilimimiz sezgidan boshlanadi, so‘ng idrokka o‘tadi va aql bilan tugaydiki, mushohada materialini ishlash uchun va uni tafakkurning oliy birligiga yetkazish uchun bizda undan yuqoriroq narsa yo‘q” [10,155] degan fikrni keltiradi. Jamiyat milliy xotirasini belgilovchi omillar qatorida muhim o‘rin egallaydigan shaxs tarixiy tafakkuri qanchalik mustahkam rivojlansa yoki rivojlantirilsa kishida tarixi xotira va u orqali sodir bo‘ladigan ijtimoiy xotira jamiyat ijtimoiy taraqqiyotini ijobiy belgilash bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари. 4-том. Тошкент: Ўзбекистон, 2020. –Б. 319.
2. Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б.19.
3. Фалсафа: энциклопедик луғат/ЎЗР ФА, И.Мўминов номидаги фалсафа ва ҳуқуқ институти. -Тошкент: “Ўзбекистан миллий энциклопедияси”, 2010. –Б.104.
4. Махкамов Қ.О. Жамият маънавий тараққиётида тарихий онгнинг ўрни/ Ижтимоий тадқиқотлар журнали.3-жилд,1-сон.Тошкент.2020 йил.-Б.80
5. Шор Ю.М. Очерки теории культуры: Учеб. пособие / Ленинградский гос. ин-т театр, музыки и кинематографии им. Н.Н. Черкасова. - Ленинград: ЛГИТМИК, 1989. - С. 44-57.
6. <https://urok.1sept.ru/articles/211642>
7. Жужгова Н.В. Формирования исторического мышления в условиях модернизации системы образования / [http:// festival. 1 september.ru](http://festival.1september.ru).
8. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Москва. 1973. – С. 347.
9. Лернер, И. Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории / И. Я. Лернер. – Москва : 1982. – С. 19.
10. Кант И. Сочинение в 6-ти т. – Москва: Мысль, 1964. – С.155.

GLOBALLASHUV DAVRIDA G‘AYRI AXLOQIY TAHDIDLARNING NAMOYON BO‘LISH SHAKLLARI

Sayidov Murot Nomozovich - Jizzax DPU dotsenti, f.f.n., O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada globallashuv davrida ijtimoiy tarmoklarda, axborot xurujlari yoshlar ongida g‘ayri axloqiy tahdidlarning namoyon bo‘lish xususiyatlari va ularning shakillarini ko‘rsatib berishga harakat qilingan.

Kalit soʻzlar: glabollashuv, kompyuter savodxonligi, tahdid, axloqiy tahdid

АЦИПРОЯВЛЕНИЕ БЕЗМОРАЛЬНЫХ УГРОЗ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗИ

Аннотация

В данной статье предпринята попытка показать особенности и формы проявления неэтичных угроз в сознании молодежи в социальных сетях, информационных атак в период глобализации.

Ключевые слова: глобализация, компьютерная грамотность, угроза, моральная угроза.

MANIFESTATION OF IMMORAL THREATS DURING GLOBALIZATION

Annotation

In this article, an attempt is made to show the characteristics and forms of the manifestation of unethical threats in the minds of young people in social networks, information attacks during the globalization period.

Keywords: globalization, computer literacy, threat, moral threat.

Hozirgi vaqtda mafkuraviy vositalar orqali oʻz taʼsir doirasini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar tobora keskinlashib bormoqda. Muayyan millat, jamiyat, davlatning tinchligi va barqarorligiga qarshi qaratilgan, siyosiy va konstitutsion tizimni zaiflashtirish va buzishga yoʻnaltirilgan, fuqaro va jamiyat xavfsizligiga tahdid soluvchi mafkuraviy tajovvuzlar keskinlashmoqda. Bunday tajovvuzga qoʻl urayotgan yovuz kuchlar oʻz jirkanch maqsadlariga erishish uchun har qanday usullardan, odamlarning diniy, milliy hissiyotlari, hayotda mavjud boʻlgan ijtimoiy- iqtisodiy qiyinchiliklaridan, shuningdek, zamonaviy texnika, telekommunikatsiya vositalaridan ustalik bilan foydalanishga harakat qiladilar. Bugungi kunda ularning aholini maʼlum bir qatlamlari, ayniqsa, yoshlarning qalbi va ongini oʻzlariga maʼqul boʻlgan gʻoya bilan egallashlari yaʼni buzgʻunchi gʻoyalar, diniy ekstremizm, axloqsizlik gʻoyalarini singdirish kabi gʻarazli maqsadlari tobora ayon boʻlib bormoqda.

Gʻarazli maqsadlarga erishish uchun mafkuraviy kurashda eng avvalo “boʻlib tashla va hukmronlik qil”, degan qadimiy tamoyilga amal qilinayotganini ham koʻrishimiz mumkin. Uni roʻyobga chiqarishning birinchi yoʻli mamlakat ichida ijtimoiy parokandalikni keltirib chiqarishga urinishdir. U jamiyat hayotining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va maʼnaviy sohalarida oʻziga xos koʻrinishda namoyon boʻladi. Bu tamoyil oʻzining chuqur tarixiy ildiziga ega ekanligini koʻrishimiz mumkin. Miloddan oldingi IV asrda yashagan xitoylik faylasuf va harbiy qoʻmondon Sunn szining kurashda gʻolib boʻlishuchun:

“Siz raqib mamlakatdagi barcha yaxshi narsalarni buzing, ayniting;

Raqib davlat rahbariyatini obroʻsini toʻking, qulay paytda ularning jamiyat oldida sharmandasini chiqaring;

Bu ishda oʻsha mamlakatdagi eng past, maraz odamlar bilan sheriklik qiling;

Raqib mamlakat odamlari orasida kelishmovchilik, janjal chiqaring;

Yoshlarni keksalarga qarshi gij-gijlang;

Hukumatni yaxshi ish yuritishiga har qanday yoʻl bilan qarshilik koʻrsating;

Dushmaningizning anʼanalarini qadrsizlantiring, xudolariga ishonchini sindiring [1,50]- degan fikrlari ham buni tasdiqlaydi.

Ana shunday buzg'unchi va tajovvuzkor g'oyalar bugungi kunda oradan 2600 yil o'tib ham insoniyat oldidagi global muammo sifatida turibdi. Begona g'oyalarningn mamlakatga kirib kelishi va fuqarolar o'rtasida tarqalishi katta xavf, salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkinligini e'tiborga olib, Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida qimmatli fikrlarni bildirib o'tgan: "Jaholatdagi shaharlar, (aholisini) maqsadlarini ko'zlaydigan (obro'-izzatga, mol-dunyoga, boylikdan rohatlanishga intiladigan) odamlar esa alohida toifadir. Bunday odamlar fozillar shahrida haqli maqsadlar bilan yashash ta'qiqlanganini ko'rib, u yerdagi (adolatli) qonunlarni buzishga, haqiqatga aloqador narsalardan uzoqlashishga, (bu qonun – qoidalar, tasavvurlarni) buzib aks ettirishga urinadilar. Ular bunga ikki yo'l bilan erishadilar: U yuqorida aytilgan bahsli o'rinlarni o'zlaricha taxmin qiladilar, ikkinchidan, soxta donolik va aldov yo'liga o'tadilar. Ular jaholat va tuban maqsadlariga erishuviga hech kimt o'sqinlik qilmasligi uchun shunday yo'ldan boradilar. Bunday odamlarni fazilatli shaharlar jamoasiga qabul qilmaslik kerak [2,169]. Farobiy fikridan axloqsizlik g'oyalarni targ'ib etish, ma'naviy tahdidlarni keltirib chiqarishda jaholatdagi va adashgan shaharlar aholisining fikrlash usullari, tutgan yo'llari fozil shahar ahaolisi uchun qanchalik xatarli ekanligini ko'rishimiz mumkin.

O'zbek yozuvchisi Pirimqul Qodirovning "Xumoyun va Akbar" asarini o'qiganimizda g'oyalar va mafkuralar kurashini yorqin guvohi bo'lamiz. Ayniqsa Boburiylar avlodidan bo'lgan Akbarshoh zamonida insonparvar, erkin din e'tiqodi, umuminsoniy g'oyalar bilan milliy buzg'unchilik, diniy nizolar, parokandalik keltirib chiqaruvchi g'oyalar o'rtasidagi keskin kurashda farang josusi Albert Pereyroning Akbarning o'g'li Salimga farang tilini o'rgatish, dengiz sayohati, dengizchilik haqida ilm o'rgatish bahonasida o'zining axloqsiz g'oyalarni ya'ni Salimga otasidan yashirincha ayollarning behayo suratlarini ko'rsatib tarbiyasini buzish, otasiga dushman qilib tarbiyalash va nihoyat ota-bola o'rtasida nifoq keltirib chiqarib, bu sulollaning ildiziga bolta urush g'oyasini obdon singdirib bordi. Natijada Akbar olib borgan siyosatda, mamlakat taraqqiyotida, turli dinu-millatlarning totuvligiga erishishda ancha qiyinchiliklar tug'lidi. Bu qiyinchiliklarni yuzaga keltirishda vayronkor g'oya bilan ongi zaharlangan Akbarning o'g'li Salimning ta'siri ayniqsa katta bo'ldi. Bundan ko'rinib turibdiki, qurol-yarog' bilan emas, balki mafkuraviy ta'sir yo'li bilan inson qalbini egallash va uning tafakkurini mute qilish mumkin ekan.

G'arb istilochilik siyosati millatning axloqiy-insoniy buzulishini kelitrib chiqarganini Fitrat fransuzlar bosib olgan Tunis va Jazoir musulmonlari misolida ko'rsatar ekan, bunda aholining yarmidan ko'pi ona tili bo'lmish arab tilini unutmagan to'g'risida gapiriladi. Fitrat "Ovrupe jahongirlarining" Sharqqa nisbatan siyosatining shunday izohlaydi: "Sharqning axloqini buzmoq, ko'nglini diniy va milliy muqaddas vatindan sovtutmoq, sharqliklar orasida ayriliq va yovliq solib bir-birlariga qilich chekturmak, sharqlini ishsiz, yalqov, och va yalong'och qilib, o'zlariga qul etib olmoq, yuvvosh-yuvvosh sharqlining qo'lindan yer va qimmatli narsalarini turli hiylalar bilan tortib olmoq. Sharq xalqini turli yo'llar bilan sekin-sekin yo'q qilmoq. Ingliz va fransuz jahongirlari tomonidan Xitoy, Hind va Misrda ochilgan fohishaxona va mayxonalar, yuborilgan po'plar va misyuxnerlar, ochilg'on maktablar barisi shuning uchundir. Rossiya Nikolay hukumati bizning Turkistonimizda ham shul tadbirlarni ko'rmadimi [3,8]?"

Fitrat xalqni madaniy-ma'rifiy yuksaltirishga o'sib kelayotgan yosh avlodga da'vat qiladi. Bu yo'lda ularning onglarida vatanga muhabbat, yuksak millatparvarlik munosabatlarini uyg'otishga harakat qiladi. "Turkiston xalqiga xizmat qilarmiz deganlar

mana shunday erkli miyalar, taqlidsiz ruhlar tayyorlashga kirishsunlar. Shunisi ham borkim, bunday miyalar, bunday ruhlar yolg'izgina yigitlar, yoshlar orasidan chiqar[4,№2].

Hozirgi vaqtda mafkuraviy vositalar orqali o'z ta'sir doirasini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar sirasiga tajovvuzkor millatchilik va shovinizm, neofoshizm va fundamentalizm, rassizm va diniy ekstremizm, neokomunizm kabi g'oyalarini kiritishimiz mumkin.

Bugungi kunda dunyoda vujudga kelayotgan murakkab vaziyatlar ya'ni, axborot ko'lamini kengayishi, mafkuraviy jarayonlarning globallashuvi tufayli hozirgi davrning mafkuraviy tahdidlar strukturasi insoniyat jamiyati va hayotining barcha sohalarini qamrab olmoqda. Mafkuraviy tahdidlar o'z mohiyatidan kelib chiqib, eng avvalo, inson ongi, tafakkuri va xulq-atvoriga xavf-xatar solib, inson ongi va qalbini buzg'unchi g'oyalar bilan zaharlashga harkat qilmoqda.

Ikki qutubli dunyoning barham topishi natijasida AQSh dunyodagi eng qudratli davlat sifatida iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy sohada globallashuv jarayonining harakatlantiruvchi kuchiga aylanib borayotganligidan kelib chiqib, mafkuraviy xurujlarda uning yetakchilik qilayotganligi ham sezilib qolmoqda.

Parijdagi siyosiy tadqiqotlar institutining professori A.Valladao Fransiyada chop etilgan "Ijtimoiy fikr" jurnalidagi maqolasida ta'kidlashicha, turli xalq va millatlar sintezi negizida shakllangan Amerika jamiyatining madaniy qadriyatlarini o'zga mamlakatlar qabul qilishi uchun oson kechadi. Qolaversa, ushbu davlat madaniy mahsulot ishlab chiqarish industriasining (kino, videofilmlar, shou biznes va h.k.) bozor sharoitiga moslashuvchanligi uning deyarli butun dunyoda sherik va hamkorini topishga imkon yaratdi. Hozirda turli mamlakatlarda namoyish etilayotgan kino hamda videofilmlarning to'rtidan uch qismi Amerika mahsuloti ekani ham shundan dalolat beradi[5,29].

Mafkuraviy tahdid yoki mafkuraviy tajovvuzning "ma'naviyat" niqobi ostidagi bunday xurujlari har qanday yosh, mustaqil davlatlarning barqaror taraqqiyotiga putur yetkazadi. Eksport qilinayotgan Amerikacha madaniyat yoki ma'naviyatning salbiy oqibatlari nafaqat mustaqillikni endigina qo'lga kiritgan davlatlarda, balki Amerikaning o'zida ham jiddiy kuzatilmoqda.

Zamonaviy texnologiyalarning tez sur'atlarda o'sishiga qaramay, ba'zan odamlar ulardan qanday oqilona foydalanish kerakligini to'liq anglab yetmaydi. Kompyuter va Internetgacha bo'lgan davrda o'sib-ulg'aygan aksariyat ota-onalar va muallimlar agar bola Internetdan foydalana boshlasa, albatta, foydasidan zarari ko'proq, deb o'ylaydi. Bolani kompyuter yoki Internetdan chalg'itish harakati zamirida aslida boshqa bir muammo, ya'ni kattalarning bu masalada nisbatan savodsiz ekani aniqlandi. Biroq agar ular o'zlari avval texnologiyalar savodsizligi masalasiga jiddiyroq yondashib, uni bartaraf etishsa, maqsadga muvofiq bo'lardi. Negaki, savodsizlik masalasidan qochish orqali bolani texnologiyalardan ajratib qo'yish to'g'ri emas. Buning ustiga yana bir jihat e'tiborga loyiq: bolalarda kibernetik do'stga nisbatan munosabat aynan kattalarning tutgan yo'lidan kelib chiqqan holda shakllanadi. Shubhasiz, Internet bilim va kerakli axborotni olish uchun ulkan imkoniyatlar yaratadi, biroq tarmoqqa joylashtiriladigan katta hajmdagi axborotning barchasini ham ishonchli va foydali deb bo'lmaydi. Foydalanuvchilar ma'lumotlarning to'g'riligini aniq ajrata bilishi uchun tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi talab etilardi. Buning uchun bolalarga Internetda xohlagan odam o'z sahifasini ochishi, unga har qanday ma'lumotni joylashtirishi, bu borada unga hech kim to'sqinlik qila olmasligini

vaqtda tushuntirish zarur. Bolalarni keng doiradagi manbalardan foydalanishga yo‘naltirish jarayonida faktlarni fikrlardan farqlashga, to‘g‘riligi tasdiqlanmagan axborotdan himoyalashga ularni o‘rgatish ayniqsa muhim ahamiyatga ega.

Internetning xavflilik jihati shundaki, unda muayyan ma‘naviy ahloqiy me‘yorlar yo‘q bo‘lib millionlab mijozlarning maishiy ko‘zini ochmoqda. Ilgari bu tarmoqdan xavfsirash nisbatan kamroq edi, endilikda esa ikki jihatdan xavf otrgan. Birinchisi, xajm va qamrov (gorizontal) jihatdan bo‘lib Internetdan foydalanish arzonlashib deyarli kompyuteri bor ko‘p xonadonlarda kuzatish mumkin. Kompyuter ilgarigidek tasavvurdagi biror moddiy mulk belgisi sifatida emas, balki oddiy ish quroli sifatida ko‘rinmoqda. Shuningdek, unga ega bo‘lish xuddi televizor sotib olishdek bo‘lib qoldi. Qolaversa, Internet mahsulotlaridan foydalanish nafaqat kompyuterda balki qandaydir chegirmalar bilan mobil aloqa vositalarida ham kechmoqda. Demak xajm va qamrov juda tezlikda o‘smoqda. Ikkinchisi, Internet tarmog‘ining ichida qiziqishni, moyillikni oshiruvchi vositalar o‘ylab topilishidir. Masalan, ba‘zi o‘yinlarning yutug‘iga pul qo‘yilgan bo‘lib, ular ko‘proq sovrinli musobaqani emas, balki haqiqiy ma‘noda qimorni eslatadi.

Aniqlashimizcha, Internetdagi ba‘zi murakkab o‘yinlarni faqat kichik yoshdagilargina emas, kattalar ham o‘ynashlari, undagi virtual qahramonlarning yovuz maqsadlarining o‘ynovchining maqsadi bilan uyg‘unlashuvi kishidan sovuq ter chiqaradigan darajada dahshatlidir.

Undagi o‘yinlarni xavflilik darajasiga qarab shunday tavsiflash mumkin: Axloqan buzqlikka targ‘ib qiluvchi, maishiy ko‘zni ochuvchi o‘yinlar quyidagilar - Shiper ops, Red aylerd, SPOR, strip-shashki, strip-nardi, Vovichka; ko‘ngil qattiqligi va shafqatsizlik tuyg‘ularini kuchaytiruvchi jangovar o‘yinlar - Star craft, Line age, GTA, Catwoman, Spiderman, Transformers, Lift4dead, Sims sity, Mortal combat, War Craft, Call of Duty G‘g‘3; psixosomatik, kishida salbiy ruhiy o‘zgarishlarni keltirib chiqaruvchi o‘yinlar - Line age, Lift4dead, NeighboursFromHell; qimor o‘yinlari - Poker onlayn, joker onlayn, ochko, va h.k.; zararsiz o‘yinlar – Wonders, Komen Mak, Ralli...

Internetdan foydalanish go‘yoki tikonzor ichidan gul terishdek bo‘lib qoldi. Star sraft, Line age, GTA, Catwoman, Transformers, Lift for dead, Sims sity, Mortal combat, War Craft, Duty G‘g‘3, Call of Duty, Shiper ops Red, aylerd SPOR, Nud for spaig kabi o‘yinlar bolalarga yovuzlik ruhida ertak aytishdan tashqari ularni “qahramon” sifatida o‘z yovuz olamiga olib kirib ketadi. Endi kompyuter qarshisidagi bola saytda o‘z virtual qiyofasini yaratib turli ko‘ngilsiz voqealarga to‘la hayot ichiga kiradi. Ayniqsa, olis masofadagi “admin”lar nazorat qilayotgan Internetaro o‘ynalayotgan Line age o‘yini xavflilik jihatdan yuqori darajadadir. Bunda bola “shafqatsiz hayot” qo‘yniga singishdan avval virtual qahramoniga, ya‘ni o‘ziga qilich tanlaydi. U turli bonuslarni (hadyalarni) yutgani sari qirg‘in quroli mukammallashib boraveradi. Masalan, qurollari – xom, som, arka, luk (kamon), bolg‘a, shina, qilich (drakonik), qilich (destrnyy), sochma miltiq va hokazolar virtual qiyofaga kuch beradi. Bundan tashqari birinchi leyblarda jonni ko‘paytiruvchi baflar, o‘q teshib o‘tmas BIJA kiyimlar, zirhlar D, A, S kategoriyalarda saqlanadi. Ularga ega chiqish uchun turli “mashaqqatli sinovlar”dan o‘tiladi. Turli qasrlarni kuch bilan egallaydi. Unda g‘arbdagi afsona-asotir obrazlari – oq-qora elflar, orklar, gnomlar, titanlar, aldoqchi “farishtalar”, badbashara odamlar bilan shafqatsizlarcha urush olib boriladi. Bunda rahm-shafqat ko‘rsatilmaydi, chunki, rahmdillik ko‘rsatadigan “qahramon” shu rahmdilligi qurboniga

aylanadi. O‘yin shunday qurilganki, bunda ozgina rahmdillikni mahv qiluvchi yuzlab makrlar ishlatiladi.

Mazkur tarmoqlararo o‘yinda har bir qatnashuvchining bonuslari, joni, ximoya kiyimi kabi ashqol-dashqollari yashirilgan o‘z kodlari bo‘lib uni tasodifan topib olgan boshqa qatnashuvchi bemalol tap tortmay o‘g‘irlyaydi va buning oqibatida o‘g‘irlik, bexayolik, shafqatsizlik real hayotga ko‘chadi. Chunki, bunday bonuslaridan ajralgan bola admin orqali “o‘g‘ri”ning kimligini topib jazolamoqchi bo‘ladi. Albatta, jazolash faqat virtual olamdagina emas, balki mana shu real hayotda yuz berishi ham mumkin.

Afsuski, bizdagi ma‘lumotga ko‘ra, shu o‘yin oqibatida MDHda ikki marta qotillik jinoyati bo‘lgan. Bizda esa, bir marta bezorilik (mushtlashuv) yuz berdi. Achinarlisi shundaki, ba‘zi katta yoshdagilar ham bu o‘yinni qiziqib o‘ynayotganidir. “Shafqatsiz qahramon” o‘rni kelganida boshqa begona chorasiz “qahramonlar” bilan uyushib harakat qilishiga ham to‘g‘ri keladi. Qiyin vaziyatdan chiqib olgach esa, ular bir-biriga qarshi urishadi. Chunki, “sen o‘ldirmasang, seni o‘ldiradilar” aqidasi o‘yinning qoidasidir. Boyagina bir-biriga “yordam” bergan hamkorlar bir-birini “o‘ldiradi”. Mana sizga mantiqsizlik, mana sizga maqsadsizlik, g‘ayriinsoniylik.

Virtual olamda kechayotgan zo‘ravonlik, sotqinlik, bexayolik, o‘g‘irlik, buzuvchilik ertaga real hayotga ko‘chmaydi, deb hech kim kafolat berolmaydi. Chunki, bolaning maishiy ko‘zini ochgan, nafsini, shaytonini quvvatlantirayotgan, yashirin, “parvarishlanmasa” hech qachon yuzaga chiqmaydigan tuyg‘ulari ko‘cha-kuyda “yuz bermaydi”, deyolmaymiz. Shuning uchun, Internet kafelarda, uydagi kompyuterda saytlarni “kavlayotgan” bolalarning otalari do‘ppini yerga qo‘yib, onalari bir ozgina qozon – cho‘michlarini bir chetga qo‘yib o‘ylab, mulohaza yuritsalar, farzandlarining tarbiyasiga ozroq vaqt ajratsalar yaxshi bo‘lur edi. Yuqorida ta‘kidlaganimizdek, buning uchun ota-onalarning o‘zlari ozgina bo‘lsa-da (aytaylik 10%) kompyuter bo‘yicha savodlarini oshirishlari foydadan xoli emas. Bu, azbaroyi farzandlariga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishga yordam beradi. Chunki, yuqoridagi holatlardan nafaqat o‘zlari, balki jamiyat ham zarar ko‘radi. Masalan, 2017 yildagi ma‘lumotga nazar solaylik: “BBC News xabariga ko‘ra, Germaniyadagi mutasaddilar mamlakatdagi Internet tarmog‘ida ishlovchi 12 ming kishini bolalar pornografiyasiga oid material almashuv tarmog‘i a‘zosi deb gumon qilgan. UPI agentligining qayd etishicha, ulardan 1700 nafariga ayblov e‘lon qilingan. 2018 yilning yoz oyida boshlangan global reytda Saksoniya-Anxalt federal yerida 300 nafar gumondorning xatti-harakatini tekshirishdan start olib ushbu tadbir butun dunyoning 70 mamlakatida davom etib kelayapti. Associated Press axborot agentligining ilk xabariga asoslangan mazkur jinoyatni ochilishida Internet-provayderlardan birining axboroti dalil bo‘lgan. Ushbu jinoyatda bolalar pornografiyasini targ‘ib qiluvchi portalga kirish bilan bog‘liq juda ko‘p holatlar aniqlangan [6,52]

Mamlakatimizda ma‘naviy – ruhiy poklanish, miliy qadriyatlarni tiklash, vorislik an‘analarga sadoqatli avlodni tarbiyalash va amaliyotga joriy etish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Mamlakatimizni ozod va obod jamiyatga aylantiruvchi, Vatan ravnaqini ma‘naviy ta‘minlab beruvchi milliy istiqlol g‘oyasi shakllandi. Milliy urf – odatlar qadriyatlar va an‘analarning tiklanishi, yangi jamiyat qurishda ma‘naviy – marifiy targ‘ibot va ta‘lim – tarbiyaning roli oshirildi. Bu sohani tubdan isloh qilish va yangilash jarayonlari izchil amlga oshirilmog‘da.

Darhaqiqat, ma‘naviy o‘zgarishlar jarayonlarining natijasida ijtimoiy ong mazmunida odamlar tafakkurida, xulq atvorida yangi qadriyatlar qaror topdi. Hayotga

munosabatlar tizimi o'zgardi. Yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, mamlakat barqarorligi kabi tinchlikparvarlik g'oyalari qadriyat darajasiga ko'tarildi. Bugungi jahon hamjamiyatida bunday qadriyatlarga kuchli ehtiyoj sezilmoqda.

Atoqli nemis faylasufi Gegel bu borada "Har bir davlat qurilishi ma'lum xalq milliy ma'naviy mahsuli, o'zligini namoyon etish va ma'naviy ongliklik taraqqiyotining pillapoyasidir. Bu taraqqiyot zinasini qadam – baqadam bosib, bir me'yordagi harakatni, vaqtdan o'zib ketmaslikni taqozo etadi. Vaqt hamma narsaga qodir. Unda tafakkur, falsafa... hamma narsa mujassam [7,469] deb takidlaydi.

Foydalanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Очилдиев А.Глобаллашув ва мафкуравий жараёнлар Т."Мухаррир нашриёти", 2009. 20-б
2. Абу Наср Форобий..Фозил одамлар шахри. Т..Халқ мероси нашриёти.1993. 189 - б
3. Фитрат Шарқ сиёсати. Бухоро; Навқирон Бухоро, 1992. – Б.8
4. Фитрат Бизда йигитлтк. Тонг.1920 №2
5. Зокиров Б. Глобаллашув зиддиятлари " Тафаккур" 1-сон.2014. – Б.29
6. "Жамият" газетаси,2017- йил 28-декабрь 52- сон
7. Гегель Фласофия права М.1990. – С.469

GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR TAFAKKURI RIVOJIDA DINIY QADRIYATLARNI O'RGANISHNING AHAMIYATI

*Qushbayev Farrux Quchqaraliyevich – O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi tadqiqotchisi,
islomshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori, O'zbekiston.*

Annotatsiya

Mazkur maqolada islom tarixining avvalgi bosqichi sanalgan, payg'ambarlik davrida jamiyat a'zolarini yaxshilik ila tarbiyalashda e'tibor qaratilishi muhim sanalgan ishlar to'g'risida mulohazalar keltirilgan bo'lib, ular Qur'on oyatlari va hadisi shariflar bilan asoslangan.

Kalit so'zlar: tarbiya, ta'lim, oyat va hadis, komil inson, ruhiy tarbiya, mas'uliyat hissi, olim va obid.

ЗНАЧЕНИЕ ИЗУЧЕНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РАЗВИТИИ МЫШЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматривается предыдущий этап истории ислама, и считается важным обратить внимание на хорошее воспитание членов общества в эпоху Пророка, основанное на коранических аятах и хадисах.

Ключевые слова: образование, образование, аят и хадис, совершенный человек, духовное образование, чувство ответственности, ученый и ученый.

THE SIGNIFICANCE OF STUDYING RELIGIOUS VALUES IN THE DEVELOPMENT OF YOUTH'S THINKING UNDER GLOBALIZATION

Annotation

In this article, the previous stage of the history of Islam is considered, and it is considered important to pay attention to the good upbringing of the members of the society during the Prophet's era. They are based on the Qur'anic verses and hadith.

Keywords: education, education, verse and hadith, perfect person, spiritual education, sense of responsibility, scientist.

Islom dini ta'limotining ezguligini, Qur'on va hadislarning mohiyatini yanada teran tushunish, tadqiq etish uchun Arabiston yarim oroli, shu jumladan, Makka shahri tarixini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, risolatdan avvalgi Makka shahrining ijtimoiy-iqtisodiy, diniy va demografik tarixini tadqiq qilish, Makkada tug'ilib o'sgan hamda ajdodlari tarixi ham ushbu shahar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan Muhammad (s.a.v.)ning hayoti va faoliyatini yaqindan o'rganishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Bevosita Payg'ambar (s.a.v.)ning payg'ambarligiga nazar solinsa, avvalo, uning bosh va yagona masdari Qur'ondir. Aynan, Qur'on oyatlari orqali risolatning maqsad va mohiyati ochib berilgan. Qur'onda Muhammad (a.s)ning harakatlari muvofiqlashtirib borilgan hamda unga muxolif kimsalarning fikr va turli tuhmatlariga asosli raddiyalar berish bilan risolatni odamlar orasida ishonch bilan yoyilishida asos vazifasini o'tagan. Qur'onda, avvalo, risolat Muhammad (s.a.v.) o'zi o'ylab topgan ta'limot emas, balki Robbisidan unga yuklatilgan vazifa ekani ochiqdan: "Ey, Rasul! Sizga Robbingizdan nozil qilingan narsani yetkazing" [1], tarzidagi ko'rsatma berilgan oyatdan ma'lum bo'ladiki, risolat bu payg'ambar (a.s)ning o'z aqliy ijodi emas. Balki, unga vahiy qilingan, ixlos va siddiqlik bilan odamlarga yetkazmog'i lozim bo'lgan ilohiy dasturdir.

Muhammad (s.a.v.) payg'ambar bo'lgach, uning hayoti Makka va Madina shaharlarida kechgan ikki qismga bo'linadi. Bu ikki davrning Makka qismi keyingisidan har taraflama tubdan farq qiladi. Makka davri payg'ambarlik risolatining eng muhim bosqichi sifatida, islom dinining islohotchi bir siymoda namoyon bo'lishida alohida ajralib turadi. Bu bosqichda nozil bo'lgan oyatlarda, eng avvalo, Allohning birligiga – tavhidga, Unga sherik keltirmaslikka, inson o'z nafsini Unga to'liq taslim etishiga, faqat Ungagina taqvo qilishga chorlaydi[2].

Darhaqiqat, Makka davri oyatlarida Allohning vahdoniyatiga chaqirish bilan bir qatorda, insonlarni o'z aqlari doirasida fikrlashga undovchi g'oyaviy fikrlar ham keltiriladi. Xususan, bevosita Payg'ambar (s.a.v.)ning o'ziga e'tibor qaratilib, u ham nafaqat Makkadagi, balki butun olamdagi boshqa odamlar kabi oddiy inson ekani ta'kidlanadi. Jumladan, Qur'onning "Kahf" surasi 110-oyatida shunday jumlar keltiriladi: ("Ey, Muhammad! Ularga) ayting: "Darhaqiqat, men ham sizlar kabi bashardirman. (Faqat) menga ilohingiz yagona Iloh ekani haqida vahiy etilmoqda. Bas, kimki Parvardigori bilan ro'baro' kelishdan umidvor bo'lsa, u holda ezgu amal qilsin va Robbisiga ibodat qilishda hech kimni unga sherik qilmasin!" [3]. Bundan ko'rinadiki, risolatning eng avvalgi e'tibor nuqtasi, joriy qilinajak yangi qoidalar, avvalo, insonlar uchun, boisi uning ijrochisi o'zga jins vakillari yoki farishta emas, balki oddiy insondir. Keyingi o'rinda esa yuqorida ta'kidlangani kabi yakkaxudolik g'oyasi va unga qo'shimcha tarzda esa, qurilajak yangi jamiyatda osudalikni ta'minlash kafolati bo'lgan, o'zaro kishilarni bir-birlariga yaxshi ishlarni amalga oshirishiga chaqiriq bo'lmoqda.

Shu bilan bir qatorda, Makkada yuz bergan g'oyaviy keskinlik mobaynida Qur'on kishilarni qayta-qayta fikrlashga chorlaydi, atrofda mavjud bo'lgan jonzotlar va tabiatdan misollar keltiradi.

“G'oshiya” surasidagi quyidagi oyatlarda arab qavmlari uchun eng yaqin bo'lgan chorva hayvoni va barcha uchun yuksaklik hamda qudrat ramziga aylangan osmon va tog' kabilarga e'tibor qaratilib: “Axir, ular tuyalarga qarab qanday yaratilganiga, osmonlarning qanday ko'tarib qo'yilganiga, tog'larning qanday tiklanganiga va yerning qanday yoyib – tekislab qo'yganiga boqmaydilar mi?”, deb savol ko'rinishida eslatma qilinadi[4]. Bugungi zamonaviy ilm-fan yuqorida birma-bir sanab o'tilganlarning barchasi haqida inkor qilib bo'lmas ilmiy haqiqatlarni kashf etgan. Tadqiqot mavzusiga aloqador bo'lmagani sabab, bu o'rinda ular haqida to'xtalish ma'qul ko'rilmadi.

Qur'onda navbati bilan odamning o'z tanasiga nazar solishi yoki o'tmish ajdodlar qismatidan ibrat olishi lozimligi haqida ham oyatlar kelgan. Ular mantiqiy jihatdan tadqiq etilsa, mazmunan yakuniy xulosa sifatida, Yagona Ilohga bandalarning bas kela olmasligi masalasi ham ochiq-oydin e'lon qilinadi. O'zi shaklan qisqa, ammo ulkan ma'nolarni qamragan “Ixlos” surasida: “(Ey, Muhammad!) Ayting: “U Alloh yagonadir, Alloh somaddir (bemuhtoj va hojatbarordir), tug'magan va tug'ilmagan ham, Shuningdek, Uning hech bir tengi yo'q”, shaklida ifodalangan[5]. Mazkur suraning nozil bo'lishi borasida, tafsir kitoblarda bir qancha fikrlar keltirilgan bo'lib, ulardan biriga ko'ra, makkalik mushriklar Payg'ambar (s.a.v.)dan Allohning nasabi haqida so'rashgan. Boshqa manbaga ko'ra, Uning sifati haqida, boshqasida Allohning asli qandayligi haqida so'rashgan. Mazkur sura esa, yuqoridagi kabi barcha savollarga javob sifatida nozil bo'lgan[6].

Islom shaksiz yangi formatdagi jamiyat qurishni maqsad qilgan va Payg'ambar (s.a.v.) bu borada sabot bilan faoliyat olib borishgan. Aytish mumkinki, Makka shahrida hukm surgan zodagonlar yoki o'rta tabaqaning mutlaq ko'pchilik qismi islomga avvaliga e'tiborsiz bo'lgan bo'lsa, vaqt o'tib ashaddiy qarshilik qilgan. Payg'ambar (s.a.v.)ning eng zahmatli harakati ham, aslida, shunday og'ir sharoitlarga qaramay, o'z maqsadi yo'lida betinim ilgari lab, o'z kurashini lahza bo'lsin susaytirmaganida. E'tiborli jihati, bu kurashning Makka davri, asosan, g'oyaviy tarzda olib borilgan bo'lib, unda qarshi tomon vakillari jismonan yo'q qilish yoki tazyiq va bosim o'tkazish yo'li bilan emas, aksincha, tushuntirish, fikrlashga undash, o'zi va atrofidagi voqelikka teran nigoh bilan qarash orqali anglatish, ayni vaqtda, Makkada amalda bo'lgan mavjud qonuniyatlarning salbiy va nomaqbul jihatlarini ochib berish orqali amalga oshirilgan. Bu yo'lda, shubhasiz, Qur'on oyatlarining o'rni beqiyosdir.

Risolatning odamlar ruhiyatida yanada mas'uliyatni oshirishga xizmat qilgan muhim nuqtalaridan biri bu, shubhasiz, insonning vafotidan keyin qayta tirilish g'oyasidir. Ibrohimiy dinlar deb nomlanuvchi yahudiylik, xristianlik va islom dinlarining barchasida o'limdan keyingi hayot va unda kishining bu hayotda qilib o'tgan ishlari uchun javob berishi, uning oqibatiga qarab yoki abadiy farovon hayotga erishishi yoxud abadiy jazoga mustahiq bo'lishi g'oyasi mavjud. Albatta, bu tushuncha har bir din vakillari tomonidan o'ziga xos tarzda talqin etiladi.

Makka aholisi uchun yangi bir ta'limot bo'lgan islom risolati ham odamlarda bu dunyodan munosib yashab o'tish lozimligi, boisi kelgusi hayotda har bir qilmish uchun jazo yoki mukofat borligi eng ko'p e'tibor qaratilgan masaladir[7]. Ayni sohada, islom risolatining diniy-aqidaviy yo'nalishdagi islohotlari ko'rinadi. Jumladan, “Qoria” surasida: “Bas, endi (o'sha kuni) kimning tarozuda tortilgan narsalari (savobli amallari) og'ir kelsa, ana o'sha

qoniqarli hayotda (jannatda) bo'lar. Ammo kimning torozuda tortilgan narsalari yengil kelsa, uning joyi (jahannamdagi) "jarlik" [8], deb uqtiriladi. Shu kabi ko'p oyatlarda xatkorlik va o'zgalarga nisbatan adolatsizlik hamda zulmning oqibati, albatta, jazoga sabab bo'lishi xabar qilinadi.

Yuqoridagi kabi oyatlar bilan bir qatorda, islomga ergashgan – musulmonlar uchun esa mukofotlar va'da qilingan. Jumladan, Qur'onning "A'rof" surasida: "Imon keltirgan va solih amallar qilganlar esa, (davrhoqe) hech bir jonni toqatidan ortiqqa majbur etmaymiz, aynan o'shalar jannat ahllaridir. Ular u yerda mangu qoladilar" [9], deyilgan. Ayni oyatga e'tibor qilinsa, unda insonlar nima uchun islomga o'tishi lozimligi haqidagi savolga g'oyaviy jihatdan teran javob berilmoqda. Zero, islomni qabul qilgach, odamlar oxirat mukofotiga erishish uchun, aslida, insonning imkoniyatidan tashqari, ortiqcha biror-bir harakat talab etilmaydi yoki zimmasiga qo'shimcha vazifa yuklatilmaydi. Balki, faqat insonning o'z tuyg'ularini boshqara olishga qaratilgan ishlardan iborat talab qo'yiladi.

Ijtimoiy sohada islom risolatini his qilish omillaridan biri – bu shahardagi yuqori va quyi qatlam o'rtasidagi munosabatlarga yondashuvda o'z aksini topgan. Sababi, tadqiqotning avvalgi boblarida keltirilgan ma'lumotlardan ma'lumki, Makka aholisi VI-VII asrlarga kelib, to'liq tabaqalashib bo'lgan edi. Boy va kambag'al aholi orasidagi tafovut aniq ko'zga tashlanar edi. Tarixiy faktga ko'ra, islom risolati aholining boylarga nisbatan kambag'al toifasi orasida kengroq yoyildi. Tabiiyki, bunda Payg'ambar (s.a.v.)ning oliy darajadagi muomala madaniyati egasi ekani ham alohida ahamiyat kasb etadi. Qolaversa, islom risolati kelishi bilan jamiyatdagi boy va kambag'al, qul bilan hojaning maqomi bir jihatdan tenglashtirildi. Natijada, mazkur tabaqa vakillari ichida islom risolatiga ergashuvchilar boylarga nisbatan ko'pchilikni tashkil etdi. Shu o'rinda G'arbda shakllangan – islom yo'qsillar dini ekani haqidagi fikrni yoqlash bo'lib ko'rinmasligi uchun, ta'kidlash lozimki, payg'ambarlik risolatining Makka davrida iymonga kelgan musulmonlarni faqat quyi tabaqa vakillari deyish noto'g'ri bo'lib, Usmon ibn Affon, Talha ibn Ubaydulloh kabi boy, Abu Bakr Siddiq, Sa'd ibn Abu Vaqqos kabi obro'li insonlarning sha'niga nisbatan tuxmatdir. Boisi, ular islomga eng birinchilardan, lozim bo'lsa faqir musulmonlardan sanalmish Yosir ibn Ammor va uning oilasi yoki qul Bilol ibn Raboh singari quyi tabaqa vakillaridan avvalroq risolatni qabul qilishgan.

Voqelikda Payg'ambar (s.a.v.) faqat diniy voiz bo'lib qolmay, aksincha, ijtimoiy hayotdagi ko'ngilsizliklarni tugatish va jamiyatni yangilash masalasida faol islohotchi vazifasini ham bajardi. Payg'ambar (s.a.v.) o'z faoliyati davomida diniy, siyosiy, ijtmoy, harbiy ko'rsatma va tartiblarni o'zida jamlagan Qur'on oyatlariga qat'iy suyangan holda, ulardan og'ishmay ish olib bordi. Shu o'rinda, ta'kidlash lozimki, payg'ambarlik risolati mohiyatida eng kichik masalalarda ham diniy va ijtimoiy hayotni ajratmaslikka katta e'tibor berilganini ko'rish mumkin. Shuningdek, hayotning barcha jabhalarida insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ijobiy tarzda tartibga solishga katta e'tibor qaratilgani va bularning barchasini amalga oshirishda Payg'ambar (s.a.v.), eng avvalo, axloq me'yorlariga tayandi. Zero, Qur'onda payg'ambarning xulq-atvori masalasida: "Albatta, Siz buyuk xulq uzradursiz" [10], deb sifatlangan. Mazkur oyatdagi buyuk xulq borasida tafsir kitoblarida bir qator talqinlar kelgan. Ularning ichida eng keng tarqalgani "buyuk xulq"dan murod – Qur'on yoki islom odobidir[11].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Қуръони карим маъноларининг таржимаси. А.Мансур. Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2018. “Моида” сураси, 67-оят.
2. دكتور توفيق بزّو. التاريخ السياسي و الحضارية. حلب, ه: 1410. - ص: 39.
(Доктор Тавфиқ Берув. Ат-Тарих ас-сиясий ва-л-ҳазорий. Ҳалаб: 1410 х. –С. 39)
3. Қуръони карим маъноларининг таржимаси. А.Мансур. Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2018. “Каҳф” сураси, 110-оят.
4. Қуръони карим маъноларининг таржимаси. А.Мансур. Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2018. “Ғошия” сураси, 7-20-оятлар.
5. Қуръони карим маъноларининг таржимаси. А.Мансур. Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2018. “Ихлос” сураси 1-4-оятлар.
6. Абу Мансур Мотуридий. Таъвилот ал-Қуръон. 30-жуз. – Самарқанд: Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази, 2021. – Б. 605.
7. دكتور توفيق بزّو. التاريخ السياسي و الحضارية. حلب, ه: 1410. - ص: 42.
(Доктор Тавфиқ Берув. Ат-Тарих ас-сиясий ва-л-ҳазорий. Ҳалаб: 1410 х. –С. 42)
8. Қуръони карим маъноларининг таржимаси. А.Мансур. Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2018. “Қориъа” сураси 6-9-оятлар.
9. Қуръони карим маъноларининг таржимаси. А.Мансур. Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2018. “Аъроф” сураси, 7:42-оятлар.
10. Қуръони карим маъноларининг таржимаси. А.Мансур. Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2018. “Қалам” сураси, 4-оят.
11. <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/sura68-aya4.html> (14.11.2020.)

MEHNAT MUNOSABATLARIDA AYOLLAR KAMSITILISHINI BARTARAF ETISH MUAMMOLARINI BARTARAF ETISHNING INNOVATSION YECHIMLARIGA OID AYRIM MULOHAZALAR

Kasimova Zumrad Rahmatovna – Jizzax DPU o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya

Maqolada ayollar huquqlari, xotin-qizlar huquqlarining kamsitilishini xar qanday shakllariga barxam berish, bartaraf etish, ayollarning mehnat qilish soxasidagi huquqlarini tartibga solib turuvchi mehnat qonunchiligini takomillashtirish ayollar huquqlarini buzilishiga qarshi kurashish mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar huquqlari, gender tengsizlik, ijtimoiy kamsitish muammolari, ayollar mexnatining kafolatlari, xotin-qizlar va erkaklar tengligi, tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish, konvensiya, jinsiy kamsitish, ish xaqi.

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ ОБ ИННОВАЦИОННЫХ РЕШЕНИЯХ ПО УСТРАНЕНИЮ ПРОБЛЕМ ЛИКВИДАЦИИ ЖЕНСКОЙ ДИСКРИМИНАЦИИ В ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация

В статье анализируются права женщин, устранение всех форм дискриминации прав женщин, совершенствование трудового законодательства, регулирующего права женщин в сфере труда, механизмы борьбы с нарушением прав женщин.

Ключевые слова: права женщин, гендерное неравенство, проблемы социальной дискриминации, гарантии труда женщин, равенство женщин и мужчин, защита от угнетения и насилия, условность, половая дискриминация, трудовые права.

SOME CONSIDERATIONS ON INNOVATIVE SOLUTIONS TO ELIMINATE PROBLEMS OF ELIMINATING WOMEN'S DISCRIMINATION IN LABOR RELATIONS

Annotation

The article analyzes women's rights, elimination of all forms of discrimination of women's rights, improvement of labor legislation regulating women's rights in the field of work, mechanisms of fighting against violation of women's rights.

Key words: women's rights, gender inequality, problems of social discrimination, guarantees of women's work, equality between women and men, protection from oppression and violence, convention, sexual discrimination, labor rights.

Dunyo bo'yicha ayollarni kamsitish muammosini tarixiy va zamonaviy sharoitlarini ko'rib chiqar ekanmiz, ushbu mavzu o'z dolzarbliligini xali zamon yo'qotmaydi va yaqin kelajakda saqlanib qoladi degan fikrga kelamiz. Chunki ish haqi aholi daromadlarining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib xisoblangan davrda xotin-qizlarning ijtimoiy va mehnat munosabatlardagi ayniqsa, mehnatga maosh to'lash borasidagi tengsizlik bilan bog'liq muammolarni barxam toptirish qiyinligidan dalolat beradi.

Bu sohadagi sezilarli yutuqlarga erishilganiga qaramay, xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash borasida hamon muammolar ko'p.

Shu nuqtai nazardan, ushbu mavzu muhim ahamiyatga ega bo'lib, gender tengsizligi va ayollarning ijtimoiy kamsitish muammosini faqat davlat tomonidan olib boriladigan islohotlar orqali va ayollar huquqlarining har qanday buzilishini taqiqlovchi normalar bilan bajarilishini nazorat qilishning samarali tizimisiz hal qilib bo'lmaydi.

Ushbu muammoni hal qilish uchun jamiyatning ijtimoiy qarashlarini, insonlarning ongini o'zgarish va shunga mos ravishda bu muammoga sotsiologik nuqtai nazardan ob'ektiv qarash zarur.

Hozirgi kunda ayollar aholining ijtimoiy faol toifasi sifatida ijtimoiy xayotda o'z o'rnini egallab bormoqda. So'nggi yillardagi raqamlar iqtisodiyotda band bo'lgan ayollar soni barqaror o'sib borayotganligi va erkaklar bilan deyarli tenglashayotganidan dalolat beradi.

Xotin-qizlar bandligini ta'minlashda ayollar faoliyat yuritishi mumkin bo'lgan soxalar erkaklar bilan solishtirganda cheklangan miqdorda bo'lib, ko'pchilik ayollar aloqa, bank va ijtimoiy sohalar - ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot soxalarida faoliyat yuritib kelishmoqda.

Asrlar davomida ayollar turli xil xususiyatlar, har qanday farq jinsiy belgilariga ko'ra istisno qilish, cheklash, tan olmaslik, yo'qqa chiqarishga yo'naltirilgan, ayollar foydalanayotgan yoki amalga oshirayotgan har qanday siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, fuqaroviy va boshqa sohada oilaviy sharoitidan qat'i nazar erkak va ayollarning jamiyatdagi vazifalari va mavqei ularning jinsi bilan belgilangan.

Shunday qilib, rahbarlik lavozimi uchun tanlovda ko'pincha erkaklar faqat "u oilani boquvchisi" bo'lgani, "ayolning asosiy vazifasi bola tug'ish va tarbiyalashdir" deb erkaklarga ustunlik beriladi.

Bundan tashqari, zamonaviy ayollar bilan yuz beradigan mehnat sohasidagi gender kamsitishning bir necha shakllari mexnatga xaq to'lash, ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish, mansab pog'onalaridan ko'tarilish bilan bog'liq shakllari mavjud. Rossiya Federatsiyasi statistik ma'lumotlariga ko'ra 2016 yilda, Rossiyada mexnatga xaq to'lashda erkaklar va ayollar o'rtasidagi ish haqi farqi o'rtacha 30% ni tashkil qilgan [6].

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan 1979-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlarni kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risi"da Konvensiya (CEDAW)—xalqaro shartnoma xisoblanadi. Mazkur konvensiya ayollar huquqlari to'g'risidagi xalqaro qonun sifatida ta'riflangan bo'lib, insoniyatning uchinchi ming yillikda gender tengligini ta'minlash, xotin-qizlar imkoniyatlarini kengaytirish va rivojlantirishning asosiy maqsadlari belgilangan[8].

Shunday qilib, xotin-qizlar va erkaklar tengligi xalqaro miqyosda e'lon qilinadi va ayollarni kamsitishni taqiqlash, ayollarni tungi ishlarga jalb etishni cheklash, onalikni muhofaza qilish (homiladorlik va tug'ish munosabati bilan ayollarga haq to'lanadigan ta'til berish, bolani boqish uchun ishda tanaffuslar huquqini berish, ayollarni ta'tilda ishdan bo'shatish imkoniyatini (bolalarni parvarish qilish va boshqalar) cheklash mustaxkamlandi.

Konvensiyada belgilangan standartlar O'zbekiston Respublikasi tomonidan 1995 yilda ratifikatsiya qilindi va o'z mustaqilligini qo'lga kiritib, huquqiy, demokratik davlat, fuqarolik jamiyati qurish jarayoni ketayotgan hozirgi kunda xotin-qizlarning muhofazasi, ularni ijtimoiy hayotdagi huquqlari, muammolari jamiyatning kundalik vazifasiga aylanib bormoqda va xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish borasida salmoqli yutuqlarga erishildi.

Hozirgi kunda jamiyatimiz hayotida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoevning quyidagi so'zlaridan bilishimiz mumkin – "Barchamiz uchun aziz va mo'tabar bo'lgan ayol zoti haqida so'z yuritar ekanmiz, avvalambor, bizni dunyoga keltirgan, oq sut berib voyaga yetkazgan Ona siymosi oldida bosh egib ta'zim qilamiz. Yer yuzida muqaddas degan so'zga eng munosib zot bu - avvalo, Onadir. Xalqimiz ona siymosini doimo ulug'lab, ardoqlab yashaydi. Yurtimizda onalarni sharaflab muhtasham haykallar bunyod etilgani ham shundan dalolat beradi" [2].

O'zbekistonda xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash sohasida jadal islohotlar olib borilmoqda. Bu avvalo Respublikamiz Konstitutsiyasida barcha fuqarolarning tengligi belgilab qo'yilganligini, shuningdek, 19, 58, 79, 80, 81, 82-moddalari bilan bevosita ayollar huquqlarining konstitutsiyaviy kafolati mustahkamlanganligini, xalqaro hujjatlarda bo'lgani kabi, ichki qonunchilikda ham jins belgisi bo'yicha kamsitishning ta'qiqlanishi to'g'risidagi qoida birinchi o'ringa chiqarilganligini ta'kidlash o'rinlidir [7].

Shuningdek, 2019-yilda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi [4], "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi [5] Qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yilda 7-martda qabul qilgan 4235-sonli "Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to'g'risida" qarorlari ham shular jumlasidandir.

Mazkur qonun xujjatlarida ayollarga ko'plab ijtimoiy imtiyozlar joriy qilindi. Ana shunday chora-tadbirlar tufayli ayollarimiz bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning, davlat va jamiyatda kechayotgan hayotbaxsh o'zgarishlarning faol ishtirokchisiga aylandilar.

Shuni ta'kidlash kerakki, BMTning ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini yo'q qilish bo'yicha qo'mitasi ekspertlari O'zbekistonda ayollar huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq vaziyatni umuman ijobiy baholadi. Mamlakatimizda ayollarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bandligini ta'minlash va sog'ligi mustahkamlash bo'yicha hayotga tadbir etilayotgan chora-tadbirlar xorijiy ommaviy axborot vositalarida ham keng yoritilmoqda. Bunga misol tariqasida Britaniyada nashr qilinadigan "Pulse UK" gazetasi o'z sahifasida ushbu mavzuga bag'ishlangan maqolani chop etdi va unda O'zbekistonda ayollarga eng faxrli o'rin berildi.

O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 28-oktabrda yangi taxrirda qabul qilingan Mehnat kodeksi bilan mehnat va mehnat sohasida ayollar huquqlarini kamsitish taqiqlanishi [3] mamlakatimizda gender siyosatini amalga oshirishga qaratilgan muhim hujjat, uni amalga oshirish vositasi va davlat va fuqarolik nazorati jamiyat, demokratiya taraqqiyotining muhim omilidir. Mazkur o'zgarishlar ayollar va erkaklarning o'z huquqlarini teng ro'yobga chiqarishi uchun shart-sharoitlar yaratishga xizmat qiladi va vazifalarni hal etishni nazarda tutadi.

Xususan, Mehnat kodeksining 25-bobidagi Ayollarning va oilaviy vazifalarni bajarish bilan mashg'ul shaxslarga berilgan qo'shimcha kafolatlar paragrafi "Ayollarning va oilaviy vazifalarni bajarish bilan mashg'ul shaxslarning mehnatini huquqiy jihatdan tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari" deb o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Shuningdek, ayollarning mehnatini muxofaza qilish borasidagi kafolatlarni mustahkamlaydigan qator quyidagi moddalari qayta taxrirda qabul qilindi. Jumladan,

- 392-modda- Homiladorligi yoki farzandi borligi bilan bog'liq sabablarga ko'ra ishga qabul qilishni rad etish yoki mehnatga haq to'lash miqdorini kamaytirish taqiqlandi;

393-moddaga Ayollar mehnatini muhofaza qilish bo'yicha qo'shimcha choralar belgilandi. Xususan, Ayollar tomonidan ular uchun yo'l qo'yiladigan eng ko'p normadan ortiq bo'lgan og'ir yuklarni ko'tarish va tashish taqiqlandi;

396-modda. Homilador ayollarni va uch yoshga to'lmagan bolasi bor ayollarni tungi ishlarga jalb qilishga bunday ish homilador ayolning hamda bolaning hayotiga va sog'lig'iga xavf tug'dirmasligini tasdiqlovchi tibbiy xulosa mavjud bo'lgan taqdirdagina yo'l qo'yilishi belgilandi;

403-modda. Homilador ayollarga antenatal (tug'ruqqacha) parvarishlash uchun qo'shimcha bo'sh kunlar berilishi belgilab qo'yildi.

408-modda. Mehnat shartnomasini bekor qilish chog'ida homilador ayollar uchun kafolatlari mustahkamlab qo'yildi.

Mazkur qonun hujjatlari orqali O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlar teng huquqliligining kafolatlari, jamiyat hayotidagi o'rni, davlat boshqaruv sohasidagi faoliyatlari, xotin-qizlar bandligini ta'minlash, ularni kasbiy salohiyatlarini yanada rivojlantirish, jamiyatdagi barcha sohalar doirasida xotinqizlar faolligini oshirishga doir bosqichlarni o'rganish yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni keltirishimiz mumkin:

- mehnat sohasida gender diskriminatsiyasiga barham berish siyosati izchil va keng qamrovli olib borilishi lozim.

- mamlakat miqyosdagi ayollar huquqlarining har qanday buzilishini taqiqlovchi normalar ijrosini nazorat qilishning samarali tizimi yaratilishi lozim. Shu nuqtai nazardan qaraganda, kamsitishlarga barham berish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar nafaqat taqiqlovchi, balki oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarur.

- jamiyatda shakllangan "ayollarga xos kasblar" tushinchasini muomaladan chiqarish yoki uning turlarini kengaytirish, erkin kasb tanlashga imkon yaratish;

- oilaviy vazifalari kasbiy faoliyatga to'siq bo'lmasligi uchun masofadan turib ishlash faoliyatini yo'lga qo'yish, moslashuvchan ish tartibini joriy etish, qo'shimcha ish vaqtdan ozod qilish, to'liq bo'lmagan ish kunini belgilash, ish vaqtida malaka oshirish sharoit yaratish;

- jamoat tashkilotlari bilan keng qamrovli xamkorlikni yo'lga qo'yish orqali xotin-qizlarda ijodkorlikni rag'batlantiruvchi o'z qobiliyatlarini yanada rivojlantirish namoyon qilishiga imkon yaratuvchi chora-tadbirlar ishlab chiqish.

- xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish maqsadida loyihalarni yo'lga qo'yish, siyosiy karyera, davlat boshqaruvida xotin-qizlar ishtirokini ta'minlash, ularga mos ish o'rinlari ustida yangicha yondashuv yaratish;

- oilali ayollarga (moslashuvchan ish tartibini joriy etish, qo'shimcha ish vaqtdan ozod qilish, to'liq bo'lmagan ish kunini belgilash) va nohaqlikka uchragan, kamsitilgan xotin-qizlar bilan davlat, nodavlat tashkilotlari hamkorligini yanada kuchaytirish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlashning tizimli mexanizmini ishlab chiqish kabilardir.

Adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз – Тошкент:Ўзбекистон НМИУ, 2017. – 592б.
2. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. <https://lex.uz/ru/docs/-6257288>
3. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun.
4. "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonun.
6. Самойлов, Д. А. Развитие прав женщин в трудовых отношениях / Молодой ученый. — 2020. — № 28 (318). — С. 193-195. — URL: <https://moluch.ru/archive>
7. M.Seyitnazarov. O'zbekiston respublikasining ayollarga oid davlat siyosati va uning huquqiy asoslari-N.:2016 y
8. A. Saidov. "Ayollar huquqlari bo'yicha bo'yicha xalqaro va milliy qonun hujjatlari rivojlanishining asosiy yo'nalishlari", T.:1999 y
- 9.Tansiqboyeva G. Ayollarning diskriminatsiya qilinishini bartaraf etish – ularning amaldagi tengligining zaruriy sharti//Ayol huquqi va erkinliklari. – T.:Adolat, 2002.
- 10.<https://lex.uz/docs/-4494849>
- 11.<https://lex.uz/docs/2685528>

INSON TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHNING AHAMIYATI

*Ijod Ahmedov–Ixtisoslashtirilgan talim muassasalari agentligi tizimidagi Paxtakor tuman
ixtisoslashtirilgan maktab direktori, falsafa doktori, dosent, O'zbekiston.*

Annotatsiya

Maqolada yoshlarning ma'naviy qiyofasini shakillantirishga oid masalalar, ma'naviy tarbiyani tashkil etishdagi ijtimoiy yo'l-yo'riqlar va tavsiyalar, ma'naviy tarbiyaning bugungi globallashuv sharoitida dolzarb masalalari va ahamiyatliligi yoritilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, ta'lim, tarbiya, mahalla, oila, ijtimoiy muhit, hamkorlik, ijodkorlik, tashkil etish.

DEVELOPMENT OF HUMAN THINKING IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AS A HUGE PROBLEM

Annotation

The article covers issues related to the formation of the spiritual image of young people, social instructions and recommendations in the organization of spiritual education, topical issues and significance of spiritual education in the conditions of globalization today.

Keywords: Spirituality, education, upbringing, neighborhood, family, social environment, cooperation, creativity, organization.

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ КАК ОГРОМНАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

В статье освещаются вопросы формирования духовного образа молодежи, социальные направления и рекомендации в организации духовного воспитания, актуальные вопросы и значение духовного воспитания в условиях современной глобализации.

Ключевые слова: Духовность, образование, воспитание, соседство, семья, социальная среда, сотрудничество, творчество, организация.

Millat ma'nafati, milliylikni rivojlantirish va uni asrab qolish. Har bir davlat, jamiyat va millatning doimiy va yetakchi masalalaridan biri bo'lib kelmoqda. Zero millatni saqlab qolish bu o'zlikni va kelajakni saqlab qolish demakdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-son farmonida ham inson manfaatlari va sifatli ta'lim tushunchalarini, undan tashqari inson manfaati eng avvalo, ma'naviy va mafkuraviy immunitetni ta'minlash masalasi keng ko'lamda ko'rsatib o'tilgan.

Millat-uzoq davom etgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va etnomadaniy jarayonda, siyosiy va ijtimoiy maqsadlari bir biriga zid kelmaydigan, aniq hududiy doirada, til va o'zlikni anglash birligi asosida shakllangan xalq etnik tari-xining eng yuksak cho'qqisi, o'ziga xos madaniyat, ong va mentalitet zaminida tarkib toptan ijtimoiy birlik shakli. kishilarning jips tarixiy birligi, umumiqtisodiy turmush, til, hudud birligi, madaniyat, ong, ruhiyat uygunligi va mushtarakligi demakdir. Ungacha ijtimoiy taraqqiyotning etnos (xalq) shakli ham mavjud bo'lib, xalq atamasi juda keng va tor ma'noda ishlatiladi. Masalan, keng ma'noda: o'zbek xalqi, nemis xalqi va boshqalar. Shuning uchun ijtimoiy fanlarda xalqlarning kelib chiqish tarixini o'rganishda etnos bilan bir qatorda etnik birlik atamasi ham ishlatiladi.

Shu o'rinda aytishimiz kerakki o'zlikni saqlash bu odatda asosan oila va ta'lim jarayonida shakillantirilib boriladi.

Ta'lim muassasasida o'quvchi yoshlarni Vatan kelajagi uchun barkamol shaxs etib tarbiyalash, milliy an'ana va urf-odatlariga bo'lgan hurmatni yanada rivojlantirish, ularning turli xil diniy oqimlarga qo'shib ketishining oldini olish va hozirgi kunda dolzarb muammoga aylanib borayotgan "ommaviy madaniyat" ta'siriga tushib qolishlarining oldini olish maqsadida eng avvalambor, ota-onalar, mahalla fuqarolari yig'inlari, ustoz-murabbiylar va eng asosiysi o'quvchilarning o'zlari bilan ishlash lozim.

Milliy o'zlikni anglash qanday va qay tartibda olib borilishini pedagog xodimlar bilan birgalikda tashkil etilishi bo'yicha quyidagi mulohazalarni keltirib o'tamiz:

Avvalo shuni ta'kidlab o'tish kerakki, milliy o'z-o'zini anglash millatning ma'naviy madaniyat tizimiga kiradi va uning milliy taraqqiyotga qo'shgan hissasi sof ma'naviy ruhiy hissa hisoblana-di. Biroq bu uning iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy rivojlanishga qo'shadigan hissasini istisno qilmaydi. Modomiki iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va boshqa sohalar uchun negiz bo'lib hisoblanadi, shu bilan birga ular o'z holicha milliy omilsiz - milliy o'z-o'zini anglash omilisiz rivojlana olmaydi.

Milliy o'z-o'zini anglash omilining iqtisodiy rivojlanishi-ga va millatning ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotiga qo'shadigan his-sasi millatning «o'z» iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy rivojlani-shiga intilishi raqamlar, jamiyat barqarorligi shaklida, ma'naviy o'ziga xos xususiyatlar va ruhiyat hamda his-hayajon tarzida namoyon bo'ladi.

Bunday shaklning ta'siri (rivojlanish yoki qoloqligining aks etishi va salbiy o'zgarishlar) millat iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy hayotining sof milliyligini belgilab beradi.

Shunday qilib, iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy hayot tizimida milliy o'z-o'zini anglashning tutgan o'rni uning ma'naviy o'rni bilan uzviy bog'liqdir. Iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalaridagi har qanday ijobiy yoki salbiy o'zgarishlar millatning unga bo'lgan mu-nosabati shakllarida namoyon bo'ladi.

Milliy o'z-o'zini anglash ma'naviy hayot tizimiga kirar ekan, u bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Mazkur holatda milliy o'z-o'zini ang-lash milliy taraqqiyotni boyitishga bevosita ma'naviy hissa qo'shadi, uni boyitadi, hayajon va his-tuyg'ularni rag'batlantirib turadi.

Albatta, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy sohalarini bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Bular bir-biri bilan o'zaro bog'liq bo'lgan va o'zaro bir-birini to'ldiruvchi sohalaridir. Mazkur holda gap faqat milliy o'z-o'zini anglash funksiyasining konkret «tor» vazifasini aniqlab olish to'g'risida bormoqda. Mazkur yo'nalishda uning milliy harakat natijasi sifatidagi funksiyasini aniqlab olish maqsadga muvofiqdir. Bunday harakat va uning na-tijasi ehtiyojlarni ta'minlash zarurligini tushunishga salohiyat etmagan hollarda bir davlat doirasida birga yashayotgan millatlar va elatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda dunyoda sodir bo'layotgan siyosiy vaziyatlar, globallashuv jarayonida yoshlar ongini shakllantirish va yanada rivojlantirish zarur, chunki har xil turdagi diniy ekstremistik oqimlar, ommaviy madaniyat xuruji kuchayib borayotgan davrda milliylikni saqlagan holda dunyoga teran ko'zlar bilan boqish lozim.

Yaxshi bilamizki, o'quvchilar o'rtasida olib borilayotgan targ'ibot ishlari o'zining samarasini beradi, ammo, halqda bir naql bor "Qush uyasida ko'rganini qiladi". Shuning uchun ham ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi o'quvchilarning ota-onalari o'rtasida ham "Bola aziz, odobi undan aziz", "Bola tarbiyasi", "O'quvchilar o'rtasida kitoblarning o'rni", "Internetning salbiy oqibatlarining bola tarbiyasiga ta'siri", "Ommaviy madaniyatning bola ongiga ta'siri", "Diniy aqidaparastlik va terrorism" va "O'quvchilar o'rtasida jinoyatchilik va

huquqbuzarliklarning oldini olish” kabi mavzularda targ‘ibot-tashviqot ishlarini ham olib borish lozim. Bu borada ta’lim muassasasining ota-onalar qo‘mitasi raisi bilan ham hamkorlikda ishlarni olib borish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Yosh avlod tarbiyasida ota-onaning o‘rni qanchalik muhim bo‘lsa, tashqi muhit, ya’ni mahalla fuqarolari yig‘inining o‘rni shunchalik daraja muhim ahamiyatni kasb etadi. Xususan, ota-bobolarimizning ibratli naqli bor, “Bir bolaga yetti mahalla ota-ona”. Farzand tarbiyasi, ular ongida milliy g‘urur va iftixorni shakllantirish va rivojlantirish, Vatanga sadoqat, ota-onaga muxabbat, yaxshilik va ezgulikni o‘zgalardan darig‘ tutmaslik kabi ezgu g‘oyalarni singdirish avvalambor, oilada, maktabda va mahalla boshlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat- yengilmas kuch. T. “Ma’naviyat”, 2008. -107 bet.
2. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat: Pedagogika va psixologiya ta’lim yo‘nalishining talabalari (o‘quvchilari) uchun darslik. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. T.: «Iqtisod-moliya», 2011. - 432 bet.

DYNAMICS OF CHANGES IN YOUTH POLICY IN UZBEKISTAN

Shokhrukh Kurbanov Kuvandikovich –3rd-level student of "National Idea, Spiritual Foundations and Law Education", Jizzakh State Pedagogical University, Faculty of History, Uzbekistan.

Annotation

This article provides detailed information about the stages of the dynamics of youth policy changes in Uzbekistan, the opportunities created for young people, updates in the education system. Programs related to youth policy and their essence.

Key words: Youth Union, Youth Affairs Agency, Youth Registry, Law on Education.

O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR SIYOSATIDAGI O‘ZGARISHLAR DINAMIKASI

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekistonda yoshlarga oid siyosatdagi o‘zgarishlar dinamikasi bosqichlari, yoshlarga yaratilayotgan imkoniyatlar, ta’lim tizimidagi yangilanishlar haqida batafsil ma’lumot berilgan. Yoshlar siyosatiga oid dasturlar va ularning mohiyati.

Kalit so'zlar: Yoshlar ittifoqi, Yoshlar masalalari agentligi, Yoshlar reestri, Ta'lim to'g'risidagi qonun.

ДИНАМИКА ИЗМЕНЕНИЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В данной статье представлена подробная информация об этапах динамики изменений молодежной политики в Узбекистане, возможностях, созданных для молодежи, обновлениях в системе образования. Программы, связанные с молодежной политикой, и их сущность.

Ключевые слова: Союз молодежи, Агентство по делам молодежи, Регистр молодежи, Закон об образовании.

In recent years, there have been significant changes in the dynamics of youth policy in Uzbekistan. The country has experienced various changes that have affected the lives of young people. Since 2017, after President Shavkat Mirziyoyev introduced a new youth strategy, a number of reforms were implemented to increase the potential of the young generation. At the first stage, special attention was paid to creating favorable conditions for young people. In the strategy, it was determined the need to establish modern educational institutions that provide quality education and professional development. The government of Uzbekistan has been creating jobs through various programs such as the "Every family is an entrepreneur" initiative. The second stage is aimed at increasing the social activity of young people. Various platforms have been created to ensure youth participation in decision-making and management issues. Youth councils of various levels were established, and opportunities were created for young people to engage in volunteer activities, internships, and social projects. Finally, the third stage of the youth strategy is aimed at promoting cultural and sports activities among the growing generation. This stage became important in promoting the rich culture and heritage of Uzbekistan. The government has been organizing various festivals, contests and tournaments to showcase the country's rich history and traditions. In general, these changes indicate important changes aimed at expanding and developing the opportunities of young people in Uzbekistan. By implementing the youth strategy and implementing various reforms, the government aims to build a bright future for the growing young generation, thereby contributing to the wider development of the country.

In the period of independence, a deep transformation can be observed in the state policy regarding youth implemented in Uzbekistan. As a result of the processes of global transformation in society, the socialization of young people is changing dramatically. In this regard, the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoev says: "From the first years of independence, attention and care for young people in our country has been regarded as one of the main and priority directions of state policy".

After all, today's rapidly developing globalization conditions put the task of paying special attention to the issue of youth policy on the agenda. The current era of globalization and the demands of the times require deep thinking about educating young people with intellectual potential and creative thinking. For this reason, it is important to pay special attention to the issues of coordinating the social activity of young people, forming their spiritual-educational, ideological-ideal immunity.

First of all, when we focus on the concept of "youth", when we study many studies on giving a clear categorical definition to this concept, we see that most of them do not provide definitions that reveal the basic essence of this concept. However, the law of the Republic of Uzbekistan "On State Policy Regarding Youth" provides a clear legal definition of the concept of youth. In particular, the law defines "youths as persons who have reached the age of fourteen and are not older than thirty". So, youth is the segment of the population that has reached the age of 14 and is under 30 years old. Although the concept of youth is not clearly defined in the national encyclopedia of Uzbekistan, an explanation is provided with a legal approach to the age category. According to him, age is a factor to be taken into account in legislation, and the age of a person is considered at the beginning of certain legal and socio-political consequences. According to our definition, young people are persons between the ages of 14 and 30 who can engage in social relations by demonstrating their political, legal, intellectual, creative and other potential. Because, the manifestation of the youth in all spheres

of the state and society, it means that they fulfill the role of its support force. In general, the research methods and the state policy models based on them serve as the theoretical-methodological basis of its research for the comprehensive disclosure of object-subject relations in this field.

At this point, it is appropriate to clarify the concept of "Youth policy". From the time when youth problems became one of the official activities of state policy, this concept began to be institutionalized in social and humanitarian sciences. Since the beginning of the 90s of the last century, the broad, narrow and institutional interpretations of this concept, which have not lost their importance to this day, have been discussed. After all, as a result of the introduction of the concept of "youth" into scientific usage since the 19th century, along with the formation process of this concept, its phenomenon began to emerge. At this point, the concept of youth was initially considered not a category, but a kind of essence, and as a result of its discussion by the scientific and professional community in the framework of various topics, this concept gradually turned into a scientific category.

The first definition of the concept of youth policy is determined from the point of view of national, regional and local policy based on the socio-economic policy of the state aimed at the youth. In this way, the concept of youth as a recognized scientific term, as a result of its frequent use in various professional terms, went through the stages of theoretical foundation and created the ground for the formation of approaches related to the definition of this concept.

It was established on June 5, 2017 at the initiative of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev in order to raise the state policy regarding youth to a new level. The Youth Union of Uzbekistan is committed to forming a physically healthy, mentally mature and intellectually developed, independent-thinking young generation, protecting young people from external threats and the harmful effects of "mass culture", protecting the rights and legal interests of young people. It is a non-governmental, non-profit organization that unites the youth of Uzbekistan, formed by individuals in the organizational and legal form of the union in order to facilitate and create conditions. "Youth Affairs Agency" was established in 2020 in order to increase the effectiveness of the state policy on youth. In order to address these reforms, a "youth register" and a "women's register" were formed. The project "five important initiatives" put forward by President Sh. Mirziyoyev is aimed at raising the morale of young people and organizing their free time in a meaningful way, and effective results are being achieved even today. The reforms implemented in the education system were also of incomparable importance.

In particular, the 2020 Law "On Education" with 74 articles was adopted. Based on international best practices, improvement of the professional education system, primary, secondary and secondary special, professional education stages and types of educational institutions according to them, a system of variable and continuous professional education programs were introduced. In the process of developing the model of the new version of the law, the international experience was studied, and effective methods of developed countries were taken into account to be introduced into our national education system. Problems and issues that remain in the field and the system and need to be solved were also thoroughly studied. All this is aimed at improving the quality of education. "The future and well-being of our planet depends on how our children grow up to be human beings. Our main task is to create the necessary conditions for young people to show their potential," said the President in

his speech at the 72nd session of the UN General Assembly. Uzbekistan is using all its strength and capabilities to create modern, advanced and innovative conditions for young people to get an education, acquire a profession, and grow into mature people. For this purpose, Uzbekistan invites other countries to cooperate. Therefore, in his speech at the 75th session of the UN, the head of state recalled that the Samarkand international forum on youth rights was held under the auspices of the United Nations in August, and called on the world community to support Uzbekistan's initiative to adopt the United Nations Convention on Youth Rights. The Convention on the Rights of Youth, which is expected to be adopted at the initiative of the head of our state, is of great importance in ensuring the rights of young people on a global scale. By itself, the product of this initiative will not fail to have a positive effect on the education system.

According to recent research on changes in youth policy in Uzbekistan, the dynamics of these changes can be observed in several sources. One of the main sources of change is related to the government's efforts to modernize the country's policies and social norms. This has led to significant improvements in areas such as education, employment and political participation. The implementation of new laws and programs, such as the National Youth Strategy in 2020-2025, also contributed to these changes. Another source of changes was the growing interest of the young generation in shaping their own future. The young people of Uzbekistan, who make up a significant part of the population, increasingly want to have more opportunities and participate in the decision-making process. This encouraged greater involvement of youth in politics and policy-making, which was recognized by government officials and incorporated into new policies. and internal factors played an important role. These changes have been positive so far and have the potential to lead the country's youth to a brighter and more promising future.

References:

1. "O'zbekiston Respublikasi yoshlar siyosatining tashkil etilish to'g'risida"gi Farmon, 2018.
2. "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining rasmiy veb-sayti", <https://www.parliament.gov.uz/uz>.
3. "O'zbekiston Respublikasi Sport vazirligi rasmiy veb-sayti", <https://olympic.uz/uz>.
4. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti", <https://president.uz/uz>.
5. "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati "Yoshlar siyosatining zabt etilishi va rivojlanishi" mavzusida ijtimoiy-analitik hujjatlar".
6. Qodirbekov S. (2020). O'zbekistonda yoshlar siyosati: qanchalik samarali? (Tahlil). "Gazeta.uz".
7. Murotov B.K. (2020). "O'zbekistonda yoshlar siyosatining rivojlanishi va cheksiz ko'chirishlari". "Furqat-odob".
8. Sattarov S. (2020). "O'zbekiston jamiyati yoshlari: tarikh, joriy holati va qarordan keladigan imkoniyatlar". "Jamiyat va siyosat".
9. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati byudjetining 2021 yil xarajatlari to'g'risida Davlat kassa xizmati rasmiy manbai.
10. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar markazi rasmiy veb-sayti: <https://my.gov.uz/oz/>.
11. Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонуни 3-моддаси. 2016 йил 14 сентябрь // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 26.01.2022 й., 03/22/747/0064-сон.

12.Холмахматов А. Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишнинг механизмлари ва технологиялари. 23.00.02. Сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс.автореферати.- Т., 2019.

13.Жўраев Н.Янгиланиш концепцияси: яратилиши, эволюцияси ва амалиёти. - Т.: Маънавият, 2002. - Б.43.

2- SHO‘BA:

INNOVATION TAFAKKUR VA KREATIV QOBILIYATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOY-FALSAFIY XUSUSIYATLARI

СЕКЦИЯ 1:

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ И ТВОРЧЕСКОЙ СПОСОБНОСТИ

SECTION 1:

SOCIO-PHILOSOPHICAL FEATURES OF INNOVATIVE THINKING AND CREATIVE ABILITY FORMATION

YOSHLAR MA’NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA G‘OYAVIY IMMUNITETNI KUCHAYTIRISHNING STRATEGIYASI

*Tashmetov Tuxtasin Xudayberganovich – Chirchiq davlat pedagogika
universiteti dotsenti, falsafa doktori (PhD), O‘zbekiston*

Аннотация

Dunyoda kechayotgan globallashuv jarayonlarining salbiy oqibatlari, yangi mafkuraviy xavf va tahdidlar ko‘lamining kengayib borayotgani yoshlar ma’naviyatini shakllantirishda mafkuraviy immunitetni kuchaytirish masalasi dolzarb ekanini ko‘rsatmoqda.

Kalit so‘zlari: Ma’naviyat, mafkura, ma’rifat, qadriyat, tarbiya, axloq, g‘oya, immunitet, gumanizm, ta’lim, texnologiya, targ‘ibot, tashviqot, stretegiya, global, axborot, internet, tahdid.

СТРАТЕГИЯ УКРЕПЛЕНИЯ ИМАГИНАЛЬНОГО ИММУНИТЕТА В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

Негативные последствия процессов глобализации в мире, расширение масштабов новых идеологических опасностей и угроз показывают, что вопрос укрепления идеологического иммунитета в формировании духовности молодежи является актуальным.

Ключевые слова: Духовность, идеология, просвещение, ценность, образование, нравственность, идея, иммунитет, гуманизм, образование, технология, пропаганда, пропаганда, стратегия, глобальная, информация, интернет, угроза.

THE STRATEGY OF STRENGTHENING IMAGINAL IMMUNITY IN THE FORMATION OF YOUTH SPIRITUALITY

Annotaton

The negative consequences of globalization processes in the world, the expanding scope of new ideological dangers and threats show that the issue of strengthening ideological immunity in the formation of youth spirituality is urgent.

Keywords: Spirituality, ideology, enlightenment, value, education, morality, idea, immunity, humanism, education, technology, propaganda, propaganda, strategy, global, information, internet, threat .

Hozirgi kunda jahon siyosatida mafkuraviy kurash tobora avj olib borayotgan bir davrda yoshlarda g'oyaviy immunitetni yanada shakllantirish dolzarb masala sifatida kun tartibidan o'rin olmoqda. Aytish kerakki, qadriyatlar tizimi mafkuraviy immunitetning imkoniyatlarini belgilab beradi va zararli g'oyalar yo'lida mustahkam qalqon bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan, jamiyatlar muayyan qadriyatlar tizimiga asoslanadi. Zero, bu dunyoda kechayotgan globallashuv jarayonlarining salbiy oqibatlari, yangi mafkuraviy xavf va tahdidlar ko'lamining kengayib borayotgani yoshlar ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishda mafkuraviy immunitetni yanada rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Binobarin, bu jarayon jamiyat, davlat, xalq va millat taraqqiyoti, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-ma'rifiy, ta'lim-tarbiya va mafkuraviy jarayonlarning uzviy birligi asosida amalga oshadi. Mafkuraviy immunitet – begona, zid, beqarorlashtiruvchi g'oya, qarash va mafkuralarning ongu qalbimizga o'rnashib, barqaror mohiyat kasb etishishiga qarshi tura oladigan, ularning inson tafakkuriga ta'sirini minimallashtira oladigan yoki ularni ta'sirsiz darajada "quolsizlantiradigan" ma'naviy-aqliy qobiliyatdir.

Shunday ekan, global o'zgarishlar davrida yoshlar ma'naviy qadriyatlarini yuksaltirish orqali ularda mafkuraviy immunitetni yanada kuchaytirishda barchamiz birdek mas'ul bo'lishimiz kerak. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "Hozirgi vaqtda mintaqamizda va dunyoda hukm surayotgan, oldindan aytib bo'lmaydigan murakkab sharoitda mamlakatimiz xavfsizligi va hududiy yaxlitligini ta'minlash, jamiyatimizda tinchlik va hamjihatlikni mustahkamlash qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini barchamiz chuqur anglaymiz. Bu esa o'tgan davr mobaynida erishgan yutuqlarimiz va yo'l qo'ygan kamchiliklarimiz, to'planib qolgan muammolarni chuqur tahlil qilish, bugun hayotning o'zi ilgari surayotgan talablarni hisobga olishni taqozo etmoqda"[1]. Darhaqiqat, hozirgi murakkab sharoitda qayerdadir qirg'in-barot to'qnashuvlar, fuqarolik urushlari davom etayotgan bo'lsa, qayerdadir hamjihatlik va tinchlik yo'li bilan rivojlanish davom etayotganini ko'rish mumkin. Demak, har qanday mamlakatning taqdiri ko'p jihatdan mavjud holat, jumladan, mafkuraviy targ'ibotning qanchalik yo'lga qo'yilganligi, ushbu jarayonlarni jamiyat a'zolari tomonidan qanchalik to'g'ri anglab yetilganiga va uni hal qilishning optimal yo'llarini o'rinli belgilab olinganiga bog'liq. Insoniyatning ko'p asrlik tarixi shundan dalolat beradiki, jamiyatda yagona umummilliy maqsadga yo'naltiruvchi g'oyaning ta'siri sust bo'lsa, bunday holatda mamlakat boshi berk ko'chaga kirib qolishi mumkin. Har qaysi xalq yuksak vazifalarni amalga oshirish, shu yo'lida odamlarni birlashtirish va safarbar qilish, ularning qalbida ishonch uyg'otishda, o'ziga qo'shimcha kuch-quvvat va madad topishda umumiy, yagona maqsad va orzu-intilish ifodasi bo'lgan ma'naviy qadriyatlarni tayanch va suyanch deb bilishi bugungi global o'zgarishlar davrida dolzarb jihatlaridan biriga aylandi.

Shuni aytish kerakki, bilimlar qanchalik ob'ektiv va chuqur bo'lsa, uning zamirida yuzaga kelgan qadriyatlar ham shunchalik mustahkam bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev bu haqda quyidagi fikrlarni bildiradi: "Necha yuz yillar davomida shakllangan asl insoniy qadriyatlarimiz o'rnini buzg'unchi g'oyalar egallab olishiga yo'l qo'ymasligimiz zarur" [2, b-296.] deb ogohlantiradi. Haqiqatan ham, qadriyatlar tizimi mafkuraviy immunitetning imkoniyatlarini belgilab beradi va zararli g'oyalar yo'lida

mustahkam qalqon bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan, jamiyatlar muayyan qadriyatlar tizimiga asoslanadi. Qadriyatlarining jamiyat hayotida, uning o'zgarib, rivojlanib borishida hamda turli xalqlar o'rtasidagi vorislikni saqlash va davom ettirishdek muhim ahamiyatga ega. Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimining o'zgarishi va yangilanishi bilan jamiyat ham o'zgarib, yangilanib boradi. Uning o'zgarishiga turli-xil omillar tasir ko'rsatadi. Bu vaqt va zamon o'zgarishlari, jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy hayot sohalari, siyosiy madaniy hayot o'zgarishlari bilan bog'liq. Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimi ongu tafakkur o'zgarishlari orqali o'zining ijtimoiy hayot sohalariga tasirini saqlab qoladi, yoki aksincha, o'zgarishga, yangilanishga ehtiyoj sezadi. Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimining yangilanishi va o'zgarib, takomillashib borishida yoshlar muhim o'rinni egallaydi. Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimi xilma-xil. Milliy manaviy qadriyatlar uning muhim tuzilmaviy tarkibiy qismlari, ularning yoshlar ijtimoiy-madaniy hayotidagi in'ikosi ular hayotining mohiyatini ifodalashga xizmat qiladi. Ya'ni, yoshlarning vatan va xalq manfaatlari yo'lidagi faoliyatining nechog'lik ekanligi ularning kundalik faoliyatida milliy qadriyatlar tizimi qanchalik o'rin olganligi bilan bog'liq. Demak, yoshlar ana shu milliy ma'naviy qadriyatlar tizimini tashkil etuvchi tushuncha va g'oyalari bilan yashaydi, o'z faoliyatlarida qadriyatlar qirralarini mujassam etib bormoqlari lozim. Yoshlar jamiyatda turli davrlarda shakllangan va amal qilingan, milliy ma'naviy qadriyatga aylangan tushuncha va g'oyalarni shunchaki qabul qilmasligi, uni davr va zamon, ong va tafakkurdagi o'zgarishlar talablaridan kelib chiqqan holda munosabatda bo'lishlari, qadriyatga aylangan tushuncha va g'oyalarga yangicha mano va mazmun baxsh etishlari, uni yanada boyitish, yangilanib borishiga o'zlarining hissalarini qo'shib borishlari lozim. Shu manoda, yoshlar milliy ma'naviy qadriyatlarni saqlovchi, asrab-avaylovchi va uni yanada boyitgan holda kelgusi avlodlarga yetkazuvchi muhim sub'ektlardir. Shu o'rinda, Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganidek, "Biz tarix sinovlaridan o'tgan, milliy manfaatlarimiz, bugungi va ertangi orzu intilishlarimizga, taraqqiyot talablariga to'la javob beradigan, yillar o'tgani sari qadri ortib boradigan g'oya va tushunchalarini qadriyat deb bilamiz"[3, b-82.]. Shu nuqtai nazardan, jamiyat taraqqiyotida yoshlarning milliy-manaviy qadriyatlarga nisbatan oqilona munosabatlarni shakllantirish, tarbiyalash strategik ahamiyat kasb etadi. Milliy-manaviy qadriyatlar turli xalqlar, millatlar milliy madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Yoshlarning milliy-manaviy qadriyatlarni asrab-avaylash himoya qilish hamda rivojlantirib, boyitib borish mas'uliyati va madaniyatini, yuksalib borishi mustaqil taraqqiyotni kafolatlaydi.

Shunday ekan, global o'zgarishlar davrida biz yangi O'zbekistonni yuksak ma'naviyatli jamiyatga aylantirishimiz lozim. Zero, bu dunyoda kechayotgan globallashuv jarayonlarining salbiy oqibatlari, yangi mafkuraviy xavf va tahdidlar ko'lamining kengayib borayotgani yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda mafkuraviy immunitetni kuchaytirish masalasi dolzarb ekanini ko'rsatmoqda. Bu jarayonda quyidagilarga alohida ahamiyat berish talab etilmoqda:

Birinchiidan, mamlakatimizni bugungi tez taraqqiy etib borayotgan dunyoga mos ravishda rivojlantirish, jamiyat a'zolarini milliy yuksalish yo'lida yanada birlashtirish va safarbar etish masalasiga alohida e'tibor qaratish;

Ikkinchiidan, mamlakat tinchligi, xalqning asrlar davomida shakllangan ma'naviy qadriyatlariga asoslangan hayot tarzini barbod qilishga yo'naltirilgan g'oyaviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda sinovdan o'tgan milliy va jahon tajribasining samarali usullaridan keng foydalanish;

Uchinchidan, dunyoda yuz berayotgan geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlar, turli axborot xurujlari mazmun-mohiyatini anglash, aqidaparastlik, buyuk davlatchilik shovinizmi, vandalizm, genotsid, “demokratiya eksporti”, diniy ekstremizm, dogmatizm, irqchilik, kosmopolitizm, ksenofobiya, ludomaniya, mahalliychilik, millatchilik, missionerlik, natsizm, odam savdosi, “ommaviy madaniyat”, terrorizm, fashizm, fundamentalizm, xalqaro terrorizm kabi turli xavf va tahdidlarga qarshi kurashishda kuchlarni birlashtirish va ularni umummilliy harakat darajasiga olib chiqish;

To‘rtinchidan, dunyoviylik va diniylikning sog‘lom muvozanatini ta‘minlash, insof, vijdon, diyonat kabi axloqiy qadriyatlarga tayanib yashash va faoliyat yuritishni fuqarolarning dunyoqarashi va hatti-harakatiga singdirish;

Beshinchidan, inson kapitalini rivojlantirish, ta‘lim va tarbiyani milliy manaviy qadriyatlarni yanada yuksaltirish orqali yoshlarda ta‘lim olishga bo‘lgan intilishni rag‘batlantirishning samarali mexanizmlarini joriy etish.

Yuqoridagi tahliliy fikrlardan kelib chiqib shuni aytish kerakki, yoshlarda hayot strategiyasini shakllantirish masalasi murakkab va ko‘p qirrali jarayon hisoblanadi. Binobarin, “Yoshlar hayot stretegiyasi deganda, bu ularning orzu-intilishlari, maqsad va qiziqishlarini amalga oshirish uchun oldindan hayotini rejalashtirish, maqsad va muddaolariga erishish yo‘lida qat‘iy kurashish usul va yo‘llarini tanlash va ishlab chiqish, shuningdek tuzilgan reja asosida harakatlar ketma-ketligining amalga oshirilishi tushuniladi. Bu borada sotsiologlar, psixologlar, iqtisodchilar 1-5, 10 yillik rejalar tuzish va bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadga muvofiqligini ko‘rsatishgan”[4, c.108-129]. Negaki, yoshlar o‘ziga xos ijtimoiy-demografik guruh sifatida, hayotiy rejalarini, orzu va intilishlarini, maqsad va qiziqishlarini tez-tez o‘zgartirib turishga moyil, maqsadlarga erishish yo‘lidagi harakatlarining beqarorligi bilan ajralib turuvchi strategiya hamdir.

Demak, bugungi globallashuv davrida yoshlarimizni turli xil mafkuraviy tahdidlar ta‘sirida milliy qahramonlarimiz jasoratidan bexabar o‘sayotganligi sababli ma‘naviyatga chuqurroq e‘tibor qaratmas ekanmiz, ularning zehni o‘tkir, dunyo bilimlarini egallagan bo‘lishlariga qaramasdan, Vatan manfaati yo‘lida xizmat qilishlariga, begona g‘oyalarga berilmasligiga kafolat bera olmaymiz. Ularda eng avvalo, Vatanga muhabbat, kuchli e‘tiqod, urf-odat va qadriyatlarimizga sadoqat shakllanmas ekan, axborot xurujlarining ta‘siriga tushib qolaveradilar. Buning uchun har qanday buzg‘unchi axborotlarga qarshi kuchli immunitetni shakllantirish talab etiladi.

Umuman, yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda, tadqiqotning mazkur fasli bo‘yicha quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

- fikrga qarshi fikr bilan javob berish uchun har bir yosh o‘zining mustaqil fikriga ega bo‘lishi kerak;

- yoshlar g‘oya bilan g‘oyaning farqiga borishi kerak: ma‘naviyat hamda milliy g‘oyaga nisbatan ishonch va e‘tiqodi esa mustahkam bo‘lishi bugungi kunning talabi darajasida doimiy e‘tiborda bo‘lishi lozim;

- bugungi yot va zararli g‘oyalarga qarshi kurashish uchun yoshlarning ma‘rifati va ma‘naviyati yuksak, vatanparvarlik tuyg‘usi shakllangan, milliy qadriyatlarga nisbatan hurmati barqaror bo‘lishi lozim.

Ushbu jihatlar bevosita yoshlarda mafkuraviy immunitetning rivojini ta‘minlashga xizmat qiladiki, milliy yuksalish sari qadam tashlayotgan O‘zbekiston sharoitida ushbu omil muhimdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisidagi nutqi.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2021. – B 296
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – B. 82.
4. Осипова, Л.Б. Жизненные стратегии молодежи: опыт социологического исследования / Л.Б. Осипова, Л.А. Энвери // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2016. – № 4. – С. 108-129. DOI: 10.15838/ecc/2016.4.46.6.

РОЛЬ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ВОСПИТАНИИ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ МОЛОДЁЖИ

*Наумова Елена Георгиевна – магистр государственного управления, старший преподаватель кафедры культурологии и психолого-педагогических дисциплин Института повышения квалификации и переподготовки кадров учреждения образования «Белорусский государственный университет культуры и искусств»,
Беларуссия.*

Аннотация

В работе рассматривается сущность и содержание феномена нематериального культурного наследия, анализируется роль нематериального культурного наследия в воспитании инновационного мышления современной молодёжи.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, инновационное мышление, современная молодёжь.

THE ROLE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN EDUCATION OF YOUTH INNOVATIVE THINKING

Annotation

The paper examines the essence and content of the phenomenon of intangible cultural heritage, analyzes the role of intangible cultural heritage in the education of innovative thinking of modern youth.

Keywords: intangible cultural heritage, innovative thinking, modern youth.

На современном этапе исторического развития человеческой цивилизации резко возросла роль человеческого капитала, знаний и инноваций, которые превратились в определяющие факторы социального развития как отдельных стран, так и всего человечества в целом. В современных условиях формирование качественных человеческих ресурсов, создание благоприятных условий для приращения специализированных знаний и развития инновационно-технологических преобразований являются необходимыми условиями прогресса в экономике и социальной сфере. Все это определяет необходимость целенаправленной и системной работы по развитию личности молодого человека, который в современном обществе

после окончания обучения выступает в качестве гражданина, работника, исследователя, творца и потребителя. Как подчеркивают эксперты, от того, «насколько продуктивно используются ресурсы человека, выражающиеся в способностях генерировать знания, создавать наукоемкие технологии и быстро воплощать новые идеи в практику, зависит прогресс самого общества и развитие конкурентных преимуществ и эффективности деятельности любой организации и предприятия» [1, с. 6].

В теоретическом аспекте проблематика воспитания инновационного мышления молодежи в условиях глобализации, которая для любого общества создаёт как определенные возможности, так и риски, может быть рассмотрена в философском, педагогическом и культурологическом аспектах.

С философской точки зрения представляет интерес содержание инновационного компонента, определяющего новое качество и высокую продуктивность мышления индивида, его открытость к экспериментам, инновациям и изменениям в настоящем и будущем, а также высокую результативность в профессиональной деятельности и творчестве. В широком смысле можно говорить о формировании инновационной личности как нового социального типа, способного постоянно и динамично адаптироваться «к постоянным изменениям: в собственной жизни, в экономическом развитии, в развитии науки и технологий, активный инициатор и производитель этих изменений» [2, с. 184].

С педагогической точки зрения актуальной является задача конструирования такой модели образовательного процесса, в рамках которой у обучающихся посредством соответствующих образовательных технологий и педагогических методик обеспечивается формирование установки на инновационную деятельность. При этом «не следует рассматривать инновационную составляющую образовательного процесса как заранее заданный алгоритм инновационной деятельности» [3, с. 93]. Поэтому такая модель предполагает широкую степень профессиональной и интеллектуальной самостоятельности всех субъектов образовательной деятельности, их равноправный статус и взаимодействие в рамках образовательного процесса на принципах открытости и взаимного уважения.

С культурологической точки зрения требует решения задача отбора таких социокультурных компонентов образовательного процесса, которые позволяют формировать инновационное мышление молодежи при сохранении историко-культурной преемственности между поколениями, традиционных ценностей и менталитета народа. Именно культурологический ракурс рассмотрения проблематики воспитания инновационного мышления молодежи в условиях глобализации, которая оказывает противоречивое воздействие на этот процесс, определяет актуальность данной работы.

В современном социально-гуманитарном знании категория «нематериальное культурное наследие» характеризует передаваемые от поколения к поколению в рамках определенных сообществ традиции, обычаи, обряды, ритуалы, знания и навыки в комплексе связанных с ними языковых форм выражения и инструментов предметного выражения. Как подчеркивает французский антрополог Кьяра Бортолотто, в Конвенции об охране нематериального культурного наследия 2003 года в качестве нематериального культурного наследия, являющегося объектом охраны и передачи, признаются только культурные практики, представления, выражения, знания и навыки,

а не их результаты и продукты [4, с.81]. Нематериальное культурное наследие выступает в качестве выражения этнокультурной идентичности и самобытности народа, оно характеризует коллективный опыт и культурные практики взаимодействия с природой и обществом.

Конвенция об охране нематериального культурного наследия 2003 года устанавливает следующие два списка: Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества (The Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity) и Список нематериального культурного наследия, нуждающегося в срочной охране (The List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding). Первый список подчеркивает богатство и разнообразие нематериального культурного наследия человечества, его важность в историческом процессе, второй список ориентирует на широкое международное сотрудничество в деле защиты находящихся под угрозой исчезновения уникальных культурных практик разных народов. Именно этими списками руководствуется в своей деятельности ЮНЕСКО, которая является ключевой международной организацией в области защиты как культурного наследия, так и нематериального культурного наследия человечества. Актуальность и необходимость сохранения и защиты всего наследия культурогенеза человечества определяется тем, что «именно оно является материальным воплощением деятельности человека, отражает особенности уклада жизни народов, даёт возможность передачи знаний о культуре из поколения в поколение, а кроме того, способствует обмену опытом между представителями разных культур и цивилизаций» [5, с.52].

С точки зрения определения роли нематериального культурного наследия в воспитании инновационного мышления молодёжи, которое может быть реализовано в рамках формального и неформального образования, необходимо охарактеризовать несколько аспектов.

Во-первых, нематериальное культурное наследие в рамках соответствующих локальных социальных практик, а также связанных с ними знаний, навыков и умений, утверждает в качестве регулятивов социального поведения принципы устойчивого развития. Это связано с тем, что локальные практики возникли в определенной социокультурной среде и экосистеме. Все они ориентированы на достижение социального баланса в сообществе, его бесконфликтное развитие и оптимальное использование местных ресурсов посредством развития ремесел, сельского хозяйства, рыболовства, туризма и т.д. В основе локальных социальных практик лежат традиционные ценности, которые являются фундаментом воспитания психически и физически здоровой личности, ориентированной на установление и поддержание гармоничных отношений внутри сообщества. Поэтому важность модели устойчивого развития определяется тем, что она устанавливает внешние ограничительные рамки для социокультурных инноваций в сфере экономики или политики, а также внутренние моральные и нормативные рамки для инновационно ориентированного мышления индивида.

Во-вторых, нематериальное культурное наследие предоставляет образованию нормативно-ценностное и контекстно-зависимое содержание, обеспечивает его укоренённость в определенной социокультурной среде. Практически все социально-гуманитарные дисциплины в школе или университете базируются на нематериальном культурном наследии, которое позволяет показать вклад каждого народа в

общемировой исторический процесс и подчёркивает важность культурного единства всего человечества. С точки зрения воспитания инновационного мышления молодёжи большое значение имеет тот факт, что принципы и методы белорусской, узбекской или японской народной педагогики напрямую содействуют творческому характеру процесса обучения, обеспечивают повышение актуальности и качества образования в целом.

В-третьих, нематериальное культурное наследие играет определенную роль в сохранении традиционных для конкретной этнокультурной среды гендерных ролей, норм, обычаев и знаний. Как известно, во многих обществах гендерная принадлежность определяет доступ и участие в определенных видах нематериального культурного наследия (например, традиционные промыслы предполагают конкретное и взаимозависимое распределение труда между мужчинами и женщинами). Важно отметить, что традиционные гендерные роли являются тем социальным основанием, которое как обеспечивает конструктивный характер социокультурных инноваций в современном обществе, так и препятствует появлению и развитию в обществе деструктивных явлений под маской социокультурных инноваций.

Таким образом, необходимо отметить значительную, плодотворную и конструктивную роль нематериального культурного наследия в воспитании инновационного мышления современной молодёжи. Именно этот социокультурный феномен позволяет связать прошлое, настоящее и будущее, сохранить культурную преемственность между поколениями, без которой невозможно развитие любого общества и государства.

Список литературы:

1. Социальные инновации в управлении человеческими ресурсами: монография / под науч. ред. д-ра социол. наук, проф. Я. А. Маргуляна. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета технологий управления и экономики, 2018. – 398 с.
2. Петровская Ю.А. Теоретико-методологические подходы и проблемы изучения инновационной личности как социального типа в условиях новой технологической революции // Вестник науки Сибири. 2018. № 4 (31). С. 171–188.
3. Тарантей В.П. Инновации в высшем образовании: методологические и теоретические подходы и их практическая реализация // Журн. Белорус. гос. ун-та. Журналистика. Педагогика. 2017. № 2. С. 89–94.
4. Бортолотто К. ЮНЕСКО, нематериальное культурное наследие и рынок: споры и камни преткновения // Правоведение. 2020. Т.64, № 1. С.80–92.
5. Кочиева А.А. Деятельность ЮНЕСКО по охране культурного наследия на территории частично признанных и непризнанных государств // Концепт: философия, религия, культура. 2022. Т. 6, № 3. С. 50–67.

QOZOQ MADANIYATI KONTEKSTIDA GUMANISTIK AXLOQNING QADRIYATLARI

*Осербаев Елдос Нурланулы – PhD докторант кафедры религиоведения и культурологии
Казахского национального университета имени аль-Фараби, Научный сотрудник
Международного Центра аль-Фараби, Казахстан
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2842-0141>*

Божбанбаев Бауыржан Муратбекович – к.филос.н., доцент кафедры «История Казахстана и социальные науки» Казахской Национальной Академии Искусств имени Темирбека Жургенова, Казахстан

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9928-4709>

Kirish. Maqolaning maqsadi zamonaviy gumanistik etika toifalari kontekstida qozoq xalqining axloqiy qadriyatlarini aniqlashdir. Tadqiqotning maqsadi-insoniyat jamiyatining ma'lum bir bosqichida yoki inson shaxsining rivojlanishida, ya'ni filogeniya va ontogenezda uning genezisidagi axloqni tavsiflash, uning inson "men" shakllanishining ikki bosqichida shakllanishini ko'rsatish zarurati: a) jins bosqichi. Va insonning dunyo bilan birligini, uning dunyodan va boshqa odamlardan ajralmasligini, "tur" fenomenida namoyon bo'ladigan boshqalar bilan dunyoqarashning birligini anglatuvchi kult; b) etnos bosqichi, inson faoliyati va inson shaxslarining xilma-xilligi sharoitida madaniy shakllarni tanlash; bu erda biz axloq deb ataydigan insoniy munosabatlarning tabiiy normalari shakllanadi (so'zlardan: axloq, odat): asosiy axloqiy qadriyatlar shakllanadi: erkinlik, yaxshilik, yomonlik, adolat; v) tsivilizatsiyaning uchinchi bosqichidagi darajada yaxshilik, yomonlik, erkinlik qadriyatlari burch ijtimoiy tushunchasiga aylanadi, ma'lum bir jamiyatda ijtimoiylashadi va ijtimoiy bo'ladi.- huquqiy normalar. Vazifa milliy axloqning ahamiyatini aniqlashdir. uning farqi shundaki, u individual, xususiy shaxsning manfaatlariga emas, balki jamiyat manfaatlariga bo'ysunadi. ushbu axloqdagi odam jamiyat yoki boshqa jamiyat (jamiyatning bir qismi yoki biron bir ijtimoiy institut) tomonidan unga ta'sir qilish ob'ekti sifatida ishlaydi.

Kalit so'zlar: etika, milliy qadriyatlar, kult, axloq, me'yorlar, fazilat, tsivilizatsiya.

ЦЕННОСТИ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ЭТИКИ В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Введение. Целью статьи является выявление нравственных ценностей казахского народа в контексте категорий современной гуманистической этики. целями исследования являются необходимость охарактеризовать мораль в ее генезисе на определенном этапе человеческого общества или развития человеческой личности, то есть в филогении и онтогенезе, показать ее формирование на двух этапах формирования человеческого "я": а) этап рода. И культ, означающий единство человека с миром, его неотделимость от мира и от других людей, единство мировоззрения с окружающими, проявляющийся в феномене "род": б) стадия этноса, отбор культурных форм в условиях многообразия человеческой деятельности и человеческих индивидуальностей; здесь формируются естественные нормы человеческих взаимоотношений, которые мы называем моралью (от слов: мораль, обычай): формируются основные моральные ценности: свобода, добро, зло, справедливость; в) на уровне на третьем этапе цивилизации ценности добра, зла, свободы трансформируются в социальное понятие долга, социализируются в конкретном обществе и становятся социально-правовыми нормами. задача состоит в том, чтобы определить значимость национальной этики. ее отличие в том, что она подчинена не интересам отдельного, частного лица, а интересам общества. человек в этой этике выступает как объект воздействия на него со стороны общества или другого общества (части общества или какого-либо социального института).

Ключевые слова: этика, национальные ценности, культ, мораль, нормы, добродетель, цивилизация.

VALUES OF HUMANISTIC ETHICS IN THE CONTEXT OF KAZAKH CULTURE

Annotation. The purpose of the article is to identify the moral values of the Kazakh people in the context of the categories of modern humanistic ethics.

The objectives of the research are the need to characterize morality in its Genesis at a certain stage of human society or the development of a human individual, that is, in phylogeny and ontogeny, to show its formation at two stages of the formation of the human "I": a) the stage of genus and cult, meaning the unity of man with the world, his inseparability from the world and from other people, the unity of worldview with others, manifested in the phenomenon of "genus": b) the stage of ethnos, the selection of cultural forms in the conditions of diversity of human activity and human individualities; here are formed the natural norms of human relationships, which we call morality (from the words: morals, custom): the basic moral values are formed: freedom, good, evil, justice; C) at the third stage of civilization, the values of good, evil, freedom are transformed into a social concept of duty, socialized in a particular society and become social and legal norms. The task is to determine the significance of national ethics. Its difference is that it is not subordinate to the interests of an individual, private person, but to the interests of society. A person in this ethics acts as an object of influence on him from the society, or another society (part of society or any social institution).

Keywords: ethics, national values, cult, morality, norms, virtue, civilization.

Introduction

For several decades, the scientific and public literature of Kazakhstan has not lost interest in the problem of the revival of national culture. Every year the field of activity of social scientists, sociologists, psychologists, culturologists, in a word, all those who work in the field of revival of the Kazakh national morality in new conditions grows.

The Kazakh understanding of integrity and virtue, in its own way, reflects the depth and breadth of the worldview, attitude, worldview of the nomadic society. The basis that corresponds to the Steppe morality is directly related to the culture, language, customs and traditions, national psychology and national character of the people. The moral norms of the Eurasian nomads have a philosophical and ethical interpretation, since they are based on customs and traditions passed down from generation to generation, in addition, they are associated with the natural human right to life. The national mentality of the Kazakhs, taken in its historical context, undoubtedly included and includes the traditional moral consciousness. It is impossible to give up this consciousness. The world is changing, times are changing, fashion is changing. The criteria for evaluating social phenomena change accordingly. And the preservation of a positive traditional moral consciousness is an element of cultural heritage.

Today, the world is reviving interest in man. Both ethics and philosophy become human science disciplines. Man-that's what unites them. From two positions in the understanding of morality – system – centric and subject-centric-humanistic ethics essentially chooses the second. In other words, the subject – centric nature of ethics excludes other approaches: the interests of the subject are the main thing here. The system-centric approach understands the

person as a dependent variable determined by the opportunities inherent in society. A person in this paradigm is still an object of external influences, who is "given" freedom of action, rights, or "not given" [A. A. Huseynov. Gardariki, 2003. – 311 p.].

What is morality? The answer to this question will differ depending on whether the researcher takes a system - centric or subject-centric position. The system-centered worldview considers a person as the result of a natural-historical process. According to this point of view, human development is determined by conditions (economic, political, technical). The highest phase of this development is the human mind, on which society places great hopes. With this approach, many things are difficult to explain. A non-standard person does not fit into this scheme. From these positions, it is impossible to understand why history often dehumanizes a person, why a person does not adapt well to existing social conditions, why he does not tolerate leveling and conflict-free happiness, and much more.

The subject-centered worldview perceives a person differently. In this paradigm, man contains all the secrets of being. You can't know a person only by rational methods. He is a microcosm, his world has no clear outlines. History is the "adventure" of man's self-development; objective reality itself is the result of the unfolding of man's inner essential forces.

Methods

The methodology and methods used in the study are largely due to the qualitative certainty of goals and objectives, as well as the originality of the analyzed material – ethical works. The research is based on such epistemological principles as logical, the principle of historicism, the principles of integrity and mutual complementarity. The methodological basis of the research is the method of comparative analysis, epistemological ideas of hermeneutics, which allow us to delve more deeply into the hidden meanings of the analyzed and interpreted from the philosophical positions of ethical and cultural literature. In addition, the methods used in the dissertation research are comparative and typological methods.

Good and evil

The concept of "morality" makes sense only when it is contrasted with instinctive, impulsive behavior, on the one hand, and rational calculation aimed at obtaining a strictly defined result, on the other. The very first moral precepts, "Do unto others as you would have them do unto you" (the Golden rule of morality) or the principle of love, "love thy neighbor as thyself", require a person to follow virtue. [A. A. Huseynov. Gardariki, 2003. – 311 p.]

Good and its opposite, evil, in the most abstract approach, are identical with morality and immorality. In the concept of good, people express their most common interests, aspirations and wishes, and hopes for the future. Good is that which serves to preserve and develop life. Evil is that which destroys life or hinders it. All the virtues and vices with which ethics deals have a relative meaning. For example, humility caused by fear or compensating for suppressed arrogance loses its value, and arrogance as an expression of uncertainty and self-deprecation is not a Vice. Virtuous or vicious character, writes E. Fromm, and not individual virtues or vices-this is the true subject of ethical research. [E. Fromm, 1992. - 296 p.]

Justice

One of the forms of concretization of good is justice. It occupies an exceptional place among the virtues, because it expresses the measure of expectation, the reward of society to a person. Justice characterizes and evaluates the distribution of good and evil among people. As an

assessment of the conditions and ways of human existence, justice is closely related to the meaning of people's lives. [Schweitzer A. 1992, c.218]

"Justice," writes D. Rawls, "is the main virtue of public institutions, just as truth is the main virtue of scientific systems" [Rawls D. 1990. – 347 c.]. A society is well organized when it is not only created to provide benefits to people, but also when it is effectively self-regulated by the principle of justice. Just as an untrue theory must be refuted in spite of everything, so unfair social relations must be abolished or corrected. Rights guaranteed by justice cannot be the subject of political speculation.

The concept of justice is at the same time relative, concrete and historical. In primitive culture, justice was understood as a taboo and Talion in the sense of "the eye that rewards." The welfare of the family was protected by unwritten, eternal, and God-ordained laws. Justice characterized the proper attitude to these institutions, sanctified traditions. The one who attacked them was in a bad way. One of its incarnations was the institution of ancestral revenge.

Happiness

The concept of "happiness" is one of the most fundamental in ethics. It is no exaggeration to say that it is also one of the most fruitful social ideas. Spinoza noted that "happiness is not a reward for virtue, but virtue itself, not because we enjoy happiness because we have curbed our passions, but on the contrary, the enjoyment of happiness makes us able to curb them." Although happiness seems to be a tangible representation, it is full of deep contradictions and hypostases. In the history of ethics, there is a multiplicity of judgments, a diversity of opinions and a fluidity of views about the essence of happiness. [Ridley Matt. 2013. - p. 336]

In the history of culture, there is an applied ethical discipline about happiness – felicitology. Call a number of important felicitari works: "Nicomachean ethics" Aristotle, "On the happy life," Seneca, "Treatise on happiness" Thomas Aquinas, "Philosophical consolation" Boethius, "On the happy life," Augustine the blessed, the poem "Happiness" Helvetia, "Eudemonism" Ludwig Feuerbach, "On liberty" of John. S. mill, "Man for himself" by E. Fromm, "on the happiness and perfection of man" by V. Tatarkevich, and others. not only are the works on this topic extensive, but the authors' views are completely opposite. [Darrell J. Fasching, David M. Lantigua 2011– 87 p.]

Conscience

The great Kant has an amazing idea that two things lead a person to admiration and awe: the infinity of the starry sky and the internal moral law. The first infinity man overcomes, more and more mastering new spaces, and the second-more and more obeying the voice of conscience. What is conscience?

Conscience in its various manifestations of life is a very confusing phenomenon. Do all kinds of consciences differ only in their content, and are they otherwise similar? Throughout history, people who hold completely opposite attitudes have declared that they act "according to their conscience": Confucius and Socrates, Zarathustra and Plato, Jesus and Mohammed have called people to spirituality and to strict adherence to the dictates of conscience and honor; but inquisitors and XENOPHOBES, conquerors and tyrants, fanatics of fascism and Bolshevism have also declared that they act in the name of their conscience. [Lewis K, 1992, c. 411]

At the same time, the honest and conscientious life of others can cause anger and envy. Many so-called "historical figures" and "fathers of peoples" try to create a convenient morality for themselves by manipulating public opinion. Most often, this is a moral of calculation that serves the utilitarian goals and standards of "chiefdom". For them, the main thing is to look decent, to hear praise, which is most easily achieved against a background of General immorality.

Values of national culture and traditional ethics of Kazakhs

In Kazakhstan, customs regulated inheritance, family and marriage relations, people's interdependence, their security, military conflicts, and territorial disputes. And yet they acquire a moral color with the emergence of the Biya court and the presence of collections of codes, and they were stable, recognized, and referred to them in resolving disputes. It was the Biy court of the emerging Kazakh state that gave integrity and virtue a legal character, turning customs into one of the forms of morality, and a set of legal customs – into customary law.

As already mentioned, custom is an integral part of the moral history of the peoples of the world. The peculiarities of the development of customary legal norms of both Kazakhs and other peoples once again confirm the action of General laws in the historical development of peoples, the specifics of their social institutions. Speaking about the concept of Kazakh customary law, we must find out the meaning of the term "adet", which means custom. "Adet" is used to denote a custom, a habit, and no distinction is made between legal and non-legal custom. In the Kazakh society for a long time, there were mainly rules of customary law, which were due to economic and social reasons. Many social relations were regulated by customary law. The age-old customs and traditions of the Kazakh people existed as moral rights and obligations. Customary law was heterogeneous in its composition. It included various norms and institutions that were not strictly separated from each other, but rather intertwined, interacted, and influenced each other. In common law, it is very difficult to distinguish the later rules from the older ones. It is almost impossible to determine the exact time of the appearance of certain legal customs.

In the world, its cultural layers, there are many phenomena that are significant by historical standards, but remain, despite this, undiscovered for the broad view of mankind, and, consequently, unknown and unappreciated. They are mostly lost in the line of generations, or turned away from the high roads of civilization and the cognitive activity of the new time. However, this did not make them less significant, less valuable, at least in historical terms. Among them were integral socio-cultural strata that filled entire epochs in the history of peoples and States, whose interest and significance are increasing as human relations become more humanized, or rather, as they return to the values of the original freedom, democracy, and, consequently, to the natural rights of man, who now finds himself in the conditions of intensive technologization and alienation. One of these cultural values, lost in the layers of history, is the Kazakh understanding of integrity and virtue [Zimanov S. Z. 2001. – 547p].

Historically, the national understanding of integrity and virtue has undergone significant changes in connection with the current social cataclysms, which has left its imprint on the formation of culture, law, and social life in General. For centuries, the customary Kazakh law, which was formed and passed from generation to generation, has undergone a number of changes. This may have been the main hindrance to the growth of the legal legacy. After all, history knows few examples of the successive transition of custom to law, since very rarely there are situations when the spirit consistently passes through all the stages of natural

evolution without jumps. For the implementation of the “custom – law” sequence, society must exist in fairly stable, one might even say historically hothouse conditions, meaning various social crises, military encroachments, natural disasters, etc.

When assessing the events and phenomena of the historical past of culture, it is necessary to take the valuable, humane, actively contributing to the formation of universal, centuries-old axiological behavior. Indeed, the universal culture was formed on the basis of traditions and customs of peoples. Deeply and comprehensively exploring it, we must everywhere and widely promote the best examples of progressive tradition and humanistic elements that have priority in the universal culture, national culture must skillfully use the democratic samples of old traditions in the formation of a worldview.

Traditional folk rites of the Kazakhs are a complex ethnosophical phenomenon associated with the ancient worldview prescriptions of many generations of the historical population of the steppes. It continues to be a living regulator of everyday life, an element of which is shamanic norms. The nomad attached exceptional importance to shezhira-an oral chronicle, imprinted and fixed in legends, parables, legends, Batyr dastans, poems, and religious tales. And a disdainful, arrogant attitude to this storehouse of culture is at least unreasonable, if not blasphemous. Speaking about the verbal richness of the nomad language, for many years they were often limited to the poets of the last century, whereas we should start with the XV, XVI and XVII centuries, when there were such storytellers-Zhyrau as Asan Kaigy, Aktanberdy, Bukhar-Zhyrau, Shalkiiz, Shal-akyn...

All this has to do with the Kazakh biys. There were a lot of them in the Kazakh steppe. They were of different scales – local (aul), regional, generic, tribal, and so on. Future BIIS studied in Eastern madrassas in Khiva, Bukhara, and Samarkand. From generation to generation, they passed on legal knowledge based on the canons of Sharia and everyday moral experience. Concretization of the application of law to historical living conditions can be found in the works of outstanding Kazakh figures Bukhar-Zhyrau and Kaban-Zhyrau, which is a clear proof of their widespread use.

Updating the system of moral attitudes of nomadic civilization, I would like to emphasize the universal universal values as: respect for elders, hospitality, of course, this set determines the nature of communication between different peoples, but in this case, we are talking about the fact that these moral attitudes were expressed and unconditionally observed as a rule and were regulated in the norms of ordinary Kazakh law.

The study of spirituality as a historically originated and specific form of individual activity involves an analysis of the evolution of historical conditions and the thoroughness of the development of the people, starting from its roots and ending with modernity, which in fact we have done in a very concise form and to which we will return more than once. Based on this, we can conduct a kind of review, one of the main, in my opinion, samples of spirituality.

It was spirituality in its inner hidden forms that accumulated the independence, specificity and identity of the people. For example, the verbal forms of communication of a nomadic society have an original, distinctive character.

The spirituality of the people is close and applicable to the areas of norms and customs, values and forms of behavior. As you know, the life of Kazakhs was built on the basis of unconditional submission to established rules, strict regulation of relations between people, loyalty to the traditions of their ancestors, observance of customs, rituals and regulations.

Many of them, returning to the above, were distinguished by humanism, reflecting the concrete facts of the social reality of the Kazakh society.

The custom of hospitality in Kazakh customary law in the legal order was authorized. The named Institute is deeply historical and to this day has preserved a legend that goes back centuries. According to legend, Alash – the founder of the Kazakh people-having three sons in his old age decided to divide his property between them. The wise Alash, having justly divided the inheritance, said: "according to the conditions of your nomadic life... according to your alienation from the settled life with its trade and Bazaar, where every traveler, where he does not come, finds himself for a certain fee... shelter, in the absence of all these necessary amenities between you, it will be difficult for you, and especially for your offspring who have long distance, especially with your way of riding. Here is my eternal Covenant: do not take payment for food from each other when you visit each other, be to each other constantly as if invited guests, use, thus, each other's right to Konak Asa, or free shelter and food, - on which accept from me the fourth part of my property that is still left, and consider it no longer exclusively any of you property, but the common property as if undivided between you forever and ever" [Pletneva S. A. 1982, c. 47].

The development of hospitality should be assessed as a kind of manifestation of humanism, humanity, characteristic of Kazakhs living in geographically dispersed, naturally harsh and socially difficult living conditions. The principle of hospitality is included in the moral code of any nation, while in the legal system it occupies one of the top lines. Any European who visited the Kazakh steppe in the past centuries paid special attention to this and expressed their sincere admiration for this feature of the Kazakh national character.

In the conditions of territorial disunity, a guest from another family or people was a messenger from the outside world, a kind of conductor of its culture. Any guest, regardless of their nationality and age, was honored and respected. But not gifts, not treats, but an open heart and a kind soul of the host were considered the main signs of hospitality. The idea of hospitality in its various aspects, relationships, and connections were reflected in Proverbs. S. N. Akatay is right, considering that the folk representation accepted hospitality as one of the main precepts of the first founder. Hospitality, in Kazakh - an undivided share allegedly bequeathed by the forefather-Alasha Khan.

The attitude of people to this principle is evidenced by the blessing: "let the table be rich in provisions and the guest will not leave your hearth!". This phenomenon reflects the saying. Another reason for this custom is the complete isolation of nomads from cultural localities, when the only means of communication was a traveler arriving in the village. Therefore, every nomad Kazakh living far away in the steppe, met him as an honored and welcome guest. In such cases, the Yurt, where the visitor stayed, gathered odnoaul (so-called relatives), to inquire about the guest, his family, the purpose of the trip, and most importantly, to hear the news. The dissociation of the inhabitants forced the nomad to stop any traveler in the steppe to learn about what was happening. That is why the Kazakh met the traveler who asked for a night's lodging with a feeling of sincere joy.

Of great scientific interest are also the institutions of customary Kazakh law "Zhylu" providing collective, gratuitous and versatile assistance to an impoverished member of the tribal community / from natural disasters, mass fall of livestock [1948, c. 211]. "Asar" - collective assistance to neighbors in nomads in necessary cases, as well as material support for impoverished members of the family; endowment with livestock and food. Bukeikhanov

and Baitursynov argued that "the Kazakhs have no class contradiction between the Bai and the poor", that " they have ancestral interests, or General Kazakh interests prevail over class interests". All these types of mutual assistance once again confirm a high sense of duty. The category of duty, honor / " Namys" / as a form of integrity runs like a red thread in the social reality of nomadic civilization. These ethical categories are considered in terms of the obligation of a person to be guided by certain moral principles and norms in their actions to observe certain rules of behavior in relationships with other people, in relation to the people, relatives, family, friends.

It should be noted that in ethical teachings, ideas about the duties and duties of a person in relation to the moral traditions of the people occupy an extremely important place. A person's duty is to be loyal to all the best moral traditions of the people and adhere to universal norms and rules of behavior. Respect for the elders, hospitality, fairness in relations with people, participation in the fate of others – all these are the requirements of duty.

The concept of the category "Namys" was also given a lot of attention – which affects all other forms of behavior. The concept of "Namys" is a kind of code of honor. At the same time, it is a way of life and a moral ideal that a person should strive for. Everything that is considered highly moral and worthy of a person belongs to the concept of honor - " Namys" and is defined by it. It is safe to say that such rules and regulations as not to disturb people, not to offend even a dishonest person, respectfully and benevolently treats others, to finish the job and many others-all this is Namys". The peculiarity of Namys is that it is not only the internal nerve of all Kazakh behavior, but also the main feature of its perception of the world, the whole set of ideas about society and nature. Moreover, this system of views is a kind of national philosophy.

The concept of "honor" is associated with bravery, valor, and perseverance, which acquire a deep social, political, and moral meaning. Loyalty to the people and the Motherland is praised as the highest moral good. The Kazakhs ' customary law also established a tradition that is still alive. It is known that Kazakhs honor the cult of their ancestors. Not to know the ancestors at least to the seventh generation is excusable only for an orphan from birth. The genealogy of the Kazakhs are forced to remember their children as soon as they start talking. Reverence for the ancestor was the main principle in the family, and it began with everyday life.

The life of Kazakhs was built on the basis of unconditional submission to established rules, strict regulation of relations between people, loyalty to the traditions of their ancestors, observance of customs, rituals, and regulations. As rightly distinguishes Akatay S. N.: "Wise people, having a huge life experience, possessing the gift of eloquence, distinguished by moral qualities from ordinary mortals, earned the authority of a universally recognized idol and they were worshipped both during their life and after death. Worship gradually evolved into the idea of subjugating all members of a clan or tribe to an individual." And in confirmation of this, I would like to add the words of the famous Biya Aiteke " ... the Blessing of the ancestors is an inexhaustible Treasury" [Akatay S. 1982. – 181c].

In the medieval Kazakh society, the determining power was the power of the Steppe law, and its bearer, Keeper, reformer and implementing force was a narrow category of people called biys. Biy – it is primarily the judge. The government of Biya was considered a "radical power", going deeper into the history of the people, in contrast to the power of the khans, having a "non-Kazakhs" on the origin...it was a traditional, prestigious and priority power,

although included in the structure of the Supreme power in the Horde – Khan's power, because as one of the outstanding Kazakh figures of culture: “Authoritative Biy sometimes with unruly khans behaved like puppets, sent them down” [Zimanov S. Z. 2001. 265p].

Biy in the popular consciousness is drawn as a bearer of chivalrous morality: – “there is no God higher than truth” – “Material wealth should serve spirituality, and in spirituality the main thing is honor”. These statements had a real content: in a person, his conscience, honor and dignity were declared the highest values. The strength of this high morality was predetermined by the fact that it, after centuries, was established as a component of the national mentality of the Kazakhs. With regard to justice, this General morality resulted in a specific setting, which read: the Judge-Biy is impartial, because he has no bias in favor of his own and not his own, violation of this commandment leads to the death of justice itself.

To get recognition in the rank of Biya, in addition to personal qualities and mastering the rules of the Steppe law, the applicant had to pass two test stages, a kind of certification for maturity. He had to demonstrate his intelligence and depth of understanding in front of experienced social teachers by answering their "philosophical" questions – first, and second, to receive a special blessing, called "Bata", from the wise elders. Therefore, there was such an expression "Bata blesses a man as well as rain blesses the earth". The more claims the future Biya has, the higher the prestige of the sage who blesses him for virtue should be.

The principle of tolerance among Kazakhs has a close connection with religion, since all faiths call on their supporters to live in peace and harmony, without disturbing the peace of other people, and call for forgiveness. These moral imperatives, directly related to tolerance, are inherent in all the major religions of the world – Christianity, Islam, Buddhism, etc. Of course, there is a question about how to deal with Islamic fundamentalists who preach the tactics of violence and terror and at the same time declare the religious foundations of their activities. It must be said that such political currents and movements distort the essence of Islam. For example, if you turn to the main Holy book of Muslims – the Koran, in it in 109 Surah called "Infidels", it says "I will not worship what you have worshipped, and you will not worship what I worship. To you – your faith, to me – my faith!". In these lines, the formula of toleration is formulated in a concise form. In addition, there is not a single verse in the Koran that calls for violence.

Conclusions

Today in Kazakhstan, there are many contradictions in the creation of a system of guarantees of freedom of opinion, primarily legislative. However, despite these contradictions, there are many positive changes in our society in the sphere of ensuring freedom of opinion. It should be noted here that the implementation of natural rights and freedoms of man and citizens is not a matter of one day. Thus, the formation of modern democratic States has been carried out for a long time. There were many difficulties along the way, and there were ups and downs. Therefore, it is important to note that freedom of thought and speech is not implemented immediately after their legislative proclamation [2015. - 322 p.]. Society should learn democracy and pluralism gradually. The processes that have begun to implement freedom of opinion have led to the irreversibility of the democratization of Kazakhstan's society, which is the most important requirement for creating a stable permanently developing state and a pluralistic society.

Literature:

1. Istoriya eticheskikh uchenii / under the General editorship of A. A. Huseynov. - Moscow: Gardariki, 2003. – 311 p.
2. E. Fromm. Chelovek dlya sebia. - Minsk, 1992. - 296 p.
3. Schweitzer A. Blagogoveniye pered zhiniu. – M., 1992, c.218
4. Ridley Matt. Proishozhdeniye altruizma i dobrodeteli. Ot instinktov k sotrudnichestvu. Moscow: Eksmo, 2013. - p. 336
5. Darrell J. Fasching, Dell deChant, David M. Lantigua (2011): Comparative Religious Ethics: A Narrative Approach to Global Ethics. Wiley-Blackwell; 2 edition. – 87 p.
6. Lewis K. Stradinie. // "Eticheskaya mysl". – M., 1992, c. 411
7. Harthaus, Rosalind and Pettigrove, Glen. Etica dobrodeteli// Stenfordskaya filosofskaya encyclopediya: perevodi isbrannih statei / ed. by D. B. Volkov, V. V. Vasiliev, and M. O. Kedrova. URL=<http://philosophy.ru/virtue_ethics/>)
8. Bentham I. Princip poleznosti // Elected. Op., vol. 1. - Moscow, 2011, p. 21
9. Rawls D. Teoria spravedlivosti // "Eticheskaya mysl". – M., 1990. – 347 c.
10. Hayek F. Pagubnaya samonadeyannost. – M., 1992, c. 16
11. Bell, D. Kulturnye protivorechia kapitalizma. – M., 1976, c.84
12. Dubko E. i Titov V. Ideal, spravelivost, shastie. – M., 1989, c.72
13. Milts A. Sovest // Eticheskaya mysl". – M., 1990, c.274 - 275
14. Zimanov S. Z. Drevnii mir prava kazahov i ego istoki.– T 1. – Almaty: Zheti Zhargy, 2001. – 547 c7
15. Pletneva S. A. Koschevniki srednevekovia: poiski istoricheskikh zakonomernostey. – M., 1982, c. 47
16. Materyali po kazahskomu obichnomu pravu. – Almaty: publishing house of Academy of Sciences of Kazakh SSR, 1948, c. 211
17. Akatay S. Eticheskaya mysl v Kazahstane. – Almaty: Science, 1982. – 181c.
18. Cennosti i idealy nezavisemogo Kazahstana. The collective monograph / Under the General editorship of Shaukenova Z. K. – Almaty: Institute of philosophy, political science and religious studies of KN of MES RK, 2015. - 322 p.

MADANIY GLOBALLASHUV VA KOMMUNIKATSIYA

Mavlyanov Umid Nasriddinovich – Guliston davlat univiersiteti kafedra mudiri, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston

Аннотация

Maqolada madaniyat fenomeni, uning globallashuvi hamda madaniy globallashuv jarayonlarida madaniyatlararo kommunikatsiyalarning o'rni hamda ahamiyati tadqiq etilgan. Shuningdek, mikro hamda makromadaniyat, ularning aloqadorligi hamda o'zagi xosliklari haqida ma'lumotlar berilgan.

Tayanch so'zlar: Madaniyat, madaniy globallashuv, madaniyatlararo kommunikatsiya, mikromadaniyat, makromadaniyat.

КУЛЬТУРНАЯ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И КОММУНИКАЦИЯ

Аннотация

В статье рассматривается феномен культуры, ее глобализация, а также роль и значение межкультурной коммуникации в процессах культурной глобализации. Также дана информация о микро- и макрокультуре, их взаимосвязи и особенностях.

Основные слова: культура, культурная глобализация, межкультурная коммуникация, микрокультура, макрокультура.

CULTURAL GLOBALIZATION AND COMMUNICATION

Annotation

The article examines the phenomenon of culture, its globalization, and the role and importance of intercultural communication in the processes of cultural globalization. Also, information is given about micro and macro culture, their relationship and peculiarities.

Basic words: culture, cultural globalization, intercultural communication, microculture, macroculture.

Barcha davrlarda ham madaniyat, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'рни hamda madaniy aloqalar dorlzarblik kasb etib kelgan. Mazkur kichik tadqiqotimizda madaniyatning globallashuvi hamda madaniyatlarining o'zaro aloqadorligi muammolarining ayrim jihatlari to'xtalib o'tamiz. Zero, inson, uning faoliyati mahsuli bo'lgan madaniyat qanchalik serqirra bo'lsa, u bilan bog'liq jarayonlar ham shunchalik keng qamrovlidir. Madaniy diffuziya madaniy qadriyatlarini o'zlashtirish jarayoni sifatida, bir tomondan, xalqlarga bir-biri bilan muomalada bo'lishga, bir-biri haqida ko'p narsani bilib olishga, o'zaro yaqinlashuvlariga yordam beradi. Boshqa tomondan esa, o'zgalarning g'oyalari va qadriyatlarini haddan ortiqcha o'zlashtirish madaniy o'ziga xoslikni yo'qotishga olib kelishi mumkin. Bir xil madaniy namunalarning butun jahon bo'ylab tarqalishi, chegaralarning madaniy ta'sir o'tkazish uchun ochiqligi, kengayib borayotgan madaniy muomala zamonaviy madaniyatning globallashuvi jarayoni haqida gapirish imkonini bermoqda.

Madaniyat globalizatsiyasi alohida etnik madaniyatlarining yagona jahon madaniyatiga integratsiyalashuvi jarayoni bo'lib, u transport vositalari, iqtisodiy aloqalar va kommunikatsiya tizimlarining rivojlanishi asosida sodir bo'ladi.

Ma'lumki, globallashuv yoki globalizatsiya uzoq davom etadigan jarayondir. Integratsiya va differentsiatsiya, mojarolar va hamkorlik, universalizatsiya va partikulyarizatsiya bir-birini inkor etmasdan, o'zaro ta'sir qiladi. Globalizatsiya jarayonida ayrim g'oyalar va tuzilmalar butun dunyo bo'ylab tarqaladi. Ayni paytda alohida xalqlarning madaniy xususiyatlari global jarayonlar maydonida dastlabki marta anglab etiladi.

Globalizatsiya – mojarosiz va ideal sulh bilan tugallanadigan avtomatik jarayon emas. U o'z ichida yangi imkoniyatlarni ham, yangi oqibatlarni va xavflarni ham yashiradi.

Tarixiy amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, globalizatsiya jarayonining o'zida ma'lum mojaroviy potentsial mavjud bo'ladi. Madaniyatlar birlashuviga qarshilik ko'rsatishning diapazoni katta – boshqa madaniyatlar qadriyatlarini qabul qilmaganlikdan to ularning tarqalishiga faol qarshilik ko'rsatishgacha. Natijada biz ko'psonli etnodiniy mojarolarning, millatchilik kayfiyatlarining, aqidaparastlik harakatlarning guvohi bo'lmoqdamiz.

Global madaniyat ichida turli pozitsiya va nuqtai nazarlar mavjud bo'ladi, shuning uchun globalizatsiya barcha odamlarni bir xil qilib qo'ymaydi. Madaniyat globalizatsiyasi jarayoni inson faoliyatining barcha sohalarida amalga oshiriladi: iqtisodiyotda, siyosatda, ilm-

fanda, san'ada, sportda, turizmida, shaxsiy aloqalar va boshqalarda. Na biron bir madaniyat, na biron bir ijtimoiy guruh yoki etnik jamoa bu jarayondan tashqarida qolmaydi.

Ayniqsa katta o'zgarishlar inson faoliyatining quyidagi uchta muhim sohasida sodir bo'ladi: yangi texnologiyalar, axborot tizimlari va kommunikatsiyalar sohasida; etnik munosabatlar sohasida; jahon iqtisodiy tizimi rivojlanishi jarayonida.

Zamonaviy dunyoda har bir xalq o'zgaralar madaniy tajribasini o'zlashtirib olish uchun ochiq bo'lib, ayni paytda o'zi ham boshqa xalqlarga o'z madaniyati mahsullarini berishga tayyor bo'ladi. Boshqa xalqlar madaniyatiga murojaat qilish «madaniyatlarning o'zaro amal qilishi» yoki «madaniyatlararo kommunikatsiya» degan nom oldi.

Madaniyatlararo kommunikatsiya tushunchasi ilmiy muhitda ko'plab muzokaralarga sabab bo'lmoqda. Uning sinonimlari – «kross-madaniy», «etnoslararo» kommunikatsiya, hamda «madaniyatlararo interaktsiya» hisoblanadi.

Odamlar turli madaniyatlarni tasavvur qilishsa va ularning madaniyatlariga tegishli bo'lmagan madaniyatlarni «o'zgacha» deb anglashsagina madaniyatlararo kommunikatsiya (interaktsiya) haqida gapirish mumkin. Madaniyatlararo munosabatlarning ishtirokchilari o'zlarining an'analari, odatlari, tasavvurlari va xulq uslublariga murojaat qilmasdan, balki o'zgalarning qoidalari va me'yorlari bilan tanishadilar.

Madaniyatlararo kommunikatsiya madaniy farqlarini aniqlash mumkin bo'lgan individlar va guruhlararo o'zaro amal qilish jarayoniga asoslanadi. Madaniyatlararo kommunikatsiya – turli madaniyatlarga tegishli bo'lgan individlar va guruhlar o'rtasidagi munosabatlar va muomalaning turli-tuman shakllari majmuidir.

Sayyoramizda o'z madaniy an'analariga ega bo'lgan bir ijtimoiy tizimga birlashgan ulkan hududlar mavjud. Masalan, Amerika madaniyati, Lotin Amerikasi madaniyati, Afrika madaniyati, Yevropa madaniyati, Osiyo madaniyati haqida gapirish mumkin. Bu madaniyat turlari qit'aviy belgi asosida ajratilib, masshtabli bo'lgani tufayli makromadaniyat nomini olgan. Bu makromadaniyatlar ichida ko'plab submadaniy farqlanishlar bilan birga o'xshashliklar ham ko'p. Makromadaniyatlar o'rtasida global farqlar bor. Bunday holda madaniyatlararo kommunikatsiya uning ishtirokchilari maqomiga bog'liq bo'lmasdan, gorizontaal makonda bo'lib o'tadi.

Ko'plab odamlar ko'ngilli yoki majburiy ravishda u yoki bu ijtimoiy guruhlar tarkibiga kiradilar. Bu guruhlar o'z madaniyat xususiyatlariga ega bo'lib, tuzilmaviy nuqtai nazardan ular mikromadaniyat (submadaniyat) deb ataladi va makromadaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi. Har bir mikromadaniyat o'zining ona madaniyati bilan o'xshashliklar va farqlanishlarga ega bo'ladi. Ayni paytda ona madaniyat mikromadaniyatdan etnik va diniy mansublik, geografik joylashuvi iqtisodiy ahvoli, jinsiy va yosh tavsifnomalari, oilaviy ahvoli va a'zolarining maqomi jihatidan farqlanadi.

Mikrodarajadagi madaniyatlararo kommunikatsiyaning bir nechta turlarini ajratish mumkin: a) etnoslararo kommunikatsiya; b) aksilmadaniy kommunikatsiya; c) ijtimoiy guruhlar orasidagi kommunikatsiya; d) turli demografik guruhlar o'rtasidagi kommunikatsiya; e) shahar va qishloq aholisi o'rtasidagi kommunikatsiya; f) mintaqaviy kommunikatsiya; g) ishchanlik madaniyatidagi kommunikatsiya va boshqalar.

Makrodarajadagi kommunikatsiyaning muhim sharti esa tashqi ta'sirlarga ochiqlik, o'zaro amal qilishlik.

Madaniyatlarning o'zaro amal qilishi odamlarning turli guruhlarini birlashtiradi – bir necha o'nlikdan iborat kamsonli etnoslardan to milliardlab aholiga ega bo'lgan xalqlargacha

(xitoyliklar). Shuning uchun ham madaniyatlarning o‘zaro amal qilishini tahlil qilganda etnik, milliy va tsivilizatsiyaviy darajalarni ajratishadi.

Shunday qilib, madaniyatlararo kommunikatsiya – murakkab va ziddiyatli jarayon hisoblanadi. Turli davrlarda u turlicha bo‘lib o‘tgan: bir paytlar ikkita madaniyat bir-birini kamsimasdan tinch-osoyshta yashasa, ko‘p holarda madaniyatlararo kommunikatsiya keskin konfrontatsiya shaklida o‘tgan.

Madaniyatlar o‘zaro amal qilishining etnik darajasida ikkita holat ajratiladi. Bir tomondan, madaniyat elementlarini o‘zaro o‘zlashtirish, boshqa tomondan esa - etnik o‘z-o‘zini anglashning o‘sishi kuzatiladi. Bunda ikki tillilik tarqalgan bo‘ladi, aralash nikohlar ko‘payadi. Etnik guruh qanchalik kamsonli va bir urug‘da bo‘lsa, shunchalik u o‘zining alohidaligini himoya qiladi. Tashqi va ichki omillar ta‘siri ostida madaniyatlarning etnik darajadagi o‘zaro amal qilishi turli natijalarga olib kelishi mumkin. Rossiyalik olim, etnolog S.A. Arutyunov etnomadaniy kontaktlarning to‘rtta mumkin bo‘lgan variantini ko‘rsatadi: ko‘payish; murakkablashuv; kamayish; qashshoqlashuv (eroziya).

Bugungi kunda xalqlar va madaniyatlarning o‘zaro amal qilishida lokal manfaatlarining umumiy manfaatlardan ustunligi kuzatilmoqda. Ya‘ni etnik guruhlarning ko‘pchilik qismi mahalliy manfaatlarni himoya qiladi va ularni ustuvor deb hisoblaydi. Bunday vaziyatda o‘z guruhdagilarga nisbatan bag‘rikenglik barcha qolganlarga nisbatan bag‘rikeng bo‘lmaslik bilan uyg‘unlashadi. Zamonaviy dunyoda xalqlarning yashab qolishi uchun muqim shartlardan biri integratsiya, har bir xalq suverenligi va uning madaniyati qimmatli ekanligini tan olish hisoblanadi. Ya‘ni xalqlar va madaniyatlarning o‘zaro amal qilishi tolerantlik tamoyili asosida rivojlanishi zarur. Xalqlar o‘zaro tushunish va kelishuvga dialog va hamkorlik orqali erishishlari kerak.

Adabiyotlar:

1. Арутюнов С.А. Народы и культуры. Развитие и взаимодействие.- М., 1989.
2. Садохин А.П. Культурология:теория и история культуры.- М.:Эксмо, 2005.

THE ROLE OF THE SOCIO-CULTURAL FACTOR IN POLITICAL-IDEOLOGICAL PROCESSES

*Turaev Abrar Salokhiddinovich – Doctor of Philosophy in Political Sciences,
Jizzakh State Pedagogical University, Uzbekistan*

Annotation

This article discusses the socio-cultural factors of the development of political ideologies, and analyzes its influence on the formation of constructive and destructive approaches in young people and the development of socio-political processes in society.

Keywords: ideology, youth, politics, political ideology, conservatism, neoconservatism, USA, culture, religion.

SIYOSIY-MAFKURAVIY JARAYONLARDA IJTIMOIIY-MADANIY OMILNING O‘RNI Annotatsiya

Ushbu maqolada siyosiy mafkuralar rivojining sotsiomadaniy omillari muhokama etilgan bo‘lib, uning yoshlarda konstruktiv va destruktiv yondashuvlar shakllanishiga hamda jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar rivojiga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: mafkura, yoshlar, siyosat, siyosiy mafkura, konservatizm, neokonservatizm, AQSh, madaniyat, din.

РОЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФАКТОРА В ПОЛИТИКО-ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ

Аннотация

В данной статье рассматриваются социокультурные факторы развития политических идеологий, анализируется их влияние на формирование конструктивных и деструктивных подходов у молодежи и развитие общественно-политических процессов в обществе.

Ключевые слова: идеология, молодежь, политика, политическая идеология, консерватизм, неоконсерватизм, США, культура, религия.

The religion and culture factor has always been shown to have a deep connection with conservatism. Religion has always been the source of traditional values. Religion is closely related to cultural traditions as a part of human way of life. In conservative views, religion and morality are seen as a solid basis for protecting the existing system and the normal way of life when individual society is threatened. Therefore, the interest of neoconservatism in socio-cultural and spiritual-ethical problems is not accidental. If until recently the problems of culture were considered mainly as an object of study of philosophy and history sciences, in the last few decades it has acquired the dimension of sociological and political sciences, showing its connection with socio-economic problems.

Therefore, it is not surprising that the well-known American neoconservative sociologist D.Bell tried to explain the nature of conflicts in modern Western society with "cultural conflicts of capitalism". By this time, it began to be argued that culture was a stabilizing factor that had the effect of determining social and political behavior, and that the "cultural contradictions of capitalism" were at the root of modern conflicts. Representatives of American conservatism recognized the defining role of culture at the initial stage of the formation of the neoconservative movement. They paid attention to these factors in the context of newly formed neoconservative ideas, recognizing the priority importance of culture, morality and religion in the political stability of society. Because based on the ideology of neoconservatism formed in the USA, there was an idea of establishing a single American culture and promoting the US cultural model in the whole world in the future. Especially in the 70s and 90s of the last century, there were significant shifts in this direction.

Bell, who became a supporter of neoconservative views, divides society into three areas: social structure, politics and culture. Each of them, in his opinion, is "ordered" differently. At the same time, Bell gave priority to politics. Politics was seen as a sphere of achieving goals formed in accordance with existing values in society. According to him, culture determines social and political behavior. On this basis, Bell states his position as follows: "...I am a socialist in economics, a liberal in politics, and a conservative in culture".

If we pay attention to the views of theorists such as D. Bell, who think about the cultural crises and social conflicts of the new era, we can see that the neoconservative

ideology has synthesized the ideas of a number of traditional ideological currents, that is, neoconservatism appears as a unique integrative political-ideological current. Elements of liberalism, traditional conservatism, and social ideals are visible in the attitude to culture and religion.

The newly formed neoconservative ideology sought to become the theoretical and conceptual basis of state policy. It is not for nothing that I. Kristol, one of the leaders of US neoconservatism, stated that “non-ideological politics is unarmed politics”.

Due to the influence of internal and external political factors during the entry of the ideology of US neoconservatism into the political arena, views about the end of the era of capitalist development in the United States began to spread widely. The failure to ensure the success of the US participation in military conflicts in certain regions has a negative impact on the national psychology of Americans. After that, he formed the conclusions that socio-cultural conflicts in the US society are a symbol of the loss of US power in the international arena. Nevertheless, during the administration of R. Reagan, who claimed to be a kind of “spiritual rearmament of the world”, the USA seemed to be regaining its self-confidence. Based on the ideas of the "chosenness" of the USA and the “American century”, neoconservatism appears as an ideological means of overcoming the crises of the American society.

Increasing interest in socio-cultural and moral problems in the neoconservative ideology is inextricably linked with the tendency to increase the influence of the cultural factor on the nature of interstate relations, which has become one of the most effective tools of politics. Concepts such as “cultural supremacy” and “cultural dominance” strengthened the ideological component of the global information space and took a worthy place in the geopolitical vocabulary. “Cultural expansion” has become one of the hallmarks of powerful state power, the most important means of spreading values, institutions, and democracy. Therefore, in the last two to three decades, the neoconservative interpretation of “cultural hegemony” has become more and more popular in US neoconservative circles. In fact, this view was conceptually put forward for the first time in the 1930s by A. Gramsci, one of the leaders of the Italian Communist Party. Its essence is the achievement of cultural hegemony in this society, a necessary condition for conquering political power.

The development of the neoconservatism ideology was greatly influenced by the comments of the well-known theorist S. Huntington, according to whom “race, ethnicity, ideology, and culture” are elements of the American creed formed by the founders of the United States, based on the Anglican-Protestant culture. is losing its importance. Under the influence of the racial, ethnic-national and confessional transformational processes in Western Europe and the United States, the tendencies to change the political-cultural and value systems of the society were observed. In the context of this unique “cultural transformation”, Huntington tried to justify the need to restore the importance of values such as the English language, the rule of law and the ideas of human rights, individuality, work ethic and faith, which form the foundations of the American national consciousness.

In neoconservatism, much attention has been paid to moral problems. Economic difficulties in the society, the growth of social conflict and the spiritual disintegration of the society were interpreted as the results of the human moral and spiritual crisis. Neoconservatives see a return to life-tested moral principles as an important guarantee of social change. In this regard, as an advantage of the neoconservative worldview complex, it is

recommended to focus on aspects such as the fact that it does not separate a person from the heritage of the past or the present reality, and connects him with the world through moral and religious ideas in the course of changes. Because the rejection of traditional values is evaluated by the new conservatives as the main cause of all negative events in modern society. For example, “C. Phillips sees the main danger for the future of the USA in the division and isolation of the population according to geographic, racial, gender, political and similar characteristics”. This made it more urgent to promote the ideas of maintaining the indivisibility and cohesion of the US community, and to create a model of a unique American political culture and ideology. In this regard, neoconservatives pay particular attention to the loss of self-confidence in people, the decline of traditional values such as law and order, discipline, restraint, compromise, and patriotism.

One of the representatives of neoconservatism, A.de Benoit, concluded that “it is impossible to seize political power without having cultural power”, that political culture and its formation began to be paid special attention instead of ideas.

One of the important issues in the attention of the new conservative trends in the USA is the factor of religion and belief. The crisis in culture and morality required attention to the factor of religion. New conservative currents, especially neoconservatism, try to take advantage of the discontent in society, which has arisen due to negative trends in culture, ethics, manners and customs during the last few decades. In particular, widespread pornography and violations of family traditions were sharply criticized from the point of view of moral and religious traditionalism, and the ideas of liberalism, social democracy and Marxism were blamed for this destructive trend.

In US neoconservatism, although the religious factor is not considered as the basis of ideology, unlike the supporters of traditional and paternalistic conservatism, it is taken into account that the issue of religion and belief plays an important role in the formation of new conservative views. In particular, according to Jürgen Habermas, “the main feature of neoconservative teaching is the understanding of the negative role of cultural changes that have arisen due to the influence of modernism and threaten the moral climate of capitalist society based on Protestant ethics”. P.Weyrich, an expert in the teaching of new conservatism, concludes: “Our slogans are not based on economic theory, but on religious faith”, and he justifies that the factor of religion and faith is an integral part of ideological evolution in the system of new conservative views. While explaining the differences between conservatism and liberalism in the USA, S. Huntington tries to justify that the factor of faith and religion is an indispensable attribute of the conservative worldview by distinguishing three characteristics of conservative thinking typical of the USA, such as “belief in God, human nature and service to the nation”.

In modern political science and geopolitical studies, special attention is paid to the religious factor. The development of human society shows that there is no religion in the world that does not show contradictions, evil and anti-human ideas. But historically, the origin of many disputes and contradictions is connected with the religious factor.

Even in today's modern era, various “think tanks”, well-known political scientists and even at the level of official policy of large countries have paid special attention to the fact that religion has an important place in the execution of internal and external political interests. Religion serves as a tool for geopolitical and geoeconomic interests. Ideological currents that have a strong place in the political systems of certain countries, in particular, modern

neoconservatism, focus on the effective use of the religious factor. After the collapse of the Soviet Union, "Islamism" was recognized as the "new enemy" for US neoconservatives.

In general, the analysis shows that a one-sided - manipulative approach to the factor of Islam prevails in the views of US neoconservatives. For example, for many neoconservatives, the main problem with the ideas of modernization of Islamic states is not the undemocratic nature of the system, but the extent to which the country's leaders and political elite respond to the interests of the United States. In addition, the reliance on double standards in the implementation of neoconservative ideas can be seen in the attitude towards Islam or the formation of political orders in Islamic societies. For example, the US support for some Islamic separatists can be cited. In addition, it can be said that strong "Islamophobia" is aimed at ensuring the isolation of Islamic societies.

The general conclusions are as follows:

firstly, in the development of US neoconservative doctrine, the role of culture, morality and religion factor is great, and it shows the sociocultural features of the formation of the political culture of society and the promotion of neoconservative ideas and the foundation of the ideology of neoconservatism;

secondly, by reflecting the ideas of "cultural supremacy" and "cultural power" in the concepts of the theorists of the neoconservatism ideology, an attempt was made to embody neoconservatism as an effective solution to socio-cultural crises in the political thinking of the US society;

thirdly, the factor of religion and belief was considered as an integral ideological element of the ideology of modern neoconservatism and tried to strengthen its position in the ideological competition by turning religion into the most important tool for the formation of political morality.

Literature:

1. Turaev A.S. The ideology of neo-conservatism: the role of socio-cultural factors // Педагогика. проблемы, перспективы, инновации. – 2020. – С.29-31.
2. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism. – N.Y., 1976.
3. Гаджиев К. Современный американский консерватизм: социокультурный аспект // Власть. – 2013. – №12. – С.105.
4. Гаджиев К. Консерватизм в современном мире: кризис или возрождение? // Власть. – 2013. – №01. – С.65.
5. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности. – М., 2004. – С.15–17.

TASAVVUFONA BAG‘RIKENGLIK INNOVATSION TAFAKKUR MEZONI

Ismoilov Sobirjon To‘rabekovich – GulDU “Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” kafedrasi dotsenti, falsafa fanlari nomzodi, O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada innovatsiya, keratevlik, innovatsion tafakkur va tasavvufona bag‘rikenglik o‘rtasidagi dialektik aloqadorlik hamda innovatsiya, keratevlik, innovatsion tafakkur o‘zining asosiy ibtidosini tasavvuf ilmidan olganli bayon qilingan.

Kalit soʻzlar: innovatsiya, keratevlik, innovatsion tafakkur, nashqbandiya, bagʻrikenglik, “sham boʻlishlik” .

Аннотация

В данной статье описывается диалектическая связь между новаторством, творчеством, новаторским мышлением и толерантностью к суфизму, а также новаторством, творчеством, новаторским мышлением, берущим свое основное начало из науки суфизма.

Ключевые слова: инновации, креативность, инновационное мышление, креативность, толерантность.

Abstract

This article describes the dialectical relationship between innovation, creativity, innovative thinking and tolerance to Sufism, as well as innovation, creativity, innovative thinking taking its main origin from the science of Sufism.

Keywords: innovation, creativity, innovative thinking, creativity, tolerance.

Keyingi paytlarda innovatsiya va kreativlik degan tushunchalar tilimiz lugʻatining tarkibiga aylanib borish asnosida, tez-tez istifoda etilmoqda. Garchi bu tushunchalar yangi boʻlishiga qaramay, ularning ildizlari ancha burungi ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixiga borib taqaladi.

Innovatsiya (lot, innovation - yangilash, yangilik) hisoblanadi:

- 1) yangilik, yangi narsalarni joriy etish, modernizatsiya qilish, isloh qilish;
- 2) iqtisodiyotda - yangi texnologiyaga, mehnatni tashkil etish va boshqarishning yangi shakllariga investitsiya;
- 3) tilshunoslikda - yangi shakllanish, tilda yangi hodisa;
- 4) falsafada - yangi qarashlar, yondashuvlar, paradigmalar va konsepsiyalar;
- 5) taʼlimda - yangi oʻqitish usullari, vositalari.

Demak, innovatsion tafakkurni yangilikka “xizmat qiluvchi” va uning muvaffaqiyatini taʼminlovchi alohida tafakkur turi sifatida qarash mumkin [4, 113 b.].

Kreativlik (ijodkorlik) - insonning yangi gʻoyalar, muqobillar, yechimlar va imkoniyatlarni noyob va boshqacha tarzda yaratish qobiliyatidir.

Kreativlik - bu oldindan aytib boʻlmaydigan, original va noyob narsalarni tasavvur qilish qobiliyatidir. Bu ifodali, hayajonli va ijodiy boʻlishi kerak. Bu inson har qanday sharoitda ham qanchalik yaxshi fikrlay olishining koʻzgidir. Demak, kreativlik koʻproq tafakkurda kechadigan ruhiy kognitiv jarayon boʻlsa, innovatsiya esa uning tatbiqi va natijasidir. Kreativlik nazariya desak, innovatsiya esa uning amaliyotidir[4, 114 b.].

Bundan shunday xulosa chiqarish mumkinki kreativlik va innovatsiya tushunchalari bizning xalqona “aqlingni ishlat”, “kallangni ishlat”, “miyaningni ishlat”, “mulohaza bilan ish yurit” kabi iboralarimizga anchayin yaqin.

Zero, bu haqida Alixontoʻra Sogʻuniy shunday yozadilar: “...shuni bilmak kerakkim, inson olamiga berilmish neʼmatlar ichida eng ulugʻi aql neʼmatidir. Shunga oʻxshash, olamda borliq balolar ichida eng yomoni - ahmoqliq. balosidir. Bunday ziyonlik, yomon narsa doʻzaxda ham yoʻqdur. Agar kishi aqlini haqlik yoʻlida ishlatar ekan, u kishi farishtalik maqomiga yetib, balki paygʻambarlar kabi ulardin oʻtib, komil inson boʻlishi shubhasizdur” [3, 276].

Xitoy donishmandi Syun-szi donolikni toʻrt toifaga:

-xizmatkorlarning donoligi: chaqqonlik, topqirlik, aql- farosat...

-quv odamning donoligi: ikkiyuzlamachilik, muomala tamoyillarini buzish, har bir ishda xatolikka yo'l qo'yish.

-ma'rifatli odamning donoligi: oz, to'g'ri va qisqa so'zlash, fikrlarni misoli ipga tizgandek tartib bilan bayon etish, o'zini tuta bilish.

-komil insonning donoligi: nutqdagi izchillik, biror hodisaning sabablari xususida bir necha kunlab mushohada yuritish, ularga har taraflama yondashish va shuning barobarida izchillikni saqlab qolish [6, 135 b.], deb ajratadi.

Bugungi XXI asrda - intellektual mehnat bozori va Internet davrida, globallashuv zamonida, madhiyasida "bag'rikeng o'zbekning o'chmas imoni" madh etilayotgan, kreativlik va innovatsiya tushunchalari urfga aylanayotgan bir zamonda yashayotgan ekanmiz, ko'pincha bu borada ibrat bo'larlik ota me'rosdan behabarligimiz ayon bo'lib qoladi.

Ulug' ispan yozuvchisi Servantes "Tarix – faoliyatimiz xazinasi, o'tmish guvohi, bugungi kun uchun ibrat va o'git, kelajak uchun esa ogohlantirishdir" degan falsafiy hikmati ayni hozirgi kunlarimiz va har bir ziyoli uchun aytilgan o'gitdir.

Shu ma'noda tasavvufona bag'rikenglik g'oyasi, bugundagi kreativlik va innovatsiya tushunchalarining tarixiy asosi va mezoni hisoblanadi.

Bag'rikenglik tushunchasi bugungi kunda juda ko'p talqin etilayotgandek sof diniy tushuncha emas, balki u sof axloqiy tushunchadir. Biz ko'pchilik hollarda diniy bag'rikenglik to'g'risida tapirsakda, uning bundan tashqari falsafiy, siyosiy, axloqiy va tasavvufiy shakllari mavjud. Bizningcha, bag'rikenglik quyidagi mezonlarni o'ziga asos qilib oladi:

1. o'z-o'zini anglash;
2. o'z yukini o'zi ko'tarish;
3. o'zgalarni xizmatga buyurmaslik;
4. o'zgalar yukini o'ziga olish kabi.

Bag'rikenglik quyidagi shakl-ko'rinishlarda namoyon bo'ladi:

- so'zda – shirin so'z yoki dalda tarzda;
- muomalada – o'zaro aloqada, muomila madaniyati tarzida;
- amalda – ya'ni o'zgalar uchun mashaqqat chekish, ularni yukini o'z zimmasiga olish shaklida.

Bag'rikenglik tushunchasi tasavvuf ta'limotidagi ham markaziy tushunchalardan biri bo'lgan. U imon, tavhid, zikr, odob, tavba, shukr, ma'rifat kabi tasavvufiy tushunchalar bilan bir qatorga qo'yilgan.

Tasavvufning ayniqsa naqshbandiya tariqatida bag'rikenglik keng tushunilib, tariqat arboblari hayotining mazmuniga aylangan. Buni Bahouddin Naqshband hayoti bilan bog'liq bo'lgan quyidagi bir qator jihatlarda ko'rishimiz mumkin.

-Hazrat Bahouddin Naqshbandning balogardonlik nazariyasi va amaliyoti. Naqshbandiya tariqatining asoschisi Naqshband balogardonlik kabi ezgulikka, bag'rikenglikka, olijanoblikka yo'naltiruvchi aqida-tajribaning rahnamosidir. Islomda bu dunyo bizga sinov uchun berilganligi, bu sinov-imtihon muvaffaqiyatli bajarilsa, kishi haqiqiy boqiy dunyoda Olloh ne'mati ila taqdirlanajagi anglanadi. Agar ojiz banda va bandalar bu yo'ldan adashsa, shaytoniy yo'lga kirishsa, u gunohkor bo'ladi va uning boshiga balolar yog'iladi. Inson bu jazodan qutulmoq uchun, o'z hayotini ezgulik, hidoyat va yaxshilik ustiga qurmog'i lozim. Hazrat Naqshband Buxoro muzofoti ahlini ko'p marta ularga yog'ilayotgan

o‘lim, kasallik, ochlik, olov, suvsizlik kabi balolardan qutqarib qolgan. Shuning uchun ham xalq unga Bahouddin Balogardon sharaflini bergan.

- Hazrat Naqshbandning “shamdek bo‘lishlik” g‘oyasi. “Shamga o‘xshagin, toki hammaga ravshanlik bag‘ishla, o‘zing esa qorong‘uda bo‘l” [2, 95 b.] - deb yozgan Bahouddin Naqshband. Bu o‘g‘itda ifoda etilgan mazmun-ma‘no hazratning yetuk izdoshlaridan biri bo‘lmish mavlono Abdurahmon Jomiy quyidagicha nazmiy bayon qiladi:

Shamdek bo‘l, shamni ko‘r, kuyib qalbu tan,
O‘zgalar bazmini qiladi ravshan...

Bu yerda “shamga o‘xshashlik”, ya‘ni yonish – o‘z Vatani, xalqi, millati uchun o‘zini qurbon qilish. Qolaversa, o‘zni fido qila turib, Vatan, vatandoshlar, odamlar uchun nur, ziyo, yorug‘lik sochish. “... Toki hammaga ravshanlik bag‘ishla” esa – hammaga bab-baravar ezgulik qilish. Shamni yonishini kuzatsak, unda takabburlik, adolatsizlik, og‘machilik mutlaqo yo‘q. Hammaga birday, hammaga teng nur ulashadi. Shu bilan u kishilarni tunini zulmatini nurafshon etadi. Bag‘rikenglikning ikkinchi bir qirrasini – bu kishi qalbini ravshanlashtirish, iliqlik kiritishdir. “...Qorong‘uda bo‘lishlik” o‘zni sham kabi fido qila turib, ushbu fidolikni ham kerak bo‘lsa ta‘na qilmaslikdir.

-Hazratning «mutlaq ezgulik» g‘oyasi. “Tabiatga, barcha tirik jonzorlari o‘simliklarga, hayvonlari insonlarga birdek mutlaq ezgulik, mehr-shafqat ko‘rsatishdek orifiy talabni Bahouddin Naqshband ilk bor boni bashariyat va koinot, borliqning umumiy va birdan-bir fundamental prinsipi darajasiga ko‘targan” [1, 70 b.] - deb yozadi faylasuf olim A.Zohidiy.

Muhammad Boqirning yozishicha, Bahouddin Naqshband piri Hazrati Azizonning, ya‘ni Xoja Ali Romitaniyning “Do‘stning uloviga yaxshi xizmat va tarbiyat lozim, negaki bu jonivor do‘stning tashrif buyurishiga sabab bo‘lgan” – degan so‘zlarini naql qilib yurar ekanlar [2, 57 b.].

Hatto hazrat yomonlikka ham yaxshilik bilan javob berish kerakligini uqtrib o‘tganlar:

Yaxshilarni yaxshi ko‘rar dunyodagi har kishi,

Yomonlarni yaxshi ko‘rmoq faqat g‘oliblar ishi [5, 19 b.].

Ijtimoiy-ma‘naviy tarixiy taraqqiyotda adolat, ezgulik, to‘g‘rilik, bag‘rikenglik kabi tushunchalar har qanday bunyodkor mafkurada alohida o‘rin tutib kelgan. Naqshbandiylik ta‘limotining “balogardonlik”, “shamdek bo‘lishlik”, “mutlaq ezgulik” kabi tushuncha va g‘oyalari biz uchun bag‘rikenglikning ibratli maktabidir.

Xulosa o‘rnida aytganda, birinchidan, yuqorida sanab o‘tilgan naqshbandiyona bag‘rikenglik qirralari bugungi kundagi kreativlik va innovatsiya tushunchalarini shakllantirishda va keng tafakkurli barkamol avlodni tarbiyalashda muhim g‘oyaviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, hazrat Mir Alisher Navoiyning:

Agar hikmatga bo‘lsa iltifoting,

Ki bo‘lsun Nuh umricha hayoting, deb yozgan hikmati, bizga hamma yangiligu, topqirliklarning zamirida hikmat, falsafiy tafakkur yotishlikni isbotlab turibdi.

Uchinchidan, odamzod, banda hamisha nimaki yangilikgu, topqirliqgu, biznesga qo‘l urmasin u albatta tarixga, tafakkurga, ajdodlar merosiga e‘tibor qaratmog‘i lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуқодир Зоҳидий. Туркистонда ўрта аср араб-мусулмон маданияти. - Т.: 1993.

-
-
2. Абул Муҳсин Муҳаммад Боқир ибн Муҳаммад Али. Мақомати Хожи Баҳоуддин Нақшбанд. - Т.: Ёзувчи, 1993.
 3. Алихонтўра Соғуний. Тарихи Муҳаммадий. -Т.: Мавароуннаҳр, 2018.
 4. Султонова Г. Креативлик ва инновация: умумийлик ва фарқ. “Имом Бухорий сабоқлари”. 2020 йил № 3 сон.
 5. Шомухамедов Ш. Абдурахмон Жомий. -Т.: Фан, 1963.
 6. Ҳақиқат манзаралари. 96 мумтоз файласуф. -Т.: Янги аср авлоди, 2002.

SIFATLI TA'LIM MUHITINI YARATISH ORQALI YOSHLARDA KREATIV-INNONATSION FIKRLASHGA YO'NALTIRISHNING AHAMIYATI

Ijod Ahmedov – Ixtisoslashtirilgan talim muassasalari agentligi tizimidagi Paxtakor tuman ixtisoslashtirilgan maktab direktori, falsafa doktori, dotsent, O'zbekiston.

Annotatsiya

Ushbu maqolada sifatli ta'lim muhitini yaratish orqali o'quvchi yoshlarning kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shart sharoitlari va texnologiyalari yoritilgan. Kreativ fikrlash zamon talabi ekanligi qayd etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, kreativlik, ta'lim texnologiyalari, ijtimoiy muhit, shaxs faolligi, metod, texnologiyalar.

ВАЖНОСТЬ НАПРАВЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ НА ТВОРЧЕСКО-ИННОВАЦИОННОЕ МЫШЛЕНИЕ ЧЕРЕЗ СОЗДАНИЕ КАЧЕСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Аннотация

В данной статье описаны педагогические предпосылки и технологии формирования навыков творческого мышления учащейся молодежи путем создания качественной образовательной среды. Отмечено, что творческое мышление – потребность часа.

Ключевые слова: образование, творчество, образовательные технологии, социальная среда, личная активность, метод, технологии.

THE IMPORTANCE OF DIRECTING YOUTH TO CREATIVE-INNOVATIVE THINKING BY CREATING A QUALITY EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Annotation

This article describes the pedagogical prerequisites and technologies for forming the creative thinking skills of young students by creating a quality educational environment. It is noted that creative thinking is the need of the hour.

Keywords: education, creativity, educational technologies, social environment, personal activity, method, technologies.

Jahonning rivojlangan mamlakatlarida ta'lim jarayonini tashkil etishda sifatli ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali kreativ fikrlovchi o'quvchilarni yetishtirishga a'lohida e'tibor qaratilmoqda. Shu orqali yoshlarning kreativ tafakkur muhitini yaratmoqda.

Yurtimizda ham ta'lim sifatini barqarorlashtirish bo'lajak kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4623-son qarorlari mavzumidagi vazifani bajarishda ustuvor ahamiyatga ega hisoblanadi. Kreativ fikrlovchi shaxslarni tayyorlash orqali jamiyatning ta'lim sohasiga oid muammolarini barataraf etishga qaratilgan islohatlar davlatimizning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi, nufuzli ta'lim muassasalari xususan Pedagogika fanlari ilmiy tatqiqot institutida ham shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini amalga oshirishda kreativ fikrlashning ahamiyati haqida keng ko'lamli ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Kreativlik (lot. ing. "create"-yaratish, ijodkor)-individning yangi g'oyalarni ishlab chiqishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyat.

Kreativ fikrlash va yondashish odatda psixologiya sohasida ko'p uchrab turadigan tushuncha bo'lib, bu yondashuv odatdagi ananaviy harakat, muloqot, yondashuvdan o'zgacha yondashuvlar tarzda fikrlash qobiliyatidir.

Sifatli ta'lim muhitini yaratish talim texnologiyalarini amalga oshirishda kreativ fikrlashning ustuvor ahamiyatini o'rganish jarayonida X.I.Ibraimov va Sh. Abdullayevaning "Pedagogika nazariyasi" darsligida, J.G'.Yo'ldashev va S.A.Usmonov "Ilg'or pedagogik texnologiyalar" kitobida ham keng qo'llanilgan Bugungi kun glaballashuv davrida turli xil g'oyalar avj olgan davr hisoblanib mana shu davrlarning orasida tahdidli g'oyalar ham tez-tez uchrab turadi. Shundayin jadallashgan bir davrda yoshlarni o'qitish tizimiga jalb etish masalalari muammoli holatlarga uchrashi tabiiy holat hisoblanadi. Shu nuqtayi nazarga yondashgan holda o'qitish tizimini jadallashtirish va yoshlarni to'laqonli jalb etish kerakligini bugungi kun vaziyati taqazo etmoqda.

Ta'lim sifatini oshirishda ta'lim texnologiyalari odatda quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi:

Interfaol taxnologiyalar – bu taxnologiyani qo'llashda o'quvchilarda turli xildagi aqlni charxlovchi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Aqliy hujum, bumerang, zinama-zina, tushunchalar tahlili, FSMU kabi texnologiyalardan foydalaniladi. Bu texnologiyalarning ustunlik taraflari quyidagilarni o'z ichiga oladi.

1. Aqli rivojlanish mexanizimi rivojlanadi ya'ni o'z ustida izlanish, topqirlik, yangicha yondashuv jarayoni, nutqiy ravonlik, muloqatmandlik, suhondonlik va boshqa fazilatlarni takomillashtiradi.

2. Irodaviy sifatlar mexanizimining rivojlanishi- maqsad qo'ya olish, qaror qabul qila olish, qabul qilingan qarorlarini himoya eta olish, kerakli vaziyatni aniqlay olish, maqsadiga yeta olish va sog'lom raqobat muhitining yaratilishi.

3. Hissiy sifatlar mexanizimining kamol topishi- tushunib yetish, anglash, inkor etish, qabul qilish, g'oliblik hissi, mag'lublik hissi, qo'llab quvvatlash, hamjihatlilik va boshqa hissiy sohaga aloqador tushunchalarning rivojlanishi.

Sog'lomlashtiruvchi texnologiyalar – bu texnologiyalar orqali o'quvchi yoshlarning fiziologik yetuklik darajalari kamol toptirish, xususan bu texnologiyalarning afzallik va barqarorlik darajalari shundaki tan a'zolar qanchalik sog'lom bo'lsa axborotlarni qabul qilish darajasi ham shunchalik yuqori bo'ladi. Zero xalqimiz tomonidan aytilib o'tilganidek "Sog'lom tanda sog'aql" iborasining bu texnologiyaning ustuvorligini bilishimiz mumkin. Bu texnologiyani qo'llashda quyidagi sifatlarga e'tibor berish lozim hisoblanadi.

1. Yoshga va jinsga doir sog'lomlashtiruvchi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish.

2. Bajara olish qobiliyatiga qarab sog'lomlashtiruvchi texnologiyani joriy etish.

3. Ommaviy sog'lomlashtiruvchi texnologiyalardan foydalanish.

4. Milliy xarakterga ega bo'lgan texnologiyalarni qo'llash.

Raqamli ta'lim texnologiyalari-bu texnologiya kirib bormagan tizim bugungi glaballashuv davrida topilmaydi. Bu texnologiyaning ustuvorlik tarafi shundan iboratki bu jarayonda aniqlik izchillik, barqarorlik darajalari aniq sifralar asosida bayon etiladi. Va bu jarayonda statistika, hisoblash metodlari, raqamli nomlanish tushunchalari tez-tez qo'llaniladi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini amalga oshirishda kreativ fikrlashning ustuvor ahamiyati bugungi ta'lim muammolarini bartaraf etishda yetakchilik faoliyatga ega hisoblanib ustuvorligi quyidagilardan iborat bo'ladi:

1. Shaxs o'quvchi ehtiyojidan kelib chiqib muammoli ta'lim muhitini yaratish mumkin bo'ladi va bu jarayonda o'quvchilarning o'z ustida ishlashiga zamin hozirlanadi.

2. Kreativlik orqali o'quvchi yoshlarda xususan bo'lajak mutaxassislarda yoshlar qalbiga kirib borish va hamkorlikning samarali muhitini yaratish imkonini beradi.

3. Ta'lim sifatini barqarorlashtirishda yangicha fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish keys stadidan keng foydalanish.

Yuqoridagi fikr va mulohazalardan kelib chiqqan holda quyidagicha tavsiyalarni ishlab chiqish mumkin:

1. Ta'lim jarayonini shaxs imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tashkillashtirish orqali ta'lim sifatini barqarorlashtirishni yaratish.

2. Ta'lim texnologiyalarida hamkorlikni vujudga keltirish maqsadida shaxsiy fazilat, guruhli va jamoviy shakllanishiga e'tiborli bo'lish lozimligi.

3. Bo'lajak mutaxassislarda kerativlikni shakllantirish orqali muammoli ta'lim vaziyatini ijobiy hal etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. X.I.Ibraimov va Sh.Abdullayevaning. "Pedagogika nazariyasi" (darslik) Toshkent. "Fan va texnologiya", 2008. - 288 bet.

2. J.G'.Yo'ldashev va S.A.Usmonov. "Ilg'or pedogogik texnologiyalar" Toshkent.: "O'qituvchi", 2004. -104 bet.

SHAXSNI TARBIYALASHDA AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR MUHIM TARKIBIY QISM SIFATIDA

*Ashurov Mahmud Shaxobovich – O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
san'atshunoslik fakulteti yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, O'zbekiston*

Annotasiya

Ushbu maqolada xalqimizning asrlar davomida yaratgan oltin xazinasini milliy urf-odat va an'analari, Sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, ularni ma'naviy-axloqiy va jismonan yetuk, milliy udum va qadriyatlarimizga sadoqatli yoshlarni voyaga yetkazish, ularni amalga oshirilayotgan keng ko'lamlis lohiyalarning faol va jonkuyar ishtirokchisiga aylantirishga

qaratilgan zamonaviy shaxsning rivojlanishida o'z ichiga olgan xalq donoligining qimmatli barcha boyliklaridan foydalanish metodik ko'rsatmalar berilgan.

Kalit so'zlar: Aksiologiya, qadriyatlar, tarbiya, ijtimoiy-madaniy, kompetentlik

АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ ЛИЧНОСТНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В этой статье национальные обычаи и традиции, золотое сокровище нашего народа, созданное веками, воспитывающее здоровое и всесторонне развитое поколение, воспитывающее его духовно, нравственно и физически зрелыми, молодыми людьми, верными нашему национальному наследию и ценностям. , и широкому видению их реализации даны методические указания по использованию всего ценного богатства народной мудрости, включенной в развитие современного человека, направленного на превращение его в активного и увлеченного участника национальных реформ.

Ключевые слова: аксиология, ценности, образование, социокультурная компетенция.

AXIOLOGICAL APPROACHES AS AN IMPORTANT COMPONENT PART IN PERSONAL EDUCATION

Annotation

In this article, the golden treasure created by our people over the centuries, national customs and traditions, Educating a healthy and mature generation, raising them to be spiritually, morally and physically mature young people who are loyal to our national heritage and values, methodical instructions are given to use all the valuable resources of the people's wisdom, which are included in the development of a modern person, aimed at turning them into active and enthusiastic participants of the large-scale reforms that are being implemented.

Keywords: Axiology, values, upbringing, socio-cultural, competence

Mamlakatimizda ta'lim sohasidagi islohotlarda yetuk shaxsni tarbiyalash masalasiga katta e'tibor berilmoqda. Sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, ularni ma'naviy-axloqiy va jismonan yetuk, milliy udum va qadriyatlarimizga sadoqatli yoshlarni voyaga yetkazish, ularni amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning faol va jonkuyar ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash xususida so'z yuritilar ekan ta'lim-tarbiya jarayonini aksiologik yondashuv asosida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Aksiologiya (yunoncha «axia» - qimmat, qadr va «logos» - ta'limot) qadriyatlar haqidagi soha[2]. Bugungi kunda umuminsoniy tamoyillar asosida yoshlarni tarbiyalash yangicha yondashish shakllanib jamiyat a'zolarining kamoloti hamda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati masalalariga davlat miqyosida yuksak e'tibor ko'rsatilayotganligi mazkur soha rivojining muhim maqsadlardan biridir. Qadriyatlar kelajak avlodni tarbiyalashning ma'naviy omillaridan biri sifatida qadrlanishi borasidagi tadqiqotlar olib borilmoqda.

Buyuk mutafakkir Muhammad Muso al-Xorazmiy bilimlarni egallashda ko'rgazmali vositalardan foydalanish, ta'limda mantiqiy tafakkur, shaxsiy kuzatish va tajribalarga tayanish, savol-javob, bahs-munozara kabi ta'lim usullaridan keng foydalangan holda talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularda olgan bilimlarini amaliyotga

tatbiq eta olish malaka va ko'nikmalarini tarkib toptirish to'g'risida to'xtalib: «... sezgi orqali bilish, bu qisman bilish bo'lsa, mantiqiy bayon, aqliy bilish esa haqiqiy bilishning muhim tomonini bayon etadi. ... insonning xulq-atvori, xatti-harakati mantiqiy fikrlashga asoslangandagina mukammal shakllanishi mumkin»[3].

Aksiologiya falsafaning mustaqil sohalaridan biridir. Mazkur tushuncha adabiyotlarda turlicha talqin etiladi. Aksiologiya yunoncha so'z bo'lib, ahloqiy - qadriyat, logos - ta'limot, so'z, ya'ni qadriyatlar haqidagi ta'limot ma'nosini bildiradi.

Sh.Mardonov Pedagogik aksiologiyaning predmetini shaxsning aksiologik ongi, aksiologik munosabati, aksiologik xulq-atvorini shakllantirish tashkil etadi[4].

Aksiologik muammolarga doir nazariy manbalardagi qadriyat tushunchasining mohiyatini tahlil etish asosida pedagogik aksiologiya qadriyat tushunchasiga shaxs va jamiyat faoliyatida ideal namuna va yo'nalishlarni aks ettiruvchi individual va ijtimoiy ongni tashkil etuvchi maxsus ta'lim sifatida qaraydi. Alohida shaxs yoki jamiyat yaxlitlikda qadriyatlarni uzatuvchisi sifatida qaraladi, nihoyasi esa, insonning xulq-atvori va xatti-harakatini rag'batlaydi. Xulq-atvor va xatti-harakatning tavsifi shaxsning atrof-muhitga, o'z-o'ziga munosabati haqida guvohlik beradi. Falsafadan farqli ravishda pedagogik aksiologiya «qadriyat» va aksiologik ong, munosabat, xulq-atvor deb nomlash orqali «aksiologik» tushunchalarga alohida-alohida qaraydi. Uni tashkil etish va boshqarishga qadriyatli yondashuvning zaruriyat ekanligidan kelib chiqib, uzluksiz ta'lim maqsadlarining o'zgarishi pedagogik aksiologiyaning muhim vazifalari sifatida quyidagilarni aniqlashga imkon beradi:

- qadriyatlar nazariyasi nuqtai nazaridan pedagogika nazariyasi va ta'lim amaliyotining tarixiy rivojini tahlil etish;
- uning aksiologik yo'nalganligini aks ettiruvchi ta'limning aksiologik asoslarini aniqlash;
- milliy ta'lim mazmuni va rivojlanish strategiyasini aniqlashga doir aksiologik yondashuvni ishlab chiqish.

N.A.Astonovanning «Pedagogik aksiologiyaning kontseptual asoslari» maqolasida pedagogik aksiologiyaning predmeti sifatida shaxsning madaniy munosabatini rivojlantirish e'tirof etiladi. Maqolada qayd etilishicha, ana shu jihat bilan pedagogik aksiologiyaning funksiyalari uning o'ziga xosliklarini belgilashga imkon beradi[5].

Pedagogik aksiologiyaning mazkur vazifa va funksiyalari ilmiylik, amaliylik, tajriba birligini ifoda etuvchi pedagogik aksiologiya mazmunini ochib beradi. Ilmiy jihat (aspekt) boshqa barcha ijtimoiy jarayonlarni aniqlab beruvchi, asosiy qadriyat sifatida ta'limni ko'rib chiqish asosida ta'limiy qadriyatlarni o'rganuvchi pedagogikaning yangi ilmiy Yo'nalishi - pedagogik aksiologiyaning muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'tkazishni talab etadi. Bu yerda asosiy vazifalardan biri sifatida aniq shart-sharoitlarni hisobga olgan holda, ta'limni qadriyatli bashoratlashni ilmiy asoslash aks etadi. Aksiologik bilimlarni tizimlashtirish maqsadida pedagogikadagi qadriyatli merosni o'rganish va pedagogik aksiologiyaning kategorial apparatini aniqlash ham kam bo'lmagan vazifa hisoblanadi.

Pedagogik aksiologiyaning asosiy tushunchalari qatoriga quyidagilar kiradi: qadriyat, aksiologik ong, aksiologik dunyoqarash, aksiologik baholash, aksiologik munosabat, qadriyatli xulqatvor, qadriyatli ustanovka, aksiologik yo'nalganlik, ta'lim, tarbiyadan iborat.

«Rivojlanish» atamasining sof biologik, «tarbiyalash» atamasining pedagogik, «shakllanish» atamasining esa falsafiy kategoriya sifatida qabul qilinganligini inobatga oladigan bo'lsak, o'z-o'zidan anglanadiki, shaxsni shakllantirish jarayoni uni rivojlantirish (aniqroq qilib aytganda, shaxsda muayyan sifatlarni tarbiyalash, amaliy ko'nikma va

malakalarni rivojlantirish) negizida sodir bo'luvchi ijtimoiy hodisadir. Zero, «shakllanish» atamasi dunyoqarash va uning tarkib topishini anglatuvchi asosiy tushunchadir. Bizga yaxshi ma'lumki, shaxs dunyoqarashining tarkib topish hodisasi unda shaxsiy, irodaviy hamda ma'naviy-axloqiy sifatlarning mavjudligi va yaxlitligiga tayangan holda sodir bo'ladi.

Pedagogika nazariyasi va amaliyotida esa «shakllanish» tushunchasi asosan tarbiyaviy jarayon hamda ayrim o'rinlarda ijtimoiy munosabatlar mohiyatini ochib berishda qo'llaniladi. Masalan, “shaxsning shakllanishi uning insonlarga, o'ziga, o'z kelajagiga va boshqalarga nisbatan ijtimoiy munosabatlarda shaxsning qiyofasini belgilab beruvchi xulqi va harakatlaridagi o'ziga xoslikni aks ettiruvchi murakkab hodisadir”[6].

Ijtimoiylashuv esa shaxs shakllanganlik darajasining yuqori bosqichi hisoblanadi. J.Piajening ta'rifiga ko'ra, ijtimoiylashuv – bu ijtimoiy muhitga moslashuv jarayoni bo'lib, u individning muayyan rivojlanish darajasiga erishib, boshqa insonlar bilan hamkorlik qilish layoqatiga ega bo'lishi bilan belgilanadi. Shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonining mohiyatini o'rganishda M.I.Rojkovning quyidagi mazmuni ifoda etuvchi bu boradagi konsepsiyasi alohida ahamiyatga egadir: ijtimoiy tarkib topishda ijtimoiy amaliyot, ya'ni, individning ijtimoiy munosabatlarning turli sohalariga amaliy kirishishi muhim o'rin tutadi[7].

Pedagogik aksiologiyaning mazkur vazifa va funksiyalari ilmiylik, amaliylik, tajriba birligini ifoda etuvchi pedagogik aksiologiya mazunini ochib beradi. Ilmiy jihat (aspekt) boshqa barcha ijtimoiy jarayonlarni aniqlab beruvchi, asosiy qadriyat sifatida ta'limni ko'rib chiqish asosida ta'limiy qadriyatlarni o'rganuvchi pedagogikaning yangi ilmiy yo'nalishi - pedagogik aksiologiyaning muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'tkazishni talab etadi. Bu yerda asosiy vazifalardan biri sifatida aniq shart-sharoitlarni hisobga olgan holda, ta'limni qadriyatli bashoratlarni ilmiy asoslash aks etadi. Aksiologik bilimlarni tizimlashtirish maqsadida pedagogikadagi qadriyatli merosni o'rganish va pedagogik aksiologiyaning kategorial apparatini aniqlashning vazifasi hisoblanadi. Amaliy jihat o'quv rejalari va dasturlari tuzish, darslik va o'quv qo'llanmalarni yaratish, didaktik va metodik materiallarni ishlab chiqish, ta'lim va tarbiya kontsepsiyasini yaratishda ta'lim sohasi xodimlarining aksiologik bilimlardan foydalana olishini tahlil etadi.

Aksiologik bilishda qadrlash tuyg'usi va aksiologik idrok muhim ahamiyat kasb etadi. «Qadrlash tuyg'usi» aksiologik ongning eng asosiy komponentlaridan biri bo'lib, tabiiy va ijtimoiy hodisalarning qadrini anglash, zavq olish, lazzatlanish, mas'uliyat hissini sezish kabilarda namoyon bo'ladigan tushunchadir. Olam va odam o'z ahamiyati bilan qadrlidir. Olamdagi voqeya, hodisa va jarayonlar odamlar uchun qadrlash tuyg'usini uyg'otuvchi asosdir. Shu ma'noda, obektiv voqyelikka, uning namoyon bo'lish shakllari, ko'rinishlariga bevosita va bilvosita bog'liq bo'lmagan qadrlash tuyg'usi hamda uning mutlaq subektiv xususiyat ekanini e'tirof etish qiyin. Zero, qadrlash uchun qadrlanadigan «nimadir», ya'ni moddiylik yoki ma'naviylik bo'lmog'i, qadrlash tuyg'usini uyg'otish uchun esa ana shu tuyg'uning vujudga kelishi uchun sabab buladigan «obyekt» bo'lmog'i lozim. Shu ma'noda, olam, odam va hayot deb atalmish serqirra ma'volar qadrlash tuyg'usini shakllantiradigan asosiy mezonlardir.

“Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir, ... Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyatidir”. Mazkur tamoyil asosida milliy ta'lim tizimi va pedagogik-metodik sohalarda jadal

o'zgarishlar, shiddatli yangilanishlar yuz berdi. Mavjud darslik, qo'llanma va dasturlar zamon talablariga moslashtirilib, bosqichma-bosqich iste'molga chiqarilmoqda. Zamonaviy dars tushunchasi yangitdan sayqallandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari. - Toshkent. "Yangi O'zbekiston" 2021 yil 19 yanvar
2. Pedagogika. Ensiklopediya. 1-jild. – T.: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» davlat ilmiy nashriyoti, 2015. -47-b
3. Baxodirov R. Sharq mutaffakiri. Abu Abdulloh al-Xorazmiy va ilmlar tasnifi. - T.: «O'zbekiston», 1995. -71-b
4. Sh.Mardonov. Pedagogik aksiologiya. «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2013.
5. N.A.Astanova. Konseptualnoye osnovy pedagogicheskoye osnovi. Pedagogika. № 8.2002 g.
6. Якобсон П.М. Психология чувств и мотивации. Москва – Воронеж. 1998.С- 304 стр
7. Рожков М.И. Теория и практика развития ученического самоуправления в профессиональной школе // диссертация ... доктора педагогических наук. search.rsl.ru. Дата обращения: 25 февраля 2021.

NANOBORLIQ – NANOTEKNOLOGIYALARNING ONTOLOGIK MANBAI VA UNING SINERGETIK TABIATI

Ashirmatov Hayot Xaitovich – Jizzax davlat pedagogika universiteti, Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrasi dotsenti, f.d(PhD), O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunning ilmiy-texnikaviy taraqqiyoti, farovon jamiyatni shakllantirishda ilm-fanning o'rni, shu bilan birga nanotexnologiya sohasi aks ettirilgan bo'lib, u o'zining zamonaviy ko'rinishida mazmun-mohiyatini o'zida aks ettiradi. jamiyat hayoti. Shuningdek, ta'lim tizimidagi muvaffaqiyatli usullar, maqsad va vazifalar belgilab berilgan.

Kalit so'zlar: Ilmiy, texnikaviy, taraqqiyoti, farovon jamiyat, ilm-fan, nanotexnologiya, ta'lim tizimi.

НАНОБЫТИЯ – ОНТОЛОГИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК НАНОТЕХНОЛОГИЙ И ЕЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА

Аннотация

В этой статье изображено научно-техническое развитие сегодняшнего дня, роль науки в формировании процветающего общества, с этой сферой нанотехнологий, которое в современном виде, её сущность — содержание, а также отражена значимость в жизни общества. Также успешные методы в системе образования, цель и задачи.

Ключевые слова: научное, техническое, развитие, благополучное общество, наука, нанотехнологии, система образования.

Annotation

In this article about at the present science progress, to show role of science to raising abundant society with the most modern shape of nanotechnology branch, its contents and showed its importance of society at presents. And than at this branch to teaching effektivemethods of in that education, described purposes and mains.

Keywords: Scientific, technical, development, prosperous society, science, nanotechnology, education system.

Hanotexnologiya inson uchun shakllanayotgan va asta-sekin namoyon bo'layotgan nanoborliqni o'zlashtiruvchi murakkab mexanizmdir. Nanoborliq insonning nanotexnologiyalar vositasi bilan uning resurslari tomon kirish huquqini olgan olam borlig'ining darajalaridan biridir. "Texnika falsafasi" tushunchasini fanga olib kirgan Ernest Kapp, "texnika inson organlarining loyihasidir, tabiatni va texnikani ontologik tenglashtirib, keyingisini inson tabiatining egizagi qilib, qurolning xususiy shakli shu organning shaklidan kelib chiqishi shart" [1;93] deb hisoblagan. Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, ko'pgina ma'naviy ijodlar insonning qo'llari, barmoqlari, tishlarining harakati bilan chambarchas bog'liqdir. Bukilgan barmoq ilmoqning ko'rinishiga aylanadi, qo'l hovuchi kosaga, qilichda, nayzada, eshkakda, hokandozda, xaskashda va belkurakda, baliq ovlashga va ov qilishga, bog'dorchilik va mehnat qurollarini ishlatishga mos keluvchi qo'l. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, nanotexnologiyalar inson hayotiga kirib borayotib, tevarak atrofga, inson turmush tarziga va sharoitiga yo'naltirilgan loyihalarga qaraganda boshqa natijaga ega bo'luvchi "introvert loyiha" hisoblanadi. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, nanoborliq nanotexnologiyalar mavjudligining natijasidir. Nanotexnologiyalar yashash sharoitlarini emas, balki inson uchun butunlay boshqa borliqni yaratadi, buning oqibatida, inson tanasiga kirib boradi.

XX asrda Xaydegger tomonidan o'rta tashlangan masala hanuzgacha faylasuflar tomonidan baxs-munozaralarga sabab bo'lib kelmoqda. Borliqni "makro" darajaga tenglashtirish ehtiyoji paydo bo'ladi, mikrotexnologiyalarda bu zarurat turli darajalardagi materiya nechog'li xilma-xilligini ko'rsatadigan hozirgi zamon texnologiyalari bilan bog'liqdir. Shunday qilib nano va makrodarajalarning o'zaro ta'sirida nanotexnologiyalarning sub'ekti, ya'ni insonning o'zi uchun tub mohiyat, materiya va tabiat tushunchalari nisbiyligi namoyon bo'ladi.

Nanoborliq tushunchasi nanotexnologiyalar tomonidan ishlab chiqarilgan yalpi sifatni o'z ichiga oladi. Nanoreallik bilan bugungi kunga kelib avvaldan yaratilgan nanomoddalar sonini aniqlash mumkin, lekin nanoborliq bilan ularni aniqlash mumkin emas, zero, ular faqat inson borlig'ining timsolini o'zgartiradi, lekin ontologik mohiyatini chiqara olmaydi. Shu tarzda, A.I.Putilin tomonidan kiritilgan "nanoreallik"[2.47] atamasi ijtimoiy madaniy voqelik uchun, lekin birinchisining negizida yotuvchi ontologik voqelik uchun emas, balki u aktual voqelikdir.

Fizika fani tomonidan ko'pdan beri materiyaning — mikro, nano, piko, femto, atto darajalari tadqiq qilinadi. Ular kvant ta'siridagi umumiy asosga ega bo'lib bir-biridan xususiyatlari va sifatleri bilan farq qiladi. Texnologiyalarning rivojlanishi bilan birga bu

darajalar gnoseologik nuqtai-nazaridan qanday bo'lsa, ontologik jihatdan ham shunday ahamiyatga ega bo'ladi.

“Nanos” grekchadan, “kichik” yoki “pakana” degan ma'nolarni anglatadi. Shuning uchun ma'lum o'lchamni ko'rsatuvchi “nano” qo'shimchasining tor ma'nodagi maxsus ahamiyatiga aslo halaqit bermaydigan nanoborliqning piko, femto, atto darajalari tushunchasini tarqatish etimologik jihatdan to'g'ri bo'lar edi. Agar tafakkur va nanoborliq muammolariga to'xtalib o'tilsa, unda bu yerda ta'kidlash lozimki, makrobolliqdan mustaqil ravishda tafakkurning nanoborliq bilan o'zaro munosabatini darhol aniqlash mumkin emas, chunki tafakkur yangi bevosita ifoalanishga kiradi va sub'ekt bilan maxsus birikishni talab qiladi. Nanotexnologiyalar rivojlanishining hozirgi bosqichida nanoborliq va tafakkurning o'zaro munosabati alohida tahlilni talab etadi, lekin hozircha “nanoborliq” kategoriyasining o'zini tushunish bilan cheklanish lozim.

Yuqorida zikr etilganlarni asoslash uchun “nanoborliq” tushunchasining ta'rifini determinlashtiruvchi nanotexnologiyalar rivojlanishining ontologik asosini oydinlashtirish lozim, faqat shundagina nanotexnologiyalar rivojlanishining oqibatlari inson borlig'iga nisbatan o'rganilgan va aktuallashtirilgan bo'lishi mumkin, bu nanotexnologiyalar bilan bog'liq axloqiy va ijtimoiy muammolarni muhokama qilishni ko'zda tutadi.

Nanotexnologiyaning falsafiy muammolarini o'rganish bo'yicha Ukraina tadqiqotchisi V.S. Lukyanes shunday deb yozadi: “... insoniyatning kelajagi surrogat ontologiyasi, ya'ni tobora ko'proq ilm talab qiladigan texnologiyalarni ishlatadigan odam tomonidan yaratilgani kabi paydo bo'ladi”[4;69]. Ammo nanotexnologiya va insonning uyg'unligi “surrogat ontologiyasi” emasmi? Agar surrogat odam tomonidan yaratilgan narsa sifatida tushunilsa, demak, u ikkalasi ham uning mavjudligining haqiqiyligiga mos kelishi mumkin va unga mos kelmaydi. Birinchi holda, inson nanotexnologiyani yaratishda o'z javobgarligini anglaydi, ikkinchi holatda, nanotexnologiyani texnik bo'lmagan tamoyillarni yo'q qiladigan texnokratiya sifatida yaratadi.

Buni tushunish quyidagi pozitsiyani taqozo etadi - moddaning atom-molekular darajasini boshqarish orqali dunyoni o'zgartiradigan nanotexnologiya, inson hayotining barcha texnik bo'lmagan tomonlari bilan o'zaro aloqada bo'lish uchun ochiq bo'lishi kerak, bu nanotexnologiyani falsafiy-insoniylashtirishning eng qiyin uchinchi vazifasi. Insonni texnologiyadan ajratib olish nanotexnologiyalarning umumiy rivojlanish tendensiyalari va ular ustida aks ettirish zarurati bilan bog'liq muhim falsafiy muammodir. Falsafiy aks ettirishning voqelikdan ajralib chiqishi ikki shaklda namoyon bo'ladi. Bir tomondan, odamning o'zi nanotexnologiyani rivojlantirish vositasiga aylanganda. Boshqa tomondan, inson va uning mohiyati nanotexnologiyaga bo'ysunganda. Hozirgi paytda “texnologiyada odam o'zini o'zi, g'oyalari va g'oyalari bilan uchrashadi, ammo bunday holatlar begona texnik haqiqat ko'rinishida paydo bo'ladi” degan vaziyat yuzaga keladi [5;202]. Nanotexnologiyaning mavjudligini hisobga oladigan yagona dunyoqarash - bu transgumanizm. U “ong yutuqlaridan foydalangan holda, ayniqsa insonning aqliy, jismoniy va psixologik qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradigan texnologiyalardan foydalangan holda, inson pozitsiyasida tub o'zgarishlarni amalga oshirish mumkinligi va maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydigan oqilona va madaniy harakat” deb ta'riflanadi.

Nanoborliq kategoriyasining paydo bo'lishini isbotlovchi bosh faktor nanotexnologiyalarning umumiy va universal xususiyati hisoblanadi.

Nanoborliq tushunchasi to'g'risidagi mulohazalar borliq haqidagi savol, uning nanotexnologiya bilan o'zaro aloqasidagi bog'liqlikni zaruriyat bilan aktuallashtiradi. XX asrning falsafasida u M.Xaydeggerning ishlari bilan yuzaga keltirilgan. Borliqqa nisbatan M.Xaydegger shuni ta'kilab o'tadi: "Borliq "yashirin"larda qatnashish chorasi sifatida o'rniga ega" [7;147].

Yunon faylasufi Aristotelning ta'kidlashicha: "ibtidolardan ilgari nimadir mavjud bo'ladi, chunki imkoniyat doim oldinda keladi, shuni ta'kidlab o'tish joizki, bizning ongimiz, hayajonli hayotimiz... bitta darajaning nisbiyligida ildiz otib bo'lgan"[10;206]. Nanotexnologiya bu ildiz otishni yo'q qilib tashlamaydi, balki makroborliqda yaxlit holga kelayotib bizning hissiy idrokimizga to'liq tushunarli bo'lib shakllanmaydigan boshqa darajaning imkoniyatlarini ochib tashlaydi, u har doim u yoki bu darajada biz uchun imkoniyat bo'ladi. Shuning uchun Gegelning mantiqiy fikriga qaramay: "imkoniyat yetishmaydigan narsadir, bir oz boshqani ko'rsatadi, voqelikda bir-birisiz aqlga sig'maydigan va ma'nosizdir"[11;97], imkoniyat yetishmovchilikdan emas, balki to'laqonlikdan voqelik bo'lib shakllanayotgan ortiqcha narsadir.

Agar Kant uchun: "nimaiki tajribaning formal sharoitlari bilan muvofiq bo'lsa (agar mushohada va tushunchani nazarda tutsak) o'sha joizdir. Namaiki tajribaning moddiy sharoitlari bilan bog'liq bo'lsa, o'sha haqiqatdir. Nima tajribaning umumiy sharoitlariga ko'ra voqelik bilan aloqasi aniqlangan bo'lsa, o'sha yashashi lozim"[7;94]. Ushbu holatda materiya muayyan darajalarining resurslaridan foydalanib qolishga intiladigan tajriba shartlari nanotexnologiyalar tomonidan yuklatiladi.

Nanotexnologiya tabiatdan uning ko'nikmalarini o'zlashtirib oladi, lekin shunda ham texnologiyalar materiyani ikkita darajaga taqsimlaydiki, ularning o'zaro munosabati nizoli va uyg'un oqibatlariga olib keladi.

Hozirgi paytda nanoborliqning rivojlanish tendensiyalari uning umumiyliги haqida fikrlashga imkon bersada, birgina xarakterga ega. Birinchidan nanotexnologiyalar tomonidan yaratilayotgan umumiy iste'mol mahsulotlarining o'sishi bunday tendensiyani tasdiqlaydi, ikkinchidan, atom-molekular darajadagi dunyo qiyofasini o'zgartirish tamoyilining o'zi shu paytgacha qadar boshqa darajada sodir bo'lgan qiyofa o'zgartirishning umumiyliги bo'yicha o'xshashdir.

"Makro" va "nano" darajaning o'zaro ta'siri jarayonining sifatiy tomoni nanoborliq inson hayot tarzini o'zgartirayotib nanorobotlar yordamida hayot mohiyatini ham asta-sekin o'zgartiradi.

Bunday o'zgarishlarning natijasi bilan A.Ch.Putilin insonga tegishli bo'lgan makro darajaning mustaqilligi bunday holatni hisobga olmasa-da, makro va nano daraja orasidagi chegarani yengib chiqadi,[2;207] deb hisoblaydi.

Texnika shu paytgacha borliqning faqat elementi bo'lganligini tan olish lozim, lekin u texnik borliqni allaqachon bor bo'lgan ushbu borliqning asosida vujudga keltirmagan. Endi nanotexnologiya ushbu borliqni o'zgartirishga harakat qiladi, birinchi navbatda interfeysni ta'minlayotgan nanostrukturalar bo'lgan inson organizmining o'ziga suqilib kirib, insonning immun tizimi bilan bir-biriga mos keladigan bo'lishi shart, chunki ular tanada uzoq vaqt barqaror bo'ladi. Ammo nanotexnologiya borliqni o'zgartirish imkoniyatiga nechog'liq ega bo'lmasin, u hech qachon uning zaruriy komponenti — nanoborliqda faolligi oshishi shart bo'lgan insonning ishtirokisiz shakllanmaydi.

Nanotexnologiyalarning empirik asosi — bu allaqachon uning yordamida yaratilgan mahsulotlar, aslida ular hozirgi zamon borlig‘ida hech narsani o‘zgartirmaydi, ammo ular ham nanotexnologiyalar tomonidan o‘tkaziladigan, amalga oshirish mumkin bo‘lgan jiddiy o‘zgarishlar uchun asos bo‘ladi. Nanotexnologiyalarning makroborliqqa singib borishi asosidagi rivojlanishida ikkita bosqichni ajratish lozim. Birinchisi, nanovoqelik vazifalari makroborliqning aynan shunday funksiyalari o‘rnini oladi. Ikkinchi bosqichda tibbiyotda, harbiy qurollanishda nafaqat formal, balki sifatiy mazmun jihatdan ham ular yangi bo‘lib shakllanguncha funksiyalarining kengayib borishi sodir bo‘ladi. Masalan, inson hayotini tabiiy holatdan tashqari noaniq muddatga uzaytirish. Bu vaziyatda to‘laqonli ravishda texnikaviy borliq vujudga keladi.

Ijod va nanoborliq o‘rtasidagi aloqani asoslayotib uning bevosita bir-biriga bog‘liq ekanligini ta’kidlash kerak. Ijod va nanoborliq bir-biriga bog‘liq bo‘lmasdan mavjud bo‘la olmaydi. Nanotexnologiya endi bir-biriga aynan o‘xshash ijodga na faqat texnologik determinizm, balki insonning erkin ijodida ham texnikaviy borliqni yaratadi. Ekzistensiyani ijodiy tushunish nanotexnologiyaning muhim ontologik asoslaridan biri hisoblanadi. Bu ekzistensiya na faqat asl ko‘rinishda bo‘lishi shartligini, u yana haqiqiyini yaratishi shartligini anglatadi.

Ekzistensiyaning ijodi, ya’ni borliqda uning oshkor qilinishi emas, balki uni texnik vositalar bilan yaratish qanday sodir bo‘ladi? Nanotexnologiya yaxlit nanoborliqni yarata olmaydi, u uning uchun texnikaviy asos yarata oladi va avval ontologik planda u faqat inson ekzistensiyasi tomonidan allaqachon yaratilgan ma’naviy va qandaydir darajada virtual borliqni hosil qiladi. Nanoborliq inson allaqachon o‘rganishi shart bo‘lgan borliq sirlari ochilishining sifatiy yangi usulidir, boshqa tomondan, “makro” va “nano” darajalari orasidagi farq saqlanadi. Faqat shu tarzda nanotexnologiyalar to‘laqonli tushunib yetilgan bo‘ladi.

Inson makroborlig‘ining rivojlanishi nanotexnologiyalarning asosiy rivojlanishidan avval bo‘lishi kerak, bu yerda butun tarixiy-falsafiy meros zamirida ular haqidagi bilimni o‘zida mujassam qiladigan nanotexnologiyalar sari ekzistensial tayyorgarlik zarur.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. Капп Э, Кунов Г, Нуаре Л., Эспинас А.. Роль орудия в развитии человека. - Л.: 1925. ст.-93.
2. Путилин А.И. Нанотехнологии и социум. Учебно-информационный материал. 2007 г. Электронный ресурс: <http://filosof.historic.ru/>
3. Лукьянец В.С. Нанотехнологии и их роль в судьбе цивилизации. Режим доступа: <http://valeo-future.narod.ru/nano.html> .
4. Философия техники: история и современность: Монография / Ин-т философии РАН; Подгот. В.Г. Горохов и др.; Отв. ред. В.М. Розин. М., 2002.
5. Дрекслер “Машины Созидания”. Электронный ресурс: <http://www.Ladoshki.com>
6. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с немецкого. - М.: Республика, 1993 г. -147 ст.
7. Фалсафа: комумий луғат. –Т.: “Шарк” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош тахририяти, 2004. -58 б.
8. Аристотель. Метафизика. Произв./изд...Эксмо, Антология мысли 2006 г.
9. Гегель Г.В.Ф. Наука логики. - Спб., 1997 г
10. Кант И.Критика чистого разума. /М.:Мысль, 1994. г .

SHAXSNING INNOVATSION TIPI VA UNING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI

Yorqin Sharapovich Turopov – Jizzax davlat pedagogika universiteti “Falsafa, tarbiya va huquq ta’limi” kafedrasida katta o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada shaxsning innovatsion tipi, uning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar va shart-sharoitlar tahlil etilgan. Innovatsion shaxs tipining o‘ziga xos xususiyatlari va ularning namoyon bo‘lish shakllari hamda innovatsion tafakkur, ijodiy tafakkurning shaxs salohiyatining tarkibiy qismi sifatidagi mohiyati ochib berilgan.

Tayanch so‘zlar: innovatsion shaxs, innovatsiya, shaxs salohiyati, innovatsion tafakkur, ijod, faoliyat, sifatli ta’lim

ИННОВАЦИОННЫЙ ТИП ЛИЧНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье анализируется инновационный тип личности, факторы и условия, влияющие на его формирование, специфические характеристики инновационного типа личности и формы их проявления, а также сущность инновационного мышления, творческого мышления как компонента потенциала личности. раскрываются.

Ключевые слова: инновационная личность, инновации, личностный потенциал, инновационное мышление, креативность, активность, качественное образование.

INNOVATIVE TYPE OF PERSON AND CHARACTERISTICS OF ITS FORMATION

Annotation

This article analyzes the innovative type of person, the factors and conditions affecting its formation. The specific characteristics of the innovative personality type and the forms of their manifestation, as well as the essence of innovative thinking and creative thinking as a component of the individual's potential, are revealed.

Keywords: innovative person, innovation, personal potential, innovative thinking, creativity, activity, quality education

Har bir tarixiy davrdagi jamiyat taraqqiyot darajasining ehtiyoj va talablaridan kelib chiqib muayyan shaxs tipini shakllantirishi ijtimoiy zaruratdir. Hozirgi zamon taraqqiyot talablari, davlatlar o‘rtasidagi raqobat, globallashuv chaqiriqlari, mamlakatlarning raqobatbardosh bo‘la olishi, innovatsion jamiyatning shakllanishi innovatsion shaxs tipini shakllantirishni, inson kapitalining tinmay ortib borishini va unga yangi investitsiyalar kiritilishini ta’minlab borishni talab etadi. O‘zbekistonda barcha sohalarida bo‘layotgan modernizatsiya jarayonlari, innovatsiyalar taraqqiyoti va bu borada bir qator chora-tadbirlarning amalga oshirilishi jamiyat a’zolarining innovatsion tafakkurini oshirishi uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta’kidlaganidek: “Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish

yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddan bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi.

Innovatsiya, bu – kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondoshuv asosida boshlashimiz kerak[1].

Innovatsion faoliyat albatta innovatsion tafakkurga va uning natijasida vujudga keladigan innovatsion g'oyalarga asoslanadi.

Inson ehtiyojlari yuksalib boruvchi mavjudot sifatida uning ongi, aqlu idroki mavjud yondoshuvlar, ta'riflar va andozali fikrlar bilan qoniqmaydi, ularni o'zgartirishni, yangilashni istaydi. Yangilik izlash, yangi fikrlarga intilish insondagi bilish xislatiga, gnoseologik ehtiyojlarga monandir. Shunday ekan, innovatsiya avvalo insondagi ichki, ma'naviy-ruhiy va gnoseologik ehtiyojlar mahsulidir[2]. Innovatsion tafakkur tagida yon atrofni ijtimoiy hayotni ratsional asosida yangilash o'zgartirish istagi yotadi. Inson ongi aqlu idrokidagi yangilikka o'chlik, ehtiyoj ratsional asosga qurilganida innovatsion mohiyat kasb etadi.

Demak, innovatsion tafakkur yon-atrofni o'zgartirishga yangilashga qaratilgan ratsional asosli sub'ektiv faoliyati demakdir.

Faoliyat sifatidagi innovatsiyaning xususiyati shaxsning muayyan tipini vujudga keltiradi.

Sub'ekt o'zaro aloqalarining shaxsiy darajasida shaxsiyat yuqorida zikr etilgan mezonga nisbatan sifat jihatidan namoyon bo'lishining butun rang-barangligiga uning innovatsion tipi nuqtai nazaridan yondashilishi lozim. Shaxs innovatsion tipining o'ziga xos jihatlari falsafiy adabiyotlardagi «zamonaviy» shaxs, «ijodiy» shaxs haqida mavjud tasavvurlar va «innovatsion» shaxsni tushunishga nisbatan turli xil yondashuvlarda o'z aksini topadi. Bizning nazarimizda, zamonaviy shaxs tipi jamiyat rivojlanishining prognostik tendensiyalari talab etuvchi jihatlarni aks ettiradi, ayni vaqtda ijod zamonaviy shaxsning ham, innovatsiyaning ham atributiv xossasi hisoblanadi, innovatsionlik esa shaxs o'ziga xos jihatlarning alohida birikmasida o'z ifodasini topadi.

Ijod – bu insonning atributiv belgisi, uning o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish usuli, degan fikrga qo'shiladigan bo'lsak, innovatsiya – bu ijodda mavjud imkoniyatlarni izchil ro'yobga chiqarishdir.

Innovatsion tafakkur inson salohiyatining tarkibiy qismi bo'lib, u shaxs salohiyatida muayyanlashadi.

“Shaxs salohiyati” tushunchasi insonni individual qobiliyati, ruhiy-fiziologik xususiyatlari nuqtai nazaridan tavsiflaydi. Albatta, jamiyat salohiyati tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida ham shaxs salohiyatiga asoslanadi. Shaxs taraqqiyoti jamiyat salohiyatining ham taraqqiyotiga xizmat qiladi. Inson o'z hayoti davomida doim jamiyat bilan aloqada bo'lgani sababli ijtimoiy munosabatlar ta'sirida bo'ladi va o'zi ham faoliyati va salohiyati asosida jamiyat va ijtimoiy muhitga ta'sir etadi. Bu insonning jamiyat bilan deterministik o'zaro aloqada ekanligini bildiradi.

Biz shaxsning kamol topish imkoniyatlariga nisbatan gumanistik jamiyatning bilimlar jamiyati sifatida shakllanishi haqidagi tasavvurga asoslangan yondashuvlarga qo'shilamiz. «Bunga erishish uchun hozirgi jamiyatni shunday o'zgartirish, qayta qurish kerakki, bilimlar, madaniy boyliklar uning ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy va moddiy ishlab chiqarishlarida yaratilsin. Hozirgi jamiyatni bilimlarni yaratish va ularning amal qilishiga qayta

yo'naltirishning zaruriyati, avvalambor, shu bilan belgilanadiki, yaxlit shaxsni shakllantirish va kamol toptirish, insonning mohiyati individuum hayotda o'zlashtirgan bilimlar majmui bilan belgilanishiga erishish yangi jamiyatning oliy maqsadi hisoblanadi»[3]. Shaxs innovatsion tipining o'ziga xos xususiyatlariga ham hozirgi jamiyat o'zgarishining ayni shu g'oyasidan kelib chiqib yondashiladi.

Shu nuqtai nazardan zamonaviy shaxsning A.Inkeles tomonidan taklif qilingan tahliliy modeli diqqatga sazovordir[4]. Ushbu modelda shaxsning eng muhim jihatlari quyidagilardir:

1. Eksperimentlar, innovatsiyalar va o'zgarishlarga ochiqlik.
2. Fikrlar rang-barangligiga tayyorlik, o'z dunyoqarashining o'zgarishidan cho'chimasdan turli xil nuqtai nazarlar mavjudligini tan olish.
3. O'tmishga qarab emas, balki hozirgi zamon va kelajakka qarab mo'ljal olish.
4. Hayot to'siqlarini yengish qobiliyati.
5. Ijtimoiy hayotda ham, shaxsiy hayotda ham maqsadlarga erishish uchun bo'lg'usi harakatlarni rejalashtirish.
6. Ijtimoiy hayotni tartibga solish va prognoz qilish imkoniyatiga ishonch ko'zi bilan qarash.
7. Ishga qo'shgan hissasi va kasbiy mahoratiga qarab haq to'lanishiga bo'lgan ishonchga asoslangan odillik hissi.
8. Ma'lumot va ta'limni yuksak darajaga qo'yish.
9. Boshqalarning sha'ni va qadr-qimmatini ularning maqomi va mavqeidan qat'i nazar hurmat qilish.

Bu xususiyatlarda zamonaviy shaxsning umumiy xususiyati ijtimoiy hayotga moslashish yo'li bilan o'zini o'zi o'zgartirish qobiliyati emas, balki ijtimoiy hayotni o'zgartirishga ham, o'zini o'zi o'zgartirishga ham qaratilgan hayot mazmunini yaratish qobiliyati ekanligi qayd etiladi. Ijodga xos bo'lgan bu xususiyat shaxsiy jihatlar majmuini ham, shaxs innovatsion tipininig atributiv belgisi sanalgan ijodiy tafakkurning umumiy xossalarni ham belgilaydi. Quyidagilar ijodiy tafakkurning yetakchi xossalari hisoblanadi:

- ayni bir sharoitlarda muammo yechimining turli xil variantlarini topish qobiliyati;
- ziddiyatli vaziyatning ziddiyatdan holi yechimini topish qobiliyati[5].

Bu qobiliyatlarning tegishli shaxsiy xususiyatlar bilan uyg'unligi innovatsionlikning zaruriy elementi sanalgan integrativ xossa – ijodkorlikning mohiyatini belgilaydi.

Shaxs inovatsion tafakkurining shakllanishi faqat sub'ektiv omillargagina bohliq emas. Bugungi kunda shaxsning innovatsion tipini shakllantirish inson kapitaliga ham bevosita va bilvosita bog'liqdir. Zotan, inson kapitali har doim aholining ta'lim va turmush darajasini oshirish uchun sarflangan xarajatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Jumladan, tarbiya, ta'lim, bilimlar (fanlar), sog'liqni saqlash, ishbilarmonlik qobiliyati va muhitini shakllantirish, mehnat jarayonini axborotlar bilan ta'minlash, fuqarolar va biznesning xavfsizligi, iqtisodiy hurriyat, madaniyat, san'at va boshqa inson uchun zaruriy sohalarga sarflangan investitsiyalar pirovard natijada inson kapitalining shakllanishiga asos bo'ladi va bu kapitalning saviyasi, sifati va qiymatiga ta'sir qiladi[6].

Innovatsion tafakkur ijtimoiy taraqqiyot ehtiyoji, ob'ektiv zaruriyatdir. Bu zaruriyatni ratsional tarzda anglash va faoliyat ko'rsatish shaxs salohiyati va umumiy madaniyatining muhim tarkibiy komponenti hisoblanadi. Ijtimoiy faoliyat inson salohiyati shakllanishining asosi. U tarixiy xususiyatga ega. Shaxsning innovatsion tipi tarixiy davrning chaqiriqlariga

javob bera oladigan, o'zining innovatsion tafakkurini realizatsiya qilishga qodir shaxs tipi bo'lib, u ob'ektiv va sub'ektiv omillarning uzviy bog'liqligi ta'sirida shakllanadi.

Shaxs innovatsion tafakkurining yuzaga chiqish darajasi, realizatsiya qilinishining xususiyatlari va o'zgaruvchan jihatlari davr ruhidan kelib chiqadi.

Shaxs innovatsion tafakkuri – uning ichki xususiyatlari, ichki shaxsiy manbalari, ko'nikmalari, qobiliyati, talanti, intellektual-aqliy imkoniyatlari, kreativligi, faolligi kabilar bilan belgilanadi

Shaxs innovatsion tipi tafakkuri natijalarini realizatsiya qilish uchun sharoit yaratilishi, uni to'g'ri yo'naltirilishi bu jarayonning natijadorligiga ham bog'liq bo'lib, shaxs ijtimoiy xatti-harakatlari va faoliyatining natijasini ko'rishi va uni qo'llay olishi muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, bizning fikrimizcha, innovatsion shaxs tipining tafakkuri ijodiy, ilmiy-nazariy, ijtimoiy jihatdan ijobiy, konstruktiv ta'riflar bilan tavsiflanadigan innovatsion tafakkurga asoslanadi. Shaxs innovatsion tafakkurining shakllanishi esa jamiyatdagi innovatsion g'oya va loyihalarga nisbatan ijtimoiy ehtiyoj va talabga, shaxsning konstruktiv ijtimoiy faolligi va faoliyati, sifatli ta'lim, jamiyatning innovatsion rivojlanishining konsepsiyasi, investitsion muhit va inson kapitalini shakllantirishga sarflangan investitsiyalar bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. .Mirziyoev Sh.M.Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir.T.: "O'zbekiston", 2019. B.-88.
- 2.Tursunova SH. Innovatsion tafakkur haqida ilmiy-falsafiy mulohazalar. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2. www.ares.uz. 846-b.
- 3.Volkov Yu.G. Homo Humanus. Lichnost i gumanizm. – Chelyabinsk, 1995. – 207-b.
4. Karpova Yu.A. Innovatsii, intellekt, obrazovaniye. – M., 1998. – 93-94-b.
5. Karpova Yu.A. Innovatsii, intellekt, obrazovaniye. – M.: 1998. – S.123.
6. Usmonov B.Sh., Qodirov M.Q., Eltazarov J.D. Inson kapitalining shakllanishida ta'lim va ilm-fanning roli.Samarqand, 2015. – B.13.

YOSHLARDA INOVATSION SALOHIYATNI OSHIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARNI O'RNI

Mirsaidov Mirabbosxon – tadqiqotchi, O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada innovatsion taraqqiyotga xizmat qiladigan loyihalar, avvalo, yuksak ilmiy salohiyat va chuqur tafakkurga ega bo'lgan yoshlar faolligini oshirish haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, mobillik, axborot, internet, kommunikatsiya, kreativlik, texnologiya.

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В данной статье написаны проекты, служащие инновационному развитию, в первую очередь о повышении активности молодежи с высоким научным потенциалом и глубоким мышлением.

Ключевые слова: инновации, мобильность, информация, Интернет, общение, творчество, технологии.

THE ROLE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN INCREASING INNOVATIVE COMPETENCE IN YOUTH

Annotation

In this article, projects that serve innovative development are written, first of all, about increasing the activity of young people with high scientific potential and deep thinking.

Keywords: innovation, mobility, information, Internet, communication, creativity, technology.

Zamonaviy dunyoda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va internet shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Boshqa sohalarda bo'lgani kabi ommaviy axborot vositalarini ham bularsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ular auditoriyasining asosiy qismini yoshlar tashkil etishini hisobga olsak, tadbirda ko'tarilgan masalalar dolzarb ahamiyat kasb etishi yorqinroq ayon bo'ladi. Zotan, o'sib kelayotgan avlodning qiziqishlari global tarmoq bilan uzviy bog'liq ekan, internetdan foydalanuvchilar soni kun sayin ko'payishda davom etadi. Bunday sharoitda ishonchli axborotni insonning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga zararli ta'sir o'tkazadigan axborotdan ajrata olishi muhimdir.

Har qanday jamiyatda axborot hamisha mamlakat taraqqiyotining ko'zgusi, kishilarning ongi, dunyoqarashi va siyosiy saviyasining shakllanishida asosiy vosita bo'lib xizmat qilib kelgan. Ushbu holat ayniqsa, shiddatli sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan bugungi globallashuv zamonida har qachongidan ko'ra keng quloqch yoyib bormoqda. Binobarin, kundalik hayotning birorta sohasini ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda axborot milliy resurs bo'lib, uni saqlash, rivojlantirish va undan oqilona foydalanish davlat ahamiyatiga molik vazifa ekanligi to'la-to'kis anglab yetilgan. Shunday qilib, hozirgi bosqichda jamiyatda axborot sohasini rivojlantirishga qaratilgan va nafaqat telekommunikatsiya vositalari, shu bilan birga axborot (ishchanlikka qaratilgan, tomoshabop va ilmiy-ta'lim yangiliklaridan xabardor bo'lish va h.k)ning turlarini yaratish, saqlash, ularning ustida ishlash va tarqatish bilan bog'liq jarayonlar hamda munosabatlarning butun jamlamasini qamrab oladigan davlat siyosati shakllanib bormoqda.

Axborot hamisha jamiyat hayotida ham, alohida shaxs hayotida ham muhim o'rin egallagan. Axborot – biron-bir voqea haqidagi batafsil xabar yoki ma'lumot hisoblanib, davlatlar o'rtasidagi muzokaralar natijasida tuzilgan bitim yoki shartnoma to'g'risida hukumatning rasmiy xabarni anglatadi. Xalqaro huquqda ikki va undan ortiq davlatlar o'rtasida olib boriladigan diplomatik muzokaralar natijasida tuzilgan bitimlar, shartnomalar yoki qabul qilingan boshqa qarorlar haqidagi xabar ikki yoki undan ortiq davlatlar tomonidan rasmiy e'lon qilinadi. Ikki davlat o'rtasida olib borilgan muzokaralar haqidagi axborot odatda, qo'shma axborot deb ataladi. Boshqa bir talqinga ko'ra, ba'zi vaqtli nashrlarning nomi

(masalan, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining axboroti, O'zbekiston Respublikasi Davlat Test markazining axboroti va h.k.)[1].

Axborot-atrof-muhit ob'ektlari va hodisalarining ko'rsatkichlari, xususiyatlari va holatlari to'g'risida ma'lumotlar majmui bo'lib, uning manbalari va taqdim etilish shaklidan qat'iy nazar, shaxs, predmet, fakt, voqea, hodisa va jarayonlar to'g'risidagi faktlarni o'zida aks ettiradi[2].

Yirik xalqaro korxonalarining markazlari bilan hamkorlikda raqamlashtirish yo'nalishidagi faoliyatda inson kapitalini rivojlantirish, shu jumladan. IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish, IT-korxonalar uchun institutsional sharoitlarni yaxshilash va ma'muriy to'siqlarni kamaytirishga alohida diqqat qilish zarur[3. – B.194.]. Hozirgi global butunjahon tendentsiyalarni hisobga olib, O'zbekiston uchun AKTdan jamiyatning barcha sohalarida jadal foydalanish, shuningdek, raqamli texnologiyalarning umumiy rivoji innovatsiyalar hamda jahon iqtisodiyotiga jadal sur'atlarda kirishi va integratsiyalashuvining harakatlantiruvchi kuchiga aylantiradi. Buning uchun Respublikada jadal sur'atlarda chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda, lekin dastlabki ilmiy asos va ilmiy tadqiqotlarsiz bu jarayonlarda yuqori samaradorlikka erishib bo'lmaydi.

Axborot texnologiyasi-axborotni to'plash, saqlash, izlash, unga ishlov berish va uni tarqatish uchun foydalaniladigan jami uslublar, qurilmalar, usullar va jarayonlar. Texnologiya-so'zi yunoncha ikki so'zdan-texnos (technt)-san'at, hunar va logos (logos)-fan, ta'limot so'zlaridan olingan

Innovatsion ongning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar bir qancha subyektlar bilan ijtimoiy-iqtisodiy aloqadorlikni vujudga keltiradi.

Birinchidan, innovatsion shaxs o'z hayotida innovatsiyalarni qabul qilayotgan, yaratayotgan, tatbiq etayotgan va tarqatayotgan shaxs.

Milliy mentalitetimizdagi ustoz-shogird an'alariga yangicha yondashuvning mazmun-mohiyati shaxs ongiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu an'alarining ijtimoiy maqomini ko'tarish, huquqiy asoslarini yaratish orqali muayyan ijobiy natijaga erishishi mumkin bo'ladi.

Ikkinchidan, innovatsion guruhlar–bir necha tashabbuskor, yangilikni boshlab beruvchi va amaliyotga tatbiq qiluvchilardan iborat bo'lgan ijodiy guruh bo'lib, bunday guruh innovatsion yondashuv asosida jamiyatda yangilikni boshlab beruvchi va ularni amaliyotga tatbiq etib, muayyan ijobiy natijaga erishuvchi kichik jamoa. Guruh doirasidagi intensiya–o'zaro ta'sir oqibatida kelib chiqadigan guruhning ijtimoiy ongini anglatadi. Innovatsiyalarning ilg'or yo'nalishlari va tendensiyalari, bu boradagi huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy amaliyot shakllarini o'zlashtirishda guruhlarining o'rni amaliy ahamiyatga egadir. Shu nuqtai nazardan, ilm-fan sohasida yoshlarni rag'batlantirishda shaxsiy mukofotlar bilan birgalikda ularning ustozlari va mansub bo'lgan ijodiy guruhlarini e'tiborga olish zarur bo'ladi. Masalaning yana bir qiziqarli tomoni, iqtisodiyot bo'yicha berilgan Nobel mukofotining 26 tasi ikki kishilik ijodiy guruhlariga, 17 tasi 3 kishilik jamoaga, 3 tasi esa 3 kishidan iborat tadqiqotchilar guruhiga berilgan. Bunday kreativ guruhning tarkibi ijodiylik, kreativlik va innovatsiyaning yadrosi hisoblanadi. Ular yangi g'oyalar, murakkab vazifalarni bajara olish xususiyatlariga ega bo'lib, ma'lum "ijodiy etnos"ni tashkil etadilar.[4. –C. 22.] Bunday tadqiqot guruhlari yetakchilik xususiyatlariga ega bo'lgan holda, ijtimoiy hayotning zamonaviy ehtiyojlariga javob bera oladigan va intellektual potentsiali kuchli bo'lgan kreativ

mazmunda fikrlovchi shaxslarni birlashtira olishi bilan innovatsion jamiyat shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsata oladilar. Ular jamoaga yuksak yutuqlarni olib kelishi mumkin.

Jahon miqyosida sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlar, har bir mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasini ushbu yo'nalishga moslashtirishni talab etmoqda. Inson kapitali kontseptsiyasi milliy iqtisodiyotni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va uni samarali faoliyat yuritishida inson resurslarining o'rnini yaqqol belgilab bermoqda. Shu bilan birga, mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlanishini ta'minlash mehnat bozorini xalqaro miqyosda ro'y berayotgan islohotlarga bog'liq qilib qo'ymoqda. Darhaqiqat, bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu boradagi o'zgarishlardan, Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan vazifalardan kelib chiqib, joriy yil 12 yanvarda Vazirlar Mahkamasi tomonidan "Ilmiy-innovatsion ishlanma va texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishning samarali mexanizmlarini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Mazkur qarordan ko'zlangan maqsad, innovatsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish, innovatsion muhitni yaxshilash, ilmiy-tadqiqot faoliyatining samaradorligi va sifatini oshirish, ilmiy hajmdor mahsulotlarning ichki va tashqi bozorlarida raqobatbardosh ilmiy-amaliy natijalar olish uchun zarur shart-sharoitlar yaratishdan iborat.

Innovatsion muhitni rivojlantirish va yangi g'oyalarni ommalashtirish borasida sohaga oid zamonaviy ilmiy yondashuvlarni chuqur tadqiq etish ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. "Kelajak tadqiqotlari Evropa jurnali" ("European Journal of Futures Research"), [6] "Uch qirrali spirali" ("Triple Helix") jurnali, [7] "Targeting, o'lchov va tahlil jurnali" ("Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing")da [8] e'lon qilingan maqolalar va shu kabi boshqa tadqiqotlarning ilmiy ahamiyati shundan iboratki, ular soha doirasida xalqaro maydondagi tendensiyalarni kuzatish, tahlil qilish imkonini beradi. Innovatsiya insoniyat yaralgandan buyon mavjud. "Bizning ajdodlarimiz ham jamiyat hayotini o'zgartirgan yoki oldinga siljitgan, o'zlari yashagan davrga xos yoki bazaviy innovatsiyalar bilan shug'ullangan. Masalan, eramizdan avvalgi 1200 yillarda temir quyish texnologiyasining yaratilishi insoniyat tarixida juda katta o'zgarishlarga sabab bo'lgan" [9]. Shuni alohida ta'kilash joizki, mamlakatimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan renessans davrida ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan kashfiyotlar hamda ilmiy farazlar O'zbekiston kelgusida dunyo tamadduniga navbatdagi salmoqli hissasini qo'shishini kafolatlaydi. Shuning uchun ham mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash orqali ushbu jabhada yuzaga kelgan bo'shliqni to'ldirish vazifasi bugungi kunning dolzarb masalasi.

Innovatsion taraqqiyotga xizmat qiladigan loyihalar, avvalo, yuksak ilmiy salohiyat va chuqur tafakkurga ega bo'lgan yoshlar va olimlarda g'oya sifatida namoyon bo'lmoqda. Fikrni yakuniy loyihaga aylantirish va uni amalga oshirish qo'llab-quvvatlashni talab etadi.

Shuningdek, ta'kidlash lozimki, yurtimizda yosh avlod vakillarining to'laqonli bilim olishi, kerakli manbalar va adabiyotlardan foyda olinishini ta'minlash, ularga mavjud sharoitlardan kelib chiqqan holda imkoniyat yaratish, respublika hududlarida faoliyat yuritayotgan o'quv muassasalaridagi Internetga ulanish hamda o'quv, axborot, ta'lim va zamonaviy onlayn darslik va ma'lumotlarni olish bo'yicha mavjud muammoni hal qilish maqsadida "Internet Q-Box" loyihasi ishlab chiqildi.

"Yoshlar akademiyasi" tomonidan amalga oshirilayotgan loyihalarning aksariyati hududlarda o'g'il-qizlarning intellektual, ilmiy, ijodiy salohiyatini oshirish, ularni jamiyatda

olib borilayotgan islohotlarning faol yetakchilariga aylantirishga qaratilgan. Ana shu maqsadda hukumat qarori bilan bugun respublikaning har bir hududida bosqichma-bosqich Yoshlar texnoparklari tashkil etilyati. Chekka hududlarda istiqomat qiladigan yigit-qizlarni mamlakatimiz rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan soha va yo'nalishlar bo'yicha o'qitishga qaratilgan “Texnobus” innovatsion ta'lim avtobusi faoliyati yo'lga qo'yildi. Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan moliyalashtirilgan loyiha egalarining ishlanmalarini takomillashtirishlari uchun bir qancha laboratoriyalar xizmatlari yo'lga qo'yilgan. Xususan, ilmiy tajribalar olib borayotgan yosh olimlar “Aviatsion va kosmik”, “Uchuvchisiz uchish qurilmasi” (dron), “3D prototiplashtirish”, “Informatsion texnologiyalar”, “Robototexnika”, “5G” o'quv-tadqiqot laboratoriyalaridan foydalanish imkoniyatiga ega.

Yosh iqtidor sohiblarini inovatsion tadbirkorlik sohasiga tizimli jalb qilish, iqtidorli yoshlarni ishbilarmonlar va yetakchi olimlar bilan hamkorlikda ish yuritishi uchun yagona tizim yaratish, ishlab chiqarish sohasiga yuqori texnologiyalarni tatbiq etish va ilmiy tadqiqotlarga yoshlarni jalb etish hamda ilmiy-texnik va inovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun platformalar yaratish maqsadida “Startup” loyihalari tanlovi tashkil etib kelinmoqda.

Ta'kidlash joiz, yoshlarning inovatsion salohiyatini oshirishda intellektual ta'lim ham muhim o'rin tutadi. Ma'lumki, intellektual ta'lim aqliy salohiyatni oshirish, bilim berish va individning ruhan rivojlanishiga qaratilgan ta'lim metodlari majmuasi hisoblanadi. Bunda ta'lim beruvchining ta'lim oluvchiga tizimli, maqsadli bilvosita va bevosita ta'sir etishi intellektual salohiyatni shakllantirish va rivojlantirish omili sifatida xizmat qiladi.

Jamiyatda turli zararli g'oya va soxta qadriyatlar keng tarqalishi yoshlarning axloqiy ongining buzilishiga olib kelmoqda. Bu Internet va boshqa OAV lardan kirib kelayotgan salbiy ruhdagi axborotlar misolida yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Mobil telefonlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali mentalitetimizga yot turli xil buzg'unchi g'oyalarni hamda yoshlar xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi behayo foto, audio va video materiallar tarqalmoqda. So'nggi paytlarda zo'ravonlik, beshavqatlik va behayolikni targ'ib qiluvchi video materiallarning keng tarqalishi kuzatilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarning inovatsion salohiyatini oshirish uchun sohadagi zamonaviy xalqaro tendensiyalarni tadqiq etish, axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish hamda jabhaning siyosiy liderlarini tayyorlash, elektron intellektual ta'limni tashkil etish, yoshlar orasida innovatorlarni izlash va kashf qilish, innovatsiyalarni targ'ib qilish, yoshlarda tashabbuskorlikni rivojlantirish, turli zamonaviy kashfiyotlarni targ'ib etish, yangi g'oyalarni yaratish va ularni hayotga tatbiq etish kabi vazifalarni bajaruvchi nodavlat notijorat teleradiokanal tashkil qilish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Hozirgi dunyoda innovatsion taraqqiyot modellarini joriy etish, ilg'or g'oyalarni, “nou-xau” va “aqli” texnologiyalarni eksport qilish hisobidan tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan davlatlar soni tobora ortib boryapti. Tan olishimiz kerak, ma'lum muddat mamlakatimizda bu yo'nalishda amalga oshirilgan ishlar qoniqarli bo'lmadi. Shu bois, davlatimiz rahbari o'z lavozimiga kirishgan dastlabki yillardanoq bu yo'ldagi dolzarb muammolarni hal etishga qat'iy chog'landi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Энциклопедияси. – Тошкент: ЎЗМЭ, 2000. Ж.1.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни. 2002 йил 12 декабрь.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Тошкент: O'zbekiston, – 2021. – Б.194.
4. Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. –Москва: Классика XXI, 2005. –С. 22.
5. Leijten, J. Innovation policy and internationalrelations: directions for EU diplomacy. Eur J Futures Res (2019) 7: 4. <https://doi.org/10.1186/s40309-019-0156-1>
6. Tamtik, M. Innovation policy is a team sport' – insightsfrom non-governmental intermediaries inCanadian innovation ecosystem. Triple Helix (2018) 5: 8. <https://doi.org/10.1186/s40604-018-0062-8>
7. Verleye, G. & De Marez, L. J. Diffusion of innovations: Successful adoption needs more effective soft-DSS driven targeting. Target Meas Anal Mark (2005) 13: 140. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jt.5740139>.
8. Murodxo'jayev X.A. Inovatsion rivojlanish–bu kelajak poydevori. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika qo'mita sayti. URL: <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/3581-inovatsion-rivozhlanish-bu-kelazhak-poydevori>.

“SHAXS” VA “MULOQOT MADANIYATI” TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI

*Normatov Sanjar Abdug'ani o'g'li – Jizzax davlat pedagogika instituti
“Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi” kafedrasi o'qituvchisi, O'zbekiston*

Аннотация

Ushbu maqolada Shaxslar o'zaro bir-biri bilan muloqot qilishi, o'z o'y-fikrlarini, istak va hohishlarini bir-biriga yetkazishi. Yani ayrim kishi muayyan ijtimoiy guruh, millat, xalq, davlat, jamiyatning qandayligi va istiqbolida qay darajada turishi, shaxslar o'rtasidagi muloqotning qanday prinsiplar asosida o'rnatilganligi haqida fikr va muloxoza yuritadi.

Kalit so'zlar: muloqot, til, munosabatlar, hamkorlik, shaxs, jamiyat, verbal, noverbal, bag'rikenglik, aloqa, muvozanat, inson

THE CONTENT OF THE CONCEPTS OF "PERSONALITY" AND "COMMUNICATION CULTURE"

Annotation

In this article, individuals communicate with one another, conveying their thoughts, desires, and desires to each other. That is, some people reflect and discuss the extent to which a particular social group, nation, people, state, society stand and what principles are established in communication between individuals.

Keywords: communication, language, relationships, cooperation, individual, society, verbal, noverbal, tolerance, communication, balance, human

Insonning o'z o'zini anglashi shaxslararo munosabatlarning yaxshilanishi turli-tuman ijtimoiy munosabatlarning qaror topishi va mustahkamlanishida muloqot bosh bug'in bo'lib

hisoblanadi. Yani ayrim kishi muayyan ijtimoiy guruh, millat, xalq, davlat, jamiyatning qandayligi va istiqbolida qay darajada turishi, ular o'rtasidagi muloqot madaniyatining qanday prinsiplar asosida o'rnatilganligiga bog'liq.

Shaxs tushunchasi uning ma'no mazmuni bugungi kunga qadar xar xil talqin qilingan. Bu tushunchani shakillantiruvchi o'zagi qadimgi tarixiy davrlarga borib taqaladi va muayyan bosqichlarni o'z ichiga olgan holda shakllangan ya'ni odam rivojlanish tadrijiy evaluytsiyasini qamrab olgan holda bosqichma bosqich vujudga kelgan. Zero inson zoti davrlar osha ijtimoiy mavjudotga aylandi. Bu ilmiy dalillar va ma'lum ma'noda faraziyalarga tayanadi, Tealogik nuqtaiy nazardan esa insonni yaralishi ilohiylik asosida talqin qiladi[1]. Uning yaratuvchining mo'jizasi ekanligiga ishora qiladi. Inson zotining individ sifatida o'zini takomillashtirib borishi uning shaxs sifatida shakllanishiga asos bo'ladi. Shaxs tushunchasiga falsafiy lug'atda quydagicha ta'rif berilgan: O'zining ijtimoiy shart sharoitga bog'liq bo'lgan va individual suratda ifodalangan sifatlarga yani intellektual, emotsional, va irodaviy sifatlarga ega bo'lab odam[2].

Umuman falsafiy antropologiyaning[3] o'rganish obyektlaridan biri bu shaxs tushunchasi hisoblanadi. Moddiy dunyodagi inson shaxsiyati va uning yaratuvchanlik qobiliyati doimo fan nuqtaiy nazaridan markaziy o'rinda bo'lib kelgan. Inson falsafiy munosabatlarning mohiyatini ochish jarayonida shaxs xususiyatlarini va uning sifatlarini anglash muhim hisoblanadi chunki borliqdagi barcha mavjudotlar va inson o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni anglash iduvid va shaxsning yashab qolish mohiyatini tushinishga yordam beradi.

Falsafa tarixida inson shaxsiyatini o'rganish muammosi eng dolzarb va ko'p qirrali muammolardan biri hisoblanadi. Har bir fan nuqtaiy nazaridan shaxsning tabiati va mohiyati o'ziga xos tarzda tushunadi bu yondoshuv psixologiya pedagogika, siyosatshunoslik, sotsiologiya, tarix va boshqa ijtimoiy gumanitar fanlarga ham hosdir. Falsafada shaxsni umumiy va unversallik asosida munosabatlar tizimini tadqiq etsa boshqa fanlar esa shaxsni o'zlarinig tadqiqot mavzusiga asoslangan holda tor mutaxislik nuqtaiy nazaridan talqin qiladi. Bizningcha shaxsni obyektiv nuqtaiy nazardan oladigan bo'lsak shaxs jamiyatda shakllanadi rivojlanadi va faoliyat ko'rsatadi. Shaxs ijtimoiy munosabatlarning subyektif sifatida o'ziga xos induvidal xususiyatlar bilan o'zligini namoyon qiladi. Ekzissetalizim falsafasi vakillaridan biri N.A.Berdiyevning fikricha "Shaxs ijodiy inergiya markazi bo'lib" ma'naviy axloqiy hodisadir. Inson mohiyati bevosita erkinlik va ijodiylikni tashkil qiladi shaxs tushunchasini izohlaydi"[4].

K.Marks shaxsning mavjudligini bevosita ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida ko'radi[5]. E.Fromning fikricha, "Altruist odam shaxsiyatiga alohida e'tibor bergan holda uni optimist harakter mavjudligi va u hayotga qiziquvchan, xushfe'l, hayratlanish qobiliyatini yo'qotmagan shaxs sifatida talqin qiladi"[6]. Bunday odamlaraing ichki ruhiy holati faqat ijobiy bo'lib. Har qanday qiyinchiliklarga dosh berishga qodirdir. Jamiyatning inqiroz holatlarida bunday shaxslar odamlarga dalda berib, ruhiy ko'tarinkilik holatini jamiyatda ko'paytiradilar. Bunday shaxslarni Fromm jamiyat taraqqiyotining harakatlantiruvchi kuch, deb hisoblaydi[7]. Induvidning shaxsiyati u hayot kechirayotgan jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar ta'siri ostida shakllanadi. Bu munosabatlar ob'ektiv bo'lib, o'z oldiga qo'ygan maqsadi asosida olib borgan faoliyati bilan belgilanadi. Shu bilan birga jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar ta'sirida bo'lishi yoki ularga ta'sir ko'rsatishi, o'zgartirishi va rivojlantirishi ehtimolini ham hisobga olish lozim. F.Engles va K.Marks tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy

faoliyat munosabati subyekti to'g'risidagi nazariyasiga ko'ra shaxs va jamiyatning o'zaro munosabati asosida shaxs shakllanishi yani shaxs ijtimoiy munosabatlar maxsuli ekanligini bildiradi[8].

Shaxsning o'ziga xosligi uning genetik va fiziologik xususiyatlari uning o'z-o'zini tutish madaniyati va ongida nomoyon bo'ladi. Gegel metafizikasi qadriyat masalasida shaxs murakkab yaxlitlik sifatida ko'radi. Gegel tasavuricha ayni shu yaxlitlik oliy darajadagi shaxsning namoyon bo'lishiga sababchi bo'ladi.

Biz bu oliy shaxsni metafizik mavjudot deb olsak jamiyatdagi qadriyatlar uning a'zolarining umumiy qiymati bilan o'lchanadi ana shunday vaziyatda davlat maqsad emas vositaga aylanadi. Umiy ma'noda Gegel shaxsni davlat taqdiriga ta'sir ko'rsatuvchi real kuch sifatida baholaydi[9]. Neofreydizimning yirik vakillaridan biri Erik Erikson tushuntirishicha, "individning shaxs darajasiga ko'tarilishi inson umrining daslabki yillari bilan chegaralanib qolmaydi, balki bosib o'tgan butun hayotini qamrab oladi"[10].

XIX asrning dastlabki choragida Amerika va G'arbiy Yevropa davlatlarida shaxs va uning mohiyati to'g'risida ilmiy konsepsiyalar va nazariyalar yaratilishiga qaramasdan, shaxs fenomeni umumiy yaxlit o'rganishga bo'lgan extiyoj ortib boraverdi. Shunday bir vaziyatda K.K.Plotonov, B.G.Anonev, L.Bejevichlar shaxs muammosini o'rganuvchi fan psixologiya degan fikirni ko'tarib chiqdilar[11]. Bu bir yoqlama fikrlash ta'sir doirasida, shaxs-psixologik jarayonlar, holatlar, xususiyatining yig'indisi degan xulosaga kelinadi.

Bizningcha bunday xulosaga kelish ham mutloq to'g'ri emas chunki shaxs bu murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy individ bo'lib uning mohiyatini bir fan doirasida ochib bo'lmaydi. U bilan qiziquvchi barcha fanlar asosida unga kompleks yondoshuv ta'lab etildi.

Shaxs o'zining ijtimoiy mohiyati va faoliyati bilan boshqa kishilardan ajralib turuvchi fenomen hisoblanadi; shaxsning ijtimoiy-ruhiy noyobligini shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayoni bilan uzviy aloqador; har bir shaxs yashab turgan muhit ta'sirida tarbiyalanadi va uning noyobligi ham yashash muhiti bilan taqozolanadi; o'z millatiga xos bo'lgan xususiyatlarni o'zida mujassam etmagan va milliy ruhiyatga ega bo'lmagan odamni uning millatdoshlari shaxs sifatida tan olmaydi hamda u umuminsoniy taraqqiyotga ham o'z hissasini qo'shmaydi.

Bizning kundalik hayotimizni muloqotsiz ta'savvur qila olmaymiz. Insonlar o'rtasidagi barcha aloqalarning asosiy markazida o'zaro muloqot qilish orqali ma'lumotlar almashish turadi. Muloqot tushunchasiga tarifi Falsafa qomusiy lug'atida quydagicha keltirilgan "Muloqot bu subyektlarga xos bo'lgan o'zaro yani bir shaxsning boshqa inson bilan munosabatda bo'lish usuli" sifatida ta'rif berilgan bo'sa[12]. Psixalogik lug'atda esa Muloqot — belgilar tizimi orqali subyektlarning o'zaro ta'sirlashuvi[13]. Psixologiyaga oid kitoblarda: "Muloqot – hamkorlikda faoliyat ehtiyoji bilan taqozolangan aloqa o'rnatish va uni rivojlantirish jarayoni; muloqot belgilar tizimi orqali sub'ektlarning o'zaro ta'sirlashuvi. Muloqot-kamida ikki kishining o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, bu ta'sir davomida axborot almashinadi, munosabat o'rnatiladi va rivojlantiriladi, tugatiladi yoki korreksiyalanadi" – degan ta'riflar berilgan.

Ijtimoiy psixalogik tushunchalar lug'atida esa muloqotga quydagicha tarifi berilgan "Muloqot bu guruhlar yoki shaxslar o'rtasidagi ma'lum bir jarayon bo'lib. Bunda insonlar hayoti davomida aqliy salohiyati natijasida ortirilgan tajriba asosidagi o'zaro ma'lumotlar, mulohozalar, fikrlar va o'z his tuyg'ularini ifodalash jarayonidagi munosabatlar nazarda tutiladi[14].

Muloqot ikki yoki undan ortiq odamlar o'rtasidagi bilish yoki affektiv-baholash xususiyatiga ega bo'lgan axborot almashinuvida ularning o'zaro ta'sirlashuvi sifatida ta'riflanadi yana bir boshqa tarifda esa muloqot – odamlar o'rtasida hamkorlik faoliyati ehtiyojidan yuzaga keladigan va axborot almashinuvi, o'zaro ta'sirning yagona yo'lini ishlab chiqish, boshqa odamni idrok qilish va tushunishdan iborat bo'lgan aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishning murakkab, keng qamrovli jarayoni deyiladi. Muloqot mazmuniga tirik mavjudotning ichki motivatsion yoki emotsional holati haqidagi ma'lumotlar kirishi mumkin. Muloqot orqali bir tirik mavjudotdan ikkinchisiga, tirik mavjudotni ma'lum tartibda aloqaga kirishishga yo'naltiruvchi, ularning emotsional holatlari (mamnunlik, shodlik, g'azab, qayg'u, hijron va shu kabilar) haqidagi ma'lumotlar o'tishi mumkin. Bunday axborot odamdan odamga yetkaziladi va shaxslararo aloqalar o'rnatish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib muloqot ikki kishining bir biri bilan o'zaro axborot almashgan holda suhbatlashishiga va fikr almashishi aytiladi.

Muloqot bu suhbatdosh bilan ma'lum mavzuni to'liq anglab yetishi uchun dalillar, g'oyalar, takliflar, so'rovlar, ma'lumotlar shikoyatlar va boshqalarni bir kishidan boshqasiga o'tkazish yoki o'zaro ma'lumot almashishga aytiladi.

Xulosa qilish uchun, muloqot madaniyati, ijtimoiy, falsafiy va insonlararo munosabatlarda muhim ahamiyatga ega bo'lgan prinsiplarga asoslanadi. Bu prinsiplar, insonlararo munosabatlarda sodiq, ishonchli, insoniy bo'lishni, ozodlik, adolat, barqarorlik va yuqori darajadagi munosabatlarni ta'minlashni, insonlarga muhim qadriyat sifatida boshqa shaxslar fikrlarni hurmat qilishni, boshqalarning qarorini tushunishgan holda to'g'ri qabul qilishni va boshqalarning fikrini eshitishni o'rgatishni talab qiladi. Muloqot madaniyati, shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish, jamiyatda ma'lum ma'noda munosabatlarni ijobiy va tizimli bo'lishini ta'minlaydi. Shu ma'noda shaxs muloqot madaniyatining to'g'ri shakllanishi insonlar o'rtasidagi munosabatlarning ijobiy jihatdan yangi darajalarga ko'tarilishiga sabab bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Westminster Handbook to Evangelical Theology. – Louisville: Westminster John Knox Press, 2004. – P.88.
2. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/12593-2021-06-03-10-00-58>
3. Edelmann B. Philosophical Anthropology//The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2016.// <https://plato.stanford.edu/entries/philosophical-anthropology/>.
4. Чориев А. Инсон фалсафаси II мустақил шахс. – Т.: Чинор, 2002. – Б.5.
5. Marx Karl. Economic and Philosophic Manuscripts of 1844.// <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/preface.htm>. – April 9, 2023.
6. Fromm E. The art of loving. – New York: Harper & Row, 1956.
7. Po'latova D.A., Ro'zmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. – Toshkent.: «Fan va texnologiya», 2018. – Б.406
8. Marx, K., & Engels, F. (1970). The German Ideology. New York: International Publishers.
9. Po'latova D, Ro'zmatova. G. G'arb falsafasi tarixi. -T: «Fan va texnologiya», 2018, 459 bet
10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: 1996. С. 114

-
11. Платонов К., Анонев Б. и Беевич Л. (1977). Проблемы личности в современной психологии. Москва: Наука. С.48
12. Философский словарь 6-Изд. – М., 1991. – С.208-309.
13. Maxsudova.M. Muloqot psixologiyasi. O'quv qo'llanma. – T.: «Turon-Iqbol» nashriyoti, 2006. – Б.5.
14. Коллектив, личность, общение: Словарь социально-психологических понятий. – Л., 1987.

OILADA ONA VA FARZAND MUNOSABATLARIDA TARBIYANING O'RNI

*Pardayeva Sevvara – Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti
“Falsafa, tarbiya va huquq ta’limi” kafedrasi o‘qituvchisi, O‘zbekiston*

Annotatsiya

Oilaviy munosabatlarda ona va bola tushunchasi. Tarbiyada oilaning ahamiyati. Onalar zimmasiga yuklatilgan mas’uliyat va farzandlarning onalar oldidagi burchlari. Ona va farzand tarbiyasi yoritilgan ilmiy va badiiy asarlar hamda ularda tarbiya masalasining yoritilishi, Alisher Navoiy asarlarida tarbiya masalasi.

Kalit so‘zlar: Oila tushunchasi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Oila Kodeksi. Onalik va bolalik munosabatlari. Tarbiya. Ona va farzand munosabatlari

РОЛЬ ВОСПИТАНИЯ В ОТНОШЕНИЯХ МАТЕРИ И РЕБЕНКА В СЕМЬЕ

Аннотация

Понятие матери и ребенка в семейных отношениях. Значение семьи в воспитании. Обязанности матерей и обязанности детей перед матерями. Научные и художественные работы о воспитании матери и ребенка и проблеме воспитания в них, проблема воспитания в творчестве Алишера Навои.

Ключевые слова: Понятие семьи. Конституция Республики Узбекистан. Семейный кодекс. Отношения материнства и детства. Воспитание. Отношения матери и ребенка

THE ROLE OF EDUCATION IN THE RELATIONSHIP OF MOTHER AND CHILD IN THE FAMILY

Annotation

The concept of mother and child in family relations. Importance of family in upbringing. Responsibilities of mothers and duties of children to mothers. Scientific and artistic works on the education of mother and child and the issue of education in them, the issue of education in the works of Alisher Navoi.

Keywords: Concept of family. Constitution of the Republic of Uzbekistan. Family Code. Motherhood and childhood relations. Education. Mother and child relationship

Oila va oilaviy munosabatlar bilan bog‘liq masalalar qancha yoritilsada, yana va yana muhokama-yu o‘rganishlarni talab qilayotgani bejiz emas, chunki axborot asrida yashayotgan jamiyat va jamiyatni tashkil etgan insonlar jamoasi bilan bog‘liq muammolar yangilanib

bormoqda. Oilaviy munosabatlarni tadqiq etgan mutaxassislar tomonidan oilaga berilgan ta'riflar talaygina. Masalan, O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasida oilaga shunday ta'rif berilgan: "Oila - nikoh yoki tug'ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orining birligi, o'zaro yordami va ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga bog'langan". Aynan bu izohda ham ma'naviy mas'uliyat, ya'ni tarbiya masalasi nazarda tutilgan. "Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari - inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a'zolarining turmush sharoitini va bo'sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsada, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta'sirida o'zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o'zgarib mos oila tipini, oilaviy munosabatlarni o'rnatadi."

Darhaqiqat, o'zbek xalqida bola tarbiyasida onaning o'rni muhim ahamiyatga ega. Oila kichik bir maskan, maqolada yoritilish nuqtayi nazaridan ota - ona va farzand emas aynan ona va farzand munosabatini, onaning farzand tarbiyasidagi o'rni nazariyasidan chekingan holda ona va farzand munosabatlarida tarbiyaning o'rni mavzusiga to'xtalishni afzal bildim. Chunki farzandlar ham onaning to'laqonli shakllanishida bevosita (to'g'ridan-to'g'ri muloqot, suhbat, faoliyat)yoki bilvosita (bobo- buvi yoki yaqin qarindoshlari davrasida farzandiga nisbatan munosabatni baholanishi orqali)ishtirok etadilar.

"Go'zal xulq va tarbiyali onaning xislatlari, yaxshi fe'l-atvori farzandlarida ham namoyon bo'ladi. Ular ham onalarining go'zal xislatlariga ega bo'ladilar. Tabobat fani onadagi turli ichki xastaliklar bolada ham bo'lishini isbotladi. Irsiyat fani onadagi ichki xastaliklar bilan birga undagi ruhiy, ma'naviy jihatlarining ham bolada takrorlanishini isbotlagan. Bu tarbiyani bola tug'ilmasidan oldin, hatto oila qurmasdan oldin boshlash kerak, degani emasmi?"

Nasihat deganda biz kattaning yoshga o'gitini tushunadigan bo'lib qolganmiz. Keksaroq odamga nasihat qilish bizga g'alati tuyuladi. Holbuki tarbiya keksalar uchun ham zarur. Tarbiya ma'lum yoshga yetgach to'xtamaydi. Barchamiz yaxshi biladigan "Beshikdan qabrga qadar ilm egalla" deyilguvchi hadisi sharif bizlarni shunga da'vat etadi. Alhol, ilm olish ham tarbiyaning muhim asosidir".

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 17-moddasida ko'zda tutilgan: "Nikohlanuvchi yoshlar tibbiy ko'rikdan faqat ularning roziligi bilan o'tkaziladi" – degan qoidadan kutilgan maqsad muddao g'oyat qutlug'dir. Bu masala qadimdan o'zbek xalqiga mos narsa bo'lib, bu haqida Sohibqiron Amir Temur o'z tuzuklarida yozadi: «Kelin izlamoqqa etibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. ...Sog'lik..., jismonan kamolotini aniqladim, barcha qusurlardan holi bo'lsagina kelin tushurdim». Bu so'zlarda o'z qonining tozaligini saqlash, uning aynishiga yo'l qo'ymaslik va uni oldini olishga intilishini ko'rish mumkin. Bu qoida mohiyatan jamiyatda sog'lom oilani shakllantirish, sog'lom avlodni dunyoga keltirish va ularni barkamol bo'lib tug'ilishini ta'minlashga qaratilgan ananadir.

Bu borada ayniqsa Yusuf Xos Xojibning «Qutadg'u bilig», Kaykovusning «Qobusnoma», Shayx Sa'diyning «Guliston» va «Bo'ston», Abdurahmon Jomiyning «Bahoriston», Husayn Koshifiyning «Ahloqi Muhsiniy», Jaloliddin Dovoniyning «Ahloqi dovoniy», Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning «Adab as-solihiy» va Alisher Navoiyning «Mahbub ul-qulub» va «Hayrat ul-abror» kabi asarlari o'zbek milliy axloqini, ma'naviyatini va qadriyatini yuksaltirishda katta e'tiborga molik shoh asarlardir. A. Navoiy o'z asarlarida ota-onaning yaxshi sifatlarini ulug'laydi. Bunday sifatlarining ularda jamuljam bo'lishi bola

tarbiyasida muhim rol o'ynashini ko'rsatib o'tadi. Oila tarbiyasi kabi katta masuliyat birinchi navbatda ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o'rinda bir narsani aloh'ida aytish kerakki, bolalar tarbiyasida asosiy tasirchan kuch-qudrat bu – Onadir. Bu haqida uning ayollar haqidagi fikrlari diqqatga sazovordir, sababi : «Yaxshi xotin-oilaning davlat va baxti. Uy egasining xotirjamligi va osoyishtaligi undan. Husnli bo'lsa, ko'ngil ozig'i, xushmuomala bo'lsa, jon ozig'idir. Oqila bo'lsa, ro'zg'orda tartib-intizom bo'ladi. U beandisha bo'lsa, ko'ngil undan ozor chekadi, yomonlik axtaruvchi bo'lsa, undan rux azoblanadi. Agar mayxo'r bo'lsa, uy odobliligi yo'qoladi, aqlsiz bo'lsa, oila rasvo bo'ladi.»

Alisher Navoiy oiladagi ayrim illatlarni va o'zaro kelishmovchiliklarni bola tarbiyasiga salbiy ta'siri va uning buzilishiga sabab bo'luvchi asosiy omillar haqida ham yozadi. Yaxshi va yomon xulqlar va ularning kelib chiqishi sabablarini ko'rsatib beradi. Bolada paydo bo'ladigan yomon xulqlarni oldi olinmasa, bora-bora illatga aylanadi deb uqtiradi. Hatto ularning ota-onalarining sog'ligi, ma'naviyatidagi qusurlar sabab bolaning kamolatga kelishida qaytarib bo'lmas ayanchli nuqsonlar hosil qilishini aytib o'tadi, bu quyidagi baytida ham o'z ifodasini topgan:

Kim, «Kuchuk birla xo'tikka qilsa ming tarbiyat, It bo'lur dog'i eshak, bo'lmas aslo odami» Bola tarbiyasi ota-onalar oldida turgan olijanob vazifadir, deydi. Mana shu o'rinda A. Navoiyning bir baytlarini keltirib o'tsak:

Ulga erur tiflga shoista ish
Bilki kichiklikda erur parvarish
Qatraga chun tarbiyat etdi sadaf
El boshiga chiqquncha topdi Sharaf

Bu misralarga tushuncha berib o'tsak: Tifl - bolani kichikligidan yaxshi tarbiyalash, sadaf- qatoriga kirgan qatra durlar singaridir va odamlar orasida ulug'lanishi, ezozda bo'lish sharafiga muyassar bo'ladi. Xuddi shuningdek, ota-ona go'yo sadaf, bolalar esa ularning bag'ridagi qatralar-durlardir.

Ona va farzand munosabatlarining do'stona tarbiya asosida bo'lishi farzandlarning kelajak hayotiga ijobiy ta'sir qilishi ayni haqiqat. Bugungi kunda TV va internet tarmog'i orqali tajovuzkor onalar haqida videoroliklarga tez-tez duch kelmoqdamiz afsuski. Bu bizning bolajon o'zbek xalqi qadriyatlariga butunlay zid bo'lgan tushunchadir. Onalarning farzandiga nisbatan tajovuzkorlik munosabati bolalarning psixologik tarbiyasiga jiddiy tahdid solishi psixologik aksiomadir. Ota-onalar o'z farzandlarini cheksiz mehr-muhabbat va shafqat bilan tarbiya qilib o'stirialargina har bir farzandning zimmasiga ham aqlan, ham shar'an o'z ota-onalariga nisbatan behisob burch va vazifalar yuklanadi. Jumladan Qur'oni Karimning bir qancha oyatlarida onalarimizga yaxshilik qilishga buyuriladi. Alloh taolo ota-onaga zinhor ozor bermaslik va ularning so'zlari-yu fe'llarini hech bir malol olmaslikka buyurib, quyidagicha xitob qiladi: «Rabbingiz, Uning O'zigagina ibodat qilishingizni hamda ota-onaga yaxshilik qilishni amr etdi. (Ey inson!) Agar ularning biri yoki har ikkisi huzuringda keksalik yoshiga yetsalar, ularga «Uf!»dema va ularni jerkima! Ularga (doimo) yoqimli so'z ayt!» (Isro, 23). Darhaqiqat, buyuk faylasuf Maksim Gorkiy aytganidek, «Jahonning butun g'ururi onalardan. Quyoshsiz gullar ochilmaydi, sevgisiz baxt yo'q, onasiz shoir ham, qahramon ham bo'lmaydi».

**ABDURAUF FITRATNING “OILA YOKI OILANI BOSHQARISH TARTIBLARI”
ASARINING UZLUKSIZ MA’NAVIY TARBIYADAGI O‘RNI**

*Toshmirzayev Husan Rustamovich – Jizzax davlat pedagogika universiteti
2-kurs magistranti, O‘zbekiston*

Annotatsiya

Ushbu maqola XX asr buyuk jadid ma’rifatparvarlaridan biri Abdurauf Fitratning “Oila va oilani boshqarish tartib - qoidalari” asaridagi oilaviy hayot va oila tarbiyasidagi qarashlarini tahlil qilib, bugungi davr insonlarning oilaviy munosabatlarida kerak ekanligini ko’rsatishga harakat qilindi. Fitrat bola tarbiyasini uch qismga bo’lib, ularning har birining ahamiyati haqida fikrlar bildiradi.

Kalit so’z: Oila, oilaviy tarbiya, farzand tarbiyasi, axloqiy tarbiya, er-xotin va bolalar o’rtasidagi munosabat.

**РОЛЬ РАБОТЫ АБДУРАУФА ФИТРАТА «СЕМЬЯ ИЛИ ПРОЦЕДУРЫ
УПРАВЛЕНИЯ СЕМЬЕЙ» В НЕПРЕРЫВНОМ ДУХОВНОМ ОБРАЗОВАНИИ**

Аннотация

Эта статья одного из великих современных просветителей 20 века. Путем анализа взглядов Абдурауфа Фитрата на семейную жизнь и семейное воспитание в его труде «Семья и порядок семейного ведения - Правила» сделана попытка показать, что сегодняшняя эпоха необходима в семейных отношениях людей. Фитрат делит детское образование на три части и дает мнения о важности каждой из них.

Ключевые слова: Семья, семейное воспитание, воспитание детей, нравственное воспитание, супруг и отношения между детьми.

**THE ROLE OF ABDURAUF FITRAT'S WORK "FAMILY OR FAMILY
MANAGEMENT PROCEDURES" IN CONTINUOUS SPIRITUAL EDUCATION**

Annotation

This article analyzes the views of family life and family upbringing in the book "Family and family management rules" by Abdurauf Fitrat, one of the great modern enlighteners of the 20th century, and tried to show that today's era is necessary in the family relationships of people. Fitrat divides child education into three parts and gives opinions about the importance of each of them.

Keywords: Family, family education, child education, moral education, relationship between husband and children.

Oila bashariyat uzoq umr yo’lidagi ijtimoiy hodisalar o’rtasidagi eng munosib birlashuvdir. Insoniyat barcha zamonlar va makonlarda oilaviy munosabatlarda ma’lum axloqiy, diniy, huquqiy qoidalarga tayanib faoliyat yuritgan. Oila ma’naviyati yoki oiladagi urf-odatlar, an’analar, qadriyatlarni har bir xalq o’z mintaleteti, diniy va dunyoviy qarashlaridan kelib chiqib yaratganlar. Oila tarbiyasi va oilaviy munosabatlar haqida g’arb va sharq mutafakkirlari hamma davrlarda ham izlanishlar va tadqiqotlar olib borganlar. Oila tarbiyasiga oid

ko'plab ilmiy va badiiy adabiyotlar yaratilgan. Odob-axloq, ta'lim- tarbiya, madaniyat-ma'naviyat tushunchalarini singdiruvchi dastlabki obyektiv jamoa oila hisoblanadi.

Bu haqida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: «Respublikada xalqchil, adolatli jamiyatni bunyod etish — bosh vazifadir. Mehnatsevar va badavlat, ma'naviy yetuk va madaniyatli oila shu jamiyatning asosini tashkil qiladi» [1, 7-bet]

Oilada axloqiy tarbiya ko'pchilikning ishtiroki bilan amalga oshiriladi. Chunki unda Vatanga sadoqat, zamon kishisi bo'lish, kasbga fidoyilik, ittifoqlik, birlik, hozirjavoblik, hamfikrlilik, hamnafaslik, uyushqoqlik singari milliy mafkuramiz g'oyalari o'zlashtiriladi. Oilada axloqiy tarbiya olib borishda ota — onalar bolada uch fazilatning shaqllanishiga e'tibor qilishlari kerak:

- 1) Insoniylik;
- 2) Zamonaviylik;
- 3) Fidoyilik.

Bu uch fazilatga ega fuqaro axloqiy shaxs bo'ladi.

Fitratning «Oila» asarida oilaviy hayotning islohotidan bahs yuritilib, adib najot yo'llarini axtaradi. Fitratning oilaga nisbatan qarashlari zaminini Qur'onda shu masala bo'yicha olg'a surilgan fikr va g'oyalar tashkil etadi. Shuning uchun ham bu kitob o'z vaqtida taraqqiyparvar yoshlar tomonidan samimiy qarshi olingan. Oila asosini to'g'ri qurmasdan va yosh avlodni to'laqonli to'g'ri yo'lda tarbiyalamasdan turib, jamiyatni isloh qilish, uning rivojini tarqiyot sari yo'naltirish mumkin emas. Oxir-oqibatda millat taqdiri uning oilasining holatiga bog'liq. Bu g'oya Fitrat asarida o'z ifodasini topgan: «Har bir millatning saodati va izzati albatta shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik anashu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muazzam bo'ladi.» Oila, Fitratning talqinida, uch muhim komponentdan iborat:

- 1) Er.
- 2) Xotin.
- 3) Farzandlar [2, 18-b]

Oilaviy ishlarda murosa, or-nomus, iffat, andisha, bir damlik, hamjihatlik, hamfikrlik tushunchalari yaxshi bo'lishi birgina oilaning emas jamiyat, davlat, insoniyat kelajagi uchun bir xil ahamiyatga ega. «Mo'minlik va iffat, ya'ni diyonat va nomus bir oilaning saodati va intizomi uchungina emas, balki bir mamlakatning saodati va barqarorligi uchun ham lozim va zarurdir»

Farzand tarbiyasi haqida ko'plab fikr-mulohazalar, qarashlar mavjud. Farzand tarbiyasi har qanday jamiyatda ham asosiy bahs mavzusi bo'lib kelgan. Tarbiyani qachon va qanday boshlash lozim? Qanday usul va vositalardan foydalanish darkor? Diniy- dunyoviy ilm namoyondalari ko'pchiligi homiladorlik davridan tarbiyani boshlash haqida fikr bildirganlar. Bu borada davlatimiz ham «Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi»da bu davrni eng maqbul davr sifatida mamlakat ahamiyatidagi masala sifatida kiritadi. Homiladorlik davrida ayollar jismoniy, ruhiy, ma'naviy jihatdan qiyin ahvolga solinmasligi kerak.

Farzand tarbiyasi haqida «Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi»da quyidagi bosqichlarga bo'ladi.

1-bosqich. Homilador ayollar bilan olib boriladigan ijtimoiy, ma'naviy, ma'rifiy, tarbiyaviy konsalting ishlarini tizimli tashkil qilish. Ota-onani bola tarbiyasiga tayyorlash.

2-bosqich. Bola tug'ilganidan 3 yoshgacha bo'lgan davri uchun amaliy ishlar metodikasini ishlab chiqish va hayotga tatbiq qilish.

3-bosqich. 3-7 yosh bolalar bilan maktabgacha ta'lim muassasasi va oilada olib boriladigan tarbiyaviy hamkorlikni yo'lga qo'yish.

4-bosqich. 8-10 yoshli davrda boshlang'ich ta'lim o'quvchilari bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish.

5-bosqich. 11-18 yoshli yuqori sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar [2, 77 -b]

Oilada axloqiy tarbiyaning to'g'ri borishiga ikkinchi omil ota-onaning savodxonligidir. Agar ota-ona savodxon bo'lsa, oilada voyaga yetayotgan farzand ham axloqiy tarbiyalangan bo'lib o'sadi. Bugun buning uchun bizda sharoit yetarli, chunki oila boshliqlarining barchasi ma'lumotli, fuqarolarning savodxonligi talab darajasida. Faqatgina, ota-onalar o'z savodxonligini bugun bo'layotgan yangiliklar hisobiga boyitishlari va uni farzand tarbiyasiga tatbiq etish malakalarini oshirishlari kerak, xalos. Bunda faqatgina TV yoki radio eshittirishlar bilan cheklanib qolmasdan, kitobxonlik va gazetxonlikni yo'lga qo'yish lozim. Zero, ba'zi oilalarda ahvol shuni taqazo etadi.

Oila – har bir xalq, millatning davomiyligini saqlaydigan, qadriyatlar barqarorligini ta'minlaydigan, yangi avlodni dunyoga keltirib, uni ma'naviy, jismoniy barkamol qilib yetishtiradigan, ijtimoiy institutdir. Shunga kura, O'zbekiston Respublikasining «Oila kodeksi»da: «Ota-ona o'z bolalarining tarbiyasi va kamoloti uchun javobgardir. Ular o'z bolalarining sog'ligi, jismoniy, ruhiy, ma'naviy-axloqiy kamoloti haqida hamg'o'rlik qilishlari shart», - deb ta'kidlanadi [3, 142-b].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va islohetishdir. — T.: O'zbekiston, 2005.
2. Fitrat A. Oila T.: Ma'naviyat, 1998.
3. O'zbekiston Respublikasining «Oila kodeksiga sharhlar». — T.: Adolat, 2000.

INSONDA MEHR-MUHABBAT TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOIY MUHITNING O'RNI

Xalmatova Dildora Valiyevna – Jizzax DPU 2-bosqich magistranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada insonda mehr-muhabbat tuyg'usining shakllanishi, uning rivojlanishida tashqi muhit ta'siri, oilaning ahamiyati, ijtimoiy muhit va jamiyatning shaxs rivojlanishiga ta'siri, tarbiyaning inson hayotidagi ro'li haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muhit, mehr-muhabbat, jamiyat, oila, shaxs, ta'sir, munosabat.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ СРЕДЫ В ФОРМИРОВАНИИ ЧУВСТВА ЛЮБВИ У ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

В данной статье представлены сведения о формировании чувства любви у человека, влиянии внешней среды на его развитие, значении семьи, влиянии социальной среды и общества на развитие личности, роль образования в жизни человека.

Ключевые слова: социальная среда, привязанность, общество, семья, личность, влияние, отношение.

THE ROLE OF THE SOCIAL ENVIRONMENT IN FORMING THE FEELINGS OF LOVE IN HUMAN BEINGS

Annotation

This article provides information about the formation of the feeling of love in a person, the influence of the external environment on its development, the importance of the family, the influence of the social environment and society on the development of the individual, the role of education in human life.

Keywords: social environment, affection, society, family, personality, influence, attitude.

Ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi o'rni nihoyatda beqiyosdir. Irsiy belgilarning rivojlanishi ham insoniy ijtimoiy muhitda yashashga bog'liqligiga ko'plab misollar keltirish mumkin. Inson bolasi, agar ijtimoiy-insoniy muhitga emas, boshqa muhit, aytaylik hayvonlar muhitiga tushib qolsa, unda irsiy belgilarning ayrim biologik ko'rinishlari saqlanadi, lekin insoniy fikr, faoliyat, xatti-harakat bo'lmaydi

Oila muhiti – insonning shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Chunki bola ko'z ochib ota-onasini, qarindosh-urug'ini ko'radi. Uning jismoniy va ruhiy rivojlanish davri oila ta'sirida shakllanadi. Agar oilada islomiy muhit mavjud bo'lsa, bolaning axloqi go'zal va fazilatli bo'lib ulg'ayadi. Ijtimoiy muhitning buyuk insonlar shakllanishidagi o'ni muhim bo'lib, Alisher Navoiy-shoir, Eynshteyn-fizik, Ulug'bek-astronom, Ibn Sino-tabib bo'lib tug'ilmagan, albatta. Ulardagi qobiliyat kurtaklarining rivojlanishi, iste'dodga aylanishida ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya muhim rol o'ynagan. Davlatimizning barkamol inson tarbiyalash borasidagi siyosatiga ham shaxs shakllanishida muhitning o'rni muhimligini ko'rsatadi

Ijtimoiy muhit insonni tartibga solib turadigan ijtimoiy qonun-qoidalar kishiga alohida ta'sir qiladi. Ijtimoiy aloqa, ya'ni insonlararo o'zaro munosabat natijasida odam bolasi hayotga va mehnatga tayyorlanadi, kerakli tajriba va bilimlarni egallaydi. Inson kamolotiga ijtimoiy muhitning ta'siri turli tarixiy davrda turlicha bo'ladi, turli sotsial guruhlarga ham turlicha ta'sir etadi. Shunday ekan, hozirgi zamon pedagogika fani muhitga, uning inson rivojlanishidagi ta'sirining roliga alohida e'tibor beradi. Muhit tushunchasiga kiradigan ijtimoiy hayot voqealarining shaxsga ta'siri g'oyat muhim ekanligini ko'rsatadi va ijtimoiy muhit abadiy emas, o'zgaruvchan deb qaraydi. SHuning uchun muhit inson taqdirini belgilab beradigan omil deb hisoblanmaydi. Ammo uning ta'siri ham rad etilmaydi. Tarbiya muhit kabi inson kamolotiga ta'sir etuvchi tashqi omillardan hisoblanadi. Tarbiyaning xususiyati shundaki, u aniq maqsadni ko'zlab, insonda ijobiy fazilatlarni tarkib toptirish yo'lida tarbiyachi rahbarligida muntazam amalga oshirib boriladi.

Shaxsning tarbiyasi va rivojlanishi ijtimoiy muhit ta'siri ostida sodir bo'ladi, ijtimoiy tarbiya odamga o'zini takomillashtirishga, muayyan yutuqlarga erishishga yordam beradi. hayotiy

vaziyat, jamoatchilik bilan aloqalarni boshqaring. Ijtimoiy tarbiya jarayoni oilada, maktabda, ta'limning barcha bosqichlarida, ishda sodir bo'ladi.

Ijtimoiy muhit ijtimoiy ijtimoiy me'yorlar va madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishga hissa qo'shadi va uning asosini oila tashkil etadi, bu erda shaxsning poydevori qo'yiladi, uning keyingi qurilishi keyinchalik maktab tomonidan amalga oshiriladi, so'ngra keyingi o'quv muassasasi, keyin mehnat jamoasi va boshqalar. Ta'lim-tarbiyaning milliy qadriyatlar uyg'unligida to'g'ri yo'lga qo'yilishi har bir insonda ona yurtga mehr-muhabbat, millat va xalq oldidagi mas'uliyat va burchni anglash, o'z yurtidan faxrlanish hissini yuksaltiradi. Vatanparvarlik – shaxsni axloqiy shakllantirishning eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, kishini mamlakat ravnaqiga, tili va madaniyatiga hurmat bilan qarash, xalqimizning boy madaniy merosini asrab-avaylashga undaydi.

Oilada ota-onamiz, opa-singillarimiz, aka va ukalarimiz bizga ijtimoiy muhitda asosiy ta'sir vositamiz bo'lib hizmat qiladi. Oila orqali bizda vatanga muhabbat hislari paydo bo'ladi chunki oila ham kichik bir vatan. Millatimizni dunyoga mashhur Buxoriyning «Al-jome' as-sahih», Baqiya», ibn Sinoning «Tib u bilig» asari, Mahmud Koshg'ariyning «Devoni atit turk», Amir Temurning «Temur tuzuklari», Alisher Navoiyning «Hamsa», «Lisonut qulub», Boburning «Boburnoma», Ahmad Yassaviyning «Devoni hikmat» kabi noyob asarlarida insoniylik menr muhabbat tuyg'ulari alohida yuksak mahorat bilan ta'riflangan. Sharq xalqlari orasida keng tarqalgan odob-o'gitlar, pandfalsafiy kitoblarda mehr-muhabbat, oqibat haqidagi fikr-muloxazalarga katta e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, asrlarga tengdosh yozma bitiklar va xalq zaki ijodida, ya'ni afsonalar, ertaklar, rivoyatlar, maqollarda yuksak insoniy tuyg'ular ahamiyati haqida yoritilgan, eng avvalo, «Avesto»ning asrlar davomida insonlarni poklik, ilm egallash, yashab turgan zaminni asrab-avaylash, unga etiborli oyalar ham mavjudki, shubhasiz, bu g'oyalar o'smir yoshdagi katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Asqarov M, Xaytboyev M, Nishonov M. Pedagogika. Dars. T.:Talqin, 2008.-289 bet
2. Mavlonova R. Pedagogika. -T.: 2002.-80 str.Pirmuxamedova M. Pedagogik mahorat asoslari.-T.: 2001.
3. Ibragimov X. I va boshqalar. Pedagogik psixologiya. O'quvqo'llanma. –T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2007 y.
4. Raximov B. H va boshqalar. Pedagogika. O'quv uslubiy qo'llan. GulDU. 2008
5. Bultakova, R., Turdiboyeva, S., Mustafoyeva, Z., & Shernazarova, S. (2023, April). Formation of digital competencies of young pedagogues through STEAM technologies. In International Conference on Management, Economics & Social Science (Vol. 1, No. 1, pp. 43-45).

SO'FI OLLOYOR QARASHLARIDA KOMIL INSON TIMSOLI

G'oziyev Ziyodulla – JDFU katta o'qituvchisi, O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada mutafakkir shoir, mutasavvif olim So'fi Olloyor qarashlarida komil inson ideli va uni tarbiyalash bilan bog'liq allomaning so'fiyona fikrlari tahlil etilgan.

Tayanch soʻzlar: Komillik, tasavvuf, pir, murid, shogird, taʼlim, tarbiya, maʼnaviyat, maʼrifat, oʻgit, nasihat, sabr, mushkullik, sadoqat, haqiqat.

ИДЕАЛЬНАЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ВЗГЛЯДАХ СУФИ АЛЛАЯР

Аннотация

В данной статье анализируется идеал совершенного человека во взглядах поэта-мыслителя, ученого-мистика суфия Оллояра и суфийские мысли ученых, связанные с его образованием.

Ключевые слова: совершенство, мистика, пир, мюрид, ученик, образование, воспитание, духовность, просвещение, обучение, совет, терпение, лишения, верность, истина.

IDEAL HUMAN ACTIVITY IN THE VIEWS OF SUFI ALLAYAR

Annotation

This article analyzes the ideal of a perfect human being in the views of the thinker poet, mystic scholar Sufi Olloyar and the Sufi thoughts of scholars related to his education.

Keywords: perfection, mysticism, pir, murid, disciple, education, upbringing, spirituality, enlightenment, training, advice, patience, hardship, loyalty, truth.

Komil inson muammosi insoniyat tarixida hamisha dolzarb mavzu boʻlib kelgan va bu mavzuga doir koʻp izlanishlar amalga oshirilgan. Ammo, uning ruhiy kamolot bilan bogʻliq maʼnaviy jihati, nafs tarbiyasi va qalb orqali mutlaq haqiqatni idrok etish masalasi ilmiy nuqtai nazardan jiddiy tadqiq etilmagan. Komil inson muammosiga maxsus eʼtibor beradigan taʼlimotlardan biri tasavvufdir.

Dunyoning tinchligi va farovonligi, insoniyat baxt-saodati haqiqatdan ham, dono va oqil, pok niyatli odamlar faoliyatiga bogʻliq. Yaʼni, ilohiy poklik va nafosat, eʼtiqod, va tafakkur bizni balo-qazodan asraydi; hayotni avaylab, saqlab turadi. Tasavvuf oʻz usuli, haqiqat deb topgan yoʻli bilan shu maqsad sari intilgan. Tasavvuf ahli xohlagan ideal-komil inson aslida xalq ideali, adabiyot ideali edi.

Aziziddin Nasafiy komil insonga taʼrif berib yozadi: Bilgilki, komil inson deb shariat va tariqat hamda haqiqatda yetuk boʻlgan odamga aytadilar va agar bu iborani tushunmasang, boshqa ibora bilan aytayin: bilgilki, komil inson shunday insondirkim, unda quyidagi toʻrt narsa kamolga yetgan boʻlsin: yaxshi soʻz, yaxshi feʼl, yaxshi axloq va maorif.

Uzoq davrlardan boshlab buyuk mutafakkirlar “komil inson”likning oʻziga xos qoidalarini yaratib kelganlar va Soʻfi Olloyor ham oʻz zamonida bunga oʻz hissasini qoʻshishga muvaffaq boʻldi. Oʻz sheʼrlari bilan u zamondoshlarini nafs balosidan, yovuz, qabih ishlar, nojoʻya qiliqlardan saqlanishga yordam berdi, ularga foniy dunyoning oʻtkinchiligi, mol-davlat uchun barcha saʼy-harakatlar behudaligini tushuntirib berishga harakat qildi.

Mutafakkir ijodining axloqiy-taʼlimiy, maʼnaviy-orifiy xarakterini hisobga olib, uning oʻziga xosligini falsafiy nuqtai nazardan tahlil etilganda, uning bu sohada, unumli mehnat qilganini koʻramiz. Tasavvufning bosh gʻoyasi-“komil inson”likka daʼvat qilish boʻlsa, Soʻfi Olloyor buni eng avvalo oʻz hayoti shoriga aylantirgan. Uning uchun bu shunchaki jarangdor gʻoya boʻlmagan. Ana shu gʻoyani turkiy adabiyot sohasida koʻproq targʻib etishda chinakam

va astoydil, qaynoq zavq-shavq bilan, barakali ijod qilgan. Bu borada u buyuk salaflari izidan borib, ulardan ma'naviy quvvat olib, shariat ahkamlari, tariqat, ilohiy ma'rifat va haqiqat to'g'risida yozgan, so'fiylikning afzalliklari, aziz-avliyolar karomatlari, din va e'tiqod, axloq, fano va baqo to'g'risida fikr yuritgan.

Sufi Olloyor merosida axlokiy-ta'limiy fikrlar shoirning hayotiy tajribasi mahsuli sifatida yuzaga keladi. Shoir har bir inson tarbiya topishi, komil inson bo'lib yetishuvida pirga suyanish hayot haqiqatidir deb uqtiradi. Zotan, So'fi Olloyor o'z kamolotida ana shunday yo'lni bosib o'tgan edi[4:15-16].

Komil inson kishilik jamiyati ichidan yetishib chiqadigan mo'tabar zotdir. Uning martabasi azaldan aniq bo'lgan emas, balki axloqiy va ma'naviy poklanish jarayonida kamolotga erishadi[5:147-150].

Mutafakkir Allohga munojot qilib noqobilu to'g'ri ish qiluvchi bo'lmasam-da, faqat menga komil insonni yo'liqtir, unga yo'ldosh qil deya yolvoradi:

Hojatim uldur-Xudoyo, po ishim bosh aylasang,
Munda tavfiq, anda iymonimni yo'ldosh aylasang.
Garchi Allohyor erur noqobilu nomustaqiym,
Lutf etib bir murshidi komilga yo'ldosh aylasang[1:371].

Yo Iloho, mehribon va rahmli Alloh taolo! Sendan so'rovim, iltijom shuki, pastkash ishlarimni-gunohlarimni afv etib, ulug' savob ishlarni qilishimda madadkor bo'l. Qo'limga himmat asosini berib, tilimni O'zingni hamdu sanongga burro qil. Qalbinga ilohiy muhabbat olovini solib, imon nuri bilan munavvar ayla hamda ko'nglimni yumshatib ko'zlarimdan ishq yoshi shashqator bo'lishini muyassar et. Sendan umidim-fazling barakotidan gunohlarimni afvu mag'firat suvi bilan yuvgaysan. Fazling bilan gunohlarim kechmasang, bandangni jahannamda kuyib qora toshga aylanishdan o'zga chorasi qolmaydi. Gunohlarim yuziga begunohlik pardasini yopgil, yo'qsa qiyomat kuni gunohlarimni xalq ichida oshkor qilsang, ahvolim mushkul bo'ladi. Agar bu Allohyor noqobil va to'g'ri ish qiluvchi bo'lmasa-da, O'z lutfing bilan uni bir komil murshidga yo'ldosh qilgin[1:371].

Shoir, kibr-havoga berilishni, manmanlikni keskin qoralab, riyokorlik, pastkashlik shulardan kelib chiqishini eslatgan. Komil bo'lay desang, o'zingni kamtar tut! Daraxtning mevasi qanchalik ko'p bo'lsa, shunchalik egilib turishidan ibrat ol, deydi u:

Kishikim, xoki rahdur, beriyodur,
Yaqin bilgilki, ko'zga to'tiyodur.

Jamiyat buzuq fe'llilardan xoli bo'lsa chinakam mukammallikka erishmog'i mumkin. Buning yagona chorasi-Tangrini tanimoq. Bu fazilat, o'z navbatida, insonni kibru havodan asragan, chinakam komillikka undagan.

Mutafakkirning go'zal misralari komillikka chorlaydi.

Ko'ngil darsini derlar xush sabakdur,
Tamomi ma'rifatda ishq haqdur.

N.Allayorova fikricha, diniy-tasavvufiy adabiyot asrlar davomida insoniyatni pok va e'tiqodli, imonli va ma'rifatli bo'lishga chaqirib kelgan. So'fi Olloyor ijodi shu yuksak qadriyatlarini yuqori badiiy mumtoz falsafiy tahlil orqali ifodalab berganligi bilan ahamiyatlidir. Binobarin, komil insonni tarbiyalash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan hozirgi sharoitda buyuk mutafakkir adibning asarlarini o'qish va o'rganish, ularda ifodalangan insoniy tuyg'ularni targ'ib etish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridandir[2:3].

Komil insonni tarbiyalash shoir So‘fi Olloyorning yuksak ezgu niyati bo‘lgan. U poklik va yaxshilikning timsoli bo‘lgan kishilarni hayotda qaysi darajada ko‘rgan yoki ko‘rmaganligidan qat’iy nazar, o‘z ijodida ana shunday kishilarning obrazini yaratishga erishdi. “Sabotul-ojizin”dagi “Hikoyati Hujjoj”, “Hikoyati Savbon” shuningdek, Ahmad Hanbal, Abdulloh Ansoriy kabilarga bag‘ishlangan manzumalarda ham komillikning turli xil qirralari tasvirlangan[2:13].

Allomaning “Sabot ul-ojizin”i ma’naviy ma’rifat beruvchi asar. U bugungi kun o‘quvchisi ko‘nglini uyg‘oqlikka, tiriklikka, bedorlikka, tozalikka boshlovchi buyuk kuchga ega. U insoniyatni g‘aflatdan ogohlantiradi. Uni yengish sir-sinoatidan xabardor etadi[3:94-95].

Tariqat pirlari, haqiqiy murshidi komillar hazrat payg‘ambarimiz (s.a.v.) yo‘lining davomchilari, ma’naviy vorislaridir. Shayx bo‘lish, sajjodanishinlik da’vo bilan, havas bilan qo‘lga kiritiladigan narsa emas. U Alloh tomonidan beriladigan bir fazl, daraja, sulukning oliy martabasi bo‘lib, pir, ya’ni bir ruhoniy rahbar-shayx vositasida tayinlanadigan ma’naviy maqomdir. Ammo mas’uliyati ham nihoyatda og‘ir bo‘lgan vazifa. So‘fi Olloyor “Maslak ul-muttaqin”da bu jihatga ham ishora qilib o‘tgan:

Shayx budan na kori oson ast,

Balki mushkul, zi kandani jon ast.

(Shayx bo‘lmoq oson ish emas, balki jon berishdan ham mushkulroq ishdur).

Osmon osiyo shavad bar sar,

Az suluki shuyux osontar.

(Osmon boshga tegirmon toshi bo‘lib aylangandan ko‘ra ham, shayxlik ishi qiyinroq, mashaqqatliroqdir).

Chunki avvalo shayxning o‘zi shariat va tariqatda komil, muridlarning ma’naviy tarbiyasini o‘z zimmasiga olish layoqatiga ega bo‘lishi kerak.

“Sabot ul-ojizin”ning ikkinchi qismi “Shayxi komil istamakning bayoni” bobi bilan boshlangan. Unda so‘fiy e’tiqodi asoslari haqida so‘z yuritilgan va o‘sha davrda xalq juda ishonib qolgan «avliyolar”-bid’at tariqatlar pirlari riyokorligi fosh etilgan. Oldingi qismda So‘fi Olloyor aqidani o‘rganishni qattiq ogohlantirgan bo‘lsa, endi ustozlarcha tushuntirib o‘tgan.

Xususan murshidi komil va orif quyidagi sifatlarga ega bo‘lishi lozim:

1. Agar uning pinhona namoz, ro‘za va boshqa amallari ko‘p bo‘lsa-da, o‘zining vujudi ko‘ziga zarracha ko‘rinmaydi.

2. Hayo, ilm, hilm, jud (saxovat) va karamlilik sifatlari unda mujassam bo‘lishi lozim.

3. Barcha qiladigan amallaridan maqsadi faqat va faqat Haq taoloning roziligi bo‘ladi.

4. Alloh taologa xolis qullik va bandalik talabida yuradi.

5. Qalbida bir xas miqdoricha ham ujbu riyo bo‘lmaydi.

6. Dini va dunyosi uchun muhim bo‘lgan ishlarni xolis Allohga topshiradi.

7. Alloh tarafidin boshiga nima kelsa, rozi bo‘ladi. Shu sifatlarni topilgan kishi orifi komil bo‘ladi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, So‘fi Olloyorning bosh g‘oyasi “e’tiqodi mustahkam komil inson tarbiyasi” bo‘lib, uni amalga oshirish mohiyatan, komil inson tarbiyasini umumjamiyat vazifasi qilib belgilash edi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

-
-
1. “Саботул ожизин” шарҳи / Сўфи Аллоҳёр: шарҳлаб нашрга тайёрловчилар: М.Исмоилов, А.Акбаров. –Самарқанд: Имом Бухорий халқаро маркази нашриёти, 2018.
 2. Аллаёрова Н.Я. Сўфи Оллоёр “Саботул-ожизин” асарининг маърифий йўналиши ва бадиияти. Автореферат. –Самарқанд: 2002.
 3. Иқболой Адизова. Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи. -Тошкент: “Фан”, 2006.
 4. Моҳигул ас-Самад. Ҳаёт гули (Мўъжаз мақолалар ва шеърлар). –Т.: “Зарқалам” нашриёти, 2006.
 5. Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. Биринчи китоб. -Тошкент: “Ёзувчи”, 1996.

TA'LIM TIZIMIDA TARIXIY XOTIRANI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY OMILLARI

Otabayev Ikrom – Mustaqil tadqiqotchi, O'zbekiston

Annotatsiya

Maqolada tarixiy ong, tarixiy xotira tushunchalaring jamiyat ma'naviy hayotidagi roli va u orqali vujudga keladigan milliy ijtimoiy xotiraning shakllanishi haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, tarixiy ong va tarixiy xotiraning shakllanishiga asosiy turtki beruvchi sotsial omillar, maktab tarix fani darsliklarining yozilishi, bugungi ahvoli va shu asosda shakllangan ijtimoiy xotiraning bugungi holati bayon etilgan.

Kalit so'zlar: tarix, vatan, tarixiy ong, dunyoqarash, xotira, globallashuv, qadriyat, vatanparvarlik, ta'lim, ijtimoiy xotira.

СОЦИАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается роль понятий исторического сознания и исторической памяти в духовной жизни общества и формировании создаваемой через него национальной социальной памяти. Также описываются социальные факторы, являющиеся основным толчком к формированию исторического сознания и исторической памяти, написанию школьных учебников истории, их современное состояние и формируемое на этой основе современное состояние социальной памяти.

Ключевые слова: история, родина, историческое сознание, мировоззрение, память, глобализация, ценность, патриотизм, воспитание, социальная память.

SOCIAL FACTORS OF FORMATION OF HISTORICAL MEMORY IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Annotation

The article discusses the role of the concepts of historical consciousness and historical memory in the spiritual life of society and the formation of the national social memory created through it. It also describes the social factors that are the main impetus for the formation of historical consciousness and historical memory, the writing of school history textbooks, their current state and the current state of social memory formed on this basis.

Keywords: history, motherland, historical consciousness, worldview, memory, globalization, value, patriotism, education, social memory.

Bugungi globallashuv jarayonlari avj olgan davrda mamlakatimiz kelajagi bo‘lmish yoshlarning ta’lim-tarbiyasini rivojlantirish ularning dunyoqarashini o‘stirish, vatanimiz taraqqiyotiga xizmat qiluvchi avlodni shakllantirish masalalariga davlatimiz tomonidan alohida e’tibor qaratilmoqda. Sababi, millatparvar, vatanparvar, umuminsoniy ma’naviy fazilatlarga ega avlod har qanday jamiyat yoki davlatning tayanchi hisoblanadi. Shu ma’nodagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida» gi PQ-5106- son farmonida buyuk davlat arbobi va sarkarda sohibqiron Amir Temurning vatanga sadoqat, el-yurtni ardoqlash, mardlik, fidoiylik va adolatparvarlik kabi yuksak fazilatlari yosh avlod uchun o‘rnak bo‘lib xizmat qilishini inobatga olgan holda, respublikaning barcha harbiy akademik litseylariga «Temurbeklar maktabi»[1,13] nomi berilishi xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz tarixiy ongini mustahkamlash va rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga molikdir.

Yoshlarda milliy ruh va vatanparvarlik tuyg‘ularini hosil qilish borasida, garchi bir qadar primitiv bo‘lsa-da, Germaniya tajribasi diqqatga sazovor. «XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Germaniyada tarix darslarida milliy tarixga katta ahamiyat qaratilgan ekan, bu asosan tarixiy sanalar, nomlar, faktlardan iborat bo‘lib ular o‘quvchilar ongiga shunday singdirilar ediki, o‘quvchilar hatto uxlab yotganlarida ham savollarga javob bera olardilar. Tarixiy jarayonlarning o‘zoro bog‘liqligi uning kelib chiqish sabablari unchalik ahamiyatga ega emas edi. O‘qituvchilar o‘z iqtidoriga qarab, sayoz materialni boyitish uchun e’tiborni o‘ziga tortadigan dramatik voqealarni aytib berishardiki, ular oxir oqibatda tarixiy manbalarga asoslangan ma’lumotlar emas, balki muallimning katta fantaziyasi bo‘lib chiqardi. Ularning asosiy maqsadi o‘quvchi yoshlarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishdan iborat edi»[2,9].

«Ko‘p yillik ilmiy kuzatish va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson o‘z umri davomida oladigan barcha informatsiyaning 70 foizini 5 yoshgacha bo‘lgan davrida olar ekan»[3,53]. Bolaning ongi asosan 5 – 7 yoshda shakllanishini inobatga oladigan bo‘lsak, aynan ana shu davrda uning qalbida oiladagi muhit ta’sirida ma’naviyatning ilk kurtaklari namoyon bo‘la boshlaydi. Odamzot uchun bir umr zarur bo‘ladigan tabiiy ko‘nikma va xususiyatlar, masalan, har qaysi bolaning o‘ziga xos va o‘ziga mos qobiliyati, atrofida odamlar bilan muomalasi, tengdoshlari orasida o‘zini qanday his qilishi, yetakchilik xislatlariga ega bo‘lishi yoki ega bo‘lmashligi, kerak bo‘lsa, dunyoqarashi – bularning barchasi, avvalo, uning tug‘ma tabiati, shu bilan birga, oilada oladigan tarbiyasiga uzviy bog‘liq ekanini hayot tajribasi ko‘p misollarda tasdiqlab beradi.

Maktab davrida o‘quvchi dunyoni kengroq idrok eta boshlaydi, uning atrof olamni o‘zlashtirishi, ijtimoiylashuvi yangi bosqichga ko‘tariladi. Hozirda Respublikamiz maktablarida o‘qitilayotgan tarix darsliklari ham puxta ishlab chiqilyapti, deb bo‘lmaydi va ular, bizningcha, bir qator kamchiliklardan xoli emas. Darhaqiqat, hamon respublikamizdagi umumiy o‘rta ta’lim va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi o‘quv yurtlari, ayniqsa, oliy o‘quv yurtlari ijtimoiy fakultetlari talabalari uchun tarix fanidan davr talabiga mos asosiy manbalar, arxiv materiallari, respublikamiz ta’lim tizimida pedagogik amaliyot va har tomonlama sinov (eksperiment)da tekshirib o‘tilgan teran darsliklarning yaratilishi birmuncha og‘ir

kechmoqda.[4,3] Sobiq ittifoqning parchalanishi Markaziy Osiyo davlatlarining mustaqil suveren rivojlanish yo'liga o'tishi ta'lim sohasida yaqqol namoyon bo'ldi. Har bir mustaqil respublikada ta'lim sohasiga bo'lgan e'tibor kuchaydi, bu sohadagi islohotlar jadallashdi, yangi ta'lim to'g'risidagi qonun va kadrlar tayyorlash milliy, davlat dasturlari ishlab chiqildi. Maqsad mamlakat taraqqiyotiga hizmat qiluvchi milliy kadrlarni tayyorlash edi. Shu bilan birga umumiy o'rta ta'lim tizimida ham bir qator islohotlar amalga oshirildi. Bu mustaqil suveren respublikalarning kelajagi bo'lmish yangi avlodni tarbiyalash va voyaga yetkazishdan iborat edi. Buning uchun, avvalo, maktablardagi darsliklar isloxotiga katta e'tibor berildi. Maktab darsliklari mafkuraviy aqidalardan xoli milliy modellar asosida ishlab chiqildi. Ayniqsa, milliy tarix qayta yozildi. Chunki bu fan, «ijtimoiy taraqqiyot va o'tmishga oid har xil voqea-hodisalarning izchil rivojlanishi, ularning qachon, qaerda, qanday holatda yuz berganligi hamda insoniyatning paydo bo'lishi, tadrijiy evolyusion takomil jarayoni va boshqalarni o'rganadi»[5,11].

Maqolada yana «Ikkinchi jahon urushining kelib chiqishini Gruziya, Latviya, Litva, Moldova, Ukraina va Estoniya tarix darsliklarida «Molotov–Ribbentrop pakti»ga aloqador tajovuzkorlarning kelishuvi sifatida baholanmoqda»[6], degan yozg'irish ham bor.

Ochig'ini aytganda, maqolada mualliflarning masalaga tendensioz munosabatda ekani shundoqqina sezilib turibdi. Aytaylik, O'rta Osiyoning Rossiyaga qo'shib olinmagani, balki bosib olingani isbot talab qilmaydigan aksiomadir. Ushbu jarayon bizning tarix fani darsliklarimizda: «XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi Turkiston xalqlarini mustamlaka asoratiga soldi. Podsho hukumati o'lkani siyosiy-hududiy jihatdan zabt etibgina qolmay, balki erksevar, zahmatkash xalqni ma'naviy-ruhiy bo'ysundirishga harakat qildi»[7,152] deb o'rgatiladi.

Yuqoridagi kitobga batafsil munosabat bildirganlardan yana biri Maksim Karakulov ismli muallif bo'lib, 2015 yil 21 aprelda internet orqali tarqatilgan «Sobiq SSSR xalqlarining maktab darsliklarida tarix qanday qaytadan yozilmoqda»[8] nomli maqolasida sobiq ittifoqdagi tarix talqinini oldingi muallifdan kam kuyunchaklik bilan himoya qilmagan.

Respublikamizdagi zamonaviy ta'lim tizimida o'qitilayotgan tarix darsliklarida chor Rossiyasi bosqini va mustamlakalashtirish siyosati so'ngra, sobiq ittifoq davri tarixiga faqat bir tomonlama yondashilmayapti, balki bu davrlarning salbiy jihatlari bilan bir qatorda ba'zi ijobiy tomonlari ham yoritilmoqda. Lekin, bugungi kunda tarixni siyosiyashtirish, uni o'z maqsad-manfaatlariga bo'ysundirib, millatlararo nizolarni yuzaga keltirish harakatlari ko'zga tashlanmoqda. Bu, ayniqsa, Ukraina maktablari uchun 2014–2015 yillardan keyin nashr etilgan tarix darslarida ko'zga tashlanadi [9].

Biz MDH davlatlarining o'rta maktablarida o'qitilayotgan bir qator tarix fani darsliklarini qiyosiy o'rganganimizda ularning shakli, mazmun-mohiyati, tarixiy voqealarga munosabati o'xshash va farqli tomonlari borligini aniqladik. Misol uchun, Rossiya Federatsiyasi o'rta ta'lim tizimida o'qitilayotgan tarix darsligida, avvalo, tarix faniga kirish, uning predmeti, maqsadi, mazmuniga oid ma'lumotlar alohida ajratib berilgan. Darslikda, bundan tashqari, o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish uchun mavzular oralig'ida turli asar yoki voqea-hodisalarning xronikalaridan parchalar berilgan (aslini olganda, 2000-yilgacha chop etilgan yoki amalda bo'lgan tarix fani darsliklari shu tarzda nashr etilar edi). Darslikning 422-427-betlarida mavzular bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati alohida keltirilgan-ki, bu o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishning ortishiga yordam beribgina qolmay, ularda mutolaaga rag'batni kuchaytiradi ham.

Shunga o'xshash tavsiyalarni Qozoqiston Respublikasida 10-11 sinf o'quvchilari uchun nashr etilgan tarix darsliklarida ham ko'rishimiz mumkin (Qarang: Садыков Т.С., Каирбекова Р.Р., Тимченко С.В. Всемирная история: Учебник для 10 классов. Общественно-гуманитарного направления общеобразовательных школ. Алматы: Мектеп, 2011.–296 с.; Толеубаев А.Т., Касым-баев Ж.К., Койгелдиев М.К. и др. История Казахстана: Учебник для 10 классов общественно-гуманитарного направления общеобразовательных школ. Алматы: Мектеп, 2010. – 240 с). Qolaversa, mazkur darsliklarda turli internet saytlarining ro'yxati ketirilishi o'quvchilarda zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va o'zlashtirish bilan bir qatorda o'z tarixini o'rganishga bo'lgan intilishni orttiradi.

Rossiya ta'lim tizimida tarix fanini o'qitishda darsliklardan tashqari xrestomatiyalardan ham foydalaniladi. Masalan, Rossiyada "Хрестоматия. История России. 6-10 классы. В 2-х частях. Часть 1. Сост. А. Данилов. Москва: Просвещение, 2015. – 762 с.; Орлов А.С., Георгиев В.А. Хрестоматия по истории России. – Москва: 2003. – 273 с." va boshqa xrestomatiyalar mavjud. Ular o'quv materialining har tarafлама tushunarli bo'lishiga, o'quvchilarning mavzuni to'la o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Shu ma'noda ushbu tajribani bizning mamlakatda ham joriy etish foydadan xoli bo'lmaydi.

Yana bir e'tiborli jihat – MDH respublikalarining aksariyatida «Vatan tarixidan hikoyalar» darsligi 4-sinfda o'qitiladi, bizda ushbu darslik 5-sinf dasturidan joy olgan. Qolaversa, bizning o'rta ta'lim tizimimizda 6-sinflar uchun o'qitilayotgan «Tarix»[10,192] darsligida qadimgi dunyo va vatan tarixi bitta jildda bayon etilgan, aniqrog'i, vatanimiz tarixiga bitta bo'lim ajratilgan-ki, bu bizningcha, takomilga muhtoj. Darhaqiqat, respublikamizdagi umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv yurtlarida tarix fanidan davr talabiga mos darsliklar, qo'llanmalar, arxiv materiallaridan foydalanish «respublikamiz ta'lim tizimida pedagogik amaliyot va har tomonlama sinov(eksperiment)da tekshirib o'tilgan teran darsliklarning yaratilishi birmuncha og'ir kechmoqda.» [4,3] Bu esa o'quvchilarda fanga nisbatan yuzaki munosabat va oqibatda sayoz bilimni shakllantirmoqda.

Rossiya maktablarida qadimgi dunyo tarixi 5-sinfda[11] o'qitilishi va vatan tarixi alohidaligi diqqatga sazovor. Bundan tashqari Rossiya va Qozog'iston maktablarining 10-sinf tarix darsliklari[12] eng qadimgi davrdan to XIX oxiri va XX asr boshlarigacha bo'lgan oraliqni o'z ichiga oladi. Bu darsliklarning, bizningcha, ijobiy jihati ushbu darslik orqali o'quvchilar qadimgi davrdan to yangi davrgacha bo'lgan tarixni takrorlab oladilar. Biz o'tkazgan sotsiologik tadqiqotlar darsliklarda bu usulni qo'llash samarali ekanini ko'rsatdi, ya'ni yuqori sinf o'quvchilarining 75,7 foizi 5- sinf «Vatan tarixidan hikoyalar» darsligidagi ma'lumotlarni eslab qolmagan yoki qisman eslab qolgan.

Ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasida o'qitilayotgan maktab tarix fani darsliklari (5–11-sinflar uchun) xronologik ketma-ketlikda yozilgan bo'lib, bunday yo'l tutish o'quvchining, avvalo, tarixiy davrlarni o'zlashtirishini osonlashtirsa, ikkinchidan, o'tmishda bo'lib o'tgan tarixiy voqea-hodisalar ketma-ketligini tushunishni osonlashtiradi.

Bundan tashqari, Rossiya va Qozog'iston maktab tarix darsliklari alohida xaritalar bilan nashr etilishi ham ijobiy tajribadir. Chunki xarita bilan ishlash o'quvchining tarixiy-geografik bilimlarini rivojlantiradi. Bizda esa, hozirgi kunda maktablarimizdagi darsliklar xarita bilan ta'minlanmagani (bor xaritalar darslikka qistirma qilib chiqarilmasdan alohida nashr etilishi ularning hamma maktablarga ham yetib boradi, degani emas) o'quvchilarning xaritanı bilmasliklariga olib kelmoqda.

Holbuki, bizda ham 2004-yilda nashr etilgan 10-sinf «Jahon tarixi» [13] darsligi xarita bilan chiqarilgan edi. Bundan tashqari 10–11- sinf darsliklarida arxiv manbalari, tarixiy hujjatlardan parchalar, internet saytlaridan ma'lumotlarning berib borilishi o'quvchilarda tarixiy bilimlarni rivojlantirishga, dunyoqarashning kengayishiga yordam beradi. Eng so'ngi nashr etilgan 10-sinf o'quvchilari uchun «O'zbekiston tarixi»[14] darsligida esa yuqorida tavsiya qilingan manbalar tugul hatto, xronologiya, lug'at, umumiy xulosa ham berilmagan.

Darslikning so'ngida yakuniy, umumiy xulosalar berib borish lozim, bu o'quvchida o'zlashtirayotgan mavzuning ijtimoiy-siyosiy jihatlarini tahlil qila olish qobiliyatini shakllantiradi. Natijada uning tarixiy ongi rivojlanadi, tarixiy xotirasi mustahkamlanadi. Afsuski, hozirgi umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan yuqori sinf tarix fani darsliklarining barchasida mavzudan keyin umumiy xulosalar berilmagan. Shuningdek, o'rta sinf tarix fani darsliklari oxirida o'qish uchun tavsiya qilingan tarixiy-badiiy asarlar ro'yxatini berish yoki ulardan mavzular orasida parchalar keltirish maqsadga muvofiq. Shunda o'quvchining fanni o'zlashtirishga bo'lgan intilishi ortadi. Qo'shimcha adabiyotlar bir tomondan, o'quvchining o'rganilayotgan tarixiy davr haqidagi tasavvurini kengaytirsa, ikkinchidan, badiiy adabiyotga bo'lgan qiziqishni rivojlantiradi, unda mutolla madaniyatini shakllantiradi.

Darsliklardagi tarixiy voqealar, tarixiy shaxslarning talqinida ham maromiga yetmagan, teskari taassurot uyg'otadigan, «qosh qo'yaman deb ko'z chiqargan» o'rinlar uchrab turadi. Birgina misol, 9-sinf «O'zbekiston tarixi»[7,68] darsligining «Andijon qo'zg'oloni» mavzusida qo'zg'olon yetakchisi Dukchi Eshonga berilgan ta'rif o'quvchida mutaassib dindor, odamlarni aldagan yolg'onchi-firibgar siymosini gavdalantiradi.

O'zbekiston tarixi darsliklarida ko'pincha milliy g'oyaning asosiy tamoyillari, mavzular mohiyatiga yetarli darajada singdirilmagan (milliy istiqloq davri tarixiga oid darsliklarda ham bu holat kuzatiladi) bo'lib, asosan davr tarixining quruq bayoni bilan cheklanib qolingan. Bundan tashqari o'qituvchilar uchun alohida metodik qo'llanmalar ishlab chiqilmagan, borlari ham viloyatlarga yetib bormayapti. Tadqiqot davomida o'qituvchilar bilan suhbatlarda ma'lum bo'ldi-ki, o'qituvchiga yordam beradigan, uning bilimini boyitishga xizmat qiladigan, har bir darslik uchun alohida kengaytirilgan qo'llanma va adabiyotlar yo'q. O'qituvchi uchun yaratilayotgan metodik qo'llanmalarni qayta ko'rib chiqish va boyitish, o'qituvchilarga har bir darslikni o'qitishga ko'mak beruvchi alohida qo'llanmalar yaratish va tarixiy-badiiy adabiyotlar ta'minotini yaxshilash, ularning bilimi va faniga bo'lgan munosabatini o'zgartiradi, o'z ustida ishlashiga qo'proq yordam beradi. Shu ma'noda umumta'lim maktablarining 6-sinf tarix o'qituvchilari uchun 1994 yili akademik A.R. Muhammadjonov tomonidan nashr ettirilgan qo'llanmani (Muhammadjonov A.R.. O'zbekiston tarixi (V asrdan XVI asr boshlarigacha) Toshkent: O'qituvchi. – 320 b.) qayta nashr etish maqsadga muvofiq. Garchi bu metodik qo'llanmadagi mavzular hozirgi paytda 7-sinfda o'qitilayotgan bo'lsa-da, mazkur kitob o'zining mukammalligi, mavzularning keng va tushunarli bayon etilgani, yordamchi ma'lumotlarning to'laqonliligi, lug'at va rasmlarning o'z o'rnida keltirilgani va boshqa fazilatlari tufayli bugungi o'qituvchining ham mehnatini yengillashtirishga hissa qo'sha olishi bilan diqqatni tortadi.

O'zbekiston–Germaniya tarixchilari hamkorlikda nashr etgan monografiyada quyidagi fikrga alohida urg'u berilganki, biz bunga qo'shilamiz: «O'zbekistonda ijtimoiy-gumanitar ta'limning dolzarb vazifalari yosh avlodni yuksak ma'naviyat hamda boy axloqiy va gumanistik tamoyillar asosida tarbiyalash muammolari bilan uzviy bog'liq. Shu boisdan ham

tarixning chuqur ildizlariga murojaat qilish, shu bilan birga zamonaviy O‘zbekiston tarixining islohotlar va yangilanishlarini, uning jahon hamjamiyati bilan uyg‘unlashuvini, xalqimizning tarixiy-madaniy merosiga mutlaqo yangicha munosabatini o‘rganish dolzarb vazifa hisoblanadi»[2,54].

Taniqli fransuz tarixchisi va adibi Mark Ferro ta’kidlaganidek, «tarixni bolalarga, borinki – kattalarga ham, qanday ko‘rinishda yetkazishga qarab, shu onda jamiyat o‘zi haqida nimalar o‘ylashi va vaqt o‘tishi bilan uning holati qanday o‘zgarishi haqida bilib olish mumkin»[15]. Aynan bugun biz yosh avlodimizni tariximizning qaysi shonli sahifasi bilan qurollantirsak, ularning tarixiy xotirasiga muhrlasak, ertaga shunga monand farzandlar yetishib chiqadi. Bejiz xalqimizning «Uch og‘ayni botirlar» ertagida ota voyaga yetgan o‘g‘illariga qarata: «Qo‘rqitmay o‘stirdim – botir bo‘lsin deb» deya murojaat qilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент: 2017. № 27. – Б.13.
2. Тарих ва ўзликни англаш III: Ўзбекистон ва Германияда тарихни ёритиш. – Тошкент: Фан, 2008. – Б.9.
3. Каримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Тошкент: Маънавият, 2008. – Б.53.
4. Тошпўлатов Т., Ғаффоров Я. Тарих ўқитиш методикаси. –Тошкент: Турон-иқбол, 2010. – Б. 3.
5. Ўзбекистон тарихи (Олий ўқув юр்தларининг номутахассис талабалари учун дарслик) –Тошкент: Янги аср авлоди, 2003. – Б. 11.
6. www.regnum.ru/news/polit/1610250.html#ixzz2Gpwy500
7. Тиллабоев С., Замонов А. Ўзбекистон тарихи (XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошлари) умумий ўрта таълим мактабларининг 9-синфи учун дарслик. –Тошкент: Шарқ, 2014. – Б.152.
8. <https://medium.com/history-and-geopolitics/-b712be8d36cd>
9. Қаранг: <https://odnarodyna.org/content/prolistav-uchebniki-po-istorii-ukrainy>
10. Сағдуллаев А.С., Костецкий В.А. Тарих: қадимги дунё: Умумий ўрта таълим мактабларининг 6-синф ўқувчилари учун дарслик. тузатилган ва тўлдирилган 4-нашр. – Тошкент: Янгийўл полиграф сервис, 2013. –192 б.
11. Вигасин А. А., Годер Г.И., Свенцицкая И.С. История Древнего мира. 5 класс: учебник для общеобразовательных учреждений – 17-е изд. – Москва: Просвещение, 2010 – 287с.
12. Алексашкина Л.Н., Головина В.А. Всеобщая история с древнейших времен до конца XIX века. 10 класс М.: Мнемозина, 2010. –431 с.; Толеубаев А,Т., Касымбаев Ж.К., Койгелдиев М.К., и др. История Казахстана. Учебник для 10 классов общественно-гуманитарного направления общеобразовательных школ. –Алматы.: Мектеп, 2010. – 240 с.
13. Ҳидояттов Г. Жаҳон тарихи: 10-синф ўқувчилари учун дарслик –Тошкент: Шарқ, 2004. – Б.416.
14. Ражабов Қ., Замонов А. Ўзбекистон тарихи (1917-1991- йиллар): Ўрта таълим муассасаларининг 10-синфи ва ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларининг ўқувчилари учун дарслик. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, 2017. – 144 б.

JAMIYATDAGI IJTIMOIIY-MADANIY JARAYONLARGA SINERGETIK YONDASHISH

Umarqulov Dilshod Sindorqul o`g`li – Jizzax DPU magistranti, O`zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqola jamiyat hayotining turli sohalarida sodir bo'layotgan jarayonlarni sinergetik nuqtai nazardan tahlil qilishga harakat qiladi. Sinergetik tafakkurning evolyutsiyaning umumiy qonuniyatlarini izlashga yo'naltirilganligi, murakkab antropo-ijtimoiy-madaniy tizimlarning o'zini o'zi tashkil etishiga yo'naltirilganligi ijtimoiy-madaniy rivojlanishning ilg'or bosqichlarida kelajakdagi tuzilmalarning keng doirasi-madaniy tuzilmalarning keng doirasi degan xulosaga keladi. jarayonlarni topish mumkin.

Kalit so'zlar: jamiyat hayoti, sinergetika, tafakkur, evolyutsiya, qonuniyat, madaniy tuzilma.

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К СОЦИОКУЛЬТУРНЫМ ПРОЦЕССАМ В ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В данной статье предпринята попытка проанализировать процессы, происходящие в различных сферах жизни общества, с синергетической точки зрения. Ориентация синергетического мышления на поиск общих закономерностей эволюции, ориентация на самоорганизацию сложных антропосоциокультурных систем приводит к выводу, что на продвинутых стадиях социокультурного развития можно обнаружить широкий спектр будущих структур-культурные процессы.

Ключевые слова: общественная, синергетика, мышление, эволюция, законность, культурная структура.

SYNERGIC APPROACH TO SOCIO-CULTURAL PROCESSES IN SOCIETY

Annotation

In this article, an attempt was made to analyze the processes taking place in various spheres of society from a synergistic point of view. The orientation of synergistic thinking to the search for general laws of evolution, the orientation to the self-organization of complex anthropo-social-cultural systems, leads to the conclusion that a wide range of future structures can be found in advanced stages of socio-cultural processes.

Keywords: social life, synergistics, thinking, evolution, legality, cultural structure.

Sinergetika zamonaviy fanlararo ilmiy yo'nalish bo'lib, u turli tabiatdagi tizimlarning o'zini o'zi tashkil etish nazariyasiga asoslanadi. Sinergetikaning muhim tarkibiy qismi sotsiosinergiya bo'lib, murakkab ijtimoiy tizimlarning o'zini o'zi tashkil etish va boshqarish muammolarini o'rganadi. Boshqaruv sohasi zamonaviy sinergetik bilimlarning markaziy yo'nalishidir. Ushbu yo'nalishdagi muhim o'zgarishlar zamonaviy siyosiy va iqtisodiy jarayonlarda keng tarqalgan ijtimoiy texnologiyalar fenomeni bilan ifodalanishi mumkin.

O'z-o'zini boshqarish mavzusi so'nggi 35 yil ichida doimiy ravishda tadqiqotchilarning e'tiborini tortdi: 1970-yillarda tizim tadqiqotlarining jadal rivojlanishi tufayli, keyin esa o'zini o'zi boshqarish munosabatlarini joriy etish orqali sotsialistik iqtisodiyotni

demokratlashtirishga urinishlar bilan, 90-yillarda bu ijtimoiy tizimni isloh qilish, rivojlangan G'arb mamlakatlarida to'plangan o'zini o'zi boshqarish tajribasini Rossiyaga o'tkazishga urinish bilan bog'liq edi. Shu bilan birga, tadqiqotning so'nggi davrining o'ziga xos xususiyati o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi tashkil etish jarayonlari o'rtasidagi aloqalarni deyarli butunlay e'tiborsiz qoldirishdir. Sinergetika g'oyalari rivojlanishi bilan bog'liq holda, o'z-o'zini tashkil qilish muammosi mustaqil mavzu sifatida faol rivojlanmoqda.

Sinergetik yondashuv bilish usuli sifatida madaniy jarayonlarning o'zgarishi va rivojlanishining mohiyatini tahlil qilish imkonini beradi. U bizga murakkab ijtimoiy-falsafiy masalalardan biri - tasodifiy omillarning evolyutsiyasiga ta'siri muammosini hal qilish imkonini beradi.

Insoniyat tarixi - bu insondagi ijtimoiylikning asosiga aylangan ijtimoiy aloqa vositalarining tarixi. Insoniyatning shakllanishi va rivojlanishida ijtimoiy-madaniy institutlarning roli asosiy hisoblanadi. Hozirgi vaqtda ijtimoiy-madaniy hayotni qo'llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi kuchli aloqa o'tkazgichlar tarmog'ini yaratgan insoniyat o'ta murakkab jamiyat, o'ta murakkab antropo-ijtimoiy-madaniy tizim bosqichiga yetdi, bunda o'zining o'ta murakkablik, noaniq aloqalar va jarayonlar tobora muhim rol o'ynay boshlaydi - sinergetik paradigmada bo'lganlar stokastik jarayonlar va bog'lanishlar deb ataladi. Ularning ajralib turadigan xususiyati murakkab tizim rivojlanishining asosiy chizig'ini o'zgartirishi, uni belgilangan barqaror ishlash ritmlari va rivojlanishning dastlabki yo'nalishlaridan chetga surib qo'yishi mumkin bo'lgan tasodifiy hodisalar, kichik tebranishlar, bifurkatsiyalar o'ynaydigan eng muhim roldadir.

Hozirgi insoniyat - bu beqaror, qarama-qarshiliklar tufayli parchalanib ketgan, lekin barqarorlikning yangi shaklini orzu qiladigan, avvalgisini saqlab qolishdan ko'ra ko'proq yangisini izlash bilan shug'ullanadigan ma'noda bifurkatsiya jamiyatining insonligi. Vaziyat zamonaviy jamiyatning tovarlarni ko'paytirishga yo'naltirilganligi va bu iste'molda tobora ko'proq individuallashtirib borayotganligi bilan yanada og'irlashadi. Individual iste'molda barqarorlikka muhtoj bo'lgan va inqirozdan xabardor bo'lgan bunday jamiyatda odamlar uzoq vaqtdan beri kutilgan iste'mol barqarorligini kafolatlash uchun yaratilgan yangi g'oyalarni qabul qilishga tayyor. Bunday sharoitda aloqa o'tkazgichlari favqulodda kuchga ega bo'ladi.

Ijtimoiy-madaniy ko'rinishlarga sinergik yondashuv jamiyat taraqqiyotining asosiy natijasi ijtimoiy unsurlar o'rtasidagi ziddiyatning yo'qolishi, bu tartibsizlikning ijodiy kuchining manbai bo'lib, yangi tartibni tug'dirishidan dalolat beradi. Yangi tartibning tug'ilishi o'z-o'zidan sodir bo'ladi, hech qanday tashqi kuch tomonidan turtkilmaydi. Keyin tartibsizlik va tartib sintezi yuzaga keladi, u rivojlanib borar ekan, u tomonlarning mutlaq birligiga aylanib, ular orasidagi farq o'chirilishiga qadar tobora aniqroq bo'ladi. Xaos va tartibning yakuniy sintezining tarixiy o'xshashligi "ajoyib texnik va badiiy kuchga ega bo'lgan g'ayritabiiylikdir" [1;9].

O'z-o'zini tashkil etish nuqtai nazaridan ijtimoiy-madaniy jarayonlarning rivojlanishi quyidagicha. Boshida bittasi bor edi. Uni quyidagi g'oya bilan izohlash mumkin: "hayvondan odamga o'tish jarayoni ketma-ket ikkita jarayonga bo'linadi: birinchisi, inson ajdodlari neyrofiziologiyasida hayvonlarning neyrofiziologik funksiyasiga bevosita qarama-qarshi bo'lgan mexanizmning paydo bo'lishi; ikkinchisi yana teskarisiga o'tish, ya'ni. boshiga qaytish kabi, lekin ayni paytda undan ham katta masofa[2;99]. Shu bilan birga, "olib tashlash" individual organizmning ishlashi "nafaqat asab tizimining tur darajasi bilan, balki turning jamoa sifatida taqdiri bilan" bog'liqligidan iborat[3;97].

Ba'zi tadqiqotchilar sub'ektlar irodasining erkin va xilma-xil namoyon bo'lishi haqida gapiradilar, bu mikrodarajada avariya rolini o'ynaydi va makro darajada bu madaniy o'zgarishlarning umumiy izchilligi va muntazamligini keltirib chiqaradi[4;26]. Subyekt faoliyatining butun tizimda ishtirok etishini tan olishga asoslangan bunday nuqtai nazar boshqacha tushuntirish oladi. Shu bilan birga, sub'ekt mikrodarajadagi madaniy jarayonlarning yo'nalishiga ta'sir qiluvchi ijodiy tamoyildir. Boshqa pozitsiyaga ko'ra, mavzuni sinergetik tahlil tamoyillari bilan bog'lash juda muammoli. O'z-o'zini tashkil etish tarkibiga sub'ektning kiritilishi uning butun tizimga bog'liqligi va tabiatining buzilishi sifatida qaraladi[5;99]. Shaxs jamiyat va madaniyatga tegishli bo'lib, uni ijtimoiy va madaniydan tashqarida ko'rib chiqish mumkin emas, shuning uchun u tizimga kiradi va undan ajralib turadi. Uning mulohazalari natijasida M.P. Buzskiy sinergetika orqali ijtimoiy jarayonlarning rivojlanishi jamiyatning sub'ektiv va tizimli tomonlarini sinxronlashtirish orqali o'tishi kerak degan xulosaga keladi[6;97]. Hozirgi vaqtda tadqiqotchilar sinergetik modellarni madaniy tahlilga moslashtirishga harakat qilib, bu qarama-qarshilikni hal qilish ustida ishlamoqda.

Madaniyatda cheksiz o'zgarishlar va yangi narsaning tug'ilishi har doim uning ma'lum bir shakl va standart sifatida tan olinishini talab qiladi[7;97]. Bir tomondan, sub'ektning o'zi madaniy naqshlarni yaratadi: texnologiyalar, usullar, ramzlar, qadriyatlar, atrof-muhit bilan uyg'unlikka erishishga qaratilgan dunyo bilan munosabatlar tizimi. Boshqa tomondan, madaniyat insonning o'zi mohiyatining o'zgarishiga ta'sir qilish qobiliyatiga ega. Shuning uchun jamiyat tarixidagi shaxsiy jihatning ahamiyatini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi, chunki shaxsni shakllantirish jarayoni madaniyatni majburiy egallashni nazarda tutadi, bu esa unga jamiyatga yo'l ochadi.

Madaniy jarayonlarni sinergetik paradigmda o'rganish ijtimoiy va gumanitar bilimlarning asosiy qoidalarini qabul qilishni nazarda tutadi. Madaniyat qadriyatlarni bir xil talqin qilish asosida ijtimoiy o'zaro munosabatlarning asosiy tartibga soluvchisi sifatida ishlaydi. T.Parsonsning fikricha[8;200], madaniyat inson faoliyatida bir qator tarkibiy elementlarni: bilim, ma'no, ramz, qadriyatlar, g'oyalar, xulq-atvor me'yorlarini yaratish va tarjima qilish uchun yaratiladi, mavjud va takror ishlab chiqariladi. Shu bilan birga, aynan qadriyat yo'nalishlari insonga o'zini tanlagan vaziyatga tushib qolganda me'yorlar, standartlar, tanlash mezonlaridan foydalanishga imkon beradi va shu bilan jamiyat mavjudligining moslashuvchanligini yaratadi.

Jamiyat mavjudligining ma'lum bir bosqichida, "bifurkatsiya nuqtasi" da, madaniyatni rivojlantirish loyihasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan qadriyatlar tizimi shakllanadi. Madaniy rivojlanish yo'llari bo'yicha loyihalarning ko'pligida har bir antroposotsio-madaniy shakllanishning o'ziga xosligi namoyon bo'ladi.

Mavjud vaziyat jamiyatning qadriyat yo'nalishi muammosini ayniqsa keskin shakllantirish bilan ajralib turadi. "Qimmat" falsafiy adabiyotlarda har qanday voqelik hodisasining madaniy, ijtimoiy, moddiy ahamiyati deyiladi. Sinergetika uchun "qiymat" axloqiy nuqtai nazardan ko'rib chiqilmaydi. Qadriyatlar masalasi shaxsning ongi uni dunyodagi faoliyatining yo'nalishi, unga ta'sirni yo'naltirish imkoniyati haqida o'ylashga majbur qilganda paydo bo'ladi. Ong inson harakatlarining asosiy tartibga soluvchisidir. Bu uni butun dunyo jarayoniga aniq munosabatda bo'ladi. Agar inson oldida uyg'unlik, go'zallik va tartib tabiatda o'z-o'zini tashkil etishning o'z-o'zidan sodir bo'lgan jarayonlari natijasida paydo bo'lishi mumkin bo'lsa, unda ongli ijodkorlikka qodir shaxsning paydo bo'lishi tartibga moyillikni ustun qo'yishi mumkin, chunki inson hayotda faol ishtirok etadi. dunyoni tashkil

qilish bo'yicha ijodiy ish. Akademik V.P. Kaznacheevning so'zlariga ko'ra, tirik mavjudotlar, shu jumladan odamlar, faqat ularning hayotiy faolligi yashash joylarining tartiblilikini oshirganda, progressiv rivojlanishi mumkin[9;201].

Shuni ta'kidlash kerakki, diniy, etnik, siyosiy qarashlar bilan bog'liq bo'lgan qadriyat yo'nalishlari tushunchasini talqin qilishning xilma-xilligiga qaramay, insoniyat bir nechta asosiy axloqiy munosabatlarga ega. Ular ma'rifatli odamlar orasida yaxshi tanilgan va ko'plab mutafakkirlarning asarlarida ham, nasroniylik o'nta amri shaklida ham ifodalangan.

Qadriyat ongi turli xil ijtimoiy-madaniy jarayonlarni qamrab oladi, jamiyat va madaniyatning boshqa elementlari bilan murakkab o'zaro bog'liqlikda. Qadriyat ongiga eng ko'p bog'langan elementlar orasida iqtisodiy jarayonlar shakllari, ijtimoiy, gnoseologik, siyosiy shakllar, madaniy aloqalar va boshqalar mavjud. Madaniyat va jamiyatdagi o'zgarishlar o'zaro ta'sir jarayonlarida (ong va ong xususiyatlariga ega bo'lgan odamlar) eng ko'p namoyon bo'ladi. xulq-atvor, ijtimoiy munosabatlar, tuzilmalar va institutlar, texnologiya, madaniy naqshlar va boshqalar), buning natijasi yangi mahsulotlarning (narsalar, sifatlar yoki munosabatlar) paydo bo'lishidir. Ular boshqa jarayonlarning "kirishlari" bo'lib xizmat qiladi va jarayonlarning qolgan "chiqishlari" xuddi shu jarayonlarning yangi tsiklining "kirishlari" bo'lib xizmat qiladi. Barqaror ijtimoiy-madaniy yaxlitlikda tizimning takror ishlab chiqarilishi sodir bo'ladi va bu jarayonlarga odamlarning yangi avlodlari kiradi[10;53].

Madaniy jarayonlardagi o'zgarishlar tasodifiy va tartibsiz deb qabul qilinishi mumkin, ammo ular yo'naltirilishi mumkin, har holda, o'z-o'zini tashkil etish va o'zini o'zi boshqarish mexanizmlarining harakati asosan jamiyatning holatini va shaxsni shakllantirish jarayonlarini "tuzatadi". , uning jamiyat va madaniyatda o'zini o'zi anglash imkoniyati. Madaniy ma'nolar makonini kengaytirish jarayonida shaxsiy tamoyil alohida rol o'ynaydi, chunki ijtimoiy ongning dinamikasi uni tashkil etuvchi millionlab odamlarning individual onglarining chiziqli bo'lmagan o'zaro ta'sirining natijasidir. Jamoat ongining o'zini o'zi tashkil etish jarayonlari shakllanishning umumiy qonuniyatlariga bo'ysunadi: hodisalarning izchilligi, bog'liqligi, muayyan ijtimoiy stereotiplarning paydo bo'lishi[11;252].

Barcha dinamik tizimlar vaqt o'tishi bilan o'zgarganligi sababli, madaniy makonning har qanday qismi har doim dastlabki holatdan farq qiladi, hech qachon takrorlanmaydi. Demak, madaniy voqelik - bu tizim holatlari ketma-ketligi bo'lib, ularning har biri ma'lum bir jalb qiluvchiga (rivojlanishning umumiy chizig'i, tortishish kuchi barcha boshqa rivojlanish traektoriyalari bo'ysunadigan) olib borish potentsialiga ega yoki uning rasmini tashkil qiladi. "maqsadsiz tebranishlar". Umumiy chiziqdan aniq og'ishlar, ijtimoiy-madaniy silsilalarning tafovuti madaniyatning semantik makonini o'zgartirishga yoki uni davlatga o'tkazishga asoslangan "o'rta" madaniyatning paydo bo'lishiga moyillik holatini yaratadi. ma'nolar orasida bo'lish. Bunday og'ishlar madaniy o'zini-o'zi tashkil etish mexanizmlarini faollashtiradi, sub'ektni yangi dasturlarga olib keladi va butun ijtimoiy-madaniy makonga kiritilgan dasturlarning ko'pligi sifatida submadaniyatlarning asosini tashkil qiladi [12;98].

Shunday qilib, sinergetikaning muayyan tamoyillarini jalb qilish tabiiy va ijtimoiy-madaniy jarayonlarning tavsifini yanada tushunarli qilish imkonini beradi. Va aksincha, tabiiy va ijtimoiy rivojlanishning eng murakkab muammolarini faqat to'plangan metodologik bilish vositalari majmuasiga qisqartirish rivojlanish manzarasini sezilarli darajada qashshoqlashtiradi, moddiy dunyodan ma'naviy dunyoga va aksincha o'tishni tushunarsiz qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

-
-
1. Axiezer A.S. Filosofskie osnovy sotsiokulturnoy teorii i metodologii // Vopr. filosofii. 2000. № 9.
 2. Vasilkova V.V. Sinergetika: Poryadok i kaos v razvitii sotsialnykh sistem. SPb., 1999.
 3. Kagan M.S. Filosofskaya teoriya sennostey. SPb.: TOO «Petropolis», 1997.
 4. Kaznacheev V.P., Spirin Ye.A. Kosmoplanetnyy fenomen cheloveka. Novosibirsk, 1991. S. 26.
 5. Malinovskiy B. Nauchnaya teoriya kultury. M.: OGI, 1999.
 6. Minyushev F.I. Sotsialnaya antropologiya. M., 1997.
 7. Mitina O.V., Petrenko V.F. Dinamika politicheskogo soznaniya kak protsess samoorganizatsii // Sinergetika i psixologiya: Teksty: Metodologicheskie voprosy. M., 1997. Выр. 1.
 8. Neretina S., Ogursov A. Vremya kultury. SPb.: RXGI, 2000
 9. Parsons T. K obshchey teorii deystviya: Teoreticheskie osnovaniya sotsialnykh nauk // Parsons T. O strukture sotsialnogo deystviya. M.: Akademicheskiiy proekt, 2000.
 10. Porshnev B.F. O nachale chelovecheskoy istorii. M., 1974. S. 53.
 11. Prigojin I., Stengers I. Poryadok iz xaosu. M., 2001. S. 252.
 12. Rozov N.S. Sennosti v problemnom mire: Filosofskoe osnovanie i sotsialnye prilozheniya konstruktivnoy aksiologii. Novosibirsk: Izdvo Novosib. unta, 1998.

SHAXS VA JAMIYATNING AXBOROT XAVFSIZLIGI MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING SIYOSIY XUSUSIYATLARI

*Maxmudboyev Bahodir Tolipjon o'g'li – Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti,
O'zbekiston*

Annotatsiya

Mazkur maqolada axborot terrorizmi va uni oldini olishning ijtimoiy-siyosiy xususiyatlari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, axborot terrorizmini oldini olish tobora o'zgarib, murakkab va takomillashib borayotgan ushbu xavfli hodisani chuqur ilmiy nuqtai-nazardan o'rganish tobora dolzarb ahamiyat kasb etishi ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: axborot, axborot terrorizmi, axborot urushi, xalqaro terrorizm, axborot-psixologik urush, axborot-mafkuraviy tahdid, psixo-intellektual ta'sir.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВЫШЕНИЯ КУЛЬТУРЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА

Аннотация

В данной статье с научной и практической точки зрения анализируются социально-политические особенности информационного терроризма и его предупреждения. Также научно обосновано, что предотвращение информационного терроризма приобретает все большее значение для изучения этого опасного явления с глубокой научной точки зрения, которое становится все более сложным и совершенствующимся.

Ключевые слова: информация, информационный терроризм, информационная война, международный терроризм, информационно-психологическая война, информационно-идеологическая угроза, психоинтеллектуальное воздействие.

POLITICAL CHARACTERISTICS OF IMPROVING THE CULTURE OF INFORMATION SECURITY OF THE PERSON AND SOCIETY

Annotation

In this article, socio-political features of information terrorism and its prevention are analyzed from a scientific and practical point of view. Also, it is scientifically based that the prevention of information terrorism is becoming more and more important to study this dangerous phenomenon from a deep scientific point of view, which is becoming more and more complex and improving.

Keywords: information, information terrorism, information war, international terrorism, information-psychological war, information-ideological threat, psycho-intellectual influence.

Axborot jamiyatning barqaror rivojlanishi va xavfsizligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zamonaviy voqelik nuqtai nazaridan strategik resurs hisoblangan axborot tovar-pul munosabatlarining ob'ekti bo'lib, iqtisodiy, siyosiy va shaxslararo afzalliklarni qo'lga kiritish vositasidir. Fan, ta'lim, boshqaruv va boshqa sohalaridagi ilg'or yangiliklar, muhim voqealar axborot va bilim ishlab chiqarish bilan bog'liq. Inson faoliyatining barcha sohalarini axborotlashtirish, axborot jarayonlarining ijtimoiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, iqtisodiy va boshqalar. O'zaro munosabatlarning yoritilishiga guvoh bo'lamiz. Yangi texnologiyalar va axborotlar, shuningdek, odamlarning fikrlash va xatti-harakatlarini manipulyasiya qilish, ularning ruhiy va psixologik salomatligiga zarar etkazish, kiberjinoyatlar, kiberterrorizm, axborot urushi tahdidlari kuchaymoqda. Hozirgi vaqtda AKTning ishonchliligi, axborot jamiyati a'zolari tomonidan foydalaniladigan ma'lumotlarning sifati, sirlarni himoya qilish muhim ahamiyatga ega. Bizningcha, axborot jamiyatining rivojlanishi, global axborotlashtirish shaxs, jamiyat va davlat taraqqiyoti uchun keng imkoniyatlar ochish bilan birga qator muammolarni keltirib chiqarmoqdaki, ulardan biri axborot xavfsizligi muammosidir. Hozirgi vaqtda har xil turdagi ma'lumotlar jo'natiladi va qabul qilinadi va ularning maxfiyligini himoya qilish masalasi katta ahamiyatga ega. Axborot tizimlari, tarmoqlar, elektron xizmatlardan foydalanuvchilar ularning ishonchliligi va himoyalanganligiga ishonch hosil qilishlari kerak. Bunday sharoitda shaxs, jamiyat va davlatning axborot xavfsizligini ta'minlash axborot madaniyati darajasiga va uning tarkibiy qismi bo'lgan axborot xavfsizligi madaniyatiga bog'liq bo'la boshlaydi.

Bizning fikrimizcha, axborot xavfsizligi deganda axborotni ruxsat etilmagan shaxslar tomonidan kiritilgan o'zgarishlardan himoya qilish, qimmatli ma'lumotlarni himoya qilish, kompyuter faoliyati ishonchliligi va elektron tarmoqdagi yozishmalar maxfiyligini ta'minlash tushuniladi. aspektlari, axborot xavfsizligiga texnologik va gumanitar yondashuv, axborot portlashi, axborotning ifloslanishi va boshqalardir. Axborot xavfsizligini ta'minlashga kompleks yondashish zarur. Buning uchun texnologik vositalar takomillashtirilsa ham, bu borada qonunlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilinsa, inson omili hisobga olinmasa, bajarilgan ishlar samara bermaydi. Odamlarning axborot faolligi oshgani sayin axborot tahdidlari soni ham ortadi. Axborot jamiyatining rivojlanishi shu jamiyat talablariga mos

ravishda yashash va harakat qilishga qodir, innovasiyalarga tayyor, shu bilan birga tahdid va xavf-xatarlarga chidamli, o'z-o'zini namoyon eta oladigan yangi tipdagi shaxsni shakllantirishni taqozo etadi.

Davlat axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlasa-da, fuqarolar ushbu axborot resurslaridan foydalanish, shuningdek, o'z shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish uchun yuqori texnologik madaniyatga ega bo'lishi kerak.

Jamiyat va davlatning axborot sohasidagi manfaatlarini aniqlash, ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilish davlat xizmatining mazmuni va qoidalarini takomillashtirish, axborot xavfsizligi bilan bog'liq mavjud vaziyatni tahlil qilish, axborot xavfsizligi tamoyillari birligini ta'minlash maqsadida uslubiy asosni shakllantirish va amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Axborot xavfsizligi haqida gap ketganda, 3 ta muhim jihat ta'kidlanadi. Ular: foydalanish imkoniyati (optimal), yaxlitlik va maxfiylik (maxfiylik).

Qulay (optimal) - foydalanuvchining qisqa vaqt ichida uni qiziqtirgan ma'lumotlarga to'siqsiz kirish qobiliyatini tavsiflovchi parametr.

Butunlik - bu axborotni buzish va ruxsasiz o'zgartirishdan himoya qilish. Axborotning yaxlitligi avtomatlashtirilgan tizimlarning tasodifiy yoki qasddan noto'g'ri taqdim etilgan taqdirda ma'lumotlarni o'zgartirishdan himoya qilish qobiliyatini anglatadi.

Maxfiylik - foydalanuvchining ma'lumotlarga kirishini cheklash zarurligini ko'rsatadigan parametr, ya'ni ruxsasiz kirish yoki o'qishdan himoya qilishni ta'minlaydi.

Axborot xavfsizligining hozirgi holati quyidagi muammolarni ham ko'rsatadi:

- axborot xavfsizligi sohasida malakali mutaxassislarning etishmasligi, bu esa, o'z navbatida, axborotni har qanday tashqi ta'sirlardan himoya qilish darajasini to'liq ta'minlamaydi;

- mamlakatning axborot texnologiyalari, axborotlashtirish va axborot xavfsizligi vositalari importiga qaramligi;

- global axborot tahlili sohasidagi ayrim mamlakatlarning izchil siyosati;

- axborotni manipulyasiya qilish texnologiyalarini ishlab chiqish;

- davlat manfaatlariga zarar etkazish maqsadida ishonchsiz va ataylab buzib ko'rsatilgan axborotni tarqatish;

- axborot makonining ochiqligi va boshqalar.

Axborot xavfsizligi bo'yicha mutaxassislarning mavjudligi hal qilinishi kerak bo'lgan asosiy masalalardan biridir. Hozirgi axborot jamiyati davrida axborot xavfsizligi bilan shug'ullanuvchi kriptologiya fanini o'zlashtirish uchun axborot texnologiyalari sohasidagi mutaxassisga bo'lgan ehtiyoj tobora oydinlashib bormoqda. Xususan, kriptografiya bo'yicha malakali mutaxassisga qo'yiladigan asosiy talablardan biri kriptografiya fanini o'rganish bo'lib, u kriptologiyada axborotni tahlil qilishning matematik usullarini o'rganish va maxfiy kalitga ehtiyoj sezmasdan axborotni shifrlash imkoniyatlarini o'rganish bilan shug'ullanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduazimov O. Axborotlashgan jamiyatda jamoatchilik fikri monitoringini ta'minlashda ommaviy kommunikasiyalar sosiologiyasining o'rni (O'zbekiston ommaviy axborot vositalarining 2001–2016 yillardagi materiallari misolida). Sosiologiya fanlari fan doktori (DSc) diss. -T., 2016. 165-B.

2. Abdullaev J.S. Perexod k informasionnomu obshstvu i stanovlenie noosferы (filosofsko-metodologicheskie aspekty). Diss. kand.filos.nauk., -M., 1993.

3. Butayev U. O'zbekistonda demokratik jamiyat rivojida tinchlik va barqarorlikning o'rni. Falsafa fan. dokt. (PhD)diss –T.: O'zMU, 2018

UYUSHMAGAN YOSHLARLAR BILAN ISHLASHNING MA'NAVIY- MA'RIFIY JIHATLARI

Barakayev Lazizxon – Jizzax DPU 2-bosqich magistranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada uyushmagan yoshlar, ular bilan ma'naviy-ma'rifiy ishlash, respublikamizda yoshlarga qaratilayotgan va amalga oshirilayotgan islohotlar, yoshlar ma'naviyati va ongini oshirish uchun qaratilishi lozim bo'lgan masalalar haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Uyushmagan yoshlar, ma'naviyat, ong, mentalitet, tarbiya, axloq, targ'ibot.

ДУХОВНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАБОТЫ С НЕСОЦИАЛИЗИРОВАННОЙ МОЛОДЕЖЬЮ

Аннотация

Данная статья посвящена неорганизованной молодежи, духовно-просветительской работе с ней, реформам, направленным на молодежь и реализуемым в нашей республике, вопросам, на которые следует обратить внимание для повышения духовности и сознательности молодежи.

Ключевые слова: Неорганизованная молодежь, духовность, сознание, mentalitet, воспитание, нравственность, пропаганда.

SPIRITUAL-EDUCATIONAL ASPECTS OF WORKING WITH UNSOCIALIZED YOUTHS

Annotation

This article focuses on unorganized youth, spiritual and educational work with them, reforms aimed at youth and implemented in our republic, issues that should be focused on to increase the spirituality and consciousness of youth.

Keywords: Unorganized youth, spirituality, consciousness, mentality, education, morality, propaganda.

Yoshlar bilan ishlash dolzarb masala. Ularni barkamol voyaga etkazish, hayotda munosib o'rin olishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Binobarin, yoshlarimiz orasida foydali mashg'ulotlar bilan band bo'lmagan, ishsizlik yoxud turli sabablar tufayli zararli illatlarni odat qilgan, hatto, jinoyat ko'chasiga kirib qolayotganlar ham afsuski topiladi. Bu boradagi muammolarni hal etish maqsadida samarali mexanizmlarning hayotimizga tatbiq etilayotgani kelajagimiz vorislari, ayniqsa uyushmagan yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yangilanishlar jarayonida ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Prezidentimiz ma'naviyat masalasiga bejiz e'tiborni kuchaytirayotgani va jon koyitayotgani yo'q. Avvalo, jahonda globallashuv jarayonlari kuchayib, yangi tahdid va xatarlar tobora ko'payib bormoqda. Bunday murakkab va tahlikali vaziyat sohada amalga oshirilgan ishlarni tanqidiy baholab, uning faoliyatini zamon talablari asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Xususan, oila, mahalla va ta'lim muassasalarida yoshlar tarbiyasi, jamiyatdagi uyushmagan yoshlar bilan maqsadli, g'oyaviy-tarbiyaviy hamda mafkuraviy ishlarning yuzaki tarzda olib borilayotgani, jinoyatchilik, radikal ruhdagi harakatlarga adashib qo'shib qolish, milliy qadriyatlarga e'tiborsizlik, erta turmush qurish, oilaviy ajrimlar kabi salbiy holatlarning oldini olishga qaratilgan targ'ibot ishlarini kuchaytirish har doimgidan ham muhim vazifaga aylanib bormoqda. Ayniqsa, milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarga qarshi g'oyaviy-mafkuraviy xavf va xatarlar tobora ortib bormoqda. Oqibatda, faqat o'zini o'ylash, mehnatga, oilaga yengil qarash, iste'molchilik kayfiyati turli yo'llar bilan aholi, ayniqsa, yoshlar ongiga ustamonlik bilan singdirilmoqda. Achinarlisi shundaki, bunday g'oyaviy kurash natijasida ayrim yoshlarda azaliy qadriyatlarga nisbatan bepisandlik va boqimandalik kayfiyati paydo bo'layotir.

Ikkinchidan, terrorizm, ekstremizm, transmilliy va kiber-jinoyatchilik, odam savdosi, narkotrafik kabi tahdidlar xavfi oshib bormoqda. Ba'zi hududlarda atayin beqarorlik yuzaga keltirilib, norozilik kayfiyati avj oldirilmoqda. Davlatimiz xavfsizligini ta'minlashning asosi – mamlakatimiz yoshlari. Yoshlar – bizning tayanchimiz, ertangi kundan umidimiz, savob ishlarimizning davomchilari, deb ko'p gapiramiz. Nafaqat xavfsizligimiz, balki davlatimizning kelajakdagi barqaror taraqqiyoti ham yoshlarimiz dunyoqarashi qanday shakllanishiga bevosita bog'liqdir. Imoratning poydevori qanchalik baquvvat bo'lsa, u shunchalik umrboqiy turadi. Mamlakatimiz poydevori, shubhasiz, aholining 60 foizdan ko'prog'ini tashkil etgan yoshlardir.

Shu sababdan ham bugun dunyoda kechayotgan murakkab jarayonlarni tahlil qilishda ularga, avvalo, ma'naviyat ko'zi bilan qarash, hayotimizga kirib kelayotgan, axloqimizga, mentalitetimizga zid g'oyalarni aniqlash, aholi turli qatlamlariga ta'sirini o'rganish, milliy manfaatlarimizga, hayot tarzimizga mos kelmaydigan jihatlarini ochib berish va tabiiyki, zarur choralar ko'rish muhim ahamiyat kasb etadi.

“Tarbiyada tanaffus bo'lmaydi”, deydi xalqimiz. Shu bois ma'naviy-ma'rifiy ishlarning yagona tizimini yaratish, xususan, o'g'il-qizlarni bolaligidanoq bilimli va fazilatli etib tarbiyalash, buning uchun maktabgacha ta'lim muassasalariga uslubiy yordam ko'rsatish muhim. Shuningdek, maktablar, o'rta maxsus va oliy ta'lim dargohlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha ishlarni kuchaytirish – davr taqozosi.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya uzviyligini ta'minlashda oila, ta'lim muassasalari, mahallaning o'rni beqiyos. Ta'lim-tarbiya uchun faqat mutasaddilar mas'ul, desak, qattiq yanglishamiz. Shu vatan, shu yurt, shu yoshlar bizniki, ertaga kelajagimiz porloq bo'lishini istasak, bugun harakatni boshlashimiz kerak. Yurt taqdiriga loqaydlik, korrupsiya, oilaviy qadriyatlarga bepisandlik va yoshlar tarbiyasiga mas'uliyatsizlik kabi illatlarga barham berish uchun hamkorlikda harakat qilishimiz lozim. Davlat tuzumini ichidan yemiradigan, ijtimoiy barqarorlik kushandasi bo'lgan korrupsiya balosiga qarshi, byurokratiyaning har qanday ko'rinishlariga, odamlarni mensimaslik, mahalliychilik va guruhbozlik illatlariga qarshi keskin kurash olib borish samaradorligi ham ma'naviy tarbiyaga bog'liq. Zero, oldimizda turgan ulug' maqsad – uchinchi renessansga poydevor qo'yish va uni barpo etish, avvalo,

xalqimizning tafakkurini yuksaltirishdan hamda ma'rifatli yoshlar qatlamini shakllantirishdan boshlanadi.

Bir so'z bilan aytganda, yoshlar yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, har qanday vaziyatda ham mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan, g'ayratshijoatli, vatanparvar, zamonaviy, kreativ, barkamol shaxs bo'lmog'i lozim. Yoshlarning har tomonlama barkamol va ma'naviy salohiyatli hamda huquqiy ong va madaniyatini yuksaltirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim deb xisoblaymiz.

1. Yoshlarning ma'naviy salohiyatini yanada takomillashtirish;
2. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarda yoshlarning ishtirokini oshirish;
3. Yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhini yanada mustahkamlash;
4. Yoshlarning ongi va qalbida mustaqillik g'oyalariga sodiqlik, milliy o'zlikni anglash, vatanga muhabbat va uning taqdiriga daxldorlik hissini yanada mustahkamlash;
5. Xalq manfaatlariga sadoqat bilan xizmat qiladigan bilimli, tashabbuskor, ishbilarmon, halol va fidoyi yoshlarni qo'llab-quvvatlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar». T.: «O'zbekiston»,
2. «Ma'naviyat va ma'rifat jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. T.
3. «Milliy g'oya targ'iboti va manaviy-marifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida»gi o'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori
4. O'zbekiston Respublikasining Qonuni "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" 26.01.2022
5. Bultakova, R., Turdiboyeva, S., Mustafoeva, Z., & Shernazarova, S. (2023 yil, aprel). STEAM texnologiyalari orqali yosh pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish. *Menejment, iqtisod va ijtimoiy fanlar bo'yicha xalqaro konferensiyada* (1-jild, №1, 43-45-betlar).
6. Bultakova, R. (2023). Importance and Advantages of Steam Technologies Today. *International journal of inclusive and sustainable education*, 2(4), 24-26.

TURKIY XALQLARNING GENDER TARIXIDAGI O'ZIGA XOSLIKLAR

Maxmudboyeva Dilnoza Uralovna – Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Mamlakatimizda feministik harakat faolligiga qaramasdan, haligacha tushunmovchilik va noto'g'ri tushunchalar mavjud. Shu boisdan ham biz ushbu maqolada feminizmni real baholovchi turli ilmiy-tarixiy qarashlarni qiyosiy yoritib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: gender, gender tengsizligi, feminizm, er va xotin tengligi, fe'l-atvor, o'zaro hurmat, liberal, sufragizm.

ОСОБЕННОСТИ ГЕНДЕРНОЙ ИСТОРИИ ТУРЕЦКОГО НАРОДА

Аннотация

Несмотря на активность феминистского движения в нашей стране, до сих пор существуют недопонимания и заблуждения. По этой причине в этой статье мы попытались сравнить разные научные и исторические точки зрения, реалистично оценивающие феминизм.

Ключевые слова: гендер, гендерное неравенство, феминизм, равенство мужчин и женщин, характер, взаимоуважение, либерал, суфражистка.

CHARACTERISTICS IN GENDER HISTORY OF TURKISH PEOPLE

Annotation

Despite the activity of the feminist movement in our country, there are still misunderstandings and misconceptions. For this reason, in this article, we tried to compare different scientific and historical perspectives that realistically assess feminism.

Keywords: gender, gender inequality, feminism, equality of men and women, character, mutual respect, liberal, suffragism.

Bugungi dunyoda ayollar va erkaklarning jamiyatdagi o'rnini eng muhim va munozarali mavzulardan biri hisoblanadi. Ikkinchi jahon urushi va urushdan keyingi davrda ayollarning ommaviy ishlab chiqarishga jalb etilishi munosabati bilan sodir bo'lgan ijtimoiy o'zgarishlar ularning jamiyat va ijtimoiy ishlab chiqarishdagi o'rnini haqidagi an'anaviy nazariy sxemani qayta ko'rib chiqishga olib keldi.

Umuman olganda, ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishi natijasida biologik nuqtai nazardan qaraganda, erkaklar va ayollar o'rtasida farqlardan ko'ra ko'proq o'xshashliklar mavjudligi aniq. Tadqiqotchilar hatto erkaklar va ayollar o'rtasidagi yagona aniq va sezilarli farq ularning ko'payishdagi roli ekanligiga ishonishadi. Endi ma'lum bo'ldiki, erkaklarning bo'yi balandroq, og'irroq, mushaklari va jismonan kuchliroq bo'lishi kabi "odatiy" gender farqlari juda o'zgaruvchan va ilgari o'ylanganidan kamroq jinsga bog'liq.

Oziqlanish va turmush tarzi tananing shakllanishiga, shuningdek, jismoniy kuchga sezilarli ta'sir qiladi. Biologik farqlardan qat'i nazar, odamlarning ijtimoiy rollari, faoliyat shakllari va hissiy xususiyatlarda farqlar mavjud. Antropologlar, etnograflar va tarixchilar «erkak uchun tipik» va «ayol uchun tipik» tushunchalari nisbiy ekanligini uzoq vaqtdan beri isbotlagan. Shunday qilib, bir jamiyatda erkak kasbi, xulq-atvori, fe'l-atvori, xislati, deb hisoblangan narsa boshqa jamiyatda ayol kasbi hisoblanadi.

Ayollar va erkaklarning ijtimoiy xususiyatlarining ajoyib xilma-xilligi va ularning biologik xususiyatlarining butun dunyo bo'ylab o'xshashligi bizga biologik jinsiy aloqa odamlarning ijtimoiy rollaridagi farqlarni tushuntirib bo'lmaydi degan xulosaga kelishga imkon beradi.

Gender tushunchasining mazmunini to'ldirish uchun uning ilmiy nazariyada qanday aks etishi va ijtimoiy dasturlardagi o'rnini aniqlash zarur. Buni ta'riflash, albatta, "feminizm" (femina – lotincha ayol) tushunchasiga olib keladi. Feminizm so'zi 1980-yillarda G'arbda, Angliya va Amerikada paydo bo'lgan ayollar harakatiga ishora qiladi. Feminizm jinsga asoslangan zulm, jinsga qarshi kurash va hukmron tizimni yo'q qilishga asoslangan. Shuning uchun bu amaliyotlar ayollarning ijtimoiy masalalarini markazlashtirishga asoslanadi.

Feminizm haqiqiy va baholovchidan ko'ra qarama-qarshi tushunchadir. Birinchidan, shior sifatida ayollar o'rtasidagi tengsizlikka yo'l qo'ymaslik, ayollarning saylovda

qatnashishi, bilim olishi, erkaklar bilan birga kasbiy faoliyat bilan shug'ullanishi uchun ijtimoiy huquq sohasidagi harakatdir. Ikkinchidan, tajribali xotin-qizlar harakatining g'oyalari va shiorlarini nazariy jihatdan tasdiqlash, tarix, sotsiologiya, siyosatshunoslik, tilshunoslik, falsafa yo'nalishlarida "ayollar tadqiqotlari"ning ulkan hajmini ta'minlash. Ushbu "feminizm" ning ikkita ma'nosi bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Shunday ekan, harakatning maqsad va manfaatlarini chuqurroq anglash uchun har bir davrning tarixi va to'liqlarini, talablarini bilish muhim ahamiyatga ega. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, feminizmdagi "to'liq" tushunchasi shartli. Shuni yodda tutish kerakki, feminizm to'liqini murakkab va ko'p qirrali hodisani tuzish va tasvirlashga urinishdir. Har bir to'liqin kuchli ichki rivojlanishga ega va ularning har biri muayyan jamiyat nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi kerak.

Birinchi feministlarning qonunchilik islohotlari ayollarni tug'ilishdan boshlab tabiiy huquqlarga ega bo'lgan fuqarolar ro'yxatiga kiritishni talab qildi. Ular kamsitishning ildizi madaniyat ekanligini tushunmadilar va madaniyat turini o'zgartirishdan ko'ra, ularning ijtimoiy tengligini, erkaklar bilan tengligini ta'minlaydigan qonun va qoidalarni yaratishga intildilar. Ularning tushunchalari ayollar va erkaklar teng ekanligini isbotlash uchun yaratilgan. Birinchi feministlar ikki xil qarashga ega edilar: birinchisi erkaklar va ayollar teng va farq yo'qligiga ishongan, ikkinchisi esa ijtimoiy islohotlar va qonunchilikni o'zgartirishga ishongan. Feministlar buni ko'p asrlik erkaklar ekspluatatsiyasidan chiqish yo'li deb bilishgan. O'sha paytda "gender" tushunchasi hali qo'llanilmagan edi.

Gender muammosi va gender tengligini ta'minlash dunyoning ko'plab mamlakatlaridagi dolzarb muammolardan biridir. Bu, birinchi navbatda, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda gender tengsizlik omili tufayli kadrlar sifatining yomonlashuvi bilan bog'liq. Demak, muammoning jiddiyligi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga to'sqinlik qiladi, inson kapitalini rivojlantirishda mavjud tizim samaradorligini pasaytiradi va nihoyat jamiyatda ijtimoiy adolatsizlikning chuqurlashishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Соломатина О.А. Женщины-легенды. Сильный слабый пол / О. Соломатина. - Москва : Коммерсантъ : Эксмо, 2012. - 132 с.
2. Исаева Е.В. Общественно-политические воззрения Мэри Уоллстонкрафт: диссертация ... кандидата исторических наук. - Тюмень, 2012. - 196 с.
3. Гордость и предубеждения женщин Викторианской эпохи. - Москва : Алгоритм, 2016. - 414, [1] с.
4. Потнищева Т.Н. Мэри Уолстонкрафт Шелли: "Последняя из славного поколения": монография / Т. Н. Потнищева. - Днепрпетровск : Изд-во ДНУ, 2008. - 127 с.
5. Нестерова С.А. Образ английской и американской женщины в представлении современников : Последняя треть XIX-начало XX веков : диссертация ... кандидата исторических наук. - Самара, 2004. - 187 с.
6. Милль Дж. С. О подчинении женщины. - М.: Рипол, 2020. – 303 с.
7. Бовуар Симона. Второй пол. Серия: Новый культурный код. Пер. с франц. СПб. Азбука 2018. - 928 с.
8. Фрейд Зигмунд. Психология бессознательного. Мастера психологии Питер 2022. - 528с.

**YOSHLARNING BO'SH VAQTINI TASHKIL ETISHDA BESH
MUHIM TASHABBUSNING AHAMIYATI**

G'afforov Rifat Baxtiyor o'gli – Jizzax DPU 2-bosqich magistranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil qilishda besh tashabbus va uning ahamiyati, afzallik tomonlari, har bir tashabbus doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar haqida fikr muloxazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tashabbus, ma'naviyat, musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr, sport kitobxonlik.

**ЗНАЧЕНИЕ ПЯТИ ВАЖНЫХ ИНИЦИАТИВ В ОРГАНИЗАЦИИ ДОСУГА
МОЛОДЕЖИ**

Аннотация

В этой статье представлены пять инициатив в содержательной организации свободного времени молодежи и их важность, преимущества и реформы, реализованные в рамках каждой инициативы.

Ключевые слова: инициатива, духовность, музыка, живопись, литература, театр, спортивное чтение.

**THE IMPORTANCE OF FIVE IMPORTANT INITIATIVES IN ORGANIZING
YOUTH'S LEISURE TIME**

Annotation

In this article, five initiatives in the meaningful organization of free time of young people and their importance, advantages, and reforms implemented within each initiative are presented.

Keywords: initiative, spirituality, music, painting, literature, theater, sports reading.

Bugungi kunda O'zbekiston xalqi yangi demokratik jamiyat qurmoqda, uni rivojlantirishda ma'naviyat muhim jihatlardan biri hisoblanadi. mamlakatimiz oldida turgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy-ma'rifiy vazifalarni hal etishda ta'lim, ma'naviyatni tarbiyalash va rivojlantirish muammolariga alohida e'tibor beriladi.

Ta'kidlash kerakki, mustaqillik yillarida o'zbek xalqining ma'naviy va tarixiy qadriyatlari, buyuk ajdodlar merosi haqiqatan ham jahon merosiga aylanib bormoqda. O'zbek davlatining asl tarixini tiklash, milliy urf-odatlar, milliy madaniyatni tiklash, milliy tillarni rivojlantirish-bularning barchasi mustaqil Vatanimiz xalqlarining yangi ma'naviy hayotidir. Ma'naviy qayta tug'ilish masalasi davlat siyosatimizning muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. o'zbek xalqi tarixida birinchi marta nazariy g'oyalar va mafkuralar ishlab chiqildi.

Yoshlar – xalqimizning asosiy tayanchi va suyanchi. Bugun ular islohotlarimizni samarali amalga oshirishda ular hal qiluvchi kuch bo'lib maydonga chiqmoqda. 35 milliondan ortiq aholisi bo'lgan xalqimizning 19 millionidan ortig'ini yoshlar tashkil etayotganligi, yoshlarga oid davlat siyosati va yoshlarning ma'naviy-ijtimoiy faolligini yanada oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolganligidan dalolat bermoqda. Prezident yoshlar ma'naviyatini

yuksaltirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha muhim vazifalarni belgilab berdi.

➤ Birinchi tashabbus yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste'dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

➤ Ikkinchi tashabbus yoshlarni jismoniy chiniqtirish, sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan.

➤ Uchinchi tashabbus aholi va yoshlar o'rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

➤ To'rtinchi tashabbus yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo'naltirilgan.

➤ Beshinchi tashabbus xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash masalalarini nazarda tutadi.

Shu vatanda yashovchi har qanday shaxs o'z farzandiga, yaqinlariga, mahalla va hatto begona bola tarbiyasiga ham befarq bo'lmasligi darkor. Bir insondan butun bir jamiyat paydo bo'ladi. Agar biz birgina o'sayotgan yosh avlodning kelajagi uchun, hayoti uchun qo'limizdan kelgan yordamni ayamasaq, biz butun bir jamiyatga yordam bergan bo'lamiz. Tashabbus faqat keng quloqchilik yoyaversin, degan purma'no hikmat bejiz aytilmagan. Yurtboshimizning yoshlar kelajagiga qaratilgan 5 tashabbusi to'ab abad farzandlarimizga qanot baxsh etaveradi

Mazkur tashabbuslar yosh avlodni har tomonlama mukammal tarbiyalash, ularning bo'sh vaqtini mazmunli va samarali o'tkazish ishlarini qamrab olgan bo'lib, tegishli sohalar ishtirokida amalga oshirib boriladi. Yig'ilishda har bir tashabbusning maqsadi aniq belgilanib, ijro etuvchi sohalariga tegishli vazifalar yuklatildi. Jumladan, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi ham to'rtinchi tashabbus — aholi, ayniqsa, yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish masalalari bo'yicha mas'ul tashkilot sifatida jarayonda faol ishtirokchiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. Asarlar, 6-j il cl T., O'zbekiston, 1998, 125-bet.

2. B.Sayfullayev, v.k. Rustamov Madaniy tadbirlarni tashkil etish mahorati. Toshkent 2016

3. «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar». T.: O'zbekiston», «Milliy g'oya targ'iboti va manaviy-marifiy ishlar samoradorligini oshirish to'g'risida»gi o'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori

4. O'zbekiston Respublikasining Qonuni "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" 26.01.2022

IMOM AL BUXORIYNING "AL ADAB AL MUFRAD" ASARINING UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYA TIZIMIDAGI O'RNI

Mirzayev Shahzod – Jizzax davlat pedagogika universiteti 2-kurs magistranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Maqolada, Imom Buxoriy ma'naviy merosining jahonshumul ahamiyati, hamda alloma asarlarining yoshlar tarbiyasida ijobiy fazilatlarini shakllantirishdagi axloqiy tarbiyaviy ahamiyatga egaligi o'rganilgan

Kalit so'zlar: hadis, inson, ma'naviy olam, hadis ilmi, islom, axloqiy tarbiya, yaxshilik, ezgulik, fazilat, meros.

МЕСТО РАБОТЫ ИМАМА АЛ БУХАРИ «АЛ АДАБ АЛЬ МУФРАД» В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ДУХОВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье исследуется мировое значение духовного наследия Имама Бухари, а также нравственно-воспитательное значение трудов ученых в формировании положительных качеств в воспитании молодежи.

Ключевые слова: хадисы, человек, духовный мир, хадисоведение, ислам, нравственное воспитание, добро, благость, добродетель, наследие.

Alloma asarlarida axloqiy tarbiyaga oid ta'limotlarining markazida komillik, insonlarning o'zaro mehribon bo'lishlari, bir – birlariga har doim yordam berish, ahil – totuv yashash kerakligi, halol mehnat qilish, yaxshilik, ezgulik g'oyalari yotadi. Imom Buxoriy qalbi pok, iymonli, atrofdagilariga umuman zarar yetkazmaydigan, odamlarga faqat yaxshilik qiladigan va yordam beradigan insonlarnigina axloqan barkamol deb hisoblaydi.

Mamlakatimizda uzluksiz ma'naviy tarbiya masalasi davlat siyosatining ustuvor masalasi sifatida kun tartibiga qo'yilgan. Zero, «omnaviy madaniyat ko'rinishida kirib kelayotgan turli tahdidlar, giyohvandlik, diniy ekstremizm va missionerlik kabi balo qazolardan yoshlarimizni asrash»[1, 89-bet], eng muhim vazifadir. Bu vazifalarni amalga oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan islohotlar davlatimizning uzluksiz ma'naviy tarbiyaning bosqichlarida olib borilayotgan islohatlari bu jarayonda tizimli yondashuv asosida faoliyat olib borayotganligini ko'rsatadi. Uzluksiz ma'naviy tarbiyada uzilish bo'lmasa va u yuksak darajada tashkil etilsa, johillik, yovuzlik, xudbinlik, loqaydlik kabi jamiyatga xavf soladigan illatlar shunchalik chekinadi va ular o'rnida yoshlarimiz ongida vatanparvarlik, bunyodkorlik, tuyg'ulari qaror topadi.

Hadislarda ota-onaning dilini og'ritib, ozor berish, xafa qilib, buyruqlarini bajarmaslik ham qoralanadi. Abdulloh ibn Amr (Roziyollohu anhu) aytadilar: Bir kishi Rasululloh huzurlariga hijrat qilmoq uchun bay'at qilishga keldi, Ammo ota-onasi uning ketishiga rozi bo'lmay, xafalikdan yig'lab qolgan edilar. Shunda Rasululloh: "Sen hozir ota-onang oldiga bor! Hijrat qilaman deb ularni xafa qilganingdek, endi hijrat qilmaydigan bo'ldim, deb ularni xursand qil», - dedilar[2, 17-bet]. Chunki Islomda eng katta gunoh Alloh Taolaga shirk keltirish va ota-onaga «oq» bo'lish hisoblanishi hadislarda ta'kidlanadi. Yolg'onchilik bilan tuhmat qilmoq ham yomon gunohlardan ekanligi qayd etiladi.

Insonlarning eng yaxshi hislatlaridan yana biri saxovatdir. Hadislarda ham inson kamolotining eng muhim ko'rinishlaridan sanalgan insonning saxovatli bo'lishiga katta e'tibor berilgan. Saxovatli inson jamiyat taraqqiyotiga ham katta hissa qo'shadi, uning ravnaqi uchun jon kuydiradi. Hadislarda odamlarni ana shu xislatlariga ko'ra to'rt guruhga ajratiladi:

1. Alloh taolo bir bandaga mol bergan va ilm bergan. U bandaga berilgan mol va ilmning tasarrufida taqvo qiladi va silai rahm qiladi. Ilmi va molidan Alloh uchun haq ajratadi. Bu eng afzal o‘rin.

2. Bir banda bor. Alloh unga ilm bergan, lekin mol bermagan. Lekin uning niyati to‘g‘ri: Agar Alloh menga mol bersaydi falonchiga o‘xshab sarf qilardim. U shu niyatiga qarab teng ajr oladi.

3. Bir banda bor. Alloh unga mol bergan, ilm bermagan. Mol tasarrufida Allohdan qo‘rqmaydi. Molidan qarindoshlariga bermaydi. Bu esa eng yomon o‘rindir.

4. Bir banda bor. Alloh unga mol ham, ilm ham bermagan. U aytadiki, agar Alloh menga ham bergandaydi falonchiga o‘xshash ish qilardim. U shu niyati bilan o‘sha kishiga barobar hisoblanadi [2, 357-bet].

Bugungi kunda xalqimiz o‘z oldiga qo‘ygan buyuk maqsadlarga, ezgu niyatlarga erishish, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan islohotlar rejalarning samarasi, avvalambor yuqori malakali, yuksak tafakkurga ega bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash, tarbiyalash taraqqiyotimizning asosiy sharti hisoblanadi. Davlatimiz rahbari tomonidan ishlab chiqilgan “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot startegiyasi” to‘g‘risidagi farmonida[4] belgilangan (7 ta ustivor yo‘nalish), “Ma‘naviy taraqqiyotni ta‘minlash, ushbu sohani tubdan isloh etish va yangi bosqichga olib chiqish” yo‘nalishida, “Buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy merosini chuqur o‘rganish va targ‘ib etish” maqsadga muvofiqligi, dunyoning nufuzli xalqaro tashkilotlari va ilmiy tadqiqot markazlari, universitetlar bilan hamkorlikda, buyuk ajdodlarimizning boy – ilmiy – ma‘naviy merosini keng o‘rganish hamda targ‘ib qilishga katta e‘tibor qaratilayotganligi diqqatga sazovordir. Bunda asosan, Imom Buxoriy ta‘limotlarni o‘rganish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida Yangi O‘zbekiston yoshlarining ma‘naviy barkamol jihatdan kamolotga erishishlari, egallagan bilim va malakalarni o‘z faoliyatlarida, jamiyatimiz taraqqiyoti yo‘lida to‘la namoyon etish imkoniyatiga ega bo‘ladigan darajada tarbiyalash muhim vazifalardandir. Albatta, bu ezgu vazifani ijobiy hal etishda xalqimiz ma‘naviy merosining ahamiyati kattadir. Shu sababli ma‘naviy merosimizni tiklash, o‘rganish va hayotga tatbiq etish, jahon andozalari darajasiga ko‘tarishga alohida e‘tibor qaratish darkordir.

Xulosa qilganda, Imom al-Buxoriy hadislarining jahonshumul ahamiyati insoniylik, insonparvarlik Vatanga muhabbat haqida tarbiya berishi bilan yosh avlodda ezgulik va go‘zallik tuyg‘ularini mujassamlashtirishi, shuningdek, mehroqibat, sahiylik, ota-ona va kattalarga omad, yetim-yesirlarga muruvvat, Vatanga muhabbat, mehnatsevarlik, halollik, turli xalqlarning o‘zaro do‘st, tinch-totuv yashashlari kabi insoniy fazilatlari bilan barkamol avlod uchun katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга қўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. -89 бет.

2.Imom Ismoil al- Buxoriy . Al-adab al-mufrad.(Adab durdonalari)...O‘zbekiston, 1994.

4. [https://lex.uz/uz/docs/5841063//O‘z.Res.Prezidentining Farmoni “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot startegiyasi” to‘g‘risida](https://lex.uz/uz/docs/5841063//O'z.Res.Prezidentining%20Farmoni%20%222022-2026%20yillarga%20mo'ljallangan%20Yangi%20O'zbekistonning%20taraqqiyot%20startegiyasi%22%20to'g'risida.PF).PF – 60 son, 28.01.2022 yil

3-SHO‘BA:
TA‘LIM SIFATI – INNOVATSION TAFAKKUR TARZINING ASOSI
СЕКЦИЯ 3:
КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ – ОСНОВА ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ
SECTION 3:
THE QUALITY OF EDUCATION IS THE BASIS OF INNOVATIVE THINKING

**ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ
СТУДЕНТОВ**

*Мария Юрьевна Ефлова – доктор социологических наук, профессор
заместитель директора по научной деятельности института социально-философских
наук и массовых коммуникаций*

*ФГАОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный университет»
Карина Адгамовна Озерова – кандидат социологических наук, доцент кафедры общей
и этнической социологии ФГАОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный
университет»*

Аннотация

Статья посвящена анализу опыта и эмоций студентов крупнейших казанских вузов в ситуации резкого перехода к дистанционным формам обучения в период пандемии Covid -19. Целью статьи было выявление различных типов эмоций, которые были связаны с обучением в новых условиях.

Ключевые слова: студенты, высшее образование, дистанционное обучение, пандемия, эмоциональное состояние студентов, эмоции.

DISTANCE LEARNING AND THE EMOTIONAL STATE OF STUDENTS

Annotation

The article is devoted to the analysis of the experience and emotions of students of the largest Kazan universities in the situation of a sharp transition to distance learning during the Covid-19 pandemic. The purpose of the article was to identify different types of emotions that were associated with learning in new conditions.

Keywords: students, higher education, distance learning, pandemic, students' emotional state, emotions.

Введение (Introduction). В своем исследовании мы ставим вопросы о том, как связано эмоциональное состояние студентов и эффективность их обучения в условиях резких трансформаций в период пандемии и пост пандемии Covid-19? Что именно можно понимать под эффективностью обучения в условиях изменчивости и неопределенности? Как менялся (и менялся ли) эмоциональный настрой студентов в связи с новым форматом обучения? Что вызывало негативный эмоциональный отклик и почему? Какие группы студентов оказались наиболее уязвимы? Как можно нивелировать негативные эффекты, если они возникают?

В рамках социологического подхода, для решения поставленных задач, используется субъективная оценка студентами собственного эмоционального состояния и комментарии об эмоциональных трудностях обучения полученные в рамках массового репрезентативного опроса студентов казанских вузов. Опрос проведен непосредственно после начала ввода карантинных мер и перевода студентов вузов на дистанционные формы обучения (март-апрель 2020г., n= 8289). Для анализа использованы материалы открытых ответов, которые студенты давали в свободной форме.

Обзор литературы (Literature Review). Масштабные изменения системы высшего образования в связи с пандемией коронавируса нашли свое отражение во множестве актуальных исследований, которые можно разбить на несколько больших групп. Во-первых это описание и оценка структурных изменений, новых форм обучения и их эффективности, а так же трудностей «дистанта» для студентов, преподавателей и систем высшего образования в целом. Так, рассматриваются изменения в образовании: новые способы и подходы к обучению в условиях ограничений [1, с.262]. Анализируются особенности использования и восприятия новых технологий обучающимися и преподавателями, и возможность закрепления дистанционных форм обучения как «новой нормы» уже после пандемии, эффективность и справедливость дистанционных форм оценки знаний студентов (например, онлайн тестов) [2, с.86]. Распространены и сравнительные исследования дистанционного обучения и традиционного подхода (отмечены недостатки первого в сферах включенности, коммуникации, подготовки, критического мышления и групповых навыков для части студентов) [3, с.141], рассматриваются эффекты от внедрения в образование новых социальных сетей (например, их использование повышает мотивацию студентов, создает привлекательную среду обучения и стимулирует развитие таких навыков, как креативность и любознательность) [4].

Отмечается так же связь цифрового неравенства в условиях новой нормальности вызванной пандемией Covid-19 и качества образования. В сфере высшего образования рассматриваются как факторы, которые способствуют реализации потенциала цифрового образования с точки зрения доступа, обучения и сотрудничества, так и глубоко укоренившееся неравенство на индивидуальном, институциональном и системном уровнях [5].

Материалы и методы (Materials and Methods). Данное исследование основано на использовании смешанной методологии (комбинации количественного и качественного подходов) для анализа проблемы эмоционального состояния студентов и его связи с успешностью обучения в ситуации пандемии. В качестве массива эмпирических данных используются результаты массового репрезентативного опроса студентов г. Казани (Республика Татарстан), посвященного опыту студентов в период полностью дистанционного обучения. Период проведения опроса март-апрель 2020 года (непосредственно после полного перевода высшего образования в дистанционный формат).

Результаты исследования (Results). Обработка полученного массива данных производилась путем группировки и обобщения, а так же с использованием элементов «обоснованной» теории (в частности выделения смысловых кодов в тексте и аналитических категорий на их основе).

Полученные результаты позволяют заключить, что эмоциональное состояние студентов и эффективность их обучения в условиях резких трансформаций в период пандемии достаточно тесно связаны. Негативные эмоции, возникающие у студентов в процессе дистанционного обучения – могут значимым индикатором проблем системы высшего образования.

Несмотря на то, что большая часть студентов в целом сохраняли плозивный эмоциональный настрой, значительная их часть (около четверти) испытали негативный эмоциональный отклик в ситуации полного перехода на «дистант». Наиболее чувствительными группами оказались девушки-студентки и учащиеся бакалавры. На фоне всех обучающихся самой эмоционально благополучной группой оказались магистры.

Удовлетворённость обучением в дистанционной форме тесно связана с самооценкой эмоционального состояния. При этом даже для студентов, испытывающих в связи с дистантом негативные эмоции, достаточно распространены высокие оценки удовлетворенности тем, как обучение организовано. Причины появления негативных эмоций связаны, во-первых, с напряжением, которое возникает из-за необходимости быстро осваивать новые площадки и платформы для обучения, увеличения учебной нагрузки и роста ответственности за собственную успеваемость (к которой не все готовы). Напряжение проявляется и в физическом состоянии студентов – усталости, проблемах из-за ограничения подвижности, что также вызывает негативный эмоциональный отклик.

Во-вторых, негативные эмоции возникают из-за ощущения неравенства (материального, технического, неравенства навыков и т.д.), что ведет к ощущению социальной исключенности для ряда студентов, снижению мотивации к обучению и уверенности в себе.

В-третьих, значимой и насыщенной категорией связанной с эмоциональным состоянием студентов является «Потеря контакта» – имеется ввиду как нарушение коммуникаций с одногруппниками и преподавателями при обучении, так и грусть из-за сокращения дружеского общения, чувство одиночества.

В ситуации пандемии и после нее высшее образование трансформируется быстро и достаточно радикально. Тренд на расширение дистанционных форм обучения возникший на фоне цифровизации до пандемии, продолжит свое развитие. Анализ же эмоциональных реакций (в частности негативных) центральных участников образовательного процесса – студентов, позволит оперативно выявлять наиболее значимые проблемы в этой области и решать их. На основе полученных данных можно сформулировать следующие практические рекомендации: стоит искать пути снижения напряжения усилий студентов в связи с технической частью организации дистанционного обучения (использование ограниченного числа платформ, наличие четких алгоритмов действий); формы, применяемые для дистанционного обучения, должны быть адаптированы для студентов с различным уровнем технической оснащенности (выбор наиболее универсальных и демократичных каналов коммуникации, например); несмотря на ограничение непосредственного очного контакта важно сохранять персонифицированные коммуникации как на уровне студент-преподаватель, так и между студентами (использование чатов и видео-конференций, работа над командными проектами). Подобные меры могут помочь

снизить негативное эмоциональное влияние на мотивацию и результаты обучения студентов в ситуации дистанционного обучения.

Благодарности

Материал подготовлен за счет средств субсидии, выделенной Казанскому федеральному университету для выполнения проекта № FZSM-2023-0022 "Цифровая социализация и цифровая компетентность молодежи в условиях глобальных системных изменений: технологии регулирования, риски, сценарии" в рамках государственного задания.

Список использованных источников:

1. Pandemic Pedagogy for the New Normal: Fostering Perceived Control During COVID-19. Rippé, C.B., Weisfeld-Spolter, S., Yurova, Y., Kemp, A. 2021 Journal of Marketing Education 43(2), с. 262
2. Online lesson study: virtual teaming in a new normal Goei, S.L., van Joolingen, W.R., Goetsch, F., (...), de Vries, S., Schipper, T.M. 2021 International Journal for Lesson and Learning Studies 10(2), с. 218
3. Effect of remote online exam delivery on student experience and performance in applied knowledge tests. Jaap, A., Dewar, A., Duncan, C., Hope, D., Kluth, D. 2021 BMC Medical Education 21(1),86
4. A comparative study regarding distance learning and the conventional face-to-face approach conducted problem-based learning tutorial during the COVID-19 pandemic Foo, C.-C., Cheung, B., Chu, K.-M. 2021 BMC Medical Education 21(1),141
5. Incorporating TikTok in higher education: Pedagogical perspectives from a corporal expression sport sciences course Escamilla-Fajardo, P., Alguacil, M., López-Carril, S. 2021 Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education 28,100302). <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2021.100302>
6. Digital higher education: a divider or bridge builder? Leadership perspectives on edtech in a COVID-19 reality Laufer, M., Leiser, A., Deacon, B., (...), Kobsda, C., Hesse, F. 2021 International Journal of Educational Technology in Higher Education 18, 51 (2021). <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00287-6>

TA'LIM TIZIMINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISH IJTIMOIY TARAQQIYOT MEZONI

A.Saitkasimov – Jizzax DPU professori, falsafa fanlari doktori, O'zbekiston

Annotatsiya

Bugungi kunda ta'lim sohasini innovatsion rivojlantirish jamiyat taraqqiyotining o'zagi, ustivor yo'nalishiga aylandi. Ta'lim tizimining iqtisodiy va ijtimoiy asoslari mustakamlandi. Ta'limning ijtimoiy mohiyati tubdan o'zgarib bormoqda, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini va roli amaliy jihatdan namoyon bo'lmoqda.

Kalit so'zlar: ta'lim, islohotlar, taraqqiyot, ijtimoiy, o'qituvchi, murabbiy, infratuzilma, o'quv jarayoni, texnologiya, innovatsiya.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

СОЦИАЛЬНО КРИТЕРИИ ПРОГРЕССА

Аннотация

Сегодня инновационное развитие сферы образования стало основным и приоритетным направлением развития общества. Укреплены экономические и социальные основы системы образования. Принципиально меняется социальная сущность образования, его место и роль в развитии общества проявляется практическим образом.

Ключевые слова: образование, реформы, развитие, социальный, педагог, тренер, инфраструктура, учебный процесс, технологии, инновации.

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SYSTEM IS SOCIALCRITERIA OF PROGRESS

Annotation

Today, the innovative development of the education sector has become the core and priority direction of the development of the society. The economic and social foundations of the educational system have been strengthened. The social essence of education is fundamentally changing, its place and role in the development of society is being manifested in a practical way.

Keywords: education, reforms, development, social, teacher, coach, infrastructure, learning process, technology, innovation.

Bugungi kunda ta'lim sohasini innovatsin rivojlantirish jamiyat taraqqiyotining o'zagi, ustivor yo'nalishiga aylandi. Ta'lim huquqiy va iqtisodiy asoslari, moddiy-texnika bazasi mustakamlandi. Ta'limning ijtimoiy mohiyati tubdan o'zgarib bormoqda, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va roli amaliy jihatdan kundek ravshan bo'lib bo'lmoqda. Zamonaviy sharoitda ta'limning barcha sohalarida jiddiy o'zgarishlar olib borilmoqda. O'qituvchilar va murabbiylarning ijtimoiy ahvoli yaxshilandi, turmush tarzi va oilaviy farovonligi tubdan oshdi. Shuning bilan birgalikda ta'lim tizimida zamonaviy shart-sharoitlarga ega bo'lgan infratuzilmalarning yaratilib, ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlanmoqda, o'quv-texnologik hamda laboratoriya bazalarini tubdan mustahkamlanmoqda.

Bugungi globallashuv tendensiyalari kuchayayotgan zamonaviy jamiyatda ta'lim sohasini innovatsion asosda takomillashtirish muhim jarayondir. Ta'lim tizimini rivojlantirishning konsepsiyalari va uning transformatsiyalashib borish jarayonlari hamda innovatsionlashish tendensiyalari dolzarb masala sanaladi. Xususan, milliy yuksalish jarayonlari va fuqarolik jamiyatini barpo etishda ta'lim sohasini innovatsion rivojlantirish qonuniyatlari va barqaror rivojlanishiga ta'sir qiluvchi innovatsion texnologiyalarini tadqiq etish muhim jarayondir. Jamiyatda "farzandlarimizga yuksak mezonlar asosida ta'lim-tarbiya beradigan, yangicha, innovatsion fikrlaydigan muallim va o'qituvchilarni tayyorlash – bu eng og'ir vazifa bo'lib, juda katta mehnat va mas'uliyat talab etadi"[1].

Oliy ta'lim tashkilotlariga akademik erkinlik berilishi, tanlov asosida davlat hisobidan bepul oliy ma'lumot olinishi, nodavlat ta'lim tashkilotlari qo'llab-quvvatlanishi to'g'risidagi qoidalar yosh avlod hayotini yaxshilash, ularning orzu-intilishlarini ro'yobga chiqarish, zamonaviy mutaxassisliklarni egallagan holda hayotda o'z o'rnini topishi va shaxsiy rivojlanishi uchun imkoniyat yaratadi. Mazkur qoidalarning Konstitutsiya darajasida belgilanishi, bolalar bog'chasidan tortib, toki universitetlargacha, barcha ta'lim tashkilotlarini

ular davlatniki yoki xususiy ekanligidan qat'iy nazar, rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy zamin bo'ladi.

Mamlakatimizda yoshlarning oliy ta'lim olish imkoniyati sezilarli darajada kengaydi. Oliy ta'limga qabul kvotalari bilan bog'liq vaziyat keskin o'zgarmoqda. 2017-yilgacha, uzoq yillar davomida xalqimizning juda ham kam farzandlari davlat oliy ta'lim muassasalari talabasi bo'lish imkoniyatiga ega edilar. Oxirgi olti yilda oliygohlar soni 77 tadan 210 taga, ularga qabul esa, 5 baravarga ortib, talabalar soni 1 millionga oshdi. 2017 yilga qadar oliy ta'lim muassasalarida grant o'rinlari soni faqat qisqarib keldi. Bugungi kunda Davlat grantlari soni ham 2 baravar ko'payib, 40 mingtaga etdi, shundan, magistratura uchun – 5 baravar ko'paydi. SHuningdek, nodavlat oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislarni tayyorlashga davlat granti ajratish amaliyoti yo'lga qo'yildi. Agar 2016-yilda umumta'lim muassasalari bitiruvchilarining to'qqiz foizdan sal ko'prog'i talaba bo'lgan bo'lsa, hozir bu ko'rsatkich 4,2 barobarga oshdi, ya'ni 38 foizga etdi.

Asosiy e'tibor OTMlardagi ilmiy salohiyatning qay darajada o'sishiga qaratilmoqda. Xususan, so'nggi uch yillarda oliy ta'lim muassasalaridagi ilmiy salohiyat o'rtacha bir necha foizga oshdi. 2017 yilda oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyat ko'rsatkichi 31,9 foizga teng bo'lgan bo'lsa, hozirda 40 foizdan oshib ketganligi kuzatilmoqda. Bugungi kunda ko'pgina oliygohlarimiz jahon mamlakatlari ichida e'lon qilinayotgan ta'lim taraqqiyoti reytinglarida muhim natijalarga ega bo'lmoqdalar. O'zbekiston Milliy universiteti va Toshkent Irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti“ Milliy tadqiqot universiteti ba'zi fan sohalari bo'yicha Top-500 talikdan joy oldi. Xorijiy universitetlar filiallari soni 31 taga etdi. Oliy ta'limda nodavlat sektori faol rivojlanmoqda, respublikada 27 ta xususiy universitet faoliyat ko'rsatmoqda. Yangi standartlar va malaka talablari asosida 625 ta bakalavriat va 634 ta magistratura mutaxassisliklari hamda 4700 dan ortiq ta'lim dasturlari boyicha kredit-modul tizimi bo'yicha o'quv dasturlari joriy etilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini takomillashtirish va innovatsion rivojlantirish imkoniyatlarining mavjudligi quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

– birinchidan, mamlakatda oliy tizim va ilmiy muassasalar ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar olib boriladigan asosiy maskandir;

- oliy ta'limda zamonaviy kadrlar tayyorlash bo'yicha ilmiy va pedagogik kadrlar salohiyati mavjud;

– uchinchidan, O'zbekiston manfaatlari kesimida xorijiy davlatlarning ta'lim tizimida innovatsiyalar bo'yicha tajribalarini qo'llash imkoniyatlari mavjud.

Ta'lim tizimini rivojlantirish tizimida O'zbekistonda yoshlarga har tomonlama shart-sharoitlar yaratilib berilayotganligi, barkamol avlodni tarbiyalash va ma'naviy-ma'rifiy saviyasini yuksaltirish borasida muhim dasturiy vazifalarni hal etilayotganligi jamiyatning umumanfaati va kelajagini ta'minlash uchun muhim poydevordir. “YOsh avlodning har tomonlama barkamol rivojlanishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratish O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillaridan boshlab yoshlarning manfaatlariga oid davlat siyosatining ustuvor yunalishi hisoblanadi. Zero, bu kelajakka yo'naltirilgan sarmoya hisoblanadi”[2].

Jizzax davlat pedagogika universitetida ham ilmiy-innovatsion salohiyat yildan yilga oshib bormoqda. Universitetimizda ilmiy faoliyatni rag'batlantirish, iqtidorli talabalarni qo'llab-quvvatlash va ilmiy-innovatsion jarayonlarni rivojlantirish borasida salmoqli ishlar olib borilmoqda. Birgina o'tgan yilgi natijalarni tahlil etganimizda oliygohimizda professor-

o'qituvchilari tomonidan 1500 ga yaqin xalqaro jurnallarda hamda maqolalar nashr etildi, 1 ta xorijiy, 1 ta innovatsion va 1 ta startap loyihalar doirasida tadqiqotlar amalga oshirildi, 7 ta xalqaro va 13 ta respublika konferensiyalari o'tkaziladi. Har bir mutaxassis chiqaruvchi kafedraning ustuvor ilmiy yo'nalishlari belgilab olindi, ular qoshida 27 ta ilmiy-tadqiqot markazlari tashkil etildi. Iqtidorli talabalarni startap loyihalar hamda ilmiy-tadqiqot markazlari faoliyatiga keng javlb qilish maqsadida inkubatsiya markazi hamda 9 ta ilmiy laboratoriyani qamrab olgan STEAM PARK faoliyati yo'lga qo'yildi.

Mamlakatimizda ta'limga oid siyosatning takomillashuvi ta'lim sohasining, uning natijasida ijtimoiy taraqqiyotning yuksalish tamoyillarini belgilab beradi. Ta'kidlanishicha, "Hozirgi jadal texnik va texnologik taraqqiyot, fanlar, nazariyalar, dunyoqarashlarning jadal rivojlanishi sharoitida ta'limni tashkil etish va amalga oshirish jarayonlari uzluksizlikni, tizimli, yaxlit yoki differensial yondashuvni taqozo etadi. Olimlar va mutaxassislarning prognozlariga ko'ra, raqamlashayotgan XXI asrda yaqin 10 yil ichida kasb va mutaxassisliklarning 80 foizi bevosita STEM fanlari va eng yangi texnologiyalar bilan bog'liq bo'ladi"[3].

Alohida ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim va tarbiyaning tashkil etilishi, ularni hamma qatori umumiy maktablarda ham o'qishini yo'lga qo'yilishi Yangi O'zbekistonda inson qadri tamoyilining amaliy ifodasi hisoblanadi. Konstitutsiyada davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishi va boshlang'ich professional ta'lim bepul ekanligi ham belgilanmoqda. Ilk marotaba bog'cha yoshidagi bolalarning ta'lim va tarbiyasi sohasidagi davlat majburiyatlarining konstitutsiyaviy darajada belgilanishini muhim voqea bo'lishi kutilmoqda. So'nggi olti yilda bolalarning bog'cha bilan qamrovi 27 foizdan 70 foizga oshgani hamda Konstitutsiyaga kiritilayotgan yangi normalar bu borada yangi marralarga erishish imkonini beradi.

Yangilangan Konstitutsiyamizda har kim ta'lim olish huquqiga ega ekanligi, davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlashi, maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishi, bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlashi, umumiy o'rta ta'limning majburiyligi, maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratida ekanligi, ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanishi qat'iy belgilab qo'yildi.

Shuningdek, fuqarolar davlat ta'lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma'lumot olishga haqli ekanligi, oliy ta'lim tashkilotlari qonunga muvofiq akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqiga ega ekanligi belgilandi. O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etilishi, davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qilishi qayd etib qo'yildi.

Konstitutsiyamizga ko'ra, davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag'batlantiradi. Bugungi kunda Davlat yoshlarning ma'naviy, intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi, ularning ta'lim olishga, sog'lig'ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo'lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi. SHu bilan birga, davlat va

jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy va ma'naviy merosidan faxrlanish, vatanparvarlik va Vatanga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladi.

Endilikda mamlakatimizda jahonning eng yuqori darajadagi ta'lim standartlari va rivojlangan mamlakatlar ta'lim dasturlaridan kelib chiqqan holda zamonaviy ta'lim jarayonlari shakllantirilmog'da. Bu jarayondan ko'zlangan asosiy maqsad zamonaviy sharoitda ta'lim tizimini to'liq modernizatsiyalash, milliy ta'lim tizimini jahondagi etakchi ta'lim dasturlari bilan uyg'unlashtirishdir. Professor O'.Tolipovning ta'kidlashicha, "Endilikda ta'lim olish, muayyan kasb-hunar yoki mutaxassislik ma'lumotlarini egallash, bu borada ma'lum ko'nikma va malkalarni shakllantirish hayotiy ehtiyojga aylanmog'da. Ta'lim olishga bo'lgan rag'bat va uning mazmuni ta'lim jarayoni muvaffaqiyatining garovi, kafolati bo'la oladi"[4].

Xulosa qilib aytganda, mazkur vazifalarni amalga oshirishda ta'lim tizimini tajrijiy asosda takomillashtirib borish, milliy asosda shakllangan tajribalarimizni mustahkamlash, ta'lim, ilm-fan va innovatsiyalarni tizim sifatida shakllantirish, jahon standartlariga malakali kadrlar tayyorlash jarayoni jadal sur'atlarda olib borilmog'da. Ta'lim sohasining barqaror rivojlanishi mamlakatimizning jadal ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashning garovidir. Unga erishishda ta'lim xizmatlari bozoridagi iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish asosida ta'lim muassasalarining samarali faoliyatini ta'minlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. SHuning birgalikda ta'limni jadal rivojlanishi milliy yuksalish va umummamlakat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan fenomen hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. –Toshkent: O'zbekiston, 4-jild, 2020. -B.366.
2. O.Muhammadjonov. Konstitutsiya: xalq manfaatlarining huquqiy kafolati. – Toshkent, "Muharrir nashriyoti", 2017. –B.28.
3. Jalolov M. Yangi Konstitutsiya oliy ta'lim sohasidagi qanday huquqlarni kafolatlaydi? <https://aniq.uz/yangiliklar/yangi-konstitutsiya-oliy-talim-sohasidagi-qanday-huquqlarni-kafolatlaydi>.
4. Tolipov O', Usmonboeva M. pedagogik texnologiyalarning tadbiiy asoslari. – Toshkent, FAN, 2006. -B. 60.

ZAMONAVIY TA'LIM VA UNI RIVOJLANTIRISHDA AYOLLARNING TUTGAN O'RNI

Ergasheva Maxsuda Pulatovna – Jizzax DPU Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrasi dotsenti, s.f.b.f.d (PhD), O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ta'limni rivojlantirishda xotin-qizlarning bunyodkorlik vazifalari, davlat tomonidan ularga ko'rsatilayotgan e'tibor, yaratilayotgan imkoniyatlar, yangi jamiyatda xotin-qizlar faoliyatining ustuvor yo'nalishlari masalalari atroflicha tahlil etilgan.

Kalit soʻzlar: taʼlim-tarbiya, xotin-qizlar, farzand tarbiyasi, zamonaviy bilim, strategiya, daxldorlik, masʼuliyat, faollik, demokratik qadriyat

РОЛЬ ЖЕНЩИН В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ И ЕГО РАЗВИТИИ

Аннотация

В данной статье подробно анализируются творческие задачи женщин в развитии современного образования, внимание, уделяемое им государством, создаваемые возможности, приоритетные направления деятельности женщин в новом обществе.

Ключевые слова: образование, женщины, воспитание детей, современные знания, стратегия, актуальность, ответственность, активность, демократическая ценность.

ROLE OF WOMEN IN MODERN EDUCATION AND ITS DEVELOPMENT

Annotation

In this article, the creative tasks of women in the development of modern education, the attention paid to them by the state, the opportunities created, and the priority directions of women's activities in the new society are thoroughly analyzed.

Keywords: education, women, child rearing, modern knowledge, strategy, relevance, responsibility, activity, democratic value

Maʼlumki, oʻz taraqqiyotidan umidvor boʻlgan har qanday mamlakat yoshlar tarbiyasi va ularning kamolotini oʻylamasdan, bunday ulugʻ ishlarni amalga oshirmasdan oʻz oldiga qoʻygan ulugʻ maqsadlariga erisha olmaydi. Chunki, taraqqiyot sari intilmagan, yosh avlodni buyuk yoʻllar sari yetaklamagan millat oxir-oqibat xorlik va zorlikka, tubanlikka yuz tutishi tabiiydir. Bu borada esa yoshlarning tarbiyaviy va maʼnaviy hayotini yuksaltirmoq uchun otalardan koʻp va xoʻp masʼuliyat talab etiladi. Farzand tarbiyasi taraqqiyotning eng muhim omili boʻlib, unda ayollarning oʻrni va roli nihoyatda beqiyosdir. Ayniqsa, maʼnaviyati boy, salohiyati yuksak, ongu-tafakkuri rivoj topgan, ziyoli, oqila ayollar jamiyatning tayanchi va kelajagini taʼminlaydigan yoshlarni tarbiyalashdagi faoliyatini yuksak baholamoq lozim boʻladi.

Oʻtgan asrning boshlarida yashab ijod etgan ulugʻ mashhur jadid namoyondasi Abdulla Avloniyning taʼbiri bilan aytganda, “Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir”, shuningdek, “...tarbiyani tugʻilgan kundan boshlamak, vujudimizni quvvatlandurmak, fikrimizni nurlandurmak, ahloqimizni goʻzallandurmak, zehnimizni ravshanlandurmak lozim ekan. Tarbiyani kimlar qilur? Qayda qilinur? – degan savol keladur. Bu savolga, “birinchi – uy tarbiyasi. Bu ona vazifasidir. Ikkinchi – maktab va madrasa tarbiyasi. Bu ota, muallim, mudarris va hukumat vazifasidir”, deb javob bersak, bir kishi deyrurki, “qaysi onalarni aytursiz, bilimsiz, boshi paxmoq, qoʻli toʻqmoq onalarni? Oʻzlarida yoʻq tarbiyani qaydan olib berurlar”, der. Mana, bu soʻz kishini yuragini ezar, bagʻrini yondirur”[2]. Shu nuqtai-nazardan ham avvalo, davlat va jamiyat hayotida xotin-qizlarning har jabhada faolligini oshirish qanchalik muhim boʻlsa, ularning bu boradagi madaniyatini oshirish, maʼnaviy va ilmiy salohiyatini yuksaltirish, ular ruhiyatidan mutelik va qaramlik, boqimandalik kayfiyatini yoʻqotish masalalari oʻz dolzarbligini hanuzgacha yoʻqotmayapti. Sababi, tarbiya masalasi, ayniqsa, bugungi kunda

ma'naviyati past bo'lgan xotin-qizlar tomonidan ko'plab jinoyatlarga qo'l urilayotganligi, sodir etilayotgan jinoyatlarning jamiyat va kelajak avlod uchun ijtimoiy oqibatlarini, oilalarning parokandalikka uchrashi, yosh avlodning axloqsizlashuviga sabab bo'layotganligi va hokazo muammolar xotin-qizlar faolligi jarayonlarida ma'naviy va tarbiyaviy omilning ahamiyatini yanada oshiradi hamda bu boradagi ishlarni jadallashtirish vazifalarini o'rta qo'yadi.

Xotin-qizlarning ijtimoiy sohalarda keng mehnat qilayotganligining o'zi ham demokratik qadriyatlarga sodiqligini isbotlab turibdi. Umuman olganda, xotin-qizlarning ijtimoiy qiyofasini shakllantiradigan va unga ijobiy ta'sir ko'rsatayotgan omillardan biri ta'lim olish huquqidir. Aynan ta'lim olish va zamonaviy bilimlarga ega bo'lish huquqi va imkoniyatlari tufayli mamlakatimizda xotin-qizlar o'z bilim va ko'nikmalarini oshirishga, zamon bilan hamnafas tarzda bugungi kunning erkin va ozod fuqarosi, biror bir kasbni egallagan professional xodim, rahbar ayol, siyosatchi yoki tadbirkor sifatida o'zini namoyon qilishga erisha olganligini alohida qayd etish lozim. Aynan ta'lim olish xotin-qizlarni asrlar davomidagi ilmsizlik, johillikning qurboni bo'lishdan ozod qila oldi, ularni jamiyat taraqqiyotining teng huquqli va uni harakatga keltiruvchi kuch sifatida shakllanishiga imkon yaratdi. Davlatimiz rahbarining Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan nutqida donishmandlarning "Bitta qiz bolani o'qitsangiz- butun oilani o'qitgan bo'lasiz", degan dono gapini tilga olib, ularni zamonaviy bilim va kasb-hunarlariga o'qitish orqali jamiyatda va oilasida munosib o'rnini topishi uchun boshlangan ishlar bundan keyin ham izchil davom ettirilishini alohida ta'kidlagan edi. Albatta, davlatimiz tomonidan zamonaviy, sifatli ta'lim olish borasida xotin-qizlarga berilayotgan imkoniyatlar demokratik qadriyat hisoblangan ta'lim olishning muqaddas omil ekanligini yana bir bor isbotlaydi.

2023- yil 10-fevral kuni BMT Bosh kotibi Antoniu Guterrish bayonot berib, ilm-fan sohasida xotin-qizlar qanchalik ko'p bo'lsa, bundan ilm-fan shunchalik ko'p yutishini ta'kidladi. Bosh kotibning so'zlariga ko'ra, "Ayollar va qizlar ilmiy tadqiqot faoliyatiga xilma-xillik olib kiradi, ilm-fan asosiy kasbi bo'lgan fidoyilar safini kengaytiradi va ilmiy-texnikaviy sohani yangicha qarashlar hisobiga boyitadi"[3]. Zero, yurtimizda bugungi kunda xotin-qizlarni ilm-fan sohasiga jalb qilish borasida sezilarli natijalarga erishildi. Shu bois, xotin-qizlar ilm-fan taraqqiyotining barcha sohalarini rivojiga munosib hissa qo'shib kelmoqda. Ayniqsa, bu borada 2022-2026 -yillarga mo'ljallangan xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dasturi qabul qilinganini alohida ta'kidlash joiz. Shunga asosan, xotin-qizlar ta'limini qo'llab-quvvatlash oliy ta'lim muassasalari, texnikum va kollejlarda, sirtqi va kechki ta'limda o'qiyotgan xotin-qizlarning kontrakt pullarini to'lash uchun 7 yilga foizsiz kredit berish, davlat oliy ta'lim muassasalarining magistratura bosqichida o'qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to'lovlari to'liq davlat byudjetidan qoplab berilishi tartibi joriy qilindi.

Shuningdek, endilikda xorijiy oliy ta'lim muassasalariga bakalavriat uchun -50 nafar, magistratura uchun - 10 nafar xotin-qizlarga har o'quv yilida "El-yurt umidi" jamg'armasi orqali qo'shimcha grantlar ajratiladi. Qolaversa, har yili 2100 nafar ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan talaba xotin-qizlarning ta'lim kontraktlari mahalliy byudjetdan to'lab berilishi, yosh farzandi bor talaba qizlarga masofaviy o'qishga sharoit yaratish, doktorantura yo'nalishida xotin-qizlar uchun 300 tadan maqsadli kvota ajratilishi ham belgilandi [4].

Bugungi kunda respublikamizda 6 nafar akademik, 700 nafardan ziyod fan doktori, 4780 nafar fan nomzodi, 200 nafardan ortiq falsafa doktori (PhD) darajasiga ega bo'lgan

olima ayollar fan tarmoqlarining turli sohalarida ilmiy faoliyat olib bormoqda. Dunyoning nufuzli anjumanlarida o'zbek olimlari o'zlarining yuksak bilimlarini namoyon etib, salohiyati tilga tushmoqda.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ta'biri bilan aytganda, har qanday jamiyat va davlatning qay darajada xalqparvar hamda adolatli ekani, uning xotin-qizlarga bo'lgan munosabati va g'amxo'rliqi bilan belgilanadi[1]. Shuning uchun ham, demokratik qadriyatlardan yana biri sifatida inson huquqlari ham bugungi kun xotin-qizlariga avvalo, insonning oliy qadriyat ekanligini anglashga, o'zligini tushunib yetishga, o'zining va birovlarning umri, hayoti va yashashining daxlsiz ekanligi bilishga imkon yaratdi. Mamlakatimizda inson huquqlarining amal qilinishi va ularning keng targ'ib qilinishi xotin-qizlarda ushbu ne'matdan bahramand bo'lish, uni boshqa sohalarga ham tatbiq qilish singari imkoniyatlarni taqdim qildi. Inson huquqlarining demokratik qadriyat sifatida ahamiyati yana shundan ham iboratki, xotin-qizlar o'zlarini jamiyatning ikkinchi qismi ekanligini, davlat hayotida yaratiladigan barcha imkoniyatlar erkaklar bilan bir qatorda ayollar uchun ham yaratilishi lozimligini, o'zlarini davlat hayotining va qarorlar qabul qilinishining muhim ishtirokchisi sifatida tushunishlariga imkon yaratdi. O'zbekistonda bu borada ko'plab ishlar qilinganligini ta'kidlagan holda, aytish lozimki, mamlakatimizning Konstitutsiyasida avvalo, O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining tili, dini, irqi, jinsi va millatidan qat'iy nazar teng huquqli ekanligi mustahkamlab qo'yilgan bo'lsa, mamlakatda istiqloq yillaridan yaratilgan ko'plab qonunlarda ushbu masalalar yanada rivojlantirildi. Muhim tashabbuslardan yana biri — xotin-qizlar huquqlarini hamda tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish sohalaridagi qonunchilik hujjatlari ijrosi ustidan tizimli nazoratni o'rnatish maqsadida Bosh prokuraturada alohida boshqarma tashkil etildi.

Bugungi kunda xotin-qizlar bilan tizimli ishlash, ularni rahbarlikka tayyorlash maqsadida ta'lim muassasalarida iqtidorli qizlar zaxirasi yaratildi. Oxirgi uch yilda iqtidorli talabalarga beriladigan Prezident davlat stipendiyasi va boshqa maxsus stipendiyalarning 48 foizi xotin-qizlar hissasiga to'g'ri kelmoqda. Respublikamiz oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan xotin-qizlar jami talabalar soniga nisbatan 50 foizni tashkil etmoqda. Magistratura bosqichida o'qishini davom ettirgan, oliy ta'lim tizimida ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanayotgan xotin-qizlar soni yildan-yilga oshib bormoqda. Jumladan, ularning 3000 nafardan ortiq fan doktori (DSc) va falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish bo'yicha ilmiy faoliyat olib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kun zamonaviy, sifatli ta'limini rivojlantirish erkaklar bilan bir qatorda xotin-qizlardan ham yuksak mas'uliyat talab etadi. Shu bois, davlatimiz tomonidan berilayotgan imkoniyatlardan unumli foydalangan holda, xotin-qizlar zamonaviy faol ayol imijini o'zida shakllantirishi, xorijiy tillarni mukammal egallab borishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalana olishi, barcha sohalarda olib borilayotgan isloxlarga daxldorlik hissini oshirib borishi, jamiyat taraqqiyoti uchun muhim innovatsion g'oyalarni targ'ib qila olish qobiliyatlarini rivojlantirib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон хотин-қизларига табриги” // Халқ сўзи 2022 йил 8март.

2. Авлоний Абдулла. Танланган асарлар: 2 жилдлик, 2-жилд. Пандлар, ибратлар, ҳикоятлар,набийлар ҳаёти, драмалар, мақолалар, саёҳат хотиралари//Таҳрир ҳайъати:

О.Шарафиддинов ва бошқ.; Тўпловчи: Б.Қосимов; Изоҳлар ва луғатни О.Тўлабоев тузган//. - Т.: “Маънавият”, 1998. – 36-37 бетлар.

3. Антониу Гутерриш. «11 февраль – Илм-фан соҳасидаги хотин-қизлар халқаро куни» эълон қилиниши муносабати билан берилган баёноти. 2023 йил 10 февраль.

4. Маҳкамова З. Мустаҳкам оила, фаол хотин-қизлар жамият фаровонлигини белгилайди.// Янги Ўзбекистон газетаси. 2022 йил 14 март.

5. Холбеков А., Назарқосимов С., Бердиев Б., Эргашева М. Ўзбекистонда ижтимоий ҳаёт трансформацияси./ Монография. Тошкент. “Ozbekiston savdo nashriyot matbaa ijodiy uyi”, 2021. Б. 162-240.

ВНЕДРЕНИЕ МОДЕЛИ ИННОВАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ

*Туленова Гульмира Жандаровна – доктор философских наук, профессор
Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада аль
Хоразмий, Узбекистан*

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы необходимости дальнейшего совершенствования системы образования в условиях социально-политической модернизации общества.

Ключевые слова: образование, модернизация образования, цели, содержание, формы и методы образования, гуманизация

MODERNIZATSIYA SHAROITIDA INNOVATSION TA'LIM MODELINI JORIY ETISH

Annotatsiya

Maqolada jamiyatni ijtimoiy-siyosiy modernizatsiya qilish sharoitida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish zarurligi masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, ta'limni modernizatsiya qilish, ta'limning maqsadlari, mazmuni, shakllari va usullari, insonparvarlashtirish

INTRODUCTION OF THE MODEL OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION

Annotation

The article discusses the need for further improvement of the education system in the context of socio-political modernization of society.

Keywords: education, modernization of education, goals, content, forms and methods of education, humanization

Для решения задач по строительству нового государства, принципиально важное значение, имеет подготовка кадров новой формации, воспитанных на национальных, общечеловеческих ценностях и способных реализовать на деле масштабные задачи по модернизации страны, строительству современного демократического общества.

Практика показывает, что только та страна, та нация может добиться великого будущего, процветания и благополучия, которая сумеет подготовить знающих, профессионально грамотных и энергичных личностей, настоящих патриотов своей страны, обогатить их огромным духовным наследием великой национальной культуры, приобщить к сокровищницам мировой культуры. Путь к национальному возрождению проходит через высокую образованность, высокую культуру. Именно поэтому уровень образования, степень профессиональной подготовки должны стать мерилем прогресса нашего общественного развития в XXI веке. Это - лучшая гарантия успешного осуществления намеченного курса реформ, это - то направление, которое со временем, даст наибольшие дивиденды от вложенных средств.

Как известно, 28 января 2022 года был издан Указ Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы». Четвёртым приоритетным направлением данной Стратегии является проведение справедливой социальной политики, развитие человеческого капитала. В частности, в решении задач по дальнейшему развитию данной сферы предусмотрено повышение качества образования в школах и поднятие на международный уровень знаний и квалификации педагогических кадров, путем: определения отечественных или международных сертификационных требований по каждому предмету для ведения деятельности в школе; диагностики знаний и навыков школьных учителей, не имеющих категорию; оптимизации районных подразделений системы народного образования за счет полной цифровизации их деятельности и т.д. Действительно, в настоящее время, информационные технологии занимают одно из центральных мест в образовании: появление различных онлайн-курсов, образовательных ресурсов и платформ, дополняющих и конкурирующих с традиционными учебными организациями. Государственные субсидии и поддержка составляет миллиарды на создание и поддержку цифровых образовательных платформ, а также разработку и адаптацию законодательной и технической политики и инициатив. Цифровые инструменты в высшем образовании становятся неотделимой частью внутренней и глобальной политики и экономики.

В академической сфере цифровизация оказывает свое влияние. Современная система высшего образования прошла чрезвычайно важный этап компьютеризации и информатизации. Можно отметить, что механизмы изменений в информационном пространстве были комплексными, зависимыми от финансирования, от уровня высших учебных заведений, от уровня готовности профессорско-преподавательского состава и т.п.

Важным направлением работы остается стимулирование научно-исследовательской и инновационной деятельности, создание эффективных механизмов внедрения научных и инновационных достижений в практику, создание при высших образовательных учреждениях и научно-исследовательских институтах научно-экспериментальных специализированных лабораторий, центров высоких технологий, технопарков. Реализация данных стратегических задач обеспечит поступательное развитие всей системы непрерывного образования как единого учебно-научно-производственного комплекса на основе государственных и негосударственных образовательных учреждений, формирование конкурентной среды в области образования и подготовки кадров, открытости системы непрерывного образования

республики на рынке образовательных услуг, обмена информацией и специалистами, укреплению международного авторитета образовательной системы Узбекистана.

Особенно остро вопрос о модернизации образования, реализация которой смогла бы обеспечить переход к новому типу социального развития, стоит и для Узбекистана. Как известно, модернизация представляет собой процесс преобразований, предполагающий движение общества к наиболее эффективной модели устойчивого развития, преодоление экономической отсталости, политической нестабильности, развитие инновационной деятельности, процесс создания новых технологий, новой системы духовных ценностей и идеологических установок.

Модернизация образования - сложный многогранный процесс, поэтому ее реализация должна опираться на результаты глубоких теоретических исследований. Одним из важных вопросов модернизации профессионального образования, требующих философского анализа, представляется осмысление проблемы соотношения различных аспектов в теории и практике подготовки специалистов в новых социально-экономических условиях. Для этого важно проанализировать социально-философские основания модернизации образования, связанные с новой картиной мира, а также местом человека в современном мире. Это позволит обозначить направления развития профессионального образования и выйти на образовательные технологии, способные превратить сферу образования в сферу воспроизводства творческой личности. Совершенно очевидно, что это невозможно осуществить без исследования современной образовательной ситуации, базовых принципов эволюции современного образования, анализа новых тенденций и осмысления путей перехода от философских оснований развития образования к практике его реформирования.

Одной из главных характеристик модернизации отечественного профессионального образования на сегодняшний день является его гуманистическая направленность, где в центре внимания общества и государства оказывается человек как творчески развивающаяся личность. Основные черты модернизации в данной сфере связаны с обновлением статуса, целей, содержания, форм и средств образования. Процесс модернизации профессиональной школы предполагает создание и внедрение модели инновационного образования.

Модель инновационного образования отличается от традиционных по следующим параметрам:

- *целям образования:* цель прежней модели - подготовка специалистов народного хозяйства, новой - этически насыщенное профессиональное и личностное развитие человека, подготовка к жизни в проблемном мире;

- *содержанию образования:* перестройка связана с упором на этические аспекты профессиональной деятельности, новые технологии, рефлексию и развитие творческих способностей, деятельностный аспект обучения;

- *методам и технологиям обучения:* переход от традиционной модели к модели инновационного образования, подразумевающей использование активных методов обучения и развивающих навыки проектирования и управления;

- *формам образования:* переход от институциональных форм организации образования к интеграции институциональных и вне институциональных форм, обеспечивающих разные потребности и возможности обучающихся и учитывающих образовательный потенциал знания, функционирующего в обществе.

Все характеристики такой модели образования имеют этическую и гуманистическую направленность. Ее ориентиром становится гармонизация индивидуально-личностного и социального в профессиональной карьере человека. Исходной целью гуманизации образования является формирование гуманистического мировоззрения молодежи, соответствующих знаний и навыков. Она служит предпосылкой реализации будущими гражданами, идей и ценностей гуманизма в различных сферах человеческой активности.

Характерной особенностью возрастания духовного потенциала молодежи Узбекистана является её высокий образовательный уровень. В республике полностью решена проблема всеобщей грамотности населения, законодательно закреплено обязательное общее среднее образование, получить которое можно через широкую сеть общеобразовательных школ, лицеев, средних профессиональных учебных заведений.

Процессы модернизации системы образования Узбекистана, подготовки высококвалифицированных кадров предполагают также разработку и внедрение эффективных организационных, педагогических форм и средств духовно-нравственного воспитания порастающего поколения, основанного на богатых национальных культурно-исторических традициях, обычаях народа и общечеловеческих ценностях.

Потому как задачей образования является - формирование личности человека, способного к сопереживанию; готового к свободному гуманистически ориентированному выбору, индивидуальному интеллектуальному усилию, самостоятельному, компетентному, ответственному действию в политической, экономической, профессиональной и культурной жизни, уважающему себя в других, терпимому к представителям других культур и национальностей, независимому в суждениях, открытому для иного мнения и неожиданной мысли.

INSON KAPITALI RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY TA'LIM: IJTIMOYIY HAMKORLIK, O'ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI SIFATIDA

*Muxriddin Maxammadaminovich Sodirjonov – sotsiologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD), O'zbekiston*

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi inson kapitali rivojlanishida ta'lim hususan oliy ta'limning tutgan o'rni sotsiologik tahlil etildi. Mavzu katta hajmdagi ilmiy nazariy o'rganishni talab qilsada – zamonaviy ta'lim tendensiyalari, ijtimoiy hamkorlik, o'zaro aloqadorlik dialektikasi sifatida tadqiq etildi. Ta'lim orqali ijtimoiy-iqtisodiy faravonlikni oshirish, yoshlarda ijtimoiy me'yorlar, sotsial mobillikni faollashtirish, ko'nikma va odatlarni shakllantirishda hamda daromadlar o'sib barqarorligini ta'minlashdagi xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: inson, qobiliyat, ta'lim, kompetentsiya, iqtisodiyot, salomatlik, ijtimoiylashuv, jamiyat, investitsiya, sotsial mobillik, oliy ta'lim, bandlik.

**СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО
КАПИТАЛА: КАК ДИАЛЕКТИКА СОЦИАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА,
ВЗАИМОСВЯЗИ**

Аннотация

В данной диссертации социологически проанализирована роль образования, особенно высшего, в развитии человеческого капитала. Хотя тема требует большого объема научно-теоретической проработки, она изучалась как диалектика современных образовательных тенденций, социального сотрудничества и взаимосвязи. Сделаны выводы о повышении социальной и экономической дееспособности посредством образования, активизации социальных норм и социальной мобильности у молодежи, формировании навыков и привычек, обеспечении роста и стабильности доходов.

Ключевые слова: человек, способности, образование, компетентность, экономика, здоровье, социализация, общество, инвестиции, социальная мобильность, высшее образование, занятость.

**MODERN EDUCATION IN HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT: AS A
DIALECTIC OF SOCIAL COOPERATION, INTERRELATION**

Annotation

In this thesis, the role of education, especially higher education, in the development of human capital was sociologically analyzed. although the topic requires a large amount of scientific theoretical study, it was studied as a dialectic of modern educational trends, social cooperation, and interrelationship. Conclusions on increasing social and economic empowerment through education, activating social norms and social mobility in young people, forming skills and habits, and ensuring the growth and stability of incomes are given.

Keywords: human, ability, education, competence, economy, health, socialization, society, investment, social mobility, higher education, employment.

Inson kapitali o'z tarkibida bir qator ijtimoiy-biologik yaxlitlik komponentlarini qamrab oladi va uni sotsiumga yo'naltirib boradi. Bular demografik, sog'liqni saqlash, ta'lim, mehnat, madaniy, fuqarolik, ma'naviy-axloqiy, axborotlarga egalik komponenti va shu kabilardan iborat. Belgilangan tarkibiy qismlarning har biri kapital sifatida ijtimoiy zarur faoliyat turlari va funksional imperativlarga mos keladi. Shu bilan birga, inson kapitaliga xizmat qiluvchi uch xil salohiyat turini ajratib ko'rsatish mumkin[9]. Bular: a) shaxs va jamoaning ehtiyoj, qobiliyat va ijtimoiy hayotni qo'llab-quvvatlashga oid komplekslar tizimi; b) ehtiyoj, qobiliyat va malakaga oid tizimlar majmuasi; v) odatiy hayot faoliyatidir.

Inson kapitalining rivoji ham shaxsning ongi, odob-axloqi, ma'naviyati, dunyoqarashi, talab-ehtiyojlarining qondirilishi, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy munosabatlarga, ijtimoiy tuzum mohiyati va tabiatiga bevosita bog'liqdir. Jamiyat qanday bo'lsa, ijtimoiy munosabatlar majmui bo'lgan inson kapitali ham unga mos bo'ladi. Inson aql-idpok sohibi bo'lganligi uchun real dunyodagi voqealarni biladi, ilmu tafakkuri, mehnati, salohiyati bilan dunyoni boshqaradi. Inson kapitalining yuksalishiga uni o'rab turgan barcha ijtimoiy muhitda ro'y berayotgan voqealar ta'siri kuchli bo'ladi[9].

XX asrning 60-yillaridan keyin inson kapitalining deyarli barcha ta'riflarida keng qamrovli talqin prinsipi kuzatildi:

– inson kapitali nafaqat bilimlar yig‘indisi balki, insondagi ko‘nikma, malaka va qobiliyatlardir;

– insondagi imkoniyat va salohiyatlarni bosqichma-bosqich kapitalga aylantirish;

– salomatlik, ta‘lim darajasini rag‘batlantirish, motivatsiya hamda investitsiya kiritib borish mohiyatan inson kapitalining ijtimoiy-iqtisodiy mazmunini o‘zgartirmaydi.

Inson kapitali rivojida ta‘lim masalalari muhim o‘rin tutishini ilgari surgan ingliz olimi P. Uolshning fikriga ko‘ra: “XIX asrdan boshlab, ko‘plab iqtisodchilar insonni jamiyat rivojining asosiy kapitali toifasiga kiritadilar. Chunki, inson kapitali bu – xarajatlarni foyda bilan qaytarish uchun sarflangan harajatlarni talab etadi va qo‘shimcha tarzda unga xizmat qiladi. Biroq, bunday xulosaga kelish umumiy ma‘noda e‘tirof qilingan va o‘zaro munosabatlarga kirishishda barcha odamlar uchun asosiy kapital hisoblangan ta‘lim va tarbiya harajatlarining barcha turlari iqtisodiy qiymat sifatida belgilanadi”[4].

Iqtisodiy o‘shish omillari tizimida 1960 yilda iqtisodchilar T. Shuls va G. Bekker tadqiqotlarida “Inson kapitali” kategoriyasi jiddiy o‘rganilgan[5]. “Inson kapitali” omili faqat inson (ta‘lim va kasbiy mahoratlar bo‘yicha)ga sarflangan investitsiyalar majmui sifatida tushunilib, uning natijasida sotsiumning ishlash qobiliyati oshdi. Yillar o‘tib, Ushbu tushunchaga oid kategoriyalar shaxs va umuman jamiyatning xilma-xil ehtiyojlarini qondirish uchun foydalaniladigan bilim, ko‘nikma hamda malakalar majmui sifatida ko‘rib chiqish imkonini berdi”[6. – C. 102–110.]. XXI asrga kelib, “Inson kapital”ining o‘rniga “bilimlar iqtisodiyoti asri” degan atama ahamiyat kasb eta boshladi. Mazkur iborani birinchi bo‘lib nemis olimi F. Mechlar 1962-yilda “Bilimlar iqtisodiyoti” degan asarida qo‘llagan edi. Bugungi kunga kelib, XXI asr iqtisodiyotini tavsiflashda Ushbu atamaga tez-tez murojaat qilinib, yangi texnologiyalar asrida yangi bilimlarni shakllantirish, taqdim etish, foydalanish (iste‘mol qilish) va takomillashtirishda alohida o‘rin tuta boshladi[7. – C.62–72.]. Inson kapitali ishlab chiqarish poydevorining hal qiluvchi elementidir; ta‘lim iqtisodiyot va jamiyat uchun inson kapitalini rivojlantirish uchun mas‘uldir. Ta‘lim inson kompetensiyalari, ijtimoiy me‘yorlar, odatlar va ishlab chiqarishni yaxshilash orqali jamiyatning hayot sifatini oshiradi. Bu iqtisodiy-ijtimoiy farovonlikni oshirish uchun mamlakatning ta‘limga sarmoyasidir.

Yangi ming yillikda bilimlar zamonaviy muhim jarayonlarni aks ettiruvchi atamalar “globallashuv”, “axborotlashuv”, “tarmoqlar” va “ekomuhitni yaxshilash va saqlab qolish”da namoyon bo‘ladi. Ma‘lumki, XX asrning asosiy yutug‘i jismoniy mehnat ishtirokchilari (konveyerlar, sanoatni avtomatlashtirish va b.) samaradorligini oshishi bilan ahamiyat kasb etgan. Sotsiolog P.Drukkerning ta‘kidlashicha, XXI asrning dominant egalari albatta, “bilimli” va “ilimli” kishilardir. Ularni mutaxassis sifatida yaxshiroq tayyorlash, har qanday mamlakatning intellektual yutug‘i hisoblanadi. Bilimli mutaxassis bo‘lish har qanday ishda intellektual mehnatning yuqori unumdorligini ta‘minlaydi. Mamlakatdagi intellektual salohiyat davlatga investitsiyalar jalb etish imkoniyatini oshiradi va inson kapitalining barqaror, uzoq muddatli o‘shishi uchun muhim omil sifatida xizmat qiladi [3. – C.268.].

Rivojlangan mamlakatlarda ta‘limning to‘lik sikliga investitsiya kiritishga, ya‘ni, bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo‘lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e‘tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-17 barobar miqdorda foyda keltiradi. Bizda esa bu ko‘rsatkich atigi 4 barobarni tashkil etadi [1. – B.224.]. Shu nuqtai nazardan ta‘limga yo‘naltirilgan investitsiyalar nafaqat mamlakatni rivojlantirishning muhim usuli, inson kapitali va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollari yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy siyosatdir. Buning natijasida inson kapitalini takomillashtirib moddiy fapovonlik va sog‘lom

turmush tarziga erishiladi. Shuni ta'kidlash kepakki, inson kapitali har bir insonning individual kapital shaklidir. Inson qobiliyatlari, bilimlari, ko'nikmalari va tajribasi har bir yosh fuqaroning shaxsiy mulki hisoblanadi.

To'g'ri, ta'lim kerak, ammo u tanqidiy fikrlashni shakllantiradigan va inson kapitalini rivjlantirishga qaratilgan bo'lishi shart. O'tgan davr mobaynida ta'limda turli salbiy streotiplar shakllanishi kuzatildi. Jamiyatda ijtimoiy mavqeni oshirish uchungina oliy ma'lumotli bo'lish, qaysi soha bo'lishidan qat'i nazar, oliy ta'limni tanlash yoki yoshlarda maktab ta'limidan so'ng hayotiy pozitsiyalarini talaba bo'lish yoki talabalikka qarab belgilashi kuzatildi. Ta'lim jarayonlarida esa ularga ushbu mahoratlar mexanik tarzda o'rgatildi. Masalan, siz shunchaki ma'ruzalarni tinglaysiz, ma'lum bir detallarni yodlaysiz, formulalarni qo'llaysiz va ta'lim asosan, shundan iborat bo'lgan. Taqdim etilgan fikrni shubha ostiga olish, ochiq bayon etish va asosiysi, mustaqil fikrlashga juda kam holatlarda e'tibor qaratildi.

Bugungi davr talabi va xorij tajribasida ko'rish mumkinki, intellektual madaniyatni rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shaxs sifatida o'z fikriga ega bo'lish va o'z fikri bilan bo'lisha olishgina zamonaviy ilm-fan hamda kasblarga egalik qilish mumkin. Ko'pgina rivojlangan davlatlar, xususan, Yaponiya, Malayziya, Singapur va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning rivojlanish japyonida ta'lim tizimi hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Bugungi kundagi rivojlanish japyonlari bizning ham oldimizga ushbu davlatlar singapi mehnat bozorida talab katta bo'lgan sohalar bo'yicha kadrlar tayyorlash masalasini ko'ndalang qo'ymoqda. Hozirgi davrda jahon bozorida shunday kasb va hunarlar vujudga kelganki, ularning aksariyati universitet va kollejlarda emas, balki oddiy o'quv markazlarida uch yoki bir yilda emas, juda qisqa vaqt ichida tayyorlanmoqda. Bunga ko'plab misollar keltirish mumkin[8. – B. 57.].

Inson kapitali nafaqat xalqaro darajada, balki mahalliy sharoit, shu jumladan, hududiy xususiyatlarga ko'ra ham ta'lim va amaliy faoliyat jarayonida inson tomonidan qo'lga kiritilgan bilim, ko'nikma hamda qobiliyatdir. U birinchi navbatda, kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish va amalga oshirishga imkon beradi. Kapital ta'lim japyoni va ijodiy faoliyatda shakllanadi hamda ijtimoiy ishlab chiqarishning ma'lum bir sohasida qo'llaniladi. Biz oliy ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga ko'tarish, oliy o'quv yurtlari tizimini yanada rivjlantirish, sohadagi mavjud muammolarni baparaf etish, pirovardida ilm-fanning yirik o'choqlariga aylantirishga alohida e'tibor qaratamiz. Aholining oliy ta'lim bilan qampab olinganlik darajasi muttasil oshirib boriladi[1. – B.230.]

Har qanday inson kapitalining sifat darajasi mamlakat miqyosida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga bevosita ta'sir ko'psatadi. Bunda biz (ekspertlar fikri ham) doimiy ta'kidlab keladigan "ta'lim faqatgina shaxsning kelajakdagi muvaffaqiyati emas, balki jamiyat va qolavepsa millatning jamoaviylikga yo'naltirilgan kelajagiga sapmoya sifatida ta'sir ko'rsatishini ta'kidlashimiz yangicha yondashuv bo'ladi. Inson kapitali ma'lum bir chegara qiymatidan oshib ketganda, jamoaviylikka innovatsion ta'sir ortadi. Oliy ma'lumotli odamlarning yuqori foizga erishishi, bizning nazarimizda "qadriyat va udumlarga asoslangan jamoaviylik"ni "innovatsion jamoaviylik"ka yoki yaratuvchi xalq (millat)ga aylantirish kafolatini beradi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, har qanday inson kapitalining rivojlanganlik va mukammalligi asosiy kopponent hissoblanadigan ta'lim sifatiga va davomiyligiga bevosita bog'liq. Zamonaviy oliy ta'limga alohida urg'u berilar ekan, endi diplomli mutaxassis emas,

balki raqobatbardosh, malakali va irodasi mustahkam, yangicha davr ruhiga mos fazilatlar (bosiqlik, vazminlik, diplomatiya, muloqot madaniyati, ijobiy xarakter va shu kabilar)ga ega kadrlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Rivojlangan davlatlar va korporatsiyalarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, universitetda olingan ta'lim pragmatik belgilarni ifodalovchi darajaga qarab joylarda bandlik darajasining nafaqat miqdori, shu bilan birga sifatini ham oshiradi.

Yangi O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida barqarorlashib bormoqda, xomashyo tovarlari bilan emas, balki jamiyatning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy o'sib borishi aholi "inson kapitali"ning rivojlanishiga bog'liq. Axborotlashgan jamiyatda asosiy mehnat predmeti axborot va bilimga muntazam investitsiyalar kiritib, "Yangi O'zbekiston"da inson kapitalidan samarali foydalanish bilan dunyoning yetakchi davlatlari qatoridan munosib o'rin egallash, "Aqllar ko'chishi" tahdidining oldini olish, faol fuqarolik pozitsiyasini moddiy-ma'naviy rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilga adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Тошкент: O'zbekiston, – 2021. – Б.230.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси // Халқ сўзи. 2020 йил 25 январь.
3. Питер Ф. Друкер. Эффективный управляющий. – М.: ВСИ, 1994. – С. 268.
4. Корицкий А. В. Введение в теорию человеческого капитала // http://sibupk.nsk.su/New /04/ chairs / c_ ectheory/ kapital/book1.htm
5. Becker G. S. Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education. – University of Chicago press, 2009.// Becker G.S.Human capital and the economy //Proceedings of the American philosophical society. – 1992. – Т. 136. – №. 1. – С. 85-92.// Becker G. S. Nobel lecture: The economic way of looking at behavior //Journal of political economy. – 1993. – Т. 101. – №. 3. – С. 385-409.// Schultz T. W. Capital formation by education //Journal of political economy. – 1960. – Т. 68. – №. 6. – С. 571-583.// Schultz T. W. Reflections on investment in man //Journal of political economy. – 1962. – Т. 70. – №. 5, Part 2. – С. 1-8. // Schultz T. W. Investment in poor people. – US Department of Labor, Manpower Administration, 1967.
6. Каменских Е. А. Концептуализация формирования человеческого капитала в социоэкономической системе региона // Научные сообщения. Экономика и управление. – 2010. – №5. – С. 102–110.
7. Хаджалова Х. М. Человеческий капитал современной семьи // Креативная экономика. – 2014. – №11 (95). – С. 62–72.
8. Содиржонов М. М. Инновацион тараккиёт йўлида инсон капиталини ривожланиш жараёнларини оптималлаштириш имкониятлари // Жамият ва бошқарув. – Тошкент, 2020. – №2 (88). – Б. 57.
9. Содиржонов М. "Инсон капитали ривожини шахсининг онги, билими, ахлоқ-одоби, дунёкарашига боглик."."Янги Ўзбекистон" газетаси 10 (2022).

MUTOLAA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH - INNOVATSION TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSI SIFATIDA

Abdulazizov Abdulvohid Habibullaevich – Namangan davlat universiteti dotsenti, s.f.n.,
O'zbekiston

Annotatsiya

Maqolada bugungi kunda jamiyatda dolzarb hisoblangan mutolaa madaniyatini innovatsion tafakkurni shakllantirishning asosi ekanligi haqida muallifning ijtimoiy - falsafiy nuqtai nazari bayon etilgan va yoshlarda mutolaa madaniyatini rivojlantirishda kutubxona va yangi axborot texnologiyalarining o'rni jarayonlarining ahvolini ob'ektiv tahlil etishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: siyosiy va iqtisodiy islohotlar, kutubxonalar rivojlanishning yangi bosqichi, mutolaa institutlari, elektron hujjatlar, mutolaaga e'tibor, yangi axborot texnologiyalari, elektron vositalar.

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ЧТЕНИЯ – ИННОВАЦИИ КАК ОСНОВА МЫСЛЕОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье раскрывается социально-философская точка зрения автора о том, что культура чтения, которая сегодня считается актуальной в обществе, является основой формирования инновационного мышления, и делается попытка объективно проанализировать состояние процессов роли библиотеки и новых информационных технологий в развитии культуры чтения у молодежи.

Ключевые слова: политические и экономические реформы, новый этап развития библиотек, читательские учреждения, электронные документы, внимание к чтению, новые информационные технологии, электронные средства.

DEVELOPMENT OF READING CULTURE - INNOVATIONS AS THE BASIS OF THOUGHT FORMATION

Annotation

The article reveals the socio-philosophical point of view of the author that the culture of reading, which is considered relevant in society today, is the basis for the formation of innovative thinking, and an attempt is made to objectively analyze the state of the processes of the role of the library and new information technologies in the development of a culture of reading among young people.

Keywords: political and economic reforms, a new stage in the development of libraries, reading institutions, electronic documents, attention to reading, new information technologies, electronic means.

Hozirgi bosqichda kitobni yaratish va targ'ib qilish bilan bog'liq jarayonlar globallashuv, iqtisodiy modelning o'zgarishi, innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi tufayli sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda. Raqamli davrda yangi ehtiyojlar va o'quvchilar ongi ham tabiiy ravishda o'zgarib bormoqda. 2000-2019 yillarda tug'ilgan

o'quvchilarning tubdan farq qiladigan turi shakllanish va rivojlanish axborot texnologiyalarining tez o'sishi davrida sodir bo'lmoqda. Bizning fikrimizcha, aynan shu o'quvchilar guruhi mutolaa madaniyati sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar uchun eng katta qiziqish uyg'otadi: ular o'zaro ta'sirning odatiy naqshlarini buzadi "noshir –o'quvchi", ilgari stimulyatsiya yondashuvlari endi ishlamaydi. Yosh avlodning mutolaa madaniyati aziz bo'lgan har bir kishining sa'y-harakatlari ushbu avlodning falsafiy xususiyatlari va afzalliklarini o'rganishga yo'naltirilishi kerak, chunki agar siz ushbu auditoriyada barqaror mutolaa odatini shakllantirmasangiz, kitobni kundalik hayotining tabiiy mavzusiga aylantirmasangiz, ushbu yosh guruhi muqarrar ravishda bo'sh vaqtni o'tkazishning boshqa usullarini va ma'lumot olishning boshqa kanallarini afzal ko'radi. Afsuski, hozirgi paytda bu avlod hali ham kam o'rganilgan, uning qadriyatlari faqat shakllanish jarayonida bo'lib, rivojlanish yo'li hali to'liq aniqlanmagan. Yangi avlodning asosiy xususiyatlari, zamonaviy tadqiqotchilar tizimlashtirishga muvaffaq bo'lishdi, "kitob sanoati", "bibliografiya" jurnallari, konferensiya to'plamlari va veb-saytlardagi maqolalarni ilmiy va sanoat nashrlarini o'rganish orqali tahlil qilish mumkin. "Ushbu ishda biz birinchi raqamli avlod vakillariga yondashuvlarni izlashga majbur bo'lgan noshirlarning asosiy xavflarini aniqlashga harakat qilamiz va yangi turdagi o'quvchilar bilan samarali aloqa o'rnatish uchun mo'ljallangan yo'llarni belgilaymiz. Bizning fikrimizcha, yangi avlodning asosiy ajralib turadigan xususiyati yoshlar axborotni tez qabul qilish va qayta ishlash qobiliyatidir. Ushbu o'quvchilar uchun kitob (bosma va elektron) yangi bilimlarning yagona manbasidan uzoqdir. Biz erta yoshdan boshlab yuqori tezlikdagi internetga ega bo'lgan odamlar haqida gapiramiz, ya'ni ta'lim va ko'ngilochar maqsadlar uchun turli xil matnlarni, yangi avlod vakillari, shu jumladan ijtimoiy tarmoqlarda, turli formatdagi bloglarda, tematik saytlarda va boshqalarda qidirishga odatlanganlar.

Yosh kitobxonlar uchun kitob endi asosiy o'yin-kulgi, bo'sh vaqtni o'tkazishning ustuvor usuli, zavq olishning asosiy vositasi emas. Yoshlar vizualizatsiyaga intilishadi, har doim ham funksional o'qish qobiliyatiga ega emaslar [1]. Ushbu avlod uchun bosma matn endi sukut bo'yicha avtomatik aloqa jarayonini nazarda tutmaydi, natijada o'qish jarayonida o'ziga murojaat qilish, uning ichki holatini, his-tuyg'ularini, ta'assurotlarini, his-tuyg'ularini tahlil qilish [2]. Shuning uchun, elektron kitobning formati, hatto barcha mumkin bo'lgan zamonaviy qurilmalarga moslashtirilgan bo'lsa ham, bizning fikrimizcha, o'quvchilarning o'zgargan ehtiyojlarini to'liq qondirish yaqin kelajakda mumkin bo'lmaydi. Yangi turdagi o'quvchi tubdan boshqacha yondashuvga muhtoj, ehtimol, uning uchun tanish bo'lgan tarkibni joylashtirish platformalarida dominant vizual komponent bilan konsentrlangan ma'lumotlarni olishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, elektron kitob formati qismli o'qish muammosini hal qilmaydi, ayniqsa bepul ilovalar reklama roliklarini ko'rishni o'z ichiga olgan hollarda. Yangi avlod o'z ichki dunyosiga e'tibor qaratadi, haqiqiy muloqotdan chekinadi, ijtimoiy tarmoqlarda fikr almashishni afzal ko'radi. Kitob sanoati uchun bu, asosan, "oflayn" rejimida targ'ibot bilan bog'liq sohada jiddiy xavf tug'diradi: agar keksa avlod vakillari atmosfera, turli madaniy tadbirlar, mualliflar bilan uchrashuvlar, aloqa uchun kitob do'konlari va ko'rgazma-yarmarkalarga tashrif buyurishsa, ular turli tadbirlarga, tematik bezaklarga, ko'ngilochar dasturlarga ijobiy munosabatda bo'lishsa, unda yangi avlod vakillari internetda kitob sotib olishni afzal ko'rishadi [3]. Bu onlayn-do'konlarning narx siyosati va sotib olish jarayoniga boshqa munosabat bilan izohlanadi: ular unga jiddiy ahamiyat bermaydilar, biron bir marosimlarga muhtoj emaslar. Siz kitobning ba'zi dizayn elementlarini (muqova dizayni,

tartib sifati, rasmlar va boshqalar) baholash qismlari yordamida baholashingiz mumkin (aksariyat yirik saytlar (Ozon, labirint va boshqalar) va boshqa qiziqish ma'lumotlarini (tarjima sifati, qog'oz, hikoya chizig'ining xususiyatlari va boshqalar) sharhlardan yoki ijtimoiy tarmoqlardagi profil guruhlaridan (nashriyot va boshqalar) topish mumkin. U yerda hamfikir odamlar bilan kitobning moddiy qurilishidan tortib, sevimli personajlari va muqobil final sahnalarigacha bo'lgan barcha jihatlarni muhokama qilish zarurati ham amalga oshiriladi. Ushbu guruhlar turli xil auditoriyani qamrab oladi va universallarga bo'linadi (janrlar, mamlakat va yaratilish vaqtiga bog'liq emas asarlari, o'quvchilarning jinsi va boshqalar), jinsi yoki diniy rang-barang; u yoki bu yozuvchi yoki personajning muxlislari bo'lgan guruhlar va boshqalar.

E'tibor berib, zamonaviy noshirlar yangi avlodning afzalliklarini bilib, VKontakte, Instagram va boshqalarning ushbu auditoriyasi bilan faol aloqada bo'lib, tanlovlarni tashkil qilmoqdalar, so'rovnomalar, ovoz berish va h.k. so'nggi yillarda yangi avlod o'quvchilari orasida bu kitoblar formati (kitoblarga bag'ishlangan videolar) ommalashib bormoqda, ularning asosiy maqsadi nashriyot mahsulotlarini targ'ib qilish, o'quvchilarga kitob yangiliklari to'g'risida ma'lumot berish, muayyan asarlarning tavsiyalari bilan tematik to'plamlarni yaratish va bo'sh vaqtni o'tkazish usuli sifatida o'qishni ommalashtirishdir. Ushbu sayt foydalanuvchilari sonining faol o'sishi, birinchi navbatda, muvaffaqiyatli (yangi avlod yehtiyohlari doirasida) taqdim etish shakli bilan izohlanadi: birinchi navbatda, biz, albatta, vizualizatsiya haqida, ikkinchidan, videolarning davomiyligi haqida gaplashamiz: ushbu o'quvchilar guruhi (ularning ota-onalari, keksa avlod vakillari) bilan juda qisqa e'tibor davri bilan ajralib turadi.] va qisqa vaqt ichida (o'rtacha video, qoida tariqasida, 10 daqiqadan oshmaydi) siz juda keng mavzularni qamrab olishingiz mumkin. Shubhasiz, bunday yetakchi kanallarning aksariyati yoshi bo'yicha yangi avlod vakillaridan unchalik farq qilmaydi va o'quvchilar o'zlarini ular bilan bog'lashlari osonroq.

Ayni chog'da mamlakatimizda va xorijda bir qancha ilmiy ishlar dunyoga keldiki, ular bizning mavzuimizga bevosita bo'lmasa-da, bilvosita bog'liq. Ayzenberg A.Ya., Vaneev A., Kartashov N.S., Stolyarov Yu.N., Qosimova O.G., Yo'ldoshev E.Yu., Oxunjonov E.O., Rahimova M.A., Shamsiev Sh.M., Turoпов M.M. va boshqalarning kutubxonashunoslik va bibliografiyashunoslik bo'yicha asarlari o'rganilayotgan muammoning ba'zi nazariy va amaliy masalalarini yechishga intilingani bilan ahamiyatlidir. Mustaqillik davrida O'zbekistonda kitob mutolaasining sotsiologik masalalari birinchi bo'lib A.A.Umarovning ilmiy ishlarida maxsus tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganib chiqildi. B.I.G'anieva esa, mutolaa madaniyatini tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlarini tadqiq etdi.

Ma'lumotlarining yangicha shaklga o'tilishini tezlashtirgan omil kompyuter va telekommunikatsiyalar sohasidagi rivojlanish bo'ldi. Kutubxonalar mazkur jarayondan chetda qolishlari mumkin emas edi. Mutolaa jarayonlari kutubxonalardan tashqari individual, jamoaviy va boshqa iste'mol tarmoqlarida amalga oshib, ma'lumotlar bazalarining keskin o'sib borishi an'anaviy kutubxonalarni ahamiyatsiz va ikkinchi darajali muassasalarga aylantirib qo'yishi mumkin. Buning oldini olish uchun, kutubxonalar quyidagi yo'nalishlarda faoliyat yuritishlari taqazo etiladi:

- hamkorlik hamda resurslardan birgalikda foydalanishning an'anaviy shakllarini mustahkamlash va kengaytirish;
- xizmat ko'rsatishning moslashuvchan va keng miqyosdagi shakllarini taklif qilish;
- yangi va ishlab chiqarilayotgan shakllarga ega bo'lish imkonini yaratish;

-
-
- ma'lumot olish imkoniyatini rivojlantirishga ko'maklashish;
 - rivojlanayotgan telekommunikatsiyalar infrastrukturasi kirish;
 - moliyalashtirishning yangi manbalarini qidirib topish va rivojlantirish;
 - bo'lg'usi axborot texnologiyalarining rivojlanishiga ko'maklashish.

Yangi axboot texnologiyalari rivoji kutubxonachilardan o'z sohasi bilan birga, texnik bilimlarga ham ega bo'lishni talab etadi. Fondlar rivoji kelajakda ham turli baholashni talab yetadi. Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, bugungi kunda insoniyat kutubxonalarda nisbatan kichikroq joyda katta miqdordagi ma'lumotlarni saqlash va uzatish imkonini beruvchi texnologiyalarni foydalanish darajasiga yetib keldi. Biroq, bugungacha bo'lgan yo'l uzoq va mashaqqatli bo'lgan edi. Uzoq rivojlanish tarixi davomida ma'lumotlar avval sopol bo'laklarda, papirusda, pergamenda, qog'ozda, mikrofilmlar va kompakt-disklarda saqlab kelindi va bugungi kunda biz elektron shakllarni ko'rib turibmiz. Mazkur evolutsion jarayon kutubxonalarda ma'lumotni saqlash va xizmat ko'rsatish usullariga ham o'zgarish kiritib borishni talab yetar edi. Bu maqsadda insoniyat o'yib yozish qurollari, siyoh, qatlam, matbaa qurilmalari, yozuv mashinkalari, fotonusxa ko'chirish uskunalari, fakslar va nihoyat kompyuter va zamonaviy telekommunikatsiya qurilmalarini ixtiro qildi. Shaxsiy kompyuterlarning ixtiro qilinishi bilan, ularni turli serverlar (qimmatbaho axborot resurslarga bir vaqtda ko'proq foydalanuvchilar ulanishini ta'minlovchi lokal aloqa bog'lamalari) orqali bir-biri bilan bog'lanish imkoni yaratilib, axborot tarmoqlarining markazlashtirish xususiyati taqsimot xususiyatiga aylandi. Xalqaro tarmoq WWW (World Wide Web) - INTERNET orqali ma'lumotlar ayirboshlash va kutubxonachilikdagi xalqaro integratsiyalashuvga qo'shilishning bir qator omillari mavjud bo'lib, ularning dastlabki ma'lumot uzatish, qabul qilish va foydalanish uchun texnik va telekommunikatsiya imkoniyatlarining talab darajasida bo'lishidir.

Ikkinchi muhim jihat esa, mavjud kutubxonalar faoliyatida ham yangi axborot va telekommunikatsiya texnikalarini keng qo'llash, kitoblarning markazlashgan yagona elektron katalogini hamda mavjud adabiyotlarning elektron nusxalarini yaratishdir. Yagona kataloglar mavjud ma'lumotlarni saralash yoki kerakli ma'lumotning nusxalarini yaratilishi boshqa kutubxonalar bilan ma'lumot ayirboshlashda teng hamkorlik qilish imkoniyatini yaratadi.

Uchinchi omil INTERNET tarmog'ida ma'lumotlarning barqaror tuzilmalarini yaratishdan iborat. Ma'lumki, bugungi kunda INTERNET dagi ma'lumotlar barqaror bo'lmay, tez o'zgaruvchanligi bilan farqlanib turadi. Ko'plab davlatlar ma'lumotlar saqlash va almashishning yagona shakllarini yaratishda hamkorlik qilishga intilmoqsalar. Shuningdek, bugungi kunda INTERNET orqali ma'lumot sotish amaliyoti ham keng qo'llanilmoqda. Bu amaliyot kutubxonalar uchun keng imkoniyatlar eshigini ochib berishi mumkin. Shu yo'l bilan ular o'z fondlaridagi ma'lumotlarning istalgancha nusxalarini sotish imkoniyatiga ega bo'ldi. Kutubxonalar bu borada ham xalqaro hamkorlik yo'nalishlarini belgilab olishlari lozim. Yangi axborot texnologiyalari bir qancha muammolarni hal qilish bilan birga, yangi muammolarni ham paydo qildi. Bu avvalo, faoliyat va hamkorlikning huquqiy asoslariga taalluqlidir. Mahalliy, milliy va xalqaro tashkilotlar bu borada ham o'z faoliyatlarini muvofiqlashtirishlari talab yetiladi. Zero, yangi axborot texnologiyalari va telekommunikatsion imkoniyatlar, xalqaro global tarmoqlar bilan birgalikda nafaqat kutubxonalar yoki ularning texnikalarini, balki xalqlarning ham integratsiyalashuviga olib kelmoqda.

Kutubxonani bir me'yorda faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydigan jarayonlar va operatsiyalar majmuiga kutubxona texnologiyalari deyiladi. Kutubxonada fondni butlash, kitobxonlarga xizmat ko'rsatish, ma'lumotnoma berish, uslubiy ishlar, kataloglashtirish va boshqa bir qator kutubxona texnologiyalari mavjud [4]. Bir necha asrlar muqaddam kutubxonaga kirib keluvchi hujjatlar oqimining kamligi sababli, yagona jurnal bir paytning o'zida inventer kitob, katalog va bibliografik reestr vazifasini bajargan bo'lsa, bugungi kunda kitobxonlar va kitoblar oqimining ortib ketishi kutubxona texnologiyalarining ham murakkablashuviga olib keldi. Ya'ni bir qator yangi kutubxona texnologiyalari (fondni hisobga olish, kataloglashtirish, xizmat ko'rsatish va boshqalar) paydo bo'ldi.

Kutubxona texnologiyalarini yanada maydaroq qismlarga - sikllarga, jarayonlarga va operatsiyalarga bo'lib o'rganamiz[5]. sikl - bu ma'lum bir maqsadga erishish uchun o'zaro bog'langan jarayonlar majmui bo'lib, u yangi ob'ekt (kitobxonlar so'rovi, kutubxonaga kitoblarning yangi partiyasi kelib tushganda), paydo bo'lganda o'rnatilgan tartibda ketma-ket bajariladi. Kutubxonada asosan uchta sikl: kitoblarga ishlov berish jarayonidagi "kitob yo'li", kitobxonlar talablari asosida paydo bo'ladigan "so'rovlar yo'li" va bibliografik ma'lumotnomalar olish jarayonida paydo bo'ladigan "ma'lumotnomalar yo'li" mavjud. "Kitob yo'li" sikli quyidagi jarayonlardan iborat: kutubxonaga kelgan kitoblarni qabul qilish, hujjatlarga texnik ishlov berish, ilmiy ishlov berish, kataloglashtirish, tizimlashtirish, hujjatlarni kutubxona fondiga joylashtirish. "So'rovlar yo'li" sikli quyidagi jarayonlardan iborat: so'rovlarni qabul qilish, tekshirish, so'rovni kitob saqlanadigan joyga jo'natish, so'rovga mos hujjatlarni tanlash, tanlangan hujjatlarni o'quv zaliga jo'natish, kitob berishni rasmiylashtirish. "Ma'lumotnomalar yo'li" sikli quyidagi jarayonlardan iborat: so'rovlarni qabul qilish, manbalarni ko'rib chiqish, hujjatlarni tanlash, tizimlashtirish va ma'lumotnomalarni rasmiylashtirish. Mazkur sikllardagi ish jarayonlarining o'zi ham bir qator kichik qismlarga - operatsiyalarga bo'linadi. Bu operatsiyalar har bir xodim tomonidan har bir aniq ish joyida bajariladi. Masalan, kutubxonaga kelgan kitoblarni qabul qilish jarayoni quyidagi operatsiyalardan iborat: yangi qabul qilingan kitoblar partiyasini, yo'llovchi hujjatlar bilan taqqoslash, kitoblarga shtamplar qo'yish, yo'llovchi hujjatlarni rasmiylashtirish. Kutubxona jarayonlarini avtomatlashtirishda kutubxona sikllarini, jarayonlarini va operatsiyalarini to'g'ri tushinish, ularning bajarilish ketma-ketligini (algoritmini) to'g'ri tasvirlash juda muhim. Aks holda, kutubxona texnologiyalarini tizimiy tahlil qilmasdan turib avtomatlashtirishga kirishish avtomatlashtirishning samaradorligini keskin pasayishiga olib keladi. Masalan, hozirgi kunda kutubxona texnologiyalarini tizimi tahlilisiz tartibsiz ravishda olib borilayotgan avtomatlashtirish jarayonlari ko'plab jarayonlarning takrorlanishiga olib kelmoqda.

IRBIS tizimi yordamida elektron katalog (EK) yaratayotgan kutubxonalarda davriy nashr (DN) tasviri kiritilmasdan, to'g'ridan to'g'ri DNda e'lon qilingan alohida maqolaning analitik tasviri tuzilmoqda. Bir tomondan olib qaraganda tizim bunday ish olib borishga imkon beradi (alohida olingan maqola uchun analitik tasvir tuzish mumkin). Ammo, alohida olingan maqola uchun analitik tasvir tuzish texnologiyasini tizimiy tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, dastlab DNning bibliografik tasvirini tizim EK ma'lumotlar bazasiga kiritish, kiritilgan ma'lumotlardan foydalanib, DNning mundarijasini hosil qilish, mundarijadan foydalanib, har bir maqola uchun analitik tasvir tuzish maqsadga muvofiqdir. Bunda analitik tasvir tuzish texnologiyasining har bir bosqichida avval kiritilgan ma'lumotlardan nusxa olinadi va ma'lumotlarni kiritishda takrorlashga yo'l qo'yilmaydi. Avval kiritilgan

ma'lumotlardan foydalanish, birinchidan kataloglashtirish jarayonini tezlashtirsa, ikkinchidan xatolarning kamayishiga imkon yaratadi va eng asosiysi kitobxonlarga taqdim qilinayotgan maqolaning analitik tasviri sifatli va to'liq bo'ladi. Kitobxon EKda faqat DNning biror bir soni borligi to'g'risida ma'lumotga ega bo'libgina qolmay, balki DN mundarijasi bilan tanishadi, mundarijadagi har bir maqolaga berilgan analitik tasvir bilan tanishadi. Kerak bo'lgan hollarda analitik tasvirga to'liq matnni bog'lash ham mumkin. Maqolalarning analitik tasvirlari jurnal nomi va sonlari bilan o'zaro bog'lanadi. Yuqoridagi fikrlardan shunday xulosaga kelish mumkin:

Respublikamizdagi 20 dan ortiq kutubxonalarda elektron kutubhona yaratishga xarakat qilinmoqda. Mustaqil ravishda elektron kutubhona yaratishning ijobiy tomoni bilan bir qatorda salbiy tomoni ham mavjud. Masalan, Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasida "Milliy nashrlarning markazlashtirilgan kataloglashtirish" ishi olib borilmokda. IRBIS tizimining milliy bazaga kiritilgan bibliografik yozuvlardan respublikamizda EK yaratayotgan barcha kutubxonalar foydalanishi mumkin. Ammo, respublika miqyosida kutubxona tizimlarining tizimiy tahlili o'tkazilmaganligi natijasida milliy bazaga ma'lumotlarni kiritishda juda katta takrorlashlarga yo'l qo'yilmoqda.

O'tgan asrning boshlarida V.Ye.Stoyunin, Ye.Yelachich kabi metodist olimlarning bolalar kitob o'qishi borasidagi kuzatish natijalari -aniqlangan yutuq va kamchiliklar - muayyan holatda hozirgi davrda ham namoyon bo'lmoqda.

Ye.Yelachich ta'kidlaganidek, bolalar kitobni yuzaki o'qiydilar, ular matn ichiga kirib bormaydilar, biror jiddiyroq asarni o'qishdan esa o'zlarini olib qochadilar, o'qishni boshlaboq darhol uni tashlab qo'yadilar. Bellitristik mazmundagi kitoblarni o'qiganda esa fabula ketidan quvishlari, tasvirlar, mushohadalar yozilgan, harakat bayon etilmagan o'rinlarni, ba'zan butun-butun sahifalarni tashlab ketadilar, asardagi badiiy haqiqatni anglab yetishga urinib ham ko'rmaydilar. Vaholanki, "... ko'pincha chinakam san'atkor-muallifning asarlarida tabiat tasvirlarida, ruhiy kechinmalar tasvirlarda asarning butun mohiyati, bor go'zalligi, kuch-qudrati, bor ahamiyati o'z ifodasini topadi. Ayrim bolalar "kitob o'qishni sevadilar", haqiqatan ham g'ayrioddiy ko'p, hayratomuz darajada tez, bir kunda bittadan qalin kitob o'qiydilar, lekin biror natijasiz va o'qilganlardan o'zlarida arzimaz iz qoldirib o'qiydilar[6].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Василева:четверт населения России не владеет функциональным чтением : [веб-сайт]. Электрон. Москва. Режим доступа: [хттпс://тасс.ру/общество/5413075](http://tass.ru/общество/5413075)
2. Каченя Г. М. Чтение как вид деятельности и фактор развития личности: время перемен / Г. М. Каченя; Пятый международный интеллектуальный форум «Чтение на евразийском перекрестке»(Челябинск, 24–25 октября 2019 г.) : материалы форума / науч.
- 3.Шамис Е. М. Теория поколений. Необыкновенный Икс. / Е. М. Шамис. – М.: Синергия, 2017. – 140 с.; ИСБН 978-5-4257-0303-3
4. Фрумин И.М. Библиотечное дело, организация и управление. -М.: Книга, 1980. -272 с.
5. Тараканов К.В. Системный анализ библиотечных процессов.-М.: МГИК, 1982.-80 с; Рахматуллаев М.А. Информационные технологии в библиотеках . -Ташкент: Национальная библиотека Узбекистана им. А.Навои. 2003.-272 с.
- 6.Е.Елачич. Основные задачи детского чтения // Методика преподавания литературы: Хрестоматия-практикум. Автор-составитель Б.А.Ланин. -М.: Изд.центр «Академия», 2003. -С. 54-55.

**MASHRAB TAVALLUD TOPGAN MAKON "NAMANGAN"
TOPONIMIYASINING ETIMOLOGIYASI**

Hoshimxonov Mo'min – Jizzax DPU dotsenti, falsafa fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya

Ushbu maqolada XVII-XVIII asr mutafakkiri Boborahim Mashrab tavallud topgan makon Namangan shahri toponimiyasining etimologiyasi haqidagi ilmiy ma'lumotlar umumlashtirilib tadqiq qilingan.

Tayanch so'zlar: Boborahim Mashrab, Namangan, "Farg'ona tarixi", Majmuat ush-shu'aro", "Tarixi Namangan", "Bahr ul-asror bi munoqib ul-ax'yor".

**ЭТИМОЛОГИЯ ТОПОНИМИИ "НАМАНГАН",
МЕСТА, ГДЕ РОДИЛСЯ МАШАРБ**

Аннотация

В данной статье обобщены и исследованы научные сведения об этимологии топонимии города Намангана, места рождения мыслителя XVII-XVIII веков Боборахима Машраба.

Ключевые слова: Боборахим Машраб, Наманган, «История Ферганы», Маджмуат уш-шуаро», «Тарихи Наманган», «Бахр ул-асрар би мунакиб ул-ахёр».

**ETYMOLOGY OF THE TOPONYMY "NAMANGAN",
THE PLACE WHERE MASHARB WAS BORN**

Annotation

In this article, the scientific information about the etymology of the toponymy of the city of Namangan, the birthplace of the 17th-18th century thinker Boborahim Mashrab, is summarized and researched.

Key words: Boborahim Mashrab, Namangan, "Fargana history", Majmuat ush-shu'aro", "Tarihi Namangan", "Bahr ul-asrar bi munoqib ul-akhyor".

Is'hoqxon Junaydulloxoja o'g'li Ibratning "Farg'ona tarixi" tarixiy asarida qayd etilishicha, Farg'ona mamlakati yeri hosildor va keng diyor, bog'lari noz-ne'matlarga to'la, qishloqlari obod, havosi toza, mevalari barakali, mozorlari muqaddas bo'lib, Sulaymon alayhissallomning vaziri Ibn Birhiyoning mozori shu yerda, Qutayba ibn Muslimning mozori ham Farg'onada Kluch qishlog'ida. Yana Sofid Bulon degan joyda shahidlar qabri bor. Ular amir ul-mo'minin Usmon ibn Affon tomonidan Ibn Jarir boshchiligida yuborilgan bo'lib, soni 2700 tadir.

Ibrat "Tabaqoti Tohiriyy" nomli kitobga murojaat qilib, unda 579-milodiy yilda Farg'ona poytaxti Aysi bo'lib, bu zaminning katta shaharlari Qubo va Aysi deyilib, Qubo birinchi poytaxt bo'lganligi haqida ishonchli ma'lumot bergan.

Ibrat "Ajoyib ul-buldon" tarixiy asardan Iskandar zamonida mamlakat qiyinchiliklarni o'tkarib, Iskandarni xalq non, tuz bilan emas, murg'-tovuq go'shti bilan kutib olganlarida, Iskandarnoma nomi arzlarning bor deb so'raganda, bul turgan joyimizni shahar qilib bersangiz, deganlar shunda, Iskandar bir farosatli kishini boshliq qilgan, u kishining oti Farg'ona bahodir

ekan. U kishi har xonadondan odam olib, “Farg‘ona, parxona”, “porg‘ona” deb o‘qilib, Farg‘ona shahri shuhrat topgan ekan.

Ul vaqtlarda Naxshab deb Nasafni aytur ekan. Nasaf bo‘lsa, alholda Qarshidur. Kesh deb Shahrisabzni aytilur, ism tabodul bo‘lib ketgan. Ammo Farg‘ona muzofotini ismi bo‘lib, har bir asrda markazi hukumat, ya‘ni poytaxt bir bir asrda maxsus bo‘lub, o‘zgalari anga tobe bo‘lur ekan. Chunonchi, mo‘g‘ullar asrida Qubo va Axxi poytaxt bo‘lub, musulmonlar asrida Marg‘inon poytaxti Yormozor bo‘lub, Andijon poytaxti Asaka bo‘lub, Namangan poytaxti To‘raqo‘rg‘on bo‘lub, har yerda havosi toza, suyi pokiza yerlarni hokimlar markazi hukumat ittixoz qilib o‘tar ekanlar. Yozgi o‘rda va qishki o‘rda degandek.?!

Xayri hosil ul-kalom, bugungi Marg‘inon gohi poytaxt va gohi rasmiy shahar bo‘lub, hazrati Iskandardan va No‘shiravondan va Quboddan va Afrosiyobdan qolgan bir eski shahar bo‘lub, emdigi vaqtlarda Rusiya davlatiga tobe bir voliylik yer bo‘lub, Turkiston viloyatini muzofotga taqsim qilganda to‘rt oblo‘stning biri Farg‘ona oblo‘sti bo‘lub, bir voenny gubernotur idorasida bo‘lub, bu Farg‘onani uyozg‘a taqsim qilganda besh uezd bo‘lub, Ho‘qand, Marg‘ilon, Andijon, Namangan, O‘sh shaharlari bo‘lub, Farg‘onaga taalluqli shaharlardur[2:283]!!

Munda bir oz ilovai kalom bo‘ldi, xayr ul-kalom Farg‘ona bir mamlakati qadim va aholiyi nadim o‘lub, avvali vaqtlarda mo‘g‘uliyadan so‘ng davlati islomiyaga masharraf bo‘lgandin so‘ng Farg‘ona ahli hamma islom va sunniy ul-mazhab bo‘lub, bu aholining sanoatlari bo‘lur erdiki, har sanada necha ming so‘mlik mansuhot ipak, atlas, adras, beqasab va shohi atrof u aknofga tarqalmoqda edi. Buxorodan to Hindiston va Arabistong‘acha bu Farg‘ona ashyolari joriy edi. Bu Farg‘ona ahlida bir xil gilamlari bo‘lurki, ismini hidirhoshiy derlar, qiymatda, rangda mahkamlikda va tozalikda Qashqar, Qipchoq, Qirg‘iz va Qoraqalpoq gilamlaridan ikki chand bahoda sotilur va Rusiya davlatiga o‘tgandan so‘ng bu ishlar ham chandon rivojda bo‘lub, tijorati taraqqiy topdi[2:283].

Ibratning “Farg‘ona tarixi” asarida qayd etilishicha, Farg‘ona vodiysidagi urug‘lar ichida ming urug‘i XVIII asr boshlariga kelib, hukmron mavqeini egallagan. Urug‘ boshlig‘i Shohrux bin Ashurbiy Chodakda (hozirgi Pop tumaniga qarashli joyda) Farg‘ona deb atalgan mulkka asos soldi va keyin kattagina yer maydoniga ega bir butun davlat tashkil etdi.

Ibrat “Farg‘ona tarixi” asarida Shohruhbiy xonligi davrini tahlil etib yozadi: Olti beshikni boylig‘i shuhratliroq bo‘lub, mundan olti avlod bu suratda o‘tub, yettinchi avlodiga kelganda bul kishi boniyi Xo‘qand bo‘lub, Shahmastbiy ismini xon laqabiga chiqorub, nihoyatda so‘zi nufuzli bo‘lub, xon ismini rivojlatib, Shohruhxon deb shuhrat topgan. Mundan muqaddam ixtilof etsalar ham Shohruhxon asrida xonlik shuhrati butun bo‘lub, Xo‘qand poytaxt o‘lub, o‘zidan hazrati Odamg‘acha nasabini isbot qilib, muassisi saltanat bo‘lub, ajdodi xavoqini Xo‘qand katta muassasasi tibyon bo‘lgan ekan.

Shohruhxon ming bir yuz yigirmada taxtga o‘turub, komil o‘n ikki yil podshohlik qilib, o‘n uchinchi yili vafot topgan. Abdurahimbek, Abdulkarimbek, Shodibek isminda degan uch o‘g‘li bo‘lub, otasi masnanida Abdurrahimbek julus etib, bul ham o‘n ikki yil xonlik qilib, ming bir yuz qirq oltinchi hijriyda shayxni Andijondan qochib ketib turgan vaqti ekan[2:286]. Ul kishi o‘z sakkiz yil xonliq qildi. Bul ham bir yuz oltinchi yilida vafot bo‘ldi. O‘g‘li Abdurrahmon xonliqg‘a o‘lturdi. To‘qqiz oy zarfida bul ham chiqarilib o‘rniga amakibachchasi Erdonaxon ibn Abdulkarimxon julus etdi. Abdurahmonxon Maxlu‘ni Marg‘inonda hokim qo‘ydi. Bir sanadan so‘ng Erdonaxon ham chiqarilib, ani o‘rnig‘a Bobobek ibn Abdurahimxon o‘lturdi. Bir yil ichinda Bobobek qatl qilinub, Erdona ikkinchi

xonlik taxtiga o'lturdi. Bir yil ila jam'i o'n ikki yil julus etib, bir yuz yetmish oltinchi sanada vafot bo'ldi.

Ba'dahu jamoai sardiyya va o'zbakiyalar jam' bo'lub dedilarki, Shohruixonni ikki o'g'li Abdulkarimxon va Abdurrahimxonlarni navbati o'tub, uchunchi o'g'li Shodibekka yetdi, buni haqidur, deb 1177 yili Sulaymonbek ibn Shodibekni xon ko'tarib, olti oy baynida uzl va ba'dahu qatl etildi[2:287]!!

Shohruhni "Oltin beshik" afsonasi orqali Boburga – temuriylarga bog'laydilar. Shohruh 12 yil hukmronlik qildi. Undan keyin hokimiyat o'g'illari qo'liga o'tdi. Abdulkarimbiy hukmronligi davrida (1740-1760 yillarda) Xo'jand, Marg'ilon, Namangan, Andijon va boshqa shaharlar xonlikka qo'shib olindi.

Norbo'tabiyning o'g'li Olimxon davlat boshida bo'lgan yillarda (1800-1809) Ohangaron vodiysi, Toshkent, Chimkent, Sayram ham qo'lga kiritilib, keng hududga yoyilgan Qo'qon davlati tashkil topdi. Hukmdor o'zini xon deb e'lon qildi.

Shu zaylda XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida Turkistonda Xiva, Buxoro va Qo'qon xonliklaridan iborat uch davlat yuzaga keldi[6:43].

Ibrat "Majmuat ush-shu'aro" degan kitobda Norbo'taxon podshohligi davrida Xotif, Mashrab, Adoiy, Fazliy kabi shoirlar yetishib chiqib, elga xizmat qilganliklarini qayd etgan: Bulardan Xotif, Mashrab va Adoiy, Namangandan Mavlono Fazliy va shoirlardan ham necha adad fozila xotunlardan bor ekanlar, bularni ash'orlari "Majmuat ush-shu'aro"larida masturdur. Chunonchi, xonni borgohi olilarinda bir kun shu'arolar majlisi ekan, to'rt adad mahramlar ayog' ostida turub xizmat qilib, choy quyib turgan ekan, xon mahramlarga qarab hammasi odobi tamom ilan qarab turgani manzur bo'lub, Mavlono, Fazliyga qarab xon buyurgan ekanki, bul gulruxlarga bir nima so'z ayting, deganda Mavlono Fazliy Namongoniy bilo tavaqquf bu to'rt nafar mahramlarga qarab degan ekanki, birinchisini oti Zulfiqorxon, ikkinchisini oti Sayfiddinxon, uchinchisini oti Sodiqxon, to'rtinchisini oti Qulmuhammadxon, Mavlono Fazliy daf'atan ushbu ruboiyni takallum aylamishlar.

Zulfiqorxon haqida:

Tilim go'yo barahna Zulfiqori na'ti Ahmaddur,

Sayfiddinxonga:

Kesarga rishtai botilin Sayfiddin mushaddaddur.

Sodiqxonga:

Yetushsa munisi Sodiq hama kozib bo'lur barham,

Qulmuhammadxon haqida:

Hamma olam umid etkuchi yaxshi Qulmuhammaddur.

deganlarida, xonga manzur bo'lub, ustida kiyib turgan besh yuz tillolik po'stunni yengini tutub, Mavlono Fazli yga kiyguzub, yana necha yuz tillo ehson qilgan ekan[2:289].

Tarixchi olim, akademik Abdulahad Muhammadjonov "Namangan" etimologiyasi haqida fikr yuritib, quyidagi ma'lumotlarni bergan:

Namangan shahri Farg'ona vodiysining shimoli qismida joylashgan shu nomdagi viloyatning ma'muriy markazi. Bu shahar Toshkentdan 432 km. janubi-sharqda, Chotqol tizimlaridan bosh olgan Namangansoyning Shimoliy Farg'ona kanali bilan kesishgan yerida, dengiz sathidan 450 m. balandlikda o'rnashgan. Shahar tarixi bevosita, garchi qadimiy zamonlarga borib bog'lanmasa-da, biroq uning nomi va shu nomdagi viloyatning o'zlashtirilib, obod etilishi tarixi Farg'ona vodiysida yuzaga kelgan ilk o'troq dehqonchilik va uning tadrijiy taraqqiyoti asosida shakllangan shaharsozlik madaniyati bilan uzviy bog'liq.

Shu boisdan vodiy bo‘ylab qad ko‘targan qishlog‘u, shaharlar, tashkil topgan tarixiy nomlar, bu qadimiy diyorning serjilva tabiatiga hamohang bo‘lib, uning o‘tmishi manzarasini o‘zida aks ettirgan. Bunday tarixiy maskanlar haqida asrlar osha turli rivoyatlar, hikoyatlar, ularning nomlari borasida boy xalq etimologiyasi yuzaga kelgan[5:35-36].

Ibrat “Farg‘ona tarixi” asarining “Tarixi Namangon” faslida Namanganni shunday ta’riflagan: Namangon avvali holda, ya’ni mundan to‘rt yuz yil ilgari bu yerlarda hech kim bo‘lmay yotgan biyobon-ko‘ltuz bo‘lub, ul vaqtda Buxoro xonlaridan Abdullohxon bu Farg‘ona taraflariga kelib, har yerga goh sardobalar kavlab, saqqoyi mo‘miningga chohlarni tepasiga gumbazlar qilib, ko‘b xalqg‘a naflik ishlarni qilgan xon ekan. Ul kishi bul Namangonni yeriga kelib, alholda sardoba degan madrasa bordur, bir chust va bir aminlik mahalladur, ul yerga tushub, darhol sardoba kavlatib, necha kunlar tutub, bir tarafi daryo va bir taraf tog‘ havosi yaxshi uchun bu yerga bir shahar bino qilmoq bo‘lub o‘z ichlaridan bir og‘oliq mansabida turgan kishini amr qilib, shahar qilmoq bo‘lganda, o‘shal yerni daryo tarafi butun sho‘r ko‘l bo‘lub yotgan tuz ekan. Binobaron, namak kon deb, ya’ni tuz kon deb atagan ekan. Bu namak kon lafzini forsiyda gon qilib yozub, namakkonni namangon deb, bir nuni zoida ilan namangon bo‘ldi, asli namakkondur[2:325].

To‘raqo‘rg‘onlik ma’rifatparvar Is’hoqhon Junaydulloh o‘g‘li Ibratning “Farg‘ona tarixi” nomli kitobida bayon etilishicha, Namangan shahri qad ko‘targan muzofot qadimda bir tarafi daryo, ikkinchi tarafi esa tog‘ etaklari adirlariga tutashib ketgan kimsasiz biyobondan iborat bo‘lgan. Daryo tarafi butkul sho‘r ko‘l bo‘lib yotgan tuz ekan[2:325]. Ibratning yozishicha, bu yerlar Buxoro hukmdori davrida (1557-1598) o‘zlashtirilib, obod etilgan. Uning farmoni bilan to‘rt mahalladan iborat shahar bino qilingan. Sardoba”, ikkinchisi “Chuqurko‘cha”, uchinchisi, aholisining kasbi-kori bo‘yicha, “Degrezlik”, ya’ni qozon quyuvchilar mahallasi deb yuritilgan. To‘rtinchi mahalla esa, tub joy aholi tili bilan “Labbay tog‘a” deb, aslida qamishzor suvbo‘yi bo‘lgani sababli “Labobi to‘qay” nomi bilan yuritilgan. Shahar mahallalarining daryo tomoni sho‘r ko‘l bo‘lib, doimo oppoq tuz bilan qoplangan yerlardan iborat bo‘lgani sababli shahar “Namakkon”, ya’ni “Tuzkon” deb atalgan[2:325-326], keyinchalik “Namakkon” nomi “Namangan” shaklida yuritilib ketgan ekan[5:36].

Namangan ta’rixi Abdullohxon tarixidir. Abdullohxonni tarixi “zamonda xarob”dur, ya’ni to‘qqiz yuz oltinchi hijriyda bo‘lubdur. Bu Namangan to‘rt mahalla bo‘lub, birinchi mahalla Sardoba mahallasidurki, avvali Abdulloh sardoba bino qilgan yeridur. Ikkinchi mahallasi “Labbaytag‘odurki, ani vajhi tasmiyasi mulla Bozor oxund degan kishi bor ekanlar. Ul kishini bir jiyanlari bor ekan. Har ikki aziz o‘rtalari ovoz yetadurgon masofat ekan. Goho jiyanlarini chaqirganlarida javoban tag‘olariga “labbay, tag‘o” deb ovoz berganlarida, aksar kishilar ul mahallani “labbay tag‘o” mahallasi deb atab “labbaytag‘o” musammo bo‘lgan bir mahalladur. Botir mahallasini “Chuqur ko‘cha” derlarki, ul Namangonni hamma ko‘chasidin chuqurroq uchun Chuqurko‘cha tasmiya bo‘lgan. Va bir mahallasi Degrezlikdurki, ul hamma shaharda bor bir jamoa qazon quyadurgonlar kelib joylangan bir mahalladur. Bu Namangonni binosiga to‘rt yuz yigirma yetti yil, bul tarixdan o‘tmagan bo‘lsa ham tezda obod bo‘lub, avliyoyi kirom va mashoyixi izomlar birlan mamlu bir shahar o‘lub, bulardan suluki aloniyada murshid bo‘lgan Anjir Fag‘naviy Namangondadurlar. Mulla Bozor oxund ham Namangonda madfundurlar. Mashrabi avliyoni havli va tug‘ulgan yeri mahalli maxsusdir. Mashoyixi karomlar zikrlarni munda qilmoq bo‘lmadi. Umr musoada qilsa, inshoAlloh, alohida manokib qilinur[2:326].

“Namangan” toponimi ilk bor XVII asr yozma manbalarida Mahmud Valining “Bahr ul-asror bi munoqib ul-ax’yor” asarida Ahsi shahriga tegishli qishloqlardan biri sifatida qayd etiladi[1:342]. Tarixiy ma’lumotlarning guvohlik berishicha, Farg’ona vodiysining bu qadimgi poytaxti – Axsikat 1620 yilda sodir bo’lgan kuchli zilzila oqibatida vayron bo’lgan. Shu boisdan Axsikat aholisi Namangansoyning quyi oqimida joylashgan yerlarga ko’chib o’tgan[4:527]. Natijada soy etaklarida Axsikat muzofotiga tegishli bir qishloq qad ko’tarib, keyinchalik u shaharga aylangan. Garchi Namangan shahri to’g’risida keltirilgan tarixiy ma’lumotlarda ushbu tarixiy maskan “Namakkon” va “Namangan” kabi shakllarda tilga olinib, xalq etimologiyasida bu nomlar “Tuzkon” ma’nosida talqin etilsa-da, ammo uning etnominiga aniqlik kiritish uchun, avvalo “Namangan” atamasini morfologik jihatdan kengroq tahlil etib, toponim substrati, ya’ni asosni aniq belgilab olish maqsadga muvofiqdir[5:36].

Namangonni hokimig’a qarashli to’rt qasobot bo’lub, To’raqo’rg’on, Chust, Chahortog’, Koson degan yerlar bo’lub, har biri bir beklik yer edi. Namangonda Ho’qanddan qo’yiladig’on bek xavoqini Ho’qandni eng katta beklariga bir o’run berilur edi, ne uchunki, avvali maqarri xonon va poytaxtligi sababdan muni mo’tamid va jasur kishiga berilur erdi. Rusiya davlatiga o’tgandan so’ng shahar butun Namangon bo’lub, hokimlar ham, askariya ham Namangong’a naql qilinub, To’raqo’rg’on bir bo’listlik qishloq bo’lub qoldi. Alholda To’raqurg’onda asar va o’rdadan habar qolmay, taboduli davron va inqilobi ovon bo’lub qoldi[2:327]!!

Tadqiq etilayotgan “Namangon” atamasidagi “gon” qo’shimcha leksemasi esa, aslida sug’diycha “kanta” yoki “kanda” so’zidan hosil bo’lgan. Bu so’zlar “qazimoq”, “kavlamoq” va “o’ymoq” kabi ma’nolarni anglatgan. Mazkur leksema ko’pincha “kan” va “kom” shakllarida ifoda etilib, ayrim hollarda uning bosh harfi “g” yoki “j” tovushlari bilan o’rin almashgan. Shu boisdan O’rta Osiyoning daryo vodiylari hamda dehqonchilik vohalarining tarixiy geografiyasida “gon” va “jon” komponentli atamalar morfema yoki substrat sifatida alohida ajralib turadi. Zarafshon vodiysi, ayniqsa, Buxoro vohasi toponim va gidronimlarining komponentlari tizimida ular “kon”, “kal”, “qal”, “gon”, “gan”, “jon” va “jan” shakllarida qayd etiladi. Masalan, bu turkumdagi toponim va gidronimlar tizimida Konimug’, Haydarkon, Kumushkon, Xaromkon, Mug’kon, Vobkan, Jondar, Arbinjon, Obijan, Somjon, Miyonqal, Kalobod kabi joy nomlari tilga olinadi[2:327].

Demak, Namangan yoki Namakkon tomonimlariga aniqlovchi sifatida birikkan “gan” yoki “gon” va “kon” kabi so’zlar, shubhasiz, daryo yoki soy kabi tushunchalarni anglatuvchi sinonimik leksemalar bo’lib, Namangan shahri qad ko’targan hududning tabiiy manzarasini ifodalagan. Shunday qilib, keltirilgan toponomik ma’lumotlar talqini, hususan, tarixiy atamalarning substrat va ot yasovchi morfemalarining shakli va mazmuniga asosan yondashilsa, tarixda Namakkon deb talqin etilgan Namangan shahri aslida “Namangon” talaffuzida yuritilib, Farg’ona vodiysining bu so’lim go’shasi “Soy bo’yidagi Yangi saroy”: “Daryo sohilidagi Yangi qasr”; “Suv yoqasidagi Yangi qarorgoh” va “Soy labidagi Yangi o’rda” kabi ma’nodor nomlar bilan shuhrat topgan. Shubhasiz, bunday nomdor “Namangon diyorumizda yagona maskan bo’lmay, balki “Chormangon”, ya’ni “Suv bo’yidagi “To’rtsaroy”, “Saman (Seman)gon” – “Daryo qirg’og’idagi “Uchsaroy” yoki “Qasroldi” hamda “Hadimakon” “Daryo sohilidagi yaxshi qishloq qarorgohi” kabi ta’riflarni anglatuvchi toponimlarga hamohang va ma’nodosh shahar bo’lgan[5:38].

Sharqning jumladan, O'zbekistonning Samarqand va Buxoro kabi mashhur shaharlaridan tashqari "Xoja Ismoil", "Xoja Ahror" hamda "Dahbed" kabi kichik mavze'lari ham islom olamida mashhurdirlar.

Dahbed – Samarqand shahrining shimoliy-sharqiy tarafida, Oqdaryo va Qoradaryo oralig'idagi Miyonkol orolida joylashgan qadimiy va tarixiy mavzelardan biridir.

Shayboniylar davriga mansub manbalarga qaraganda, Dahbed Ofarinkent tumanida joylashgan[3:5].

Akademik A.Muhammadjonov Maxdumi A'zam yashagan Dahbed toponimining etimologiyasi xususida o'z ilmiy qarashlarini bayon etgan:

Maxdumi A'zam, Ofoqxoja, Dahbed va Sharqiy Turkistonning Mashrabga doir muhim siyosiy jihatlari xususida

Kichik mavzeligiga qaramay Dahbed XVI asrdan boshlab islom dini tasavvuf oqimining eng katta silsilasi hisoblangan naqshbandiya sulukining markazi edi. Shunisi qiziqki, naqshbandiya silsilasidek ulug' bir sulukni orqama-ketin bir oiladan, ya'ni Maxdumi A'zamiylar tabaqasidan chiqqan bir qancha vakillar boshqarishi ham tasavvuf tarixida uchramagan holdir.

O'z tarixida Dahbed turli-tuman voqealarni boshidan kechirgan. Masalan, ashtarxoniyatlardan bo'lgan podsho Abdulazizxon davrida (1645-1680 yillar hukm surgan) Dahbed qo'zg'olon o'chog'iga aylangan. Sayidoi Nasafiyning yozishmalariga qaraganda, Maxdumi A'zamning nabirasi bo'lgan Xoja Hoshimning nabiralari Xoja Roziq ibn Abdulmo'minxoja va Xoja Mahdi ibn Musoxojalar Dahbedda peshvo bo'lib turgan o'sha vaqtlarda Sog'arjdan Abdulazizxonning lashkari Dahbedga kirib kelgan. Bu nizolarga sabab shu ekanki, Dahbed va Miyonkolning ba'zi amiru-hokimlari va beklari podshohning hukmini nazar-pisand qilmay qo'yishgan ko'rinadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Бартольд В.В. Соч. Т. III. Работы по исторической географии. М., 1965.
2. Ибрат. Фарғона тарихи. -Т.: Камалак, 1991.
3. Каттаев К. Махдumi Аъзам ва Даҳбед. -Самарқанд, "Суғдиёна" нашриёти, 1994.
4. Мўминов И.М. таҳрири остида. Ўзбек Энциклопедияси. 7-жилд. -Т.: 1976.
5. Муҳаммаджонов А. Наманган топонимияси // Ўзбек тили ва адабиёти. -Т.: Фан, 2003, № 5.
6. Халилбеков А. Наманган адабий гулшани. Наманган, "Наманган" нашриёти, 2007.

TA'LIM TIZIMIDA METODLAR VA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Homidov Abdurasul Abduqodirovich – Akademik B.G'afurov nomli Xujand davlat universiteti tarix va huquq o'qitish metodikasi kafedrasi dotsenti, t.f.n., Tojikiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada tarix ta'limidagi zamonaviy ta'lim texnologiyalari interfaol metodlar blis-o'yin, davra suhbat, T-sxemasi, formula metodi, intellektual rag'banlantirish metodi, klaster, sharshara, metodlari haqida so'z boradi. Oliyog'larimizdagi tarix darslarida

qo'llanilayotgan bu metodlar talabalarning innovatsion tafakkurini shakllanishida asosiy mezon ekanligi misollar asosida har tomonlama yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: interfaol metodlar, sharshara, innovatsiya, blis-o'yin, klaster, intellektual rag'banlantirish.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассказывается об интерактивных методах современных образовательных технологий в обучении истории: блис-игра, круговая дискуссия, Т-схема, метод формул, метод интеллектуальной стимуляции, кластер, водопад, методы. Эти методы, которые используются на уроках истории в наших вузах, являются основными критериями формирования инновационного мышления студентов.

Ключевые слова: интерактивные методы, водопад, инновация, блис-игра, кластер, интеллектуальная стимуляция.

EFFECTIVENESS OF USING METHODS AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Annotation

This article talks about interactive methods of modern educational technologies in history education: blis-game, round discussion, T-scheme, formula method, intellectual stimulation method, cluster, waterfall, methods. These methods, which are used in history classes in our universities, are the main criteria for the formation of innovative thinking of students.

Keywords: interactive methods, waterfall, innovation, blis-game, cluster, intellectual stimulation.

Ta'lim tizimini tubdan isloh qilish borasida keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev rahnamoligida amalga oshirilayotgan tub islohotlar jarayoni zamonaviy bilimlarni puxta o'zlashtirgan, raqobatbardosh va innovatsion texnologiyalarni qo'llay oladigan yosh avlodni tarbiyalashni talab etmoqda. Buning uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "... har qanday islohot, xususan, millionlab yoshlarning hayoti va kelajagiga bevosita daxldor bo'lgan o'zgarishlar har tomonlama chuqur o'ylab ish tutishni, yetti o'lchab, bir kesishni talab qiladi" [1, 45-b].

Ta'lim sifatini ta'minlash – talabalarning kasbiy tayyorgarlik darajasi bilan birga o'quv jarayoning qanday tashkil etilishi va uning belgilangan sifat mezonlariga javob berishida ko'rinadi. Shu bois, hozirgi davrda ta'lim samaradorligini oshirish, mutaxassislarning kasbiy darajasini rivojlantirish, mutaxassis va ayniqsa pedagog kadrlarning innovatsion faoliyatga yo'naltirish, oliy ta'lim muassalaridagi o'quv jarayoniga innovatsion ta'lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish va maqsadli yo'naltirish oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashdagi dolzarb vazifalar sifatida belgilanadi. Bu esa o'z navbatida oliy ta'lim muassalaridagi o'quv-uslubiy faoliyat mazmunini takomillashtirish, o'qitishning innovatsion shakl va metodlari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish zaruratini shakllantiradi.

O'sib kelayotgan yosh avlodni jahon andozalariga mos sharoitlarda bilim olishini, jismoniy va ma'naviy jihatdan yetuk insonlar bo'lib ulg'ayishini ta'minlash, qobiliyat va iqtidorini, intellektual salohiyatini yuzaga chiqarish, qalbida ona-yurtga sadoqat va fidoyilik tuyg'ularini shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan beqiyos sa'y-harakatlar zamirida ham ana shu ezgu maqsad mujassamdir.

Interfaol ta'lim metodlari

“**Interfaol metodlar**” deganda-ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Interfaol ta'lim metodlari talabalarga amaliy ish darslarida samarali natija beradi.

“Blis-o'yin” metodi

“**Blis-o'yin**” metodi – tarixiy voqealar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma-xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan (monitorda aks etgan mavzuga oid savollarga talabalar javob berishlari lozim, o'qituvchi javoblarni nazorat qilib boradi).

1. Ulug'bek Mirzoning ilm fanga qiziqishi qachondan boshlangan?
2. Qachon Ulug'bek Samarqand hokimi etib e'lon qilinadi?
3. Qachon Ulug'bek Movarounnahr va Turkistonning birgina va mustaqil sultoni bo'ladi?
4. Ulug'bek Mirzoning birinchi ustози "Zamona Aflotuni" kim edi? [3, 21-b].

Davra suhbatı

“Davra suhbatı” metodi-aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta'lim oluvchilar tomonidan o'z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish metodidir.

Davra suhbatı o'quvchilarning o'quv faoliyatini shakllantiradigan va mustahkamlovchi faol o'qitish usullarining tashkil etilgan shakllaridan biridir.

“Davra suhbatı” metodi qo'llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta'lim oluvchining bir-biri bilan -ko'zaloqasini o'rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og'zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og'zaki davra suhbatida ta'lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta'lim oluvchilardan ushbu savol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so'raydi va aylana bo'ylab har bir ta'lim oluvchi o'z fikr-mulohazalarini og'zaki bayon etadilar. So'zlayotgan ta'lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo'lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo'lingandan so'ng muhokama qilinadi. Bu esa ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Yozma davra suhbatida ham stol-stullar aylana shaklida joylashtirilib, har bir ta'lim oluvchiga konvert qog'ozi beriladi. Har bir ta'lim oluvchi konvert ustiga ma'lum bir mavzu bo'yicha o'z savolini beradi va javob varaqasining biriga o'z javobini yozib, konvert ichiga solib qo'yadi. Shundan so'ng konvertni soat yo'nalishi bo'yicha yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi. Konvertni olgan ta'lim oluvchi o'z javobini javoblar varaqasining biriga yozib, konvert ichiga solib qo'yadi va yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi. Barcha konvertlar aylana bo'ylab harakatlanadi. Yakuniy qismda barcha konvertlar yig'ib olinib, tahlil qilinadi[2, 21-22-b].

“T sxemasi” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod biror tushuncha, yoki mavzu bo'yicha o'rganilgan axborotlar tizimini qiyosiy tahlil etish, solishtirish, mustaqil munosabatni shakllantirishga imkoniyat yaratish maqsadida qo'llaniladi.

unda ta'lim oluvchi shaxsidagi:

mustaqil va ijodiy fikrlash; axborotlar tizimini tahlil etish; o'z pozitsiyasida qat'iy turish; o'z-o'zini nazorat qilish va baholash; muloqotchanlik va o'zgalarga fikriga hurmat; jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

o'qituvchi o'quvchilarni miqdor jihatdan teng guruhlariga ajratadi; o'quvchilarni trening o'tkazishga qo'yilgan talablar va bajarilishi zarur bo'lgan topshiriq shartlari bilan tanishtiradi; tarqatmalar (ilovadagi) o'quvchilar guruhiga beriladi va taklif etilgan sxema asosida qatnashchilar tushunchaga yoki muammoga nisbatan o'zining mustaqil fikrini bildiradi; bildirilgan fikrlar ijobiy va salbiy yo'nalishga ajratilib, kerakli ustunchalarga yoziladi; belgilangan vaqt (10-15 daqiqa) yakuniga yetgach, barcha guruhlarining fasilitatorlari yordamida prezentatsiya tashkil etiladi; barcha guruhlarining yakuniy xulosalari o'qib eshittirilganidan so'ng, trener-o'qituvchi guruhlar ishini baholaydi va qo'shimcha to'ldirishlarni kiritadi[4, 154-b].

Formula metodi

talabalar mavzuga doir tarixiy shaxslarni yozib izohlab berishlari lozim

Tarixiy formula:

1. $H-3+A-10=15$Muhammad Tarag'ay
2. $I-3+Ch-7=8$ Ali Qushchi
3. $Z-5+R-9=13$Qozizoda Rumiy
4. $A-1+ Ye-6 =9$Amir Temur
5. $R-6+B-10=14$Gavharshodbegim

(Izoh: A-birinchi o'rinda kelyapti, Ye-oltinchi o'rinda kelyapti, umumiy harflar soni 9 taAmir Temur) [7, 88-b].

Intellektual rag'batlantirish metodi

Intellektual rag'banlantirish-bu Amerikalik olim Aleks Osborn tomonidan XX asrning 40-yillarida taklif qilingan edi. Bu usul dars boshida va dars davomida mavzularni takrorlashda qo'llanilgan.

Maqsad: mulohazalar to'plami, dars jarayonida talabalarning faollashtirish.

Intellektual rag'banlantirish usuli quyidagicha qo'llaniladi:

1. Savol muammo talabalarga taqdim etiladi.
2. O'quvchilar taklif qilingan savol yoki muammo bo'yicha o'z fikrlarini bildiradilar.
3. Yuborilgan fikr-mulohazalar ro'yxatga olinadi.
4. O'qituvchi o'quvchilarni fikrini tinglaydi va hisobga oladi[6, 29-b].

Klaster metodi

Bu metod o'quvchilarning fikrini to'plash, tadqiqot vaziyatini yaratish, fikrni ixcham ifodalash, ko'nikmalarni shakllantirish, fikr to'plashning turli usullarini o'rganish, qo'shimcha ma'lumotlar berish va o'quvchilarning mavzo bo'yicha bilimni aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Ushbu usul qo'yidagicha qo'llaniladi: Doskada (yoki oq qog'ozda) doira chiziladi; Doira ichida mavzo, tushuncha yoki asosiy so'z yoziladi;

Sharshara metodi

Bu usul asosan yangi mavzuni o'rgangandan so'ng, o'rganilgan mavzuni (muammoni) eslab qolish uchun qoldiriladi. Siz o'zingizni tasavvuringizga ko'ra qismlarning o'rnini o'zlashtirishingiz mumkin, yangi rejani qismlarini bir tomondan boshqasiga o'tkazing. Rejani tuzgandan so'ng, o'quvchilarga fikrlashni rivojlantirish uchun savollar bering.

Munozara metodi

Munozara-ushbu turdagi faoliyatning borishi o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi. Ushbu turdagi treningda guruh uch qismga bo'linadi:

- muhokima qilinayotgan konsepsiya tarafdorlari; - uning raqiblari; - sudyalari (hakam)[5, 17-17-b].

Amaliy darsning yakunida o'qituvchi dars jarayonida faol qatnashgan talabalarni baholaydi va keyingi darsga topshiriqlar beradi.

Ijodkor, izlanuvchan pedagog boshqa pedagoglardan o'zining bilimi, dunyoqarashi, mahorati bilan ajralib turadi va ko'proq zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida dars o'tishga harakat qiladi, chunki bunday darslar iqtidorli talabalar uchun zarur va shartdir.

Ta'limning faollashtirish uslubi asosida tashkil qilinayotgan bunday darslarning ahamiyati shundaki, bu zamonaviy darslarda talabalarning fan yuzasidan olgan bilimlari qayta mustahkamlanadi, ularda fikrlash qobiliyati o'sadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish zarurki, pedagogik innovatsiyalar pedagogik faoliyatga yangiliklarning izchil olib kirilishini tavsiflaydi. Pedagogik innovatsiyalarning didaktik imkoniyatlariga ko'ra ta'lim tizimi va jarayoni rivojlanib boradi innovatsion faoliyat jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a undovchi, rag'batlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi, ta'lim jarayoning sifatini kafolatlaydi. Shu sababli har bir o'qituvchi innovatsiyalarning mohiyatini to'la tushungan holda o'z faoliyatiga izchil tatbiq eta olishi zarur. Tarix fanlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanishida quyidagi natijalarga erishiladi:

- talabalar mustaqil fikr bildirishga harakat qiladilar, ya'ni, har bir o'quvchi boshqalarnikidan mustasno holda o'zining g'oyasi, baholashi va ishonchlariga ega buladi;

- o'quv materialida taqdim qilingan axborot tanqidiy fikrlashga undovchi motiv bo'lib xizmat kiladi;

- egallanishi lozim bo'lgan iqtisodiy tushunchalar mohiyatini tushunib olishga muvaffaq buladi;

- keltirilgan dalillarning ishonchli asoslashga harakat qiladi va boshqa qarorlar ham bo'lishi mumkinligini tan oladi, lekin o'zi tanlagan qaror boshqalarnikiga nisbatan oqilona ekanligini isbotlashga harakat kiladi.

Ta'lim jarayonida interfaol usullardan foydalanish talaba-yoshlarda ijodiy fikrlashni shakllantirish, ta'lim va tarbiyaning birligiga erishish, talabalarda ta'lim jarayoniga nisbatan qiziqish va mas'uliyatlilikni rivojlantirish, bilish faolligini oshirib mustaqil ta'lim olishga ehtiyojni shakllantirish hamda ahloqiy tarbiya samaradorligini yanada yuksaltirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Асарлар, 1-жилд. Т, “Ўзбекистон”, 2017, 516.

2. Азизов А.А. Истифодаи бозихои дидактикӣ дар раванди таълим - Хучанд, 2019. – С 21-22.

3. Ғафуров Бобочон. Тоҷикон.-Душанбе, 2020.-С. 546.

4. Р.Ишмухамедов, А. Абдукодилов, А. Пардаев. Таълимда инновацион технологиялар: таълим муассалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар. – Тошкент, 2016.- 154-Б.

5. Мирзоахмедов Ф., Боев Б., Шукурова З. Методҳои самараноки таълим.- Душанбе, 2008.-С 17-18.

6. Толибов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. –Тошкент, 2006.-С 29.

7. Ҳомидов А, Маҳмудов О. Воситаҳои муосири баҳодиҳии натиҷаи таълим.- Хучанд-2020.-С 88.

РОЛЬ СТУДЕНЧЕСКОГО КОНСТРУКТОРСКОГО БЮРО В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Рябычина Ольга Петровна – доцент, заведующий кафедрой последипломного образования, Белорусская государственная академия связи, канд. техн. наук, Минск, Республика Беларусь

Аннотация

В работе рассматривается роль конструкторских бюро в повышении интереса студентов к учебе и дисциплинам в целом в учреждении высшего образования.

Ключевые слова: студенческие конструкторские бюро, образовательный процесс, информационные технологии, инновационный подход.

THE ROLE OF THE STUDENT DESIGN BUREAU IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Annotation

The paper considers the role of design bureaus in increasing the interest of students in studies and disciplines in general in an institution of higher education.

Keywords: student design bureaus, educational process, information technologies, innovative approach.

Студенческие конструкторские бюро выступают важной составляющей повышения качества образования, позволяя студентам применять полученные в учебе теоретические знания на практике. Они дают возможность студентам попробовать свои силы в проектировании, конструировании и создании научно-технических изделий, внедрять новые идеи и технологии в реальных проектах. Это помогает им улучшать свои навыки и компетенции в реальных профессиональных задачах, а также расширять свои знания и понимание того, как работают машины и устройства.

Кроме того, студенческие конструкторские бюро (СКБ) стимулируют развитие предпринимательского духа и командной работы, что является ключевыми навыками в современном мире. Работа в конструкторских бюро также способствует повышению интереса студентов к конкретной тематике и дисциплинам.

В целях повышения эффективности научно-исследовательской и образовательной деятельности в учреждении образования «Белорусская

государственная академия связи» было создано СКБ «Современные технологии программирования» приказом ректора в 2015 году.

За время существования СКБ «Современные технологии программирования» выполняемые исследования были связаны с разработкой различных распределенных информационных систем: информационно-поисковой библиотечной системы, информационно-аналитического ресурса научного журнала «Проблемы инфокоммуникаций», разработкой научно-методических основ и программных средств автоматизации оценки и анализа параметров перспективных эколого-безопасных технологий и веб-приложений различного назначения. Члены СКБ ежегодно и успешно принимают участие в республиканских и международных соревнованиях, например:

I место на IV Республиканском чемпионате профессионального мастерства по стандартам WorldSkills в компетенции «Веб-дизайн и разработка» (Республика Беларусь, г. Минск, с 15 по 18 сентября 2020 г.);

II место на Чемпионате по цифровым компетенциям «Digital Skills Kyrgyzstan 2021» (Кыргызская Республика, г. Бишкек, 4 ноября 2021 г.);

III место на студенческой олимпиаде в сфере информационных технологий «BIT-CUP 2021», конкурс «Software Automation Testing» (г. Минск, БГУИР, 6 – 30 ноября 2021 г.);

III место на IV Международном чемпионате Хабаровского края Российской Федерации по стандартам Worldskills (г. Хабаровск, Министерство просвещения Российской Федерации, 14 марта – 1 апреля 2022 г.);

III место на Распределенном Евразийском чемпионате 2022 по компетенции «Веб-технологии» (г. Саранск, Министерство просвещения Российской Федерации, 8 – 12 сентября 2022 г.).

Разработки СКБ в виде системы слежения за почтовыми отправлениями при помощи RFID меток были представлены в экспозиции УО «Белорусская государственная академия связи» на Республиканской выставке достижений и наиболее значимых результатов научно-технической и инновационной деятельности Республики Беларусь, посвященной 100-летию белорусской академической науки и празднованию Дня белорусской науки (Минск, здание Президиума Национальной академии наук Беларуси, 4 февраля 2022 г.), а также на XXVIII Международном форуме по информационно-коммуникационным технологиям ТИБО-2022 (г. Минск, 6 – 10 июня 2022 г.).

Члены СКБ «Современные технологии программирования» занимаются продвижением информационных систем «Деканат», «Музей World Skills Belarus», разработкой других аппаратно-программных комплексов, подготовкой к участию в республиканских и международных олимпиадах и конкурсах, демонстрацией результатов исследований на выставках.

СКБ положительно влияет на студентов многими способами:

– повышение практических навыков: работа в конструкторском бюро позволяет студентам формировать практический опыт, навыки работы с различным оборудованием, инструментами и материалами;

– развитие творческого мышления: работа в конструкторском бюро сопряжена с поиском нестандартных подходов к решению конкретных задач, что помогает стимулировать творческое мышление и развивать инновационный подход;

– развитие коммуникационных навыков: работа в конструкторском бюро предполагает работу в команде и взаимодействие с разными людьми, что помогает студентам улучшить свою коммуникационную способность и лучше понимать, как работать в команде;

– повышение мотивации: получение конкретных результатов, признание среди коллег и экспертов, признание работы могут стимулировать студентов к дальнейшим достижениям;

– улучшение профессиональных перспектив: работа в конструкторском бюро может укрепить профессиональные контакты, повысить квалификацию и помочь студенту получить более высокую оплату труда при трудоустройстве.

В целом, работа в студенческом конструкторском бюро помогает студентам готовиться к соответствующим будущим профессиям, улучшает их образование и повышает их мотивацию и успех в карьере.

Таким образом, студенческие конструкторские бюро являются важными институтами, помогающими студентам развивать инновационный подход к учебе, повышающим уровень практических навыков и приобретаемых знаний. СКБ – это прекрасная возможность для студентов получить практический опыт работы в своей будущей профессии. Работа в конструкторском бюро помогает студентам развивать не только свои технические навыки, но и творческое мышление, коммуникационные навыки и мотивацию. Кроме того, работа в конструкторском бюро повышает профессиональные перспективы студентов, делая их более конкурентоспособными на рынке труда. В целом, студенческие конструкторские бюро предоставляют студентам возможность сделать значимый вклад и получить ценный опыт работы в их области.

РОЛЬ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Наумов Дмитрий Иванович – ученый секретарь Белорусской государственной академии связи, кандидат социологических наук, доцент, Республика Беларусь

*Тураев Абрар Салохиддинович – и.о. доцента Джизакского государственного педагогического университета, доктор философии по политическим наукам (PhD),
Узбекистан*

Аннотация

В статье рассматривается роль поликультурной образовательной среды в воспитании инновационного мышления современной молодежи, определяется содержание и направления развития поликультурного образования в современном мире.

Ключевые слова: поликультурное образование, инновационное мышление молодежи, культура, студенчество, система высшего образования.

THE ROLE OF A POLY CULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE THINKING OF YOUTH STUDENTS

Annotation

The article discusses the role of a multicultural educational environment in the education of innovative thinking of modern youth, determines the content and directions of development of multicultural education in the modern world.

Keywords: multicultural education, innovative thinking of youth, culture, students, higher education system.

В современной системе высшего образования образовательная деятельность профессорско-преподавательского состава в первую очередь включает в себя обучение и воспитание студентов, представляющих разные по целевым приоритетам, функциональным установкам и содержанию процессы. Так, в педагогике высшей школы под категорией «обучение» традиционно понимается целенаправленный процесс организации и стимулирования формализованной учебной деятельности студентов, который направлен на освоение обучающимися содержания образовательных программ, овладение ими знаний и умений, формирование у них навыков и компетенций, развитие их творческих способностей. В свою очередь, категория «воспитание» определяется как целенаправленный процесс формирования разносторонне развитой, нравственно зрелой, социально ответственной, творческой личности студента. Отдельным и самостоятельным компонентом образовательной практики высшей школы является научно-исследовательская деятельность, позволяющая студентам овладеть основами будущей профессиональной деятельности посредством интеграции научного компонента в образовательный процесс. Таким образом, синтез обучения, воспитания и научно-исследовательской работы в рамках интегрированного образовательного процесса является базовым условием для достижения целей и задач образовательной деятельности в высшей школе в целом.

В данном случае развитие инновационного мышления студенческой молодежи, которое в широком смысле можно рассматривать «как отдельный вид мышления, «обслуживающий» инновационную деятельность и обеспечивающий её успешность» [1, с. 94], осуществляется как средствами образовательной, так и воспитательной деятельности.

По мнению А.П. Усольцева и Т.Н. Шамало, инновационное мышление – это «мышление, направленное на обеспечение инновационной деятельности, осуществляемое на когнитивном и инструментальном уровнях, характеризующееся как творческое, научно-теоретическое, социально позитивное, конструктивное, преобразующее, практичное» [1, с. 97]. С практической точки зрения важное значение имеет то, что инновационное мышление «предполагает как творческую сторону процесса исследования (изобретения), так и поиск стратегии внедрения нового знания в реальную экономику» [2, с. 17]. Специалисты подчеркивают, что в мировой экономике инновационное мышление является «фактором эффективности представителей целого ряда профессий, чья деятельность связана сновыми разработками и технологиями, управлением людьми и организациями» [3, с. 134].

Соответственно, инновационное мышление как самостоятельный вид мышления, рассматриваемый в качестве конечного продукта всей образовательной деятельности системы высшего образования, представляет собой целостный и структурно дифференцированный феномен, которому обязательно присущи следующие характеристики [1, с. 95-97]:

творческий характер – мышление носит нешаблонный и креативный характер, значительно выходит за рамки имеющихся культурных алгоритмов, образцов и моделей, всегда приводит к качественно новым результатам;

научно-теоретическое обоснование – мышление осуществляется в соответствии с методологическими принципами и установками определенной исторической эпохи, базируется на теоретических концептах общепринятых научных парадигм, носит абстрактно-теоретический характер;

социально-позитивный характер – мышление направлено на решение актуальных практических проблем, а также на созидание, преобразование и совершенствование общественных отношений на основе принципов альтруизма, гуманизма и толерантного принятия общественно полезных новшеств;

конструктивность – мышление позволяет оперативно и реалистично ставить цель, выбирать адекватные ей технологические методы и средства, планировать, реализовывать и своевременно корректировать последовательность своих действий, объективно оценивать полученные результаты и степень достижения цели, понимать социальные последствия и риски внедрения инновации;

прагматичность – мышление ориентирует на взаимосвязь открытия и/или изобретения с внедрением в производство, получением практических результатов и экономического эффекта от сделанного открытия;

направленность на преобразование окружающего мира – мышление нацелено на превращение инноваций, открытий и изобретений в инструменты оптимизации социальных, экономических, технологических и иных процессов, обеспечивающих повышение эффективности социальных институтов.

В педагогическом аспекте задача развития инновационного мышления студенческой молодежи может быть решена посредством реализации в образовательной практике как политехнической, так и поликультурной модели высшего профессионального образования. Каждая из этих моделей конструирует определенную образовательную среду, которая в образовательно-философском аспекте рассматривается «как обеспечивающее создание условий для актуализации внутреннего мира обучающегося, его личностного роста, самореализации, становления его самосознания» [4, с.55]. С одной стороны, в университете она посредством специально организованных психолого-педагогических и организационных условий обеспечивает комплексное и гармоничное развитие личности студента и его самореализацию в социальном и профессиональном аспектах. С другой стороны, образовательная среда обуславливает формирование профессиональных компетенций у обучающихся в процессе их специализированного обучения.

В данном случае необходимо остановиться на характеристике поликультурной модели образования, определенные принципы и элементы которой можно заимствовать именно для решения данной задачи. Как представляется, данную образовательную модель характеризуют:

понимание поликультурного образования в качестве неделимого общественного блага, общезначимой ценности (государственной, общественной и личностной), обеспечивающего уважение и сохранение культурного многообразия, поддержку равных прав на образование;

нацеленность на развитие межкультурной компетентности подрастающего поколения посредством формирования соответствующей системы ценностных ориентаций и установок, на приобщение студенческой молодёжи к этнической, национальной и мировой культуре;

системный характер, характеризующий определенную логику, механизм функционирования и последовательность взаимосвязанных компонентов образовательной модели, которая дидактически и функционально обеспечивает процесс поликультурной социализации личности студента;

этнокультурная детерминация научно-методической и учебно-методической деятельности, предполагающая разработку учебных планов, учебных программ, образовательных методик и технологий с учётом культурных традиций и историко-культурного наследия разных народов, а также языков и языковых компетенций обучающихся.

Воплощением в образовательной практике высшей школы поликультурной модели образования является «многонациональная среда функционирования определенных межкультурных социальных и образовательных взаимоотношений между личностью и государственным образовательным учреждением, неформальными и формальными структурами, направленная на преобразование жизнедеятельности людей, проживающих в едином пространстве, с целью усвоения ими этнической культуры и формирования общечеловеческих ценностей посредством поликультурного образования» [5, с.180].

В контексте решения педагогической задачи по развитию инновационного мышления студенческой молодежи значительная роль поликультурной образовательной среды в данном процессе определяется выполнением ею определенных социальных функций.

Во-первых, ценностно-ориентационная функция обеспечивает формирование системы ценностных толерантных ориентаций и бесконфликтных социальных отношений студентов, которые конструируют открытый к социокультурным инновациям процесс межэтнического и межкультурного взаимодействия обучающихся.

Во-вторых, культуртрегерская функция ориентирует студентов не только на знакомство с наследием своей традиционной этнокультуры и с культурами других народов мира, но и на инновационную апроприацию инокультурного наследия, творческое заимствование и преобразование инокультурных социальных практик.

В-третьих, социально-адаптационная функция обеспечивает эффективную адаптацию студентов к условиям жизни в современном полиэтничном обществе посредством формирования толерантности и этнотолерантности как необходимых качеств и мировоззренческих приоритетов личности, свободного выбора студентами культурных идентичностей и их свободного инновационного развития в современных социокультурных условиях.

Таким образом, поликультурная образовательная среда создаёт организационный, педагогические и методические условия, необходимые для профессионального становления студентов, воспитания у них инновационного мышления и установки на социокультурные инновации в общественной жизни и профессиональной деятельности. Однако необходимо учитывать, что система высшего образования не только генерирует социокультурные и технологические инновации на

основе профессиональных и научных знаний, но и обеспечивает культурную преемственность поколений в современном обществе посредством воспроизводства и сохранения традиционных моральных норм и культурных ценностей. Поэтому при решении задачи воспитания инновационного мышления студентов необходимо обеспечить динамический баланс между генерированием инноваций и сохранением традиционных духовных ценностей и культурных традиций.

Список литературы:

1. Усольцев А.П., Шамало Т.Н. Понятие инновационного мышления // Педагогическое образование в России. 2014. № 1. С. 94–98.
2. Фундаментальные основы инновационного развития науки и образования: монография / Под общ. ред. Г.Ю. Гуляева. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение», 2020. 214 с.
3. Батоврина Е.В., Блохина М.С. Развитие инновационного мышления персонала в процессе профессиональной подготовки // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. 2017. № 4 (48). С. 126–134.
4. Слепцова М.В. Анализ содержания понятия «поликультурная образовательная среда» // Профессиональное образование в России и за рубежом. 2017. № 3 (27). С. 53–58.
5. Корякина А.А. К вопросу о формировании толерантности в поликультурном образовательном пространстве // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2019. Т. 8. № 1(26). С. 179–182.

O‘ZBEKISTONDA SIFATLI TA’LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR

*Mirkamilova Zuhra Mahmudovna – Jizzax davlat pedagogika universiteti
Falsafa, tarbiya va huquq ta’limi kafedrasida o‘qituvchisi, O‘zbekiston*

Annotatsiya

Ushbu maqolada sifatli ta’lim jamiyat taraqqiyotining asosi ekanligi, O‘zbekistondagi sifatli ta’limga to‘siq bo‘layotgan muammolar ilmiy tahlil etiladi

Tayanch tushunchalar: ta’lim, sifatli ta’lim, ta’lim xizmati, tabaqalashtirilgan ta’lim, mutaxassislikka yo‘naltirilgan ta’lim

КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация

В данной статье научно анализируется тот факт, что качественное образование является основой развития общества, и проблемы, мешающие качественному образованию в Узбекистане.

Основные понятия: образование, качественное образование, образовательная услуга, дифференцированное образование, профессиональное образование.

QUALITY EDUCATION IN UZBEKISTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Annotation

In this article, the fact that quality education is the basis of society's development, and the problems that hinder quality education in Uzbekistan are scientifically analyzed.

Basic concepts: education, quality education, educational service, differentiated education, professional education.

Har bir davlatning taraqqiyoti mukammal tizimning mavjudligi bilan belgilanadi. Mukammal tizim esa yuqori malaka, boy ko'nikma va o'z kasbining mohir egalari bo'lgan kadrlarga tayanadi. Bu esa sifatli ta'limga borib taqaladi. Ana shu sabablarga ko'ra jamiyatda sifatli ta'limning ahamiyati kundan-kun oshib bormoqda.

Aynan ta'limning sifatli bo'lishiga yordam beruvchi va to'siq bo'luvchi turli omillar mavjud. Ta'lim jarayoni sifatining yuqori bo'lishligiga erish maqsadida quyidagilarga alohida to'xtalish joiz.

1. Talabalar o'quv jarayonining mohiyatini teran tushunishlari lozim.

2. Pedagog va o'qituvchilar nimani o'qitish kerakligini aniq bilishlari va yo'nalishni shunga qarab olishlari shart.

Informatsion portlashi davrida har bir fan va har bir mavzularga oid shu darajada ko'p axborotlar bor-ki, biz ularni talabalarga yetkazib ham ulgurmaymiz, ular esa o'zlashtirib ulgurmaydilar. Shundan kelib chiqsak, globallashuv sharoitida ma'lum soha va mutaxassisliklarga har bir fan va mavzularning aynan qaysi masalasi zarurligi va ular o'zlashtirishlari shartligini aniqlab olishimiz shart. Afsuski, hozirda darslik va o'quv qo'llanmalarimizda aynan shu muammolar xohlaganingizcha topiladi. Ya'ni biz talabaga fanning hamma mavzularini yetkazishni xohlaymiz, lekin axborotlar hajmining ko'pligi bois ba'zi masalalar to'laqonli yetkazib berish imkoni bo'lmaydi. Bunga sabab vaqt kam, soatlar hajmi qisqa, mavzu va axborotlar hajmi juda kengligida. Demak, zudlik bilan fanning mutahassisliklarga qarab har bir masalalari qayta ishlanishi va aniq yo'nalishni olishiga erishmoq zarur.

3. O'quv jarayoni tuzilmasi haqida aniq texnologik ishlanmasi kerak.

4. Ta'lim jarayonining pirovard natijasi haqida to'g'ri xulosa chiqarish va adolatli baholash lozim.

5. O'rtacha olingan axborotlarni o'zlashtirish va eslab qolish darajasi foizini hamisha yodda tutish kerak (talabalarning bilimlari – 5 % – ma'ruzada eshitib; 10 % – o'qib; 20 % – audio – vizual; 30 % – demonstratsiya (taqdimot); 50 % – muhokamada; 75 % – praktika (amaliyot); 90 % – o'zlari boshqalarga bilim uzatishlari jarayonida)

Hozirda sir emaski ijtimoiy taraqqiyot asosini tijoratlash tirish tashkil etayapti. Jamiyatning boshqa ijtimoiy sohalari qatori zamonaviy ta'lim ham tijoratlasha boshladi. Ya'ni ta'limda ham taklif qilish, xizmat ko'rsatish va talablar mavjud: "Xizmat ko'rsatish sohasi juda katta, bu sohada innovatsion rolni har qanday davlat ijtimoiy sohasining eng muhim quyi tizimi bo'lgan ta'lim xizmatlari egallaydi" ("Индустрия услуг огромна, новаторскую роль в этой сфере занимает образовательные услуги, которые являются важнейшей подсистемой социальной сферы любого государства")[1.S.-20]. Ta'lim xizmati esa sifatli ta'limni taqozo etadi. Zero, faqat ugina professional kadrlarni yetkazib berishni ta'minlaydi.

Sifatli ta'limgina milliy va xalqaro raqobatda bardoshlilik va taraqqiyot kafolati bo'la oladi.

Ta'limning sifatiga juda katta salbiy ta'sir etuvchi omillardan biri bilim darajasi past bo'lgan yoshlarning ommaviy tarzda o'qishga qabul qilinishi hisoblanadi. Bizga ma'lumki

reytingi yuqori bo'lgan oliy o'quv yurtlari belgilangan bilim darajasi yetarli bo'lgan talabgorlarnigina o'qishga qabul qiladi. Bular jumlasiga, Oksford, Yel, Garvard, Singapur davlat universiteti va boshqa ko'plab oliygohlarni misol keltirish mumkin. Bu yuqori sifatli ta'limning asosiy talabidan biri sanaladi.

Hozirda esa aksar oliy o'quv yurtlari o'zlarini mablag' bilan ta'minlash kabi moliyaviy masalalarni ro'kach qilib tijorat ta'limiga asoslanib talabalikka o'ta past bilimli talabgorlarni ham qabul qilmoqdalar. Ammo o'qitish jarayonida davlat ta'lim standartlarida hamma talabalarga bir xil o'zlashtirish talablari belgilangan. Xo'sh, bu to'g'ri va adolatli talabmi? Afsuski, eng katta xato ham shundan boshlanmoqda. Nahotki bu muammo mavjud bo'lsa, unga e'tibor qaratilmayapti? Ko'nglingiz hotirjam bo'lsin, aksar xorijiy davlatlardagi oliy o'quv yurtlari bu muammo yechimini allaqachon topganlar. Keling, bu yechim haqida mulohaza yuritaylik:

Kirish imtihonlarida o'zlashtirish talablarini qattiq va qat'iy belgilasak, unda davlatimizdagi ko'plab yoshlar boshqa davlatlardagi oliy o'quv yurtlariga ta'lim olishga ketadilar. Hatto shunday OO'Yulari bor-ki, imtixonsiz o'qishga qabul qiladilar. Amalda bu jarayonlar bo'layotganiga ancha bo'ldi. Bizni xursand qiladigan narsa yoshlarimiz oliy ma'lumotli bo'lishni juda ham istaydilar. Shuning uchun ham bilim darajasi past bo'lgan talabgorlarni o'qitish mantiqan to'g'ri sanaladi. Ammo bu ta'lim sifatiga o'ta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, sifatli ta'limda katta bir muammo ana shu. Muammo bor, uning yechimi esa – bu tabaqali o'qitish tizimi joriy qilish hisoblanadi. Bu borada maqolani yozish jarayonida muvofiq adabiyotlarni o'rganayotganimda Toshkent Moliya instituti o'qituvchisi S.B.Qoraev[2.-320b.] va N.Sattorov kabi bir necha olimlarning ta'limda o'qitishni tabaqalashtirish masalasi yuzasidan olib borgan ilmiy tadqiqotlari e'tiborga loyiq. Ular ma'lum fanlarda tabaqalashtirilgan o'qitishni joriy etish masalalarini ko'tarib chiqqanlar. Aslida bu xorijiy davlatlar bo'lgan: AQSh, Germaniya, Italiya, Finlyandiya, Singapur, Angliya, Yaponiya, Janubiy Kareya kabi ko'plab davlatlarning ta'lim tizimlarida mavjud. Bu har bir talabaga individual yondashish imkonini beradi. Ularga erkinlikni beradi, ya'ni o'tiladigan fanlarni o'z iqtidorlari va intilishlariga qarab tanlaydilar. Zukkolik, zehnilik, iqtidorlilik, ko'nikma va malakalarining raqobatda shakllanishiga keng imkon yaratadi[3.124-127 b.]. Bu talabalarda chuqur ilm olishga intilishni susaytirmaydimi?, - degan savol tug'ilishi tabiiy. Aslo yo'q. Sababi, talabalikka qabul qilingan yoshlarga har bir o'quv yili boshida o'zlashtirishlari kerak bo'lgan fanlar havola etilishi zarur. Ular o'zlashtirishi kerak bo'lgan fanlarning minimal va maksimal miqdori belgilanishi kerak. Talabalar o'z kuchi va iqtidoridan kelib chiqib, o'zlari tanlov qabul qiladilar. Masalaning boshqa tomoni, ularning olayotgan diplomlarida. Ya'ni o'zlashtirgan fanlarining miqdoridan kelib chiqib, ularning diplomlari ham ma'lum imtiyozli bo'lishi kerak.

Bizda hozirgi kunda barcha qabul qilingan talabalar umumiy davlat standartlari asosida o'qitilmoqdalar. Guruhlarda bilim darajalari bir – birlaridan keskin farq qilayotgan talabalar ko'pchilikni tashkil etadi. Eng yomoni bilimi kuchli talabalarning atrofda bilim darajasi past talabalar bilan bir guruhda ekanligidan borgan sari umuman o'qishga qiziqishi so'nib borishini kuzatish mumkin. Buning sababi o'rganilganda, ular boshqalardan ko'proq bilishadi, atrofida bilmaydigan talabalardan kelib chiqib, o'z ustida ishlamas ham nisbatan bari – bir yaxshi baholar oladi va unda “bilaman-ku”, - degan fikr shakllanadi. Keyin bilim darajasi yuqori talabalar mavzularni tushunadilar va mulohaza yurita oladilar. To'g'ri, e'tiroz bildirasiz, ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llab bu kabi muammolarga chek

qo'yish mumkin deb. Aslida bu hozirda bizning OO'Yu larida keng tarqalgan va yechimi dolzarb bo'lgan masalalar sirasiga kiradi.

Zamonaviy pedagogik metodlar ham bu kabi masalalarni tom ma'noda bartaraf eta olmaydilar. JDPUGa Angliyadan tashrif buyurgan ingliz tili fani o'qituvchilarining dars mashg'ulotlarini o'tish usullari e'tiborga loyiqligi kuzatishlar jarayonida aniqlandi. Ya'ni, bitta mavzuni bilimi yuqori talabalarni bir guruhga jamlab dars o'tgan, bilimi pastroq talabalarga alohida aktiv guruhlarga qaraganda soddaroq qilib tushuntirgan ekanlar. Talabalar sof ingliz tilida o'tilgan mavzuni judayam oson tushunganliklarini aytib berdilar.

Oliygo'ha tomonidan zamonaviy kommunikativ jihozlari bilan auditoriyalarni jihozlash, yuqori saviyali professor-o'qituvchilarni o'qitishga jalb etish va eng ratsional ta'lim jarayonini yuzaga keltirish sifatli ta'limni tashkil etishning moliyaviy tomonlarini tashkil etadi. Albatta ularni ta'minlab berish sifatini yuqori bo'lishligiga juda katta moddiy yordam beradi.

Fanlarni kasbiy yo'nalishlaridan kelib chiqib yangilab borish lozim. Zero mukammal darslik, dialektik ob'ektiv bilimlar ta'lim sifatiga to'g'ridan – to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Endigi navbatimiz, sifatli ta'lim xizmatiga oiddir.

J.J.Lambertning ta'biri bilan aytganda, zamonaviy ta'lim xizmatlari beshta xususiyatlarni o'z ichiga qamrab oladi. Bular jumlasiga: nomoddiylik, ajralmaslik - bo'linmaslik, sifatning beqarorligi, o'zgaruvchanligi va mo'rtlik[4.S.-327] kabi xususiyatlar kiradi.

Ta'lim berish jarayonida talabalarga faqat bilim beramiz, bu ta'limning nomoddiyligi hisoblanadi. Ta'lim berishda ta'lim jarayoni va bilim uzatish o'zaro dialektik bog'lik, ular bir butun va biri ikkinchisini taqozo etadi. Aynan shu ajralmaslik yoki bo'linmaslik hususiyatini tashkil qiladi. Nima uchun ta'lim sifati o'ta beqaror deyilayapti. Sababi, zamon shiddat bilan yangilanib, taraqqiy etmoqda, jarayonlar ko'p, axborotlar hajmi mo'l – ko'l, ular o'ta o'zgaruvchan, bu esa kecha yetkazilgan axborotlarimiz bugunga kelib o'zining qaynoqligini yo'qota borayotganini bildiradi. Biz esa taraqqiyotdan ortda qolmaslik uchun o'qitish usullarini tizimli yangilab turishimiz, nazariyalarimizni har kuni ijtimoiy voqelik bilan solishtirib ko'rishimiz, kasb va hunarlarning yangilarini o'rganishimiz va joriy etishimiz lozim. Ta'lim sifatini 10 yil oldin qo'llagan usullar va erishilgan natijalar vaqt ta'sirida talab va taklifdan kelib chiqib mo'rtlashadi, barqarorligi zaiflashadi. Demak, ta'lim zamonaga mos, uning talablariga muvofiq yangilanib, boyitilib va eng asosiysi kelgusi avlodga albatta ob'ektiv yetkazilishi kerak. Ana shunda ko'zlangan maqsadlarga erishamiz.

Davlatimizdagi yangilanayotgan qonun va farmoyishlarni ko'rib ko'zingiz quv Naydi. Ammo amaliyotdagi samarasi biz kutganimizday emas. Sababi, avvalo nazariyaning o'zi hali xom, ijtimoiy xayotdagi real talablarimizga to'la javob bermaydi, sifati past, asosan miqdori mavjud, ularni amaliyotga qo'llashda ko'zbo'yamachilik qilmoqdamiz. Masalan modul yoki Hemis platformalari juda yaxshi ishlab chiqilgan. Ammo biz ularning talablarini ham to'la bajar olmayapmiz. Bu ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Avvalo bu platformalarda ishlashni haligacha o'zlashtirayapmiz. Talabalarga topshiriqlar, oraliq va yakuniy nazoratlar yuklaymiz, bajarish muddatlarini takror va takror o'zgartiramiz. Ya'ni talabalarga 3 va ko'plab imkoniyatlarni qayta topshirishlari uchun beramiz. Bu esa talabalarda vaqtida o'zlashtira olmasak, yana ko'plab imkoniyatlar beriladi deb loqaydlik bilan faoliyat olib borishlariga eng katta sababdir. Ochiqroq aytsak, bu korrupsiya uchun juda katta imkoniyat yaratadi.

Talabalar o'qituvchilar tomonidan yuklangan resurslardan juda kam foydalanadilar, vaxolanki, aksar o'qituvchilar juda zarur va atroflicha rang-barang resurslarni yuklagan bo'ladilar. Demak, talabalarimizda yuzaki ta'lim olish keng tarqalgan.

Yuqoridagi barcha faoliyatlar ancha katta moliyaviy xarajatlarni talab qilishligini bilamiz. Ammo unutmaylik-ki aslida tijoratda eng foydali xarajat – bu bilim olishga sarflangan moddiy mablag'dir. Agar hozir yuqori saviyadagi kadrlarni tayyorlamasak, davlatimiz va millatimizning moddiy mablag'larini chetga sarflashga majburlanib, ya'ni faqat pul sarflaymiz. Agar hozir zehnlil talabalarimiz va bilimni yuqori kadrlarimizni qadrlamas ekanmiz, ularni qadrlaydigan davlatlar topiladi va bozor munosabatlarida taraqqiy etgan mamlakatlar jahon bo'ylab yuksak malakali kadrlarni katta mablag'lar hisobiga yig'ib oladilar. Ulardan o'ta oqilona foydalanadilar. Masalan, Germaniya davlati vrachlarga ehtiyojidan kelib chiqib, dunyo bo'ylab tibbiyot yo'nalishida tahsil olganlarni ishga taklif etayaptilar, ularga yetarli ish haqi, yashash uchun imtiyozli sharoit, ishlash va bilimlarini sifatli bo'lishliklari uchun zamonaviy texnologik jihozlar, ish sharoitlari, ishdan ajralmagan holdagi qo'shimcha ta'limlarni tashkil etmoqda. Google kompaniyasi dunyo bo'ylab tanlov asosida eng sara yuqori bilim darajasi bor kadrlarni o'ziga jamlayapti. Rivojlanishi juda yuqori bo'lgan davlatlar mohir kadrlarni o'zlarida jamlashayaptilar, bu bilan barcha sohalarda real ma'noda taraqqiyot qilayaptilar. Bir so'z bilan aytganda, oddiy insonlar uchun barcha qulayliklarni berib, aslida ilm-fan va ijtimoiy taraqqiyotni yuqori cho'qqilariga erishmoqdalar. Pirovardida sifatli ta'lim davlatning iqtisodiy va siyosiy barqarorligi taraqqiyoti asosida dunyoni boshqaruvchi liderlikni egallash va ushlab turishga harakat qilayaptilar. Tom ma'noda ushbu davlatlar gullab- yashnamoqdalar. Boshqa davlatlar xayotiga bemalol ta'sir o'tkazish va hatto boshqarishga g'oyaviy harakat qilmoqdalar. Bu globallashuv sharoitida ogohlantirish, yani sifatli ta'lim zarur, yuksak bilimli kadrlarni yetkazish shart, shundagina davlatimiz rivojlana oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кузьминская Т.П., Бурова Н.Н., “Проблемы повышения качество образования в ВУЗах России”, Журнал “Вопроск регулирования экономики”, Москва: - 2017 г. С.-20
2. Ламбер Жан-Жарж Л21 Менеджмент, ориентированный на рынок / Перев. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. — СПб.: Питер, 2007. — 800 е.: ил. — (Серия «Классика МВА»). – Стр – 327
3. Қораев С.Б. “Фанларни ўқитишда табақалаштирилган таълим технологиясини жорий этиш масалалари”, Сагторов Э.Н. Умумий урта таълим мактабларида табақалаштириб ўқитишнинг ташкилий жихатлари. Тошкент: - 320 б.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TIL VA MADANIYAT ALOQADORLIGI

Tangirberdiyev Sherzod Gaffarovich – Guliston davlat univiersiteti o'qituvchisi, O'zbekiston

Annotatsiya

Maqolada globallashuv jarayonlarining til va o'zaro munosabatlarga ta'siri, globallashuv jarayonida til va madaniyatlarning o'zaro aloqadorligi masalalari tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: madaniyat, madaniy globallashuv, til va madaniyat, til madaniyat tashuvchisi.

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье анализируется влияние процессов глобализации на язык и взаимоотношения, вопросы взаимосвязи языков и культур в процессе глобализации.

Ключевые слова: культура, культурная глобализация, язык и культура, язык как носитель культуры.

RELATIONSHIP OF LANGUAGE AND CULTURE UNDER GLOBALIZATION

Annotation

The article analyzes the impact of the processes of globalization on language and mutual relations, the issues of the interrelationship of languages and cultures in the process of globalization.

Keywords: culture, cultural globalization, language and culture, language as a carrier of culture.

Insoniyat ming yillar davomida o'z taraqqiyotining turli bosqichlarida o'zaro aloqada va ta'sir hamda aks ta'sirda rivojlanib kelgan. Bu jarayonlarda o'zaro aloqa vositasi bo'lgan tilning ham o'rni beqiyosdir. Til va madaniyat hamisha ta'sir va aks ta'sirda bo'lib kelgan.

Har bir lokal madaniyat o'z til tizimiga ega. Bu til tizimi uning tashuvchilariga bir-biri bilan muomalada bo'lishga imkon beradi. Madaniyatda tilning roli va o'rni faqat bunda emas. Tilning roli tabiatning roli kabi muhimdir. Tildan tashqarida madaniyat mavjud bo'lmaydi, til uning poydevorini, uning ichki asosini tashkil etadi. Til yordamida odamlar ramzlarni, me'yorlarni, odatlarni, axborotni, ilmiy bilimlarni, xulq-atvor modellarini o'tkazadilar. Shu tariqa me'yorlarni o'zlashtirish, ijtimoiy rollarni yodlash sodir bo'ladi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda tilning ahamiyati quyidagicha baholanadi: a) til – madaniyat ko'zgusi, unda nafaqat mavjud, insonni o'rab turgan dunyo, balki xalqning mentaliteti, uning milliy xarakteri, an'analari, urf-odatlarini, axloqiy me'yorlari, qadriyatlarini, dunyo suvrati aks etadi; b) til – madaniyatning xazinasi, chunki u yoki bu xalq tomonidan to'plangan barcha bilim, ko'nikmalar, moddiy va ma'naviy qadriyatlar uning til tizimida – xalq og'zaki ijodida, kitoblarda, og'zaki va yozma nutqda saqlanadi; c) til – madaniyat tashuvchisi, chunki aynan tilning yordamida madaniyat avloddan avlodga yetkaziladi. Inkulturatsiya jarayonida bolalar ona tilini o'zlashtirib, uning yordamida o'tmish ajdodlar tajribasini o'zlashtirib oladilar; d) til atrofdagi mavjudlik obyektlarini identifikatsiya qilishga imkon beradi, ularni tasniflashga va dunyo haqidagi ma'lumotlarni tartibga solishga yordam beradi; e) til insonning atrof-muhitda moslashuvini osonlashtiradi; f) til obyektlar, hodisalar va ularning mutanosibligini to'g'ri baholashga yordam beradi; g) til inson faoliyatini tashkil qilish va tartibga solishga imkon yaratadi; h) til – shaxsni shakllantiruvchi madaniyat quroli, aynan til orqali inson o'z xalqining mentaliteti, an'analari, urf-odatlarini, hamda dunyoning o'ziga xos madaniy tasvirini qabul qiladi.

Tilga bo'lgan qobiliyat insonni boshqa tirik mavjudotlardan farqlaydi. Til bo'lmaganda, inson hech qanday ko'nikma va malakalarga ega bo'lmaydi. Uning xulq-atvori instinktlar tomonidan tartibga solingan bo'lur edi, o'zi esa boshqa hayvonlar muhitidan ajralib chiqmasdi. Demak, til ayni paytda madaniyat mahsuli hamdir, uning muhim tarkibiy qismi, madaniyatning mavjud bo'lishining shartidir.

Til va amaldagi dunyo oralig'ida inson turadi, ya'ni inson – til va madaniyat tashuvchisidir. Aynan inson dunyoni sezgi organlari yordamida anglaydi va qabul qiladi, buning asosida dunyo haqidagi o'z tasavvurlarini yaratadi. O'z navbatida, bu tasavvurlar tushunchalar, fikr-mulohazalar, aqliy xulosalarda ma'noga ega bo'lib, ularni boshqa odamlarga yetkazish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, amaldagi dunyo va til oralig'ida tafakkur turadi.

So'z predmetni yoki atrofdagi dunyo hodisasining o'zini emas, balki inson uning ongida mavjud bo'lgan va o'z madaniyati tomonidan determinatsiya qilingan dunyo suvrati orqali nimalarni va qanday ko'rishini aks ettiradi. Har bir insonning ongi uning individual tajribasi ta'siri ostida hamda o'tgan ajdodlar tajribasini egallashga xizmat qiladigan inkulturatsiya natijasida shakllanadi. Til – barcha o'rab turuvchi narsalarni avtomatik tarzda aks ettiruvchi oddiy ko'zgu bo'lib emas, balki dunyoni ko'ra olishga imkon beruvchi prizma bo'lib xizmat qiladi. Dunyoning madaniy suvrati til suvratidan boydir. Biroq aynan til orqali dunyoning madaniy suvrati amalga oshiriladi, verballashadi, saqlanadi va avloddan avlodga yetkaziladi. Til, tafakkur va madaniyat bir-biri bilan shu qadar uzviy bog'langanki, ular amalda bir butunlikni tashkil qiladi va bir birisiz yashay olmaydi.

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar butun va qism o'rtasidagi munosabat sifatida qaralishi mumkin. Til madaniyatning bir qismi va madaniyat quroli sifatida tushunilishi mumkin. Shu bilan birgalikda til mustaqil, semiotik tizim sifatida ham qaralishi mumkin. Har bir til tashuvchisi – bir vaqtning o'zida madaniyat tashuvchisi hamdir. Shuning uchun til belgilari madaniyat belgilari funktsiyalarini bajarish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Shuning uchun ham til uning tashuvlarining madaniy-milliy mentalligini aks ettira oladi.

So'zlar nafaqat predmet va hodisalar nomlari, balki dunyoning madaniy suvrati prizmasi orqali o'tkazilgan amaldagi hayot yo'li, mazkur xalqqa oid xususiyatlarni aks ettiradi. Spektrning bitta qismiga qaragan rus ko'k va moviy rangni ko'rsa, ingliz faqat moviy rangni ko'radi, o'zbek esa, ko'k, moviy va zangorini ko'radi. Ruslarda «siniy»-«goluboy» so'zlari orqali ifodalansa, inglizlarda faqat «blue» bilan, o'zbeklarda «moviy-havorang», «ko'k» va «zangori» so'zi bilan ifodalandi. Demak, til insonga dunyoni ko'ra bilishga imkon beradi. Bitta tushuncha turli tillarda tilda ifodalanishning turli shakllariga ega bo'ladi. Shuning uchun chet tilini o'rganayotganimizda, biz o'z g'alar dunyo suvratining bir qismi bilan tanishamiz, uni o'z ona tilimizdagi suvrat bilan qiyoslaymiz. Bu esa chet tilini o'rganishda qiyinchiliklarni tug'diradi.

Tilning eng yetakchi xossalaridan biri uning universalligi bo'lib, u insonga tilni kommunikatsiyaning turli vaziyatlarida, jumladan, boshqa madaniyat vakillari bilan muomala qilishda tildan muomala vositasi sifatida foydalanishga imkon beradi. Tilning universalligi odamlarga ham ichki madaniy, ham madaniyatlararo muomalaga kirishishga imkon beradi.

Madaniyatlararo kommunikatsiyada biron-bir axborotni bir tildan boshqa tilga o'girishda muammolarga duch kelinadi. Turli tillar yaratadigan turli dunyo suvratlari tufayli tarjima qilishda to'g'ri tarjimaga erishish qiyin. U yoki bu tushunchasini ifoda etish uchun boshqa tilda bunday tushuncha ekvivalenti topilmasligi ham mumkin, shuning uchun ayrim hollarda bu tushunchaga yaqin bo'lgan ekvivalentlardan foydalaniladi. Demak, bunday atamalar bilan belgilangan tushuncha va narsalar mazkur madaniyat uchun xos bo'lib, boshqa madaniyatlarda uchramaydi va ularni belgilaydigan atamalar ham yo'q bo'ladi. Masalan, rus tilida «el», «viski» tushunchalari yo'q va ularni belgilaydigan so'zlar ham yo'q. O'z

navbatida, ingliz tilida «блины», «борщ» degan tushunchalar va soʻzlar yoʻq. Bunday tushunchalar boshqa tillardan oʻzlashtirib olgan soʻzlar yordamida ifodalanadi.

Har qaysi tilning leksikonida leksik oʻzlashtirmalar koʻp emas. Muammo shundaki, soʻzning maʼnosi faqat leksik tushuncha (soʻz denotatsiyasi) bilan ifoda etilmay, koʻp hollarda uning leksik-frazelogik uygʻunligi va konnotatsiyaga (xalqlarning u yoki bu predmetlar haqidagi madaniy tasavvurlari) bogʻliq ham boʻladi. Shuning uchun matnni faqat lugʻat yordamida toʻgʻri tarjima qilib boʻlmaydi. Chet tilini oʻrganish jarayonida va undan muomalada foydalanish jarayonida soʻzlarni alohida yodlash emas, balki ularning maʼnosiga eʼtibor berib yodlash zarur.

Masalan, ruschasi «крепкий чай», oʻzbekchasi «achchiq choy» («горький чай»), inglizchasi «kuchli choy» (strong tea) boʻladi. Ruschasi «сильный дождь», inglizchasiga «ogʻir yomgʻir» (heavy rain) boʻladi, biz esa «qattiq yomgʻir» yoki «kuchli yomgʻir» atamalarini qoʻllaymiz. Demak, lugʻat yordamida tarjima qilinganda, bunday leksik-frazeologik soʻzlar birikmasi chet ellik uchun tushunib boʻlmas darajaga etishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, til madaniyat tashuvchisi sifatida oʻziga xos funktsiyalarga va ahamiyatga ega. Har bir xalq, elat va etnos boshqalar bilan aloqalarni til orqali amalga oshiradi. Tilning oʻrni, oʻzga tillarni oʻrganishning oʻrni va roli bugungi kunda, globalizatsiya jarayonlarida yanada ortib bormoqda.

NEMIS TILIDA KOMMUNIKATIV TIL KOʻNIKMALARINI KREATIV YONDASHUV ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

*Xudanova Shaxnoza Norbutayevna – Chirchiq davlat pedagogika universiteti oʻqituvchisi,
Oʻzbekiston*

Annotatsiya

Ushbu maqolada oʻrganuvchi til koʻnikmalarini bosqichma-bosqich egallab borishi, shunga muvofiq darajalar boʻyicha oʻzlashtirishi lozim boʻlgan til koʻnikmalari ham har bir bosqichga mos ravishda rivojlantirib borilishi va bu maqsad yoʻlida oʻrganuvchilar egallagan til koʻnikmalarining tabiiy til muhitiga yoʻnaltirilishi haqida soʻz boradi.

Tayanch soʻzlar: nemis tili, kommunikativ, muloqot, kreativ yondashuv, pedagog kadr.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация

В данной статье речь идет о поэтапном приобретении языковых навыков учащимся, развитии языковых навыков, которые должны осваиваться в соответствии с соответствующими уровнями, и ориентации приобретенных учащимися языковых навыков в естественной языковой среде.

Ключевые слова: немецкий язык, коммуникативность, общение, творческий подход, преподавательский состав.

BUILDING COMMUNICATIVE LANGUAGE SKILLS IN GERMAN

ON THE BASE OF A CREATIVE APPROACH

Annotation

This article talks about the step-by-step acquisition of language skills by the learner, the development of the language skills that should be mastered according to the respective levels, and the orientation of the language skills acquired by the learners to the natural language environment.

Keywords: German language, communicative, communication, creative approach, teaching staff.

Zamon qiyofasini o'zgartirib borayotgan texnika va texnologiyalar rivojlanishining bugungi globallashuv davri, ayniqsa, chet tili o'qitish darslaridan kommunikativ natija ko'zlanayotgan bugungi innovatsion ta'lim jarayoni o'z ustida muntazam ishlovchi talabchan, intiluvchan o'qituvchi kadrlarga ko'proq ehtiyoj sezmoqda. O'z navbatida pedagog kadrlar ham tabiiy til muhitiga mos kommunikativ maqsadga erishish yo'lida tinimsiz amaliy va ilmiy izlanishlar olib bormoqda.

Ko'pchilikka ma'lumki, "Chet tilini egallash Umumyevropa kompetentsiyalari: o'rganish, o'qitish va baholash" to'g'risidagi umume'tirof etilgan xalqaro me'yorlari (CEFR) 1990 yilda Yevropa Kengashi tomonidan ishlab chiqilgan va Yevropa Ittifoqi Kengashi tomonidan 2001 yilda til ko'nikmalarini baholash standartini sifatida tavsiya etilgan. Unga muvofiq til o'rganish va baholashning uchta darajasi farqlanadi - elementar (A), mustaqil (B) va kompetent (C). Bunda kompetent daraja deyilganda, nemis tili bo'yicha o'quvchi egallagan nazariy bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo'llay olishi tushuniladi. Bu darajalarning har biri yana ikki boqichga ajratiladi. Masalan, A darajasi A1 hamda A2 bosqichga bo'linadi [1].

Bu borada amaliy tilshunoslik bo'yicha Edinburg universiteti professori, xatolarni tahlil qilishni o'rganishga buyuk hissa qo'shgan britaniyalik tilshunos Stiven Pit Korderning 1981-yilda ilgari surgan fikricha, muvaffaqiyatli til o'rgatish darslari tabiiy til muhitiga yo'naltirilgan, undan oziqlangan va shunga asoslangan, shuningdek o'rganuvchilarning qiziqishlarini hisobga olgan bo'lishi lozim. O'quv jarayonida tabiiy va kundalik hayotda sodir bo'ladigan voqeliklar bilan bog'liq til materiallari qanchalik ko'p o'rganilsa, o'quv jarayoni ham shunchalik muvaffaqiyatli hamda samarali bo'ladi [2, 345-b.].

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimida nemis tilini mutaxassislik fani sifatida o'rganuvchi talabalarning til ko'nikmalarini amaliy egallashlari uchun o'quv dasturiga kiritilgan ko'pgina fanlar amaliy mashg'ulot tarzida o'qitilmoqdi. Ana shunday mashg'ulotlarni samarali olib borish lozirligi o'qituvchilarni ayrim nemis tili darslariga kreativ yondashishga undaydi. Masalan, bunday talabalar bilan darsdan tashqari qo'shimcha til to'garaklarida ishlaganda, tildan foydalanish ko'nikmalarining shakllanishiga olib keladigan asosiy bosqich (A) darajaga mos materiallar tanlanishi mumkin. O'qituvchi ushbu darajadagi lug'at boyligi, leksik birliklar, tinglab yoki o'qib tushunish materiallari ustida o'rganuvchi bilan qanchalik astoydil va mohirona ishlasa, uning kommunikativ, shuningdek tabiiy tilga yaqin til ko'nikmalariga ega bo'lishi ham shunchalik oson bo'ladi.

Bundan tashqari, ayrim o'qitiladigan til materiallarining o'zi ham ishlashda talaba ongi hamda tasavvurining hisobga olinishini talab qiladi, qolaversa, bunday til materialini o'rgatish va unga mos til ko'nikmasini shakllantirishda dars mavzusiga kreativ yondashishga

ehtiyoj tug'iladi. Bunga yaqqol misol qilib, Germaniyaning Hueber nashriyoti tomonidan CEFR ga muvofiq o'qitishga taqdim etilgan "Menschen" o'quv va ishchi kitoblarining A2.1 darajasidagi 6-mavzu "Mening sevimli bayramim"ni ("Meine Lieblingsveranstaltung") ko'rsatish mumkin. Mavzudagi mashq va topshiriqlarni bajarishda quyida berilgan kreativ yondashishlarga asoslanish mumkin:

**2-mashq: (Sehen Sie das Foto an und hören Sie.
Was für ein Fest ist das? Was meinen Sie?)**

Rasmga qarang va tinglang.

Bu qanday bayram? Nima deb o'ylaysiz?

Bu mashqni bajarish uchun qaysidir bayram jarayonini tasvirlagan 40 sekundlik audio eshittiriladi. Audio qaysi bayram uchun xosligini o'rganuvchi topib, quyidagi javoblardan birini tanlashi kerak:

- o **(ein Theaterfestival)** teatr festivali
- o **(ein Karnevalsfest)** karnaval bayrami
- o **(ein Mittelalterfest)** o'rta asr bayrami

Berilgan javoblardan birini tanlashda o'rganuvchilar ikkilanishadi, sababi ularda nemis madaniyatiga xos **Theaterfestival**, **Karnevalfest** va **Mittelalterfest** haqida to'liq tushuncha yoki tasavvur bo'lmasligi mumkin. Shunchaki bironta variantni belgilagandan so'ng, o'qituvchining to'g'ri javobni e'lon qilib, ushbu mashqni tugatish esa unchalik samara bermaydi. Shuning uchun audio eshittirilishidan oldin javob variantlarida berilgan uch xil festival va bayramlar haqida internetdan kerakli mazmundagi qisqa video rolikni yuklab olib, talabalarga ko'rishi hamda tushunib tasavvur hosil qilishiga taqdim etilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki, bunday festival va bayramlar qanday nishonlanishi, ulardagi musiqa yoki kiyimlar qanday farqlanishiga video roliklar vositasida ko'proq tasavvur uyg'otilgandan keyin talaba topshiriqni nafaqat ongli ravishda bajara oladi, balki aniq tasavvur orqali ularni mustaqil tahlil qilish ko'nikmasini ham egallaydi.

Navbatdagi 3-mashq **Tolle Events in Deutschland, Österreich und in der Schweiz** deb nomlanadi. Mashqning a shartiga ko'ra:

Überfliegen Sie die Leserbeiträge. Zu welcher Veranstaltung passt das Foto auf Seite 33?

Matn nomlariga qarab chiqing. 33-betdagi rasm qaysi bayram yoki tadbirga mos?

33-betdagi rasm deyilganda, yuqoridagi 1-mashqdagi rasm nazarda tutiladi. Shu o'rinda o'qituvchi 3-mashqni boshlashidan oldin 4 ta quyidagi kichik matnlarda keltirilgan bayram va tadbirlarning qanday o'tkazilishiga oid qisqa hajmli video roliklarni internetdan yuklab, saralab talabalarga namoyish qilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Shunda ularda navbatdagi mashqni bajarish jarayonida nafaqat matnga tayangan holda, balki video roliklardan olgan tasavvurlarini gapirish orqali ham mustaqil so'zlab berish ko'nikmasi paydo bo'ladi. Bunday kommunikativ til ko'nikmasini shakllantirish esa nemis tili, umuman olganda barcha chet tillari o'qitishning muhim talabi sanaladi. Sarlavhadagi **Events** so'zini roliklar namoyishidan keyin izohlab berish osonroq bo'ladi.

Demak, 3-mashq c qismining sharti quyidagicha:

c. Welche Veranstaltung würde Sie interessieren? Erzählen Sie.

Qaysi bayram yoki tadbir sizni qiziqtirgan bo'lardi? So'zlab bering.

Darhaqiqat, erkin muloqot ko'nikmasi uchun ba'zan matnni o'qib gapirib berishning o'zi kamlik qiladi, bunday vaziyatlarda qo'shimcha material sifatida video roliklarga murojaat

qilgan ma'qul. Darslarga bunday kreativlik bilan yondashish ong, tasavvur bilan bir qatorda erkin kommunikatsiya uchun turtki bo'ladi.

Navbatdagi 4- va 5- mashqlarda ham yuqorida nomi keltirilgan nemis xalqlariga oid bayram va festivallar haqidagi bilimlar sinaladi. 6-vazifa esa a va b topshiriqlarda bajariladi. Bunda a qismida talabalar mavzu doirasida o'qigan, ko'rgan va eshitgan so'z va iboralarini to'g'ri tartiblashlari lozim. Topshiriqning b qismini bajarishda esa 85-betdagi rol ijro etish o'yini ilova qilinadi. Vazifa og'zaki nutqni o'stirishga mo'ljallangan bo'lib, unda 34-betdagi bayram va festivallar tilga olinadi hamda ikki kishilik telefon orqali suhbat olib borish lozim bo'ladi. Aynan shu qismda ikkala so'zlovchi o'z ongida shakllangan tushuncha va tasavvurlar orqali suhbat qilishi imkoni tug'iladi. Bunda o'rganuvchilar kichik matnlardan olingan ma'lumotlar hamda qo'shimcha materiallardan o'zlashtirganlari orqali erkin kommunikatsiyaga kirisha oladi. Shuningdek, ularda hosil qilingan tasavvur va tushunchalar darsdan ko'zlangan maqsadning samarali natijasiga erishishga, ya'ni ong imkoniyatlarini shakllantirish yo'li bilan kommunikatsiyaga erkin kirishishga olib keladi [3, 33-36 b.].

Shu o'rinda kommunikativ kompetentlik deganda, o'quvchining kommunikativ harakatlariga imkon beradigan bilim, ko'nikma, shaxsga oid kompetensiyalar va umumiy aqliy qobiliyatlarining yig'indisini tushunish mumkinligini aytish lozim. Bu borada Hertel shunday deb yozadi: "Kompetentlik - bu muayyan muammolarni hal qilish uchun shaxslarga beriladigan bilim imkoniyatlari va qobiliyatlari, shuningdek, ularga bog'liq bo'lgan motivatsion va ijtimoiy tayyorlik va o'zgaruvchan vaziyatlarda muammoni hal qilishda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli foydalanish qobiliyatlaridir [4, 58-b.].

Lingivistik nuqtai nazardan esa „Kompetentlik“ atamasi o'rganuvchining interfaol to'g'ri muloqot qobiliyatini anglatadi. Ammo shuni ham ta'kidlash joizki, kompetentlik atamasini faqatgina tor doirada to'g'ri gapirish qobiliyati deb emas, balki to'g'ri fikrlash hamda tahlil qilish qobiliyati deb tushunilishi lozim. Bu borada Verlen shunday yozadi: „Kommunikativ qobiliyat muloqotga ijodiy va reflektiv kirishish asosida tuziladi, ya'ni o'z fikrini tushuntirish va boshqa qarashlarni qabul qilish orqali boshqalarni tushunishdir“ [5, 15-b.].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib tahlil qilish mumkinki, qisqa video rolikning yuklab olinib, talabalarga ko'rishga va tushunib tasavvur hosil qilishga taqdim etilishi ularning nafaqat mashqni anglab yechishi, balki variantlardagi nemis madaniyatini ko'rsatuvchi festival va bayramlar to'g'risida ham asl ma'nodagi ong va tushunchaga ham ega bo'lishi singari afzalliklari bilan belgilanadi. Chunki qo'shimcha ravishda taqdim etiladigan qisqa roliklar tasavvurni shakllantiribgina qolmay, ushbu bayram va festivallar haqidagi bilimlarni og'zaki nutqda qo'llash ko'nikmasini shakllantirishga ham xizmat qila oladi, sababi bunday tantanalarga oid so'zlar yoki narsa-buyum, harakat-hodisalar video tasvirlardan aniq anglashiladi va o'rganuvchi uni kontekstda to'g'ri qo'llay olish ko'nikmasini hosil qiladi. Nemis tilida so'zlashuvchi xalqlar madaniyati va bayramlarini anglash hamda ular haqida yetarli tasavvurga ega bo'lishda bunday yondashuvga amal qilish muhim hisoblanadi. Bunday roliklarni namoyish qilish uchun qisqa vaqt sarflanishi, lekin shu vaqt ichida talabalar birdaniga turli xil bayramlar haqida ko'rgazma hamda yetarli tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Bunday yondashuvlar o'qituvchining izlanuvchanligi, madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni tushunishi hamda talabalar egallagan tushunchalarni anglashi natijasi o'laroq kelib chiqadi. Darsga yangicha yondashuv shablon asosida emas, balki kreativlik asosida yuzaga keladi.

Xulosa qilish mumkinki, chet tilidan ko'zlanadigan tabiiy til muhitiga mos kommunikatsiyaga kirishishga tayyorlash o'qituvchi kadrlardan nafaqat bilim, tajriba va malaka, balki ayrim darslarga kreativ yondashishni ham talab etadi. Dars jarayonida o'qitilishi lozim bo'lgan leksik va grammatik mazmun esa so'zlashuvda yuzaga keladigan holatlar hamda mavzu doirasida qo'llashga shay keltirilgan tarzda bo'lishi lozim. Zero, nemis tilidagi samarali kommunikatsiyaga erishish, ayniqsa bugungi globallashuv davrida professional integratsiya kaliti sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen: Lernen, Lehren, Beurteilen (GER) - Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen (GER) (coe.int)
2. "Corder, S. Grube. Fehleranalyse und Interlanguage. Oxford: Oxford University Press, 1981." Canadian Modern Language Review, 40(4).
3. Habersack Ch., Pude A., Specht F. Menschen A2.1, Deutsch als Fremdsprache, Kursbuch. Hueber Verlag, 2013.
4. Hertel S., Lehrer als Berater in Schule und Unterricht, Stuttgart, Kohlhammer Verlag, 2010.
5. Werlen, E., Kommunikative Kompetenz und Mehrsprachigkeit, Baltmannsweiler, Schneider Verlag, 2007.

**MA'NAVIY TADBIRLAR VA ETNOPEDAGOGIKA MILLAT
TARBIYASINING MUHIM VOSITALARI SIFATIDA**

Ibraximov Azimjon Abduraximovich – Jizzax DPU 2-kurs magistranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Cheksiz axborotlar zamonasida yashar ekanmiz, millat ertasi bo'lgan yoshlar tarbiyasi jiddiy ahamiyat qaratilishi lozim bo'lgan masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Bugun har bir yoshning qo'lidagi telefon uskunasi ularga filtrlanmagan turfa mazmun va maqsadda yaratilayotgan materiallarni uzluksiz taqdim etib turgan bir vaziyatda pedagog ma'naviyat targ'ibotchilarinnig mas'uliyati ortgandan ortdi. Tezida ma'naviy tadbirlar va millat tarbiyasining boshqa bir qator vositalari xususida so'z yuritiladi.

Tayanch so'zlar: ma'naviyat, ma'naviy tadbirlar, etnopedagogika, interaktiv, etnomadaniyat.

**ДУХОВНЫЕ СОБЫТИЯ И ЭТНОПЕДАГОГИЯ КАК ВАЖНЫЕ
ИНСТРУМЕНТЫ ВОСПИТАНИЯ НАЦИИ**

Аннотация

Поскольку мы живем в эпоху неограниченной информации, образование молодежи, за которой будущее нации, остается одним из вопросов, которому следует уделять серьезное внимание. Сегодня телефонное оборудование в руках каждого молодого человека постоянно обеспечивает его нефилтрованным контентом и специально созданными материалами. В диссертации говорится о духовных событиях и ряде других средств народного воспитания.

Ключевые слова: духовность, духовные события, этнопедагогика, интерактив, этнокультура.

SPIRITUAL EVENTS AND ETHNOPEDAGOGY AS IMPORTANT TOOLS OF NATION EDUCATION

Annotation

As we live in the era of unlimited information, the education of the youth, which is the future of the nation, remains one of the issues that should be given serious attention. Today, the telephone equipment in the hands of every young person continuously provides them with unfiltered content and purpose-created materials. The thesis talks about spiritual events and a number of other means of national education.

Keywords: spirituality, spiritual events, ethnopedagogy, interactive, ethnoculture.

Pedagoglar yoshlar dunyoqarashini shakllantirish, ularning bilimdonligini oshirish va ma'naviy-axloqiy tarbiyalash maqsadida tarbiyaviy va ma'naviy ishni uzviy holda tashkil qilishlari talab etiladi. Ta'lim muassasalarida olib boriladigan ma'naviy ish aniq maqsadga yo'naltirilgan pedagogik jarayonga singib ketgan bo'lishi lozim[3].

O'quvchilarni qanday qilib ma'naviyat-axloqiy tarbiyalash kerakligini aniq rejalashtirmay turib, ular orasida bu boradagi tarbiyaviy ishni samarali olib borib bo'lmaydi. Bu borada ish olib boradigan har bir pedagog shu tarbiyaning mohiyati, usullari, shakllari to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lishi zarur.

«Ma'naviyat - tarbiyaning eng ta'sirchan quroli. Axloq - ma'naviyatning o'zagi. Axloq - bu avvalo, insof va adolat tuyg'usi, imon, halollik degani. Qadimgi ajdodlarimiz komil inson tarbiyasi xaqida butun bir axloqiy talablar majmuasini, zamonaviy tilda aytisak, sharqona axloq kodeksini ishlab chiqarganlar»[1].

Ommaviy ma'naviy tadbirlar orqali yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda yuqori samaradorlikka erishish uchun, bu tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda tarbiyaviy ta'sirga alohida e'tibor berish hamda o'zini-o'zi tarbiyalash jarayoni kechishiga undaydigan mexanizmlarni ishga solish lozim.

Ommaviy ma'naviy tadbirlarni o'tkazishda samaradorlikka erishish uchun bu tadbirlar interfaollikka asoslanishi zarur. Lekin har qanday tadbir ham interfaol bo'lavermasligini unutmaslik kerak. Ma'naviy tadbirni interfaol holatda o'tkazmoqchi bo'lgan pedagog, avvalo, interfaol jarayonning mohiyatini to'g'ri tushunib olishi kerak. Kuzatishimizdan ma'lum bo'ldiki, ayrim «eski qolip»da ishlab o'rgangan pedagoglar «interaktiv jarayonni o'qituvchining va o'quvchining savol-javoblari» deb tushunishar ekan.

Interfaol jarayon o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishlariga ko'proq imkoniyat yaratishni taqozo etadi va o'zaro muloqotga kirishishda o'qituvchining ham, o'quvchilarning ham faolligi nazarda tutiladi. Interaktiv jarayonga zid holat, o'quvchilar passiv tomon, o'qituvchi-pedagog esa faol mavkeni egallashidir.

Ommaviy ma'naviy tadbirlarni interaktiv tarzda o'tkazish bilan birga, bu tadbirlarning milliy ruhda bo'lishiga alohida e'tibor qaratish lozim. Shunday qilinganda bu tadbirlar o'quvchilarni milliy ruhda tarbiyalashga xizmat qiladi. Zero, millatni milliy tarbiya shakllantiradi. Milliy tarbiya xalq pedagogikasining muhim yo'nalishi hamdir.

Shuni qayd etish kerakki, respublikamiz istiqloлга erishgan dastlabki kunlardan Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov milliy va ma'naviy qadriyatlarimizni, urf-odatlarimizni

tiklash, xalqimizning buyuk tarixini, ajdodlarimizning ulug'vor xizmatlarini real ko'rsatish vazifasini qo'ydi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2-chaqiriq 1-sessiyasidagi ma'ruzasida ham I. Karimov yana bir bor milliy qadriyatlar sohasida amalga oshirishimiz lozim bo'lgan vazifalarni belgilab berdi: «Bu sohadagi eng asosiy vazifamiz milliy qadriyatlarimizni tiklash, o'zligimizni anglash, milliy g'oya va mafkurani shakllantirish, muqaddas dinimizning ma'naviy hayotimizdagi o'rnini va hurmatini tiklash kabi mustaqillik yillarida boshlangan ezgu ishlarimizni izchillik bilan davom ettirish, ularni yangi bosqichga ko'tarish va ta'sirchanlikni kuchaytirishdir»[2].

Ta'lim tizimida olib borilayotgan ma'naviy tadbirlarni quyidagi ikki turga bo'lish mumkin:

Bevosita ta'lim jarayonida o'tkaziladigan tadbirlar. Ularga madaniy tadbirlarning ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot kabi dars shakllarida foydalaniladigan turlari kiradi. Tadbirlarning bu turidan foydalanilganda dars mashg'ulotlari davomida monologlardan, inssenirovkalardan, badiiy asarlardan, video va audio yozuvlaridan parchalar keltiriladi. Bu tadbirlar o'rganilayotgan predmet, kurs yoki fanni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga bu tadbirlar talabalarga dars jarayonida qisqa muddatli hordiq berish funksiyasini ham bajarishi mumkin.

Darsdan tashkari vaqtlarda o'tkaziladigan tadbirlar. Ularga mavzuli kechalar, o'tkir zehnlilar bahslashuvlari, ijodiy uchrashuvlar, ilmiy bahslar, dam olish kechalari, munozara, ilmiy va ijodiy konferensiya, teatrlashgan konsert, ommaviy tomosha, sayil, bayram, karnaval, ko'rik-tanlovlar, sayoxat, ekskursiyalar, olimpiada, ko'rgazmalar, qiziqarli o'yinlar, badiiy-sport tadbirlari, badiiy havaskorlik to'garaklari va boshqalar kiradi[4].

Mashg'ulotlar jarayonida o'tkaziladigan tadbirlarning maqsadi shu mashg'ulotda o'rganilayotgan mavzuni chuqurroq anglash, yaxshiroq eslab qolishga xizmat qilishdir. Masalan, «O'zbekiston tarixi» fani bo'yicha «O'zbekistonda milliy mustaqillikning qo'lga kiritilishi» mavzusini o'rganishda 1991-yil 31-avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining sessiyasida birinchi Prezident I.Karimovning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini e'lon qilayotgani, deputatlarning bu taklifni o'rinlaridan turib uzoq olqishlar bilan kutib olgani videotasvirini namoyish qilish o'quvchilarga kuchli emotsional ta'sir o'tkazadi, ushbu mavzuni yaxshi anglashlari va eslab qolishlariga ko'maklashadi.

Darsdan bo'sh vaqtlarda o'tkaziladigan tadbirlar o'quv rejasidagi muayyan bir mavzuga emas, balki barcha sinflar uchun umumiy bo'lgan yo'nalishda o'tkaziladi. Bular jumlasiga mavzuli kechalar, o'tkir zehnlilar bahslashuvlari, ijodiy uchrashuvlar, ilmiy bahslar, dam olish kechalari, munozara, ilmiy va ijodiy konferensiya, teatrlashtirilgan konsert, ommaviy tomosha, sayil, bayram, karnaval, ko'rik-tanlovlar, sayohat, ekskursiyalar, olimpiada, ko'rgazmalar, qiziqarli o'yinlar, badiiy-sport tadbirlari, badiiy havaskorlik to'garaklari va boshqalar kiradi.

Millatni milliy tarbiya shakllantiradi. Bu oddiy haqiqat. Milliy tarbiya - xalq pedagogikasining muhim bir yo'nalishi. Xalq pedagogikasi esa xalq ijodining tayanchlaridan biri. Zero xalqdagi ijodkorlik xususiyatining o'zi ham xalq pedagogikasi zamirida voyaga yetadi.

Etnomadaniyat ilmining yirik tadqiqotchilaridan biri prof. U.X.Qoraboyevning «Etnomadaniyat» kitobida yozilishicha, etnopedagogikada ham ma'naviy tadbirlardan keng foydalanish mumkin. Masalan, mazkur tadqiqotda muallif etnopedagogika vositalari jumlasiga maqollar, matallar, qo'shiqlar, ertaklar, afsona va rivoyatlarni ham kiritadi. Bundan

tashqari, etnopedagogikada tarbiyani tashkil qilish shakllariga yoshlar bayramlari, umumxalq bayramlari ham kiritilganki, ular ham mohiyat e'tiboriga ko'ra ma'naviy tadbirlardir.

Etnopedagogikada keng foydalaniladigan tarbiya vositalaridan biri xalq o'yinlaridir. O'yinlarning shaxsni kamolga yetkazishdagi roli to'g'risida U.X.Qoraboyev shunday fikr bildiradi: «O'yinlar hayotda zarur bo'ladigan ko'nikma va sifatlarni shakllantiribgina qolmay, insonning har tomonlama rivojlanishiga, uning ma'naviy va jismoniy kamolotiga ham ko'maklashadi»[5].

Etnopedagogikada ma'naviy tadbirlardan tarbiya vositasi va shakli sifatida keng foydalanilishi bu fenomenning yoshlar tarbiyasidagi rolini alohida tadqiq etishni taqozo qiladi.

Xalq ijodi - bitmas-tuganmas xazina. Uning boyliklaridan qancha ko'p baxramand bo'lsak, u kamaymaydi, balki shunchalik boyib boradi. Uni qanchalik chuqur va ko'p o'rgansak, u o'zining yangi qirralarni shunchalik ko'p zohir etadi[5].

Xalq pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u millat xususiyatlarining saqlanishini, xatto yaralishini ta'minlaydi, boshqacha aytganda, u millatni millat sifatida, xalqni xalq sifatida saqlab turuvchi muhim asosdir.

Aytilganlardan, xalq pedagogikasining yagona vazifasi — haqiqiy ma'nodagi milliy xarakterni shakllantirish ekan, deb xulosa chiqarish noto'g'ri bo'lar edi. Xalq pedagogikasi xalq xarakterini shakllantirish bilan birga, axloqiy, badiiy, diniy, siyosiy, jismoniy tarbiya yo'nalishlarida ham namoyon bo'ladi.

Xalq pedagogikasi yuqorida sanab o'tilgan va boshqa yana bir qator yo'nalishlarda o'zini namoyon qilish uchun muayyan vositalardan foydalanadi. Ular jumlasiga marosimlar, an'analar, o'yinlar, xalq qo'shiqlari, musiqasi, ertaklar, dostonlar, topishmoqlar, askiya va boshqalarni kiritish mumkin. Bu vositalardan zamonaviy pedagogikada ham foydalaniladi. Farq shundaki, zamonaviy pedagogikada bu vositalardan boshqa vositalar bilan bir qatorda foydalanilsa, xalq pedagogikasida ular asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Hozirgi zamon pedagogikasida xalq pedagogikasiga yaqinlashishning kuchli tamoyillari ko'zga tashlanmoqda. Masalan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarda interaktiv usullarga katta o'rin ajratilmoqda. Ayniqsa, rolli o'yinlar, xizmat o'yinlari kabi shakllar keng yoyilmoqda. Xolbuki, bu shakllarning asosi yuzlab emas, minglab yillar oldin ham xalq pedagogikasida xalq o'yinlari shaklida yaratilgan. Bu misol ham har qanday yangilik - unutilgan eskilik ekani haqidagi matal to'g'riligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, etnopedagogika usullarining ko'pchiligi interaktivlikka asoslangan. Masalan, marosimlar, o'yinlar, topishmoqlar, masallar, boshqotirmalar va boshqalar interaktivliksiz mutlaqo mavjud bo'la olmaydi. Ertaklar, afsonalar, dostonlar, xalq qo'shiqlari esa, intellektual interaktivlikni taqozo etadi[5].

Zamonaviy pedagogika muayyan davrlarda interaktivlikdan uzoqlasha boshlagan edi. Hozir esa, yana interaktivlikka qaytish tamoyili kuzatilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, ana shu kuzatishlarimiz maktablar, akademik liseylar, kasb-hunar kollejlarda taxsil olayotgan yoshlarimizni milliy istiqlol g'oyasi ruhida tarbiyalashda ommaviy ma'naviy tadbirlar juda muhim o'rin tutadi, deb xulosa qilish uchun imkon yaratadi. Bunday tadbirlar oldindan tuzilgan reja va ssenariy asosida, o'quvchi va talabalarni jalb etgan holda tayyorlansa va o'tkazilsa, ularning tarbiyaviy ahamiyati yana ham yuksak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

-
-
1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, «Ma'naviyat», 2008.- 112 b.
 2. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.//To'plam. – Toshkent, 1997 yil.
 3. Samadova S. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar samaradorligini oshirishning pedagogik asoslari. Buxoro, 2020.
 4. Najmetdinova N. Ommaviy-madaniy tadbirlarning o'ziga xos xususiyatlari. “Science and innovation” 2022, №1
 5. Quronov M. va boshqalar. Tadbir samaradorligining o'n sharti.- T.: «Istiqlol», 2006.- 24 bet.

К КАЧЕСТВЕННОМУ ОБРАЗОВАНИЮ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

*Джуроева Лола Рустамовна – преподаватель кафедры «Педагогика» БухГПИ,
соискатель (PhD) БухГПИ, Узбекистан*

Аннотация

В данной статье освещается значение и сущность понятия критического мышления, приводятся примеры педагогических и психологических взглядов мировых исследователей и представителей образования по критическому мышлению. Также выделены конкретные преимущества критического мышления, полезные аспекты развития критического мышления у учащихся, в том числе у будущих учителей. Обсуждается значение этой способности в повышении педагогического мастерства и профессионального навыка будущих преподавателей, включая аспекты критического мышления в повышении качества и эффективности образования.

Ключевые слова: критическое мышление, будущий учитель, гибкость, планирование, осознание, исправлять собственные ошибки, принятые решения, профессиональные навыки.

TO QUALITY EDUCATION THROUGH THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING

Annotation

This article highlights the meaning and essence of the concept of critical thinking, provides examples of pedagogical and psychological views of world researchers and representatives of education in critical thinking. The specific advantages of critical thinking, useful aspects of the development of critical thinking in students, including future teachers, are also highlighted. The importance of this ability in improving the pedagogical skills and professional skills of future teachers, including aspects of critical thinking in improving the quality and effectiveness of education, is discussed.

Keywords: critical thinking, future teacher, flexibility, planning, awareness, correcting one's own mistakes, decisions made, professional skills.

В нашей стране, особенно в последние годы, подготовка высококвалифицированных и конкурентоспособных специалистов в системе высшего

образования определена как одна из важнейших задач этой системы. В частности, в «Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года» особое внимание уделяется реформированию системы высшего образования исходя из требований времени. Это включает в себя подготовку высококвалифицированных, креативных и критически мыслящих кадров, способных принимать самостоятельные решения на основе международных стандартов, повышение их уровня, демонстрацию своих интеллектуальных способностей, создание необходимых условий для их становления как духовно зрелых личностей[1].

Теоретический анализ современных исследований различных аспектов развития и формирования критического мышления на философском, социальном, психологическом и педагогическом уровнях указывает на актуальность проблемы и интерес ученых к решению ряда обозначенных задач[5].

По вопросам развития профессиональной компетентности будущих учителей и формирования у студентов навыков самостоятельного и критического мышления проводились научные исследования отечественными учеными и исследователями, такими как Н.Н.Азизходжаева, С.Базарова, Ш.А.Абдуллаева, У.Ш.Бегимкулов, О.Мусурмонова, Н.А.Муслимов, У.К.Толипов, Р.Х.Джураев, Ш.К.Мардонов, Ю.Г.Юлдошев, О. Розиков, М.Х.Махмудов, Р.Сафарова и другие.

Среди ученых республик Содружества Независимых Государств в исследованиях В.А. Болотов, А.В. Коржуев, Г.Б. Сорина, А.И. Липкина, Л.А. Рыбак, А.С. Байрамов, А.В. Бутенко, Д.М. Шакирова, Л.И. Шрагина, С.И. Заир-Бек, И.О. Загашев, В.В. Марико, Е. Грудзинской отражены процесс профессиональной подготовки будущих специалистов, проблемы формирования у них навыков критического мышления. Приоритетные работы в психолого-педагогическом направлении исследования зарубежных ученых Д.Дьюи, Р.Пол, К.Поппер, П.Фасион, Д.Халперн, Э.Норрис и другие являются частью первоначальной разработки проблемы критического мышления.

В педагогике и психологии существуют различные подходы определения критического мышления: «Критическое есть аналитическое, творческое, рефлексивное и понимающее, способное интерпретировать и оценивать скрытое в послании, а также принять позицию по отношению к нему»[2].

Согласно Е.О.Божовичу критическое мышление – это способность среди обилия решений выбирать самое оптимальное, при этом аргументировано опровергать неверное, подвергать сомнению эффективные, но не эффективные решения [3].

Согласно Д.Халперну критическое мышление – это направленное мышление, характеризующееся логичностью, целенаправленностью и взвешенностью, использованием когнитивных стратегий и навыков, увеличивающих шанс получения желанного результата[6].

Для того чтобы учащийся мог воспользоваться своим критическим мышлением, ему важно развить в себе ряд качеств, среди которых Д.Халперн выделяет: [4](См. рис1).

*Рисунок 1. Качества развивающие критическое мышление
(разработано Л.Р. Джураевой)*

1) **Гибкость.** Чтобы стать генератором собственных мыслей и идей, ученик должен для начала научиться воспринимать идеи других людей. Гибкость даёт возможность повременить с вынесением суждения, пока учащийся не будет обладать всей необходимой информацией;

2) **Готовность к планированию.** Как правило, мысли возникают хаотично, очень важно их упорядочить, выстроить последовательность их изложения. Упорядоченность мыслей является признаком уверенности человека;

3) **Настойчивость.** Часто сталкиваясь с трудной задачей, мы откладываем ее решение на потом. Выработывая настойчивость в напряжении ума, ученик обязательно добьется гораздо лучших результатов в обучении;

4) **Готовность исправлять собственные ошибки.** Человек, способный мыслить критически, не станет оправдывать свои неверные решения. Он сделает правильные выводы и использует допущенную ошибку в своём дальнейшем обучении;

5) **Осознание.** Это качество очень важно. Оно предполагает умение человека наблюдать за собой в процессе мыслительной деятельности, отслеживать ход рассуждений;

6) **Поиск компромиссных решений.** Важно, чтобы принятые решения воспринимались другими людьми, иначе они так и останутся на уровне высказываний[9].

Как мы все знаем, большинство современных студентов расширяют свои знания в обширной информационной среде, в основном из интернет-источников, для идентификации данных и избегать ложной информации они должны учатся оценивать то, что изучают и слышат вокруг себя. Роль критического мышления в этом, безусловно, очень важна. Если мы не будем развивать у учащихся навыки критического мышления, они не смогут приобрести аналитические, синтетические и оценочные навыки, а также обезопасят себя от медиаманипуляций и фейков. В целом критическое мышление – это способность мыслить ясно и рационально, понимая логическую связь между идеями. Поэтому из приведенных выше определений видно, что развитие критического мышления у будущих учителей играет важную роль в повышении их профессионального мастерства.

Существует мнение, что переход на критический уровень мышления в определенном обществе является необходимым условием начала социального, материального и культурного развития этого сообщества. Ведь в основе любого развития лежит высокоуровневое мышление, то есть критическое мышление. Как отмечали наши великие мыслители Хорезми, Фараби, Ибн Сина знания ребенка, полученные в процессе самостоятельного критического мышления, имеют большое преимущество по сравнению со знаниями, полученными из определенного источника. Эти знания, развитые более полно и быстро, становятся инструментом убеждений учащихся, их стремлений и активного практическо - критического мышления.[8] А ученый-просветитель Абдулла Авлония, один из крупных представителей движения джадидизма, так трактовал о воспитании мысли в своих произведениях так: «Воспитание мысли есть самое необходимое, оно предначертано много раз, это священная задача доведены до сведения учителей и доверены их совести. Мышление делает человека добрым и восторженным. Если от знаний учителя зависит сила, красота, широта мышления, то это образование нуждается в помощи учителей. Хотя разница между образованием и воспитанием невелика, они неразделимы, и человеческое тело, подобно душе и телу, обогащается друг другом. Например: в хорошем доме нельзя сидеть без мебели, а старое здание, украшенное новыми вещами, для проживания не годится[7].

Таким образом, критическое мышление является одним из самых основных академических навыков, которые учат студентов задавать вопросы или размышлять над своим пониманием и знанием представленной информации. Критическое мышление также важно, потому что оно требует от студентов глубокого исследования данной задачи и темы. Безусловно, существует большая потребность в развитии критического мышления у учащихся, особенно у будущих учителей, ведь только учитель, умеющий критически мыслить, может научить своих учеников мыслить критически.

Библиография:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года» от 8 октября 2019 года № ПФ-5847 // Национальная база правовых документов Республики Узбекистана.
2. Библер, В.С. Мышление как творчество: введение в логику мысленного диалога / В.С. Библер. – М.: Медиа, 2012. – 199 с.
3. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании// Иностранные языки в школе. – 2012. – №6. – С.3
4. Павлова, К. В., & Безукладников, К. Э. (2015). Мышление как основа развития иноязычных способностей школьников. Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия № 1. Психологические и педагогические науки, (2), 174-178.
5. Туласынова, Н. Ю. (2009). Развитие критического мышления студентов в процессе обучения иностранному языку. Известия Российского государственного педагогического университета им. АИ Герцена, (112), 193-197.
6. Халперн, Д. (2007). Психология критического мышления.
7. Avloniy Abdulla Turkiy guliston yoxud axloq: Ibratli hikoyalar/Abdulla Avloniy.—Т.: О ‘zbekiston milliy ensiklopediyasi,2004.-96 b.-9 b.

8. N.N.Azizxo‘jayeva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.O‘quv qo‘llanma.- T . : O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti.2006 , 160 b .-29-32 b

9. <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/9933/1/02Gulieva2.pdf>

KO‘ZI OJIZ BOLALARNI SAVODGA O‘RGATISH METODIKASI

Dangalov Sunnatilla Mustafayevich – Chirchiq DPU Maxsus pedagogika kafedrasida o‘qituvchisi, O‘zbekiston

To‘rayeva Jasmina Sunnatullo qizi – Chirchiq DPU tiflopedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi, O‘zbekiston

Аннотация

Ushbu maqolada 6-7 yoshdagi bolalarni savodga o‘rgatish, ya’ni ularni o‘quv qurollari bilan ishlash, harf tanitish uchun qulay usullar haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: ko‘ruv o‘tkirliigi, savodga o‘rgatish, kolodka, pribor, grifel, brayl yozuvi, korreksiya.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ СЛЕПЫХ ДЕТЕЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация

В данной статье представлена информация об удобных способах обучения грамоте детей 6-7 лет, то есть о работе с учебными пособиями и ознакомлении с буквами.

Ключевые слова: острота зрения, обучение грамоте, карандаш, перо, карандаш, шрифт Брайля, коррекция.

METHODOLOGY OF TEACHING BLIND CHILDREN TO LITERACY

Annotation

This article provides information about convenient ways to teach literacy to 6-7-year-old children, that is, to work with educational tools and introduce letters.

Keywords: visual acuity, teaching literacy, pencil, pen, pencil, braille, correction.

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bola ijtimoiy hayotga moslashishda turli to‘siqlarga duch keladi. Bu muammolarni bartaraf etishda tiflopedagog va maktabning o‘rni beqiyos.

Bolaning nuqsoni ta’sirida paydo bo‘ladigan ijtimoiy to‘siqlarni korreksion mashg‘ulot o‘qituvchilari bartaraf qilsalar, ularning bo‘rtma nuqtali brayl alifbosidagi savodini boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi (ko‘rishi sog‘lom bo‘lgan tiflopedagog) chiqaradi, albatta.

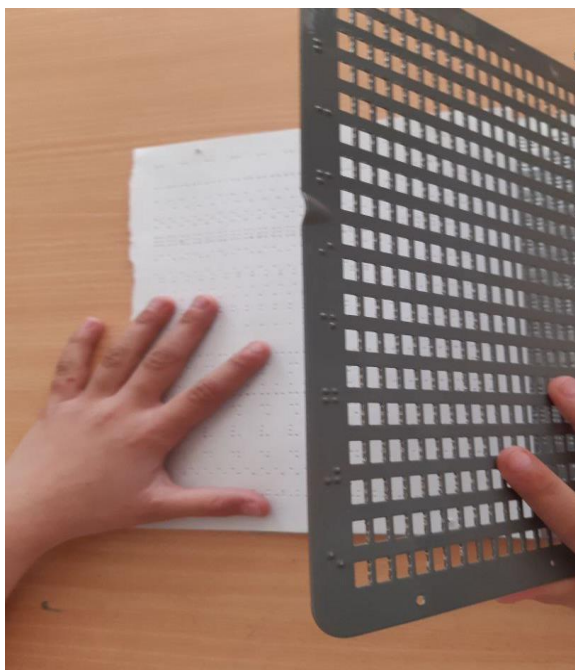
Tayyorlov sinfiga o‘quvchilar 6 yoshga to‘lgandan so‘ng qabul qilinadi va bo‘rtma nuqtali harflarni savodga o‘rgatish fani orqali o‘zlashtirishadi.

6-7 yosh oralig‘idagi ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalar, ayniqsa, mutlaqo ko‘rmaydigan bola uy muhitidan boshqa muhitga ya’ni internat maktab sharoitiga moslashishi biroz qiyin bo‘ladi. Shuning uchun bolaga savod o‘rgatishdan oldin moslashish jaroyinini yetarlicha yo‘lga qo‘yib olish zarur. Ko‘zi ojiz bolalar brayl yozuvini dastlab kolodkada

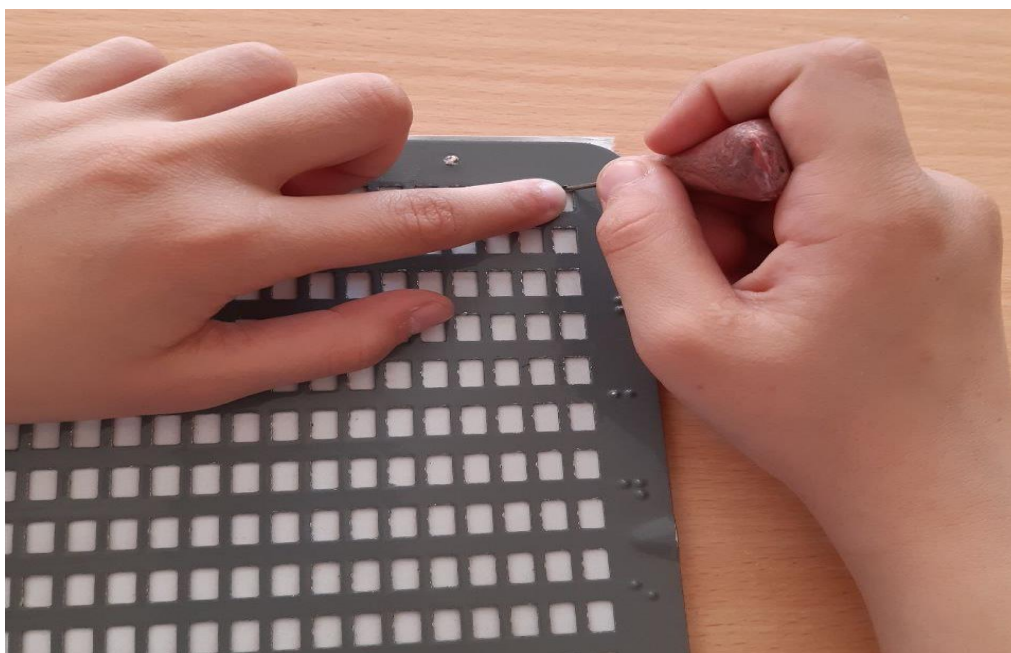
o`rgangani maqsadga muvofiq, chunki kolodka orqali o`quvchilar 6 ta nuqta o`rnini mukammal tushunib olishi ancha yengil kechadi.

6 nuqta asosida turli bo`rtma shakllarni hosil qilib olgandan so`ng o`quvchi tezda maxsus o`quv qurollari pribor va grifeldan foydalana boshlagani maqsadga muvofiq, chunki o`quvchi o`ng tomondan yozib, pribordan maxsus 140-160 grammlik brayl yozuvi daftarni olgandan so`ng chap tarafdin o`qish ko`nikmasini shakllantirish yaxshi samara beradi.

Bu jarayonda ham ularga darhol harf o`rgatilmaydi, balki grifel (igna) orqali 6 nuqtani hosil qilish, qarama-qarshi nuqtalarni hosil qilish, toq nuqtalarni hosil qilish, juft nuqtalarni hosil qilish va boshqalarni o`rganib olgandan so`ng ularga harf o`rgatish joiz bo`ladi. Tiflopedagog shuni unutmasligi kerakki, o`quvchi brayl yozuvini yozish va o`qish jarayonida ko`zdan foydalanib yozishi va o`qishi noto`g`ri metodik yondashuv hisoblanadi. O`quvchi o`ng qo`ldagi grifel uchi bilan yozayotgan katak ichida mo`ljal olsa, chap qo`lning ko`rsatkich barmog`i bilan keyingi kataklar nazorat qilib boriladi.

Yozib bo`lingan qog'oz pribordan ya'ni matritsa va setka oralig'idan olingandan so`ng yozuvni faqat qo`l barmoq uchlari bilan o`qish lozim. Brayl yozuvini qo`l barmoq uchlari bilan o`qish eng yaxshi usul bo`lib, bu orqali o`quvchining saqlanib qolgan ko`ruv o`tkirliги himoya qilinadi.

Ko`rishida nuqsoni bo`lgan 6-7 yoshli bolalarga savod o`rgatish jarayonida tiflopedagog o`z oldiga quyidagi maqsadlarni qo`ysa, metodik jihatdan to`g`ri yo`nalgan bo`ladi: ko`zi ojiz o`quvchilarga brayl alifbosini dastlab kolodka so`ng pribor, grifel orqali mukammal o`rgatish, bo`rtma nuqtali yozuvlarni ko`z bilan emas, balki qo`l barmoq uchlari bilan o`qish ko`nimasini shakllantirish, harf, bo`g`in, fonemalarni o`rgatish hamda har bir harfda kamida 3ta predmet va uning xususiyatlari to`g`risida atroflicha ma'lumot berish.

Natijada savodga o`rgatish o`quv predmetining vazifalari quyidagicha belgilab olinadi: o`quvchini maktab hayoti bilan tayyorgarlik davrida tanishtirish, kolodka bilan ishlashga o`rgatish, pribor va grifel bilan tanishtirish, alifbe saboqlarini o`rgatish. Ushbu metodlar

orqali maqsad va vazifa bajarilgandan so'ng 7 yoshli o'quvchi ko'rishi sog'lom tengqurlari singari birinchi sinfga yozish va o'qishni o'rgangan holda qadam qo'yadi.

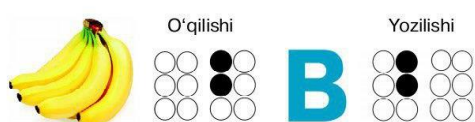
Ko'zi ojiz bolalarga ixtisoslashtirilgan maktab internatlarining o'quvchilari quyidagi uch toifaga bo'linishi bilan ta'lim jarayonini ancha murakkablashtiradi:

1. Mutlaqo ko'rmaydigan o'quvchilar
2. Zaif ko'ruvchi o'quvchilar
3. Aqliy rivojlanishi orqada qolgan o'quvchilar.

Aksariyat hollarda ushbu 3 toifa o'quvchilar bitta sinfdan jamlangan bo'ladi. Bu jarayon o'qituvchidan ulkan jasoratni va bir darsning o'zida uch metod asosida dars o'tishni talab qiladi. Ayniqsa, aqliy rivojlanishi sust bo'lgan o'quvchilar juda sekinlik bilan harf taniydi. Bu borada bir nechta kombinatsiyalardan iborat bo'lgan brayl yozuvini o'rgatish o'ta mashaqqatli vazifadir. Shuning uchun bu turdagi o'quvchilarga ta'limning dastlabki vaqtlarida o'yin va og'zaki metodlardan foydalanish yaxshi natija berganligi yillar davomida kuzatilgan hodisa sanaladi.

Ko'rishida va aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar brayl yozuvidagi harflar tarkibidagi nuqtalar o'rnini eslab qolishlari uchun lego o'yinchoqlari, sinf xonasidagi jihozlarning joylashish o'rinlari hamda brayl yozuvi kubogidan foydalanish usuli ularga harflarni tasavvur qilishlari uchun eng samarali yo'l sanaladi.

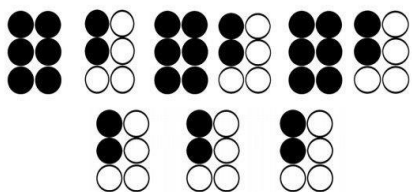
Bu yosh toifasidagi bolalarga savod o'rgatish jarayonida birgina o'qituvchi va tarbiyachining mehnati yetarli bo'lmaydi. Mazkur jarayonda ota-onalarning ishtiroki hamda ularning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlari maqsadga erishishning bosh bo'g'ini sanaladi. Shu borada ko'zi ojizlar ta'limida hali kuzatilmagan bir metodni qo'llashni tavsiya beramizki, bu orqali bolalarning ota-onalari uy sharoitida ham quyida berilgan bitta harf misolidagi rasm orqali brayl yozuvining o'ngdan chapga qarab yozilishi va chapdan o'ngga qarab o'qilishini yaqqol anglash bilan birgalikda uy sharoitida farzandiga ham qiyinchiliksiz harf o'rgata oladi.

BA	AB	BO-LA
AB	IB	BO-BO
IR	OR	RI-NO

B [] [] - [] [] T

B [] [] I

B O L A

B A [] []

B O [] O M

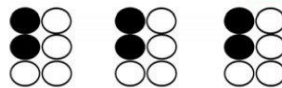
B A L I

B O B O

B [] [] I

Zero, ta'lim jarayonida maktab va ota-ona ishtirokining bir maqsad yo'lida amalga oshirgan harakati o'quvchi taqdirining kelajakdagi ijobiy natijalarini belgilab berishi muqarrar.

Adabiyotlar:

1. S.M.Dangalov. Savodga o'rgatish. - Toshkent : "Ilm ziyo". 2022. 27-28.
2. S.M.Dangalov. Tiflopedagogika tarixi va uning ahamiyati. Tavsianoma. - Toshkent.2010
3. F.U.Qodirova va Z.X.Xusnuddinova. Tiflopedagogika. - Chirchiq. 2023

**“AVESTO” MARAZIY OSIYO XALQLARI MA’NAVIYATINI
O‘RGANISHDA QADIMIY MANBA**

A.Boltayev – Jizzax DPU dotsenti, tarix f.d., O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada Zardushtiylik dinining muqaddas kitiboi Avestoda ijtimoiy hayot, tarbiya va madaniy faoliyatga oid fikrlar tahlili amalga oshirilgan.

Kalit so‘zlar: Avesto, zardushtiylik, ezgulik, madaniyat, madaniy yodgorliklar

**АВЕСТО» ДРЕВНИЙ ИСТОЧНИК ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ
ДУХОВНОСТИ НАРОДОВ СРЕДНЕЙ АЗИИ**

Аннотация

В данной статье проводится анализ мыслей об общественной жизни, образовании и культурной деятельности в Авесте, священной книге зороастрийской религии.

Ключевые слова: Авеста, зороастризм, добро, культура, памятники культуры.

**“AVESTO” AN ANCIENT SOURCE FOR STUDYING THE SPIRITUALITY OF THE
PEOPLE OF CENTRAL ASIA**

Annotation

In this article, the analysis of thoughts on social life, education and cultural activities in Avesta, the holy book of Zoroastrian religion, is carried out.

Keywords: Avesta, Zoroastrianism, goodness, culture, cultural monuments

Mamlakatimizda o'tgan asrning so'nggi yillarida tariximizda o'tgan jahon fani va madaniyati taraqqiyotiga o'zining juda katta hissalarini qo'shgan ulug' siymolar, sarkardalar, aziz avliyolar, olimu fuzalolarning poq ruhlari yodga olinib, ularning tavallud sanalarini mamlakat va xalqaro miqyoslarda nishonlash an'anaga aylanib qolgan. Bu esa, mustaqillik tufayli biz erishgan, ulkan yutuqlarimizdan hisoblanadi. Darhaqiqat, bizning ajdodlarimiz bunyodkor va ulug' kishilardir. Ularning bizga qoldirgan, hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydigan boy madaniy merosi esa bugungi kunda hammaga ma'lum. Biroq ajdodlarimiz biz yuqorida aytib o'tgan buyuk yaratuvchilik, ijodkorlik faoliyatlari davomida ko'plab mashaqqatlarni, azobu uqubatlarni o'z boshlaridan o'tkazganliklari hech kimga sir emas.

“Inson uchun tarixdan judo bo‘lish, - degan edi O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov – hayotidan judo bo‘lish demakdir”[1].

Shunday bo‘lgach, ziyolilar zimmasiga xalqimiz tarixini bor bo‘yi-basti bilan haqqoniy yoritib berish vazifasi yuklatilgan.

Tariximizning o‘rganilmagan qirralaridan biri hisoblangan “Zardushtiylik” dinining asosiy manbai “Avesto”ni tadqiq qilish yoki u to‘g‘risidagi ilmiy ma’lumotlarni tarixiy manba sifatida o‘rganish lozimdir.

“Avesto”ning dunyoga kelishida xalqlarning yaratuvchanlik, ijodkorlik faoliyatlari yaqqol namoyon bo‘ldi.

Buning uchun 2001 yilda “Avesto”ning 2700 yilligini nishonlash haqidagi, hamda Vazirlar Mahkamasining qarori juda katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

Bu qaror “Avesto”ni tadqiq etishda, uni holisona baholashda tarixchilar zimmasiga ham yuksak mas’uliyat yuklaydi.

“Avesto” hajmi jihatdan ancha katta bo‘lib, Erondagi Sosoniylar davlatining dini hisoblangan zardushtiylikning muqaddas yozuvlari to‘plami sifatida bizgacha yetib kelgan.

“Avesto”da bayon etilgan ma’lumotlarning eng qadimgi qismlari miloddan avvalgi 2000 yilning oxirlari, 1000 yilning (ya’ni miloddan avvalgi X asr) boshlariga oid.

Bu qismlar Got hamda Yasht nomlari bilan ma’lum. So‘nggi asrlarda bu qismlarga turli urf-odatlar, ahloqiy va xuquqiy qonun-qoidalar va hokazolar qo‘shilib borgan.

Avestoning yozilgan joyi haqida turlicha fikrlar mavjud. Bir gurux olimlar (fransuz J.Dermsteter va I.Aliev va boshqalar) “Avesto” Midiya (hozirgi Eronning shimoliy-g‘arbiy qismi va O‘zbekistonda) yozilgan desalar, ko‘pchilik olimlar (V.V.Struve, S.P.Tolstov, F.Altxaym va boshqalar) Amudaryo bo‘yida joylashgan viloyatlarda, Balx bilan Xorazm oralig‘ida yaratilgan hisoblaydilar. Ikkinchi fikrni so‘nggi vaqtlarda Eron olimlari (masalan, Ibroxim Pir Dovud) tarafidan ham e’tirof etilgan[2].

Avestoshunos mutaxassis tadqiqotchi olim tarix fanlari doktori, prof.M.Isxoqov va atoqli elshunos olim I.M.Jabborovlar olib borgan ilmiy tadqiqotlarida ham ushbu fikrlar tasdiqlangan.

Bu manba to‘g‘risida, turli xil qarashlar bizga ma’lum. Makovelskiy va Dyakovlar “Avesto”ni har tomonlama chuqur o‘rganishga harakat qilib, o‘z fikrlarini bildirganlar.

“Avesto” ayniqsa, uning qo‘shiqlari va qissalari Abulqosim Firdavsiyning (taxminan 940-1030 y) “Shoxnoma” asariga ham qo‘shimcha manba bo‘lgan. “Avesto”ni o‘rganishda buyuk sharqshunos olimlar L.Zaleman, X.Bartolomey, V.V.Strune va boshqalar ham katta hissa qo‘shganlar.

Uni dastlab fransuz tiliga Anketel dyu Perron va J.Darmsteter o‘g‘irganlar. Rus tiliga esa K.A.Kossovich, ingliz tiliga A.X.Mayle, Daniya tiliga A.Xristensen va Fors tiliga Ibrohim Pur Dovud tarjima qilishgan.

“Avesto”ning dunyoda yagona saqlanayotgan nusxasi Kopengagenda (Daniya) bo‘lib, faqat 1937-1944 yillarda fototeksti olti jild qilib nashr etilgan. Muqaddas kitob “Avesto”da turli xujjatlar, toshlarga, idish-tovoqlarga, muhr tangalarga o‘yib yozilgan bitiklar bizgacha yetib kelgan. Yozma bitiklar qadimgi madaniyat yodgorliklari bo‘lishi bilan birga ajdodlarimizning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, urf-odatlari, e’tiqod so‘z san’atidan xabardor qiladi. Bu yozma bitiklar orasida “Avesto” kitobi bebaho yodgorlikdir. “Avesto” zardushtiylik (otashparastlik) dinining muqaddas kitobi bo‘lib, bu din kurtaklari ibtidoiy jamoa davridan paydo bo‘lgan edi.

Zardushtiylik quldorlik va ilk feodalizm davrida O'rtasiyo, Eron, Ozorbayjonda asosiy diniy e'tiqod sifatida keng tarqalgan.

Zardushtiylik bu o'lkalarda – Islom dini joriy etilgan ilk davrlarda ham bir necha yillar saqlanib keldi.

“Avesto” nafaqat diniy kitob, balki O'rtasiyo, Eron, Ozorbayjon va boshqa mamlakatlarning uzoq asrlardagi tarixi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, tili, madaniyati va yozuvini o'rganishda ham manbadir.

Shunday qilib eramizdan oldingi birinchi ming yillik o'rtalarida O'rtasiyoda Zaradushstra yaratgan ta'limotlari asosida uning nomi bilan ataladigan Zardushtiylik dini e'tiqodi keng yoyildi. Shuni aytilish kerakki, uni bir kishining nomi bilan bog'lab bo'lmaydi. Uni uzoq davrlarning mahsuli, qayta-qayta ishlangan xalqlar ijodi maxsuli deyish mumkin.

“Avesto”da ilgari surilgan zardushtiylik dinining mohiyati atoqli olimlar tomonidan yuksak baholanmoqda.

Bu o'rinda tadqiqotchi S.F.Oldenburgning fikrini keltirib o'tish o'rinlidir. “Zardushtiylik – deb yozadi akademik, - insoniyat yer yuzidagi hayotini yengillashtirishga, uni baxtiyor qilishga qaratilgan eng oqilona din”[5].

Mana shu fikrning o'ziyoq “Avesto”ni o'rganishimizning nihoyatda muhim va zarurligini ta'kidlaydi.

Fransuz sayoxatchisi Gabrel Dyu-Shipon, zora astriyliklarning muqaddas kitobini ko'rib va u yagona bir tekis yozilmagani haqida ma'lumot beradi.

Zamonasining yirik sharqshunos olimi, Oksfordlik professor Tomas Gaid Midiyaliklarning, Eronliklarning va Parfiyanlar dinining qadimgi tarixini tiklashga harakat qilib, 1700 yilda Oksfordda nashr etilgan “Qadimgi Eronliklar: Parfiyan va Midiyaliklar dinining tarixi” asarida ham “Avesto” haqida qimmatli fikrlar bildirgan.

XVIII asr boshlarida angliyalik Djarj Bucher Hindistonda yashovchi forslardan “Avesto”ning bir qismi nus'hasini oldi. Bu qism “Vendidad Sade” deb nomlangan edi. Bu nus'ha 1723 yilda Angliyaga olib keladi.

1754 yilda Parijdagi sharq tillar maktabining o'qituvchisi, 20 yoshdi Anketil Dyuserron Angliyaga olib kelingan Oksfordlik “Vendida”ning nus'hasini ko'rib, bu qimmatli xujjat bilan qiziqib qoldi.

Anketil Dyuserron Hindistonga sayohat chog'ida fors elatlarining orasida 8 yilgacha yashaydi. Bu vaqt ichida u forslardan “Avesto”ga taalluqli bo'lgan kitoblarni olishga va ularni o'qib chiqishga muvaffaq bo'ladi.

1761 yilda Anketil Dyuperron Parijga qaytib kelib, “Avesto”ning o'rganishda davom etadi. O'n yildan so'ng, ya'ni 1771 yilda Anketil Dyuperron “Avesto”ning fransuz tiliga qilingan tarjimasini nashr etadi.

Riga Universitetining professori Klenker (1778 y) “Avesto”ni va Anketil Dyunerronning u haqda yozilgan asarlarini nemis tiliga tarjima qilib nashr qiladi.

Bu asarda u “Avesto”ni himoya qilib, uning katta ahamiyatga ega ekanligini aytilib o'tdi.

Klenkerdan keyin “Avesto”ni Tixsen ximoya qilib chiqdi. Tixsenning asari 1791 Gittingenda chop etilib, u Zoroastrni “Odamzod bolaligiga taalluqli faylasuf” deb yuqori baho beradi.

1793 yilda Parijda Silvestrda De-Sasining “Avesto”ning asl nus’ha bilan bir xil asar ekanligini isbotlovchi kitobi nashr etiladi. Bu kitobda Sasinidlarning dexlaviy yozuvlari rasshifrovka qilingandi.

Du – Sasi o‘zining asarini Anketil Dyuserronning paxlaviy tili leksikasiga tayangan holda yozadi. Anketil Dyuperron asari esa o‘zini shu bilan oqlab, yangi ilmiy kashfiyotlarga olib keladi. Paxlaviy yozuvlari esa Eronning qadimiy yovvini rasshifrovka qilishga asos bo‘ladi.

1927 yilda Berlinda E.Raskin “Zend – Avesto va Zend tilining asl nus’hasi, uning qadimiyligi” degan asarini nashr etadi. E.Raskin bu asarida Zend tili va Sanskrit tilida paydo bo‘lmay balki tovushlarning aytilishi jihatidan Eron tiliga yaqin ekanligini isbotlab beradi.

XIX asrda “Avesto” o‘ziga ko‘pgina faylasuflarni jalb qila boshlaydi. G.Ritter 12 tomdan iborat “Falsafa tarixi” (1829 – 1853) asarida “Avesto”dagi diniy tasavvurlar asosida afsonaviy qarashlar yetadi, bu diniy tasavvurlar, grek afsonalariga qaraganda fikrlarga boydir, degan fikrni aytadi.

Maks Myuller 49 tomdan iborat “Sharqning muqaddas kitoblari” (1879-1904) asarini nashr ettiradi. Bu to‘plamga Sharq xalqlarining muqaddas kitoblarining asl nus’halari, ularning ingliz tiliga tarjimai, kirish so‘zlari bilan berilgan.

Bu nashrda “Avesto”ga I. IV. XXII va XXXI tomlari bag‘ishlangan.

Xristian Bartolemo esa “Avesto”ning tili va “Qadimgi Eron tili” (1895 y) asarida eng qadimgi g‘at tili va “Avesto”ning tilini o‘rganib chiqadi. Mana shu ikki tilga asoslanib, u qadimgi Eron yozuvi va Eron taxligidagi yozuvlar orqali qadimgi Eron tilini o‘rganishga kirishadi.

Inqilobgacha bo‘lgan davrda zoroastrizm va “Avesto”ni o‘rganishda V.V.Bartold, K.G.Zalemana, A.A.Pogodin, K.A.Inostransev chuqur ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan.

A.A.Freyman “Avesto”ni chuqur o‘rgangan, undagi ayrim terminlarni yangicha o‘ziga xos izohlangan. U.E.Bartols esa “Avesto”ning ayrim qismlarini ruschaga o‘rganib, nodir adabiy merosga aylantirishga o‘z xissasini qo‘shdi.

Oxirgi o‘n yillik ichida V.V.Struve, I.M.Dyakonov, B.G.G‘ofurov, I.G.Aliev, M.F.Lxunov kabi tarixchilar zardushtiylik tarixini o‘rgandilar.

Zaradushta tarjimai holi haqida ma’lumot beruvchi manbalar ichida Beruniyning “Al-osor ul boqiy an-al qarun-ul-xoliq” (O‘tmish xalqlaridan qolgan yodgorliklar”[3] va Tabariyning “Tarixi Tabariy” asarlari qimmatlidir. Beruniyning xabar berishicha, “Avesto” qo‘lyozmasi uni ikki ming mol terisiga oltin xarflar bilan yozilgan ekan.

Iskandar (Aleksandr Makedonskiy) O‘rta Osiyoni zabt qilgandan so‘ng “Avesto”ni kuydirib tashlashdan oldin, tibbiyot, falakiyotga oid qismlarini yunon tiliga tarjima qildirgan.

“Avesto”ning mavjud uch qo‘lyozmasining birinchi Iskandar kuydirib tashlagan, birini esa u Yunonistonga jo‘natgan. Bittasini esa Zardushtiylik e’tiqodiga sodiq kishilar taqib va quvg‘in sharoitida qiyin bo‘lishiga qaramay, asrab qolganlar. Eron Sosoniylari hukmronligi davrida (eramizning III asri). Zardushtiylikka e’tiqod qo‘yish rasman joriy etilgan.

“Avesto”ning mazmuni qo‘shimchalar bilan tiklangan, shaharlar bitilgan va Pahlavon tilida yozib chiqilgan. Shu tariqa “Avesto”ning hozirgi nus’hasi yuzaga kelgan.

O‘rta Osiyo va Yaqin va O‘rta Sharq xalqlari madaniyati, tili va adabiyotiga oid 500 dan ortiq asarlar muallifi buyuk sharqshunos olim professor Yevgeniy Eduardovich Bertelsning yozishicha, “Avesto”ning hozirgi nus’hasi bizgacha yetib kelgan qismlard uch ming so‘z bor. Bu qismlar Yasna, Yasht, Visparad, Vindidod deb nomlanadi. Yasna tarkibiga

kiruvchi qo‘shiqlar “Gat” deb yuritiladi. Gatlar – gimlar, “Avesto”ning eng qiziqarli qismi bo‘lib, ularni Zaradushtraning o‘zi ijod qilgan deb taxmin qilinadi[4].

Biz XXI asrda ham uning o‘rganilmagan qirralarini o‘rganishimiz zarur va lozim.

“Avesto” ham boshqa ma’naviy manbalar qatori insoniyatning aql-zakovati, ma’naviy fazilatlari va komilligining mahsuli hisoblanadi. U olimlar tomonidan asrlar davomida chuqur o‘rganildi va shuning uchun ham uning ayrim qismlaridan iborat va o‘rnak olsa arziydi.

“Binobarin, din odamlarda ishonch hissini mustahkamlagan, ularni poklab, yuksaltirgan, hayot sinovlari, muammo va qiyinchiliklarini yengib o‘tishlarida kuch bag‘ishlagan. Umuminsoniy va ma’naviy qadriyatlarni saqlab qolish hamda avloddan-avlodlarga yetkazishdan yordam berib kelgan. Shuning uchun ham din insoniyatning ishonchli hamrohi bo‘lib kelgan”.

Eng murakkab qadimgi qo‘lyozmamiz “Avesto”ning yaratilganiga 3000 yil bo‘layapdi. Bu nodir manba bundan XXX asr muqaddam ikki daryo oraliq, mana shu zaminda umrguzaronlik qilgan ajdodlarimizning biz avlodlariga qoldirgan ma’naviy, tarixiy merosidir. “Avesto”ni ayni zamonda bu qadim o‘lkada buyuk davlat, buyuk ma’naviyat, buyuk madaniyat bo‘lganligidan guvohlik beruvchi tarixiy xujjatdirki, uni hech kim inkor etolmaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. I.A.Karimov. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. T., Sharq, 1998, 10-bet.
2. B.A.Ahmedov. O‘zbekiston xalqlari tarixi manbalari. T., O‘qituvchi, 1991, 50-bet.
3. Beruniy. “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”. Tanlangan asarlar. 1-jild. T., 1968, Fan, 236-237 betlar.
4. Bertuls Ye.E. “Ogrыvki iz Avestы (perevod). «Vostok» kniga №4b M-1, 1924, «Materialы po istorii obщestvenno-filosofskoy мысли v Uzbekistane»yu Tashkent. 1957 g.
5. Oldenburg S.F. Predislovie v knige Arnooldo “Sred Azii”. SPB, 1906, str-20.

4- SHO‘BA:

MAMLAKATIMIZ TA’LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR VA RIVOJLANGAN DAVLATLAR TA’LIM TIZIMLARINING INNOVATSION JIHATLARI

СЕКЦИЯ 4:

РЕФОРМЫ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ НАШЕЙ СТРАНЫ И ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМ ОБРАЗОВАНИЯ РАЗВИТЫХ СТРАН

SECTION 4:

REFORMS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF OUR COUNTRY AND INNOVATIVE ASPECTS OF EDUCATIONAL SYSTEMS IN DEVELOPED COUNTRIES

ZAMONAVIY TA’LIMNING USLUBIY ASOSLARI

Baxti Ochilova–Jizzax DPU professori, falsafa fanlari doktori, O‘zbekiston
Bobur Xonto‘rayev – O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish
va bandlik vazirligi, "Oila va xotin- qizlar" ilmiy- tadqiqot instituti bo‘lim boshlig‘i,
iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), O‘zbekiston

Аннотация

Ushbu maqolada rivojlangan mamlakatlarning ta’lim va ilm-fan sohalaridagi inklyuziv yo‘naltirilgan ilg‘or uslublari yoritilgan

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, OESD, eksperimental ta’lim, Shanxay halq tizimi, vaucher, ta’lim vaucheri, liberal ta’lim, ilmiy kollaboratsiya, STEM

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье освещены передовые методы инклюзивной ориентации в сферах образования и науки развитых стран.

Ключевые слова: система образования, OESD, экспериментальное образование, народная система Шанхая, ваучер, ваучер на образование, либеральное образование, научная коллаборация, STEM

METHODOLOGICAL BASIS OF MODERN EDUCATION

Annotation

This article highlights the advanced methods of inclusive orientation in the fields of education and science in developed countries

Keywords: education system, OESD, experiential education, Shanghai government system, voucher, education voucher, liberal education, scientific cooperation, STEM, analytical skills.

Jahonning yetakchi davlatlaridagi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sifatli ta’lim paradigmalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, bu jarayon, bir tomondan jamiyatning barcha sohalarida muqobillik va muvaffaqiyat imkonini berayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan

shaxsning o'zini-o'zi bunyod qilish, o'zini-o'zi yaratish faoliyatining innovatsion qismi vazifasini o'tamoqda. Sifatli ta'lim uslublarining dolzarbligi shaxsning innovatsion qobiliyatini o'stirish va takomillashtirishga qaratilgan infrastrukturani yaratish va ishga tushirish bilan tavsiflanadi.

Sifatli ta'lim jarayonining infrastrukturasi, imkoniyatlari, yutuqlari va qo'llanilayotgan texnologiyalarini o'rganish, inson omiliga ta'sirini tahlil etish mamlakatimizda ustuvor zarurat sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Shu zarurat nuqtai nazardan mazkur ishda ba'zi davlatlar ta'limining uslubiy asoslari, strukturasi yoritildi va tahlillar natijasida tavsiyalar ilgari surildi.

Finlyandiyaning ta'lim tizimi o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratib beradigan va inklyuziv yo'naltirilgan yondashuvi bilan mashhur. Uning asosiy yutuqlari xalqaro baholashda doimiy yuqori ko'rsatkichlar olayotganligi, bitiruv va oliy ma'lumotga ega bo'lishning yuqoriligi va turli xil ijtimoiy-iqtisodiy muhitga ega bo'lgan talabalar o'rtasidagi past darajadagi tafovut kiradi.

Finlyandiya ta'lim tizimining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

– *bepul ta'lim*: Finlyandiya ta'lim boshlang'ich maktabdan oliy ta'limgacha bepul. Bu barcha fuqarolar uchun ta'lim olish imkoniyatini kafolatlash imkonini beradi.

– *majburiy boshlang'ich ta'lim*: Finlyandiya ta'lim majburiy boshlang'ich ta'lim 7 yoshdan boshlanadi va 16 yoshgacha davom etadi. Ta'lim dasturi tillar, matematika, tabiiy fanlar, san'at, jismoniy madaniyat va ijtimoiy fanlarni o'z ichiga olgan keng doiradagi fanlarni qamrab oladi.

– *moslashuvchan tizim*: Ta'lim tizimi o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga qaratilgan, o'rta maktabda kurslar va mutaxassisliklarni tanlash erkinligi beriladi.

– *kasbiy ta'lim*: O'quvchilar umumiy o'rta ta'lim va ularni aniq kasblarga tayyorlaydigan va amaliy ish tajribasini taklif etadigan kasb-hunar ta'limi o'rtasida tanlov qilish imkoniyatiga ega.

– *malakali o'qituvchilar*: Finlyandiya ta'lim tizimi malakali o'qituvchilarni tayyorlash va qo'llab-quvvatlash uchun katta kuch sarflaydi. O'qituvchilar mutaxassisliklari va amaliy ko'nikmalari bo'yicha jiddiy tanlov va malaka oshirishdan o'tadilar.

– *muvaffaqiyatli natijalar*: Finlyandiya ta'lim tizimi xalqaro talabalarni baholash dasturlari (PISA) kabi xalqaro tadqiqotlarda kuchli natijalarni ko'rsatdi. Finlandiyalik o'quvchilar odatda o'qish, matematika va fan bo'yicha yuqori darajalarga erishadilar.

Ta'lim fenomenida eksperimental ta'limga urg'u beriladi, bunda o'quvchilar o'quv jarayonida faol ishtirok etadilar [1]. Finlyandiya ta'lim tizimida katta yoshdagi insonlar ta'limi rasmiy va norasmiy shakllarda, shuningdek, chet tillarini o'rganish, axborot texnologiyalari, sport va boshqalar bilan bog'liq liberal ta'limni amalga oshiradi. Liberal ta'lim siyosiy partiyalar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan madaniy va diniy tashkilotlar, yozgi universitetlar, xalq oliy maktablari, kattalar ta'lim markazlari, sport mashg'ulotlari markazlari, universitetning uzluksiz ta'lim markazlari, musiqa maktablari kabi ta'lim birlashmalari faoliyat yuritadi. Finlyandiya ta'lim tizimida "ta'lim yutuqlari pasporti" tushunchasi qo'llaniladi, unda kattalar, jumladan katta yoshdagi ayollarning uzluksiz ta'limning barcha natijalari taqdim etiladi.

Ta'lim sohasida vaucher usuli keng qo'llaniladi. Vaucher (ing. voucher - «tilxat, kafillik») yozma sertifikat, kvitansiya, ma'lum bir xizmatlar uchun chegirmalar tushuniladi. Ta'lim vacheri - bu talabaga tanlab beriladigan va unga ta'lim xizmatlari bozorida erkin tanlash imkonini beradigan transferdir. Shunday qilib, o'rta ta'lim tizimida davlat talabaga

bunday subsidiyani taqdim etib, ta'lim xizmatlarining bepul minimal darajasini kafolatlaydi. Ta'limga yo'llanma (vaucher) – OTMLarda yoki ayrim xususiy universitetlarda yigiti-qizlarning ta'lim olishlari uchun davlat tomonidan moliyalashtirish sertifikatini (ta'lim xarajatlarini qoplab berish) tushuniladi. Ushbu tizim turli xil daromad darajalariga ega bo'lgan aholi qatlamlari uchun sifatli ta'lim olish imkoniyatini kengaytirishga imkon beradigan davlat siyosatining mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Vaucher davlat bilan tuzilgan shartnoma bo'yicha o'z fuqarosiga to'g'ridan-to'g'ri OTMLarga pul o'tkazmasdan o'quv kursini sotib olish huquqini kafolatlaydi. Shu bilan birga, hukumat ta'lim muassasasiga pul o'tkazish orqali o'qishni qisman yoki to'liq to'lash majburiyatini oladi. Vaucher "pul talabaga ergashadi" tamoyiliga asoslanadi va vaucherning narxi o'rtacha o'qish narxi bilan belgilanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, vaucherlar maqsadli ravishda beriladi, ya'ni ular faqat ma'lum maqom talablariga javob beradigan fuqarolarning ma'lum bir toifasi tomonidan olinadi. Oliy ta'lim sohasida ular oilaning daromadi, yashash joyi, talabaning ma'lum vaqt davomida olgan mutaxassisligi bo'yicha ishlash majburiyati va boshqalar darajasiga qisqartirilishi mumkin.

Turli mamlakatlarda ta'lim vaucherini oluvchining maqomiga qo'yiladigan talablar darajasi ta'lim qonunchiligining o'ziga xos xususiyatlarini sezilarli darajada belgilaydi. Vaucher g'oyasi Yevropa mamlakatlarida keng tarqalgan bo'lib, 1996 yildan boshlab Finlyandiya mamlakatida ishsiz odamlar uchun ta'lim muassasalaridan birida o'qishlari uchun vaucherlar joriy qilgan. Ishsiz fuqarolar bandlik xizmatidan 600 fin markasi qiymatidagi vaucher yoki to'lovsiz kurslarga yo'llanma olishlari mumkin bo'lgan. Ishsiz fuqarolar turli xil kurslarda IT, muxandislik va til yo'nalishlarda erkin tahsil olishgan. Vaucher yordamida kam ta'minlangan oilalar o'quvchilarini manzilli qo'llab-quvvatlash orqali jamiyatda iqtisodiy adolatni sezilarli darajada oshirish mumkin. OECD xalqaro talabalarni baholash dasturiga (PISA) ko'ra, Finlyandiya talabalari doimiy ravishda o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha eng yaxshi natijalarni qayd etishadi. 2022 yildagi so'nggi PISA natijalariga ko'ra, Finlyandiya 77 ishtirokchi davlat orasida o'qish bo'yicha 2-o'rin, matematika bo'yicha 7-o'rin va ilm-fan bo'yicha 4-o'rinni egalladi.

Germaniya ta'lim sistemasi dunyoda aniqligi va sifati bilan tanilgan mamlakatlardan biridir. Mazkur mamlakatda ta'lim sistemasi federal viloyatlarga bo'lingan, har viloyat ta'limga oid qonunlar va reglamentlarni tasdiqlaydi. Shu tarzda ta'lim tizimi mahalliy imkoniyatlarga muvofiqlik ko'rsatadi. Germaniyada ta'limning bir necha darajalari mavjud. Bunlar yoshlar maktabi (Grundschule), o'rta ta'lim maktablari (Hauptschule, Realschule, Gesamtschule) va o'rta maxsus ta'lim maktablari (Gymnasium) bilan boshlanadi. Ta'limning undan keyingi darajalari o'rta-maxsus ta'lim kollejlari va universitetlarda amalga oshiriladi. Germaniyada innovatsion ta'lim universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va sanoat korxonalarini o'rtasidagi yaqin hamkorlikka asoslanadi.

Ta'limdagi asosiy markaziy vazifalarning biri talabalarni me'yorli o'qitish, fanlarni me'yorli o'rganish, ilmiy izlanishlarni amalga oshirish va kasbiy tarbiyalanish hisoblanadi. Germaniya ta'limining asosiy xususiyatlari effektivlik, o'z-o'zini boshqarish ("Nimaga?", "Nimaga kerak?", "Nimaga erishishim kerak?", "Nima qimmatli?", "Qanday usul bilan?") va amaliyotga asoslanganligi bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga, Germaniya ta'lim uslubi o'zida ommabop bo'lgan ikki muhim aspekt – o'quvchilarning asablarini quvvatlantirish ishini amalga oshirish va sog'lom, intellektual tarzda rivojlantirishga e'tibor qaratadi. Germaniyada innovatsion ta'limning asosiy jihatlari quyidagilar:

universitet tizimi: Germaniyada innovatsion tadqiqotlar va ta'limni faol ravishda targ'ib qiluvchi ko'plab nufuzli universitetlar va oliy ta'lim muassasalari mavjud. Ular innovatsiyalar, texnologiya va tadbirkorlik bilan bog'liq keng ko'lamlı dasturlarnı taklif qilishadi.

amaliy mashg'ulotlar: Germaniyada dual ta'lim tizimi juda keng tarqalgan bo'lib, u ta'lim muassasalarida nazariy tayyorgarlik va kompaniyalarda amaliy mashg'ulotlarnı birlashtiradi. Bu talabalarga haqiqiy ish tajribasiga ega bo'lish va olgan bilimlarini amalda qo'llash imkonini beradi.

tadqiqot va ishlanmalar: Germaniya tadqiqot va ishlanmalarga, ayniqsa texnologiya va innovatsiya sohalariga faol sarmoya kiritadi. Ko'pgina universitetlar va tadqiqot institutlari kuchli ilmiy dasturlarga ega va yangi texnologiyalar va mahsulotlarnı ishlab chiqish uchun sanoat hamkorlari bilan hamkorlik qiladi.

innovatsion klasterlar: Germaniyada universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va korxonalar axborot texnologiyalari, avtomobilsozlik, farmatsevtika va boshqalar kabi ma'lum bir sohada jamlangan bir qancha innovatsion klasterlar mavjud. Bu ishtirokchilar o'rtasida bilim va tajriba almashishni osonlashtiradi va innovatsiyalarnı rag'batlantiradi.

yangi ish boshlovchilar va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash: Germaniya yangi ish boshlovchilar va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun turli dasturlar va tashabbuslarnı taqdim etadi. Yosh kompaniyalarning rivojlanishiga yordam beradigan inkubatorlar, akseleratorlar, grantlar va kreditlar mavjud.

Germaniya fan va ta'lim sohalarida vaucher usuli keng qo'llaniladi. Tashkilotlar har yili 20 ga yaqin vaucher olishlari mumkin, bu esa xodimlarnı, jumladan ayollarnı o'qitish xarajatlarining 50 foizini qoplaydi. Xodimlar uchun yillik daromadi past bo'lgan xodimlar o'rtasida taqsimlanadigan maxsus talabalar bonuslari ham mavjud. Bundan tashqari, qonun ish vaqtida qo'shimcha ta'lim kurslariga qatnaydiganlarga daromadning to'liq saqlanishini kafolatlaydi [2]. Shuningdek, Germaniyada 900 dan ortiq xalq universitetlari firma va korxonalar uchun xizmat safarlari va sayohatlar ko'rinishida "buyurtma bo'yicha ta'lim" shaklida kadrlarnı qayta tayyorlash kurslari va seminarlarnı taklif etadi. Ularda har qanday yoshdagi odam tahsil olishi mumkin. Hatto ishlab turgan odamlar, ishsizlar, oila qurgan ayollar va erkaklar, shuningdek, pensionerlarga yo'naltirilgan alohida kurslar ham mavjud.

Xalq universitetlari sharofati bilan har bir Germaniya fuqarosi yangi ixtisoslikni egallashi yoki o'z sohasi bo'yicha malakasini mustahkamlashi mumkin. Maxsus hisobvaraqda – turli darajadagi sertifikatlarnı taqdim etadigan til kurslari, turli darajadagi foydalanuvchilar uchun kompyuter mahoratini o'rgatish bo'yicha juda ko'p takliflar mavjud. Xalq universitetlarini bitirib chiqish orqali Germaniyada har yili 9 milliondan ortiq kishi qo'shimcha bilim va malakaga ega bo'ladi.

Angliya ta'limi adolatli, muvozanatli va ko'plab imkoniyatlarnı ta'minlovchi tizimi bilan ajralib turadi. Ta'lim tizimi shirkatlar, idoralar, vazirliklar va ijtimoiy tashkilotlar tomonidan boshqariladi. Millatlararo uyushma vazirligi (Department for Education) asosan ta'limning umumiy strategiyasini tashkil etish va ta'lim sifati va maqsadlari bilan bog'liq siyosiy yo'nalishlarnı hamda bilim olish va boshqarish sifati hamda klassifikatsiyasini ta'minlash bilan shug'ullanadi.

Ta'lim strukturasi shaxsiy maktablar, kollejlari, universitetlar, ta'lim institutlari, o'rta maxsus va tashkiliy maktablardan iborat bo'lib, ular orasidagi ta'lim dasturlari va maqsadlari bir-biriga mos keladi. Ta'lim tizimida ilmiy tadqiqotlar, akademik ketma-ketlik, tartiblangan

darsliklar, maqsadli o'quv qo'llanmalarining amaliyligi muhim rol o'ynaydi. Darsliklar xalqaro standartlarga mos bo'lishi kerakligi hisobga olinadi. O'rta va o'rtacha ta'lim maxalliy maktablar tomonidan amalga oshiriladi. Ulardagi ta'lim dasturlari milliy standartlarga asoslanadi va davlat tomonidan nazorat qilinadi. Milliy maqsadlarni o'rganib chiqish uchun Angliya ta'lim markazlari va organlari tomonidan ishlar bajariladi. Maktablar "amaliyot kalitlari" asosida dasturlanadi va unga matematika, ingliz tili, tarix, fizika, kimyo, rus tili fanlari asosiy mezon qilib olinadi.

Ta'lim tizimidagi texnologiyalar:

interaktiv doskalar: Bu asbobda o'quvchilar va o'qituvchilar ma'lumotlarni ko'rsatish, o'zaro tadbirlanish va muhokama qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ular bilan audio, video, grafiklar va boshqa materiallarni o'qish mazmuniga ko'mak ko'rsatiladi.

onlayn-platformalar: Internet vositalari orqali xizmat ko'rsatuvchilar, oliy ta'lim oluvchilari va o'quvchilar o'rtasidagi yordamchilik va boshqa ma'lumotlarni bir hovlida jamlab olish imkoniyatini beradi. Bu platformalarda angliy tiliga yong'in ishlash.

modernizatsiyalangan adabiyot va darslik materiallar: Angliya ta'lim sistemasi, kompyuterga asoslangan darslik materiallar, video darslar, interaktiv ta'lim oynalari kabi texnologiyalarni yaxshi qo'llaydi. Bu, oliy texnologiyalarni o'rganishni yoritadi va ta'lim protsessini yangilash tirishda ko'makdir.

elektronik ta'lim platformalari: Yangi ta'lim texnologiyalari, masalan, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams va boshqalari orqali elektronik ta'lim olib boriladi. Ular, oliy ta'lim muassasalari va o'quvchilar orasidagi ma'lumotlar mubadilasini yoritishda va oliy texnologik xujjatlarni jamoalarga yashirinlashda ishtirok etadi.

Ta'lim usullari:

ma'ruza tizimi: O'quvchilar darslardagi ma'lumotlarni o'rganish, bayon etish va murakkab savollarni yoritishga yo'naltiriladi.

tadrij tizimi: Mo'ljallangan mavzu bo'yicha amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishlari amalga oshiriladi. Bu usul orqali o'quvchilar muhokama qiladi va mavzu bo'yicha tekshirish imkoniyatini yaratadi.

tajribaviy tizim: O'quvchilar uchun amaliy tajribalar tashkil etiladi, ya'ni jamiyat ishlari, murakkab muammolarni hal etishga qaratiladi (fikrlarni, ko'rdi-ko'rmagan g'oyalarni amaliyotini tahlil qilish).

Ta'lim tizimidagi asosiy tamoyillar:

umumiy amalga oshirish: Umumiy yo'nalganlik va umumiy jamiyat maqsadlariga daxldorlik (ta'lim tizimi o'z ilmiy, sotsial, siyosiy va iqtisodiy ilovalari bilan ta'minlanish);

jamoaga demokratik ishonch: Demokratik ishonchni qo'llab-quvvatlash (ilmiy xizmatkor, ijtimoiy tashkilotlarga qatnovchilik, muhokamalarda ishtirok etish);

mahalliy manfaatlar: Mahalliy jamiyat manfaatlariga yondashish (ta'lim olish muassasalari joylashgan joylardagi xususiy muhit, ishlab chiqarish va foiz manbalari, mahalliy aloqa va hamkorlikni qo'llab-quvvatlash);

buyruqlanuvchi manfaatlar: Iqtisodiy-ijtimoiy buyruqlanishlarga munosabat bilan aloqalanish (ta'lim olish uchun ko'plab buyruqlanuvchi dasturlar va maslahatlar o'rganiladi, vakillar va sektorda moliyaviy holatlar bilan tanishish).

Angliyada ham 1999 yildan vaucher usuli keng qo'llanila boshlangan. Katta yoshdagi va ishchilarning malakalarini oshirish uchun ta'lim xarajatlari qoplab berilgani qishloqdan shaharga ko'chib o'tish tezligini oshirishda yordam bergan.

Shvesiyada “xalq qurilishi” (folkbildning – rasmiy malaka hujjatini olish bilan bog‘liq bo‘lmagan xalq ta‘limi) tajribasi mavjud bo‘lib, ushbu maktablarning o‘ziga xos xususiyati ma‘lum bir o‘quv guruhi kontingentining kasbiy va hayotiy tajribasini hisobga olgan holda kursga qatnashuvchilar ishtirokida dasturlarni ishlab chiqish uslubi qo‘llaniladi. Shvesiyada yuz yildan ortiq vaqtdan beri bu an‘ana mavjud - odamlarni o‘zlari qiziqtirgan ma‘ruza va darslarda ishtirok etish, madaniy tadbirlarga borish uchun ixtiyoriy ravishda guruhlarga birlashish imkoniyatiga ega [3].

Singapurda 45 yoshdan oshgan ishchilar, shu jumladan ayollar qayta tayyorlash uchun ishlab turgan joylaridan mablag‘lar oladilar va davlat ish beruvchiga xodimni yangi ish funksiyalari bilan ish joyida ushlab turish orqali qilgan xarajatlarini qoplaydi. **Janubiy Koreyada** “Umrbod ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunga muvofiq, ta‘lim vaziri, vazir o‘rinbosarlari darajasidagi mansabdor shaxslar va ekspertlardan iborat “Umrbod ta‘lim” qo‘mitasi tashkil etilgan. **Xitoyda** ilmiy tadqiqotlarni moddiy rag‘batlantirish uslubi yo‘lga qo‘yilgan, top jurnalda e‘lon qilgan har bir maqola uchun xitoylik olim hukumatdan 20-30 ming dollargacha mukofot oladi. Shuningdek, Xitoy davlati dunyodagi yetakchi ilmiy markazlardan eng nomdor olimlarni mahalliy laboratoriyalar hamda universitetlarga jalb qilgan holda ilmiy kollaboratsiya tizimi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan. Yigit-qizlarni aniq, texnik va tabiiy fanlarda qiziqishlarini orttirish borasida **Avstriya** tajribasidan misol keltirish mumkin, bu tajribaga ko‘ra yigit-qizlarni aniq fanlarga qiziqtirish uchun ularga universitetda qisqa muddatli stajirovka o‘tash taklif etiladi, uzoq muddat uyda o‘tirgan va o‘z sohasida ishlamagan bo‘lsa, unda ularga kasblarini o‘zgartirish imkoniyati beriladi. Shuningdek, mazkur mamlakatda fan jamg‘armasi dasturi doirasida universitetda tahsil olayotgan talabalarga ilmiy faoliyatlarini davom ettirishlari uchun 6 yilgacha ikki bosqichli moliyalashtirish imkoniyatini taklif qiladi[4].

Xorijda ayollarning turli uyushmalari tashabbusi bilan ilm-fan bilan shug‘ullanishga yo‘naltirilgan qizlarni moddiy qo‘llab-quvvatlash uslubi keng yo‘lga qo‘yilgan. Jumladan, Amerika universitet ayollari assotsiatsiyasi (AAUW – American Association of University Women) tomonidan STEM – (Science, Technology, Engineering, Mathematics) dasturi ishlab chiqilgan bo‘lib, ta‘lim, turar joy, ta‘lim sayohatlari va farzandlarni boqish uchun ayollarga stipendiya va grantlar ajratiladi [5]. 1919 yilda tashkil etilgan (GWI – Graduate Women International) xalqaro oliy ma‘lumotli ayollar federatsiyasi ayol olimlarning ilmiy harakatini kuchaytirish uchun grantlar shaklida moliyaviy yordam ko‘rsatadi. Ayollar geologlari assotsiatsiyasi (AWG – Association for Women Geoscientists) geologiya sohasida malaka oshirish uchun bir qator mukofot va stipendiyalarni taqdim etish orqali ayollarni geografiya fanlarini o‘rganishga jalb qiladi. Tashkilot talabalar va aspirantlar, yosh olimlar va o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlaydi. 1946 yilda tashkil etilgan Yaponiya universitet ayollari assotsiatsiyasi (JAUW) mamlakatida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish uchun fan magistri yoki undan yuqori darajaga ega bo‘lgan ayol olimlarga grantlar taqdim etadi. 2004 yilda AQShda tashkil etilgan Schlumberger Foundation Faculty of the Future dasturi doirasida rivojlanayotgan mamlakatlardan kelgan ayollarga fan, muhandislik va texnologiya bo‘yicha doktorantura yoki postdoktoranturada o‘qish uchun stipendiyalar taqdim etadi. Germaniyada bolali ayollarga ilmiy faoliyatini davom ettirish uchun maxsus stipendiya (special scholarship) va bolalar uchun enagalar ajratiladi [6].

YaIM yuqori bo‘lgan mamlakatlarda elektron navigator platformalarini yaratish, malaka olish dasturlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri moliyalashtirish va ta‘lim to‘g‘risidagi sertifikatlarni

taqdim etish kabi kompleks chora-tadbirlar qo'llaniladi. Shuningdek, ko'pgina xorijiy universitetlarda xodimlarning farzandlari uchun bog'chalar tashkil qilingan. Bu olim ayollarga turli ijtimoiy masalalarga chalg'imag, tadqiqot ishini bajarish imkonini beradi

Janubiy Koreyaning ta'lim tizimi o'zining yuqori akademik standartlari va STEM fanlariga e'tibor qaratishi bilan ajralib turadi. Janubiy Koreyalik talabalar PISA va TIMSS (Xalqaro matematika va fanlarni o'rganish tendensiyalari) kabi xalqaro baholashlarda doimiy ravishda yuqori ball olishadi. Ta'lim tizimi eslab qolish va imtihon asosida baholash uslubiga urg'u berishi bilan mashhur bo'lib, buni an'anaviy o'rganish uslubi deb hisoblash mumkin. Shuningdek, "xagvon" «hagwon» xususiy repetitorlik tizimi bilan ham mashhur bo'lib, ko'plab talabalar o'z ta'limini ya'nada yaxshilash uchun qatnashadilar.

Shanxay ta'lim tizimi afzalliklari tufayli talabalari doimiy ravishda PISA kabi xalqaro baholashlarda yuqori ball oladi. Asosan, o'qituvchilar malakasini oshirishga va ta'lim tizimi o'quv yutuqlariga katta e'tibor qaratilishi va imtihonlarga asoslangan qat'iy baholash uslubi bilan mashhur. Uning asosiy yutuqlari qatoriga xalqaro baholashda doimiy yuqori ko'rsatkichlar va innovatsion ta'lim va ta'lim amaliyotlarini rivojlantirishga hissa qo'shish kiradi. Shanxay ta'lim tizimi o'qituvchilar rahbarligidagi ta'lim va qat'iy o'quv dasturiga urg'u beradi. Biroq, so'nggi paytlarda Shanxay maktablarida ko'proq loyihaga asoslangan va o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvlarini kiritish tomon siljish kuzatilmoqda.

Xulosa va takliflar. Talabalarning ta'lim olishiga qo'shimcha shart-sharoitlarni yaratish, ilm-fan sohasida ularning o'rnini yanada oshirish bo'yicha ilg'or horijiy mamlakatlar tajribasini o'rgangan holda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif qilinadi:

1. Kam ta'minlangan yigit-qizlar uchun davlat xizmatlarini saqlab qolgan holda, xususiy xizmat ko'rsatuvchilarni rivojlantirish, xususiy sektorni ta'lim sohasida rivojlantirish, fan va innovatsiyalarni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish.

2. Yuqori malakali yigit-qizlarning salohiyatini shakllantirishda sanoat ehtiyojlariga mos ravishda o'quv metodologiyasi va dasturlarni ishlab chiqish.

3. Mamlakatda yigit-qizlarning malakasini oshirish va ilm-fanda ularning ulushini yanada oshirish maqsadida "**Vaucher**" ta'lim¹ tizimini joriy qilish.

4. Yigit-qizlarni kasbga o'qitish bo'yicha ommaviy ochiq onlayn kurslar ta'limidan (**Massive open online courses**) keng foydalanish bo'yicha tadqiqotlar olib borish, Khan Academy, Coursera, Udacity, EdX platformalaridan foydalanish va ushbu platformalarga yigit-qizlarni keng jalb qilish lozim. Chunki **ochiq universitetlar (Open University)** o'z-o'zini boshqarishga qaratilgan o'rganishga moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan yondashuvdan foydalanadi. U turli xil ta'lim uslublari va afzalliklarini qondirish uchun onlayn ma'ruzalar, interfaol o'quv qo'llanmalar va tengdoshlarga forumlar kabi turli xil o'quv resurslarini taklif qiladi.

5. Yigit-qizlar o'rtasida "**raqamli savodxonlik**" va yumshoq ko'nikmalar (**Soft Skills**)ni targ'ib qilish va kengaytirish bo'yicha tadqiqot olib borish, tezlashtirilgan ayol kadrlar tayyorlash tizimini yaratish.

6. 2030 yilgacha yigit-qizlarda quyidagi bilim va ko'nikmalarni (skills) shakllantirish lozim:

— tahliliy ko'nikmalar (**Analytical skills**);

¹ Xotin-qizlar o'zlarining tanlangan OTMlarida o'qishi uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan vaucherlar shaklida davlat tomonidan moliyalashtiriladigan ta'lim tizimi.

- ko‘p vazifali topshiriqli vazifalarni bajarish ko‘nikmasi (**Multitasking**);
- aloqa maxorati (**Communication skills**);
- dasturlash qobiliyatlari (**Programming Skills**);
- dasturiy ta‘minot muhandisligi va ma‘lumotlarni tahlil qilish bo‘yicha bilimlar (**Software Engineering and Data Science**);
- biznesni tahlil qilish bo‘yicha bilimlar (**Business intelligence**);
- ma‘lumotlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyati (**Ability to analyze data and draw insights**);
- ijtimoiy media bo‘yicha ilg‘or bilimlar (**Advanced social media knowledge**);
- mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish bo‘yicha bilimlar (**Customer Relationship Management knowledge**);

7. Talabalar uchun nufuzli mukofotlar ta‘sis etish, grant hamda xorijda stajirovka o‘tash dasturlari, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash loyihalarini yo‘lga qo‘yish.

8. Ilmiy tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishda ham ayollarga ko‘proq e‘tibor qaratish.

9. Ommaviy axborot vositalarida yigit-qizlarni faqatgina uy bekasi rovida emas, balki ilm-fan, texnika, yangi texnologiyalar sohasida ko‘rsatish.

10. Norasmiy ta‘lim va informal o‘qish natijalarini tan olish, tasdiqlash va sertifikatlash tizimini joriy etish.

11. Moliyalashtirish va rag‘batlantirishning ko‘p kanalli mexanizmlarini rivojlantirish.

12. Dekret ta‘tilini taqdim qilish qismida huquqiy asosni takomillashtirish va ishhaqi to‘lovlar bo‘yicha tenglikni ta‘minlash.

13. Tajriba tarqatish xizmatlarini yaratish (**extension service**) –talabalarning tadbirkorlar bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri ishlash tizimini yo‘lga qo‘yish.

14. Ilm-fanda yuksak natijalarga erishib kelayotgan olim ayollarni elga tanitish, ularni muvaffaqiyat etaloniga aylantirish hamda ishlarini keng targ‘ib qilish, O‘zbekistonda ilg‘or olim ayollar reytingini tuzish.

15. Qizlarni an‘anaviy “**erkaklar kasbi**” deb hisoblangan kasblar bo‘yicha o‘qishga kirishida maqsadli yordam berish kvotalar va rag‘batlantiruvchi stipendiyalar joriy etish.

16. Universitetlarda yigit-qizlarning farzandlari uchun bog‘chalar tashkil etish.

17. Yigit-qizlar o‘zlarini namoyon etib, jamiyatda munosib o‘rin egallashga imkon beradigan “**sotsial lift**”[8]larni yaratib berish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. (2022, March 15). Finland's education system. Study International. <https://www.studyinternational.com/news/finland-education-system/>
2. <https://docs.iza.org/dp8454.pdf>
3. https://studwood.ru/1061630/pedagogika/sovremennye_obrazovatelnye_praktiki_zaru_bezhnyh_stranah
4. Elise Richter Programme // Austrian Science Fund (FWF) // <https://www.fwf.ac.at/en/research-funding/fwfprogrammes/richter-programme-incl-richter-peek>.
5. Малышева М.М. Естественные и технические науки для женщин в XXI в. / М.М. Малышева // STEM: новые перспективы профессиональной занятости женщин / АНО

«Совет по вопросам управления и развития»; под ред. Е.А.Самостиной, сост. Е.В. Кочкина. – М., 2016.

6. Christiane nüsslein-volhard-foundation// Christiane Nüsslein Volhard Stiftung// <http://www.cnv-stiftung.de/en/goals.html>.

ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В КОНТЕКСТЕ ДИГИТАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПАМЯТИ: ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

Наумов Дмитрий Иванович – кандидат социологических наук, доцент,
ученый секретарь Белорусская государственная академия связи, Республика Беларусь

Аннотация

В статье рассматривается проблематика дигитализации социальной памяти, выявляется влияние данного феномена на институт воспитания и социализацию современной молодежи.

Ключевые слова: воспитание, студенческая молодёжь, дигитализация социальной памяти.

EDUCATION OF YOUTH STUDENTS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF SOCIAL MEMORY: A PHILOSOPHICAL ASPECT

Annotation

The article deals with the problems of digitalization of social memory, reveals the influence of this phenomenon on the educational institutions and socialization of modern youth.

Keywords: education, student youth, digitalization of social memor.

В педагогической литературе воспитание определяется как социальный институт, обеспечивающий в обществе реализацию целенаправленного процесса формирования личности на основе традиционных социальных норм, моральных регулятивов, культурных ценностей и историко-культурного наследия. В узком смысле воспитание рассматривается как профессиональная деятельность специалистов педагогического профиля по формированию у индивидов (в первую очередь, детей и молодёжи) аксиологического сознания, нравственной культуры, интеллектуальных и культурных потребностей, творческих способностей и моделей поведения. В широком смысле воспитание понимается как сознательное, целенаправленное, планируемое и контролируемое социализационное влияние (интеллектуальное, нравственное и эстетическое) на индивида или социальную группу.

В современном обществе воспитание представляет собой дифференцированный социальный институт (семейное, профессиональное, религиозное, коррекционное и т.д.), деятельность которого во многом обеспечивает развитие его человеческого потенциала, сохранение институциональной инфраструктуры и наращивание человеческого капитала. Как отмечает А.В. Мудрик, в историческом аспекте воспитание «как социальный институт возникло для организации относительно

социально-контролируемой социализации членов общества, для трансляции культуры и социальных норм, чем озабочены семья, религиозные организации и организации, созданные для реализации социального и коррекционного воспитания членов общества» [1, с. 9–10].

В основе воспитания как институционализированного процесса социализации лежит механизм передачи и освоения коллективного опыта, являющегося основанием продуктивного взаимодействия и предметно-содержательного общения представителей разных возрастных когорт и поколений в обществе. Для общества функциональное значение такого взаимодействия определяется тем, что оно обеспечивает воспроизводство и развитие культуры, сохраняет культурную преемственность поколений, делает возможным существование человечества как субъекта исторического процесса. Интериоризация коллективного опыта индивидом осуществляется в процессе его активной познавательной, предметной и коммуникативной деятельности, реализуемой в определенном коммеморативном контексте. В данном случае память о прошлом «необходима для социального взаимодействия, поскольку она, в качестве культурно-обработанного продукта, закладывается в представление о «должном» характере социального действия» [2, с.28].

Социальная память, представляющая собой комплекс разделяемых в рамках конкретного сообщества мифов, верований и представлений является одним из наиболее значимых нормативных регуляторов социальных процессов. На макроуровне она посредством аффективной и этически нагруженной отсылки к прошлому обеспечивает социальную интеграцию, коллективную идентификацию и институциональную легитимацию. Как отмечает А. Шпачиньски, «прошлые события (факты, лица, произведения культуры) воспринимаются обычно как собственность (наследство) тех или иных социальных групп, символизирующая ценности, важные для группы/сообщества. Бывает и так, что эти важные ценности оказываются стёртыми. А важным оказывается только то, что они – «наши»» [3, с. 54]. В содержательном аспекте социальная память характеризует конституирующее влияние социальных институтов и структур власти на общественные процессы. Она выражает коллективный опыт определенного сообщества, полученный им в ходе исторического развития, эксплицирует специфику группового осознания событий и процессов прошлого. Фактически социальная память обеспечивает политически организованной нации устойчивые культурно-исторические основания коллективной идентификации и государственного развития.

На микроуровне социальная память обеспечивает формирование системы ценностных ориентаций личности, определяющих характер социального поведения индивида, его осознанное целеполагание и целедостижение. Соответственно, А. Шпачиньски подчеркивает, что «опыт прошлого (память общества) важен, когда он является существенной составляющей экзистенционального выбора, а не только знания (информации) о тех или иных событиях» [3, с. 46]. Одновременно она репрезентирует успешный опыт социальной адаптации к кризисным процессам и явлениям, который позволяет индивиду сохранять свою субъектность в процессе жизнедеятельности. Неслучайно французский философ Поль Рикёр акцентировал внимание на морально-этическом значении памяти, выступающей в качестве конституирующего социального фактора и источника моральной регуляции социальной деятельности индивидов: «Мы

можем говорить о верной, справедливой памяти, потому что коллективная память – это память о моральной обязанности осуществлять справедливость или допускать ее воплощение. Совершая хорошие или плохие поступки, человек является не просто индивидом, испытывающим давление обстоятельств, но мыслящим субъектом, который, сталкиваясь с препятствием, создает собственную идентичность. Индивидуальная и коллективная память, способствующая формированию личной идентичности, порождает проблему справедливой памяти. А понятие справедливой памяти обретает смысл в результате сопоставления различных видов памяти» [4, с.9].

Однако современное общество является продуктом научно-технического прогресса, который кардинально изменил материальную основу жизнедеятельности, обусловил интенсивную дигитализацию современного общества и существенно повлиял на сферу культуры. В новых исторических условиях под мощным воздействием ИКТ, медиатизации сферы культуры и коммуникаций, постоянно меняющейся и усложняющейся социальной среды происходит трансформация социальной памяти. Этот аспект актуализирует тему социально-философского исследования, нацеленную на выявление зависимости между цифровой трансформацией социальной памяти и проблематизацией воспитательной работы в современном университете.

В качестве аргументов, раскрывающих противоречивое влияние дигитализации социальной памяти на воспитание современного студенчества в институциональном и нормативно-ценностном аспектах, можно привести следующие тезисы.

Во-первых, основу воспитания составляет процесс передачи коллективного опыта от поколения к поколению, полноту и эффективность которого определяет принадлежность индивидов из разных возрастных когорт к одной культуре. В традиционном обществе и даже в обществе Модерна в языковом, смысловом, нормативно-ценностном аспектах представители разных поколений формируют достаточно гомогенное социокультурное пространство, в котором становится возможным и необходимым воспитательное воздействие на личностное развитие. Однако в информационном обществе дигитализация сферы культуры и социальной памяти «обусловили возникновение особого межпоколенческого разрыва, связанного с различными привычными коммуникационными практиками, которые реализуются в несовпадающих медийных пространствах» [5, с.922]. В результате существенных различий в уровне и содержании информационно-компьютерной компетентности представителей старшего («аналогового») поколения и младшего («цифрового») поколения, выборе источников получения информации и технических инструментов коммуникации возникают определенные проблемы при межпоколенческой передаче социальной памяти, получении и интерпретации транслируемого коллективного опыта.

Во-вторых, ИКТ «позволяют создавать, обрабатывать, хранить и распространять информацию в исторически беспрецедентных масштабах» [6, с.88], что резко расширяет индивидуальные и групповые возможности в плане создания смысловых и ценностных интерпретаций прошлого. С одной стороны, это радикально расширяет временные и событийные границы прошлого, создавая в интернете противоречивую, многослойную и рекурсивную картину исторического процесса и культурогенеза. С другой стороны, любой индивид в интернете, который оперирует информацией в силу разных причин и обстоятельств, фактически может получить статус исторического

актера или стать источником формирования эксклюзивной исторической картины, основанной как на реальных фактах, так и на воображаемых событиях и персонажах. В результате этого пространство социальной «памяти» (в виде своеобразного оцифрованного или созданного в цифре архива) оказывается заполненным не просто разнообразными версиями исторического (коллективного) прошлого, но и собственно частным прошлым» [6, с.88].

Фактически содержанием дигитализированной социальной памяти становятся такие интерпретации событий, в которых невозможно установить границу между прошлым и настоящим, глобальным и локальным, реальным и воображаемым. Как представляется, это ведет к постепенному разрушению линейной модели истории, которую можно рассматривать в качестве центрального компонента института воспитания. Данная модель упорядочивает события прошлого в социальной памяти по степени их значимости для национального политогенеза, а также обеспечивает формирование пантеона исторических деятелей, деятельность которых определяется в качестве эталона выполнения политического, гражданского и профессионального долга. Взамен формируется такая модель исторического процесса, в которой конкурирующие версии реальных и воображаемых процессов и событий прошлого конструируют конфликтную картину, которая проблематизирует воспитание как социальный институт, обеспечивающий культурно-историческую преемственность в обществе.

В-третьих, интернет и ИКТ предоставляют технологические возможности для сохранения, аккумуляции и трансформации любого пользовательского контента, что обуславливает качественное изменение содержания и механизма конструирования социальной памяти и коллективной идентичности. Дигитализация способствует формированию «многонаправленной памяти и ее децентрализации, обусловленной децентрализацией культуры или её всевозрастающей полистилистичностью» [6, с. 89]. Эпифеноменом этого является многослойное коммеморативное пространство, в котором прошлое доступно для любых пользователей и коммеморативных практик, а индивидуальные воспоминания становятся основанием для формирования как виртуальных, так и реальных коллективных идентичностей. При этом цифровой формат индивидуальных воспоминаний или их симулякров позволяет любым актерам оперативно и манипулятивно ими оперировать в культурных, идеологических и политических целях. Однако в безграничном онлайн-архиве пользователю все сложнее ориентироваться, что неизбежно затрудняет процесс актуализации, оценки и осмысления воспоминаний. Для института воспитания это является серьезным вызовом, т.к. становится проблематичным конструирование конвенциональных национальных идентификационных оснований и исторических нарративов.

Таким образом, дигитализация социальной памяти обуславливает определенные дисфункциональные вызовы для института воспитания в современном университете, что предполагает продолжение исследований по данной проблематике.

Список литературы:

1. Мудрик А.В. Воспитание как составная часть процесса социализации // Вестник ПСТГУ. Серия ИВ: Педагогика. Психология. 2008. № 3 (10). С. 7-24.
2. Рождественская Е., Семенова В. Социальная память как объект социологического изучения // ИНТЕР. 2011. № 6. С. 27–48.

3. Шпочиньски А. Значимость прошлого и отношения в социальных сетях // Вестник Института социологии. 2019. Том 10. № 3. С. 44–58.

4. Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. - С.728.

5. Саймонс Г.Д., Мухин М.Ю., Олешко В.Ф., Сумская А.С. Цифровизация коммуникативно-культурной памяти и проблемы ее межпоколенческой трансляции: методика междисциплинарного исследования // Коммуникативные исследования. 2019. Т. 6. № 4.- С. 906–939.

6. Сыров В.Н. К вопросу об особенностях формирования распространения и трансляции памяти в сетевом пространстве // Вестник Томского государственного университета. 2021. № 462.- С. 87–95.

BOBORAHIM MASHRAB BORGAN VA ZIYORAT QILGAN QADAMJOLAR

Hoshimxonov Mo‘min – falsafa fanlari doktori (DSc), Jizzax DPU dotsenti, O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek mutafakkir shoiri, mutasavvif olim Boborahim Mashrabning ixlos va muhabbat bilan borgan shaharlar va ziyorat qilgan diniy ziyoratgoh qadamjolar haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘zlar: Boborahim Mashrab, darvesh, ziyorat, qadamjoy, shahar, Yevropa, Osiyo, Afrika, ixlos, e’tiqod.

СТУПЕНИ, ПО КОТОРЫМ ПРОШЕЛ И ПОСЕТИЛ МОЙ БОБОРАХИМ МАШРАБ

Аннотация

В данной статье с искренностью и любовью рассматриваются города и места религиозного паломничества, которые посетил узбекский поэт-мыслитель, мистик Боборахим Машраб.

Ключевые слова: Боборахим Машраб, дервиш, паломничество, паломничество, город, Европа, Азия, Африка, благочестие, вера.

STEPS ON WHICH MY BOBORAHIM MASHRAB PASSED AND VISITED

Annotation

In this article, with sincerity and love, the cities and places of religious pilgrimage visited by the Uzbek poet-thinker, mystic Boborahim Mashrab are considered.

Keywords: Boborahim Mashrab, dervish, pilgrimage, pilgrimage, city, Europe, Asia, Africa, piety, faith.

Mashrab tug‘ilib o‘sgan ona shahri Namangandan chiqib, juda ko‘plab shahar va qishloqlarga, Yaqin Sharq davlatlariga, Yevropa, Osiyo, Afrika qit‘alarigacha sayohatlarda bo‘ldi. She’riyatidan ko‘plab mamlakatlar xalqlarini bahramand etdi.

Qashqar, Yorkent, Xo‘tan, Iyla, Urumchi, Turfon, Oqsu, Qumul, Badaxshon, Balx, Qunduz, Mozori Sharif, Hirot, Xuroson, Buxoro, Toshkent, Chimkent, Samarqand, Nasaf,

Iroq-Bag‘dod, Bahrayn, Armaniston, Ozarbayjon, Eron, Turon, Suriya-Shom, Damashq, Rum-Ko‘nyo, Turkiya, Saud Arabistoni, Quddus, Makka, Madina, Jidda, Baytulloh, Karbalo, Misr, Qohira, Yaman, Adan, Dakan, Halab (Aleppo), Pokiston, Hindiston-Kashmir, Chin-Mochin, Xitoy, Afg‘oniston, Saripul, Isfaxon, Kirmon, Mashhad, Shirvon, Eron-Sheroz, Tabriz, Hirot, Kobul, Shibirg‘on, Andxuy, Qabodiyon, Xo‘jand, Quchar, Farg‘ona vodiysi, Xorazm, Turkiston, Xatirchi, Karmana, G‘ijduvon, Kogon, Kattaqo‘rg‘on, Nurota, Koson, Andijon, Ho‘qand, Kosonsoy, Dahbed, O‘sh, O‘zgand, Jalolobod, Chag‘aniyon, Vaxshuvor, Jo‘ybor, Xonobod, Tohar, Vazvolin, Hisor kabi shahar va viloyatlarga bordi, sayohatlarda aziz-avliyolar qadamjolarini ziyorat etdi.

Rahimbobo 1690 yili Namanganga qaytib keladi. Otolari mulla Vali vafot etgan, onalari Salimabibi va singillari Mohibadr hayot edilar. Onalari va singillari bilan ko‘rishadilar. Uzoq yillik judolik onalarining ko‘zlarini ojiz qilib qo‘ygan edi. Avliyoning sharofati bilan ular qayta nurlanadi. Uzoq yillik ayriliq azoblari tugamay, onaizor vafot etadilar. Volida vafotidan so‘ng Mashrab kasal singlisi Mohibadrni yaqin qarindoshlariga topshirib, 1691 yili uzoq yillik safarga otlanadi. Bu yillarda Markaziy Osiyoning deyarli hamma mavzellarida bo‘ladi. Mashrab “Qissa”lari hamda o‘zlari yozib qoldirgan she‘riyatga nazar qilinsa, Farg‘ona vodiysi, Xo‘jand, Toshkent, Samarqand, Qarshi, Kattaqo‘rg‘on, Xatirchi, Karmana, Nurota, G‘ijduvon, Buxoro, Xorazm, Turkiston kabi mavzelerde bo‘lganliklarini aniq aytish mumkin. Mashrab Afg‘onistonda, uning Balx va Hirot shaharlarida, Pokiston va Hindistonda, Eron, Eron Armanistonida, Iroqda, Turkiyada, Suriyada, Saudiya Arabistonda, Makkai mukarramada, Madinai muazzamada bo‘lganliklarini, haj qilib, so‘ng pirlari aytganlaridek, Muhammad alayhissalomning ravzayi poklarini ziyorat qilganliklarini aniq aytish mumkin [4, 457-b].

“Qalandar” shoirning so‘nggi safari Hind ummoni orqali Hindistonga kelishlari va bu yerdan Afg‘onistonga o‘tishlari hamda Balx va Qunduz hokimi Mahmudbiy bilan uchrashishlari, muloqotda Mahmudbiyning xalqiga o‘tkazgan jabru zulmlari, mamlakatni xarobaga aylantirganini aytishlari hamda, alaloqibat, buning natijasida hukmdorning buyrug‘i bilan 1711 yili Qunduzda dorga osib o‘ldirilishlari bilan yakunlanadi [4, 457-458-b].

Tadqiqotchi Erkin Musurmanov Rahimbobo Mashrab haqida yangi ma‘lumotlar monografiyasida “Rum va Arabiston safarining badiiy talqini” Ka‘bani ziyorat qilgan: Alg‘araz shaharga kirdilar va podshohga ma‘lum qildilar, necha muddatdan keyin iydi qurbon bo‘ldi. Hama xaloyiq har viloyatdin bir nechalari arofatdin va bir nechalari kuhi Minodin, har atrof va aknofdin ehrom bog‘lab shart va sharoitlarini bajo kelturub bordilar...[5,18-b].

Mavjud “Devonai Mashrab” nusxalarining barchasida shoirning haj qilganligi haqida biron ma‘lumot berilmaydi. Keltirilgan hikoyalarga asoslanib, she‘riy manzumalarga tayangan holda, Mashrab Arabistonda bo‘lgan va Makkada haj ziyoratini amalga oshirgan, degan qat‘iy fikrni ilgari suramiz:

Dakanda necha yillar istiqomat ayladim, turdim,
Tamomiy rasmi kofirlarni ko‘rdim, Isfahon kettim.
Madinani tavof aylab, yana ul Obi Zam-zamni,
Kelib sizlarg‘a uchrabman, duo olib amon kettim[3,163-b].

Alqissa hazrat shoh Mashrab bul muxammasni o‘qug‘ondin so‘ng boz shuri jununlari ziyoda bo‘lub, mastu beixtiyor bo‘lub, zor-zor, abri navbahor yig‘lab ravzai Fotima al-nabiyundin bir necha charx urib Xudoy taolog‘a zori va tazarru qilib bul muxammasni o‘qidilar. Shoh Mashrab so‘ng ravzai Fotima al-nabiyundin bir necha charx urub ziyorat

qilg'ondin so'ng ravzai sharifdin chiqib dashti Karbalo tarafiga qarab ravona bo'ldilar. Ammo shul bora turub ravzai shahidoni Karbologa yetushib shahidoni Karbaloni ziyorat qilib va hama shahidlarni ziyorat qilib, alardin madad tilab ravzai mutabarruk hazrati imom Xusayn raziAllohga qarab zor-zor chun abri navbahor yig'lab boz bul muxammasni o'qidilar[5,19-b].

Tarixiy manbalarga ko'ra, Ali ibn Abu Tolib 661 yilda Kufada va 669 yilda esa uning katta farzandi imom Hasan ibn Ali hokimiyatga da'vogar Muoviya ibn Abu Sufyon (vafoti hijriy 60 yil) tarafdorlari tomonidan shahid qilinadi. Ammo, tarkib topgan islomiy an'anaga ko'ra, xalifalik taxtiga imom Husayn chiqadi. Hokimiyat masalasida vaziyat g'oyatda og'ir bo'lib, imom Husayn tarafdorlari va unga muxolif kuchlar o'rtasida kurash boshlanadi. Shu sababli imom Husayn o'z tarafdorlarini yig'ish maqsadida Madinadan Kufa safariga chiqadi, Kufaga yetmasdan hozirgi Iroq hududidagi Karbalo cho'lida hijriy 61 yil muharram oyining 10-kunida (680 yil 10 oktabr) Shom (hozirgi Damashq) xalifasi xalifalik da'vosi bilan imom Husaynga qarshi chiqqan shaxs Yazid ibn Muoviya (vafoti 683 yil)ning buyrug'i bilan Shimr ibn Ziyod nomli xavorij tomonidan shahid qilinadi. Shuningdek, imom Husaynning rafiqasi Shahribonu, singlisi Zaynab va kasalligi tufayli jangda qatnasha olmagan o'g'li Zaynulobiddin asir olinadi. Bu tarixiy voqeelik davr o'tishi bilan xalq orasida juda ko'plab afsona va rivoyatlarga boy qissalarni yuzaga keltirgan[1,38-b]:

Nigoro, xanjari qoshing dilim sad poralar qildi,
To'kub qonim, yuzung ko'rmay, shahidi Karbalo bo'ldum.
Mashrab Xo'tan dashtida Ofoqning qo'y-echkilarini boqqan.
Kechib lazzoti dunyodin, ichib jomi muhabbatni,
Xudoyim deb sivo bo'lg'on shahidi Karbalong keldi.

Erkin Musurmanov monografiyasida Mashrabning Ozarbayjon, Turkiya va Arabiston safari haqida quyidagi fikrlarni keltirgan:

Mashrab Turkiya orqali Arabistonga boradi va haj amalini bajaradi. Makkani, Muhammad payg'ambar (s.a.v.) maqbaralarini, u yerdan dashti Karbologa o'tib, shahid imomlarni va boshqa muqaddas qadamjolarini ziyorat qiladi. Mashrab Qurbon hayitini Arabistonda o'tkazganligidan ham anglash mumkinki, shoir u yerda ancha vaqt qolib ketgan[5, 80-b]. Mashrab Jayhun-Amudaryo, Sirdaryo, Zarafshon daryolarini kechib o'tib, suvidan ichgan:

Ko'zumdin qon to'kub, chun abri nayson yig'lasam, arzir,
Firoqi motami ul mohi Kan'on yig'lasam, arzir.
Mashrab ko'p shahar, ularning aholisi haqida she'rlarida fikrlar bildirdi:
Turarga toqatib yo'qtur, yurarga holati yo'qdur,
Yurakda ishq o'ti cho'qtur, mani yo'qlar kishim bormi?
Bu miskin zor Mashrabning kishi holini bilmaydur,
Bu yerdin bosh olib ketsam, mani yo'qlar kishim bormu?[4,237-b]
Yana bir g'azalida Namangandan Xo'tanga ketish sababini shunday izoh etadi:
Tushub boshimg'a savdolar misoli piri Kan'ondek,
Zulayho ishq aro Yusufnamo bo'lg'on balang keldi[4,82-b].

Mashrab Eronu Turonni kezganligini, Qashqarga o'z xohish, istagi bilan kelganligini, u yerdan duo, yaxshiliklar olish uchun tashrif buyurganligini izhor etgan:

Qashqar mayli qilib, shohanshahim qilsa safar,
Mashrabingga qatra-qatra durfishon kelturmisham[4,349-b].

Shoh Mahmud Mirzo Fozil Churosning “Anis at-tolibin” kitobida Badahshon la’lisi haqida ma’lumot berilgan. Mashrab Balxda qatl qilingach, xitoyliklar qirq ming cherik (qo’shin) bilan Badaxshonga kelgan va bir kechada shahar omborlaridagi la’lini olib ketganlar.

Dedi: “Mashrab, sani hijron o’qi ming pora qilur”,

G’am yema, la’l necha poradur, arzon o’lmas![4,220-b]

Mashrab o’z o’limini Balh shahrida yuz berishini, shahidlik maqomiga erishishlikni oldindan bashorat qilgan:[4,95-97-b]

Shavqi muhabbatiingda kezib Balx shahrini,

Xatti shahidlik ko’rib oshkor o’quy.

Mashrabi sho’rida Mahmud ilkida

Pirim amrini bajo topsam kerak.

Payg’ambar Muhammad (s.a.v.) mavt (vafot)laridan yetmish ming yil o’tsa-da, turkiy xalqlardan mullo, shayxlar chiqadi va Hurosonda dinga ancha xizmat qiladi deya bashorat qiladi[4,180-b].

Sana o’tsaki ming yetmish yil mavti payambardin,

Bo’lurlar ul zamonda da’vi aylab shayxlar paydo.

Mashrab Qashqaru Yorkent ichida she’riyatda mo’tabarlikka erishganligini ta’kidlagan:

Qashg’aru Yorkent ichida Mashrabi mo’tabar o’zum

Mashrab Hindiston va Xitoy yonma-yon davlatlar ekanligini, hatto ko’rinishlari ham bir-biriga o’xshash ekanliklarini, hind qizlari chiroyli bo’lishligini ham aks ettirgan:

Oraz bila zulfungni jahon ahli demishlar – Bir-biriga yondosh,

Bul turfaki, hamsoya bo’lub Hindu Xitoe, ko’rgach ani ar bor[4,274-b].

Vasl gulzori aro bulbuli nolon Mashrab,

Shakkarin xanda ilan to’tiyi Hindiston qiz[4,73-b].

Mashrab ayniqsa, Chin-Xitoy, Rum – Turkiya, Bag’dodga ko’p borganligini, u joylarning ko’rkamligini, yana-yana borishligini, gado, faqir bo’lsa-da, o’sha joylarni ziyorat qilib yurishligini ta’kidlaydi:

Ishqbozorlar ichra bag’ru dog’iman,

Hindu Shomi Rumu Chin bormoq edim[4,368-b].

Davron eli bul tarzi nigohingga tasadduq,

Hay-hay, na jafu qilsa sanam – jonimga rahmat![4,405-b]

Mashrab Misr – misrliklar haqida to’lqinlanib yozgan:

Misrga lashkar to’kubsan, shohi Hindustonmusan?

Shohi Misr erdim, bukun bo’ldim azizimdin judo[4,395-b].

Mashrab g’azallarida Makkaga borishini, u joyni ziyorat etishni orzu etgan, Ka’baya maqsudni manzil qilishni xohlagan:

Qaysi kun bo’lg’oyki, man Makkada ma’no aylasam,

Ka’baya maqsudga borib, manzili joy aylasam.

Haq ta’olo sun’idin Arshu a’lo ustida,

Man jamoli Xazratim rasmi tamosho aylasam[4,11-180-b].

Mashrab Chin deganda Xitoyni nazarda tutgan:

Turfi zulfing ham egildi, chin-chin ustiga chin,

Chinlilar keldi bu chin savdosiga Chin mulkidin[4,373-b].

Go’zal mahliqoni Mashrab Shomu Iroqdan izlab yurgan:

Izlab yururman Shomu Iroqi,
Topmadim aslo yorning so‘roqi,
Kuydurdi, do‘stlar, oning firoqi,
Ko‘rdum yuzungni, alhamdulillah[4,283-b].
Mashrabga tegdi ohi nadomat,
To ro‘zi Mahshar aytur davomat:
Har yerda bo‘lsang, bo‘lg‘il salomat,
Ko‘rdum yuzingni, alhamdulillah![4,284-b]
Mashrab Buxoroga kelgan:
Buxorodur dedilar, Hashrda jannatni me‘roji,
Ki, xavzi Havzi Kavsar yanglig‘ purne‘mat Buxorodur![4,417-b]
Mashrab g‘azallarida Iroqdagi Karbalo sahrosi, Imom Husayn shaxid qilingan joyni tez-tez tilga olgan:

Ne mashaqqatlarni ko‘rdi nuru chashmi Mustafo,
Bo‘ldi ul shahzodalar motamda dashti Karbalo,
Payambar aydilar: “Xalqni ozod qil jahannamdin!”
Payambar aydilar: “Ummatni a‘moli nechuk bo‘lg‘ay?”[4,329-b]

Aqso masjidi (arab.-uzoqdagi masjid)-Quddus (Ierusalim) shahridagi yahudiylik an‘anasida muqaddas hisoblangan qadimgi ibodatxona (Sulaymon ibodatxonasi) Qur‘onda shu nom bilan tilga olingan. Islomdan ilgari arablar, undan keyin musulmonlar jamoasining a‘zolari Aqso masjidi tomonga qarab ibodat qilganlar. 624 yilda Makkadagi Ka‘ba qibla deb e‘lon qilingandan keyin u tomonga qarab ibodat qilish to‘xtatilgan. Keyinchalik XVII asr oxiri XVIII asr boshida xalifa Abdumalik tomonidan bu yer Haram ash-Sharif deb atalgan va islom ibodatxonalari majmui barpo etilgan. Hadislarda keltirilishicha Aqso masjidi islomdagi uchta muqaddas masjid (Makka va Madinadagi masjidlar qatorida)dan biri[2, 37-b].

Maqomi sidradin o‘ttum, u manzilgog‘a yetushtum,
Ibodot qilmak uchun masjidi Aqsog‘a yetushtum,
O‘shal “Qolu Balo”da va‘dayi diydor uchun keldim,
Jahong‘a kelmas erdim, Ahmadi Muxtor uchun keldim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Азимова Лола. Карбало воқеасига бағишланган халқ китоблари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2010, 3-сон.
2. Ислom энциклопедияси. –Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004.
3. Машраб. Девон. Жалолиддин Юсупов сўзбошиси. –Т.: Янги аср авлоди, 2006.
4. Машраб. Куллиёт. Мирзо Кенжабек сўзбошиси. -Т.: “Мухаррир нашриёти”, 2017.
5. Мусурманов Эркин. Раҳимбобо Машраб ҳақида янги маълумотлар. – Самарқанд, СамДУ нашриёти, 2015.

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON EDUCATION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

Ryabychina Olga Petrovna – candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Postgraduate Education, Belarusian State Academy of Communications, Belarus

Zhuravlev Vladimir Anatolyevich – Candidate of agricultural Sciences. Senior Researcher, Belarusian State Academy of Communications, Belarus

Annotation

The paper examines the influence of educational technologies on the organization of the educational process at Higher education institutions.

Keywords: digital transformation of the educational process, higher education system, educational technologies.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается влияние образовательных технологий на организацию учебного процесса в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: цифровая трансформация образовательного процесса, система высшего образования, образовательные технологии.

The global penetration of digital technologies into all spheres of human activity and society has not left aside education. In the context of digital transformation, the guidelines for the development of higher education are changing. The digital transformation of higher education involves the restructuring of all areas of activity based on information and communication technologies. Changes should occur in the technologies and training programs, methods and means, forms of educational activity, planned educational results, evaluation results [1, p.61].

For the system of higher professional education, digitalization acts as a factor in the complete transformation of educational activities. Information and communication technologies are being introduced into modern educational practice everywhere, which significantly affect the form of organization of the educational process in higher education, methods and parameters of training, pedagogical activity of the teaching staff, the formation and development of the global educational space. If at first the manifestations of digitalization could be considered from the point of view of quantitative parameters (mass computerization of educational institutions, digitization of managerial and educational processes, an increase in the number of digital platforms of educational profile, etc.), now it is characterized in a qualitative aspect (introduction of artificial intelligence, blockchain technology, work with big data, etc.). Digitalization it has radically changed the educational landscape on a global scale.

Digital transformation of education is a qualitative update of the content of education in a dynamically developing digital environment, methods and organizational forms of educational activity, planned educational results of an individual, as well as significant changes in the criteria and procedure for evaluating the results achieved by students. That is

why, in modern conditions, the formation of specialized competencies and infocommunication literacy among students, which are the key to the development of human capital within the framework of the paradigm of continuing education, comes to the fore in the system of professional training of a specialist [2, p. 217].

For Belarus, managing digital transformation in all spheres of society is a priority task, the solution of which determines the long-term vector of national development. The main framework of this process is determined by the National Strategy for Sustainable Socio-Economic Development of the Republic of Belarus for the period up to 2030 (NSUR-2030). In the strategic aspect, NSUR-2030 is a long-term strategy that defines the goals, stages and directions of the country's managed transition to a post-industrial society and innovative development of the national economy while guaranteeing a high standard of living and quality of life of the country's citizens. This document defines the main directions and mechanisms for the stable development of three interrelated and complementary components in the face of internal and external threats and challenges: man as the initiator of new ideas, a competitive national economy and environmental quality. The practical implementation of the NSUR-2030 involves an examination aimed at identifying and evaluating the external capabilities and internal competitive advantages of the country (in the social, economic and natural resource spheres). The next step is to develop management decisions aimed at achieving a high level and quality of life of citizens, increasing the competitiveness and efficiency of the national economy, preserving and rational use of natural resources, ensuring environmental and man-made security.

In terms of ensuring the positive impact of digital transformation on the development of the national system of higher professional education in Belarus, relevant state programs have been adopted: the State Program "Education and Youth Policy" for 2021-2025, approved by Resolution No. 57 of the Council of Ministers of the Republic of Belarus of January 29, 2021; the State Program "Digital Development of Belarus" for 2021-2025, approved by Resolution Council of Ministers of the Republic of Belarus No. 66 dated February 2, 2021. Their implementation should ensure an increase in the availability of higher professional education based on the widespread use of modern information technologies both to improve the quality of the educational process and to train employees in relevant areas of digital economy development.

There are many new technologies and teaching methods that can help make the system of higher professional education more efficient and modern. Some of them are:

- online courses and webinars – this will allow students to study materials independently and study at a convenient time for them.
- multimedia materials – such as video, audio, graphics, interactive textbooks, help visually and clearly convey information to students.
- virtual reality – it allows you to create an interactive and realistic learning experience in various fields, such as surgery, graphic design, engineering and others.
- artificial intelligence – this allows students to provide personalized learning materials based on their individual needs and capabilities.
- interactive learning platforms – such as Moodle, Blackboard, Edmodo, which improve communication and information exchange between students and teachers.

Thus, the digital transformation of the higher professional education system will make the educational process more accessible, effective and interesting for students and consists in

effectively and flexibly applying the latest information technologies both to improve the quality of the educational process and the effectiveness of professional training of specialists, and to form a modern digital educational environment.

List of literature:

1. Larionov V. G., Sheremetyeva E. N., Gorshkova L. A. Digital transformation of higher education: technologies and digital competencies // Bulletin of the Astrakhan State Technical University. Series: Economics. 2021. No. 2. pp. 61-69. DOI: 10.24143/2073-5537-2021-2-61-69.

2. Zhuravlev V.A., Ryabyshina O.P. Digital transformation as a factor of separation of a professional image / Intermediate materials based on a methodological conference/ Fields D.I.I. Professor Sharifzoda M.M. - Khujand: "Secretary", 2021. - S 216-219.

**DIGITAL TECHNOLOGIES AS A FACTOR OF HIGHER EDUCATION
MODERNIZATION**

Mikhnevich Svetlana Yu – PhD, Head of the Department of ICT

Belarusian State Academy of Communications, Belarus

*Senkevich Alena Yurievna – Undergraduate Belarusian State Academy of Communications,
Belarus*

*Skavarodka Mikita Vasilievich – Student Belarusian State Academy of Communications,
Belarus*

Annotation

The prerequisites for the modernization of higher education, associated with the transformation of technologies and, consequently, with changes in the labor market, as well as with the digitalization of the environment for educating the younger generation, are considered. The influence of digital technologies on learning processes is shown. Proposed, substantiated and tested the necessary methodological changes in higher education.

Keywords: digital technologies, higher education, interdisciplinary and general methodological disciplines, practice orientation, active teaching methods.

**ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР МОДЕРНИЗАЦИИ ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

Рассмотрены предпосылки модернизации высшего образования, связанные с трансформацией технологий и, следовательно, с изменениями на рынке труда, а также с цифровизацией среды воспитания подрастающего поколения. Показано влияние цифровых технологий на процессы обучения. Предложены, обоснованы и апробированы необходимые методические изменения в высшей школе.

Ключевые слова: цифровые технологии, высшее образование, междисциплинарные и общеметодические дисциплины, практикоориентированность, активные методы обучения.

The development and widespread dissemination of digital technologies have a significant impact on society and the economy, leading not only to the transformation of existing areas of human activity, but also to the emergence of new types of professional activity. The key components of the globalization processes taking place all over the world are the widespread introduction of infocommunication technologies, the formation of a digital economy and the development of the information society.

The digital economy has significantly changed the trends that have determined economic development for a long time. For example, such classical factors of production as capital and labor have changed their content and significance as sources of socio-economic development. Significant changes are taking place in the component of capital - the means of labor, which technically have become much more complex. Now they are equipped with automated control units based on digital technologies, which allows them to function autonomously in labor and production processes.

A more significant change in the development trend affected the second factor of production - the labor force. Until now, the requirements for the qualification of the workforce have been constantly increasing. At first, qualifications grew due to the accumulation of professional experience, later - due to education and knowledge. Currently, the requirements for the experience, competencies and knowledge of specialists working with automated systems have changed significantly.

Automated control units include a plurality of sensors and processors integrated by software. The technical devices themselves have become more complex, but their management has become simpler. Often, the work of workers managing automated systems is reduced to choosing the programs that are needed now, the codes of which, in most cases, are developed by other workers. Accordingly, the qualification requirements for specialists managing automated systems are reduced. For example, flying an aircraft requires a higher level of professional skill than remotely controlling a drone. As a result, instead of the growth of qualifications, there are tendencies towards the primitivization of human labor activity. At the same time, the requirements for the level of knowledge of developers of digital devices are constantly increasing.

Thus, if earlier the labor force developed in the direction of increasing knowledge and experience, today we are seeing two opposite trends. On the one hand, one part of the workers forms an innovation- oriented part of the workforce, acquires ever higher qualifications and ensures the development of new digital devices. The other part of the workers only uses these digital devices in their professional activities, without understanding in detail the algorithms and software solutions that ensure their work. However, this type of labor activity requires both a lower level of qualifications and knowledge, and a smaller amount of labor skills and abilities. Often, for the high-quality performance of labor functions, the level of secondary specialized education and a set of basic skills are enough for employees [1]. It should be noted that this situation in terms of demand in the labor market creates significant risks for this category of workers. On the other hand, the increasing automation of technological processes and production, which characterizes the main trend in the development of the modern economy, leads to a decrease in the number of service personnel. At the same time, the volume of requirements for the professional competencies of these workers increases. Consequently, the share of workers with specialized secondary education in the labor market decreases and at the same time increases with higher education.

Along with the change in the labor market, the content of higher technical education is being transformed, providing training for employees, taking into account the trends in its development and the demands of employers. Higher technical education is becoming universal, and not aimed at studying the currently existing technical base. Therefore, the number of interdisciplinary subjects (for example, optoelectronics, smart city technologies, business process informatization, etc.), as well as general methodological disciplines (for example, systems analysis, operations research, data analysis, etc.) is increasing. As an educational trend, a STEM direction is being formed, uniting such disciplines as Science - science, Technology - technology, Engineering - engineering, Mathematics - mathematics. Thus, in a technical university, the scope of taught disciplines is significantly expanding, and the disciplines themselves are becoming more technical and information-rich.

The use of artificial intelligence is becoming popular not only in technological and in industrial, but also in educational processes. In educational practice, there are already cases of students preparing term papers and theses using artificial intelligence. Teachers can also use AI technology to automatically monitor and evaluate students' knowledge. Nevertheless, AI technology can help in systematizing and structuring large amounts of information, but it cannot completely replace a teacher as a person who forms a differentiated picture of the world and professional culture among future specialists.

A certain problem for higher education is that the modern student is a product of cybersocialization, generated by the logic of the development of the information society. Cybersocialization is a process of qualitative changes in the structure of self-consciousness and the need-motivational sphere of an individual, which is the result of the use of modern infocommunication technologies in the context of assimilation and reproduction of culture within the framework of individual life activity [2]. Since representatives of the younger generation uncritically use more and more information from the global Internet, the result of cybersocialization is a "mosaic culture". It characterizes the chaotic influence of the information space and the socio-cultural environment on the formation of an individual picture of the world and cognitive processes. Cognitive activity among modern youth often acts as a process of reflecting a variety of properties of objects, without taking into account the connections between them, characterized by fragmentation of the information flow, illogicality, complete heterogeneity of incoming information, lack of a holistic picture of the perception of the surrounding world [3, p.15]. This leads to the fact that student youth are not able to effectively systematize and analyze information, build causal relationships.

In this regard, the role of the teacher in the educational process is changing significantly. The teacher not only provides students with information, but teaches them to systematize, analyze and classify it in a certain socio-cultural context. This justifies the increase in the share of interdisciplinary and general methodological disciplines in the structure of curricula. In addition, the representatives of the "mosaic culture" change the perception and assimilation of new knowledge, the skill of thought experiments is lost, the visualization of processes and their practical development are becoming increasingly important. Therefore, the practical component of the educational process should only be strengthened, including with the active use of modern technical teaching aids. One of the main activities of teachers is the formulation of practical problems and the development of the necessary skills and abilities in the process of solving them. In addition, young people are losing the skill of interpersonal communications and public speaking, all communication is

reduced to social networks and, in terms of content, becomes superficial. Therefore, it becomes relevant to use active teaching methods (speech presentations, self-presentation, open discussion, etc.) and receive feedback from students in the classroom.

Thus, digital technologies act as a serious factor in the modernization of higher education; determine the trends of its institutional development. These trends are taken into account when designing educational standards, drawing up curricula and developing curricula. Therefore, at the Department of Infocommunication Technologies of the educational institution "Belarusian State Academy of Communications", teachers use these technologies, and take into account the feedback from enterprises on the level of training of graduates. These methods, combined with a promising specialty, not only provide training for specialists in demand on the labor market, but also help to increase the competitiveness of the national economy on a global scale.

List of literature:

1. Belousov Yu.V. Digital economy: concept and development trends. Bulletin of the Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences. 2021. No. 1. S. 26–43.
2. Pleshakov V.A. Human cybersocialization: from Homo Sapiens to Homo Cyberus'a: Monograph. Moscow: Moscow State Pedagogical University, Prometheus, 2012. 212 p.
3. Natalevich O.G. Clip thinking as a phenomenon of modern education. Vestnik MGRO. 2020. No. 2(42). pp. 14 - 19.

ILK O'RTA ASRLARDA ISLOM FALSAFASINI O'RGANISHNING YANGI METODOLOGIYASI

*Farxod Mamatqulov – Jizzax DPU dotsenti, falsafa fanlari nomzodi, O'zbekiston
Akbar Abdurahmonov - Jizzax DPU o'qutuvchisi, O'zbekiston*

Annotatsiya

Ushbu maqolada islom falsafasida bilish nazariyasi asosi hisoblangan sharq va g'arb olimlarining metodologik yondashuvlari hamda islom falsafasini o'rganish metodologiyalari qiyosiy tadqiq etilgan.

Tayanch so'zlar: islom falsafasi, islom sivilizatsiyasi, individualizm bilish mutlaq borlik e'tikod, ma'rifat, haqiqat, vahiy, ilohiy donishmandlik.

НОВАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИЗУЧЕНИЯ ИСЛАМСКОЙ ФИЛОСОФИИ В РАННЕЕ СРЕДНЕВЕКОВЕ

Аннотация

В сравниваются методологические подходы восточных и западных ученых, лежащие в основе теории познания в исламской философии, а также методологии изучения исламской философии.

Ключевые слова: исламская философия, исламская цивилизация, индивидуализм, знание, абсолютное существование, вера, просвещение, истина, откровение, божественная мудрость.

NEW METHODOLOGY OF STUDYING ISLAMIC PHILOSOPHY IN THE EARLY MIDDLE AGES

Annotation

In this article stated the methodological approaches of Eastern and Western scholars, in which are the basis of the theory of knowledge in Islamic philosophy, as well as the methodology of studying Islamic philosophy.

Key words: Islamic philosophy, Islamic civilization, individualism, knowledge, absolute being, faith, enlightenment, truth, revelation, divine wisdom.

Bugungi kunda islom falsafasini tadqiq etishda nazariy asos bilan bir qatorda metodologik yondashuvlar ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. G'arb va Sharq olimlari islom falsafasi vakillarining tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-falsafiy qarashlaridagi anik yutuqlar, nazariy-uslubiy jihatlarining zamonaviyligini ta'kidlaydi. Bu ularning jaxon ilm-faniga ko'shgan hissalarini yana xam chukurroq ko'rsatishga, yangi tarixiy-falsafiy uslubiyatni ishlab chikishga, umuminsoniy va milliy kadriyatlar uyg'unligini kengroq ko'rsatishga yordam beradi.

Shuning uchun zamonaviy islomning ijtimoiy-falsafiy asoslarini o'rganish bo'yicha qarashlar asosan uch yo'nalishda ifodalangani aniqlanadi:

- a) Sharq faylasuflarining bilvosita va bevosita falsafiy qarashlarini tahlil qilish;
- b) Sharq va G'arb olimlarining tabiiy-ilmiy muammolarini xal qilish jarayonida konseptual yondashuvlari hamda ular bilan bog'liq bo'lgan falsafiy masalalarni hal qilish;
- v) G'arb faylasuflarining ta'limotini va uning falsafiy asoslarining muhim jixatlarini tadqiq etish.

Islom falsafasini tadqiq etishda Sharq olimlari tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Ular zamonaviy islom falsafasi asoslari va metodologiyasini ishlab chiqishda asl manbalarga tayangan holda ilmiy tadqiqotlar olib bordi va ma'lum yutuqlarga erishdi.

G'arb islomshunos olimlari islom falsafasining ilmiylik tamoyillarini o'zlashtirib olgan bo'lsa-da, uning diniy g'oyalariga ob'ektiv baho bermadi. Shuning uchun G'arb kishisiga xos individualizmni uning tobora kelajagidan cho'chish holatlari mavjudligi bilan ham belgilash mumkin.

T.J.Uinter "XXI asrda islom" nomli asarida zamonaviy islomning falsafiy asoslarini o'rganishda Sharq va G'arb tajribasini birgalikda olib borish zarurligi haqida yozadi. Shuningdek, birinchi navbatda yigit-qizlarga an'anaviy shar'iy ilmlar bilan bir qatorda bugungi dunyo madaniy va intellektual tilini o'rgatadigan muassasalar tashkil etish kerakligini ta'kidlab o'tadi [1, 368-b].

T.J.Uinter o'z ilmiy tadqiqotlarida tarixiylik metodidan foydalangan xolda islom falsafasining tarixiy-falsafiy asoslarini chuqur taxlil kiladi. Bugungi kunda G'arb madaniyati inqiroziga yechim topishda Shark falsafasining o'rni yuqori ekanligini ta'kidlaydi. Zero, postmodernik dunyoda G'arb yevrotsentrizmi Osiyo osiësentrizmi g'oyalariga asoslanadi. T.J.Uinter fikricha, bugungi jamiyat muammolarini tahlil qilish va yechim topishda islom falsafasini yangicha baholash va keng mikiyosida ilmiy tadqiqotlar olib borish muhimligini e'tirof etadi.

"Islomda Xudo sari yo'l faqat bilish orkali bo'ladi, shuning uchun har bir insonning pirovard maksadi, Xudoga yakinlashishning mumkin bo'lgan boskichi - Mutlaq haqiqat yoki Oliy bilimga erishish bo'lishi kerak", deb ta'kidlaydi hozirgi zamon islom faylasufi Sayid

Xusayn Nasr [2]. “Mutlaq haqiqatni bilish va samoviy xohishga muvofik hayot kechirish - insonning bu dunyodagi oxirgi maqsadi va burchidir”. Mutlaq haqiqat deganda, insonning “Xudo bilan o‘zini o‘zi bilishi” yoki “Ilohiy donishmandlik”, ya’ni “har bir diniy vaxiy markazida yotadigan muqaddas bilim” tushuniladi [3,160-b].

So‘fiylik izidan borib, S.Nasr etikod va bilimning transendent birligi g‘oyasiga tayanadi, ularning tafovutlarini esa kuyidagicha sharhlaydi. Yerdagi, ya’ni empirik dunyodagi e’tikod tashqi akidaviy shaklda mavjud, unga vokelik to‘grisidagi bilim zid kelishi mumkin. Akl va e’tikodga doir bilimlarning manbai bo‘lib intellekt xizmat kiladi. Shu bois har qanday bilim “mukaddas tusga ega”. Bundan atrof - dunyoni aql bilan bilish e’tikoddan chetga olib chiquvchi emas, balki unga olib boruvchi yo‘l sifatida qaralishi kerakligi kelib chiqadi. Unga ko‘ra, Oliy haqiqatga erishish barcha nisbiy borliklar intiladigan maqsadga o‘xshab, intellekt mavjud bo‘lgan bilim xam har qanday bilishning pirovard maksadidir. “Intellekt” substansiyaning mohiyati haqidagi bilim substatsiyasidir, yoki boshkacha aytganda, “Manba va sarchashma to‘grisidagi bilim xar kanday bilimning manbai va sarchashmasidir” [4, 229-b].

S.X.Nasr diniy e’tikodni insonning eng muhim va negiz bo‘luvchi xislati sifatida ajratadi. U akl kobiliyatini e’tikoddan hosila va shundan kelib chiqqan xolda u butunlay unga bog‘lik, deb e’lon qiladi. “Intellekt xar doim aqlning asosiy qoidasi bo‘lib qoladi: aqlning faoliyati, agar u sog‘lom va normal bo‘lsa, zarur tarzda intellektga yo‘naltirishi kerak”. Faylasufning ta’kidlashicha, intellektual intuitsiya bilishning eng yuqori shakli hisoblanadi.

Islom sivilizatsiyasi, deb qayta-qayta takrorlaydi. - Nasr, - inson unga xos bo‘lgan qiziquvchanlik tufayli emas, balki amaliy maksadda - insonning asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun voqelikni bilishga intilgan. Bu yerda so‘z dunyoviy tabiati bilan shartlangan utilitar – amaliy extiyojlar holida xam, uning ilohiylik bilan belgilangan mutlaq haqiqatga erishish ehtiyoji to‘grisidagi borganli bois, o‘rta asrlar musulmon jamoasi tabiat to‘grisidagi bilimning ikki turiga yul ochadi. Uning fenomenlaridan biri kishilarga kundalik faoliyatida foyda keltiradigan, “oddiy bir mavjudot sifatida insonning jismoniy va ijtimoiy extiyojlarini qondiradigan” xususiyatlari bo‘lsa, ikkinchisi uning eng oliy ma’naviy ehtiyojlarini qondirish uchun kerak bo‘lgan bilimlar tizimi edi. O‘zini bilgan inson Xudoni bilishga keladi, zero “o‘zini bilgan inson o‘z Parvardigorini xam biladi” [5, 229-b].

S.Nasr qarashlarini tahlil qilgan holatda shuni aytish mumkinki, inson akli o‘kish, xulosa chikarish, tajriba va shu kabilar orqali shakllantirilgan hamda xosil qilinmagan, bevosita intiutsiyaga monand bo‘lgan aql sifatida qaraladi.

XX asrning mashxur islom faylasufi Ali Tantoviy ham “Islom hakida umumiy tasavvur” asarida islom gnoseologiyasiga oid mulohazalarini bayon qiladi. Ushbu asar kalom ilmiga oid boshka manbalar kabi bilim, gumon singari tushunchalarning mazmun-mohiyatini ochib berishdan boshlanadi. Unga ko‘ra, fanning maqsadi haqiqatga erishish hisoblanadi, akl uning vositasi, eksperimenta induksiya esa uning uslubidir. Bilim va bilish tushunchalari bizning mulohazalarimizda ishonchni bildiradi va unga qarshi esa shubha va gumon tushunchalari ishlatiladi [6]. Faylasuf o‘z tadqiqotlari orkali islom falsafasi gnoseologiyasini imkon qadar kengrok tahlil qilishga va shu orqali islom falsafasi gnoseologiyasining kategorial tuzilmalarini aniklashga e’tibor qaratadi.

Uning tadqiqotlaridan shuni xulosa qilib aytish mumkinki, islom falsafasi gnoseologiyasida bilish diniy bilim bilan bir katorda keng tajribaga asoslangan dunyoviy bilim orkali amalga oshadi, degan g‘oyani ko‘rish mumkin.

Kohira universiteti faylasuflaridan Muxammad Abdullox Sharqoviy islom falsafasi va undagi bilish jarayonlarini tadqiq etar ekan, asosiy e'tibor tankid metodiga qaratadi va bu orkali islom falsafasini o'rganishning yanada dolzarb masalalarini ko'taradi. "Xozirgi zamonda islom aqlini haqiqatda noaniklik va chalkashlik xolatlari o'rab olgan. U tang ahvolni boshidan kechirayotganga o'xshaydi. Bizning fikrimizcha, buning sabablaridan biri tankidiy qarashning yo'kligi", deb o'z fikrini bayon qiladi [7,25-b].

Unga ko'ra, gumon yoki falsafiy tanqid, akliy tafakkurning eng muxim unsurlaridan biri hisoblanadi. Ushbu unsurlar insonni haqiqatga yetkazadigan dalillarni izlab topishga undaydi. "Zero, tanqid haqiqatga olib boruvchi yuldir. Kim shubxalansa, nazar solmasa, ko'rmaydi, kim ko'rmasa, ko'rlik va adashishda qolaveradi", deb G'azzoliyning qoidasini misol tariqasida keltiradi. Shuningdek, qachonki kalom ulamolaridan banda uchun birinchi vojib bo'lgan narsa nima deb so'ralganda, Abu Hoshim: "Bu shakdir, ya'ni shubhadir deb javob bergan", deydi. Boshqa mutakallimlar xam "Bilishning asosiy sharti shubha bilan bog'liqdir", degan fikrlarni aytgan.

Sharqoviy kalom ilmidagi bilish masalalarini o'rganishda shubha bilan birga aqliy hujjatga xam aloxida usul sifatida yondashadi. "Islom insonlardan din aqidalariga iymon keltirishni talab qilganda, ularni majburlash orqali undamaydi. Zero, imon tabiati majburlashni inkor etadi, ishonch aslo majburlash yo'li bilan emas, balki aqliy hujjatlar keltirish orqali amalga oshiriladi", deydi u o'zining qarashlarida.

Shu universitetning faylasuf olimi Axmad Arafot Qoziy o'zining ma'ruzasida Kurondagi falsafiy masalalarni, xususan ratsionalizmni tahlil qiladi. Uningcha, vahiyniing mazmuni, ya'ni Quronda kelgan umumiy qoidalar quyidagilardan iboratdir:

- a) Insoniyatning Yer yuzida xalifalikka tanlanishi;
- b) Kishilarning aqlini ishlatishga chakirilishi;
- c) Insoniy tabiat yoki fitrat.

Keyingi davrda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, islom ilohiyotshunosligidagi ratsionallashuv islom falsafasi, xususan uning gnoseologik va epistemologik masalalariga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Oqibatda esa hozirga kelib islom falsafasidagi nafakat irratsional, balki ratsional tamoyillar ham keng miqyosda shakllanishi uchun muhim asoslar ishlab chiqilmoqda. Bu o'rinda aytish lozimki, hozirgi kun fani va falsafasining asosiy talabi ham shunga monand bo'lib, fanning ko'pgina tarixiy tadqiqot usullari va vositalarini o'zgartirish, metodologik ta'minotni qaytadan ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltirmokda. Bizning fikrimizcha, mazkur masalada ham ma'lum bir ilmiy me'yor va chegaralarga amal qilish kerak bo'ladi.

Qur'oni Karim aqlni Allox tomonidan insoniyatga ato etgan bir malaka, deb bilinganidan bu malakani ishlatmay ko'ygani uchun inson xisob-kitob qilinishi bayon etiladi. Shunday ekan, inson aql va tafakkurni ishga solib, borlik va mahluqotning tabiatini chukur o'rganishga buyurilgandir.

"Naqlga, ya'ni muqaddas kitoblarga iymon keltirish boskichida naqlning asosiy xujjat ekani rasulning rostgo'yiligiga bog'liq bo'ladi. Rasulning rostgo'yiligi esa payg'ambarni yuborgan Allohning mavjudligiga asoslanadi. Allohning borligiga iymon keltirishning yo'li esa aqlidir", deb o'zlarining fikrini mantikiy dalillaydi. Bundan iymon, din va islomning hammasi to'laligicha aqlga asoslanadi, degan xulosa kelib chikadi. Shuningdek, islomda vaxiy va borlikning mu'jizalari - alomatlar orasida ziddiyat yo'qligi manbalarda bildirib o'tilgan. Quroni Karim ushbu ma'rifatni ikki manbaga ko'ra amalga oshirgan:

1. Ko‘rinib turgan borlikdagi Allohning oyatlari - mo‘jiza alomatlari.
2. Qur’onda kelgan Allohning oyatlari.

Shundan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, aql, naql, his etiladigan tajriba va qalbiy vijdon - islom falsafasida bilishning, yani ma’rifat va xidoyatning to‘rt uslubidir. Bu uslublar ma’rifat, haqiqat, vahiy va borlik to‘g‘risidagi barcha ilmlarni hosil qilish bilan mukammal bo‘ladi. Islomning birinchi asosi aqlning iymonga poydevor yoki vasila - sabab qilinishidir. Ikkinchi asosi esa ikki narsaning biri ikkinchisiga qarama-qarshi kelganda aqlning ustun qo‘yilishidir. Islom faylasuflariga ko‘ra, islomning uyiga quriladigan birinchi asos - bu aqliy nazardir. Faqat aqliy nazargina to‘g‘ri iymonga vasila bo‘ladi. Shunday bo‘lsagina, nazar kishini hujjat keltirish yo‘liga olib chiqadi va uni aql ishlatishga undaydi. Bunga ko‘shimcha ravishda XIX asrning buyuk islom faylasufi Muxammad Abduning ushbu fikrini keltirish mumkin: “Islom millatining ahli, ya’ni ahli sunnatning ko‘pchiligi - qachon aql va naql bir biriga qarama-qarshi kelib qolsa, aql dalolat qilgan hukm olinishini e’tirof etgan”.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, hozirgi kunda islom gnoseologiyasini rivojlantirishning mustahkam asoslari bor. Bugun jamiyat muammolarini hal qilishda, jamiyatning manaviy-axloqiy negizlarini mustahkamlashda G‘arb va Sharq olimlari islom dini va u asosida shakllangan islom falsafasiga alohida e’tibor qaratmokda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Уинтер Т.Ж. XXI аср ислом. - Т.: Шарқ 2005.
2. Наср С.Х. Филадельфия (АҚШ)нинг Темпл университети ислом бўлими бошлиғи, фалсафа фалсафа фанлари доктори, профессор.
5. Nasr S.H. Knowledge and Sacred. - N.Y., 1981.
4. Хромова К.А. Концепция синтеза науки и религии современного иранского философа С.Наср // Рационалистическая традиция современност. Ближний и Средний Восток/ Отв. ред. Фролова Е.А. - М.: Наука, 1990.
5. Хромова КА. Концепция синтеза науки и религии современного иранского философа С наср // Рационалистическая традиция современност. Ближний и Средний Восток/Отв. Ред Фролова Е.А. - М: Наука, 1990.
6. Али ат-Тантауи. Общее представление об Исламе - [http:// www.mozgolog.ru](http://www.mozgolog.ru)
7. Мухаммад Абдуллох Шарковий. Ал-фалсафат ал-исламия ва иаквин ал-хисс ан-накдий. - Қохира, 1997.

PEDAGOGIK OLIY TA'LIM MUASSALARIDA O'QUV-PEDAGOGIK AMALIYOTINI SIFATLI TASHKIL ETISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Nabiyev Mansur – Jizzax DPU katta o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya

Ushbu maqolda ta’lim tizimi, oliy ta’lim va oliy ta’lim tizimining davlat va jamiyat hayotidagi ijtimoiy ahamiyati, pedagogik kadrlar tayyorlab berayotgan oliy ta’lim muassalarining faoliyati, pedagogik kadrlar tayyorlab berayotgan univeritet va institutlarning pedagogik amaliyotlarni 4+2 tizimi orqalib olib borish jarayonlari tahlil qilingan

Kalit so‘zlar: ta’lim tizimi, oliy ta’lim, davlat va jamiyat, pedagogik kadrlar, univeritet, institut, pedagogik amaliyot, 4+2 tizimi

КАЧЕСТВЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация

В данной статье система образования, высшее образование и социальная значимость системы высшего образования в жизни государства и общества, деятельность высших учебных заведений по подготовке педагогических кадров, педагогическая практика вузов и институтов по подготовке педагогических кадров через систему 4+2 анализируются процессы

Ключевые слова: система образования, высшее образование, государство и общество, педагогические кадры, вуз, институт, педагогическая практика, система 4+2.

ORGANIZATION OF GOOD QUALITY EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL PRACTICE IN PEDAGOGICAL UNIVERSITIES: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Annotation

In this article, analyzed the educational system, higher education and the social importance of the higher education system in the life of the state and society, the activities of higher education institutions that train pedagogical personnel, the pedagogical practices of universities and institutes that train pedagogical personnel through the 4+2 system processes

Keywords: educational system, higher education, state and society, pedagogical personnel, university, institute, pedagogical practice, 4+2 system

Pedagogika oliy o'quv yurtlarida sifatli o'quv-pedagogik amaliyotni tashkil etish bo'lajak o'qituvchilarni samarali tayyorlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq, bu jarayon hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator muammolarga duch kelishi mumkin. Xususan:

Cheklangan manbalar: pedagogika universitetlari ko'pincha cheklangan resurslar, jumladan, moliyalashtirish, jihozlar va o'quv materiallari bilan kurashadi. Ushbu cheklov amaliyot davomida amaliy va yuqori sifatli ta'lim tajribasini taqdim etish qobiliyatiga to'sqinlik qiladi.

Noto'g'ri nazorat: ta'lim amaliyoti davomida samarali nazorat juda muhim, ammo ko'plab pedagogika universitetlari o'z talabalari uchun tegishli nazoratni ta'minlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Tajribali ustozlar va supervayzerlarning cheklanganligi intiluvchan o'qituvchilar uchun etarli yo'l-yo'riq va fikr-mulohazalarga olib kelishi mumkin.

Nazariya va amaliyot o'rtasidagi nomuvofiqlik: sinflarda olingan nazariy bilimlar va haqiqiy o'qitish holatlarida talab qilinadigan amaliy ko'nikmalar o'rtasida ko'pincha uzilish mavjud. Bu bo'shliq talabalarning amaliyot davomida olgan bilimlarini samarali qo'llashlarini qiyinlashtiradi.

Mos kelmaydigan joylashtirish imkoniyatlari: ta'lim amaliyoti uchun joylashtirish imkoniyatlarining mavjudligi va sifati pedagogika universitetlarida juda katta farq qilishi mumkin. Ba'zi talabalar turli xil o'qitish muhiti, sinf darajalari yoki talabalar populyatsiyasiga cheklangan ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu ularning har tomonlama rivojlangan o'qituvchilar sifatida rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Talabalar ko'pincha o'rganganlarini haqiqiy ta'lim sharoitlarida qo'llashni qiyin deb bilishadi. Buni hal qilish, nazariya va amaliyot o'rtasida mazmunli aloqa o'rnatish uchun professor-o'qituvchilar va amaliyotchi o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish zarur. O'quv rejasiga amaliyot, maydon kuzatuvlari va amaliy o'qitish tajribasi kabi ko'proq amaliy

komponentlarni kiritish maqsadga muvofiq. Talabalarga nazariy bilimlarini amaliy tajribalar bilan bog'lashda yordam berish uchun muntazam ravishda mulohaza yuritish va fikr-mulohazalarni o'tkazish seminarlarini tashkil etish kerak. Shuningdek, talabalar turli xil ijtimoiy-iqtisodiy hududlardagi maktablar, qishloq va shahar jamoalari va turli xil madaniy kelib chiqishlarni o'z ichiga olgan keng doiradagi ta'lim sharoitlariga ta'sir qilishdan foyda ko'radi. Ushbu muammoni hal qilish uchun pedagogika universitetlari: talabalarning turli xil ta'lim muhitlaridan foydalanishini ta'minlash uchun turli maktablar va ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi, inklyuziv ta'lim amaliyotini targ'ib qiluvchi, o'quvchilarni marginallashtirish yoki kam ta'minlangan jamoalar bilan hamkorlik qilishga undaydigan dasturlarni ishlab chiqishi, Virtual tajribalarni taqdim etish va talabalarni turli ta'lim kontekstlari bilan bog'lash uchun texnologiya va onlayn platformalarni ommaviylashtirish zarur.

Samarali murabbiylik va nazorat pedagogik amaliyot davomida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq, kafedralar talabalarga yo'l-yo'riq ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash uchun etarli malakali murabbiylar va nazoratchilar bilan ta'minlashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Ushbu muammoning echimlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: tajribali o'qituvchilar va universitet professor-o'qituvchilarini jalb etgan holda kengroq yordam ko'rsatishni ta'minlash uchun murabbiylik tarmog'ini yaratish zarur. Muammolarni hal qilish va doimiy yo'l-yo'riq ko'rsatish uchun murabbiylar va universitet professor-o'qituvchilari o'rtasida muntazam muloqot va hamkorlikni rag'batlantirish lozim.

Qonunchiligimizda ta'limga quydagicha ta'rif berilgan. "Ta'lim-ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon"[1,1-b.].

Ta'lim sifati jamiyat hayoti rivojida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy hodisalardan biri hisoblanadi. Har bir davlat yoki jamiyat zamonga mos ravishda o'zining ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilib rivojlantirib boradi. Ta'lim turlarini ichida faqatgina oliy ta'limgina davlat va jamiyat rivoji uchun xizmat qiladigan kadrlar tayyorlab beradigan ta'lim turi hisoblanadi.

Oliy ta'lim tizimida alohida davlat va jamiyat ta'lim-tarbiyasi uchun mas'ul bo'lgan tarbiyachi pedagoglarni tayyorlab beradigan maxsus bilm yurtlar mavjud. Bunday maxsus bilm yurtlar pedagoik kadrlarni tayyorlab beruvchi universitet va institutlar hisoblandi. Davlat va jamiyat ijtimoiy hayotida pedagogik soha bilan shug'ullanuvchi insonlarni ahamiyati juda yuqori bo'lgani uchun davlat tomonidan maxsus qonunlar va qonun osti xujjatlari qabul qilib, ushbu soha rivojlantirilib boriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022 yil 21-iyunda "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-289 son qarori e'lon qilindi.

Pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalarini tizimli rivojlantirish va ularda boshqaruv faoliyatini takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy qilgan holda zamonaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, yuqori malakali professional kadrlar tayyorlashni yangi bosqichga ko'tarish, shuningdek, pedagogika sohasida ta'lim, ilm-fan va amaliyot uyg'unligini ta'minlash maqsadida [3, 1-b.].

Ushbu qabul qilingan qaror ta'lim-tarbiya tizimining rivojlanishiga, o'qituvchi-pedagoglar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalari faoliyatini rivojlantirish uchun muhim bir

huquqiy asos bo'ldi. Qarorlar asosida quyidagi islohotlar amalga oshirildi har bir ma'muriy hududda pedagogika sohasida faoliyat olib borayotgan oliy ta'lim muassasi tashkil qilindi. Mamlakatimizda 14 ta pedagogika oliygohida 27 ta ta'lim yo'nalishi bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlanyapti. Mazkur ta'lim muassasalarida pedagoglarni tayyorlash metodikasi zamonaviy ta'lim-tarbiya talablariga muvofiq olib borilmoqda. Yurtimizda pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalarini tizimli rivojlantirish va ularda boshqaruv faoliyatini takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy qilgan holda zamonaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, yuqori malakali professional kadrlar tayyorlashni yangi bosqichga ko'tarish, pedagogika sohasida ta'lim, ilm-fan va amaliyot uyg'unligini ta'minlash borasida keng ko'lamlı ishlar qilinmoqda.

Pedagog kadrlar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasasida tahsil olayotgan 2-4 bosqich talabalarining malakaviy amaliyotini o'tashlari uchun Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan, umumta'lim va maxsus maktablarda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "4+2" tartibda amaliyot tashkil etilmoqda. Bu o'z navbatida, ta'lim-tarbiya hamda nazariya va amaliyotning uyg'unligini ta'minlashga xizmat qilmoqda. "4+2" tartibli amaliyot o'tash tizimi joriy etilguniga qadar talabalar amaliyotni o'quv rejaga muvofiq tarzda ma'lum bir muddatda amalga oshirishardi. Talabalarga amaliyotga maktablarda yoki maktabgacha ta'lim muassasalarida amaliyotni o'quv yilini ma'lum bir vaqtda borishardi Bunday amaliyot tartibi talabani o'z imkoniyatlarni yetarli darajada baholay olish imkonini bermasdi. Yangi tartibda joriy qilingan amaliyot shakli talabalardan oliy ta'limda professor-o'qituvchilardan olingan nazariy bilimlar bilan birga amaliy bilimlar birga qo'llay olish imkonini berdi. Bundan tashqari amaliyot davomida talabani kasbiy ko'nikmalari rivojlanib borishiga, bozor iqtisodiyoti sharoitida ish bilan ta'minlanishiga sabab bo'ladi. Ta'lim tizimidagi islohotlar davlat va jamiyat hayotida muhim ekanligini unutmazdan faoliyat olib boorish har bir fuqarodan talab qilinadi.

Oliy ta'lim bilan talabalar amaliyotga boradigan ta'lim muassasari o'rtasida hamkorlik aloqalarini yanada rivojlantirish zarur, uning uchun quydagi ishlarni amalga oshirish zarur.

1. Talabalarni amaliyotga yuboriyotgan oliy ta'lim muassasida mas'ul xodimlar amaliyot bo'limi, fakultet dekani, kafedra mudiri, amaliyot rahbarlari aloqa o'rnatishlari uchun talabalar amaliyotga borayotgan ta'lim muassasining rahbar va rahbar o'rinbosarlarining doimiy tarzda yangilanib boriladigan telefon raqamlari bazasini shakllantirish kerak.

2. Amaliyotchi talabalarni amaliyot joyida davomat ishini xujjatlarini yuritilish tartibiga umumiy rahbarlik qilish direktor va direktorning ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosariga biriktirish zarur.

3. Amaliyotchi talabalarga amaliyot joyida amaliyotga umumiy rahbarlikni maktab direktori va direktorining ma'naviy ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosari olib borganda, maktab rahbariyati tomonidan berilgan topshiriqlarni ijronini kunlik nazorat qilish, kunlik davomatini aniqlash ishlarni kadrlar bo'yicha inspektor tomonidan olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

4. Amaliyotga borayotgan talabalarining amaliyot holatlarini o'rganish ishlari maktab rahbariyatining ishlab chiqarish va pedagogik kengashlarda kun tartibidagi masala sifatida qo'yilishi va unda amaliyotchi talabalar ularning oliy ta'limdan biriktirilgan amaliyot rahbarlarini ishtirokini ta'minlash maqsadga muvofiq ish bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan. Ta'lim to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining qonunining 3-moddasi.

2. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan. Ta'lim to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining qonunining 11-moddasi.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022-yil 21-iyunda "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-289 son qarori.

TA'LIM TIZIMIDA INSON RESURSIDAN RATSIONAL FOYDALANISHGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Aliyev Murod – Jizzax DPU II bosqich tayanch doktoranti, O'zbekiston

Аннотация

Mazkur maqolada samarador inson resursini shakllantirishda ta'lim tizimi, uning o'rni va ahamiyati bayon etilgan. Shuningdek, inson resursini tarbiyalashda xorijiy mamlakatlar tajribasi ham yoritib o'tilgan

Tayanch so'zlar: inson resursi, ta'lim, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim professional ta'lim, raqamlashtirish

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЦИОНАЛЬНОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье описывается система образования, ее роль и значение в формировании эффективных человеческих ресурсов. Также освещается опыт зарубежных стран в подготовке кадров

Ключевые слова: человеческие ресурсы, образование, дошкольное образование, общее среднее образование, профессиональное образование, цифровизация.

MODERN APPROACHES TO THE RATIONAL USE OF HUMAN RESOURCES IN THE EDUCATION SYSTEM

Annotation

This article describes the education system, its role and importance in the formation of effective human resources. It also highlights the experience of foreign countries in training

Keywords: human resources, education, preschool education, general secondary education, professional education, digitization

Bugunga kelib taraqqiy etgan va etayotgan davlatlarda olib borilayotgan innovatsion va raqamli rivojlanishga doir tendensiyalar diqqat markazida inson turadi. Ijtimoiy-iqtisodiy reformalar zamirida jamiyatda mavjud inson resursi undan samarali foydalanish, yuksaltirish qaratilgan ulkan imkoniyatlar mavjud. Inson resursi jamiyatning barqaror rivojlanshi hamda taraqqiy etishdagi muhim komponent sifatida davlatning keyingi faoliyatida aynan mazkur

komponentga e'tibor qaratish, uning salohiyatidan unumli foydalanishi strategik ahamiyatlidir.

Inson resursidan samarali foydalanishga doir ilmiy tadqiqotlarni o'rganish jarayonida mualliflar tomonidan turfa yo'nalish va sohalardan kelib chiqqan yondashuv va ilmiy tahlillar o'rganildi, inson resursidan ratsional foydalanishning kompleks ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Inson resurslaridan oqilona foydalanish umumiy mazmunga ega ekanligidan kelib chiqsak, uning qismlarga bo'lib olish orqali tadqiqotimizning aniq, izchil va faktik bo'lishini ta'minlaydi.

Maktabgacha yoshdagilar – inson resursi sifatida davlat, xususi maktabgacha ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi qatlam bo'lib hisoblanadi.

“Millatning kelajagi davlatda yosh avlodning ta'lim olish masalasi qanday yo'lga qo'yilganligiga bog'liqdir. Maktab ta'limi uchun asos bolalarning maktabgacha yosh davridanoq shakllanadi. Shuning uchun, agar bolalar maktabgacha yosh davridanoq ta'lim olishga qanchalik tayyorgarliklariga e'tibor qaratilsa, ularning maktabdagi va keyinchalik boshqa ta'lim muassasalarida o'qishlarining natijasi qanchalik ijobiy bo'lishini ko'rish mumkin”[1-12-b] Demakki, inson resursining ilk va kichik komponentlaridan biri maktabgacha yoshdagilar bo'lib hisoblanadi. Aynan shu yoshda ularning qay kasb-hunaga moyilligi, ratsional va ijodiy fikrlashi, tasavvurlari orqali nozik nihol sifatida bo'y ko'rsatadi. Bu xuddiki, meva beruvchi daraxtni orzu qilgan bog'bon, daraxtning ilk ko'chatlik davridayoq unga jiddiy e'tibor, g'amxo'rlik, munosib shart-sharoit yaratish lozimligi bilan izohlash mumkin. Keyingi yillarda mamlakatimizda bunday inson resursiga nafaqat ijtimoiy balki siyosiy ahamiyat berila boshladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida” 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son qarori, “Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillastirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2017-yil 30-sentabrdagi PF-5198-son Farmoni va boshqa normativ-hujjatlar orqali ilk marotaba Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi.

Faoliyatiga ko'ra, vazirlik ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni hisobga olgan holda bolalarni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish masalalarini professional darajada hal etishga qodir bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish kabi vazifalar yuklatildi. Bu tizimga jiddiy e'tibor qaratila boshlanib, quyidagi islohotlar amalga oshirildi. (1-rasm)

Islohotlar	2016-yillar	2020-yillar
Maktabgacha ta'lim tizimida qamrov darajasi	27.7%	60%
Maktabgacha ta'lim tizimida muassasalar soni	5265	18254
Maktabgacha ta'lim muassasasida bola tarbiyalanuvchilarnig soni	708 ming	1.7 mln
Davlat maktabgacha ta'lim muassasalari soni	5211	6200

Xususiy maktabgacha ta'lim tashkilotlar soni	54	700
Oilaviy maktabgacha muassasalar soni	Mavjud bo'lgan	10 ming
Maktabgacha ta'lim tizimida davlat siyosatini yuritish maktabgacha ta'lim tizimini moliyalashtirish	200 mlrd so'm	5.4 trln so'm

(1-rasm) [2-98-99-b]

Islohotlarning natijasi o'laroq yildan-yilgan maktabgacha ta'lim tizimining kichik inson resurslarining qamrovi ortib bormoqda. Shu sababli sohada raqamlashtirish jarayonini olib kirish maqsadida bolalarni bog'chaga joylashtirishning elektron navbati joriy etildi. Bunda Yagona interaktiv davlat xizmatlari portaliga murojaat etish orqali amalga oshiriladi. Endilikda ortiqcha byurokratik to'siqlarsiz ota-onalar farzandlarini bog'chaga navbatga berishda ovoragarchiliksiz joylashtirishlari mumkin bo'ladi. Shuningdek, 2023-yil 1-yanvardan 2026-yil 1-yanvarga qadar davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bola ta'minoti uchun ota-onalar to'lovi miqdorlariga nisbatan tumanlarning toifasidan kelib chiqib, kamaytiruvchi koeffitsiyentlar qo'llanila boshlanadi [3].

Umuman olganda, inson resursidan samarali va oqilana foydalanishdagi birinchi qadam, avvalo millatning istiqbolli yosh avlodi bo'lib hisoblanadi. Ularga kerakli shart-sharoit yaratilib berilgan taqdirdagina, munosib chaqiriqqa, munosib javob olish mumkin bo'ladi.

Shuningdek, xorijiy mamlakatlarda maktabgacha ta'lim tizimida inson resurslaridan qay tarzda foydalanish to'g'risidagi quyidagi ma'lumotlari keltirib o'tamiz.

Yaponiyada maktabgacha ta'lim muassasalarining 59.9 foizi xususiy, 40.8 foizi davlatnikidir. Maktabgacha ta'limga Yaponiyada katta e'tibor qaratiladi, chunki psixologlarining ta'kidlashicha, 7 yoshgacha inson bilimlarni 70 foizini, qolgan 30 foizni umri davomida o'zlashtirar ekan [4].

Maktabgacha ta'lim majburiy emasligiga qaramasdan, bolalar bog'chalari va parvarish markazlariga talab katta bo'lib, odatda bolalarni bog'chaga joylashtirish uchun bu haqida oldindan harakatga tushiladi. Maktabgacha ta'lim muassasadan joy olish o'rtacha 25 ming nafar bola navbatda turadi [5].

Yaponiyada bolalar bog'chasiga 3 yoshdan qabul qilinadi va maktabgacha ta'lim muddati 3 yil davom etadi, keyin esa boshlang'ich maktabga boriladi. Bola parvarishlash markazlariga bolani uch oylikdan joylashtirish mumkin, ammo bunday holat yaponiyaliklarda deyarli uchramaydi. Shuningdek, Yaponiyada maktabgacha ta'lim tizimining 80 foizidan ortig'i xususiy bolalar bog'chalari va parvarishlash markazlari hisoblanadi [6-31-b].

Germaniyada tafakkur ustaxonasi hisoblangan maktabgacha ta'lim muassasalari davlat tizimiga kirmaydi. Bolalar bog'chasi xayriya jamg'armalari, mahalliy hokimiyat hamda cherkov vasiyligida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga korxonalar va tashkilotlar ham o'z bog'chasiga ega bo'lishi mumkin [7].

Maktabgacha ta'lim tizimi 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi. Germaniyada maktabgacha ta'lim tizimining quyidagicha institutlari mavjud:

1. Yasli bog'cha (Kinderkrippe) – 2 oylikdan 3 yoshgacha bo'lgan bolalar qamrovini o'z ichiga olib, gapirishni, qobiliyatlarini rivojlanishini o'rganishadi.

2. Bolalar bog'chasi (Kindergarten) – 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalar bilan shug'ullanadi. Asosan ularning ko'pchiligi xususiydir.

3. Maktabgacha sinflar (Vorklassen) - asosan 5 yoshdagi bolalar qabul qilinib, maktabga kirish uchun bolalar tayyorlanadi.

4. Maktab huzuridagi bolalar bog'chasi (Schulkindergarten) – bunga 5 yoki yoshdan qabul qilinib, odatda maxsus maktablarga kirish uchun bolalar tayyorlandi. Shu bog'chani muvaffaqiyatli bitirgan bolalar maxsus maktablarga imtiyozli qabul qilinadi.

Demak, mamlakat taraqqiyotining merosxorlari, vorislik rishtasining davomchilari bo'lmish maktabgacha ta'lim tizimining inson resurslarini samarador qilib shakllantirish har bir mamlakat uchun muhim, birinchi galdagi ustuvor vazifa bo'lib hisoblanadi.

Maktab yoshidagilar – inson resursi sifatida umumiy o'rta, professional ta'lim tizimining subyektlari bo'lib hisoblanadi. Mazkur inson resurslari qatlami jamiyatning taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. Ular maktab davridanoq ilk ilmiy bilimlarni o'zlashtirib, keyingi o'quv tizimiga tayyorgarlik ko'ra boshlaydilar. Maktabgacha ta'lim tizimi subyektlari qanchalik muhim deb olsak, mazkur qatlam muhim ahamiyatga egadir. Chunki ular maktab davridayoq o'zlaridagi mavjud salohiyat va inson kapitalidan unumli foydalanib xorijiy o'quv yurtlariga grantlar yutib olishmoqda yoki xalqaro kibermakonda erkin kishi (freelancer) sifatida mustaqil daromad topmoqdalar.

Keyingi yillarda xalq ta'limi tizimi oldida turgan muamolar bartaraf etilib, salmoqli islohotlar amalga oshridi. Xususan, 2020-2021 o'quv yilidan tajrib- sinov tariqasida 12 ta yo'nalishda variativ o'quv rejaları joriy etildi. Iqtidorli yoshlar uchun mutlaqo yangi turdagi 4 ta Prezident hamda 9 ta ijod maktablari tashkil etildi. Fan olimpadalarda ishtirok etib, g'olib bo'lgan oquvchilarga 200 baravardan 500 baravargacha bir martalik pul mukofotlari joriy etildi.

Bugunga kelib 2000 nafardan ziyod imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'lim xizmati tashkil etildi. Hozirda 5900 dan ortiq umumta'lim maktabida inklyuziv ta'lim bilan 64658 nafarga yaqin o'quvchi qamrab olingan. 11 yillik ta'limga o'tish munosabati bilan bo'shab qolgan 383 ta kasb-hunar kolleji maktabga aylantirib qo'shimcha 221 mingta o'quvchi o'rni yaratildi. [8-104-105] Bugunga kelib sohada raqamlashtirish ishlari ham jadal ketmoqda. Masalan, *kundalik.com*, *erp.maktab.uz*, *xt.uzedu.uz*, *attestat.uzedu.uz* platformlari yo'lga qo'yilib, foydalanuvchilar uchun qulayaliklar yaratilmoqda.

Yana bir e'tiborlisi shuki, O'zbekistonda yangi professional ta'lim joriy etilib, birinchi marta har bir mutaxassisning xalqaro me'yorlarga mos malaka darajasini belgilab berishga asos bo'ladigan hujjat — Milliy malaka tizimi qabul qilindi. Unga ko'ra, 340 ta kasb-hunar maktabi, 147 ta kollej va 143 ta texnikum tashkil etilib, mehnat bozorida o'rta bo'g'in kasblari ishlab chiqidi. 2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasida ***Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi*** [9] (keyingi o'rinlarda – Xalqaro tasniflagich) darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etildi.

Demak, samarador inson resursini shakllantirish maktabdan boshlanadi. Shunday ekan ta'lim dargohlarining munosib shart-sharitlar bilan jihozlanish, malakali pedagog-kadrlar bilan ta'minlanishi maktab o'quvchilarni munosib va sifatli ta'lim berish mamlakatning

keyingi istiqoblida muhim rol o'ynaydi hamda mehnat bozorida ehtiyoj bo'lgan o'rta bo'g'in kasblarining ham joriy etishi bilan bog'liq ta'limiy reforma bir tomondan ta'lim berishni, ikkinchi tomondan ularning bandligini ta'minlashda ahamiyatlidir.

Talabalar – oliy ta'lim tizimida o'qiyotgan inson resurslaridir. Talabalar xar bir davlatning ijtimoiy jihatdan eng harakatchan, faol, faoliyati ilmiy soha bilan bog'langanligi tufayli innovatsion, kreativ tafakkur shakliga ega qatlam xisoblanadi. Ular ilm-fan bilan bevosita shug'ullanganliklari tufayli intellectual elitadir. Talabalar ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni nazariy, amaliy jihatdan o'rganadigan, jamiyatning yaxlit manzarasini idrok eta oladigan qatlamdir. Mazkur qatlam mamlakatning ishlab chiqarish (iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy, ijtimoiy) jarayoniga tayyor kadr bo'lib boradigan, siyosiy tizimning muhim komponentlaridan biridir.

Davlat statistika qo'mitasi xabariga ko'ra, 2021/22-o'quv yili boshiga respublikadagi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalar soni 808,4 mingtani tashkil etgan [10].

Keyingi yillarda talabalar elitasini davlat tomonidan jiddiy qo'llab-quvvatlanib kelmoqda. Xususan, oliy ta'limda tahsil oluvchilarning qamrovi oshirildi, tabaqalashtirilgan kontrakt to'lov tizimi joriy etildi, nufuzli xorijiy ta'lim muassasalarida tehsil olish uchun mo'ljallangan institutsional tizimi shakllantirildi (El-yurt umidi jamg'armasi) hamda tizimning yildan-yilga raqamlashtirilib borilmoqda. Biroq, e'tirof etish kerakki, mavjud oliy ta'lim va xususiy olim ta'lim muassasalarining bitiruvchilarning mehnat resursi sifatida mehnat bozorida o'rin egallay olmayotgani og'ir nuqtalardan biridir. Bir tomondan, raqobatga asoslangan bozor munosabatlarida zamonaviy bilimlar, tanqidiy, tahliliy, kreativ tafakkurga ega bo'lgan bitiruvchilarning aksar qismi ma'lum bir mehnat faoliyati bilan band bo'lmoqda. Ko'pchilik qismi esa teskari proporsianlikda gasterbayterlarga aylanmoqda. Ikkinchi tomondan, mavjud mehnat bozorida halol raqobatga asoslangan tanlov asosida ishga kirishning yangicha tizimi ya'ni o'z salohiyati va bilimi orqali meritokratiya tamoyillari asosida ishga joylashishning o'ziga xos tizimi ham joriy etild. Endilikda bitiruvchilar to'g'ridan-to'g'ri Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi byurokratik to'siqlar, ovorgarchiliklarsiz ishga joylashish imkoniyati mavjud.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatning innovatsion va raqamli rivojlanish davrida inson resurslariga har qachongidan e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Bu esa ta'limning quyi pog'onasidan tortib, to yuqori akademik faoliyatga qadar bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi. Samarador inson jamiyat taraqqiyotining muhim omili va komponenti bo'lsa, sifatli ta'lim esa inson kapitalini yuzaga chiqarishdagi bosqich ekanligini bugungi kunning o'z tasdiqlab turibdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'ychiyeva I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tayyorlov guruhi bolalarining fikrlash faolligini rivojlantirish. Falsafa fanlari doktori (PhD) dissertatsiyasi – Toshkent, 2020. - B.12.

2. Sh.Asadov “O'zbekistonda 2017-2021 yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi natijalari Factbook” byulleten, T: Baktria press, 2021, 98-99-betlar

3. O'zbekiston Respublikasining “2023-yil uchun O'zbekiston Respublikasining davlat budjeti to'g'risida”gi qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida Prezidentining qarori, 30.12.2022 yildagi PQ-471-son (<https://lex.uz/docs/-6333357>)

4. Детский сад в Японии: Опыт развития детей группы.М, 2012

-
5. <https://galitravel.ru/doshkolnoe-obrazovanie-v-yaponii/>
6. To'ychiyeva I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tayyorlov guruhi bolalarining fikrlash faolligini rivojlantirish. Falsafa fanlari doktori (PhD) dissertatsiyasi – Toshkent, 2020.- B.31.
7. <https://www.bookyourstudy.com/ru/osobennosti-doshkolnogo-obrazovaniya-v-germanii>
8. <https://kun.uz/uz/news/2022/11/19/ozbekiston-oliy-talim-muassasalarida-talim-olayotgan-talabalar-soni-malum-qilindi>

ERKIN KURASH SPORT TURIDA KUCH JISMONIY SIFATI

Xonto'rayev Nodir – Jizzax DPU o'qituvchisi, O'zbekiston

Аннотация

Erkin kurash sport turida usullarning tasniflanishi va ularning atamallari, shuningdek erkin kurashchilarning kuch jismoniy sifati mazkur maqolada tahlil qilingan

Kalit so'zlar: erkin kurash, jismoniy sifatlar, jismoniy tayyorgarlik va kuch.

ФИЗИЧЕСКОЕ КАЧЕСТВО СИЛЫ В ВОЛНОЙ БОРБЕ

Аннотация

В данной статье анализируются классификация приемов и их терминов в спорте волной борьбы, а также сила и физические качества борцов волного стиля.

Ключевые слова: волная борьба, физические качества, физическая подготовка и сила.

PHYSICAL QUALITY OF FORCE IN FREE WRESTLING

Annotation

This article analyzes the classification of techniques and their terms in the sport of freestyle wrestling, as well as the strength and physical qualities of freestyle wrestlers.

Keywords: freestyle wrestling, physical qualities, physical preparation and strength.

Erkin kurashda kuchning jismoniy sifati sportchining ko'rsatkichlarini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kuch - bu qarshilikni engish yoki ob'ektni harakatlantirish uchun kuch yoki kuchni qo'llash. Erkin kurash kontekstida kuchning jismoniy sifati deganda turli kurash usullarida kuch hosil qilish va samarali qo'llash qobiliyati tushuniladi. Erkin kurashda kuch bilan bog'liq ba'zi muhim jismoniy fazilatlar:

Kuch: Kurash yuqori va pastki tana kuchini talab qiladi. Kurashchi kuchli bo'lishi kerak, uni tushirish, ko'tarish va uloqtirish, shuningdek, raqib hujumlariga qarshilik ko'rsatish kerak. Squats, deadlift, skameykali presslar va tortish harakatlari kabi qarshilik mashqlari orqali umumiy kuchni oshirish kuch ishlab chiqarish qobiliyatini yaxshilashi mumkin.

Tezlik: Hujumlarni boshlash, raqibning harakatlariga javob berish va ushlab turishdan qochish uchun tezlik kurashda muhim ahamiyatga ega. Tezroq harakatlar kurashchilarga kuchni yanada samarali ishlab chiqarishga imkon beradi. Maxsus tezlikni mashq qilish

mashqlari, chaqqonlik mashqlari va sprinting tezlik bilan bog'liq fazilatlarini yaxshilashi mumkin.

Texnika: To'g'ri texnika kurashchilarga maksimal kuch ishlatish imkonini beradi. Kurash usullarini mohirona bajarish kuchni samarali ishlab chiqarishga va uni strategik usullarda qo'llashga yordam beradi. Doimiy amaliyot, burg'ulash va murabbiylik orqali texnik mahorat ustida ishlash kuchdan foydalanishni optimallashtirishi mumkin.

Chidamlilik: Kurash o'yinlari jismoniy jihatdan mashaqqatli bo'lishi mumkin, bu uzoq vaqt davomida mustahkam kuch ishlab chiqarishni talab qiladi. Konditsionerlik mashqlari va intervalli mashg'ulotlar orqali mushaklarning chidamliligi va yurak-qon tomir sog'lig'ini rivojlantirish o'yin davomida kuch ishlab chiqarishni saqlashga yordam beradi.

Muvozanat va barqarorlik: Muvozanat va barqarorlikni saqlash kurashda nazorat ostida qolgan holda kuch yaratish uchun juda muhimdir. Asosiy kuch mashqlari, muvozanat mashqlari va proprioseptiv mashg'ulotlar barqarorlik va muvozanatni kuchaytiradi, bu esa kuchni samarali qo'llash imkonini beradi.

Tana tarkibi: Ortiqcha tana yog'ini kamaytirish va yog'siz mushak massasini ko'paytirish orqali tana tarkibini optimallashtirish kuch ishlab chiqarishni yaxshilashi mumkin. To'g'ri ovqatlanish bilan birgalikda har tomonlama kuch va konditsionerlik dasturi kurash uchun ideal tana tuzilishiga erishishga yordam beradi.

Ma'lumki, erkin kurash - bir nechta yakkakurash sport turlarida qo'llaniladigan texnik va taktik usullarni o'zida mujassamlashtirgan yakkakurash sport turlaridan biri bo'lib, ikki kishi (sportchi)ning belgilangan qoidalar asosida g'oliblik uchun olishuvi hisoblanadi. Erkin kurash sport turi butun dunyoda mashhur bo'lgan sport turi sifatida o'ziga xos auditoriyaga ega ekanligi barchaga ma'lumdir. Shu kungacha erkin kurash sport turi bo'yicha ko'plab Osiyo, Jahon, Yevropa va Olimpiya chempionlari yetishib chiqqan bo'lib, ular har doim eng kuchli va professional erkin kurashchilar sifatida yodga olinadi. Ana shunday barcha davrlarning eng muvaffaqiyatli erkin kurashchilari va ular erishgan g'alabalar to'g'risida har bir erkin kurashchi va murabbiy ma'lumotga ega bo'lishi zarur deb hisoblaymiz.

Erkin kurash sport turida jismoniy sifatlarning ahamiyati katta o'rin tutadi. "Jismoniy sifatlarning" va "jismoniy tayyorgarlik" atamaları maxsus adabiyotlarda qismlarga bo'lib ko'rsatilgan. Bular insonning harakat imkoniyatlariga xos ayrim jihatlarni aniqlaydi. Jismoniy sifatlarning dinamikasiga tatbiqan "rivojlanish" va "tarbiya" atamaları qo'llaniladi. "Rivojlanish" atamasi sifatning sog'lomlashtiruvchi o'zgarishlarini tavsiflaydi. "Tarbiya" esa harakatlantiruvchi sifat ko'rsatkichlarining o'sishiga ta'sir o'tkazishning faolligi va yo'naltirilganligini nazarda tutadi. Jismoniy tarbiya va sport nazariyasiga oid hamda tibbiy-biologik adabiyotlarda, sport pedagogikasi amaliyotida kuch, tezkorlik, chidamlilik, ediluvchanlik va chaqqonlik alohida jismoniy sifatlarning deb ko'rsatilgan" [1, 296-b.].

"Eng avvalo, qayd etib o'tish kerakki, "sifat" tushunchasi har doim biron – bir narsaga nisbatan qo'llanilib, uning boshqa narsalardan farqlab turadigan, mohiyatiga xos belgisini ifodalaydi, xususan, buyum, xom ashyo, oziq – ovqat mahsuloti, hayot sifatlari, shaxsning, bilimning sifati va hokazo haqida shunday gapiriladi. Jismoniy tarbiya sohasida ham bu atamadan xuddi shu ma'noda foydalanish lozim" [2, 176-b.].

Erkin kurash sport turida tarixan mavjud bo'lgan jismoniy tarbiya tizimlariga kurashchining jismoniy sifatlarni tarbiyalay olishiga qarab baho berilgan. Erkin kurashchining organizmida turli darajada shakllangan kuch, tezkorlik, chidamlilik, chaqqonlik, tana bo'g'inlari harakatchanligi va muskullar egiluvchanligini jismoniy sifatlarning

deb atash qabul qilingan. Erkin kurashchining organizmida shu sifatlarini qanday namoyon qila olishiga qarab kurashchiga kuchli, chaqqon, tezkor va h.k. deb baho berilgan. Bu sifatlar o'lovga ega, uning ko'rsatkichlari jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari deb ataladi va ular orqali erkin kurashchining xalqaro musobaqalarga tayyorligi aniqlanadi.

Jismoniy sifatlarni rivojlantirishda kuch, tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilik va egiluvchanlik sifatlarining barchasini o'zaro uzviy bog'lab olib borishni mashg'ulot jarayoni taqazo qiladi. Lekin sportning ma'lum bir turida muayyan jismoniy sifat kuchliroq shakllanadi, rivojlanadi va u yetakchi harakat sifati tarzida namoyon bo'ladi. Boshqa sifatlar ham nisbatan rivojlanadi, lekin ular yordamchi, ko'makchi harakat sifati tarzida namoyon bo'lishi mumkin. Har bir sport turining o'ziga xos va o'ziga mos xususiyatlari mavjudligi tufayli bir sport turida ko'prok tezkor-kuch sifati ustun tursa, ikkinchi bir sport turida chidamkorlik sifati yetakchi rolni o'ynaydi yoki uchinchi bir sport turida egiluvchanlik sifati asosiy ahamiyatga kasb etadi. Ammo qayd etilgan ushbu yondashuvdan muayyan sport turida ma'lum jismoniy sifat juda zarur, boshqasi esa muhim emas degan xulosa chiqib kelmaydi. Aksincha, har bir jismoniy sifat muayyan sport turida sezilarli darajada o'z o'rniga ega bo'ladi. Masalan, basketbol asosan chaqqonlik sifatini rivojlantiradi deb hisoblansa, tezlik yordamchi sifat tariqasida rivojlanadi. Lekin basketbol chidamlilikni ham tarbiyalashda asosiy vositadir. Erkin kurash sport turida kuch yetakchi jismoniy sifat hisoblansada, texnik va taktik harakatlarni ko'p mashq qilish tezkorlik, chaqqonlik va egiluvchanlik sifatlarini ham rivojlantiradi.

Erkin kurashchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasini baholash uslubiyati o'ziga xos mohiyatga ega. So'nggi yillarda nashr etilgan kurash sport turlariga oid bo'lgan adabiyotlarda kurash mashg'ulotlariga kurashchining jismoniy harakatlarini boshqarish jarayoni sifatida qarash mumkinligi ko'p bora ta'kidlangan. Bunda boshqarish jarayoni boshqarish obyekti (kurashchi) bilan boshqaruvchi obyekt (murabbiy) orasida aloqa mavjud bo'lgan holdagina ta'minlanishi mumkin. Sport-pedagogika amaliyotida teskari aloqaning o'xshashi sifatida pedagogik nazoratni ko'rsatish mumkinki, bunda testlardan keng foydalanish nazarda tutiladi. Hozirda testlar sportning har xil zamonaviy turlarida keng qo'llanilmoqda, ulardan tezkor, joriy hamda oralik nazoratlarni tashkil etishda foydalaniladi.

Kurash sport turlarida mutaxassis va murabbiylar kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini turli jihatdan baholashga, ayniqsa umumiy jismoniy tayyorgarlik bilan bir qatorda maxsus jismoniy tayyorgarlikka (MJT) ham ko'proq e'tibor qaratadi. Chunki kurash sport turlari, ayniqsa yozgi Olimpiada o'yinlari dasturiga kiritilgan kurash turlarida maxsus jismoniy tayyorgarlik darajasi musobaqa faoliyatining asosiy o'lchamlarini modellashtiradigan maxsus testlar yordamidagina baholanish mumkinligi barchaga ma'lumdir. Erkin kurashchilarning maxsus jismoniy tayyorgarligini baholashda turli pedagogik va tibbiy-biologik testlar qo'llanilib, ularning asosini sherikni yiqitishlar (yiqitishlarga miqdoriy va sifatli baho beriladi) hamda berilgan yuklamaga organizmning reaksiyasi o'zgarishlarini o'rganish tashkil etadi. Bir necha yillar davomida turli mutaxassislar tomonidan sport kurashining har xil turlarida maxsus jismoniy tayyorgarlikni baholash bo'yicha ko'plab testlar ishlab chiqildi, ammo maxsus jismoniy tayyorgarlikni baholash uchun bugungi kunda testlarning miqdori yetarlicha bo'lsa ham, bu muammoni hal etilgan deb bo'lmaydi. Ko'pgina olimlar va pedagoglar erkin kurashchilarning musobaqa bellashuvlarini olib borishlarida sezilarli tafovutlar mavjudligini takror-takror qayd etgan va bu tafovutlarni hisobga olish hamda o'quv-mashg'ulot jarayonida ulardan foydalanish

zarurligini ta'kidlagan, biroq testlarning axborotga boyligi erkin kurashchilar faoliyatidagi o'ziga xos xususiyatlar va sharoitlarga nechog'lik yaqinligi bilan o'lchanishi ko'pchilikka ayon bo'lishiga qaramay, shu kungacha ma'lum bo'lgan testlar erkin kurashchilarning musobaqa bellashuvlarini olib borishdagi alohida harakat xususiyatlarini hisobga olmay yaratilgan.

Ayrim mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan testlarning amaliyotda qo'llanilishi umuman olganda erkin kurashchilarning harakat xususiyatlariga mos ekanligi ta'kidlangan bo'lsada, ularning fikrlari yetarlicha ma'lumotlar bilan boyitilmagan, bunday holatda foydalaniladigan testlar doim ham erkin kurashchilar uchun mos bo'lavermaydi, natijada bunday yondashuv ularning jismoniy tayyorgarligi to'g'risida noto'g'ri tasavvur paydo bo'lishiga olib keladi.

Kuchning quyidagi turlarini ajartish qabul qilingan: umumiy, maxsus, mutloq, nisbiy, tezkor va portlovchi kuch.

Umumiy kuch – bu kurashchining maxsus harakatlariga taalluqli bo'lmagan holda sportchi tomonidan namoyon qilinadigan kuch.

Maxsus kuch – musobaqa harakatlariga mos bo'lgan maxsus harakatlarda sportchi tomonidan namoyon bo'ladi.

Mutloq kuch – sportchining juda katta xususiyatiga ega harakatlarida namoyon bo'ladigan kuch imkoniyatlari bilan tavsiflanadi. Kurashda u kuch yordamida yakkama-yakka olishish uchun muhim ahamiyatga ega.

Nisbiy kuch – ya'ni sportchining 1 kg vazniga to'g'ri keladigan kuch kurashchining shaxsiy og'irligini yengib o'tish imkoniyati ko'rsatkichi hisoblanadi. Bu usullarning tezkorlik bilan bajarilishida muhim ahamiyatga ega.

Tezkor kuch – mushaklarning nisbatan kichik tashqi qarshilikni yengib o'tish bilan bog'liq harakatlarni tez bajarishga bo'lgan qobiliyatida aks etadi.

Portlovchi kuch – qisqa vaqt ichida o'z shiddatiga ko'ra katta kuchlanishlarni namoyon qilish qobiliyatini tavsiflaydi.

Takroriy kuchlanishlar uslubi – sportchi mashqni "so'nggi nafasgacha" bajarishda maksimal og'irlikdan 70-80% ga teng bo'lgan og'irliklar bilan mashqlarni takroran bajaradi. Ushbu uslub kuch mashqini seriyalab bajarishni nazarda tutadi. Har bir seriya – "so'nggi nafasgacha", hammasi bo'lib 3-4 seriya, dam olish oralig'i – 3-4 daqiqani tashkil etadi.

Qisqa muddatli maksimal kuchlanish uslubi – hozirgi paytda mushaklarning mutlaq kuchini oshirish uchun eng samarali uslub hisoblanadi. Maksimal kuchlanishlar uslubi trenajyorlar bilan bajariladigan mashqlar hamda katta og'irlikdagi shtanga bilan bajariladigan mashqlarda (*siltab ko'tarish, dast ko'tarish, o'tirib-turish*) namoyon bo'ladi. Mashg'ulot jarayonida hammasi bo'lib 3-4 seriya bajariladi, dam olish oralig'i – 3-5 daqiqani tashkil etadi.

Tobora o'sib boradigan og'irliklar uslubi – nafaqat bitta mashg'ulot jarayonida, balki keyingilarida ham qarshilik ko'rsatish hajmining asta-sekin o'sib borishi nazarda tutiladi.

Mashg'ulot jarayonining birinchi urinishida erkin kurashchiga 10 marta ko'tara oladigan og'irlikning 50% iga teng bo'lgan og'irlik bilan boshlash tavsiya etiladi. Ikkinchi urinishda 10 marta ko'tara oladigan og'irlikning 75% iga teng bo'lgan og'irlik bilan bajariladi, uchinchi urinishda esa 10 marta ko'tara oladigan og'irlikning 100% iga teng bo'lgan og'irlik bilan bajariladi. Mashg'ulot davomida hammasi bo'lib uchta urinish amalga

oshiriladi. Urinishlar o'rtasidagi dam olish oralig'i 2-4 daqiqani tashkil etadi. Har bir urinishda mashq belgilangan tartibda aniq toliqib qolgunga qadar bajariladi.

Birgalikda ta'sir ko'rsatish uslubi – kurashchining kuch imkoniyatlarini rivojlantirish bevosita ixtisoslashgan mashqlarni bajarish paytida sodir bo'ladi. Bir vaqtning o'zida kurashchining kuch qobiliyatlari va texnik-taktik harakatlari rivojlantiriladi hamda takomillashtiriladi. Birgalikda ta'sir ko'rsatish uslubidan foydalangan holda jismoniy mashqlarni bajarishda erkin kurashchi o'z texnik harakatlarini og'irroq vazn toifasidagi raqib bilan takomillashtiradi. Og'irlikning optimal o'lchamini aniqlab olish juda muhimdir, chunki haddan tashqari katta o'lcham harakat malakasi tarkibining buzilishiga olib keladi, bu esa oqibatda harakat texnikasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Variantlilik uslubi – asosan turli vazndagi og'irliklar bilan maxsus mashqlarni bajarishni ko'zda tutadi. Har xil vazndagi sheriklar bilan mashqlar seriyalab bajariladi. Bitta seriyada avval og'irroq vazn toifasidagi raqib bilan 10-12 marta, so'ngra teng vazndagi raqib bilan 15-16 marta, shundan keyin o'z vazn toifasidagi raqib bilan 10-12 marta tashlashlar bajariladi. Hammasi bo'lib 3 seriya bajariladi, dam olish oralig'i 3-4 daqiqani tashkil etadi. Tezkor-kuch sifatlarini rivojlantirishda variantlilik uslubi ayniqsa samarali hisoblanadi. Usullarni ancha og'ir raqib bilan takomillashtirish alohida kuch imkoniyatlarini rivojlantirishga, kichik vazn toifasidagi raqib bilan esa tezkorlik imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, erkin kurashchining umumiy va maxsus chidamliligini rivojlantirishda quyidagi usullarga rioya qilish ko'proq samara beradi:

- tayyorgarlik davrida asosiy e'tibor umumiy chidamlilikni rivojlantirishga qaratiladi va shu tariqa maxsus chidamlilikni o'stirish ustida ish olib borish uchun poydevor hozirlanadi;
- maxsus chidamlilikni rivojlantirishning birinchi bochqichida mashqlar va bellashuvlarning davomiyligi hamda sur'ati sekin-asta orttiriladi, keyinchalik esa mashg'ulotning oraliqli usulidan kengroq foydalaniladi;
- erkin kurashchining organizmiga qo'yiladigan talablar o'z-o'zidan o'sib borishi zarur. Uslubiy va fiziologik jihatdan yuklamani darajama-daraja oshirib borish eng to'g'ri yo'l hisoblanadi, bunday yondashuv organizm yuklamaga ko'nikib, uni yaxshi o'zlashtirib olganidan so'ng, ya'ni bir necha mashg'ulotdan keyin amalga oshirilishi tavsiya etiladi. Erkin kurashchining tayyorgarligi ortgani sayin pog'onalarning balandligi ham o'saveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salomov R.S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. Darslik. T.: "ITA-PRESS", 2015. 296 bet.
2. Goncharova O.V. Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish: O'quv qo'llanma. Toshkent, 2005. – 176 bet.

FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASIDA INSON KAPITALINING ROLI

Rahmatullayev Sirojiddin – Jizzax DPU 2-kurs magistranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Ilmiy bilimlar, tajriba, innovatsiyalar va samarali muloqotni o'z ichiga olgan inson kapitali fan va ta'lim integratsiyasi uchun hayotiy ahamiyatga ega ega haqida maqolada fikr yuritilgan

Tayanch so'zlar: Fan, ta'lim, integratsiya, inson kapitali, ilmiy bilim va tajriba, innovatsiyalar va tadqiqotlar, ilm-fan kommunikatsiyalari va jamoatchilikni jalb qilish

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье утверждается, что человеческий капитал, включающий научные знания, опыт, инновации и эффективные коммуникации, жизненно важен для интеграции науки и образования.

Ключевые слова: Наука, образование, интеграция, человеческий капитал, научные знания и опыт, инновации и исследования, научная коммуникация и взаимодействие с общественностью

THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN THE INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION

Annotation

The article argues that human capital, including scientific knowledge, experience, innovation and effective communication, is vital for the integration of science and education

Key words: Science, education, integration, human capital, scientific knowledge and experience, innovation and research, scientific communication and public relations

Fan va ta'lim integratsiyasi asosida ta'lim xizmatlari va mehnat bozorlarini samarali rivojlanishi oliy ta'lim xizmatlari sub'ektlari bo'lgan oliy o'quv yurtlari tomonidan tayyorlanadigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash bilan bog'liq. Chunki bozor munosabatlari sharoitida fan va ta'lim integratsiyasiga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida innovatsiya yangiliklarini kiritish asosidagina amalga oshad. Fan va ta'lim integratsiyasiga asoslangan bozor iqtisodiyotining rivojlanishi erkin raqobatga asoslanishi va ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish sub'ektlarini qanday mulkchilik shakllariga asoslanishidan qat'i nazar erkin raqobat asosida har bir mamlakatni jahon bozorida raqobatdosh bo'lishini ta'minlash maqsadida intellektual jarayonni rivojlantirish ularning asosiy muammolariga aylanadi. Bu esa o'z navbatida bozor iqtisodiyoti sharoitida aholini intellektual darajalarini oshirishni ta'minlash uchun bozor talablariga asoslangan holda oliy ma'lumotli, malakali mutaxassislarni tayyorlash dolzarb hisoblanadi [1].

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning mamlakatimizni 2015- yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida "Ta'lim tarbiya sohalariga xarajatlar yalpi ichki mahsulotga nisbatan 10-12 foizini tashkil etganini va 2016- yilda bu sohani rivojlantirish uchun sarf - xarajatlar davlat byudjeti xarajatlarining 59,1 foizini tashkil etishi, shundan 33,7 foizi ta'lim tarbiya sohasi xarajatlarini tashkil qilishini"[2, 40-41-b] aytib o'tgan edilar.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017- yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida "Ilmiy muassasalarning moddiy-texnik bazasini ilg'or xorijiy markazlar darajasida va olimlar talablariga muvofiq sezilarli ravishda mustahkamlash kerak"[3, 46-b] deb ta'kidlab o'tdi. Bundan ko'rinib turibdiki intellektual oliy malakali mutaxassis kadrlar jahon xo'jaligi bozorida raqobatdoshlikni ta'minlaydi. Buni eng rivojlangan AQSh, Yaponiya, Frantsiya, Angliya, Yevropa ittifoqi davlatlari misolida ko'rib turibmiz.

Industrial jamiyat nazariyasining namoyondalaridan biri Dj. Gelbreyt o'z vaqtida industrial tizim sharoitida o'qitilgan va o'rgatilgan kadrlar ishlab chiqarishning hal qiluvchi omiliga aylangan va u yuqori rivojlangan ta'lim tizimiga bog'liq [4,54-b] deb hisoblangan. S. Fisher fan va ta'lim integratsiyasini ta'minlovchi asosiy inertiya inson kapitali tushunchasiga shunday ta'rif beradi : "Insonga daromad olib kelishi mumkin bo'lgan qobiliyat inson kapitalidir. Inson kapitali tug'ma qobiliyat, talant va shu qatorda o'rganilgan (orttirilgan) kabi klassifikatsiyalashuvga ega"[5, 62-b]. Mazkur berilgan ta'rifga hozirgi kunda inson kapitali tushunchasining tor ma'nodagi ta'rifi sifatida qarash mumkin.

B.M.Genkin va B.G.YUdinlarning inson kapitaliga bergan ta'rifiga ko'ra: inson kapitali – inson qobiliyatlarini tashkil etuvchi komponentlar (jismoniy salohiyat, yaratuvchanlik mahorati, bilim va ko'nikmalar, mahorat, harakatchanlik) orqali namoyon bo'lib, uy xo'jaligi, korxonalar va mamlakatning daromad manbaini shakllantiradi.

Amerikalik iqtisodchi E.Denison Amerika iqtisodiyotini tubdan o'rganib chiqdi. Denison 1929-1982 yillar oralig'idagi Amerika iqtisodiyotini tahlil qiladi va iqtisodiyotda fan va ta'lim integratsiyasini yuqori o'ringa qo'yadi. Uning fikriga ko'ra inson kapitaliga yo'naltirilayotgan xarajatlar faktori birlamchi omil emas, balki ularning natijaviy sifat ko'rsatkichlari iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir. Denison izlanishlari xulosasiga ko'ra, ishchi kuchi sifatini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy faktor bu ta'lim tizimi hisoblanadi, ya'ni ta'lim tizimi inson kapitali shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omildir.

M.K.Meldaxanova inson kapitaliga mamlakat iqtisodiyoti barqarorligi, raqobatbardoshligi, innovatsion rivojlanishni ta'minlovchi bilim, malaka, ko'nikmalar orqali jamg'arilgan inson resursi deb ta'rif beradi. K.S. Muxtorova va E.S. Detskovkaya tadqiqotlarida davlat siyosatining inson kapitaliga yo'naltirilganligining mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etishi yoritilgan.

Fikrlar tahliliga ko'ra, inson kapitali - bu iqtisodiyot va tashkilotlarni boshqarishda odamlar ega bo'lgan va iqtisodiy maqsadlarga erishish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan to'plangan bilim, ko'nikma, tajriba va salohiyatni ifodalash uchun ishlatiladigan tushunchadir. Keng ma'noda inson kapitali odamlarning iqtisodiyot va jamiyatga hissa qo'shadigan barcha narsalarni: ularning bilimi, malakasi, salomatligi, madaniy me'yorlari va qadriyatlarini qamrab oladi. Ushbu turdagi kapital binolar yoki jihozlar kabi moddiy emas, lekin u iqtisodiy rivojlanish va farovonlik uchun zarurdir.

Shu nuqtai nazardan, inson kapitali fan va ta'lim integratsiyasida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu odamlarning ishlab chiqarish salohiyati va iqtisodiy qiymatiga hissa qo'shadigan bilim, ko'nikma, tajriba va malakalarni anglatadi. Fan va ta'lim integratsiyasi haqida gap ketganda, inson kapitali bir necha jihatdan harakatlantiruvchi kuch sifatida ishlaydi:

Ma'lumotli ishchi kuchi: Inson kapitali ilmiy sohalarda bilimli va malakali ishchi kuchini shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim va ta'limga sarmoya kiritish orqali shaxslar tadqiqot, ishlanmalar va innovatsiyalarga hissa qo'shish uchun zarur bo'lgan tajriba va ilmiy tushunchaga ega bo'ladilar.

Ilmiy bilim va tajriba: Inson kapitali ta'lim va ta'lim orqali odamlar egallagan ilmiy bilim va tajribani o'z ichiga oladi. Turli ilmiy fanlar bo'yicha maxsus bilimga ega bo'lgan olimlar, tadqiqotchilar va o'qituvchilar ilmiy tamoyillarni ta'lim dasturlariga integratsiyalashda muhim ahamiyatga ega. Ularning tajribalari dolzarb va dolzarb ilmiy mazmuni ishlab chiqish, samarali o'qitish usullarini loyihalash va talabalarga bilimlarni uzatishni osonlashtirishga yordam beradi.

O'quv dasturlarini ishlab chiqish: Inson kapitali ta'limning barcha darajalarida fan o'quv dasturlarini ishlab chiqish va ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi. Ilmiy tushunchalarni chuqur tushunadigan o'qituvchilar va mutaxassislar ilmiy yutuqlar va jamiyat ehtiyojlariga mos keladigan qiziqarli va tegishli o'quv tajribalarini yaratishi mumkin. Ilmiy kashfiyotlar va rivojlanayotgan sohalarni o'quv dasturiga integratsiyalash orqali inson kapitali ta'limning rivojlanayotgan ilmiy manzara bilan hamnafas bo'lishini ta'minlaydi.

Innovatsiyalar va tadqiqotlar: Inson kapitali ilm-fan va ta'lim integratsiyasining muhim tarkibiy qismlari bo'lgan innovatsiyalar va tadqiqotlarni faollashtiradi. Malakali tadqiqotchilar va olimlar ilmiy tushuncha, texnologiya va pedagogika sohasidagi yutuqlarni boshqaradi. Ular tadqiqot olib boradi, yangi bilimlarni ishlab chiqaradi va ilmiy tamoyillarni o'zida mujassam etgan innovatsion ta'lim yondashuvlarini ishlab chiqadi. Akademiya va ta'lim muassasalari o'rtasidagi ilmiy hamkorlikni rag'batlantirish orqali inson kapitali izlanish, kashfiyot va tajriba madaniyatini rivojlantiradi.

O'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish: Inson kapitali o'qituvchilarni fanni ta'limga samarali integratsiya qilish uchun zarur ko'nikmalar bilan jihozlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ilm-fan yutuqlari va pedagogik texnologiyalardan xabardor bo'lish uchun o'qituvchilar doimiy trening va malaka oshirish imkoniyatlariga muhtoj. Bilimli o'qituvchilar boshchiligidagi yuqori sifatli o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari o'qituvchilarga ilmiy tushunchalarni, so'rovga asoslangan ta'limni va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini o'z sinflariga kiritish imkonini beradi.

Ilm-fan kommunikatsiyalari va jamoatchilikni jalb qilish: Inson kapitali ilmiy bilimlarni keng jamoatchilikka tarqatishga ham ta'sir qiladi. Ilm-fan kommunikatorlari va kuchli muloqot qobiliyatlari va ilmiy savodxonlikka ega bo'lgan mutaxassislar ilmiy jamoatchilik va keng jamoatchilik o'rtasidagi tafovutni yo'q qiladi. Ular murakkab ilmiy tushunchalarni tushunarli tilga tarjima qiladi, qiziqarli ta'lim dasturlarini taqdim etadi va fan bilan bog'liq faoliyatni targ'ib qiladi. Jamiyatning fanga bo'lgan tushunchasi va qiziqishini oshirish orqali inson kapitali fan va ta'limning jamiyat darajasida integratsiyalashuviga hissa qo'shadi.

Siyosat va yetakchilik: Inson kapitali siyosatni shakllantirish va ilm-fan va ta'lim integratsiyasini qo'llab-quvvatlovchi yetakchilikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ilmiy printsiplarni yaxshi tushunadigan o'qituvchilar, tadqiqotchilar va siyosatchilar ilmiy ta'limga ustuvor ahamiyat beradigan dalillarga asoslangan amaliyot va siyosatni himoya qilishlari mumkin. Samarali etakchilik resurslarni taqsimlashni, o'quv dasturlarini ishlab chiqishni va fanni ta'lim tizimlariga integratsiyalashuviga yordam beradigan strategiyalarni amalga oshirishni ta'minlaydi.

Kuchli ilmiy bilimlar bazasi va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bilimli shaxslar ilmiy kashfiyotlarni ilgari surish va uning ta'lim tizimlariga integratsiyalashuvini rag'batlantirish uchun zarurdir. Inson kapitali, shuningdek, samarali muloqot va ilmiy bilimlarni tarqatishni osonlashtiradi. Ajoyib muloqot va o'qitish qobiliyatiga ega bo'lgan olimlar va o'qituvchilar ilmiy tadqiqotlar va ta'lim amaliyotlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishlari, murakkab ilmiy tushunchalarni talabalar va keng jamoatchilik uchun tushunarli mazmunga aylantirishlari mumkin.

Sifatli ta'lim va kadrlar tayyorlash dasturlariga sarmoya kiritish orqali jamiyatlar fan va ta'lim integratsiyasiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan iqtidorli olimlar, tadqiqotchilar va pedagoglar zaxirasini tarbiyalashi mumkin. Bu malakali shaxslar o'quv dasturlarini shakllantirish, samarali o'qitish usullarini ishlab chiqish va talabalarda ilmiy tafakkurni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Bundan tashqari, inson kapitali ilmiy izlanishlar uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradigan ta'lim tizimlari odamlarga ilmiy ma'lumotlarni tahlil qilish va baholash, o'rnatilgan nazariyalarni shubha ostiga qo'yish va real muammolarga innovatsion echimlarni taklif qilish imkonini beradi.

Fan va ta'lim integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan siyosat yuritgan mamlakatda aholi hayoti turmush sifati va darajasi yaxshilanadi deb hisoblanadi. Jahonda fan va ta'lim integratsiyasini ta'minlashga doir keyingi 30-40 yillar ichida ularning rivojlanishini moliyalashtirishning bir necha modellari tashkil topdi. Shulardan fan va ta'lim integratsiyasi tizimini birinchi moliyalashtirish modeli neoliberalizm modeli bo'lib, u M.Fidlin, F.Chaba va F.Xask tomonidan o'rganilgan bu modelga asosan AQSH, Yaponiya, Avstraliya, Janubiy Koreya, Yangi Zelandiya va Janubiy Afrika mamlakatlarida qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ilmiy bilimlar, tajriba, innovatsiyalar va samarali muloqotni o'z ichiga olgan inson kapitali fan va ta'lim integratsiyasi uchun hayotiy ahamiyatga ega. Malakali shaxslar, jumladan, olimlar, tadqiqotchilar, o'qituvchilar, kommunikatorlar va siyosatchilar tegishli o'quv dasturlarini ishlab chiqish, tadqiqot o'tkazish, o'qituvchilarni tayyorlash, ilmiy tushunchalarni etkazish va etakchilikni ta'minlash uchun o'z tajribalarini qo'shadilar. Inson kapitalini rivojlantirishga sarmoya kiritish orqali jamiyatlar ilm-fan va ta'limning kuchli va samarali integratsiyalashuvini ta'minlashi mumkin, bu esa xabardor fuqarolar va ilmiy savodli ishchi kuchiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2017, № 22, www.iqtisodiyot.uz.

2. Karimov I.A. "Bosh maqsadimiz-iqtisodiyotimizda olib borilayotgan islohotlarni va tarkibiy o'zgarishlarni keskin chuqurlashtirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka keng yo'l ochib berishdir. – Toshkent: O'zbekiston, 2016. 40-41 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –Toshkent: O'zbekiston, 2017. – B.46.

4. Antoshkina L.I. Vissheye obrazovaniye v sisteme obshestvennix interesov /monografiya/ L.I.Antoshkina – Donetsk: OOO «Yugo-vostok», LTD 2008. – B.54.

5. Fisher I. The Nature off Capital and Income. – L.,1927. – B.62

MA'NAVIY MEROSNING BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDAGI O'RNI

*Tuyg'unova Dinora – Jizzax DPU Ijtimoiy fanlarni o'qitish metodikasi
(Ma'naviyat asoslari yo'nalishi 2- kurs magistranti, O'zbekiston)*

Annotatsiya

Maqolada mamlakatimiz ta'lim tizimidagi islohotlarda ma'naviy merosning ahamiyati va bugungi yosh avlod tarbiyasida sharq allomalari ijtimoiy-falsafiy qarashlarining innovatsion jihatlari yoritildi

Kalit so'zlar: ma'naviy meros, islohot, ijtimoiy hayot, tarbiya, inson kamoloti, ma'naviy yetuklik, innovatsion g'oyalar

РОЛЬ ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ В ВОСПИТАНИИ СОВЕРШЕННОГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация

В статье освещены значение духовного наследия в реформах системы образования нашей страны и новаторские аспекты социально- философских взглядов восточных ученых в воспитании современного молодого поколения

Ключевые слова: Духовное наследие, реформа, общественная жизнь, образование, человеческая зрелость, духовная зрелость, новаторские идеи

THE ROLE OF SPIRITUAL HERITAGE IN EDUCATION OF A PERFECT GENERATION

Annotation

The article highlighted the importance of spiritual heritage in the reforms of the educational system of our country and the innovative aspects of the socio-philosophical views of Eastern scholars in the education of today's young generation.

Key words: Spiritual heritage, reform, social life, education, human maturity, spiritual maturity, innovative ideas.

Inson paydo bo'libdiki, tarbiya jarayoni mavjud, tarbiya paydo bo'lgan vaqtdan beri pedagogik faoliyat uzluksiz davom etib kelmoqda. Jamiyat taraqqiyot samarasini ta'minlash uchun, avvalo, ma'naviy- axloqiy jihatdan yetuk, barkamol shaxsni tarbiyalash masalasiga asosiy e'tibor qaratilishi lozim va shuning bilan birga, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganlik darajasiga doimo e'tiborni qaratmoq zarur. Zero, axloqiy jihatdan tarbiyalangan shaxslarsiz jamiyat taraqqiyotini tasavvur etib bo'lmaydi. Jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida xalqimiz tomonidan inson kamoloti, barkamol shaxs tarbiyasi, yoshlarning axloqiy tarbiyasiga yetarlicha e'tibor berib kelingan. Shunday ekan, ushbu an'anani davom ettirgan holda mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng ham istiqbolning dastlabki kunlaridanoq yoshlar tarbiyasiga juda katta e'tibor berib kelinmoqda. Bugungi kunda barkamol shaxs tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Ayni paytda tarbiyaning asosiy maqsadi etib har tomonlama yetuk, erkin fikrlovchi, go'zal xulqli, barcha axloqiy fazilatlarga ega bo'lgan barkamol shaxsni tarbiyalash deb belgilangan.

Bu o'rinda xalqimiz boy ma'naviy merosidan yoshlarga ta'lim berish jarayonida o'z o'rnida oqilona foydalangan holda yoshlarimizda ma'naviy- axloqiy fazilatlarni yuksaltirish

lozim. Bu mushkul vazifa azaldan o'qituvchi-ustoz, muddaris zimmasiga yuklatilib kelingan. Bu borada XVI asrda yashab ijod etgan Mahdumi A'zam o'z risolalarida purma'no fikrlarni bayon etgan. Maxdumi A'zamning fikricha, Alloh kishilarni birgalikda yashashi, oila qurishi, farzandlar tarbiyalashi, inson naslini davom ettirishi, hayotni sevishi va asrashi uchun yaratgan. Oila – ilohiy, aynan unda kishi ilohiysifat mavjudot sifatida shakllanadi, Xudoni va dunyoni angelaydi. Ilohiy e'zozlash va diniy marosimlar, odatlarni, javonmardlik va mehnatga o'rganadi. Kim faqat o'zining hayvoniy ehtiyojlarini qondirish uchungina oila qursa, u o'zini abadiy azob-uqubatlarga, qiynoqlarga solidi [1, 140-b].

Insonning ma'naviy va axloqiy barkamolligi muammolari tasavvufda markaziy o'rinni egallaydi. Ushbu g'oya tufayli tasavvuf oqimlari, tariqatlar, aholi va ulamolar orasida ommalashgan. Maxdumi A'zam «vujud ul-dehqon» tushunchasini ilmiy iste'molga kiritadi. Komillik istagan kishi o'zida ilohiy sifatlarni shakllantirmog'i zarur. Ular: 1) umuminsoniy sifatlari; 2) axloqiy sifatlari; 3) tadbirkorlik sifatlari; 4) intellektual sifatlardan iboratdir.

Maxdumi A'zamning komil inson to'g'risidagi g'oyalari nazariy jihatdan tasavvufiy g'oyalar bilan sug'orilgan bo'lib, jamiyatda futuvvat g'oyalari hozirgi avlod uchun namuna maktabi bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumki, naqshbandiya tariqatida ilmni rivojlantirishga, uni amaliyot bilan bog'lashga ko'p e'tibor qaratilgan. Shulardan kelib chiqib Maxdumi A'zam "ilmni shu ilmning qadriga yetadigan va ilmni faqat ezgulik maqsadlarida qo'llaydigan kishilargagina o'rgatish lozim. Ilmni, uni qadrlamaydigan kishiga o'rgatish – ilmni isrof qilishdir. Ilmni yovuz niyatli kishilarga o'rgatgan kishi shu ilm tufayli ro'y beradigan jinoyatlarga sherikdir", - degan hikmatni ilgari surgan. Bu prinsip bir tomondan ilmning obro'-e'tiborini saqlashda, ikkinchi tomondan esa ilm-fan yutuqlaridan yovuz maqsadlarda foydalanishning oldini olishda, uchinchi, ilm bilan shug'ullanuvchi olimning ma'naviyatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etgan [2, 24-b]. Shu o'rinda aytish mumkinki, mamlakatimizda yoshlarni ilmiy salohiyatini oshirish, har tomonlama himoya qilish, ularning ilmiy, ijodiy faoliyatlarini qo'llab-quvvatlash hamda davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda keng yo'l ochib berishga qaratilgan salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada yoshlar tarbiyasi, ilm olishi, ma'naviy barkamol bo'lishiga oid mutafakkirlar merosidan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Maxdumi A'zam Kosoniy o'z davrining yetuk ustozlaridan bo'lib, inson kamolotida ustozlarning o'rni biqiyos ekanligini ko'rsatib bergan. Shu boisdan, mamlakatimizda yoshlarni barkamol inson bo'lib tarbiyalashda, ustoz-shogird an'alarini davom ettirish, yoshlarni ilm olishga undash ulug'bobomizning ma'naviy merosi muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash joizdir. Shuningdek, Maxdumi A'zam idealidagi komil inson halol luqma bilan kamol topgan, yaxshi ustozlar suhbatini bilan tarbiyalangan shaxs bo'lib, uning asosiy maqsadi insoniyatga ezgulik qilishdir. Mamlakatimizda ta'lim islohotlari olib borilayotgan ayni damda, Maxdumi A'zamning insonni ham ruhan, ham jisman poklanishini targ'ib etgan g'oyalari, komil inson haqidagi qarashlari jamiyatda mafkuraviy, ma'naviy, jismoniy sog'lom avlodni tarbiyalashdek muhim vazifalarni amalga oshirishda nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Demak, ajdodlarimiz doimo inson kamoloti, yoshlarning ta'lim-tarbiyasi, xususan, ularning axloqiy kamolotiga juda katta e'tibor berib kelishganligi xalqimiz uchun an'anaga aylangan bu holat yangi innovatsion g'oyalar uchun tayanch va asos vazifasini o'tay oladi. Zero, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Jismonan sog'lom, ma'nan yetuk, mustaqil fikrlaydigan, chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega Vatanimizning taqdiri

va kelajagi uchun ma'sulyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan barkamol yosh avlodni tarbiyalash hamda voyaga yetkazish bosh maqsadimiz bo'lishi lozim" [3].

Xulosa qilganda, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning jamiyat taraqqiyoti va barkamol avlod tarbiyasidagi ahamiyati beqiyos bo'lib, axloqiy tarbiyalangan kishilarsiz yetuk kishilik jamiyati qurish mumkin emas va axloqiy tarbiyalangan kishilarsiz yetuk kishilik jamiyati qurish mumkin emas va axloqiy tarbiya shaxsning barkamol shakllanishida asosiy o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. "Xalq ta'lim tizimidagi maktabdan tashqari ta'lim samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. T:2019-yil 30-sentabr

2. Samatov X. Mahdumi A'zam Kosoniyning inson va uning ruhiy kamoloti haqidagi qarashlari. Sam: "Ijtimoiy fanlar va hozirgi zamon: nazariya va amaliyot" ilmiy to'plam , 2016.- B.140

3. Turayev B.O. "Mahdumi A'zam (hayoti va ilmiy-ma'naviy merosi)"T. "Innovatsion rivojlanish nashriyoti-matbaa uyi" 2020.- B.24.

4. Karimov B., Norboyev O'., Ziyayev F. Ma'naviyat asoslari o'quv qo'llanma. Toshkent, 2021.

MA'NAVY-MA'RIFIY TADBIRNING INSON VA JAMIYAT HAYOTIDA O'RNI

*Xolmirzayeva Mahbuba – Jizza DPU Ijtimoiy fanlarni o'qitish metodikasi
(Ma'naviyat asoslari) yo'nalishi 2-kurs magistranti, O'zbekiston*

Annotatsiya

Maqolada ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning inson ma'naviy kamolatiga va jamiyat hayotiga ta'siri hamda inson ma'naviy olamini rivojlantiruvchi g'ildirak sifatida ahamiyati yoritildi.

Kalit so'zlar: ma'naviy targ'ibot, ma'naviy -ma'rifiy tadbirlar, inson ma'naviy kamoloti, komil inson, milliy ma'naviy targ'ibot, mahalla instituti.

РОЛЬ ДУХОВНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО СОБЫТИЯ В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА

Аннотация

В статье подробно рассмотрено влияние духовно-просветительских мероприятий на духовную зрелость человека и общественную жизнь, а также их значение как колеса, развивающего духовный мир человека

Ключевые слова: духовная пропаганда, духовно-просветительские мероприятия, духовное совершенствование человека, совершенный человек, национальная духовная пропаганда, институт соседства.

THE ROLE OF A SPIRITUAL AND EDUCATIONAL EVENT IN THE LIFE OF A HUMAN AND SOCIETY

Annotation

In the article, the impact of spiritual and educational activities on human spiritual perfection and the life of society, as well as the importance of the wheel that develops the human spiritual world, is explained in detail.

Keywords: Spiritual propaganda, spiritual and educational events, human spiritual perfection, perfect human, national spiritual propaganda, neighborhood institute.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil qilish dunyoda tasodifan yuzaga kelib qolgan voqelik emas. Xalq orasida ezgulik va adolatparvarlik, hamjihatlilik va axloqlilik norma va printsiplarini targ'ib qilib kelgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar turli xil ko'rnishida tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida bo'lgan. Dastlab tadbirlar yaxlit sistemaga birlashtirilmagan, faoliyati muntazam xarakter kasb etmagan va biror bir muassasa tomonidan maxsus muvofiqlashtirilmagan bo'lsa-da, ancha ta'sirchan va samarali faoliyat olib borgan. Shuningdek, ijtimoiy zaruriyat tug'ilganida davlatning o'zi ham u yoki bu g'oyani, hayotiy pozitsiyani kishilar orasida targ'ib qilishni maqsadga muvofiq deb bilgan. Jamiyatda turli insonparvar g'oyalarning keng tarqalgani ham shundan.

Asrlar davomida oila ma'naviy targ'ibotning muhim instituti sifatida ham mavjud bo'lgan. O'zbek oilasidagi muhitning o'zi targ'ibot manbai vazifasini o'tagan, chunki bu muhit halollik, rostgo'ylik, or-nomus, sharmu-hayo, mehr-oqibat, mehnatsevarlik tamoyillariga asoslangan. O'zaro munosabatlarda ham mana shunday tamoyillarga tayangan oilalar qadrlangan, namuna sifatida madh qilingan. Bundan tashqari, o'zbek oilalarida farzandlar ma'naviy qiyofasini shakllantirishga alohida e'tibor berib kelingani bizga yaxshi ma'lum. Bu maqsadda ota va ona tomonidan farzandlarga turli insonparvar g'oyalar keng targ'ib qilingan. Bu targ'ibot odatda ma'naviy-ma'rifiy mavzulardagi suhbatlar, nasihatlar, badiiy adabiyot mutoalasi va shu kabi vositalarda amalga oshirilgan. Shuni nazarda tutgan holda O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I.A. Karimov: "Insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Bolaning xarakterini, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar - yaxshilik va ezgulik, olijanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir,"- deb ta'kidlagan edi [1, 52-b].

Mahalla institutining ham muhim funktsiyalaridan biri ma'naviy targ'ibot bilan bog'liq bo'lgan. U tarixda nafaqat turli tadbirlar va rasm-rusumlarni amalga oshiruvchi institut sifatida, balki kishilar orasida ezgulik, adolatparvarlik, xamjihatlilik, halollik, rostgo'ylik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik g'oyalarini targ'ib qiluvchi markaz tarzida ham faoliyat ko'rsatgan. Bu borada ayniqsa mahalla oqsoqollarining nasihatlari, tanbehlari katta rol o'ynagan. Oqsoqolning nasihatlari, pand-o'g'itlari insonparvar g'oyalarni targ'ib qilishning, ularni mahalla kishilari ongiga singdirishning ta'sirchan vositasi edi.

Ma'naviy targ'ibotda diniy muassasalarning roli ayniqsa katta bo'lgan. Uzoq asrlar mobaynida jamiyat hayotining turli sohalarini shariat qoidalarini asosida tashkil etilgani bois diniy tashkilotlarning kishilar ongi va faoliyatiga ta'sir o'tkazish imkoniyatlari beqiyos edi. Din shu imkoniyatlardan foydalangan holda kishilarda gumanistik e'tiqodni qaror toptirish va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlarini shakllantirish, ularni umume'tirof etilgan qadriyatlar atrofida birlashtirish maqsadida ma'naviy targ'ibot ishlarini olib borgan salmoqli institut bo'lib keldi. Juma nomozi oldidan o'qilgan va'z, ma'ruzalar, diniy tadbir va shu kabilar ma'naviy targ'ibotning samarali vositasi bo'ldi.

Afsuski, Sovet hokimiyati yillarida oila va mahallaning ma'naviy targ'ibot bilan bog'liq salohiyati kommunistik mafkura targ'iboti sari burib yuborildi. Dinning ijtimoiy pozitsiyalari muttasil zaiflashtirildi, din kishilari quvg'in ostiga olindi. Bunday siyosatning natijasi o'laroq, bir tomondan, ushbu institutlarning ma'naviy-tarbiyaviy salohiyatiga putur etkazilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, milliy ma'naviy targ'ibot institutlarining yaxlit sistemaga birlashish jarayoni to'xtatib qo'yildi. Ma'naviy targ'ibot bilan bog'liq tajribalar, an'analar, qoidalar vorisiyligi ham uzilib qoldi.

Mustaqillik yillarida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Buning qator ob'ektiv va sub'ektiv sabablari bor edi. Chunonchi, SSSRning parchalanib ketishi jamiyat taraqqiyotining mo'ljallarini o'ziga xos tarzda ifodalab bergan kommunistik mafkuraning ham inqirozga yuz tutishiga sabab bo'ldi. Jahonning o'nlab mamlakatlariga qanday faoliyat ko'rsatishni hukm etib turgan qudratli mafkuralardan biri jahon sahnasidan tushdi. G'arb olamida esa jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy munosabatlar mohiyatini o'zicha talqin qiladigan turli mafkuralarning yuzaga kelishi kuchaydi. Bir qarashda jahon mafkuraviy plyuralizm davriga qadam qo'ygandek, bu hol umumjahon ijtimoiy taraqqiyoti sur'atlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadigandek bo'lib ko'rindi. Aslida esa bunday vaziyat ma'naviy-mafkuraviy maydondagi raqobat, mafkuraviy murosasizlikni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, g'ayrinsoniy g'oyalar targ'iboti faollashdi. Turli siyosiy kuchlar, ularning manfaatlariga xizmat qilayotgan targ'ibot markazlari tomonidan sotsial-darvinizm, shovinizm, millatchilik, totalitarizm, ekstremizm g'oyalari sistemali ravishda targ'ib qilina boshlandi. Bizning mamlakatimizda ham mazkur targ'ibot ta'sirida vayronkor g'oyalar bilan "zaharlangan" kishilar paydo bo'ldi.

Ana shunday bir davrda, bir tomondan, yangi barpo etilayotgan jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy va ma'naviy-madaniy asoslarini, bu jamiyatni qurishning modelini asoslab berish zaruriyati tug'ildi. Ikkinchi tomondan esa, "Vatanimiz mustaqilligining ma'naviy asoslarini mustahkamlash, milliy qadriyatlarimiz, an'ana va urf-odatlarimizni asrab-avaylash, xalqimiz, ayniqsa yosh avlod qalbi va ongiga ona yurtga muhabbat, istiqloлга sadoqat tuyg'ularini, milliy g'oyani chuqur singdirish masalasi tobora dolzarb ahamiyat" kasb etib bordi. Bu kabi vazifalarni esa uni bajarishga moslashtirilgan maxsus ijtimoiy institutgina bajara olardi. Mazkur ijtimoiy zaruriyatga javoban mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil qiluvchi va muvofiqlashtiruvchi maxsus markaz shakllantirila boshlandi.

Markazning shakllanishi birdan sodir bo'lgani yo'q. U uzoq muddat da-vomida shakllanib, davr nafasiga monand ravishda takomillashib bordi. Mamlakatimizda ma'naviy targ'ibot sistemasining shakllanishiga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 23-aprelda qabul qilingan "Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazini tashkil etish to'g'risidagi" Farmoni turtki berdi[2, 90-b]. Tez orada uni bajarish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat" markazining faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi" Qarori qabul qilindi [3]. Ushbu hujjatlarning sharofati bilan mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlar, xususan ma'naviy targ'ibot bilan shug'ullanuvchi, o'zining mustahkam intellektual va moddiy-texnika resursiga ega bo'lgan ijtimoiy institut shakllandi. Markaz qisqa muddatda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish, ijtimoiy taraqqiyot yo'nalishi bilan bog'liq omillarni targ'ib qilish, jamoat tashkilotlari, ilmiy-ma'rifiy muassasalar va ommaviy axborot vositalari hamkorligini ta'minlash yuzasidan salmoqli ishlarni amalga oshirdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996-yil 9-sentyabrda qabul qilingan "Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to'g'risidagi" Farmonida[4]. ma'naviy-ma'rifiy islohotlarning davlat siyosati ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilishi mamlakatdagi ma'naviy targ'ibot ishlarini yangi darajaga ko'tardi. Farmon nafaqat ma'naviy targ'ibot sistemasining takomillashishiga, balki mamlakat ma'naviy hayotining ham jonlanishiga sabab bo'ldi. Bozor iqtisodiyoti printsiplari joriy etilayotgan bir paytda ma'naviyat bilan bog'liq muammolarni ikkinchi darajali masala sifatida talqin qilish, ma'naviy targ'ibotning muhim vositasi sanalgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarga panja orasidan qarash, bu ishlarni "qoldiq printsipti" asosida mablag' bilan ta'minlash kayfiyatiga butkul barham berildi. Endilikda ma'naviyat bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish uchun viloyat va tuman hokimlari, vazirlik va idoralar rahbarlari javob beradigan bo'ldilar.

"Ammo, shunga qaramasdan, joylarda ma'naviy-ma'rifiy islohotlar-ning mohiyatini teran anglamaslik, rasmiyatchilik, tadbirbozlik va kampa-niyabozlik illatlarining mavjudligi, tashabbuskorlikning etishmasligi, yoshlarni ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga jalb etishda qat'iyatsizlik, kishilar ongini o'zgartirishning xalqchil va ta'sirchan usullaridan foydalana bilmaslik hollari ko'zga tashlana boshladi". Bunday holat ma'naviy targ'ibot ishlarining zamon talablaridan ortda qola boshlaganidan dalolat edi. SHu boisdan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni, xususan ma'naviy targ'ibot ishlarini takomillashtirish maqsadida 1998 yilning 24 iyulida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ma'naviy-ma'rifiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish va uning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" Qarori qabul qilindi [5].

Milliy ma'naviy targ'ibot sistemasining shakllanishida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1999-yil 3-sentyabrda qabul qilingan "Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashini qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi" Farmoni jiddiy ahamiyat kasb etdi. Mazkur Farmon nafaqat Ma'naviyat va ma'rifat kengashining ta'sis etilishini qo'llab-quvvatladi, balki ma'naviy targ'ibot ishlarini amalga oshirish salohiyatiga ega bo'lgan tashkilotlarning imkoniyatlarini yagona sistemaga birlashtirdi. Eng muhimi, Farmonning sharofati bilan ma'naviy targ'ibot ishlari ma'naviy-ma'rifiy faoliyatning ustuvor yo'nalishiga aylantirildi.

Milliy ma'naviy targ'ibot sistemasining yaxlit institutsional tuzil-ma sifatida shakllanishi jarayoni 2006-yilda o'z nihoyasiga etdi. Bunga O'z-bekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 25-avgustda qabul qilingan "Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risidagi" Qarori zamin yaratdi. Qaror Ma'naviyat targ'ibot markazining yaratilishiga huquqiy zamin hozirladi. Quyidagilar Ma'naviy targ'ibot markazining asosiy vazifalari etib belgilandi:

–ma'naviyatning ma'no-mohiyati, milliy ma'naviyatimizning qadimiy ildizlari, noyob va betakror namunalari, bugungi kundagi rivojlanish tamo-yillari haqida aniq maqsadga qaratilgan targ'ibot ishlarini muntazam ra-vishda olib borish;

–aholining keng qatlamlari, avvalambor yoshlar o'rtasida Vatanga muhabbat va sadoqat, insonparvarlik fazilatlarini tarbiyalash, milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlarining hayotimizdagi o'rni va ahamiyatini har tomon-lama ochib berishga yo'naltirilgan suhbat va uchrashuvlar, ma'rifiy tadbir-lar o'tkazish;

–bugungi kunda amalga oshirilayotgan davlat siyosatining ustuvor yo'na-lishlari, keng ko'lamlil islohotlarning mohiyati, qabul qilingan qonun huj-jatlari va davlat dasturlarining ahamiyatini atroflicha sharhlash va tushuntirish, yurtimizga qarshi qaratilgan g'oyaviy va

informatsion xurujlar, ularning ortida turgan kuchlarning g'arazli maqsadlarini fosh qilish, odamlarni hushyorlik va ogohlikka da'vat etish, olimlar, siyosatchi va mutaxassislar, ijodkor ziyolilar ishtirokida joylarda samarali targ'ibot tizimini yo'lga qo'yish;

–ota-ona, oila va mahalla, tarixiy xotira, milliy g'urur, komil inson tarbiyasi bilan bog'liq tuyg'u va tushunchalarni yosh avlod qalbi va ongiga ta'sirchan usul-uslublar orqali singdirish, ajdodlarimizning bu boradagi merosini bugungi taraqqiyot talablari bilan uzviy bog'liq holda rivojlantirish, targ'ibot ishlarini milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi asosida tashkil etish;

–yurtdoshlarimizni muqaddas islom dini va falsafasi, aziz avliyolarimizning ibratli hayoti, qutlug' qadamjolariga, boshqa diniy konfessiyalarga nisbatan hurmat-ehtirom va bag'rikenglik ruhida tarbiyalash, jamiyatimizda sog'lom turmush tarzi, millatlararo totuvlik, o'zaro mehr-oqibat muhitini mustahkamlash bo'yicha ma'naviy-ma'rifiy dasturlarni amalga oshirish kabilar.

Biroq ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va takomillashtirish, ma'naviy targ'ibot samaradorligini oshirish bilan bog'liq strategik vazifa tugal hal qilinganicha yo'q. Barcha sohalarda bo'lgani kabi, ma'naviy-ma'rifiy sohada ham yangi va yangi tendensiyalar, jarayonlar, ijtimoiy zaruriyatlar, ziddiyatlar yuzaga kelmoqdaki, bu hol mazkur jarayonni modernizatsiyalash, ilmiy-nazariy, metodologik va praktsiologik jihatdan mustahkamlash masalasini kun tartibiga qo'ymoqda. Xuddi shuning uchun ham 2017-yilning 28-iyulida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risidagi» Qarori qabul qilindi, "Ma'rifat" targ'ibotchilar jamiyati tuzildi. Mazkur qarorga muvofiq, milliy ma'naviy targ'ibot sistemasini modernizatsiyalash uchun birinchi navbatda bu sohadagi mavjud muammolarni aniqlash, umumlashtirish va ifodalash zarur bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. -T. Ma'naviyat, 2008.- B.52.
2. Bo'ronov M. O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy siyosatning tadrijiy rivojlanishi.- Ma'naviyat. 2016.- B.90.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazini tashkil etish to'g'risida.// O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi Axborotnomasi, 1994, №6.
4. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Farmoni. "Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to'g'risida.//www.lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazilar Mahkamasining qarori. Ma'naviy-ma'rifiy islohatlarni yanada chuqurlashtirish va uning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. // www.lex.uz.

ZAMONAVIY SHAROITDA O'ZBEKISTONDA YOSHLARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASI MASALASIDAGI ISLOHATLAR

Mo'minjonova Umida – Jizzax DPU Magistratura bo'limi, Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (ma'naviyat asoslari) yo'nalishi 2-kurs magistranti, O'zbekiston

Annotatsiya

Maqolada yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalasi, shuningdek mamalakatimizda yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalasida olib borilayotgan islohatlarni ochib berish orqali ilmiy asoslangan ta'riflar keltirilgan. Tarbiya har qaysi davr va har qanday jamiyat uchun doim eng muhim masala bo'lib qolishi haqida ma'lumotlar berilgan. Yoshlarni ma'naviy va axloqiy tarbiyalashda muhim bo'lgan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, ma'naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, yoshlar, islohat, barkamol avlod, globallashuv, ma'naviyat, Yangi O'zbekiston

РЕФОРМЫ В ВОПРОСЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ В УЗБЕКИСТАНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация

В статье рассматривается проблема нравственно-нравственного воспитания молодежи. Также представлены научно обоснованные определения, раскрывающие реформы, проводимые в вопросе духовно-нравственного воспитания молодежи в нашей стране. Приводится информация о том, что образование всегда является важнейшим вопросом для любой эпохи и любого общества. Даны рекомендации, имеющие важное значение в духовно-нравственном воспитании молодежи.

Ключевые слова: образование, духовное воспитание, нравственное воспитание, молодежь, реформа, зрелое поколение, глобализация, духовность, Новый Узбекистан

REFORMS IN THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN UZBEKISTAN IN MODERN CONDITION

Annotatsion

The article deals with the issue of moral and moral upbringing of young people. Scientifically based definitions are also presented by revealing the reforms that are being carried out in the issue of spiritual and moral education of young people in our country. Information is given that education is always the most important issue for any era and any society. Recommendations are given that are important in the spiritual and moral education of young people.

Keywords: education, spiritual education, moral education, youth, reform, mature generation, globalization, spirituality, New Uzbekistan

Globallashuv jarayonida yoshlar tarbiyasi dunyoning har qanday mamlakati uchun ham muhim masala bo'lib hisoblanadi. Sababi inson ongi va tafakkuri uchun kechayotgan kurash bevosita yoshlarni o'z iskanjasida ushlariga qaratilgani ayni haqiqatdir. Shunday ekan mazkur global masalada eng to'g'ri yechim bu yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashdir.

Axloq va ma'naviyat chuqur ichki o'zaro aloqadorlikka ega. Zero, ma'naviyat individga mansub bo'lgan guruhlar axloqi ta'sirida yuzaga keladi, axloq esa o'z navbatida guruh a'zolari bo'lgan individlar ma'naviyatining o'zaro tutash ommaviy munosabatlarida namoyon bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya deganda biz shaxsning asosiy madaniyatining asosi bo'lgan bolaning ma'naviy-axloqiy sohasini shakllantirishga maqsadli yordam berish jarayonini tushunamiz. Bunda milliy qadriyatlarning o'rni beqiyosdir. Ma'naviy-axloqiy tarbiya vijdoniga muvofiq hayot kechiradigan odamni tarbiyalash uchun sharoit yaratadi.

“O'zingiz xohlaganingizcha bolangizning aqliy va badan tarbiyasi bilan mashg'ul bo'lishingiz mumkin va qo'lingizdan kelguncha uni don ova baquvvat qiling. Lekin axloqiy

tarbiya talab darajasida bo'lmasa, aqli hamda jismoniy kuchini o'zi yoki atrofdagilar zarariga ishlatadi. Binobarin, bolaning aqliy va jismoniy tarbiyasi samarasiz qolmasligi uchun farzandning axloqiy tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanib ko'p harakat qilish lozim. Axloqiy tarbiya – odam axloqini kamolga yetkazish demakdir, ya'ni odamni shunday tarbiya qilish kerakki, fe'li va amali o'ziga ham, boshqalarga ham foydali va manfaat keltiradigan bo'lsin"[5,109-b].

Yangi O'zbekiston sharoitida yoshlarga oid davlat siyosati yoshlarda mustaqil faoliyat, yangi davrga mos keladigan ijtimoiy-ma'naviy xislatlarni, xususan, globallashuv sharoitida muhim ahamiyat kasb etadigan milliy o'zlikni anglashning nazariy-metodologik va amaliy asosini tashkil qiladi. Davlatimiz rahbarining 2017 yil 5 iyuldagi «Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida»gi farmoni bu boradagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Unga ko'ra yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, yoshlarning hayoti va sog'lig'ini saqlash, yoshlarning ma'naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish, yoshlar uchun ochiq va sifatli ta'limni ta'minlash, yoshlarni ishga joylashtirish va ularning bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish, yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash, yoshlarni axloqiy negizlarni buzishga olib keladigan xatti-harakatlardan, terrorizm va diniy ekstremizm, separatizm, fundamentalizm, zo'ravonlik va shafqatsizlik g'oyalariidan himoya qilish, yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish, iqtidorli va iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish, yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, yoshlarda sog'lom turmush tarziga intilishni shakllantirish, shuningdek yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish va yoshlar sportini ommaviy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, yosh oilalarni ma'naviy va moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ular uchun munosib uy-joy va ijtimoiy-maishiy sharoitlarni yaratish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar tizimini amalga oshirish asosiy maqsad qilib olingan. 2018-yil 14-avgustda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori imzolandi. Mazkur qaror yoshlar masalasida davlatimiz nechog'lik muhim ahamiyat sifatida qarashini ko'rishimiz mumkin. "Mamlakatimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktabgacha ta'limning zamonaviy tizimi, 11 yillik umumiy o'rta ta'lim joriy qilinmoqda, zamonaviy oliy ta'lim muassasalari hamda nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Yoshlarning bandligini ta'minlash va ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish bo'yicha ishlarni mutlaqo yangi tizim asosida tashkil etish va amalga oshirish maqsadida "Yoshlar — kelajagimiz" Davlat dasturi qabul qilindi. Yoshlar bilan doimiy muloqot qilish mazkur sohadagi dolzarb muammolarni aniqlash va hal etishda davlat organlari va jamoat tashkilotlari faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda" [2]. Yoshlar tarbiyasi jamiyatdagi muhim masala! Darhaqiqat, inson hayoti bir necha bosqichlarga bo'linadi. Bu bosqichlar ichida umrning yoshlik bosqichi alohida ahamiyatga egadir. Yoshlik insonning eng nozik davri hisoblanib, insonning quvvatga to'lgan va harakatchanligi ziyoda bo'lgan vaqtidir. Shu bilan birga bu

davr insonning hayot yo‘llarining chorrahasida turgan payti hamdir. Agar, o‘sha chorrahada yaxshi yo‘lga kirib olinsa, o‘zi, oilasi, xalqi, vatani uchun juda katta yaxshilik sari yuzlangan bo‘ladi. Yoshlar har bir millatning kelajagidir. Bu esa yoshlarga jiddiy ahamiyat berilishi lozimligini bildiradi. Har bir shaxsning kim bo‘lishligi yoshlik paytidan bilina boshlaydi. Yoshlik paytida shakllanib qolgan sifatlar insonga butun umri davomida hamroh bo‘ladi. Shuning uchun jamiyatda yoshlarning odobli, aqlli, halol, tarbiyali inson bo‘lishlari uchun harakat qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz (1-jild). – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – B. 592
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3907 qarori // <https://lex.uz/docs/-3864155>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida “PF-5106-coH // <https://lex.uz/docs/-3255680>
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so‘zlagan nutqi. Toshkent: / “Ozbekistonovozi”, 2017/21sentabr (№117) soni.
5. Abdurauf Fitrat “Oila yoki oila boshqarish tartiblari”- Toshkent: Cho‘lpon.2013.- B.109.

5- SHO‘BA:
ZAMONAVIY JAMIYATDA RAQAMLI IJTIMOIYLASHUV VA
MEDIAKOMPETENTLIK
СЕКЦИЯ 5:
ЦИФРОВАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ И МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТЬ В
СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ
SECTION 5:
DIGITAL SOCIALIZATION AND MEDIA COMPETENCE IN MODERN SOCIETY

RAQAMLI JAMIYATDA IJTIMOIY ADOLATNI TA’MINLASH MUAMMOLARI

*Abdug‘ani Xolbekov – O‘zMU sotsiologiya kafedrası professori,
sotsiologiya fanlari doktori,
Jasur Ibragimov - O‘zMU sotsiologiya kafedrası magistranti*

Annotatsiya

Maqolada raqamli jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlashning dolzarb muammolari tadqiq etilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning nafaqat tovarlar va xizmatlar sifatini yaxshilashdagi, balki korrupsiya bilan kurashishda ham samarali xisoblanishi hamda ijtimoiy adolatni ta’minlashning o’zigi xos jihatlari haqida ma’lumotlar berilgan.

Tayanch so‘zlar: madaniyat, madaniy globallashuv, madaniyatlararo kommunikatsiya, mikromadaniyat, makromadaniyat.

**ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ
СПРАВЕДЛИВОСТИ В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ**

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные проблемы обеспечения социальной справедливости в цифровом обществе. Также представлена информация об эффективности цифровых технологий не только в повышении качества товаров и услуг, но и в борьбе с коррупцией, а также о конкретных аспектах обеспечения социальной справедливости.

Ключевые слова: культура, культурная глобализация, межкультурная коммуникация, микрокультура, макрокультура.

PROBLEMS OF PROVIDING SOCIAL JUSTICE IN THE DIGITAL SOCIETY

Annotation

The article examines the current problems of ensuring social justice in the digital society. Also, information is provided about the effectiveness of digital technologies not only in improving the quality of goods and services, but also in fighting corruption, as well as the specific aspects of ensuring social justice.

Keywords: culture, cultural globalization, intercultural communication, microculture, macroculture.

Yangi O‘zbekistonning 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasidagi maqsadlardan biri sifatida "Elektron hukumat" tizimini rivojlantirish, elektron davlat xizmatlarining ulushini 100 foizga yetkazish hamda byurokriyani bartaraf etish belgilangan[5]. Tabiiyki, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish kerakli infratuzilmani, ulkan moliyaviy xarajatlar va zarur mutaxassislar tayyorlashni talab etadi. Bu vazifalar qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu jarayonlar sezilarli tarzda jadallashtirilmasa, boshqa davlatlardan ortda qolib ketish ehtimoli yuqori. Shu bois, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish – hozirgi kundagi eng ustuvor vazifalardan bo‘lib qolmoqda. Raqamli texnologiyalar nafaqat tovarlar va xizmatlar sifatini yaxshilaydi, balki korrupsiya bilan kurashishda ham samarali xisoblanadi. Darhaqiqat, davlat va jamiyat boshqaruvi, ayniqsa ijtimoiy soha raqamlashtirishga o‘tkazilsa, odamlarning turmush darajasi va sifati ham sezilarli yaxshilanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili ko‘rsatadiki, iqtisodiyotni va jamiyat hayotini “raqamlashtirish” jarayoni (ingliz tilida – digitization, ya’ni raqamlashtirish ma’nosini bildiradi) deyilganda, raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash bilan bog‘liq ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar hamda axborotlar tizimini yaratish, qayta ishlash, almashish va uzatish texnologiyalari tushuniladi[6].

Raqamli iqtisodiyot tushunchasiga oid bir qator ta’riflar mavjud. Jumladan, ayrim rossiyalik iqtisodchi olimlar fikricha, “raqamli iqtisod - haqiqatni to‘ldiradigan virtual muhitdir”[2]. Bunga ko‘ra, “raqamli iqtisod” atamasiga ikki xil yondashish mumkin. Birinchi yondashuv “klassik” deb nomlanib, asosiy ko‘rinishdagi xizmatlar - teletibbiyot, masofaviy ta’lim, dori-darmonlarni sotish, shuningdek elektron shakldagi filmlar, teleuskunalar, videokitoblar va boshqalardir. Ikkinchi yondashuvga ko‘ra, “raqamli iqtisod” tushunchasi ilg‘or raqamli texnologiyalardan foydalangan holda iqtisodiy ishlab chiqarishni anglatadi[2].

Umumlashgan tarzda aytish mumkinki, raqamli iqtisod insonga xizmat qiluvchi infrastrukturani ta’minlaydigan tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish tizimidir, bunda ma’lum bir programmalashgan tizimlar amal qiladi. Aynan texno-raqamli shakldagi tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, almashish va iste’mol qilish bilan bog‘liq tizimli iqtisodiy munosabatlar to‘plami raqamli iqtisodning mohiyatini tashkil etadi[1, 177-184]. Darhaqiqat, iqtisodiy munosabatlarning texno-raqamli tabiati bugunga kelib "moddiy" va "nomoddiy" kabi iqtisodiy tushunchalarning mohiyatini o‘zgartirib yubordi.

Raqamli iqtisodiyot ijtimoiy adolat muammolarini hal etadimi? Yo‘q, albatta. Gap shundaki, raqamli iqtisodiyot yangi ishlab chiqarish usulini o‘rnatmaydi, ishlab chiqarish munosabatlarining yangi tizimiga olib kelmaydi. U tovar-pul munosabatlarini bekor qilmaydi. Shunisi ham borki, u kapital tomonidan mehnatni ekspluatatsiya qilish munosabatlarini olib tashlamaydi. Hammasi saqlanib qoladi[1, 177-184]. Raqamli texnologiyalardan foydalanishga o‘tish davrida iqtisodiyotning ichki mazmuni o‘zgarmaydi, faqat ishlab chiqaruvchi kuchlarning tarkibi va tuzilishi, infratuzilma va axborot texnologiyalarining rivojlanish darajasi o‘zgaradi. Demak, innovasion iqtisodiyotning yangi sektori - raqamli bozorning paydo bo‘lishi haqida gap ketmoqdaki, bunda ijtimoiy adolat muammolari butunligicha qoladi. Ammo u ijtimoiy adolatni amalga oshirishni yengillashtirishi kerak, deb umid qilsa bo‘ladi. Ammo qanday qilib bunga erishish mumkin?

Avvalo, raqamli inqilob asosan bozor va texnologik yangiliklar, ishlab chiqarish faoliyati va xizmatlarining aksariyatini axborot texnologiyalari orqali yaxshilash bo‘lib, insonni texnika bilan bog‘liq murakkabliklardan ozod qiladi. Aytish mumkinki, insonni mehnatdan ozod qilish yanada osonlashadi.

Ikkinchidan, raqamli ma'lumotlar, katta hajmlarni qayta ishlash va tahlil natijalarini qo'llagan holda, an'anaviy boshqaruv shakllari bilan taqqoslaganda, turli xil ishlab chiqarish, texnologiyalar, uskunalar, saqlash, sotish, tovar va xizmatlarni yetkazib berish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin bo'ladi. Natijada, raqamli platformalardagi katta o'sishning hayotimizga ta'siri kuchayadi. Instagram Facebook, Twitter va boshqa mashhur saytlarning iste'molchilarga ta'siri oshadi, raqamli sektordagi bunday kompaniyalar iqtisodiyotni raqamli resurs bilan ta'minlaydigan o'sish nuqtalariga aylanadi. XX asr boshlarida jahon xo'jaligining asosiy dvigatellari neft, metallurgiya va mashinasozlik korxonalarini bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda raqamli iqtisodiyot sohasidagi eng yirik kompaniyalar biznes yetakchilariga aylandilar. Bu esa global darajada raqobatbardoshlikning oshishiga va aholi turmush sharoitining yaxshilanishiga olib keladi.

Uchinchidan, raqamli iqtisodiyot avtomatlashtirish, programmalashtirish, texnologiyalar, platformalar va biznes modellarini yaratish va ularni xayotimizga joriy etish orqali mavjud iqtisodiyotni yangi bosqichga ko'chirish deganidir. Shu ma'noda u o'ziga xos qulayliklarni vujudga keltiradi. Masalan, to'lovlar uchun xarajatlar pasayishi kuzatiladi (masalan, bankka borish uchun yo'lkira, vaqt va boshqa resurslar tejiladi). Mahsulotlar va xizmatlar haqida qisqa vaqt ichida ko'proq ma'lumot olinadi, Fidbek (iste'molchi fikri)ni bir zumda hisobga olish orqali mahsulot va xizmatlar jadal takomillashtiriladi.

To'rtinchidan, raqamli iqtisodiyot insonlarning yashash tarzini sezilarli darajada rivojlantiradi, aslida ham bu uning asosiy maqsadidir. Gap shundaki, raqamli iqtisodiyot poraxo'rlik va "qora iqtisodiyot"ning asosiy dushmanidir. Chunki, raqamlar ma'lumotlarni xotirada saqlaydi, kerak paytda ularni tez taqdim etadi. Bunday sharoitda qandaydir ma'lumotni yashirish, shubhali bitimlar tuzish, u yoki bu faoliyat to'g'risida to'liq axborot bermaslik mumkin bo'lmay qoladi, kompyuter hammasini ochiqlab qo'yadi. Ma'lumotlarning katta hajmdaligi va tizimliliği yolg'on va qalbaki ishlarga yo'l bermaydi. Natijada "iflos pullarni" yuvish, mablag'larni o'zlashtirish, bekorchilikka maqsadsiz sarflash, o'zgartirib ko'rsatish imkoni bo'lmaydi. Bu esa iqtisodiyotga legal pullar oqimini yuqori bosqichga ko'taradi, soliqlar o'z vaqtida va to'g'ri to'lanadi, byudjet taqsimoti ochiqlanadi.

Beshinchidan, raqamli iqtisod ma'lumotlariga tayanib, tadbirkorlik faoliyatiga oid ma'lumotlar bazasi to'liq ochiqlanadi. Bu o'z navbatida tadbirkorlar uchun yanada ko'proq qulayliklar yaratishi bilan birga, aholining keng qatlamlari uchun ham shaffoflik muhitini yaratadi.

Xullas, raqamli iqtisodiyotni yuqori darajaga ko'tarish odamlarga ko'plab qulayliklar va ortiqcha vaqt sarflashdan xalos etishi tufayli adolat maqsadlariga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, elektron ma'lumotlar aylanmasi sohasi yangi va keng imkoniyatlarga ega bo'lib, Internet tarmog'i hamda sifatli aloqaning yaxshi ishlashi hayot tarzini yaxshilaydi. Hozirning o'zida foydalanuvchilar oziq-ovqat mahsulotlariga buyurtma berishda Telegram messenjeri botlaridan keng foydalanmoqdalar. Shu bilan birga, turli internet do'konlar, elektron to'lov tizimi ham faol rivojlanmoqda.

Dunyo miqyosida raqamli iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi oshib bormoqda. Ammo bu ko'rsatkich AQSHda 10,9 %, Xitoyda 10 %, Hindistonda 5,5 % ni tashkil etsa, O'zbekistonda atigi 2,5 % ga tengdir, xolos[7]. Turli tadqiqotlar natijalari bo'yicha, raqamli iqtisodiyotning dunyo iqtisodiyotidagi salmog'i 4,5 % dan 15,5 % gachani tashkil etadi[8].

Shuni ham aytib o'tish joizki, raqamli iqtisodiyot ijtimoiy adolatni ta'minlashda quyidagi ayrim muammolarni ham tug'dirishi mumkin: 1) fuqarolarning shaxsiy makonini Internet tarmog'idagi harakatlarini kuzatish orqali buzish ehtimoli; 2) ish o'rinlari sonining kamayishi xavfi; 3) grajdanlarning qo'rquv asosida kichik moliyaviy operasialarni amalga oshirish, o'rtacha xarid hajmini ko'tarishga tayyor emasligi. Qolaversa, odamlar hali informasion programmalarda suniy intellekt ishlashiga shubha bilan qaraydilar.

Respublika "Ijtimoiy fikr" jamoatchilik fikrini o'rganish markazi tomonidan 2018-yil 11-20 avgust kunlari Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va O'zbekistonning barcha viloyatlarida o'tkazilgan so'rovnomaning ayrim natijalari diqqatga sazovordir. Ushbu so'rov davomida "Qanday salbiy holatlar O'zbekiston uchun eng ko'p xavf soladi?" degan savolga respondentlar korrupsiya va poraxo'rlik, diniy ekstremizm va terrorizm, jinoyatchilik va giyohvandlikni ko'rsatganlar. E'tibor qaratilsa, sanab o'tilgan ijtimoiy illatlarning barchasi ijtimoiy adolatning holatiga va mazmuniga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi holatlardir. Respondentlarning 29,9 %i bevosita ijtimoiy adolat qoidalarining buzilishini ham ko'rsatib o'tganlar. Darhaqiqat, ijtimoiy adolat qoidalarining buzilishi holatlari (29,9%) mamlakatdagi tinch hayot uchun eng ko'p tahdid soluvchi omillardan biridir. Shuningdek, fuqarolarning 69,6%i (2017-yilda – 66,4%, 2016-yilda – 56,4%) turmush darajasi va sifatini oshirishni, 36,9%i aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirishni ijtimoiy barqarorlik omillari sifatida ko'rsatishgan.

Davlat va jamiyat mavjud ekan, ijtimoiy adolatni ta'minlash muammolari muhim strategik ahamiyatga ega masala bo'lib qolaveradi. Shu ma'noda, ijtimoiy adolatni ta'minlashning ustuvorligi masalasini tadqiq qilish maqsadida mualliflar tomonidan 2023 yilning yanvar-aprel oylarida Toshkent shaxrining 5 ta tumanida "Ijtimoiy adolat prinsiplari" mavzusida sosiologik tadqiqot o'tkazildi.

"Ijtimoiy adolat nima?" degan savolga respondentlarning 18% i ijtimoiy adolat bu "bepul sifatli tibbiy xizmat, hamma uchun arzon ta'lim", 16% i - xalq farovonligi, oddiy odamlar uchun munosib maosh va pensiyalar, arzon uy-joylar, 15%i - aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini (pensionerlar, nogironlar, yoshlar, bolalar) davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi deb tushinishlari aniqlandi. Biroq, respondentlarning 5 % i "ijtimoiy adolat yo'q narsa" deb ta'kidlashi yurtimizda ijtimoiy adolat tamoyillari buzilishi hollari mavjudligidan darak beradi.

Sosiologik va huquqiy nuqtai nazardan olib qaraganda, adolat tushunchasi ham huquqiy, ham axloqiy mazmunga egaligi bois, respondentlarga mamlakatimizda ijtimoiy adolatning mavjudligi yuzasidan savol berildi. Unga, respondentlarning 39%i yurtimizda ijtimoiy adolatning borligi va 25%i qisman borlini belgilashidan aniqlandiki, deyarli 64% respondentlar ushbu masalada ijobiy qarashga ega. Shu bilan birga, respondentlarning 24%i adolatning yo'qligini ta'kidlaganlar.

Yurtimizdagi islohotlarni baxolash uchun taqqoslash usuli qo'llanildi. Respondentlarga " oldingi 35 yil davomida o'tgan hayotingizni hozirgi holatingiz bilan solishtirganda, ijtimoiy adolat siyosatida farq bormi?" degan savol bilan murojaat qilinganda, respondentlarning 35% i "albatta, hozirgi siyosatimizda ijtimoiy adolat prinsipi asosida yo'ndashuv mavjud" degan fikrda bo'lsa, 23%i esa "oldinlari ijtimoiy adolat bor edi, faqat u insonlar orasida, mentalitetimizda edi. Siyosiy jihatdan katta adolatsizlik mavjud edi" degan fikrni bergan. Shu bilan birgalikda 6% respondentlar 35 yil ilgari siyosatda ijtimoiy adolat kuchli bo'lgan edi, degan fikrda qolganlar.

Tadqiqot raqamli iqtisod jamiyatidagi ijtimoiy adolatni tadqiq etishga qaratilgani uchun respondentlardan "raqamli iqtisod", "raqamli jamiyat" tushunchalarini qanday izohlashi va qay darajada tushunishlarini aniqlash uchun savol berildi. Ushbu savol yuzasidan "raqamli dunyo - bu insoniy hissiyotlarning, emosional tassurotlarning yo'qolib borishi degani" fikrini 17% respondent ta'kidlagan, 15% respondentlar esa "tashkilotlarga borib navbatlarda turish yo'q, uyda o'tirib ko'p hujjatlarni rasmiylashtirish qulayliklari", "shaffoflik, raqamlarni, mablag'larni oson kuzatib borish" degan fikrni ilgari surganlar.

Hozirgi davrda ijtimoiy adolatni ta'minlash borasida ijtimoiy-siyosiy vaziyat har doim ham optimal emas. Ba'zan adolatning qadrsizlanishi, ba'zi illatlar, hatto yovuzliklar, tajovuzlarni ijtimoiy adolat sifatida ko'rsatilayotganligi holatlari ham yo'q emas. Bu muammoning naqadar murakkab ekanligini ko'rsatibgina qolmay, balki uning yechimlarini izlashning ilmiy mexanizmlarini yaratishni kun tartibiga qo'ymoqda. Masalaning murakkabligi yana shundaki, ijtimoiy adolat avvalambor insonning ongida shakllanadi va shundan keyingina u ob'yektiv voqelikda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan baholovchi kategoriyadir. Aslida ijtimoiy adolatga nisbatan faol munosabat talab etiladi, chunki ijtimoiy adolatning mavjudligini insonning jamiyatdagi ijtimoiy harakatida ko'rish mumkin. Bir qator sosiologlarning fikricha, adolat kabi ijtimoiy adolat tushunchasini ham to'laqonli ilmiy asoslash mumkin emas.

Zamonaviy jamiyat qanchalik texnologik mazmun kasb etmasin, ijtimoiy adolat g'oyasi har qanday jamiyat rivojlanishining ijtimoiy-madaniy modellari orasida eng muhimlaridan biri bo'lib qolaveradi. Odamlarning katta qismi zamonaviy jamiyatning adolatli tuzilishga ega bo'lishiga ishonmasliklari mumkin, ammo ularning eng muhim orzularidan biri adolatli jamiyatda yashash bo'lib qolmoqda.

Albatta, adolatning umumlashtirilgan tamoyillari turli ijtimoiy guruhlar uchun umumiydir. Shunga qaramay, ushbu umumiy tamoyillarni muayyan hayotiy vaziyatlarga va turli ijtimoiy guruhlar vakillarining o'zaro munosabatlariga qo'llash ko'pincha kelishmovchiliklar, qarama-qarshiliklar va hatto nizolarga olib keladi. Ijtimoiy guruhlar o'rtasida aniq vaziyatlarda adolat va adolatsizlikni baholashdagi tafovutlar shunchalik kattaki, kamdan-kam hollarda kelishuvga erishiladi. Zero, adolatli qarorlar kam uchraydi.

Respondentlarga berilgan "Sizningcha, ijtimoiy adolat orqali qanday yutuqlarga erishish mumkin deb o'ylaysiz?" degan savolga ularning 26% i hammaning qonun oldida tengligi, 21% i hammaning turmush darajasi taxminan bir xil bo'lishi (boy ham, kambag'al ham bo'lmagan jamiyat), 19% i esa jamiyat har bir a'zosining mavqei uning mehnati bilan belgilanishi deb javob berganlar. Shu bilan birgalikda "jamiyatda hech qachon ijtimoiy adolat bo'lmagan va bo'lmaydi ham" degan fikrda qoluvchilar 3% ni tashkil etganlar.

Adolatni nafaqat ijtimoiy tushuncha, balki shu paytning o'zida ijtimoiy xulq-atvor tamoyili ham ekanligi tufayli uni sosiologik tadqiq etish murakkabligini ham aytib o'tish zarur. Shunga qaramay, jamiyatda adolatning ahamiyati nuqtai nazaridan ijtimoiy adolat muammolarini maqsadli sosiologik o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bunda gipotezalarni uning nazariy modellaridan foydalangan holda shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Adolatning nazariy modellari empirik sosiologik tadqiqotlarda uning axloq, qonun, ijtimoiy tengsizliklar, shuningdek ijtimoiy xususiyatlarga asoslangan kamsitishlar, ishonchsizlik darajasi bilan bog'liqligi haqidagi farazlarni shakllantirish va sinab ko'rish imkonini beradi. Shuningdek, ijtimoiy adolatni nafaqat sosiologik, balki fanlararo tadqiq qilish doirasida o'rganish zarur. Bunday yondashuv bozor iqtisodiyoti, xususan raqamli jamiyatda adolatning

roli, shuningdek, an'analar va stereotiplarning o'rni haqidagi farazlarni shakllantirish va sinab ko'rish imkonini beradi. Bunday tadqiqot natijalari va xulosalaridan jamiyatni konsolidasiyalashga ko'maklashish, iqtisodiyot va ijtimoiy siyosatda qo'llanishi mo'ljallanadigan innovasiyalarning sosial oqibatlarini asoslash uchun foydali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Зубарев А.Е. Цифровая экономика как форма проявления закономерностей развития новой экономики / А.Е. Зубарев // Вестник Тихоокеанского государственного университета. - 2017. - №4 (47). - С. 177-184.
2. Кунгуров Д. Россиян ждет цифровая экономика. Высокие технологии способны реанимировать слабую экономику [Электронный ресурс]. – Rejim dostupa: <https://utro.ru/articles/2016/12/04/1307336.shtml>.
3. Якутин Ю.В. Российская экономика: стратегия цифровой трансформации (к конструктивной критике правительственной программы “Цифровая экономика Российской Федерации”) / Ю.В.
4. Якутин // Менеджмент и бизнес-администрирование. - 2017. - №4. - С. 27-52.
5 <https://lex.uz/docs/5841063>
6. The Transformative Economic Impact of Digital Technology, http://unctad.org/meetings/en/Presentation/ecn162015p09_Katz_en.pdf
7. <https://mf.uz/uz/press/news/2020/02/233/45/>
8. Xalq so'zi gazetasi -40-2020-02-25

РЕАЛИЗАЦИЯ АКТИВНОГО ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ПРАВА В РЕЖИМЕ ОНЛАЙН НА ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЫБОРАХ В РОССИИ

Ефлова Мария Юрьевна - доктор социологических наук, заместитель директора по научной деятельности Института социально-философских наук и массовых коммуникаций Казанский (Приволжский) федеральный университет (КФУ), Республика Татарстан, Россия

Дудочников Алексей Игоревич - ассистент кафедры общей и этнической социологии Института социально-философских наук и массовых коммуникаций Казанский (Приволжский) федеральный университет (КФУ), Республика Татарстан, Россия

Аннотация

В 2019 году в России впервые был проведен эксперимент по проведению дистанционного электронного голосования (ДЭГ), результаты которого имели юридическое значение. Возможность голосовать дистанционно на выборах различного уровня с 2019 по 2021 год получили 7 российских субъектов. Статья содержит анализ электорального поведения населения в российских регионах, в которых было организовано дистанционное электронное голосование. Исследование направлено на выявление электорального интереса к возможности проголосовать дистанционно. Категория интереса выражается в регистрации электората на участие в дистанционном голосовании.

Ключевые слова: политические выборы, дистанционное электронное голосование, электоральная активность, явка избирателей, политические партии, регионы России.

REALIZATION OF ACTIVE SUFFRAGE ONLINE AT POLITICAL ELECTIONS IN RUSSIA

Annotation

In 2019, for the first time in Russia, an experiment was conducted to conduct remote electronic voting (DEV), the results of which had legal significance. 7 Russian subjects received the opportunity to vote remotely in elections at various levels from 2019 to 2021. The article contains an analysis of the electoral behavior of the population in the Russian regions where remote electronic voting was organized. The study is aimed at identifying electoral interest in the opportunity to vote remotely. The category of interest is expressed in the registration of the electorate to participate in remote voting.

Keywords: political elections, remote electronic voting, electoral activity, voter turnout, political parties, regions of Russia.

В 2019 году эксперимент по проведению дистанционного голосования был проведен в Москве. Далее, технология масштабировалась на выборах в других регионах. Отбор субъектов для проведения дистанционного электронного голосования осуществлялся по системе «снизу вверх». В 2019 году на выборах в региональный парламент города Москвы, регион федерального значения самостоятельно проявил инициативу и внедрил эксперимент на базе собственной технологической системы, разработанной Департаментом информационных технологий города Москвы. Даже на законодательном уровне возможность проведения ДЭГ была регламентирована сначала в Москве, а затем уже на федеральном уровне, что является юридической коллизией. С 2020 года регионы должны были самостоятельно проявить инициативу, подав заявку на проведение дистанционного голосования. В 2020 году на Общероссийское голосование по поправкам в Конституцию желание реализовать дистант на выборах было у пяти субъектов, из которых Центральная избирательная комиссия РФ отобрала два – Москву и Нижегородскую область. В 2021 году на выборы в Государственную Думу ЦИК на заседании рассматривал десять заявок, от регионов на проведение дистанционного голосования, из которых одобрены семь: города федерального значения Москва и Севастополь, а также Нижегородская, Ярославская, Курская, Мурманская и Ростовская области. Все компании, в которых проводилось ДЭГ представлены в таблице 1.

Масштабирование технологии дистанционного
электронного голосования с 2019 по 2021 годы

Год Уровень выборов	2019	2020	2021
Федеральный		г. Москва, Нижегородская область (Конституция) Курская область, Ярославская область (Государственная Дума РФ, доп. выборы)	г. Москва, Нижегородская область Курская область, Ярославская область, Мурманская область, Ростовская область, г. Севастополь (Государственная Дума РФ)
Региональный	г. Москва (Московская городская Дума)		г. Москва (Московская городская Дума, доп. выборы) Нижегородская область (Законодательное собрание) Курская область (Курская областная Дума) Ярославская область (Ярославская областная Дума, доп. выборы) Ростовская область (Законодательное собрание, доп. выборы) Мурманская область (Мурманская областная Дума) г. Севастополь (Законодательное собрание, доп. выборы)
Муниципальный		г. Москва (Кол-во избирательных кампаний: 2)	г. Москва (Кол-во избирательных кампаний: 1) Нижегородская область (Кол-во избирательных кампаний: 79) Курская область (Кол-во избирательных кампаний: 121) Ярославская область (Кол-во избирательных кампаний: 6) Ростовская область (Кол-во избирательных кампаний: 405) Мурманская область (Кол-во избирательных кампаний: 6) г. Севастополь (Кол-во избирательных кампаний: 8)

На сегодняшний день дистанционное голосование было проведено более чем на 600 избирательных кампаниях различного уровня. Стоит отметить, что в 2022 году масштабирование продолжается, дистанционное голосование на своей территории проведут 8 субъектов, из которых 5 организуют данную форму впервые.

Для того чтобы оценить интерес к дистанционному электронному голосованию, необходимо оценить долю электората, зарегистрировавшегося на данную форму волеизъявления. Ниже представлены результаты в разрезе субъектов и избирательных кампаний по показателю электората, желающего проголосовать вне избирательного участка (таблица 2).

Таблица 2

Показатели электорального участия в дистанционном электронном голосовании на федеральных и региональных избирательных кампаниях

Год	Вид избирательной кампании (федеральные и региональные)	Субъект РФ	Кол-во избирателей (дистанционно е голосование)	Кол-во избирателей (всего)	Доля избирателей (дистант, %)
2019	Выборы в Московскую городскую Думу	г. Москва	11 227	503 890	2.23
2020	Общероссийское голосование (Конституция)	г. Москва	1 051 155	7 861 697	13.37
		Нижегородская область	139 571	2 576 933	5.42
	Государственная Дума РФ, доп. выборы	Курская область	13 184	451 031	2.92
		Ярославская область	18 384	521 575	3.52
2021	Государственная Дума РФ	Курская область	50 580	903 644	5.60
		Мурманская область	49 193	587 394	8.37
		Нижегородская область	126 493	2 571 312	4.92
		Ростовская область	301 990	3 400 823	8.88
		Ярославская область	86 532	1 006 556	8.60
		г. Москва	2 014 765	7 764 507	25.95
		г. Севастополь	20 772	338 108	6.14
	Законодательно	Ростовская	5 360	117 521	4.56

е собрание, доп. выборы	область			
Ярославская областная Дума, доп. выборы	Ярославская область	2 355	35 959	6.55
Законодательно е собрание, доп. выборы	г. Севастополь	2 502	37 674	6.64

В таблице представлены результаты по всем федеральным и региональным кампаниям за исключением региональных выборов в Нижегородской, Курской и Мурманской областях, а также за исключением дополнительных выборов в Мосгордуму, так как данные в системе ГАС Выборы по региональной московской кампании 2021 года скрыты.

В 2019 году на Выборах в Московскую городскую Думу на ДЭГ зарегистрировалось 2,23 % избирателей. Это средняя доля округов, где проходило дистанционное голосование. Из 45 округов были выбраны 3 округа для проведения эксперимента. Выбор был обусловлен голосованием граждан на портале «Активный гражданин». Далее активность москвичей возрастала из года в год. На Общероссийском голосовании по Конституции показатель зарегистрировавшихся на ДЭГ – 13,37 %, на выборах в Госдуму – 25,95%. Объяснить такой рост можно тем, что регион активно агитировал население присоединиться к дистанционной системе. Остальные субъекты по понятным географическим и административно-территориальным причинам имеют низкий интерес к дистанционному голосованию по сравнению с Москвой, менее 9% избирателей регистрируются на дистант. На Общероссийском голосовании по Конституции в Нижегородской области на ДЭГ зарегистрировалось чуть более 5% избирателей. На Выборах в Госдуму на 0,5% меньше, хотя ожидалось, что повторное использование технологии приведет к увеличению уровня интереса населения Нижегородской области к ДЭГ. Если не брать во внимание Москву, то на парламентских выборах доля электората, зарегистрировавшегося на ДЭГ составляет ровно 7%. Положительную динамику демонстрируют Курская и Ярославская области, которые в 2021 году намного активней пользовались возможностью проголосовать вне участка, чем в 2020 году, однако стоит взять во внимание, что интерес к дополнительным выборам объективно меньше, чем к основным, которые к тому же охватывают все округа.

Важной особенностью является то, что явка избирателей, зарегистрировавшихся на дистанционное голосование, составляет не менее 90% за редким исключением. То есть, если человек регистрируется на голосование вне избирательного участка, как правило он не игнорирует выборы. Это объективный процесс, поскольку сама по себе редакция на ДЭГ свидетельствует о том, что человек заинтересован участием в выборах.

Список литературы:

1. Ефлова М.Ю., Дудочников А.И. Эволюция избирательной системы в России: опыт становления электронного (дистанционного) голосования / Международный

молодежный симпозиум по управлению, экономике и финансам. Сборник научных статей. Казань, 2019. С. 441–444.

2. Maximova, O.A., Eflova, M.I., Rassolova, E.N. E-literacy of the russians of the third age as a factor of adaptation under the conditions of information-oriented society // Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. – 2019. – Volume 11. – Special Issue 8. – Pp. 1837–1841.

3. Volkova N.V., Khalilova T.V., Dudochnikov A.I., Leontieva L.S., Gaynullina L.F. Correlation between the electoral system democratization and the electoral activity // International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. – 2019. – Volume 8, Issue 7. – Pages 2248-2253.

4. Алексеев Р.А. Апробация технологии блокчейн на выборах в Московскую городскую думу в 2019 г.: результаты и перспективы применения для федерального избирательного процесса // Журнал политических исследований. 2019. Т. 3. № 4. С. 12–23.

5. Ахременко А.С., Бродовская Е.В. Влияние новых информационнокоммуникационных технологий на гражданский и политический активизм: "линии напряжения" дискуссионного поля // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. 2021. № 6 (166). С. 4–27.

6. Борисов И.Б. Конец доцифровой эпохи политических процессов // Гражданин. Выборы. Власть. 2021. № 1. С. 124–139.

7. Волкова Н.В., Дудочников А.И. Анализ влияния экономических кризисов на электоральное поведение граждан в период выборов в европейских государствах // Казанский экономический вестник. 2018. № 4 (36). С. 109-114.

8. Малькевич А.А., Кулешова Е.А. Создание цифровых возможностей участия жителей в развитии региона как фактор эффективности власти // Управленческое консультирование. 2020. № 9. С. 31–41.

9. Мармилова Е.П. О возможности голосования через интернет на всех уровнях выборов в Российской Федерации в 2020 г. // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2021. № 3. С. 124–130.

10. Митяева Ю.В. Развитие института выборов в РФ: эволюция, проблематика, перспективы // Выборы: теория и практика. 2021. № 1. С. 32–40.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TALABALAR MEDIAKOMPETETLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

*Amonlayev Abdurasul Hakimovich – Jizzax davlat pedagogika universiteti
Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrasini mudiri, f.f. n., dotsent, O'zbekiston*

Annotatsiya

Maqolada globallashuv sharoitida talabalar mediakompetetligini rivojlantirish masalalari tahlil etilgan. Shuningdek, globallashuv jarayonlari jahon taraqqiyotining tadrijiy rivoji, dunyodagi turli davlatlar va hududlar o'zaro bog'liqligining benihoya kuchayishi hamda inson hayoti va faoliyatining barcha jabhalarida jiddiy o'zgarishlarga olib kelishi bayon qilingan.

Kalit soʻzlar: globallashuv, axborotlashgan jamiyat, global tarmoq, zamonaviy axborot texnologiyalari, ommaviy axborot vositalari, media, media taʼlim, mediakompetetlik va boshqalar.

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье проанализированы вопросы развития медиакомпетентности учащихся в условиях глобализации. В нем также говорится о том, что процессы глобализации приводят к историческому прогрессу мирового развития, неопределимому усилению взаимосвязи между различными государствами и территориями мира и значительным изменениям во всех аспектах жизни и деятельности человека.

Ключевые слова: глобализация, информированное общество, глобальная сеть, современные информационные технологии, СМИ, медиа, медиаобразование, медиакомпетентность и т. д.

ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT MEDIACOMPETENCY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Annotation

the article analyzes the issues of developing student mediacompetency in the context of globalization. It was also stated that globalization processes lead to an evolutionary development of World Development, an increase in the interdependence of different countries and territories in the world, and significant changes in all aspects of human life and activity.

Keywords: globalization, informed society, global network, modern information technology, media, media, media education, mediacompetence, etc.

Mustaqillik davrida mamlakatimizda har tomonlama yetuk va barkamol shaxslarni tayyorlash borasida ulkan ishlar amalga oshirildi, taʼlim tizimi davlat va jamiyat rivojlanishining ustuvor yoʻnalishiga aylandi. Ayniqsa, axborotlashgan jamiyat sharoitida maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarining ahamiyati tobora oshib borayotganligi tufayli oʻz fuqarolarini, ayniqsa, yangi jamiyat barpo etishga bel bogʻlagan, oʻsib kelayotgan avlod va boʻlajak mutaxassislarining maʼnaviy madaniyatini shakllantirish masalasi muhim ahamiyatga ega boʻlib, maʼnaviy barkamol avlodni tarbiyalash taʼlim-tarbiya muassasalari pedagog-oʻqituvchilari oldida turgan dolzarb vazifaga aylandi, desak xato qilmaymiz.

Prezidentimiz taʼbiri bilan aytganda, "Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz aʼzolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-maʼrifat, yuksak madaniyat kerak. Ilm yoʻq joyda qoloqlik, jaholat va albatta, toʻgʻri yoʻldan adashish boʻladi. Eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros - bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir! Shu sababli hammamiz uchun ilgʻor bilimlarni oʻzlashtirish, chinakam maʼrifat va yuksak madaniyat egasi boʻlish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz shart va zarur. Bu bizga rivojlanish ning eng qisqa yoʻldan borish imkonini beradi. Chunki, intellektual va madaniy salohiyatning qanday noyob boylik, nodir isteʼdod egalarini tarbiyalab kamolga yetkazishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini unutishga haqqimiz yoʻq" [1.-24 b].

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarining hayotimizga beqiyos ta'sirini har jabhada kuzatish mumkin, bejizga XXI asr global axborot asri deb atalmagan.

Globallashuv nima? Ayrim olimlarning fikricha, globallashuv (lotin tilidagi globus – *yer shari*) so'zining fransuz tiliga «umumbashariy», «dunyoviy» ma'nosida o'zlashtirilishi natijasida hosil bo'lgan bu atama qadimdan insoniyat yashab kelayotgan barcha davr va bosqichlarda muayyan ko'rinishda mavjud bo'lgan. Ammo u atama (globalization-globalizatsiya, globallashuv) sifatida lug'atlarda qayd qilinmagan, ilmiy manbalarda ta'riflanmagan edi. Insoniyat XXI asrga qadam qo'yishi bilan bu atamaga moyillik sezildi va u hayotimizdan mustaxkam o'rin oldi [2.19-b].

Globallashuvga berilgan ta'riflar va yondashuvlarga nazar tashlasak, ularning rang-barangligiga guvoh bo'lamiz. Bu ta'rif va yondashuvlarni o'zaro taqqoslasak, ularning bir-biriga yaqinligi, o'xshashligi, bir-biridan farqi va bir-birini mutlaqo inkor qilish mavjudligini ko'ramiz.

Shuningdek, globallashuvning mazmun-mohiyati, uning boshlanishi va sabablari masalasida ham olimlar o'rtasida yakdillik yo'q.

Jumladan, Klaus Zegbersning globallashuvga bergan sharhiga ko'ra, u – o'ziga xos rivojlanish yo'lining torayishi (yoki umuman yo'qolishi), umumiy yo'ldan og'ishning iloji bo'lmasligi, hukumat yoki jamiyat tomonidan ongli ravishda ma'lum, o'ziga xos taraqqiyot yo'lini tanlash imkoniyatining qisqarishi [3.65-b] demakdir. Ushbu ta'rifda globallashuv jarayonining ko'proq madaniy jihatiga urg'u berilgani seziladi. Demak, globallashuv madaniy soha, uning tarkibiy tuzilmasi bo'lgan an'analarga ixlos qo'yish mumkinligi mazkur ta'rifda ifodalangan.

Rus olimi Marat Cheshkovning fikricha, globallashuv fenomeni evolyusiyalar jarayonida kishilik jamiyatiga xos bo'lgan har xil komponentlar (tarkibiy qismlarning birikishi (socheneniya) jarayoni bo'lib, insoniyatning differensiya jarayoniga teskaridir [4.144-b].

M.Mixevning qarashiga ko'ra globallashuv sharoitida dunyo mamlakatlari va mintaqalarining o'zaro iqtisodiy va siyosiy bog'liqligi mislsiz rivojlanadi va dunyoda yagona huquqiy maydon, iqtisodiy va siyosiy boshqaruv masalasini kun tartibiga qo'yish mumkin bo'lib qoladi. [5.65-b] Bu jarayonning muayyan ma'noda chuqurlashib borishiga yana bir sabab texnologiyaning kuchayishi, televidenie, kompyuter texnologiyasi, internet tizimidan kirib kelayotgan shiddatli axborotlar yuki ostida qolgan talabalarning milliy ma'naviyat, umuminsoniy qadriyatlarimizga bo'lgan ishtiyoqining susayishiga olib keldi.

Internetning jamiyat iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, texnikaviy va hokazo taraqqiyotidagi o'rni beqiyos. Uning ulkan qudratini tan olish yoki olmaslik haqida gap bo'lishi mumkin emas. Internet inson tafakkuri, aqli va bilim qudratining mahsuli va in'ikosidir. Global tarmoq afzalliklarini inkor etmagan holda uning insoniyat ma'naviyatiga tug'dirayotgan xavf-xatarlari to'g'risida ham so'z yuritishga to'g'ri keladi. Bu noxush g'ayriinsoniy holatlar muayyan kuchlarning global tarmoqning axborotlarni sifatli va tez uzatish hamda tarqatish bo'yicha imkoniyatlaridan foydalanish orqali jamoatchilik fikrini to'g'ri yo'ldan chalg'itish, o'zlari targ'ib etayotgan nopok g'oya va manfaatlar tomon yo'naltirish uchun ularga axborot yetkazish borasida olib borayotgan harakatlari bilan bog'liqdir. So'zsiz, bunday ta'sirga Internet auditoriyasining eng faol va eng ko'p qismi – tafakkuri, dunyoqarashi puxta shakllanib ulgurmagan yoshlar beriluvchan bo'ladi. Bugungi kunda talabalar Internetga ma'lumot olishning asosiy manbai va kommunikatsiyaning bosh vositasi deb qaraydilar. Ular

on-layn tizimiga asosan yangiliklarni izlash, do'stlar bilan muloqot qilish, musiqa yozib olish uchun kiradilar.

IDC analitik kompaniyasining tadqiqotchilari AQSh, Braziliya, Rossiya mamlakatlarining 15 dan 24 yoshgacha bo'lgan 302 ta aholisining fikrini aniqlashi natijasida shunday xulosaga keldilar[6]. Uchala davlatda tadqiqotchilar savollariga javob berayotganlarning barchasi global tarmoqni qulay, qiziqarli, foydali va xavfsiz deb tan olganlar. IDC tahlilchilarining ta'kidlashlaricha, yosh amerikaliklar Rossiya va Braziliyaliklardan farqli ravishda Internetga odatdagi hol deb qaraydilar. Talabalarimiz ham dunyodagi tengdoshlari kabi asosan yangiliklarni o'qish, kurs ishlari va referatlar uchun materiallar qidirish, do'stlar bilan muloqot qilish, yangi do'stlar orttirish va axborot olish maqsadida Global tarmoqdan foydalanadilar.

Ammo virtual makondan yog'ilayotgan axborot oqimi shunchalik ko'pki, uning qaysi biri foydali, to'g'ri va qaysi biri g'arazli ekanligini ajratib olishga har bir talaba qodir emas.

On-layn tizimi materiallarining ma'lum bir qismi asosan noxolis, shubhali ko'rinishda bo'lib, axloqiy buzulqilik, tajovuzkorlik va zo'rvonlikka undaydi. Kompyuter tizimlaridagi ma'lumotlarga ta'sir o'tkaza oladigan aniq huquqiy-me'yoriy hujjatlarning kamligi esa Internet sahifalarida ochiqdan-ochiq millatchilik, irqchilik va fashizm g'oyalari targ'ib etilib, behayolik va zo'rvonlik ko'rinishlari aks etgan suratlar, giyohvand va portlovchi moddalarni tayyorlash bo'yicha ko'rsatmalarning bemalol joylashtirishiga imkon yaratmoqda. [7.172-173-b]. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, global tarmoq jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti, shaxsning, ayniqsa hali ongi shakllanib ulgurmagan yosh bo'g'inlarning dunyoqarashiga, g'oyaviy tarbiyasiga o'ta salbiy ta'sir ko'rsatuvchi manbalar oz emas.

Yuqoridagi umumiy yondashuvlarga tayanib globallashuv jarayonlari jahon taraqqiyotining tadrijiy rivoji, dunyodagi turli davlatlar va hududlar o'zaro bog'liqligining benihoya kuchayishi hamda inson hayoti va faoliyatining barcha jabhalarida jiddiy o'zgarishlarga olib kelgan yangi bosqich deyish mumkin [8.20-b] .

Bugungi kunda globallashuv jarayonlarining salbiy oqibatlaridan talabalarni asrab avaylash muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ularda mediata'lim orqali mediakompetentlik bo'yicha malaka va ko'nikmalarini shakllantirish zarur. Ushbu fikrlardan kelib chiqib, shunday xulosa qilish mumkinki, ya'ni talabalarining mediakompetentligini rivojlantirishga ijtimoiy muhit bilan bir qatorda quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi:

1. Jurnal, ilmiy-ommabop manbalar;
2. Internet resurslari;
3. Ommaviy axborot vositalari;
4. Elektron darslik va ko'rgazma materiallari;
5. Axborot xavfsizligini ta'minlovchi barcha media-xizmatlar

Media va mediakompetentlik atamalarining paydo bo'lishi hozirda shiddat bilan ijtimoiy hayotga kirib kelayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog'liq.

“**Media**” atamasi lotin tilidan (*media, medium so'zidan*) olinib, qo'llanma, vositachi ma'nolarini anglatadi [9].

Kompetentlik tushunchasining lug'aviy ma'nosi esa turli tillarda turlicha talqin qilingan: Competent (fransuz tilida) – vakolatli; Competent (lotin tilida) – qobiliyatli; Competent (ingliz tilida) - qobiliyatli. Umumiy ma'noda mazkur atama qobiliyatli degan ma'noni anglatadi.

Kompetentlik – bu talabning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatini amalga oshirilishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo‘llay olishi bilan ifodalanadi [10.160].

Mediakompetentlik talabalarning media ta‘lim orqali olgan bilimlarini ijtimoiy hayotda qo‘llay olish imkoniyatini o‘zida ifoda etadi. Tadqiqotchilar fikriga ko‘ra mediata‘lim o‘z navbatida auditoriyaning mediakompetentligi, mediasavodxonligi darajasining ortishiga olib keladi.

Shu boisdan ham dunyoning ko‘plab mamlakatlarining ta‘lim muassasalari dasturlariga “mediata‘lim” degan maxsus o‘quv fanini kiritishgan.

Bizda ham talabalar mediasavodxon(mediakompetent)ligini rag‘batlantiradigan milliy darajada hujjatlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, Oliy ta‘lim standartlari va rejalariga mediata‘limni bosqichma-bosqich joriy etish hamda talabalarning media va axborot savodxonligini shakllantirish tamoyillari ishlab chiqish zarur.

Xulosa qilib aytganda, talabalar mediakompetentligini yanada rivojlantirish uchun mazkur sohada ilg‘or natijalarga erishgan davlatlar tajribalaridan foydalanish, oliy ta‘lim o‘quv rejalariga mediakompetentlik tushunchalarini yoritib beruvchi fanlarni kiritish va o‘qitish hamda metodik qo‘llanmalar yaratish davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.
2. Xolbekov M. Adabiyotda globallashuv jarayoni // Tafakkur. – Toshkent, 2006. – №4.
3. Клаус З. Сшивая лоскутное одеяло... (плане и респк глобализации в России) Pro et. Contra. Том 4. – №4. Осень, 1999.
4. Чешков М. Глобализация: Сущность, нынешняя фаза, перспективы Pro et. Contra. Том 4. – №4. Осень, 1999.
5. Михев В. Логика глобализации и интересы России Pro et. Contra. Том 4. – №4. Осень, 1999.
6. Internet sayd. Intews. com. ua.
7. Shamsieva I. Yosh avlod ma‘naviy rivojiga internetning ta‘siri va axborot psixologik xavfsizlik muammosi // Ijtimoiy fikr – inson huquqlari. 2007. №1.
8. Globallashuv milliy qadriyatlar va yoshlar // Fuqarolik jamiyati. – Toshkent, 2008. – №1..
9. Worsnop, C.M. (2004). Media Literacy Through Critical Thinking. NW Center for Excellence in Media Literacy
10. Asadov Yu. M., Turdiev N. Sh., Akbarova S. N., Temirov D. Sh. S. Babadjonov. O‘quvchilarda kompetensiyalarning shakllanganligini tashxislash va korreksiyalash metodikalari. T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti, – T.: 2016.

ИЗУЧЕНИЕ ЦИФРОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ В РОССИЙСКОМ ОБЩЕСТВЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

***В.В. Фурсова** – доцент кафедры общей и этнической социологии Казанский
Федеральный Университет, к.с.н, Республика Татарстан, Россия*

Аннотация

В статье на основе социологических исследований показаны методологические принципы изучения цифровизации в современном российском обществе, ее влияния на изменение социального статуса индивида и процессы социальной мобильности в целом.

Ключевые слова: информатизация, виртуализация, интернет-коммуникация, цифровизация, социализация.

THE STUDY OF DIGITAL SOCIALIZATION IN RUSSIAN SOCIETY: THE SOCIOLOGICAL ASPECT

Annotation

The article, based on sociological research, shows the methodological principles of studying digitalization in modern Russian society, its impact on changing the social status of an individual and the processes of social mobility in general.

Keywords: informatization, virtualization, Internet communication, digitalization, socialization.

Современные исследователи информационного общества приходят к выводам о том, что при работе с цифровыми данными выделение микро- и макрофеноменов излишне. За счет доступа к анализу источника огромного массива информации из сетевых ресурсов исследователи могут значительно проще «переключаться» между «уровнями», прослеживая связи, в которые включен отдельный актор. Отмечается, что «цифровизация внесла существенные изменения в арсенал методов социальных наук. С одной стороны, меняется поле сбора эмпирической информации, теперь социологу больше приходится работать с огромным массивом цифровых данных, что требует пересмотра концепций, которыми можно объяснить и теоретически обосновать новые подходы к исследованию [1, 3-10].

Дж. Урри предлагает эмпирические методы изучения интернета, взятые за основу в рамках качественного этапа исследования, как наиболее подходящие для всестороннего рассмотрения исследовательской проблемы:

- 1) наблюдение;
- 2) этнографический метод как совместное участие в “паттернах движения”;
- 3) анализ дневниковых записей;
- 4) исследование виртуальной мобильности, которое представляет собой группу методов по исследованию интернет-материалов (сайты, социальные сети, интервью) [2, 124].

Таким образом, появляется понимание необходимости поиска новых концептуальных основ, так называемая «пересборка социального», предложенная Б.Латуром [3, 34].

Активность в интернет-коммуникациях для воспроизводства и поддержания социальных перемещений в начале настоящего исследования было далеко не массовой практикой в масштабах общества. Скорее, это были отдельные случаи, наметившие определенные слабые тренды. В течение нескольких лет ситуация кардинально изменилась: подмеченные тенденции перешли из разряда уникальных в типичные, виртуальная активность и практики стали оказывать значительное воздействие на

социальную реальность. Именно поэтому исследование было начато с качественной стратегии, направленной на исследование единичных случаев, открывающих новые социальные явления и процессы, затем применена количественная методология для проверки полученных выводов и оценки уровня распространения в обществе. Необходимо добавить, что при выборе исследовательского подхода был сделан вывод о том, что количественная стратегия при исследованиях социальной мобильности имеет некоторые ограничения. В качестве примера обратимся к работе Р.Г.Громовой «Социальная мобильность в России: 1985-1993 годы» как одного из наиболее масштабных исследований социальной мобильности с использованием количественной методологии. В выводах указанной работы автор отмечает, что важными факторами респонденты склонны выделять те, в которых преуспели сами, в то время, как сферы, которые не развиты сильно, оцениваются либо как незначительные, либо как те, где успех зависит от внешних обстоятельств. Это показывает, насколько тема сложна в ракурсе исследования мнений, самооценок респондентов, так как вынуждает оценить собственный жизненный путь респондента с точки зрения его успешности, что бывает трудным, если не болезненным вопросом для любого человека. В этой ситуации исследователь полагается на объективность, самокритичность респондента и должен учитывать вероятность отклонения при интерпретации полученных данных. Кроме того, Р.Г.Громова отмечает, что ученые при исследовании вынуждены прибегнуть к «методологическим ухищрениям», под которыми имеет ввиду авторскую оценку ситуации, без которой исследование дало бы результаты, далекие от реального состояния дел [4,22-29].

Как видно, исследователи, использующие только количественные методы, вынуждены дорабатывать, домысливать ответы респондентов, так как выявленные в ходе сбора эмпирических данных субъективные мнения не дают достаточную базу для получения достоверных выводов. Синтез с качественной методологией позволяет избежать этих сложностей, так как в результате исследования мы получаем не только «мир мнений», а фиксируем реальные изменения в процессе перемещения индивидов в социальном пространстве, что в полной мере отвечает целям данного исследования.

Стоит отметить важную мысль о том, что статистическое описание, использующее опросы, «возникло в конкретном историческом, политическом и институциональном контексте, при помощи доступных в каждый период исследовательских техник». Появление нового полевого источника, так называемых «цифровых следов» – отпечатков активности человека в цифровом пространстве, приводит к изменениям исследовательских подходов. На данный момент информация интернет-контента, социальных сетей является огромным важным источником эмпирической информации, который можно и нужно исследовать социологу. Такой исследовательский подход полностью соответствует предложенному Дж.Урри для исследования виртуальной мобильности, который предлагает фокусироваться на интернет-материалах (сайты, социальные сети, интервью) [2,124].

При исследовании социальной мобильности с сочетанием макро- и микроподхода при анализе социальных перемещений В.В. Семенова видит большие перспективы, позволяющие активно использовать биографический метод, глубинные интервью [5,84]. Таким образом, для построения концепции интернет-коммуникации как канала вертикальной социальной мобильности выбрана стратегия исследования, включающая

в себя совокупность качественных методов и тактик в сочетании с количественным опросом. В данном исследовании целью является доказать, что интернет-коммуникация стала каналом социальной мобильности.

Следующей методологической задачей является обоснование интернет-коммуникаций как канала социальной мобильности, под которыми принято понимать социальные институты. Так как интернет не является социальным институтом, важно обратить внимание на изменившийся контекст. В условиях информационного общества социальные институты претерпели значительные изменения, что позволяет говорить о деинституализации, то есть о размывании институциональных функций [6,182]. Усилившаяся виртуализация социальной жизни приводит к тому, что интернет-коммуникация начинает выполнять ряд функций социальных институтов, в том числе, участвуя в процессах социальной мобильности. Для ответа на вопрос, является ли интернет-коммуникация каналом мобильности, нужно проверить его соответствие ряду критериев, которые сопровождают любые другие каналы мобильности: распространенность, наличие статусно-ролевой структуры, нормативное регулирование деятельности [7, 57].

Соответствие интернет-коммуникации такому критерию канала социальной мобильности как распространенность является действительно важным, ведь только при широком охвате и включенности в социальные процессы, она может рассматриваться как канал мобильности. Оценить распространенность предполагается с помощью вторичного исследования на основе данных всероссийских опросов на тему темпов распространения интернета. Анализ данных показал, что рассматриваемый период логично разделить на три этапа:

- 1) конец девяностых – начало двухтысячных: этап зарождения распространения интернета;
- 2) середина 2000-х: активный рост процесса интернетизации;
- 3) с 2017 по настоящее время (2021 г.) – расцвет интернетизации.

На распространенность интернета влияют способы его использования. Чем более широко он включен в социальные практики других сфер жизни общества, тем более он востребован. А.Л. Радкевич приводит классификацию социальных интернет-практик по их содержанию: образовательные, профессиональные, общественно-политические, досуговые, экономические и повседневно-бытовые интернет-практики. По функциональной направленности Радкевич выделяет: информационные, коммуникативные и информационно-коммуникационные [8,15].

Таким образом, интернет из площадки, собравшей группу людей, определенных схожих взглядов, мнений и образа жизни превратился в неотъемлемую часть жизни общества в целом, что повлекло за собой дифференциацию пользователей, основанную на социальной структуре общества: то есть статус формируется на основе интернет-активности пользователя и его статусе офлайн-статусе.

Список литературы:

1. Дудина, В.И. «Пересборка социологии»: цифровой поворот и поиски новой теоретической оптики / В.И. Дудина // Социологические исследования. - 2021. - № 11. - С.3-11.

2. Урри, Дж. Социология за пределами обществ: виды мобильности для XXI столетия / Дж. Уррич; пер. с англ. Д.Ю. Кралечкина. — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. — 336 с.

3. Латур, Б. Пересборка социального: введение в актарно-сетевую теорию / Бруно Латур; пер. с англ. И. Полонской. — М.: Изд. дом ВШЭ, 2014. — 381 с.

4. Громова, Р. Г. Социальная мобильность в России: 1985-1993 годы / Р.Г. Громова // Социологический журнал. - 1998. - № 1-2. - С. 15-38.

5. Семенова В. В. Субъективная социальная мобильность: возможности качественного подхода // Социологические исследования. - 2016. - № 6. - С.84.

6. Барбашин М.Ю. Институты и идентичность: методологические возможности теории институционального распада в современных социальных исследованиях // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2014. - № 4. - С.182.

7. Шмерлина И.А. Понятие «социальный институт»: анализ исследовательских подходов // Социологический журнал. - 2008. - № 4. - С.57.

8. Радкевич, А.Л. Социальные интернет-практики россиян в условиях формирования информационного общества / Радкевич Артем Леонидович. - Москва, 2009. - 24 с.

КИБЕРСУФИЗМ

Смирнова Юлия Дмитриевна - к.филос.н., доцент, Казанский Федеральный университет, кафедра религиоведения, Республика Татарстан, Россия
Хамидов Евгений Нафисович - старший преподаватель, Казанский Федеральный университет, кафедра религиоведения, Республика Татарстан, Россия

Аннотация

Данная статья посвящена анализу функционирования в киберпространстве ислама, а также его отдельного течения – суфизма. Авторы рассуждают и о уже существующих проявлениях религиозности мусульман в сети Интернет, и о гипотетически возможных формах. В статье дается краткий обзор разных форм проявления исламской религиозности в киберпространстве, а также делается вывод о «легальности» существования суфийских практик в виртуальном мире сети Интернет.

Ключевые слова: кибер-ислам, киберисламская среда, киберсуфизм, Г. Бант, увайси, суфизм.

CYBER SUFISM

Annotation

This article is devoted to the analysis of the functioning of Islam in cyberspace, as well as its separate trend - Sufism. The authors consider the already existing manifestations of Muslim religiosity on the Internet, and hypothetically possible forms. The article provides a brief overview of various forms of manifestation of Islamic religiosity in cyberspace, and also concludes that the existence of Sufi practices in the virtual world of the Internet is «legally».

Keywords: cyber-Islam, cyber-Islamic environment, cyber-sufism, G.Bunt, uvaysi, sufism.

Цифровизация религии в современном обществе не является явлением новым и уникальным. Исламская религия также активно осваивает интернет и переносит множество религиозных практик в режим online: электронные приходы, джамааты, «скайповые» муфтии и шейхи. Ряд религиозных практик, в том числе проведение проповедей, молитв, обрядов, соблюдение поста, проходит в режиме онлайн[1], создано и активно работает большое количество электронных медиа, многие религиозные практики проводятся в режиме онлайн, происходит оцифровывание Корана и Сунны, стали возможны виртуальные посещения мест паломничества[6] и важных религиозных объектов.

Также можно получить мусульманское образование, не выходя из дома – в Первой исламской онлайн-академии «Медина» «Татар мәдрәсәсе» или «iMedrese». Разработан и успешно реализуется проект международной мусульманской социальной сети «Suhba» и социальной сети «SalamWorld». Приложения для мобильных устройств также очень разнообразны: от электронного Корана и обучения чтению намаза до выбора имен новорожденным и правильного питания согласно предписаниям халяль.

Одним из самых влиятельных исследователей виртуального ислама является Гэри Бант, написавший большое количество работ по использованию и влиянию интернета на исламский мир[4][5]. В своих работах он исследует среду «кибер ислама», методы и тенденции использования Интернета разнообразными мусульманскими общинами. Анализ Банта показывает, что так называемые i-мусульмане и те группы, которые используют интернет для продвижения своих идей, часто более технически подкованы, чем власти, которые с точки зрения понимания и грамотности значительно отстают.

В своих исследованиях Бант изучает различные способы формирования цифровых технологий, используемые мусульманами для выполнения духовных, мистических и легалистических программ. От социальных сетей до веб-сайтов, самые основные элементы религиозной практики и власти теперь имеют представительство в Интернете. Мусульмане, понимая непосредственность и общую доступность Интернета, все чаще обращаются к киберпространству за советами и ответами на важные религиозные вопросы. Однако онлайн-среды часто бросают вызов традиционным моделям разделения полномочий. Одним из результатов является рост цифровой грамотности религиозных ученых и властей, влияние которых выходит за традиционные границы имамов, мулл и шахов. Бант показывает, как онлайн-риторика и социальные сети используются для выражения религиозной веры многими различными мусульманскими организациями и отдельными лицами, от мусульманских комиков и защитников прав женщин до ориентированных на джихад групп, таких как «Исламское государство» и «Аль-Каида», которые теперь явно полагаются на стратегическую политику цифровых СМИ, чтобы усилить и оправдать свою власть и привлечь новобранцев.

Киберпространство уже давно становится ресурсом (библиотекой или хранилищем знаний), а также все более конкурентным рыночным местом для весьма разных идей. Дополнительная привлекательность заключается в том, что информация, обнаруженная в киберисламской среде (СIE), становится все более сложной. Темпы накопления и распространения знаний быстро увеличивается с точки зрения количества произведенного и охвата аудитории, и в более короткие временные рамки. Это создает проблемы с перегрузкой информации и снижает возможность навигации в один путь

(т.е. максимально просто, без долгих поисков и сложных алгоритмов) к нужной информации.

Бант показывает как i-мусульмане используют СІЕ в современном мире путем отслеживания того, как СІЕ реагируют и преобразуются в соответствии с событиями, которые влияют на окружающую среду. Он охватывает огромное количество эмпирических материалов по данной теме. Бант не стремится выносить какие-либо моральные или этические суждения, это скорее описания видов использования, тенденций и событий, происходящих в СІЕ.

Еще один интересный аспект «виртуального ислама»—суфизм в киберпространстве. Прежде всего, стоит объяснить, почему есть смысл рассматривать суфизм отдельно от «нормативного» (Автор считал необходимым применить термин «нормативный» вместо часто встречающегося «ортодоксальный», поскольку в исламе нет соответствующего института (церкви), который выносил бы решения об ортодоксии или гетеродоксии. «Нормативный», в данном случае - стандартный, привычный, традиционный, неэкзотический.) ислама: суфизм говорит о невозможности познать Бога рациональным путем (в отличие от «нормативного» ислама), в суфизме опыт можно получить только интуитивно и индивидуально, не рациональным путем (не по книгам). Такой опыт субъективен, и получить его в рамках обучения в онлайн медресе/на информационном портале (например, изучая сайт с комментариями к Корану или со сборниками хадисов) невозможно. И именно поэтому суфизм предполагает наличие нерушимого, казалось бы, бинама «учитель-ученик». Без учителя нет суфия и суфизма, как такового. Метод познания в суфизме—это личная передача опыта от учителя к ученику посредством таких практик, как личное уединение с учителем, шейхом, личная передача ученику особых тайных знаний («илмбатын»). А раз процесс познания в суфизме настолько индивидуализирован, то возникает вопрос, насколько можно реализовать суфийский путь передачи опыта в киберпространстве, которое в определенной мере стирает индивидуальность, делая учителя-муаллима медресе безликим (как правило, это не один учитель, а коллектив авторов учебных программ, текстов, которые стандартизированы и приведены к общему знаменателю).

Но прежде чем рассуждать на тему правомочности понятия «киберсуфизм», нужно дать определение самому понятию «суфизм». Зачастую под суфизмом понимают «исламский мистицизм» или «мусульманскую эзотерику», что приводит к разногласиям или путанице, так как нет единой трактовки понятия «мистицизм» или «эзотерика». Эта проблематика определения «суфизма» уже сама по себе является популярной темой исследования[1].

Несмотря на увеличение популярности суфизма (в свете популяризации искусственной дихотомии «суфизм-ваххабизм» и представление суфизма как волшебный пилюли от фундаментализма/ экстремизма/ фанатизма (нужное подчеркнуть) и, как следствие, увеличение работ, посвященных суфизму, ясности в понимании даже этимологии «суфизма» это не прибавило.

Здесь мы можем обратиться к самим суфиям. Как они отвечают на вопрос «что такое суфизм»? Уже в середине восьмого века известный суфийский подвижник Худжвири резюмировал: «Некоторые утверждают, что суфий называется так, потому что он носит шерстяную одежду (джама-и суф), другие – что его так называют, потому что он в первом ряду (сафф-и авваль), третьи говорят, что это происходит потому, что

суфии претендуют на принадлежность к асхаб-и суффа («людям скамьи, собравшимся в мечети Пророка»). А другие считают, что это наименование происходит от слова «сафа»—«чистота»[7][3].

В целом мы можем сказать, что и современные исследователи повторяют все озвученные варианты этимологии, чаще склоняясь к мнению, что наименование «суфий» произошло от слово «суф» (шерсть).

В скобках нужно отметить, что есть ещё одно западное определение, производящее слово «суфий» от греческого «софос» (мудрый), что с филологической точки зрения совершенно нелепо.

Если с этимологией получилось внести некоторую ясность, то можно перейти к попытке определения, что такое суфизм или кто такие суфии? Суфизм, безусловно, воспринимается как имманентная часть ислама, истоки которой теоретики суфизма видят в Коране, на примере пророков, которые выступают в качестве «прототипов» суфиев. Лидер иранской школы мистицизма Джунейд аль-Багдади (ум. 910) писал, что: «Суфизм не [достигается] многими молитвами и постами, это надёжность сердца и щедрость души»[3]. Его трактовка коранических историй о пороках позже войдёт в концепцию самоотождествления адепта с духом одного из пророков и прохождения посредством них через различные стадии:

«Суфизм укрепляется восемью свойствами посланников: великодушием Авраама, пожертвовавшим своим сыном; покорностью Исаила, который подчинился приказу Господа и был готов отдать свою драгоценную жизнь; терпением Иова, который стойко сносил все напасти от червей и от ревности Милосердного: символизмом Захарии, которому Бог сказал: «Будешь ты три дня разговаривать с людьми при помощи знаков»[7,3:41]; и ещё раз о том же: «Когда он воззвал к своему Господу тайно»[7,19]; отчужденностью Иоанна, который был чужаком в своей стране и для себя подобных, среди которых он жил; странничества Иисуса, который был так отрешён от всего мирского, что имел при себе только чашу и гребень; чашу он выбросил, когда увидел человека, пившего из сложенных горстью рук, а гребень – когда увидел другого человека, расчесывающего волосы пальцами; привычкой Моисея носить шерсть – ибо шерстяным было его одеяние; а также нищетой Мухаммада, кому Всемогущий Бог послал ключ ко всем сокровищам на лице земли, говоря: «Не утруждай себя, но получи всякую роскошь через эти сокровища», тот же ответил: «О, Господь, я их не желаю; корми меня лучше один день до сыта, а другой оставляй голодным»[7, 39-40].

Уже некоторые из современников Джунайда (как и до, так и после тоже) делали упор на аскетической стороне суфизма, то есть на полном разрыве с «дунья» («миром»/ «мирским») и на отказе от эгоизма: «Суфизм означает ничем не владеть и ничему не принадлежать». Для суфия важнее соблюдать «верность договору» и быть свободным, «не утомлённым исканиями и не разочарованным лишениями»[3, 29].

С самого начала своего формирования суфизм, прежде всего, означал интериоризацию ислама, личное переживание главной тайны ислама – таухид («провозглашение единства Бога»). И на основе этого мы можем подчеркнуть, что суфизм – это, в первую очередь, личный опыт, личное переживание, которое нельзя найти в книгах или передать посредством знания обыкновенного («ильм»), суфизм - это «илмлядунни»[7, 18:65]– знание, заимствованное непосредственно у Бога [3, 32].

Подытожив, мы можем определить суфизм как мистико-аскетическое течение в исламе, где под «мистикой» нужно понимать «нерациональное» познание Бога, а под «аскетизмом» – своеобразную «духовную гимнастику» – условные «упражнения» для тренировки души (такое определение предлагает А.Д. Кныш). В этом контексте принципиальную значимость обретает тот, кто уже сумел пройти весь этот путь. И в такой ситуации муршид–наставник играет первостепенную роль, который и детерминируют специфику духовной религиозной жизни.

Суфийская практика может отличаться от тариката к тарикату, поэтому в качестве примера мы рассмотрим принципы братства накшбандийа. Из восьми принципов, введенных Абд ал-Халиком ал-Гиджувани, одним из основателей накшбандийа, нас интересуют первые четыре:

1. Хуш дар дам (осознанность в дыхании) – каждый вдох и выдох мистика должно быть осознанны, поскольку дыхание обеспечивает произнесение слов.

2. Назар бар кадам («взгляд под ноги»). Это обозначает и, В буквальном смысле, то, что мистика стоит смотреть туда, куда он ступает, и где он идёт. То есть его передвижение должно быть осмысленным; и в переносном смысле, этот принцип указывает на скорость прохождения мистического пути.

3. Сафар дар ватан («путешествие в месте проживания»). «Путешествие»–это перемещение/переход (интикам), «место проживания» – человеческий характер (табиат-и башари). Иными словами – это «духовный переход от порицаемых качеств к похвальным».

4. Халват дар анджуман (уединение в обществе). Внешнее пребывание с людьми, внутреннее – с Богом.

Если не вдаваться в подробности, то мы можем смело заключить, что каждый из этих принципов может и даже должен практиковаться индивидуально и самостоятельно. Важным элементом здесь является взаимосвязь между шейхом-муршидом и послушником-мюридом, которая начинается с инициации. Здесь у нас два пути или два варианта инициации, которые тоже восходят к первому веку ислама на примере Салмана ал-Фариси, которого согласно суфийской традиции, Пророк усыновил (и это путь –сулук); и на примере Увейса ал-Карани, который получил просвещение «дистанционно» без встречи с Пророком, став впоследствии эпонимом для специфической формы инициации –увайси, когда вступление адепта в суфийское братство происходит посредством уже покойного к этому моменту шейха.

В контексте рассматриваемого в статье вопроса интересен второй способ инициации –увайси. Мы вполне можем заключить, что такой способ инициации в суфийское братство – прецедент, легализующий «дистанционное» общение учителя и ученика для передачи суфийского знания, который может применяться для обоснования правомочности суфийских практик в киберпространстве. Стоит отметить, что вместе со средневековым опытом инициации «увайси», существуют и современные примеры: некоторые шейхи суфийских тарикатов совершают коллективные молитвы-намазы (например, особый намаз месяца Рамадан –таравих), транслируя все в сети Интернет и говоря о том, что к молитве можно присоединиться и виртуально, тем самым подчеркивая, что личное присутствие вполне может быть заменено виртуальным. Так же могут быть организованы другие практики, например, зикры–

поминания Бога. Безусловно, преимуществ очного участия больше, но, тем не менее, и онлайн участие в суфийских практиках, вероятно, имеет право на существование.

Таким образом, вместе с «нормативным» исламом, который давно и активно использует предоставляемые киберпространством возможности для обучения, общения, самообразования и т.д., и суфизм тоже, несмотря на интуитивный и индивидуальный характер передачи опыта, вполне может существовать в виртуальной форме, поскольку уже имеет исторические прецеденты для такой формы функционирования.

Список литературы:

1. Кныш А. Д. «Что в имени? Определение суфизма как эпистемологическая и идеологическая проблема. Суфизм и мусульманская духовная традиция: тексты, институты, идеи и интерпретации // Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, 2015. С. 157-176.

2. Хабибуллина З.Р. Селфи в Мекке: харам или досточтимый хадж? Сибирские исторические исследования. 2019. № 2 С. 85-107.

3. Шиммель Аннемари. Мир исламского мистицизма /пер. с англ. Н. И. Пригариной, А.С. Рапопорт, второе издание, испр. и доп. - Москва: ООО «Садра», 2012. 536 с.

4. Bunt Gary R. iMuslims: Rewiring the House of Islam. TheOtherPress, 2009. 376 p.

5. Bunt Gary R. Islam in the Digital Age: E-Jihad, Online Fatwas and Cyber Islamic Environments. PlutoPress, 2003. 237 p.

6. В Крыму запустили мобильное приложение для паломников <http://islam.ru/news/2018-07-27/53402>

7. Коран

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА ЦИФРОВУЮ СОЦИАЛИЗАЦИЮ МОЛОДЕЖИ

Липатова Анна Вячеславовна – кандидат политических наук, старший научный сотрудник кафедры общей и этнической социологии Казанский (Приволжский) федеральный университет, Республика Татарстан, Россия

Аннотация

В статье рассматриваются основные аспекты влияния социальных сетей на процесс цифровой социализации молодежи, в том числе рассматриваются противоречия в виде цифрового неравенства и социальных преимуществ в зависимости от уровня владения информационными технологиями. Вместе с тем, исследуются положительные эффекты возможности самовыражения в контексте социальных сетей.

Ключевые слова: цифровая социализация, социальные сети, молодежь, цифровизация, цифровое неравенство

THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON THE DIGITAL SOCIALIZATION OF YOUNG PEOPLE

Annotation

The article examines the main aspects of the influence of social networks on the process of digital socialization of young people, including the contradictions in the form of digital inequality and social advantages depending on the level of information technology proficiency. At the same time, the positive effects of the possibility of self-expression in the context of social networks are being investigated.

Keywords: digital socialization, social networks, youth, digitalization, digital inequality

Публикация подготовлена за счет средств субсидии, выделенной Казанскому федеральному университету для выполнения проекта № FZSM-2023-0022 «Цифровая социализация и цифровая компетентность молодежи в условиях глобальных системных изменений: технологии регулирования, риски, сценарии» в рамках государственного задания

Сегодня мы наблюдаем, как цифровые процессы и цифровые средства (Big Data, искусственный интеллект, нейротехнологии, облачные решения и другие) влияют на все сферы жизни человека. В философском дискурсе разворачиваются обсуждения вокруг одного из центральных понятий современной эпохи – «цифрового человека» (homo digital), который на основе свободного владения цифровыми технологиями выстраивает модель своего социального поведения [1, с.45]. Более того, «цифра» меняет социальные практики, придавая им характер конвергентности – сложный микс «реальной реальности» и «виртуальной реальности». Внедрение медиапрактик в повседневность молодого поколения подтверждают результаты глубинных интервью, полученные группой исследователей из МГУ им. М.В. Ломоносова [2]. В качестве основного вывода они раскрывают мотивацию применения социальных сетей как базовых площадок для самовыражения и самоактуализации респондентов.

Считается, что в научный оборот термин «социальные сети» ввел Дж. А. Барнес в 1954 году [3] (хотя и ранее в работах Г.Зиммеля и Э.Дюркгейма исследуются шаблоны отношений в контексте социального взаимодействия). На основе антропологических наблюдений за сообществом рыбаков Дж. А. Барнес смоделировал социальные отношения как внутри связанных групп (семья, род, община), так и между людьми, объединенными по дифференцированным признакам (пол, национальность, хобби, деловое взаимодействие и прочее) [4, с.280]. Влияние информации, знаний и современных коммуникационных технологий на переход к новому типу общества описывают М. Кастельс, Д. Белл, Э. Тоффлер. Таким образом, еще до появления в 1995 году первой массовой социальной сети Classmates.com было сформировано теоретическое представление о возможных перспективах трансформации социокультурной среды, в том числе и в ценностно-смысловом аспекте.

Наиболее активной аудиторией социальных сетей является молодежь, которая не представляет формирование своего социального пространства без цифровой среды. По данным компании по исследованию медиааудитории Global Web Index, в 2022 году на одного представителя поколений Y и Z приходится 8,4 учетные записи в социальных сетях, что на 75% больше, чем в 2014 году. Исследование профилей пользователей в 46 странах мира в возрасте от 16 до 64 лет зафиксировало минимальный показатель аккаунтов на человека в Японии (3,8) и максимальный в Индии (11,5) [5].

Вызывают опасения противоречия, которые связаны с влиянием новых технологий на общественные процессы. Это и цифровое неравенство: проникновение интернета в одних странах приближается к 90-100% (согласно данным отчета «Digital 2023: Global Overview Report», в Ирландии и Норвегии индекс проникновения интернета оценивается в 99%, в России – в 88,2%), в других странах не достигает и до отметки в 50% (Кения – 32,7 %, Индия – 48,7%) [6]. Ограниченный доступ к интернет-каналам и технологически сложным девайсам снижает возможность освоения необходимых компетенций для взаимодействия с информационно-коммуникационной средой. Цифровизация «напрямую влияет на возникновение социальных преимуществ в зависимости от навыков владения современными технологиями» [7]. Исследование пользовательской активности студентов Университета Ибадан (Нигерия) подтвердило влияние социально-экономического статуса, социального капитала и социального окружения респондента на частоту и характер использования социальных сетей [8]. Включение в университетскую среду значительно расширило понимание функциональных возможностей социальной сети. Если до получения высшего образования участники исследования использовали соцмедиа для развлечения и потребления в ключе медийного «фастфуда», то после поступления в вуз их пользовательская активность изменилась в сторону преобладания образовательного и познавательного контента.

С другой стороны, социальные сети могут «сглаживать» острое проявление неравенства в обществе хотя бы на уровне виртуального восприятия. Согласно выводам, сделанным в ходе масштабного исследовательского проекта команды антропологов из Университетского колледжа Лондона «Why we post», преобладание визуального контента в социальных медиа делает общение в цифровой среде более доступным для малограмотных людей [9]. Изучение поведения пользователей из низших каст Индии, малообразованных групп населения из индустриального Китая, Бразилии показало, что возможность выразить отношение к контенту через символы «эмоджи» (например, «лайкнуть» чужой пост) повышает сетевую активность данных групп.

Благодаря конструированию собственного цифрового образа (в том числе за счет сервисов редактирования и ретуши фотографий) пользователи меняют свой реальный социальный статус и привлекательность в представлении виртуального сообщества. Экономические показатели подтверждают востребованность мобильных редакторов в пользовательском сегменте: в 2021 году доля доходов от их продажи составляет 7% в общем объеме заработка приложений в App Store, а это выводит их на один уровень с одной из самых популярных категорий – «Развлечения» [10]. Возможности социальных сетей меняют репрезентацию социальных ролей, что позволяет сформировать образ в соответствии с желаемым статусом (который порой и расходится с реальным социальным положением). Таким образом, социальные сети представляют собой цифровую платформу, значительно влияющую на цифровую социализацию молодежи, что формирует основание для рассмотрения данного агента киберсоциализации как важного актора процесса адаптации к социуму.

Список литературы:

1. Сорочайкин И. А. Цифровой человек: обзор философского дискурса // Основы экономики, управления и права. 2022. № 2 (33). С. 43-46.

-
-
2. Дунас Д.В., Варганов С.А., Кульчицкая Д.Ю. и др. Мотивационные факторы медиапотребления «цифровой молодежи» в России: результаты пилотного исследования // Вестник Московского университета. Сер. 10. Журналистика. 2020. № 2. С. 3-27.
 3. Barnes J.A. Class and Committees in a Norwegian Island Parish // Human Relations. 1954. Vol. 7. Pp. 39-58.
 4. Богданов Д.В. Историческое становление и развитие социальных сетей // Вестник ВГАВТ. Вып. 50. 2017. С. 279-285.
 5. GWI's report on the latest trends among internet users aged 16-25 // GWI (GlobalWebIndex). URL: <https://app.globalwebindex.com/> (Дата обращения: 01.04.2023).
 6. Digital 2023: Global Overview Report. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report> (дата обращения: 01.04.2023).
 7. Смирнова А.С., Коротаев С.А. и др. Сетевые факторы профессиональной дифференциации // Информационно-аналитический бюллетень (ИНАБ). Структурные аспекты цифрового неравенства. 2021. № 4. С. 52-73.
 8. Oyeboade J. A. Socio-economic status, peer pressure and use of social media by undergraduate students in University of Ibadan, Ibadan, Oyo State, Nigeria // Library Philosophy and Practice. 18.01.2017. URL: <https://www.researchgate.net/publication/317591233> (дата обращения: 01.04.2023).
 9. Why we post: a global anthropological research project on the uses and consequences of social media. URL: <https://www.ucl.ac.uk/why-we-post/why-we-post> (дата обращения: 01.04.2023).
 10. Хабиров Т. Геймеры против криэйторов. Как развивалась индустрия мобильных приложений в 2021 году // RB.RU. URL: <https://rb.ru/opinion/mobile-app-2021/> (дата обращения: 01.04.2023).

ЦИФРОВОЕ ПРОСТРАНСТВО КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Максимова Ольга Александровна - кандидат социологических наук, доцент Казанский (Приволжский) федеральный университет, Республика Татарстан, Россия

Нагматуллина Людмила Константиновна - кандидат социологических наук, доцент Казанский национальный исследовательский технический университет им. А.Н.Туполева-КАИ, Республика Татарстан, Россия

Аннотация

Анализируется специфика цифровой активности и цифровой социализации молодежи в условиях погружения в информационное общество. На основе результатов репрезентативных исследований формулируются выводы о структуре интернет-активности современной молодежи, анализируются каналы цифровой социализации. Формулируется вывод, что именно интернет-пространство становится одним из ключевых факторов социализации цифровых поколений молодежи.

Ключевые слова: цифровая социализация, цифровое пространство, информационное общество, молодежь, цифровое поколение

DIGITAL SPACE AS A FACTOR OF SOCIALIZATION OF YOUTH IN THE INFORMATION SOCIETY

Annotation

The specifics of digital activity and digital socialization of young people in the conditions of immersion in the information society are analyzed. Based on the results of representative studies, conclusions are formulated about the structure of Internet activity of modern youth, channels of digital socialization are analyzed. The conclusion is formulated that it is the Internet space that is becoming one of the key factors in the socialization of digital generations of young people.

Keywords: digital socialization, digital space, information society, youth, digital generation

В настоящее время отечественная социумная среда, находящаяся под воздействием масштабной цифровизации и глобальных системных изменений, обусловленных интенсивными технологическими и геополитическими процессами, определяет содержательные изменения и новые специфические черты процесса социализации молодых поколений.

Осознание особой роли и места молодежи в обществе, связанное с оценкой и пониманием этой социальной группы как «органичной части современного общества, несущую особую, незаменимую другими социальными группами, функцию ответственности за сохранение и развитие нашей страны, за преемственность ее истории и культуры, жизнь старших и воспроизводство последующих поколений, и в конечном итоге - за выживание народов как культурно-исторических общностей»[1], невозможно без научной проработки вопросов, связанных с выявлением и изучением механизмов, формирующих включение молодежи в жизнь социума.

«Молодежь не является саморазвивающейся системой, ее жизнь обусловлена существующими социально-экономическими и политическими условиями»[1]. Поэтому изучение ее социализации всегда находится в поле зрения социологической науки и признается носящим вневременной характер. Неизменно актуальной остается эта проблематика и в контексте рассмотрения ее цифрового аспекта, позволяющего сконцентрировать внимание исследователей на такой форме социализации молодежи, которая в современных условиях информационного общества получила у исследователей ряд названий, близких по своему смысловому значению - «цифровая социализация», «интернет-социализация», «информационная социализация» или «киберсоциализация».

С увеличением скорости освоения молодыми поколениями интернет-среды, все более ощутимо стало и ее усиливающееся социализирующее влияние на молодежь. В условиях изменения основ и моделей социализации под воздействием новых цифровых технологий, когда «интернет-пространство является не дополняет привычную молодежи с детства социальную реальность, а изначально становится одной из фундаментальных основ этой реальности» [2], демонстрируя как положительные, так и отрицательные стороны влияния на молодежь, необходим регулярный, всесторонний анализ этого сложного процесса. Этим обстоятельством было продиктовано обращение авторов статьи к изучению данной проблематики и определение целью исследования

выявление новых тенденций и трендов, формируемых и прослеживаемых в процессе социализации молодых поколений, проходящей под влиянием цифровой среды.

Информационную базу исследования составили материалы проведенного в 2021 г. группой российских ученых, при участии авторов статьи, репрезентативного социологического исследования молодежи Республики Татарстан (n=1100 чел.) и вторичного анализа результатов исследований ученых Всероссийского центра изучения общественного мнения (ВЦИОМ).

Характеристики респондентов - представителей исследуемой социально-демографической группы выглядят следующим образом: студенческая молодежь, обучающаяся в школе, колледжах и ВУЗах, в возрасте от 16 до 22 лет, мужчин - 37,6%, женщин – 62,4%.

Остановимся на отдельных выводах по рассматриваемому вопросу.

Цифровая социализация продолжает идти в направлении усиления влияния стремительно развивающихся информационных технологий на процесс усвоения новыми поколениями норм, ценностей и образцов поведения. Две среды – реальная, социальная и виртуальная, безусловно, в равной степени должны оказывать влияние на процесс социализации молодых поколений, однако в современных условиях информационного общества это воздействие на молодежь, которая с каждым новым поколением демонстрирует «нередко более активное прохождение даже первичной социализации в интернет-среде, нежели под воздействием института семьи» [3], не всегда может рассматриваться как равнозначное, а зачастую больше смещающееся в сторону признания за диджитал-миром приоритета, его неограниченной самостоятельности в формировании норм и ценностей, присущих современному обществу [4]. Глубина погруженности в цифровое пространство сказалась на социальном облике молодых поколений. Данный факт находит подтверждение в результатах многочисленных исследований, проводимых в форме регулярных общероссийских опросов Всероссийского центра изучения общественного мнения (ВЦИОМ), публикуемых в виде расширенных подборок данных за разные годы и интерпретация которых позволяет уловить основные тенденции в изменении мнений и оценок представителей различных социальных групп общества относительно вопросов цифровизации и искусственного интеллекта. Приведем данные некоторых из них, заслуживающие внимания и анализа в контексте исследуемого вопроса и позволяющие сформировать коллективный портрет современных молодых поколений в ракурсе их цифровой социализации.

Молодежь активна в использовании Интернета, перемещая в его пространство различные виды социальных практик. Если попытаться очертить круг тех видов деятельности, которые реализуются молодежью с использованием интернет-среды, то в нем можно обозначить следующие практики: использование интернета для работы или учебы, просмотр фильмов, чтение книг, использование электронной почты для переписки, поиск необходимой информации, получение информации о событиях в стране и мире, общение с друзьями в чатах, форумах, социальных сетях, поиск друзей и людей, близких по интересам, ведение блогов, игра в компьютерные игры, совершение покупок. Данный список мог бы быть продолжен, что неудивительно, учитывая, что по данным того же ВЦИОМ 71% молодежи в возрасте от 18 до 24 лет проводят в интернете более 4 часов ежедневно, аналогичным образом поступает и 41% представителей группы 25-34 летних. Наряду с этим,

26% из группы 18-24 летних пользуются интернетом ежедневно, но проводят там менее 4 часов в день, подобное количество времени проводят на просторах интернета и 45% опрошенных из возрастной группы 25-34 летних [5].

В сравнении с результатами авторского исследования, структура видов деятельности, осуществляемых молодежью в цифровой среде, в содержательном аспекте не претерпела существенных изменений, лишь только была расширена за счет добавления, наряду с уже указанными, характерными для нее видами, таких элементов как «пользуюсь электронными государственными услугами», «заказываю такси через мобильное приложение», «занимаюсь спортом онлайн», при использовании интернета в целях развлечения респонденты указали также «посещение онлайн-выставок» и «прослушивание музыки». Таким образом, сравнение данных двух исследований не обнаружило концептуальных расхождений в конфигурации основных видов поведенческих практик, реализуемых представителями молодых поколений в цифровой среде, но зато со всей очевидностью высветило тенденцию по сохранению, резко усилившейся в период пандемии, онлайн-активности и в последовавшее за ним время по следующим направлениям: работа, учеба, использование портала электронных госуслуг, занятия спортом онлайн. Период пандемии коронавирусной инфекции стал непредвиденным фактором, во многом изменившим не только мировоззрение людей, но и, кардинальным образом повлиявшим на поведенческие практики в цифровой среде.

В современных условиях представители молодежи в разной степени ощущают зависимость от интернета, неодинаково осознают последствия того, насколько поменяется их привычная жизнь в случае, если интернет исчезнет. Например, если для 34% группы 18-24 летних респондентов, участвующих в опросе как неизбежным представлялся факт полного изменения жизни и даже искреннее непонимание ими того, как же они будут выполнять повседневные действия без интернета, то в группе 25-34 летних такое мнение свойственно для 19% опрошенных. Считают, что исчезновение интернета существенно изменит их жизнь, но они смогут приспособиться 41% и 45% респондентов (в возрастных группах 18-24 летних и 25-34 летних соответственно). При этом, для группы с возрастными характеристиками от 18 до 24 лет (22%) было свойственно испытывать негативные ощущения, подавленность, тревожность в то время, когда они оказывались на долгий срок без интернета, среди информантов от 25 до 35 лет с подобными ощущениями сталкивались лишь 9%, а вот позитивные ощущения, радость, расслабленность при отсутствии интернета в равной степени одинаково (по 7% опрошенных соответственно) испытывали в обеих двух возрастных группах. Обращает на себя внимание тот факт, что категория молодежи от 25 до 34 лет в большей мере осознавала отсутствие катастрофичности в случае отключения интернета - только 19% в сравнении с 34% в более младшей возрастной группе, и в меньшей степени была подвержена негативным ощущениям, подавленности и тревожности в случае, когда на долгий срок оказывалась без интернета (9% против 22% в группе 18-24летних). Эта же группа меньшее количество часов проводила в интернете (41% и 71% соответственно среди проводивших в интернете более 4 часов и 45% против 26% пользующихся интернетом менее 4 часов в день). Данное обстоятельство возможно объяснить с позиции большей вовлеченности представителей старшей возрастной группы молодежи в реализацию семейных и профессиональных ролей в пространстве реальных

социальных взаимодействий, что неизбежно ведет к уменьшению времени, проводимом в интернете.

В целом, с наступлением эпохи информационного общества сформировалось принципиально новое по своему качеству жизненное пространство, в котором молодежь, находясь под постоянным воздействием цифровой среды и испытывая на себе ее неотвратимое влияние, проходит все этапы социализации.

Благодарности: Статья подготовлена в рамках проекта № FZSM-2023-0022 "Цифровая социализация и цифровая компетентность молодежи в условиях глобальных системных изменений: технологии регулирования, риски, сценарии", осуществляемого по государственному заданию за счет средств субсидии, выделенной Казанскому федеральному университету.

Список литературы:

1. Стратегия развития молодежи Российской Федерации на период до 2025 года. - URL: <https://vmo.rgub.ru/files/project-937-2.pdf> (дата обращения 19.04.23).

2. Руденкин Д.В., Руденкина А.И. Интернет в социальной реальности современной российской молодежи: тренды и риски. - URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36829777&ysclid=lh3nyjf6g8169468383> (дата обращения 21.04.23).

3. Максимова О.А. «Цифровое» поколение: стиль жизни и конструирование идентичности в виртуальном пространстве. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovoye-pokolenie-stil-zhizni-i-konstruirovaniye-identichnosti-v-virtualnom-prostranstve/viewer> (дата обращения 21.04.23).

4. Головчин М.А. Проявление цифровой социализации в молодежной среде: на данных пилотного опроса старшеклассников. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/proyavleniya-tsifrovoy-sotsializatsii-v-molodezhnoy-srede-na-dannyh-pilotnogo-oprosa-starsheklassnikov/viewer> (дата обращения 22.04.23).

5. Расширенная подборка данных ВЦИОМ к тематическому выпуску «Цифровизация и искусственный интеллект» (№3). - URL: https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=1682875783&tld=ru&lang=ru&name=dateWCIOM_digitalization_102020.pdf&text= (дата обращения 22.04.23).

ИННОВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В НАУЧНОЙ ШКОЛЕ

*Расулев Эркин Хасанович – кандидат философских наук,
доцент СОП ТХТИ, Узбекистан*

Аннотация

В статье рассмотрен вопрос значения научной школы в становлении ученых и обращено внимание на роль школы в истории науки, и это как одна из форм введения инновации в подготовке национальных научных кадров.

Ключевые слова: научная школа, научная традиция, инновация, личность, ученый, наука, научная среда, коллектив, ценности, профессионализм.

ILMIY MAKTABDA INNOVATSION KOMPONENT

Annotatsiya

Maqolada ilmiy maktabning olimlarni shakllantirishdagi ahamiyati masalasi ko'rib chiqiladi va maktabning fan tarixidagi roliga e'tibor qaratiladi va bu milliy ilmiy kadrlarni tayyorlashda innovatsiyalarni joriy etish shakllaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: ilmiy maktab, ilmiy an'ana, innovatsiya, shaxsiyat, olim, fan, ilmiy muhit, jamoa, qadriyatlar, professionallik.

INNOVATIVE COMPONENT IN THE SCIENTIFIC SCHOOL

Annotation

The article examines the importance of the scientific school in the formation of scientists and draws attention to the role of the school in the history of science, and this is one of the forms of innovation in the training of national scientific personnel.

Keywords: scientific school, scientific tradition, innovation, personality, scientist, science, scientific environment, team, values, professionalism.

Процесс поиска оптимального, эффективного пути становления, начинающего ученого, заставляет многих специалистов по-новому отнестись к проблеме «научная школа». Известно, что продуктивность ученого во многом зависит от места, где он работает. Другими словами, ясно, что для успешной научной деятельности любому человеку необходимо чувствовать себя ученым, ориентироваться в научных ценностях и нормах, следовать неким научным традициям. Анализ возможностей ученого в условиях научного коллектива, в котором чаще всего он работает, становится существенной частью проблемы научного творчества современной большой науки. Но научная школа остается пока наиболее надежной и продуктивной основой научной традиции как начального этапа становления ученого – личности. Самосознание ученого является важной составляющей его активности, что существенно влияет на его научную деятельность. Частичное изменение самосознания ученого в связи с установлением в современной науке новых социальных условностей вызвало столкновение научной и технологической систем ценностей. Это привело к спаду научной активности, усилению конформизма и ориентации на краткосрочные исследования, где значение традиций уходит на второй план, и они рассматриваются как нечто устаревшее и ненужное. Так, мы можем сказать о столкновении двух традиций в науке: научно-профессиональной и технологической. И роль научной школы именно как образовательной единицы в связи с этим значительно увеличилась. Если мы можем смело утверждать о наличии различных научных школ, соответствующих этим школам стилям, программам, парадигмам, то очень мало мы можем отметить о сущности самих этих школах в науке, их происхождении, назначении, отличии друг от друга, и главное, их роли в развитии современной научной мысли, формировании исследователя, ученого, руководителя[1].

История науки это не только история смены поколений ученых, научных стилей представляет собой такое явление науки как школа, научных проблем, объектов исследования, но и история научных школ. Итак, что представляет собой такое явление науки как школа?

Если взять древний Восток, то там существовали такие школы как багдадская «Байт ал-Хикма»- «Дом мудрости». Это своего рода первая Академия Востока, с

большой библиотекой и обсерваториями для астрономических исследований. В этой школе к научно-педагогической деятельности были привлечены ученые из различных регионов мусульманского мира. В «Байт ал-хикма» большое внимание было уделено изучению греческих и индийских источников, их переводу и осмыслению. Среди ученых этой школы были и выходцы из Центральной Азии, выдающиеся мыслители своего времени как Мухаммад ибн Муса ал-Хорезми (IX век), Ахмад ибн Мухаммад ал-Фергани (IX век), Хабаш ал-Хасиб Марвази (IX век) и др. Появление этой школы на Востоке позволило поднять такие древние школы науки и образования Востока как «Академия Мамуна», «Академия Улугбека». Так, если на более высокий уровень научное знание и поддержать как отдельных ученых, так и различные крупные научные центры мусульманского мира. С формированием этой школы (VIII-IX вв.) приобрели большую известность такие ученые по естественным и точным наукам как Джабир ибн Хайян (Гебер), Абу Машар ал-Балхи, Омар ибн Мутарриф, Сарахси, Хаммар, Абдулаббас ал-Марвази, Херави и др. [2] Далее следует отметить и остановиться на школе Улугбека как наиболее известной и изученной. Она была открыта в 1420 году под покровительством Улугбека и руководством ар-Руми, ал-Каши и ал-Кушчи в Самарканде. Существенный вклад в развитии научного образования внесли Гиесиддин Джамшид, Абдуали Бирсланди, Марьям Чалаби, Мавлоно Мухаммад Хофи, Хожа Фазлуллох Абу Лайсий Самарканди, Алоуддин Али ибн Мухаммад Самарканди, Нуриддин Абдурахмон Жоми и др. В начале перед школой стояли задачи перевода и комментариев математико-астрономических работ выдающихся ученых древней Греции, Индии, Китая и Средней Азии как Евклида, Архимеда, Птолмея, Ибн-Сины, ал-Беруни, Омара Хайяма, ас-Саджаванди, ас-Самарканди, ат Туси и др. В последующем были написаны ряд научных работ в области математики и астрономии. Но особенно Самаркандскую научную школу прославила ее обсерватория. Наблюдения и вычисления, проводимые в этой обсерватории, отличались гораздо большей точностью, чем все работы ученых того времени. Школа Улугбека просуществовала около 30 лет. За это время учеными Самарканда был получен ряд фундаментальных результатов в области математики и астрономии, были написаны ряд фундаментальных трудов. «В деятельности Самаркандской научной школы сочетались теоретическая разработка проблем и экспериментально-наблюдательский метод. Поэтому Самаркандская научная школа стала основной базой развития математико-астрономических наук и образования на Среднем и Ближнем Востоке в XV – XVIII веках», [3] - отмечает академик Т.Кары-Ниязов. В числе ученых Самаркандской научной школы следует выделить таких самобытных ученых как Улугбек, Кази-заде ар-Руми, Гиясэддин ал-Каши и Али ал-Кушчи.

Современная наука перешагнула ту черту, когда ее самопознание могло осуществляться только на уровне и благодаря энтузиазму отдельных выдающихся ученых, способных систематизировать целостный образ своей дисциплины и через это создававших свои школы и целые направления науки. Но с другой стороны актуальность современной научной школы приобретает новое звучание и смысл.

Так все большее преобладание «коллективного сектора» науки над «частным» (индивидуальным) делает особенно острой проблему психологии ученого как руководителя. Иногда даже небольших изменений, которые вносятся руководителями в

организацию научной деятельности, оказывается достаточным, чтобы при тех же людских и материальных ресурсах улучшить или ухудшить показатели научных групп.

Так, по отношению к молодым ученым научная школа способствует развитию профессиональных знаний, развитию продуктивности своего труда, его отдаче, формированию деловых качеств. Научная школа выступает как некий образец профессионала и организатора в одном лице. Школа способствует развитию у молодых ученых организационных навыков, умения работать с людьми, организовывать коллектив на достижение цели.

Научная школа это сообщество единомышленников, где каждый занимает подобающее ему место и роль, то есть каждый член школы вносит свой вклад, проявляет свою индивидуальность.

Научная школа как некая научная среда формируется по целевому принципу, и каждый член этой школы должен соблюдать принятые в ней нормы, усвоить необходимые знания и навыки, нужные ему как члену школы. Увеличение интенсивности научных изысканий, вовлечение все новых и новых специалистов разных профилей по одному направлению науки ставит задачи сознательного, целенаправленного формирования научных работников. И в решение этой проблемы вносится нечто свое через наличие научной школы.

Известно, что научный талант, как и талант художественный, воспитуем. Научная школа, направленно воздействуя на молодых людей, посвятивших себя науке, развивает их духовные возможности и запросы, усиливает способности творчески подходить к научным проблемам. Это имеет исключительное значение для настоящего и будущего науки, для правильной оценки роли и предназначения вовлечения молодежи в сферу науки. Сейчас в нашей национальной науке молодежь составляет половину всех научных работников.

Особенное значение по формированию начинающих ученых имеют научные школы, как лаборатории, научно-исследовательские группы, которые объединяют людей вокруг оригинальных концепций, новых направлений в науке и обладают некой инновационной составляющей по подготовке национальных научных кадров. Вовлекая начинающих исследователей в совместную творческую деятельность, научная школа под руководством опытных, маститых ученых – авторитетов науки освобождает их сознание от многих технологических мелочей. Исследовательская работа требует, образно говоря некоторой минимальной критической скорости, некоторого количества «критической массы». Эффективность в научной работе не всегда пропорциональна затраченным усилиям. Ученый постоянно испытывает нехватку времени, но если он набрал достаточную скорость, «критическую массу», он быстро окажется на неизведанной территории. Как известно, чтобы самолет летел, необходима определенная хотя бы минимальная скорость, без этого самолет просто не взлетит, так и научное исследование не продвинется вперед, если не набрана некая «скорость» исследования, позволяющая исследователю «подняться» над решаемой проблемой и увидеть перспективы дальнейшего хода исследования. Или, если нет «критической массы», то нет и некой группы ученых, которые могут выйти на уровень современного (т.е. инновационного) исследования. И одним из лучших способов получить мощный импульс для научного исследования – работать в творческой группе. Коллективное мастерство, опыт и помощь – вот то главное, что дает научная школа начинающему

ученому. Эта основа в дальнейшем и дает толчок для полноценного и быстрого формирования индивидуальности в ученого. Таким образом, школы являются тем катализатором, который ощутимо ускоряет становление ученого и как личности, и специалиста в области науки. Научные школы активно способствуют основательному и глубокому усвоению творческого опыта поколений, того опыта, который, образно говоря, подобен отцу, помогающему своему сыну идти в жизни по прямой дороге.

Разделение ученых по содержанию освоенного знания и способам его использования существует очень давно, и уже достаточно давно появились научные школы, объединяющие лиц с взаимно дополняющими, как принято теперь говорить, инновационными возможностями. Своеобразие «большой науки», связанное опять с явлением школа, проявилась в потребности решать комплексные проблемы большого размаха (связанные зачастую с использованием невероятно сложного экспериментального оборудования) силами узко специализированных научных работников привела к необходимости создания научных коллективов людей, имеющих конкретные знания и навыки в существенно отличающихся областях.

При этом возникает функциональное разделение труда. Это разделение труда очень часто закрепляется штатным расписанием и распределением ролей внутри коллектива. Таким образом, в любом научном коллективе труд разделен между его членам: а) исходя из научных специальностей; б) исходя из их личных особенностей и способностей. Среди некоторых специалистов возникают идеи, что для многих наука теряет творческий характер, так как большинство научных работников занимаются стандартизированным трудом по повторению бесчисленных серий эксперимента и их математической обработки. Такой вид деятельности ведет к атрофии творческих черт и унификации мышления. Как раз-таки научная школа не позволяет такому произойти.

Одной из особенностей современных научных исследований состоит в том, что им постоянно приходится сталкиваться с новыми проблемами и задачами, которые требуют усилий и участия в контексте их решения постоянно действующих исследовательских школ. Все это предполагает основательную подготовку, опору на жесткие и установившиеся традиции, владение необходимым арсеналом методологических знаний и навыков, обеспечивающих конкретную ориентировку в условиях научного поиска.

Перечисленные качества, представляемые как единое целое, образуют содержание профессионального менталитета, профессиональной культуры представителя той или иной научной школы. Эти качества приобретаются и совершенствуются исследователями в процессе повышения профессионального уровня, совместной повседневной научной деятельности ученых вокруг конкретной научной школы. Так это, в частности, можно выразить таким известным понятием как стиль мышления той или иной школы ученых, специалистов.

Литература:

1. См. подробнее: Sharipov Sh.S. Ilm-fan taraqqiyoti va ilmiy maktablar. // Pedagogika. -Т. 2015.- № 4.- С.11-19; К.Ж., Алиева К., Махкамова Ю. К вопросу о сущности научной школы.// Педагогическое сотрудничество в системе непрерывного образования. Материалы международной конференции.- Т. 2014.- С.310-312.

2. См.: Хайруллаев М.М., Бахадиров Р.М. Абу Абдаллах ал-Хорезми. X век. М. 1988. С. 10 – 30.

TA'LIMDA ZAMONAVIY PEDOGOGIK TEXNOLOGIYALAR: MAZMUNI VA MOHIYATI

*M.X.Tillavoldiyeva –Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti,
falsafa fanlari nomzodi, O'zbekiston*

Аннотация

Ushbu maqolada islohatlar jarayonida talim-tarbiya masalasi va tarbiya darsi jarayoniga tadbiriq etiladigan zamonaviy pedogogik texnologiyalarni ayrim masalalariga o'rin ajratiladi. Shuningdek, tarbiya fanini o'qitishdagi imkoniyatlarga e'tibor qaratilib, talim-tarbiya bilan shaxs kamolatining mushtarakligi bugungi kun nuqtai nazaridan tahlil etiladi.

Tayanch tushunchalar: usul, metod, kamolot, shaxs, ta'lim, ilm, samaradorlik, tarbiya, texnologiya, qonuniyat, interfaol, ijod.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ: СОДЕРЖАНИЕ И СУЩНОСТЬ

Аннотация

В данной статье отводится место вопросу воспитания в процессе реформ и отдельным вопросам применения современных педагогических технологий в процессе обучения. Также уделяется внимание возможностям преподавания дисциплины воспитания, анализируется общность воспитания и созревания личности с точки зрения сегодняшнего дня.

Основные слова. Метод, метод, зрелость, личность, образование, наука, эффективность, воспитание, технология, право, интерактивность, творчество.

MODERN PEDOGOGICAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION: CONTENT AND ESSENCE

Annotation

The article deals with the issues of education and training, as well as the lessons of training ethyladigan Contemporary pedagogical technology. Shuningdek, while fostering a discipline that is trustworthy, educates and educates people who have no mutual relation to the case, is considering the possibility of conducting an analysis of ethics.

Basic words: method, method, maturity, personality, education, science, samaradorlik, upbringing, technology, legality, interfaol, ihod.

Barchamizga malumki, bugun mamlakatimizda yangi Uyg'onish davri, ya'ni uchinchi Renesans masalalarini strategik vazifa sifatida milliy g'oya darajasiga ko'tarilayotgan ekan, ta'limni rivojlantirish, ilm-fanni taraqqiy ettirish eng ustuvorlik kasb etmog'i, shubhasiz. Bunga esa faqat talim-tarbiya, shuningdek, talim maskanlarida tarbiya fanini o'qitishni jo'riy etilishi orqaligina erishish mumkin.

Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, ushbu maqolada talim va tarbiya va ularni ijtimiy taraqqiyotdagi o'rni masalasiga o'rin ajratildi. Faoliyatimizda anglab yetilgan bir haqiqat bor :

yani bilim-insonning najotkori, kerak bo'lsa, eng kuchli qurolidir. Insoniyatning shu paytgacha o'rgangan jamiki bilimi, egallangan ilmi, chiqargan xulosalari, qo'yingki, qo'lga kiritgan xazinasi ilmlarda jam bo'lib, ular orqali saqlab kelinmoqda.

Shu nuqtai nazardan, yurtimizni har tomonlama taraqqiy ettirish xalqimizning faravon yashashini ta'minlash maqsadida mamlakatimizda barcha soha qatori ta'lim tizimida ham tub islohatlar olib borilmoqda. Yosh avlodning bilim egallashi uchun barcha sharoit yaratilmokda. Navqiron avlodni ilmga mehr ruhida tarbiyalash, ularning tafakkur madaniyatini yuksaltirish maqsadida qanchadan-qancha tanlovlar o'tkazilib, diqqatga molik ijtimoiy loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu yoshlarimizni ilmga qaytarish va ular ilmiy dunyoqarashini rivojlanishiga muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 30 sentabrdagi "O'qituvchi va murabbiylarga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida alohida qayd etilganidek, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni buyuk qiladigan kuch ham bu-ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi nacbatta, ta'lim tizimi hamda farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq". Bugungi kunimizni Asosiy g'oyasi «barcha darajada ta'lim sifati va qamrovini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashuvchanligini ta'minlash, ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarning ilmiy salohiyatini mustahkamlash va samaradorligini oshirish, ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlar natijalarini keng joriy etish uchun ta'lim, ilm-fan va tarbiyani integratsiya qilishning ta'sirchan mexanizmlarini yaratish»ni o'z ichiga olishini takidlash lozim. Ta'lim va tarbiya - aynan shular mamlakatning raqobatbardoshligi, uning innovatsion rivojlanishini ta'minlovchi inson kapitalini yaratishi lozim. Bizning kelajagimiz ham shunga bog'liq. Shunisi aniqki, innovatsion rivojlanishning drayverlari bo'lishga qodir mutaxassislar paydo bo'lishi uchun, hech bo'lmaganda, xalqaro talablarga javob beruvchi ta'lim bo'lishi lozim. Prezidentimiz aytganidek, «agar biz 10 yil davomida maktabgacha ta'lim-maktab-oliy ta'lim muassasasi tizimida ishlasak, jamiyatimizda ko'zlari chaqnab, kelajakka ishonch bilan boquvchi va hech kimdan qo'rqmaydigan insonlar paydo bo'ladi». Aynan shu insonlar mamlakatimizni ilg'or mamlakatlar qatoriga kiritishga qodir yoshlardir.

Shunday ekan, mamlakatimiz Bosh qomusida kafolatlangan huquqdan barchaning unumli foydalanishi uchun, avvalo, o'zimiz bilimga tashna, ilm-ziyoga intiluvchan va axloqiy jixatdan yetuk bo'lishimiz lozim. Faqat shu orqaligina yoshlarga, farzandlarimizga namuna ko'rsata olamiz.

Malumki, ta'lim samaradorligini oshirishda noan'anaviy ta'lim usullarining ahamiyati juda katta. "chunki, noan'anaviy ta'lim usullari hozirgi yangi zamonaviy ta'lim usullaridan tortib pedagogik texnologiyalari, ta'limning samarali metod va vositalaridan foydalanish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga keng imkon beradi. Shu nuqtai nazardan olib karaganda talimni sifat samaradorligiga erishishda dars jarayonida ko'laniladigan zamonaviy pedtexnologiyalar va ularni ijtimoiy tarakkiyotdagi o'rni masalasiga xam o'rin ajratdik.

Ta'lim-tarbiya bilan shaxs kamolotini mushtarakligi, ta'lim usullarining muayyan tizimga ega ekanligi kelib chiqib ta'lim berishni nazarda tutadi. Ta'lim sohasida ilmiy izlanishlar olib borish, tahlil qilish, ta'lim samaradorligini ta'minlashda o'qitishning noana'naviy shakllaridan foydalanish va ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish dolzarb muammolardan biridir. Hozirgi kunda o'qitish jarayonining asosiy vazifasi - ta'lim mazmunini yangilashning uzduksiz tizimini ro'yobga chiqarishdan iborat. Bunday asosiy maqsad har jihatdan rivojlangan barkamol shaxsni tarbiyalashdir.

Erkin fikrlaydigan insonni, yangicha iqtisodiy sharoitda, aniqrog‘i bozor iqtisodiyoti sharoitida, har qanday o‘zgarishlarga tayyor tura oladigan insonni tarlash unga yangi yangi texnologik axborotlarni qabul qilishga tayyorlash uzluksiz ta‘limning asosiy vazifalaridan xisoblanadi. Bu vazifani amalga oshirish uchun ta‘lim mazmunini yangilashning o‘zi kifoya qilmaydi, balki ilg‘or tajribalarni o‘rganib, yangi pedagogik texnologiya va usullarni egallash zarur bo‘ladi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so‘ng o‘quvchi va talabalarni dars jarayonida faollashtiruvchi rivojlangan xorijiy davlatlar olimlari tomonidan ishlab chiqilgan va sinovdan o‘tkazilgan innavatsion texnologiyalar deb ataluvchi o‘qitish metodlari o‘quv jarayoniga tatbiq qilina boshlandi. Ular jumlasiga “Muammoli o‘qitish”, “o‘yinli texnologiya”, “Aqliy hujum”, “individual o‘qitish”, “tarmoqlar” (klaster) metodi, “bumerang texnologiya”si, “skorabey” texnologiyasi, “tarozi” texnologiyasi, “yelpig‘ich” texnologiyasi va boshqalarni keltirish mumkin. Dars o‘tish uchun qaysi texnologiyani tanlab olish o‘quv fani va undagi mavzuning xususiyatlaridan kelib chiqadi. Fanlarni o‘qitish jarayonida talabalarga faqat ma‘lum holdagi tayyor hajmdagi bilimlarni berishdagina iborat bo‘lib qolmay, balki asosiy bosh maqsad ularda hayotiy xolatlarni ham tahlil etish va shu asosda ular o‘zlari mustaqil ravishda to‘g‘ri xulosa chiqarishni o‘rganishdan iboratdir. Albatta, talabalarni faol fikrlashga o‘rgatish jarayoni o‘quvchilarning o‘zidan ham chuqur bilimga ega bo‘lishini talab qiladi.

Demak, ta‘lim samaradorligini ta‘minlashda ta‘limning noana‘naviy shakli ya‘ni yangi pedagogik texnologiyalar bilan boyitish maqsadga muvofiqdir. Mazkur muammo yuzasidan qator metodik tavsiyalar adabiyotlar mavjud bo‘lib, ular ta‘limni samaradorligini oshirishning atroflicha tadqiq etishga erishganlar.

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni erkinlashtirish va bu sohadagi islohotlarni yanada chuqurlashtirish va bu sohadagi islohotlarni yanada chuqurlashtirish ta‘lim tizimida chuqur bilim olishiga, ijtimoiy xayot qonunlarini puxta o‘rganishga, ijtimoiy fanlarini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan keng foydalanishga yangi talablar qo‘ymoqda.

Fanlarni o‘qitish jarayonini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning dolzarbligi quyidagi zaruriyatdan kelib chiqadi;

- Jaxon talablari darajasida raqobatbardosh mutaxassis kadrlar tayyorlash;
- Ta‘lim tizimida yondashuvlar va dars o‘tish metodlarini tanlash, ishlab chiqish;
- O‘qituvchining o‘quv jarayonida tutgan o‘rni, ta‘lim-tarbiyaviy jarayonga qo‘yilgan talab, erishilgan natija va xakozolar.

Albatta, fanlarni o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanishning imkoniyatlari katta bo‘lib, bunda dars o‘tish metodlari ta‘lim qonuniyatlari va didaktik prinsiplaridan kelib chiqqan holda tanlanadi.

Dars -o‘quvchi talabalarga bilim berishning asosiy tashkilish shaklidir. Shu o‘rinda xozirgi zamon darslari qanday bo‘lmog‘i kerak? Bugungi fan o‘qituvchisi darsi qanday natijalarga erishishi kerak? O‘qituvchida talaba darsdan qanday bilimlar olib ketishi kerak?, degan savollar tug‘ilishi tabiiy.

Bugungi dars o‘quvchi-talabada ijodiy qobiliyatni o‘stirishi, aqliy salohiyatni kengaytirishi, ilmiy dunyoqarashni tarkib toptirishi va har bir yangilikni to‘g‘ri qabul qila olishni o‘rgatishi kerak. Shunday ekan, darsda o‘qituvchi va o‘quvchi-talaba munosabatlari qanday tashkil etilishi, o‘qituvchi darsda o‘quv maqsadlarini amalga oshirish uchun metod va vositalarni to‘g‘ri tanlay olishi g‘oyat muhim ahamiyatga ega.

Bugun darsda o'qituvchining asosiy vazifasi darsni boshqarish hisoblanadi. Darsni boshqarish uchun dars o'quv-metodik ta'minot to'liq bo'lishi kerak. O'qituvchi darsni to'g'ri belgilashi kerak. Darsda o'qitish vazifalari bilan tarbiya vazifalari o'zaro bog'liq bo'lib, muayyan tushunchalar, g'oyalar tarkib topishi natijasida ilmiy dunyoqarash va e'tiqodlar hosil qilishi muhim ahamiyatga ega.

Darsda talabalarning erkin, ijodiy ishlari uchun sharoit yaratish kerak. Buning uchun darslarning har bir qismi uchun o'quv materiallarini to'g'ri va aniq tanlash kerak. An'anaviy ta'lim metodlari bilan birga noan'anaviy ta'lim metodlari-interfaol metodlardan foydalanish dars samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Interfaol metodlardan foydalanganda o'quvchi – talabani ijodiy ishlariga imkon berishi g'oyat muhim.

Interfaol metodlar o'quvchida erkin fikrlash, ijodiy qobiliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. O'quvchi (talaba)lar bu metodlardan foydalanganda yangi bilim va tushunchalarni tez va mustaqil o'zlashtirib oladilar. Ular o'z fikrlarining to'g'ri yoki xato ekanligini isbot qila oladilar. Interfaol metodlardan foydalanganda quyidagi talablarga amal qilish lozim:

- Dars o'quv dasturi asosidagi ta'limiy tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsad hamda vazifalarni hal qilishga qaratilgan bo'lmog'i lozim;

- Dars maqsadlari amaliyotdagi tajribalarga asoslanib, metodlar qo'llanilganda to'liq hal qilinishi muhim;

- Metod barkamol shaxsni tarbiyalash mezonlariga asosan axloq-odob me'yorlariga mos kelishi zarur;

- Metod tashkil qilinishi mantiqiy ketma ketlikka ega bo'lishi kerak;

- Interfaol metodlardan foydalanganda didaktik prinsiplarga amal qilingan holda eng kam vaqt sarflashga erishish kerak.

Xulosa o'rnida takidlash joizki, zamonaviy metodlardan foydalanib, fanlar o'qituvchisi dars o'tganda o'quvchi talabalarning alohida va o'ziga xos xususiyatlari to'liq namoyon bo'lishini kuzatadi. Ular ijodiy ishlaydilar, berilgan muammo ustida qo'shimcha manbalar hamda o'z kuzatishlari asosida xulosalar chiqaradilar. Yangi g'oya va fikrlar asosida o'zlariga ishonch, boshqalar fikriga hurmat bilan qarash sifatleri tarkib topadi. Bunday darslarda belgilangan maqsad va vazifalar to'liq amalga oshiriladi va yakuniy natija kafolatlanadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. Mirziyoyev. Sh.M. 2020-yil 30-sentabrdagi "O'qituvchi va murabbiylarga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. -Toshkent, 2020.

2.Mirziyoyev. Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent-2017. O'zbekiston.

3. Inoyatov U., Muslimov N., Usmonboyeva M., Inogomova D. Metodik qo'llanma. Toshkent-2012. 122-bet

4. Tillavoldiyev Sh. G'oyaviy immunitetni kuchaytirish zarurati. Tezis. TDPU -2016 yil. Konferensiya materiallari.

5. Ro'zieva D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z. Metodik qo'llanma. Inter faol metodlar mohiyati va qo'llanishi. -Toshkent-2013 yil. 8- bet.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРАКТИК ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В
СОВРЕМЕННОМ ГОРОДСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ (НА ПРИМЕРЕ Г. КАЗАНИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН)**

*Акбашева Альфия Анваровна – ассистент кафедры общей и этнической социологии
института социально-философских наук и массовых коммуникаций Казанского
(Приволжского) федерального университета, Республика Татарстан, Россия*

Аннотация

Статья содержит результаты авторского социологического исследования, проведенного с целью выявления мнения горожан (на примере г. Казани Республики Татарстан) о наиболее распространенных практиках здорового образа жизни в городском пространстве. В фокусе внимания – сценарии и практики здорового образа жизни в современном городском пространстве. Для этого в марте – июне 2021 года был проведен анкетный опрос с использованием статистических методов обработки для получения количественных характеристик проблемы, а также – вторичный анализ социологических данных из различных источников. Для получения более подробной информации и экспертной точки зрения в данном вопросе были проведены ряд экспертных интервью с использованием метода полуструктурированного интервью.

Результаты полученных данных эмпирического исследования указывают на актуальность противоречия в понимании городскими жителями основных элементов и принципов здорового образа жизни и реальных практик для поддержания активного образа жизни и укрепления здоровья в городском пространстве. Имея достаточно ёмкую теоретическую базу относительно ведения здорового образа жизни и понимая его положительный эффект, городские жители, тем не менее, не реализуют эти знания в полной мере на практике. Определяющими факторами этого феномена являются недостаточное количество свободного времени, финансов и личной мотивации.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, практики здорового образа жизни, самооценка здоровья, городское пространство, социология города, социология здоровья.

**FORMATION OF HEALTHY LIFESTYLE PRACTICES IN MODERN URBAN
SPACE (ON THE EXAMPLE OF KAZAN, REPUBLIC OF TATARSTAN)**

Annotation

The article contains the results of the author's sociological research conducted in order to identify the opinions of citizens (on the example of Kazan, Republic of Tatarstan) about the most common practices of a healthy lifestyle in the urban space. The focus is on scenarios and practices of a healthy lifestyle in a modern urban space. For this purpose, in March – June 2021, a questionnaire survey was conducted using statistical processing methods to obtain quantitative characteristics of the problem, as well as a secondary analysis of sociological data from various sources. In order to obtain more detailed information and an expert point of view on this issue, a number of expert interviews were conducted using the semi-structured interview method. The results of the empirical research data indicate the relevance of the contradiction in the understanding of urban residents of the basic elements and principles of a healthy lifestyle and real practices for maintaining an active lifestyle and promoting health in

urban space. Having a sufficiently capacious theoretical base on maintaining a healthy lifestyle and understanding its positive effect, urban residents, however, do not fully implement this knowledge in practice. The determining factors of this phenomenon are insufficient free time, finances and personal motivation.

Basic words: healthy lifestyle, healthy lifestyle practices, self-assessment of health, urban space, sociology of the city, sociology of health.

Формирование здорового образа жизни городских жителей, профилактика и контроль заболеваний являются одной из важнейших межотраслевых проблем развития Российской Федерации и города Казани, в частности. По этой причине, повседневная физическая активность, включающая в себя активный транспорт (велосипед, самокат и т.п.), ходьбу и прогулки привлекает все больше внимания организаторов здравоохранения в качестве популяризационного инструмента увеличения физической активности. Ученые из России в этой области исследования находятся в роли “догоняющих”. В российских работах рассматриваются исторические и общетеоретические аспекты проблемы [1], приводятся отдельные примеры формирования городского пространства для активного транспорта (как правило, велосипеда), но в то же время отсутствуют данные и исследования об эффективности реализации подобных программ, изменении уровней физической активности населения при оптимизации инфраструктуры среды проживания [1].

Автором была поставлена задача – выявить представления жителей города Казани Республики Татарстан о здоровом образе жизни, а также провести анализ наиболее распространенных практик здорового образа жизни в современном городском пространстве, опираясь на результаты социологического исследования. С целью получить информацию, отражающую реальные практики включения и реализации программ здорового образа жизни в г. Казани, а также выявления степени и характера воздействия городской среды на здоровье и здоровый образ жизни городских жителей, в марте – июне 2021 года было проведено исследование - анкетный опрос с использованием статистических методов обработки для получения количественных характеристик проблемы, а также – вторичный анализ социологических данных из различных источников [2-5]. Для реализации данного исследования была сконструирована выборка (случайный бесповторный опрос), репрезентирующая жителей г. Казани (с 18 лет) в количественном и качественном отношении. Объем выборочной совокупности составил 700 человек, в том числе 230 мужчин, 470 женщин. Также для получения более подробной информации и экспертной точки зрения в данном вопросе были проведены ряд экспертных интервью с использованием метода полуструктурированного интервью (7 человек).

С целью решения указанной выше задачи автором было проанализировано отношение горожан к собственному здоровью. Отношением к здоровью мы будем считать оценку городских жителей своего здоровья, определенные действия направленные на изменение состояния здоровья, в том числе практики здорового образа жизни и степень осознания ценности здоровья в настоящем и будущем.

Анализ индивидом собственного физического и психического состояния будет подразумевать в нашем исследовании понятие «самооценки здоровья». Именно самооценка здоровья считается своего рода показателем настоящего поведения

индивида. Исследователи рассматривают самооценку здоровья как реальный показатель существующего положения здоровья индивида, поскольку «обнаружена довольно высокая степень соответствия самооценки и объективной характеристики здоровья (до 80%), выявленная в результате сравнения самооценок и данных медицинских карт» [6].

Согласно данным авторского исследования более половины горожан (52,4 %) оценивают состояние своего здоровья как хорошее, 7,6% - как отличное. Каждый третий городской житель сообщил, что его состояние здоровья удовлетворительное. Незначительная доля (в целом 7,9%) опрошенных сообщило о слабом или очень слабом здоровье.

Отвечая на вопрос: «Заботитесь ли вы о своем здоровье?» среди жителей города процент тех, кто проявляет заботу о себе и своем здоровье оказался очень высок (22,7%). Высокая доля горожан, заботящихся о своем здоровье и о себе, на наш взгляд, обусловлена обеспеченностью окружающей городской среды для занятий физической культурой и спортом, наличием у определенных категорий населения льгот при посещении учреждений для реабилитации, спорта и оздоровления, а также систематическим контролем состояния здоровья путем плановых осмотров в медицинских учреждениях.

Аналогичное количество городских жителей (22,1%) высказали мнение в пользу варианта «скорее нет». В большинстве своем, причиной по которой население города Казани не заботится о своем здоровье, по мнению автора, является нехватка времени, занятость на работе и загруженность во время обучения у студентов.

Для того, чтобы выявить социальные установки горожан относительно здорового образа жизни в анкете был предусмотрен вопрос предполагающий, что его участники выскажут свою точку зрения относительно значения понятия «здоровый образ жизни». Абсолютное большинство респондентов выделило четыре значимые составляющие здорового образа жизни: правильное (сбалансированное) питание (контроль качества и количества потребляемой пищи и пр.) (89,9%), занятия физической культурой и спортом в зависимости от индивидуальных особенностей организма (87,4%), следование режиму сна (80,5%) и отказ от употребления алкогольной продукции (70,4%). Немного более 60% опрошенных уверены, что здоровый образ жизни не возможен без соблюдения правил личной гигиены (66,2%). Почти все участники опроса (59,3%) выделили в качестве элементов здорового образа жизни следование режиму труда и отдыха (59,3%), положительное отношение к жизни (58,1%) и прохождение профилактических медицинских осмотров на регулярной основе (51,2%); меньшинство – активный отдых (49,1%), навыки управления собственными эмоциями (эмоциональный интеллект) (47,3%).

Респонденты также имели возможность предложить собственный вариант ответа, которым воспользовались 6% жителей города. Горожане отметили, что здоровый образ жизни содержит в себе все вышеперечисленные характеристики и дополнили их следующими: «умение восполнять свои ресурсы, способами, подходящими для меня», «кофе по утрам», а также «умение распознавать свои эмоции, правильно проживать, при необходимости контролировать; отношение к жизни в соответствии с «кругом моего контроля», адекватное отношение». Таким образом, только 6% городских жителей имеют наиболее полное представление относительно понятия «здоровый образ

жизни» и оно включает в себя не только занятия физической культурой, сбалансированное питание и отказ от пагубных привычек, но и такие элементы как активный отдых, прохождение медицинских осмотров, следование режиму труда и отдыха, а также развитие эмоционального интеллекта.

Согласно полученным данным исследования большая часть опрошенных городских жителей интересуются вопросами, связанными со здоровьем и здоровым образом жизни (88,3%). Но, несмотря на это, максимальное количество горожан (61,5%) не занимаются поисками специализированной литературы или подобной информации. Каждый десятый участник опроса признался, что ему не интересны вопросы касательно здоровья и здорового образа жизни. Тем не менее, есть респонденты, которые указали, что изучают «статьи авторитетных врачей и специалистов», а также «рассматривают варианты марафонов, где могут изучить все более комплексно». Таким образом, большая часть опрошенных потребляет информацию пассивно, не прилагая усилий к ее получению.

В рамках опроса авторами было выявлено, какие элементы здорового образа жизни присутствуют в образе жизни городских жителей. Выяснилось, что для большей части респондентов (83%) основной составляющей здорового образа жизни является соблюдение правил личной гигиены. На втором месте, по числу ответивших (69,4%) – отказ от курения. Более половины опрошенных (54,2%) выбрали вариант «сбалансированного питания» как элемент здорового образа жизни и отказ от употребления алкогольных напитков. Наиболее популярными также являются такие варианты ответов как: «занятия физическим спортом», «соблюдение питьевого, водного баланса» и «режим сна».

Полученные данные свидетельствуют о том, что не всегда знания горожан о здоровом образе жизни совпадают с их действительным образом жизни.

Далее в рамках анкетирования горожанам был задан вопрос относительно достаточности оснащения городских парков, скверов и дворов для занятий спортом и поддержания здорового образа жизни в целом. Почти половина (46,4%) опрошенных считают, что городская инфраструктура скорее оснащена, чем нет. Менее четверти (13,8%) респондентов уверены в полном оснащении городских парков, скверов и дворов для занятий спортом и поддержания здорового образа жизни. Одна треть (31,7%) опрошенных отметила, что городские парки и дворы скорее не оснащены, оставшаяся часть (8,1%) – уверены в их неоснащенности.

В рамках исследования нами было выявлено какие на сегодняшний день существуют факторы окружающей городской среды (пространства), оказывающие негативное воздействие на физическое, психическое и эмоциональное состояние горожан. Наиболее популярными факторами у городских жителей являются: плохое качество атмосферного воздуха (выхлопные газы, выбросы заводов и фабрик) (75,7%), малоподвижный, преимущественно сидячий образ жизни (68%), шумовое загрязнение (большое количество транспорта и т.д.) (62,2%), плохое качество питьевой воды (53,8%) («Меня не устраивает качество воздуха, его загрязнение. Бывают туманные застои, когда идешь по улице, замечаешь смог. Качество воды также очень плохое. У нас в доме стоит очиститель воды, но и то он не справляется»; «Очень плохое качество продуктов в магазинах. Смотришь на составы, независимо от цены, ничем друг от друга особо не отличаются: сахар на первом месте, остальные позиции Е, которые

вредны для организма»; «Негативное воздействие на мое психологическое, эмоциональное состояние скорее всего больше оказывает шумовое загрязнение»). Меньше половины опрошенных считают немаловажными факторами загрязнения почвы и воды и несоблюдение режима труда и отдыха (45,5% и 41,8%, соответственно). И только менее пятой доли (15,7 %) горожан выделили архитектуру города (одинаковая, многоэтажная застройка) как негативный фактор окружающей городской среды. По словам одного из респондентов интервью «современная застройка сейчас, наоборот, она радует глаз, красивые дома. Несмотря на их многоэтажность и близкое расположение друг к другу. Но это никак не влияет на мое психоэмоциональное состояние».

По данным полученным в результате авторского исследования для двух третей респондентов только ухудшение состояния здоровья может стать стимулом к началу ведения здорового и активного образа жизни. Для половины опрошенных горожан (55,7%) таким «катализатором» может стать увеличение массы тела. Для многих горожан факторами, которые могли бы побудить их к занятиям физической активностью, является влияние окружения (друзей, родственников, любимого человека) занимающихся спортом, появление большого количества свободного времени и улучшение финансового положения (возможность приобретения абонемента в фитнес-клуб и т.д.) (41,2%). Меньше трети (26,7%) опрошенных полагают, что бесплатные групповые занятия на открытом воздухе могли бы поспособствовать к ведению здорового образа жизни. Около четверти опрошенных (16,1%) отметили также в числе не менее важных факторов участие в фитнес марафонах, вебинарах, коуч-сессиях и т.п. Мотивация блогера/инфлюенсера может побудить горожан к большей активности в 5,8% случаев.

Результаты проведенных нами исследований показывают противоречие в понимании городскими жителями основных элементов и принципов здорового образа жизни и их реализации на практике для поддержания активного образа жизни и укрепления здоровья в городском пространстве. Несмотря на то, что городские жители имеют ёмкую теоретическую базу в области ведения здорового образа жизни и понимание положительного эффекта, тем не менее, согласно данным опроса, они не реализуют их в полной мере на практике. Определяющими факторами такого феномена являются недостаточное количество финансов, свободного времени и личной мотивации.

Список источников:

1. Максимов С.А., Федорова Н.В., Артамонова Г.В. Городское пространство и физическая активность — фактор риска болезней системы кровообращения. *Российский кардиологический журнал* 2019; 24 (9)
2. Демкина Е.П. Формирование здорового образа жизни как фактор повышения качества жизни современного российского студенчества (на материалах Республики Татарстан): дис. ... канд.социол.наук: 22.00.04 / Е.П. Демкина. – Казань, 2016. – 188с.
3. Вирт Л. Урбанизм как образ жизни // Вирт Л. Избранные работы по социологии. М., 2005. С. 100.
4. Зеленый фитнес: в здоровом теле – здоровый дух [Электронный ресурс] // Официальный сайт Министерства по делам молодежи и спорту Республики Татарстан.

Режим доступа: <http://mdms.tatarstan.ru/rus/index.htm/news/439260.htm>(дата обращения: 20.08.2021).

5. Гидденс, Э. Социология / Э. Гидденс / Пер. с англ.; науч. ред. В. А. Ядов; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. — М.: Эдиториал УРСС, 1999. — 703 с.

6. Здоровье студентов: социологический анализ / Отв. ред. И.В. Журавлева. — Институт социологии РАН. — М., 2012. — 252 с.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ: АНАЛИЗ ПРАКТИК РОССИЙСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ЦИФРОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

*Маяковская Анастасия Владимировна - ассистент, младший научный сотрудник
Казанский (Приволжский) федеральный университет, Институт социально-
философских наук, кафедра общей и этнической социологии, Республика Татарстан,
Россия*

Аннотация

В данной статье рассматривается феномен повседневного взаимодействия молодых людей в цифровом пространстве. Анализируются практики, реализуемые в цифровой среде, частота и характер этих взаимодействий. Также изучается степень цифровизации повседневных практик, а также выявляются сферы, которые наиболее интенсивно «оцифровываются» при повседневном взаимодействии молодых людей друг с другом и окружающей средой.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые практики, повседневность, цифровая компетентность, цифровое пространство, молодежь

DIGITALIZATION OF EVERYDAY: ANALYSIS OF RUSSIAN YOUTH PRACTICES IN THE DIGITAL SPACE

Annotation

This article examines the phenomenon of everyday interaction of young people in the digital space. The practices implemented in the digital environment, the frequency and nature of these interactions are analyzed. The degree of digitalization of everyday practices is also studied, and the areas that are most intensively "digitized" in the daily interaction of young people with each other and the environment are identified.

Keywords: digitalization, digital practices, everyday life, digital competence, digital space, youth.

В январе 2022 года вышел ежегодный отчет по изучению интернета и социальных сетей Global Digital Reports, в котором говорится, что 89% населения России используют интернет [1]. По данным ФОМ у каждого второго взрослого россиянина есть смартфон, у каждого третьего-ноутбук [2]. Результаты исследования ВЦИОМ на 2022 год показывают, что в России наиболее активным пользователем интернета является молодежь: 66% среди 18-24 лет и 52% среди 25-34 летних [3]. Все больше людей по всему миру использует цифровые технологии в различных сферах своей жизни, включая работу, досуг, образование, потребление товаров и услуг. С развитием

интернета и повсеместным распространением мобильных устройств цифровизация повседневной жизни стала неотъемлемой частью нашего существования. Цифровизация трансформирует межличностное и институциональное взаимодействие, происходят изменения в системе образования, экономике, медицине, государственном обслуживании. Целью данного исследования является анализ повседневного взаимодействия молодежи в цифровом пространстве, частоте и характере этого взаимодействия.

Сбор эмпирических данных в рамках исследования цифровой социализации и цифровых компетенций молодежи проводился методом анкетного опроса в апреле 2023 года. Опрос проводился в восьми федеральных округах России. Выборочная совокупность составила $n=2206$ респондентов в возрасте от 18 до 35 лет. Распределение по полу равномерное (48,3 % мужчин и 51,7 % женщин). Возраст информантов 18-25 лет 67,7%, 26-35 лет 32,3%. Анкета содержала 6 вопросов паспортной информации о возрасте, округе проживания, размере населенного пункта, поле, уровне образования и доходе; 18 основных вопросов анкеты. Анализ полученных данных проводился с помощью компьютерной программы SPSS для статистической обработки данных.

Изучение повседневности и практик повседневного взаимодействия активно началось с 1970-х годов 20 века в западной социологии. Желание исследователей понять жизненный мир «обычных» людей стало толчком для изучения их «рутинных» практик, составляющих структуру повседневности. П.Бергер и Т.Лукман рассматривали повседневность как «верховную реальность», а социальные практики изучали через «реальность» и «знание». В своем классическом труде «Социальное конструирование реальности» П. Бергер и Т.Лукман рассматривают повседневность как социальный процесс, который формирует социальную структуру и поведение людей [4, стр.230]. Э. Гидденс для изучения повседневных практик взаимодействия индивидов и социальных структур ввел термин «структурация» [5, стр.256]. Согласно этой теории, повседневные практики создаются существующей структурой, но в процессе взаимодействия изменяют ее, в свою очередь изменённая структура влияет на трансформацию повседневных практик. Таким образом, происходит постоянный процесс трансформации повседневных практик и социальных структур под воздействием друг друга [6, стр. 38].

Широкое распространение цифровых технологий началось в конце 1960-х годов, с появлением первых компьютеров. С тех пор этот процесс стремительно развивается, становясь все более доступным, затрагивая не только сферы бизнеса и экономики, но также играет важную роль в изменении повседневности людей.

Реализация повседневных практик в цифровом пространстве с использованием специальных средств, таких как персональный компьютер, ноутбук, смартфон, планшет, а также использовании различных приложений, программных обеспечений (ПО), которые есть на этих носителях, использование интернета, поисковых систем, различных интернет-сервисов требует от современного человека высокого уровня цифровой компетентности. Цифровая компетентность понимается как способность человека, используя цифровые технологии, достигать определенных целей, решать возникающие проблемы, повышать производительность, в том числе и в повседневной жизни. Поэтому чем выше уровень цифровой компетентности, тем успешнее и безопаснее будет происходить взаимодействие индивида в цифровой среде. Мы

спросили наших информантов как они оценивают уровень собственной цифровой компетентности. Ответы респондентов распределились следующим образом: 49,2% оценивают уровень своей цифровой компетентности как «средний», 41,5 % как «высокий», 6,6% как «низкий». Достаточно высокие показатели оценки своих цифровых навыков, могут выступать причиной высокой степени цифровизации повседневных практик российской молодежи. В структуру повседневности входят три основные сферы - быт, работа, досуг. Для того чтобы понять степень цифровизации повседневности наших информантов, мы попросили оценить на сколько процентов их общение в различных сферах жизни перешло в онлайн формат. Больше всего «оцифровалось» общение с друзьями, наших информанты считают, что в среднем 63% их общения с друзьями сейчас происходит в онлайн формате; общение с родственниками перешло в онлайн формат на 60%, взаимодействие с государственными институтами (налоговая, госуслуги, врачи и пр.) на 56%, с коллегами в онлайн формате наши информанты взаимодействуют в среднем в 54% случаев. Важно отметить, что при оценке перехода в онлайн формат обсуждения информации о мире, о жизни, о стране, обществе и пр. (форумы, чаты) наблюдается статистически значимое различие в возрастных категориях. Так информанты в возрасте 18-25 лет оценивают этот переход на 64%, а информанты 26-35 лет на 59%. По другим сферам таких различий не выявлено.

Также мы спросили, как часто наши информанты общаются по средствам переписки в групповых чатах с родными, с друзьями, с соседями, с жителями города, в котором живут. «Регулярно» переписываются: с друзьями - 72,5%, с родственниками – 56,3%, с соседями в домовых чатах – 16,3%, с жителями горда в районных, городских чатах- 8,7%. При этом «никогда» не переписывались в чатах района и города 62,8%, а 44,2% - в домовых чатах. Можно, предположить, что такой показатель связан с рядом факторов, например, с низким уровнем гражданского активизма среди опрошенных молодых людей, отсутствием собственного жилья, и как следствие невозможностью вступить в подобные чаты, высоким уровнем «спама» в подобных группах и другими причинами. Однако, данные утверждения выступают в качестве гипотез, которые требуют проверки с помощью других методов сбора информации, таких как фокус-группы и интервью, которые позволили бы раскрыть мотивы полученных ответов.

Еще одним важным показателем процесса цифровизации повседневности является показатель длительности использования интернета, а следовательно, и гаджетов. По данным ВЦИОМ в России 29% (каждый третий) тратит на социальные сети и мессенджеры более трех часов в день, а среди 18-24 летних – 72% [7]. Мы спросили наших информантов сколько дней в неделю они используют интернет. Ответ «ежедневно» дали 85 % респондентов, «5-6 дней» в неделю – 9,1%, «3-4 дня» - 5% и «1-2 дня» -1%. Далее мы задали вопрос о том, сколько часов в день они проводят в интернете: 32% проводит «6-8 часов», 29,7% - «более 8 часов», 29%- «3-5 часов», 7,8% - «1-2 часа», 1,5% - «меньше часа». Таким образом около 62% респондентов проводит в интернете время, соизмеримое с продолжительностью рабочего дня при 40-часовой рабочей неделе, при этом среди тех информантов, которые сказали, что используют интернет ежедневно, таких 66,8%.

Для того чтобы оценить, насколько связаны повседневные практики и цифровизация, мы попросили информантов ответить, как часто они используют

цифровые технологии и интернет в той или иной сфере своего повседневного взаимодействия. Ответы информантов показали следующие результаты: наиболее популярный ответ для всех сфер (работа, образование, досуг, общение, самообразование, потребление товаров и услуг) – «часто», его выбирали от 50% до 76% информантов; ответ «иногда» выбирали от 16% до 32% опрошенных, ответ «редко» от 6% до 15%, ответ «никогда» выбрали от 1% до 7% и «затруднились ответить» от 1% до 4% опрошенных (таблица 1).

Таблица 1

Частота использования цифровых технологий и
интернета в различных сферах (%)

	Часто	Иногда	Редко	Никогда	Затрудняюсь ответить
Работа и бизнес	50,5	23,6	15,1	6,8	4,1
Образование	60,6	22,5	11,9	3,0	2,0
Общение	76,0	16,0	5,8	1,4	0,7
Самообразование, расширение кругозора, чтение новостей	63,3	24,7	8,8	1,9	1,3
Приобретение товаров и услуг	52,8	30,2	13,5	2,2	1,4
Развлечение и отдых	51,1	31,9	13,4	2,3	1,3

Из сводной таблицы видно, что наиболее часто интернет-технологии используются при общении. Такой высокий показатель, может быть связан с повсеместным использованием смартфонов среди молодых людей, а также популярностью и удобством различных мессенджеров для общения. Так по данным опроса ВЦИОМ, проведенного в апреле 2022 года, американский мессенджер WhatsApp занимает 1 место в топ-5 самых популярных социальных сетей и мессенджеров в России, его выбирают 87% россиян [8].

Важно отметить, что корреляционный анализ показывает связь между теми, кто использует интернет и цифровые технологии для образования и тех, кто использует его для саморазвития, расширения кругозора и чтения новостей. По другим сферам таких взаимосвязей не выявлено.

Результаты нашего исследования показывают, что уровень цифровизации повседневных практик российской молодежи имеет высокие показатели. Цифровизации подвержены все сферы повседневности от обучения до потребления товаров и услуг. Наиболее часто цифровыми технологиями пользуются для общения. На наш взгляд это связано с тем, что межличностное взаимодействие при внедрении цифровых технологий, становится непрерывным, физическая отдалённость, пусть даже временная, компенсируется интенсивностью общения. Однако такой высокий уровень цифровизации повседневности в сфере общения можно отнести к «базовой» стадии, т. к. она не требует высокого уровня цифровых компетенций, имеет крайне частный и кратковременный характер взаимодействия. С другой стороны, не исключает возможности возникновения рисков мошенничества, «утечки» персональных данных, «спаминга», которые могут стать причиной «цифровой усталости»

Благодарность. Работа выполнена за счет средств субсидии, выделенной Казанскому федеральному университету для выполнения проекта № FZSM-2023-0022 "Цифровая социализация и цифровая компетентность молодежи в условиях глобальных системных изменений: технологии регулирования, риски, сценарии" в рамках государственного задания.

Список литературы:

1. Официальный сайт «Роскачество». – URL: <https://clck.ru/347HWX> (дата обращения: 11.05.2023).
2. Официальный сайт ФОМ. – URL: <https://fom.ru/Budushchee/14315> (дата обращения: 10.05.2023).
3. Официальный сайт ВЦИОМ. – URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/trendy-mediapotrebleniya-2022> (дата обращения: 10.05.2023).
4. Бергер П. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. М., 1995, С. 230
5. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации. М., 2003, с.256
6. Там же, с.38.
7. Официальный сайт ВЦИОМ. – URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/mediapotrebleniya-i-aktivnost-v-internete> (дата обращения: 11.05.2023).
8. Официальный сайт ВЦИОМ. – URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/rossiiskaya-auditoriya-socialnykh-setey-i-messendzherov-izmeneniya-na-fone-specoperacii> (дата обращения: 12.05.2023).

O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL TA’LIMINI TASHKIL ETISHDA MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

*Alimnazarov Olim Mengliboy o‘g‘li - Termiz muhandislik-texnologiya
instituti o‘qituvchisi, O‘zbekiston*

Annotatsiya

Mazkur maqola professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarining mustaqil ta’limini tashkil etishda zamonaviy raqamli texnologiyalar negizidagi elektron ta’lim resurslaridan foydalanish mediakompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda ma’lum darajada xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: Kreativlik, mustaqil ta’lim, integratsiya, mediakompetentlik, kompetensiya.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ МЕДИАКОМПЕТЕНЦИЙ В ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Аннотация

Данная статья служит в определенной мере совершенствованию методики формирования медиакompetentности с использованием электронных образовательных ресурсов на основе современных цифровых технологий при организации

самостоятельного обучения студентов профессиональных образовательных учреждений.

Ключевые слова: Креативность, самостоятельное образование, интеграция, медиакомпетентность, компетентность.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING MEDIA COMPETENCE IN ORGANIZING STUDENTS' INDEPENDENT EDUCATION

Annotation

This article serves to a certain extent in improving the methodology of developing media competence using electronic educational resources based on modern digital technologies in organizing independent education of students of professional educational institutions.

Key words: Creativity, independent education, integration, media competence, competence.

Ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan o'quvchilarning bo'lajak kompetentli kadr sifatida rivojlanish davrida to'plagan ijtimoiy tajribalarini, mustaqil ravishda faoliyat ko'rsatishi davomida egallab olishlari mumkin. Ko'pgina o'quvchilarning bilim olish jarayonida ortda qolishiga, ularning mustaqil ravishda faoliyat yuritish shakllari va metodlarini bilmasliklari sabab bo'ladi. Bunga namuna sifatida, o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish orqali ularda mediakompetentligini rivojlantirish imkoniyati mavjud bo'ladi.

O'quvchilarda mustaqil ta'lim topshiriqlarini mustaqil ravishda bajarish malakasini shakllantirish jarayoni, o'qituvchi tomonidan belgilangan maqsadli metodikaga asosan tashkil etiladi.

Tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha o'quvchilarning kompetentligi shakllangan kadr darajasiga erishishlarida auditoriyadagi va auditoriyadan tashqari mustaqil ta'limini tashkil etish shakllari, metodlari hamda vositalari, murakkablik darajasiga ko'ra, mustaqil ta'lim topshiriqlari turlari mazkur ta'lim jarayonini tashkil etish natijasida shakllanadigan kompetensiyalarining darajalari aniqlandi. Professional ta'lim tizimida tahsil olayotgan bo'lajak kompetentli kadrlarni kasbga tayyorlashda o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etish va bu jarayonda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish mediakompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish modeli yaratildi.

Modelning asosini elektron ta'lim muhitidagi professional ta'lim tizimi o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish mediakompetentligini rivojlantirish, shuningdek murakkablik darajasiga ko'ra, mustaqil ta'lim topshiriqlarini elektron ta'lim resurslaridan foydalanib bajarish kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni tashkil etadi.

Professional ta'lim tizimi o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etishlarida samaradorlikka erishish, unda foydalaniladigan vositalar va metodlari bilan bevosita bog'liqdir.

Metodlar o'quvchilarda mavjud bilimlarini yanada faollashtirishga yo'naltirish, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ularni umumlashtirgan holda, uzviyligini ta'minlash orqali yangi bilimlarini egallashlariga erishish, o'zlashtirilgan bilimlarining hayotiylikka yo'naltirilganligini namoyon qilishda foydalaniladi [1, 96-b.].

Tadqiqot davomida o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etish jarayonida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishning didaktik imkoniyatlari o'rganildi. Demak, bu jarayonda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodlarning didaktik jihatdan keng imkoniyatlari mavjud bo'lib, ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijobiy darajadagi faolliligini ta'minlashga yo'naltiriladi. Elektron ta'lim muhitida elektron ta'lim resurslaridan foydalanishga yo'naltirilgan kompetensiyaviy yondashuvlar asosida o'quvchilarni mavjud muammoning mazmun-mohiyatini aniqlash, g'oyalarni ilgari surish, topshiriqlarni bajarish yo'llarini aniqlash, ma'lumotlarni taqqoslash, ular orasidan muqobilini tanlash, tahlil qilish orqali mazkur ta'lim resurslari foydalanishda bilim, ko'nikmalarini shakllantirish maqsad qilib olindi.

O'quvchilar mazkur jarayonni tahlil qilishlari, mavjud muammoning mazmun-mohiyatini anglashlari, shuningdek ularning muqobillarini tanlashlarida hayotiylikka yo'naltirilganligini e'tiborga olish zaruriyati yuzaga keladi [2].

Kompetensiyalar o'quvchilarning ta'lim va kelgusi kasbiy faoliyatlari davomida bilimlarini qo'llay olish imkoniyatlarini ta'minlashi bilan ahamiyatli, ularning mustaqil ta'limini tashkil etish jarayonida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishda amaliy jarayonlarga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga egadir.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining elektron ta'lim resurslaridan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish, shuningdek mazkur ta'lim resurslaridan foydalanib mustaqil ta'limini tashkil etish metodikasini takomillashtirish maqsadida, o'quv mashg'uloti tashkil etildi.

Mazkur jarayonlarda shuni e'tiborga olish zarurki, ta'limning yangi turini ya'ni elektron muhitidan samarali foydalanish jarayonlarini o'quvchilarga aniq tushuntirib o'tmasdan uni amaliyotga tatbiq etib bo'lmaydi. Agar mazkur jarayonlardan maqsadli foydalanilsa, ta'lim jarayonining sifatini oshirish mumkin bo'ladi [4].

Hayot-bu texnologiya tomon to'xtovsiz jarayon va barcha turli qismlarga ega elektron hukumatdir. Elektron ta'lim millatni yuksaltirishga va mamlakatni rivojlantirishga yordam beradi [5].

Mazkur jarayonda, shuni e'tiborga olish zarurki, o'qituvchi tomonidan olib boriladigan har bir dars mashg'uloti ma'lum bir darajada tadqiqot jarayonining bir qismi hisoblanadi. Negaki, olib borilgan har bir dars jarayonida o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga ma'lum darajada bilim beriladi va bu orqali tajriba ortiradi, shuningdek o'quvchilardan ma'lum darajada o'zi ham bilimlar olish imkoniyatiga ega bo'ladi [7]. Natijada mazkur jarayonda mavjud muammoni aniqlab, uning maqbul yo'llarini aniqlashda turli yondashuvlar, jumladan elektron ta'lim resurslaridan foydalanib, mustaqil ta'limini tashkil etishda ularda kompetensiyalarini shakllantirish jarayoniga kompetensiyaviy yondashuvlar orqali noan'an'aviy ta'lim shakllari, metodlari, shuningdek vositalarini tatbiq etadi.

Demak, tadqiqot jarayonida, o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etishlarida elektron ta'lim resurslaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyojlarini ta'minlash orqali mazkur jarayondagi mavjud muammoni hayotiylikka yo'naltirilgan namunalar yordamida kompetensiyaviy yondashuvlar asosida maqbul yechimlarini aniqlash maqsadida tashkil etilgan o'quv mashg'ulotida o'qituvchi va o'quvchilarning ijtimoiy hamkorlik munosabatlari yo'lga qo'yiladi, shuningdek o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish samaradorligi oshiriladi. Demak, quyida o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etishda elektron ta'lim

resurslaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish maqsadida, tashkil etilgan o'quv mashg'ulotining imkoniyatlari bilan tanishaylik.

O'quv mashg'uloti hamkorlikdagi ijtimoiy munosabatlar asosida olib boriladi, ya'ni o'qituvchi o'quvchilarning fikrlarini aniqlab olib, so'ngra bilimlarini yanada boyitishga yo'naltiradi [6, 64-b.]. Mazkur o'quv mashg'uloti davomida faqat o'qituvchi faol ishlamasdan o'quvchilar ham faollik ko'rsatishadi.

Demak, yuqorida ta'kidlanganidek, bu jarayonda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida erkin ijtimoiy munosabatlar shakllanadi hamda ularda mazkur jarayonlarga mos ravishda kompetensiya shakllanadi. Mazkur mashg'ulotlarning afzallik tomonlaridan yana biri, bu ta'lim jarayonida olingan nazariy bilimlar bilan amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlikda olib borilishlari natijasida ko'nikmalarning shakllanishidir. Mazkur jarayonda o'quvchilar olgan bilimlarini amalda tekshirib ko'radilar.

Mazkur jarayonda o'quvchilarning muhandislik faoliyatiga tayyorgarligini ta'minlashda ta'lim jarayonida amaliy dasturlaridan foydalanish metodikasini takomillashtirishning dolzarbligini ko'rsatadi.

Bo'lajak kadrlarning sog'lom raqobati, ularning kasbiy kompetentligining shakllanganlik darajalarini baholash mezonlari orqali ko'rsatkichlari aniqlanadi [3].

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, olib borilgan tadqiqotlar natijasida, o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etish mazmuni, sifati, ta'lim dasturlari, texnologiyalarining tatbiq etilishi natijasida bir qancha o'zgartirishlar amalga oshirildi. Mazkur vazifalarning amalga oshirilishi esa, o'quvchilarning kelgusi kasbiy va hayotiy faoliyatlarida munosib o'rin topishi, natijada xalqimiz turmush farovonligini oshirish masalalarining ijobiy yechimini aniqlashda oz bo'lsada xizmat qiladi.

Natijada, o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish mediakompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning ijobiy natijalariga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baybayeva M.X. Pedagogik texnologiyalar asosida kasb-hunar kollejlari o'quvchilarining umumkasbiy fanlardan mustaqil ishlarini tashkil etish. Ped. fan. nom. ...diss. Toshkent: 2012 – 143 b.

2. Olim A. Methods of using engineering graphics software in the process of organizing independent education of students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 4. – C. 550-565.

3. Odil Q., Olim A. THE METHOD OF ORGANIZING INDEPENDENT EDUCATION USING COMPASS 3D SOFTWARE IN EDUCATIONAL PROCESS //International Journal of Early Childhood Special Education. – 2022. – T. 14. – №. 3.

4. Luiz Miguel Renda dos Santos and Shintaro Okazaki. Planned e-learning adoption and occupational socialisation in Brazilian higher education. Studies in Higher Education, <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1007940>, 2015.

5. Mazen Ismaeel Ghareb and Saman Ali Mohammed. The Role of E-Learning In Producing Independent Students With Critical Thinking.: International Journal of Engineering and Computer Science, <http://dx.doi.org/10.18535/ijecs/v4i12.34>, 15282 – 15297., 2015.

6. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi // Met.qo'll. T.: Nizomiy nomidagi DTPU. 2013. – 115 b.

7. Stefanie Findeisen and Stefen Wild. General digital competences of beginning trainees in commercial vocational education and training. <https://doi.org/10.1186/s40461-022-00130-w>.: Empirical Res Voc Ed Train. Springer Open, 2022.

ЦИФРОВАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА - ПЛАЦДАКА ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Юнусов Лазиз Эркинович - Национальный Центр обучения педагогов новым методикам, Узбекистан

Аннотация

В статье поднимаются вопросы цифровизации современного образовательного процесса, непосредственной зависимости эффективности его функционирования от человеческого потенциала. Особое внимание обращено на то, что решение проблем совершенствования национального образования путём внедрения современных технологий будет способствовать модернизации и развитию всей системы образования, повышению качества подготовки будущих специалистов и сближению образования с наукой. Также поставлены вопросы изучения социальных последствий цифровизации образования.

Ключевые слова: цифровизация, образование, компетенция, трансформация, образовательная среда

RAQAMLI TA'LIM MUHITI – YANGI AXBOROT KASBIY VA PEDAGOGIK KOMPETENSIYALARINI AMALGA OSHIRISH UCHUN PLATFORMA

Annotatsiya

Maqolada zamonaviy o'quv jarayonini raqamlashtirish, uning faoliyati samaradorligining inson salohiyatiga bevosita bog'liqligi masalalari muhokama qilinadi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali milliy ta'limni takomillashtirish muammolarini hal etish butun ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va rivojlantirishga, bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirishga va ta'limni ilm-fan bilan yaqinlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, ta'limni raqamlashtirishning ijtimoiy oqibatlarini o'rganish masalalari ham qo'yildi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, ta'lim, kompetentsiya, transformatsiya, ta'lim muhiti

DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IS A PLATFORM FOR THE IMPLEMENTATION OF NEW INFORMATION PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCIES

Annotation

The article raises the issues of digitalization of the modern educational process, the direct dependence of the effectiveness of its functioning on human potential. Particular attention is paid to the fact that solving the problems of improving national education through the introduction of modern technologies will contribute to the modernization and development of the entire education system, improving the quality of training of future

specialists and bringing education closer to science. The questions of studying the social consequences of digitalization of education are also raised.

Keywords: digitalization, education, competence, transformation, educational environment

Перед образовательной политикой отечественного образования сегодня стоит сложная проблема: результатом проводимых реформ должно быть не только сохранение достижений национальной системы образования, но и обеспечение ее адекватного вхождения в мировую образовательную систему. Это обстоятельство обуславливает чрезвычайную заинтересованность государства и общества в глубоком осмыслении современной отечественной образовательной политики, делая ее концептуально важнейшей в ряду современных проблем, решаемых в рамках философии образования. Именно поэтому, по инициативе Президента Республики Узбекистан 2023-й год назван Годом заботы о человеке и качественного образования.

В основе современной цифровой трансформации образования лежит научный, технический, технологический прогресс и переход к эпохе информационного общества. Ключевые тенденции этой новой эпохи – формирование общества знаний, цифровой экономики, развитой информационной и коммуникационной инфраструктуры, новой технологической основы для решения проблем управления, социальной сферы. Международные принципы развития информационного общества и определены Окинавской хартией глобального информационного общества (2000 г.), Декларацией принципов «Построение информационного общества — глобальная задача в новом тысячелетии» (2003 г.), Планом действий Тунисского обязательства (2005 г.) [1.]

Сегодня, в условиях быстро развивающегося информационного общества информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) стали важной составляющей целостной системы отечественного образования, осуществляя самые разнообразные функции так называемой информационной (или цифровой) образовательной среды.

Цифровая образовательная среда – это открытая совокупность информационных систем, предназначенных для обеспечения различных задач образовательного процесса. Вначале появления ИКТ в образовании они рассматривались как инструментальная составляющая классического педагогического процесса. На сегодняшний день неоспоримым фактом является то, что ИКТ существенно интегрировались в собственно образовательный процесс. Это породило синергетический эффект и значительно трансформировало образование. В условиях цифровизации появились новые запросы к образованию в части формирования человека, способного не только адаптивно существовать в мире новых технологий, но и эффективно развивать их.

Цифровая трансформация породила необходимость новых информационных профессионально-педагогических компетенций, связанных со способностью создавать завершенные электронные образовательные ресурсы, оптимально вписывающиеся в модель смешанного обучения. Для их создания существуют апробированные цифровые платформы. Педагогу достаточно выполнить традиционную исходную функцию — спроектировать основные компоненты учебного курса, процесса обучения и освоить способы их преобразования в электронный формат с помощью IT-специалистов.

Таким образом, от современного педагога, особенно в высшем, дополнительном профессиональном образовании требуется освоение широкого арсенала ИКТ-технологий для качественного решения дидактических задач в традиционном обучении, задач организации образовательного процесса и собственной профессиональной деятельности.

Следует отметить, что внедрение дистанционного обучения активно продвигается в отечественном образовании в связи с такими его актуальными преимуществами, как гибкость (обучение в удобном месте в удобное время), возможность обучения на расстоянии [2].

Следующее требование к ИКТ-компетенциям современных педагогов — способность проектировать и реализовать в цифровой среде целостный образовательный процесс (учебный курс, учебную программу).

Если раньше педагог пользовался ИКТ как инструментальными средствами для реализации отдельных дидактических задач (наглядность, архивирование и систематизация образовательных ресурсов), то теперь речь идет о проектировании полного учебного курса и целостного процесса обучения в цифровой среде. В связи с этим, стоит напомнить, что классический учебный процесс включает последовательно реализуемые этапы, основными из которых являются целеполагание, реализация содержания обучения с применением методов, форм, средств обучения для организации учебной деятельности, контроль и оценивание.

Таким образом, когда педагог переносит преподавание курса в цифровую среду, в ней должны быть четко представлены цели, связанные с результатами образования, реализовано содержание в рамках форм, средств, методов обучения цифровой среды, осуществлены контроль и оценивание.

Еще одной особенностью обучения в цифровой среде — самостоятельная учебная деятельность. Очевидно, что в профессиональном образовании полностью самостоятельное освоение области профессиональной деятельности невозможно, если не считать дополнительное профессиональное обучение в рамках повышения квалификации, профессиональной переподготовки. Поэтому в отечественном высшем образовании в последнее десятилетие утвердилось допущение смешанного обучения, сочетающего традиционное очное обучение (офлайн-образование в рамках прямого контакта с преподавателями во время занятий, сессии и внеучебное время) и электронное обучение (другими словами e-learning, онлайн-обучение, дистанционное обучение с помощью интернета в режиме реального времени, когда обучающийся обращается к доступному курсу, самостоятельно планирует время, место и продолжительность занятий). Как правило, в рамках электронного обучения реализуются учебные курсы, направленные на освоение общекультурных, некоторых обще-профессиональных компетенций.

В условиях цифровой реальности произошло изменение когнитивных процессов — восприятия, памяти, внимания, мышления и т.д. Это существенно повлияло на психолого-педагогические условия обучения, его качество и вместе с очевидным прогрессом отдельных аспектов обучения породило негативные явления.

Противоречивые последствия цифровизации во многом объясняются тем, что вторжение ИКТ в собственно педагогический процесс происходило стихийно, без серьезных научно-педагогических и методических, психолого-педагогических,

социально-культурных обоснований. Сегодня встал вопрос о коррекции педагогических подходов в условиях цифрового обучения, а вопросы соотношения ИКТ и классических педагогических технологий, закономерностей процесса обучения в условиях цифровой образовательной среды являются важными направлениями исследований в области психологии и педагогики.

К числу наиболее популярных выводов исследователей и практиков можно отнести тезис о том, что использование цифровых технологий не должно изменять сути и смыслов обучения, культурной миссии образования. В связи с этим задачей ближайших десятилетий будет создание новой цифровой дидактики, благоразумно интегрирующей новую цифровую среду обучения и его гуманитарное предназначение.

Список литературы:

- 1.Окинавская хартия Глобального информационного общества.- <http://kremlin.ru>
- 2.Туленова, Г. Ж., & Юнусов, Л. (2022). Modern virtual technology: structure and possibilities. Философия и жизнь международный журнал, (2 (17)).-С.28-34.

AMUDARYO SUVLARINING KAMAYISHI OROL DENGIZI FOJIASI

*Kistaubayev Savlabek Usmanovich - falsafa doktori (PhD),
Jizzax DPU dotsenti, O'zbekiston*

Annotatsiya

Maqolada Amudaryo suvlarining kamayishi mamlakatimizda kuzatilayotgan suv taqchilligini keltirib chiqarayotganligi tadqiq etilgan. Shuningdek, Orol dengizi fojiasi haqida ma'lumotlar berilgan. Shu jihatdan, ekologik muammolarni yumshatishda davlatimiz tomonidan e'tiborni yanada kuchaytirishimiz lozimligi o'rganilgan.

Tayanch so'zlar: Amudaryo, Orol dengizi, suv, ichimlik suvi, aholi, ehtiyoj, iqtisodiyot, tejamli texnologiya.

УМЕНЬШЕНИЕ ВОД АМУДАРЬИ ТРАГЕДИЯ АРАЛЬСКОГО МОРЯ

Аннотация

В статье было исследовано, что истощение вод Амударьи вызывает дефицит воды, наблюдаемый в нашей стране. Также приводится информация о трагедии на Аральском море. В этом аспекте изучается необходимость дальнейшего усиления внимания со стороны нашего государства к смягчению экологических проблем.

Ключевые слова: Амударья, Аральское море, вода, питьевая вода, население, потребность, экономика, бережливые технологии.

AMUDARYA WATER DEPLETION ARAL SEA TRAGEDY

Annotation

The article investigated whether the reduction in Amudarya water is causing the water deficit observed in our country. There are also reports of the Aral Sea tragedy. In this regard, it has been studied that we need to further strengthen the attention of our state in mitigating environmental problems.

Keywords: Amudarya, Aral Sea, Water, Drinking Water, population, need, economy, cost-effective technology.

Mamlakatimizda kuzatilayotgan suv taqchilligi ikki yo‘nalishda: birinchi navbatda, aholi ehtiyojlari uchun toza ichimlik suvi yetarli emasligi, shuningdek, qishloq xo‘jaligini suv resurslari bilan ta‘minlashda jiddiy muammolar yuzaga kelayotganligi bilan izohlanadi. Mutaxassilarning ma‘lum qilishicha, o‘tgan asrning 80-yillarida O‘zbekistonning bir yillik suv iste‘moli 64 mlrd kub metr deb hisob-kitob qilingan. Shundan 20 foizi respublika ichkarisidagi daryo va soylarga, yer osti suv zaxiralariga, 80 foizi esa qo‘shni respublikalar hududida shakllanadigan transchegaraviy daryolardan olindigan suv miqdorlariga to‘g‘ri keladi. Yalpi foydalanilgan o‘rtacha yillik suv miqdori 2019 yilda – 53,9 mlrd kub metr, 2020 yilda – 51,2 mlrd kub metr, 2021 yilda – 43,2 mlrd kub metrni tashkil qilgan. Oxirgi 15 yil ichida aholi jon boshiga yillik suv hajmi 3048 kub metrdan 1589 kub metrgacha kamayib, bu holat davom etmogda.

Inson tabiat qonunlarini hisobga olmasdan, tabiatni cheklanmagan, uning boyliklari esa bitmas-tuganmas deb hisoblab, tabiatni o‘zidan ko‘proq foyda olishga urindi. “Afsuski, oxirgi yuz yillikda aynan mintaqaning ekologik tizimiga juda katta zarar yetkazildi. Ajdodlarimizning tabiatdan foydalanish sohasidagi an‘naviy odob-ahloq qoidalari unitib yuborildi. Bu qoidalarga ko‘ra suv va yerni o‘ylamay-netmay bulg‘ash, isrof qilish gunohi azim hisoblanar edi”[1.131]. Sodda qilib aytganda, aslida suv tanqisligi sabab O‘zbekiston foydalanayotgan suv miqdori hatto o‘tgan asrning 80-yillarida hisoblangan respublika bo‘yicha suvga ehtiyojning 75-80 foiziga ham yetmaydi.

Holbuki, o‘tgan davrda aholi soni qariyb ikki baravarga o‘sdi, sanoat rivojlandi va umumiy ehtiyojlar yanada ko‘paydi. Xuddi shunday holat qo‘shni davlatlarda ham kuzatilgani inobatga olinsa, hozirgi sharoitda mintaqada suv manbalaridan foydalanish nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda.

Suv manbalaridan noto‘g‘ri foydalanishning eng ayanchli ko‘rinishlaridan biri Orol dengizi bo‘lib, unga Amudaryo suvining kamayishi oqibatida keladigan muammolar ham qo‘shilishi mumkin. Orolning qurishi natijasida 5 million gektar maydonda yangi cho‘l – Orolqum paydo bo‘ldi. “Orol tangligi,-deb ta‘kidlaydi birinchi prezidentimiz I.A.Karimov, insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik va gumanitar fojialardan biridir. Dengiz havzasida yashaydigan qariyb 35 million kishi uning ta‘sirida qoldi. 1911-1962 yillarda Orol dengizining satxi eng yuqori nuqtada bo‘lib 53,4 metrni, suvning xajmi 1064 kub kilometrni, suvning yuzasi 66 ming kvadrat kilometrni va minerallashuv darajasi bir metr suvda 10-11 grammni tashkil etgan edi. 1994 yilga kelib Orol dengizidagi suvning satxi -32,5 metrga, suv xajmi -400 kub kilometrdan kamroqqa, suv yuzasining maydoni esa 32,5 ming kvadrat kilometr tashkil etgan edi, suvning minerallashuvi ikki barobar ortdi”[2.117].

Bu hududda ichimlik suv tanqisligi, xavfli kasalliklar tarqalishi, yashash sharoitlari og‘irlashishi natijasida aholi migratsiyasi ko‘paydi, yovvoyi o‘simliklar va hayvonot dunyosi qirilib ketmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, faqatgina Markaziy Osiyo davlatlarining birgalikdagi sa‘y-harakatlari Orol dengizining yanada qurib ketishining oldini olishi mumkin. Afsuski, Orol dengizi muammosini hal qilishdagi muvaffaqiyatsizliklarni uning asosan Qozog‘iston va O‘zbekiston hududida joylashgani va bu respublikalarning «ichki dengizi» hisoblanishi bilan izohlash mumkin. Qolgan respublikalar esa o‘z ichki gidroenergetik

siyosati va intensiv qishloq xo'jaligini rivojlantirishdagi maqsadlari sabab yuzaga kelayotgan katastrofik vaziyatga yetarli darajada e'tibor qaratayotgani yo'q.

Shunday ayanchli fikrlarni Amudaryo haqida ham ko'p aytishimiz mumkin. Amudaryoning sug'orishda ahamiyati juda katta. Amudaryoning suv zaxiralaridan keng miqyosda foydalanish 80-y. lardan avj olib ketdi. Amudaryoning o'rta oqimida 1954 y. da Qoraqum kanali qurilishi boshlandi. Buxoro yerlarini Amudaryo suvi bilan sugorish uchun Amu-Qorako'l kanali, Amu-Buxoro mashina kanali, Qarshi magistral kanali qurildi. Amudaryo quyi qismida Toshsoqa, Shovot, Qilichniyozboy, Qipchoq-Bo'zsuv, Suenli, Paxtaarna, Qizketken, Kegeyli, Quvonishjarma irrigatsiya tizimlarining ta'mirlanishi natijasida ayni vaqtda Taxiatosh gidrouzeli (1974) va Tuyamo'yin gidrouzeli (1978) qurib bitkazildi, daryodan kanallarga suv olish hajmi ko'paydi. Bu kanallardan tashqari o'nlab kichikroq kanallar ham ishga tushirilgandan keyin daryoning suvi keskin kamayib Orolga etmay qoldi. Hozir daryo suvi Orol ko'llarini oziqlantiradigan Mejdurechensk suv omboridayoq tugaydi. So'nggi o'n yilliklarda tez-tez ro'y beradigan kam suvli davrlarda Amudaryo bo'ylab suv oqimi: 2000 yilda – 41,7 kub kilometrni, 2008 yilda – 34,9 kub kilometrni, 2012 yilda – 45,4 kub kilometrni tashkil qilgan.

Bugun Jahon banki ekspertlariga ko'ra, 2050 yilga borib Sirdaryo havzasida suv resurslari 5 foizgacha, Amudaryo havzasida 15 foizgacha kamayishi kutilmoqda. Agar bunga Afg'onistonda qurilishi boshlangan Qo'shtepa kanalini qo'shadigan bo'lsak ahvol naqadar ayanchli ekanligini tasavvur qilishimiz mumkin. 2022 yil 31 mart kuni 'Tolibon' hukumati mamlakat shimolidagi yirik kanal qurilishi loyihasi taqdimoti o'tkazib unga ko'ra, Balx viloyati hududida Amudaryodan boshlanadigan Qo'shtepa kanali qurilishi boshlangan. Kanalning uzunligi 280 km bo'lib, kengligi 100 metr, chuqurligi 8-10 metr bo'ladi. Suv kam yillarda kanal Amudaryoning uchdan bir qismi suvini olish imkoniyatiga ega. Kanal Afg'onistonning tekislik hamda Qoraqum cho'li hududidan oqib o'tadi. Bu kanal Turkmanistonning Qoraqum kanali singari foydali ish koeffitsenti juda past bo'ladi. Shu paytgacha Afg'oniston Amudaryo havzasidan 7 km kub suv olgan bo'lsa, endi 17 km kub olishni mo'ljallanyapdi. Bu bizda 10-15 foiz kamayish degani. Bu holat ayniqsa daryoning quyi qismida joylashgan Xorazm va Qoraqalpog'iston uchun ayanchli bo'lishi tabiiy.

So'nggi yillarda O'zbekiston hukumati tomonidan olib borilgan «suv diplomatiyasi» mintaqadagi transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishdagi keskinlikni sezilarli darajada yumshatgan bo'lsa-da, hozirgi kunga qadar ham Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida xalqaro standartlarga asoslangan suvdan foydalanishning umumiy qoidalari ishlab chiqilmagan. Bu esa nafaqat undan suv oluvchi mamlakatlar uchun, balki daryoning o'zi, uning gidrologiyasi va atrofdagi landshaftlar uchun ham ta'sirli bo'ladi. Bu o'rinda hozirgacha Markaziy Osiyo davlatlari Afg'oniston bilan suv taqsimoti bo'yicha hech qanday kelishuvga ega emasligi katta muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ayni paytda MDHning beshta davlati o'rtasida suvni taqsimlashda SSSRda 1980 yillarda o'rnatilgan kvotalar mavjud. Ya'ni daryo bo'ylab qancha suv oqmasin, u kvotalar bo'yicha taqsimlanadi. Hozir esa Amudaryodan Afg'oniston ham suv oladi. Bu yil dehqonchilik mavsumi boshlanarkan, yuqori oqimdan keladigan suv oqimi yana pasayadi. Chunki Afg'oniston BMTning Transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi konvensiyasini imzolamagan. "Transchegaraviy suvlar – bu ikki yoki undan ortiq davlat o'rtasidagi chegaralarni belgilaydigan, kesib o'tadigan yoki shunday chegaralarda joylashgan har qanday yerusti yoki yerosti suvlari".

Konvensiyaning 9-moddasi tomonlarning tenglik asosida ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama bitimlar yoki boshqa kelishuvlar tuzishini nazarda tutadi.

O'zbekiston BMTning Preventiv diplomatiya bo'yicha mintaqaviy markazi tomonidan ishlab chiqilgan Amudaryo va Sirdaryo havzalari suv resurslaridan foydalanish to'g'risidagi konvehsiyalar loyihalarini olqishlaydi[3.159].Hozirgi vaqtda afg'on tomoni bilan jiddiy muzokaralar olib borilmoqda. Kanal qurish uchun 6 yil qisqa vaqt. Shuning uchun mintaqqa mamlakatlarida suv resurslarini tejash, suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish ham hayotiy ahamiyatga ega ekani ko'rinib turibdi.

Suv tanqisligi kuchayib borishi sabab yuqori oqimdagi davlatlar va quyi oqimdagi davlatlar o'rtasida quyidagi masalalarda muammoli vaziyatlar yuzaga kelish ehtimoli mavjud:

- transchegaraviy daryolarning suv resurslaridan bir tomonlama va kelishilmagan holda boshqarishga intilishning kuchayishi;

- suvni tijoratlashtirish va unga tovar sifatida munosabatda bo'lish kayfiyati ortishi;

- iqlim o'zgarishi natijasida ichki energetik ehtiyojlarni ta'minlash uchun yuqori oqimdagi mamlakatlar tomonidan Amudaryo va Sirdaryoning asosiy transchegaraviy irmoqlarida yangi yirik gidroelektrik suv omborlari qurish istagi oshishi. Suv manbalari qisqarishi ushbu mamlakatlarda elektr energiya taqchilligi oshishiga jiddiy ta'sir o'tkazadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib transchegaraviy suvdan foydalanish masalasida barqaror va tomonlar uchun teng manfaatli yangi kelishuvga erishish, suvdan oqilona foydalanishda yagona strategik yondashuvga o'tishni tezroq hal qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hisob-kitoblarga qaraganda, mavjud suv zahirasi mintaqqa ehtiyojlarini 2010 yilgacha minimal qondirishga yetsa-da, Orol muammosi va iqtisodni rivojlantirish masalasini to'liq hal qila olmaydi va yer maydonlari esa hozirgi jon boshiga 16 sotixdan u davrga kelib, 10 sotixga tushib qolishi xavfi bor. Bu iktisodiy muammolar Orol inqirozining hal qilinishiga bevosita bog'liq [4.59]. Faqatgina Orol dengizi sharoitida yashashi mumkin bo'lgan 20 xildan ziyod baliq turi yo'qolib ketdi, o'tgan asrning 60-yillarida yiliga 35 ming tonnagacha baliq ovlangan, hozir birorta baliq qolgani yo'q. Hozirda Orol dengizining qurigan qismida saksovlzorlashtirish ishlari davom etmoqda, ammo bu hali dunyoda misli ko'rilmagan ish hisoblanadi.

O'zbekistonlik olimlarning nuqtai nazaricha bu dasturlarni amalga oshirishdan asosan uchta maqsad ko'zlanadi:

Birinchidan, ko'kalamzorlashtirish Orolbo'yi mintaqasida keng qo'llam asosida ekologik vaziyatni sog'lomlashtirish;

Ikkinchidan, o'rmonlikni rivojlantirish xududda tuproq zichligini mustahkamlash qum barxonlarini ko'chishini oldini olish va shu asosda tabiiy modda almashinuvini atmosferani kislorod bilan to'yinishiga ko'maklashish;

Uchinchidan, o'rmonzorlarni tashkil etilishi yangi ekin maydonlari florasini yaxshilash va chorvachilikni rivojlanishiga imkoniyat yaratish [5.34-35]. O'tgan 20 yil ichida qurigan 5 million ga. yerdan atigi 400 ming ga. yerga saksovu ekildi, hozirga kelib bu masalaga bo'lgan e'tibor tubdan o'zgardi. Masalan, o'tgan 2018 yil dekabr oyidan aprel oyigacha 650 ming ga. yerda saksovu urug'lari sepildi, 1 million bir yuz ming ga. yerda egatlar olinib, saksovu ekish uchun tayyor qilindi. Saksovu shunday o'simlikki, agar uni yetti qator qilib eksangiz, u 5-7 yilda 90 foiz qumni ushlab qola oladigan darajada katta bo'ladi va u o'zidan ko'payish xususiyatiga ega. Bu – saksovulning birinchi xususiyati, uning ikkinchi xususiyati – saksovu o'sgan hududda ekotizim mo'tadillashadi, oazis bo'ladi. Uchinchidan, o'sha

hududlarda bioxilma-xillik ko‘payishiga imkoniyat yaratiladi. Yagona yo‘limiz “yashil hudud” barpo etish bo‘lib qolmoqda. Bu ishlar tavakkal bilan emas, aniq maqsad va ilmiy asoslangan tadqiqotlar bilan qilinmoqda. Yana bir kechiktirib bo‘lmaydigan muhim masalalardan biri sug‘orishni jadallashtirish maqsadida Amudaryo va Sirdaryo havzalarida tashkil etilgan suv omborlarining holatidir.

Endi bu muammolarni qanday qilib bartaraf qilish yoki keltirib chiqaradigan oqibatlarini qanday yumshatish mumkin degan savollar yuzaga kelmoqda. Avvalombor, ekologik muammolarni yumshatishda davlatimiz tomonidan e‘tiborni yanada kuchaytirishimiz lozim. Bunda prezidentimizning quyidagi fikrlari ahamiyatlidir; “ Buguhgi global iqlim o‘zgarishlari jarayonida ko‘plab rivojlangan davlatlar o‘z Konstitutsiyalarida ekologiyaga oid maxsus boblar kiritilmoqda. Binobarin O‘zbekiston Konstitutsiyasida ham ekologik hududlar hamda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalariga doir ilg‘or normalar ustuvor o‘rin egallashi zarur” [6.118].

Bu ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechish uchun bir qancha taklif va tavsiyalarni bermoqchiman;

- Turizm sohasini dunyo standartlari darajasiga yetkazish, Ispaniya, Fransiya, Misr tajribasini o‘rganish.

- Orol dengizi va Amudaryoning qurigan havzasini o‘rmonlashtirish ishlarini susaytirmasdan u yerlarda chorvachilik xo‘jaliklarini rivojlantirish.

- Zamonaviy suv tejaydigan texnologiyalardan foydalanishni kuchaytirib, suvni kam talab qiladigan o‘simliklarni ekish. Sholi yetishtirishni keskin kamaytirish.

- Afg‘oniston bilan suvni tejash borasida kelushuvlar olib borish natija yaxshi bo‘lmasa ham, chunki Afg‘oniston suvga bo‘lgan da‘vosidan voz kechmaydi. Ular uchun yerlarni o‘zlashtirish bizdan ham muhimdir, bir tomondan ularning bunga haqqi ham bor. Afg‘onistonning ehtiyoji bir Qo‘sh tepa kanali bilan cheklanmasligi mumkin. Shularni hisobga olib suvdan oqilona foydalanishning innovasion loyihalarini kechiktirmay ishlab chiqib, hayotga joriy etishimiz lozim bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Islom Karimov Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo‘lida. T.6. T.: O‘zbekiston, 1998, B-131

2. Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo‘lida. T, 6- T.: «O‘zbekiston», 1998, 117-bet

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T. «O‘zbekiston», 2022, 159-bet

4. Ikromova N. Orol ekologik va iqtisodiy salohiyatini tiklash muammolari. Iqtisodiyot va ta‘lim. №2, 2003,59-bet

5. Зиямов. Из истории решения проблем экологической и социальной-экономической безопасности населения приаралья. Общественное мнение –права человека. №3, 2008, С-34-35

6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T. «O‘zbekiston», 2022, 118-bet

**AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA INNOVATSIYA, RAQAMLI
IJTIMOIYLASHUV, INSON KAPITALI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING
IJTIMOIY-FALSAFIY XUSUSIYATLARI**

Ergashev Tolibjon Eshqobilovich - f.f.b.f.d. (PhD)

Annotatsiya

Maqolada axborotlashgan jamiyat, innovatsiya, raqamli ijtimoiylashuv, axborotlashgan jamiyatda inson kapitali, ta'limni axborotlashtirish, jamiyatda yoshlarga qaratilgan islohotlar, ularning kapitalini oshirib borish va rivojlantirish orqali mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga erishish va inson kapitalini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: axborotlashgan jamiyat, innovatsiya, raqamli ijtimoiylashuv, ta'limni axborotlashtirish, globallashuv, innovatsion salohiyat, malaka oshirish, inson kapitali.

**ИННОВАЦИИ, ЦИФРОВАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ, ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЕГО
РАЗВИТИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ**

Аннотация

В статье рассматриваются информационное общество, инновации, цифровая социализация, человеческий капитал в информационном обществе, информатизация образования, реформы, направленные на молодежь в обществе, достижение устойчивого развития экономики страны за счет приумножения и развития их капитала, социально-философские Особенности развития человеческого капитала.

Ключевые слова: информационное общество, инновации, цифровая социализация, информатизация образования, глобализация, инновационный потенциал, профессиональное развитие, человеческий капитал.

**INNOVATION, DIGITAL SOCIALIZATION, HUMAN CAPITAL AND SOCIO-
PHILOSOPHICAL FEATURES OF ITS DEVELOPMENT IN THE INFORMATION
SOCIETY**

Annotation

The article discusses information society, innovation, digital socialization, human capital in an information society, informatization of education, reforms aimed at young people in society, achieving sustainable development of the country's economy by increasing and developing their capital, and socio-philosophical features of human capital development.

Key words: information society, innovation, digital socialization, informatization of education, globalization, innovative potential, professional development, human capital.

Butun dunyoda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadallik bilan rivojlanishi, internetning keng quloch yoyishi, ilm-fan yutuqlarining hayotga tadbiiq yetilishi, bilim olishda masofa va chegaraning muhim rol o'ynamasligi kabi holatlar inson tafakkurini tubdan o'zgartirib yubordi. Endi odamlar real vaqt oralig'ida yer yuzining hohlagan mamlakatida yashovchi insonlar bilan mulokat qilishi, hamkorlikda ishlashi, biznes yuritishi, axborot almashish imkoniyatiga ega bo'lishdi hamda axborot uzatish va qabul qilish

jarayonlari nihoyatda tezlashdi. Bir soʻz bilan aytganda, odamlarning yashash va turmush tarzi oʻzgarib raqamlashgan davr yaʼni aqlli texnikalar, aqlli mashinalar, aqlli robotlarga ixtisoslashgan, jamiyatda asosiy rolʼni axborotlar hal qiladigan axborotlashgan jamiyat vujudga kela boshladi.

Bugungi tezkor, oʻta shiddatli va tez oʻzgaruvchan, internetga ixtisoslashgan zamonda yoshlarni tarbiyalash, ularni turli mafkuraviy tahdidlardan himoyalash, xaqqoniy axborotlardan foydalanish va shular asosida oʻz fikrini bayon etish masalasi har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aniq manbalarga asoslangan axborotlar bilan birga yolgʻon va boʻhtonga asoslangan, shov-shuv koʻtaruvchi, ekstrimistik, pornografik, buzgʻunchilik toʻgʻrisidagi maʼlumotlar ham bisyor boʻlgan internet olamidanda saqlanish uchun yoshlarning maʼnaviy-ruhiy holatini mustahkamlash, insoniylik fazilatlarini rivojlantirish, oʻzi va yurtining kelajagi uchun jon kuydiradigan inson qilib tarbiyalashga harakat qilish zarur. Chunki, yuksak maʼnaviyatli shaxsni hech kim, hech qachon yenga olmaydi, huddi shunday maʼnaviyat qaror topgan va rivojlangan jamiyat hech qachon tanazzulga yuz tutmaydi.

Yurtimizda olib borilayotgan yangicha islohatlar “Yangilanayotgan Oʻzbekiston” nomi bilan atalib, unda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini davlat boshqaruvining barcha sohalari, iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va kundalik hayotga izchil joriy qilish boʻyicha keng koʻlamli ishlar olib borilmoqda. Natijada, mamlakatimiz axborotlashtirish sohasida “Xalqaro axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish indeksi” boʻyicha yildan-yilga yuqori pagʻonalar egallab bormoqda. Bunda asosiy vazifani, albatta yoshlar bajarmoqda. Chunki yoshlar yangiliklarga intiluvchan, axborot-kommunikatsiya sohasini tez oʻzlashtirib oluvchi, ularni amaliyotda qoʻllashda qoʻrqmaydigan, innovatsiya va startaplarga qiziquvchi hisoblanadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2020 yil yanvar oyidagi Oliy Majlisga murojaatnomasida davlatning tezlikda rivojlanishi, yoshlarning zamonaviy bilimlarni oʻzlashtirishi, chinakam maʼrifat va yuksak madaniyat egasi boʻlib tarbiya topishi uchun axborot va raqamli texnologiyalari sohasini chuqur oʻzlashtirishi va egallashi zarurligini takidlagan edi. “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yoʻlidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda... Davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir soʻz bilan aytganda, odamlar turmushini yaxshilash mumkin”[1].

Yurtimizda olib borilayotgan islohatlarning yangi davrida yoshlarning hayotda oʻz oʻrnini topishi uchun sharoit va imkoniyatlar yaratish, ularni kasbga yoʻnaltirish va bandligini taʼminlash, oʻrtaga tashlagan tashabbuslarini qoʻllab-quvvatlash, mamlakatimizning chekka hududlarida istiqomat qilayotgan yoshlarning iqtidorlarini tanlab olish, ularning isteʼdodini roʻyobga chiqarish, startaplar va nau-xoulariga mablagʻlar yoʻnaltirish, tadbirkorliklarini yanada rivojlantirish bosh maqsad sifatida qaralmoqda.

2017-yil 30-iyunda yurtimiz yoshlari hayotida yangi sahifa ochildi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoev tashabbusi bilan “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va Oʻzbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qoʻllab-quvvatlash toʻgʻrisida”gi[2] Farmoni qabul qilindi va “Yoshlar kuni” belgilandi. Yaqinda esa Prezidentimizning “Oʻzbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi faoliyatini tashkil etish toʻgʻrisida”gi[2] qarori va

“O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi[3] Farmoni bilan yurtimiz yoshlari uchun juda katta imkoniyatlar eshigi ochib berildi.

Yuqoridagi hujjatlarga ko‘ra davlat va jamiyat boshqaruvida, iqtisodiyot va servis xizmatida, biznes va tadbirkorlikda, umuman, barcha sohalar rivojida iqtidorli va bilimli yoshlar muhim o‘rin egallashi, ular uchun zamonaviy va innovatsion bilim berish, til o‘rgatish, iqtidorlilarini tanlab olish, selektsiya ishlarini amalga oshirish, serg‘ayrat yoshlarni tarbiyalashga alohida e‘tibor qaratilgan.

Haqiqatdan ham yangilanayotgan O‘zbekiston jamiyati uchun yoshlar “yangi qon” vazifasini bajaradi. Ular tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar, falsafiy fikrlar, innovatsiyalar, startaplar, ixtirolar mamlakatimizni barcha sohalarini raqamlashtirish bilan birga axborotlashgan jamiyat sari tezlikda ildamlab ketishini ta‘minlaydi, jamiyatning barcha bo‘g‘inlarida innovatsion ish yuritish uslublarini joriy qiladi va O‘zbekiston dunyoning rivojlangan mamlakatlari qatoridan joy oladi.

Dunyodagi rivojlangan mamlakatlar taraqqiyot yo‘liga e‘tibor berilsa, ularning rivojlanishida innovatsiyalar juda muhim rol o‘ynagan. Yangiliklarga qiziquvchi, iqtidorli va tashabbuskor yoshlarga harakatlantiruvchi kuch sifatida qaralgan. Yoshlarning odatiy hayotiy muhitiga innovatsion turmush tarzini tadbqiq etish orqali o‘n yillarda amalga oshadigan ishlarni bir ayrim hollarda ikki yilda bajarishga erishilgan. Chunki, aynan yoshlar hayotning barcha jabhalarida faol bo‘lib yangiliklarni tez qabul qiluvchi, ijodiy intellektga ega, jamiyatni modernizatsiyalashda qo‘rqmaydigan innovatsiyalarni joriy etishga qodir kuchdir. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tabiri bilan aytganda “yoshlarning ijodiy, intellektual va tadbirkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish, innovatsion g‘oyalar, loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy qilish, iqtidorli talabalar, yosh olimlar va tadbirkorlarning innovatsion faoliyatini rag‘batlantirish, ilm-fan, ta‘lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda”[4].

Yurtimizning oliy o‘quv yurtlariga tadbqiq etilayotgan innovatsiyalar va innovatsion faoliyat, ilmiy innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish sohasining rivojlanib borishi natijasida talaba yoshlarning ham mazkur sohadagi bilimi va tushunchalarining ortishiga, ular bilan bevosita ishlash imkoniyati yaratilmoqda. Yoshlar o‘z startaplari yoki ishlanmalarini, falsafiy mushohadalarini qo‘rqmasdan hayotga tadbqiq etish, sanoat korxonalarini bilan hamkorlik o‘rnatish maqsadida mazkur bo‘limlar mutaxassislarini bilan hamkorlik qilmoqda. Natijalar esa ko‘zga tashlana boshladi. Har bir oliy o‘quv yurtlarida uch, to‘rt, ayrimlari esa o‘nlab patentlar olib, startaplarni va loyihalarni ishlab chiqarishga tadbqiq qilishdi. Shu jarayonda “innovatsiya”, “innovatsion faollik”, “innovatsion faoliyat” kabi tushunchalarning o‘zi ilmiy sohada yangilik hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda “innovatsion faoliyat”, “innovatsion faollik” tushunchalari mazmunan ilm-fan sohasida yaratilgan yangi g‘oya asosida ishlab chiqarilgan mutlaqo yangi ilmiy ishlanma, yangiliklarga ixtisoslashgan bilimlar majmuasi hisoblanadi.

Axborot texnologiyalari va ular bilan bog‘liq “axborotlashgan jamiyat” elementlari rivojlanib borishi bilan inson kapitali XXI asrning taqdirini belgilaydigan asosiy mezonlardan biriga aylandi. Endi har bir mamlakat taraqqiyotini usiz tasavvur qilish imkonsiz bo‘lib qoldi.

Inson kapitali tushunchasi bo‘yicha xorijlik va O‘zbekiston olimlar ham ko‘plab tadqiqotlar va izlanishlar olib bormoqda. Jumladan, Rossiyalik olim R.I.Kapelyushnikov:

“Inson kapitali deganda – insonda jamlangan qobiliyat, malaka va maqsadlar zaxirasi tushuniladi”[6] degan fikrni ilgari surgan.

Bizning fikrimizcha inson kapitali shakllanishida jismoniy harakat, fikrlash qobiliyati va moddiy imkoniyat yotadi. Kimki yoshlikdan chuqur bilim olish, aqliy qobiliyatini o‘stirish, til o‘rganish va biror bir soha mutaxassisi bo‘lib yetishish maqsadida intilsa va unga sarmoya tiksa, investitsiya kiritsa, albatta u o‘z maqsadiga yetishadi. Bunda inson investitsiyasiga ta‘lim, bilim olish, internetda ishlash ko‘nikmalari, kompyuterlar xarid qilish, oliy o‘quv yurtlari yoki xorijda ta‘lim olish, yangi korxonalar va ishlab chiqariladigan mahsulotlarni modellashtirish, oila qurish, farzand tarbiyalash va kelajakda ularni ham o‘z vataniga sodiq farzand qilib o‘stirish masalalari ham asosiy o‘rin tutadi.

XX asrda tadqiqotchi S.Fisher: “Inson kapitali bu-odamning foyda keltirish qobiliyatining o‘lchovi. Bunga uning tug‘ma qobiliyati, talanti, bilimlari va orttirilgan kasbiy malakasi kiradi”, degan xulosaga kelgan. Unga ko‘ra, inson kapitali bu odamlarning sonida emas, balki ularning kreativligi va samaradorligidadir. Bundan ko‘rinadiki, insonning qo‘lidan qancha ish kelsa, uning aqliy va jismoniy qobiliyati yetarli bo‘lsa, innovatsion fikrlasa, har bir ishga kreativ yondashsa, xalq tili bilan aytganda “yo‘qni bor qilsa”, demak o‘sha inson bahosi ya‘ni inson kapitali yuqori baholanadi.

“Wikipedia”da inson kapitali tushunchasiga odam va umuman, jamiyatning ko‘p qirrali ehtiyojlarini qondirishda qo‘llaniladigan bilim, ko‘nikma va malakalar yig‘indisi, degan xulosa berilgan. Bu tushunchani dastlab fanga 1979 yilda Nobel mukofoti sovrindori Teodor Shulz kiritgan. Keyinroq uning ijodi davomchisi va shogirdi Geri Bekker bu tushunchani fan sifatida rivojlantirgan.

Pedagogika fanlari doktori, professor Muhammadjon Quronov: “Inson kapitali innovatsion iqtisodiyot va rivojlanishning keyingi bosqichida - bilimlar iqtisodiyotini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi bosh omil hisoblanadi va u “Shaxsning inson kapitali”, “Firma yoki korxonaning inson kapitali” va “Millatning inson kapitali” tarzida tasniflanadi”[7], deydi. Haqiqatdan ham yetuk inson kapitaliga ega bo‘lgan shaxsning innovatsion dunyoqarashi o‘zgacha bo‘lib, u o‘z atrofidagi insonlarda, oilasida, jamoasida, ish joyida konstruktiv, kreativlik va innovatsionlikni oshiradi.

O‘tgan asrning ikkinchi yarmiga kelib, rivojlangan mamlakatlarda inson kapitaliga munosabat tubdan o‘zgardi. Endi bilimli va aqilli insonlarning kim bo‘lishi, qaysi jamiyat va davlatda yashashidan qat‘iy nazar ularning iqtidoriga qarab ish topiladigan, taniqli firma va kompaniyalarda ishlaydigan bo‘lishdi. Vaqt o‘tishi bilan bunday insonlar to‘g‘risida ilmiy adabiyot va jurnallarda “Human Capital” tushunchasi ishlatila boshlandi. Natijada o‘z zamonining zamonaviy sharoitida ishlaydigan, axborot kommunikatsiya texnologiyalarining so‘nggi yutuqlaridan foydalangan insonlar o‘z davrining asosiy ishlab chiqaruvchisi va bilimli insoniga aylanib bordi.

Inson kapitali tushunchasi serqirra bo‘lib, u o‘z ichiga murakkab jarayonlarni qamrab oladi. Farzandning tug‘ilishi, uning oilada tarbiya topishi, ota-onasining fikrlash qobiliyati, o‘zaro suhbatlashishi, oila muhiti, qo‘ni-qo‘shnilar, maktabgacha ta‘lim muassasasidagi tarbiya, maktabga borish, u yerda bilim olish, o‘qituvchilarning bilim saviyasi, til o‘rganish, oliy o‘quv yurtida tahsil olish, xorijda malaka oshirish kabi jarayonlarning bari inson kapitali shakllanishida asosiy rolni bajaradi.

Inson kapitalini rivojlantirish uni shakllantirishga qaraganda ancha kengroq tushuncha xisoblanadi. Bunda inson bilimlarini oshirib borish bilan birga jamiyatga ham katta foydasi

tegadi. Jamiyatda yoshlarga qaratilgan islohotlar, ularning kapitalini oshirib borish va rivojlantirish bilan mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi erishiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ijtimoiylashuv, inson kapitali va uni rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari va innovatsion faoliyatni rivojlantirish orqali dunyodagi rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy olish, zamonaviy bilimli, tajribali, yetuk insonlarni tarbiyalash, farzandlar tug'ilishidan oldin inson kapitalini rivojlantirish uchun ona qornidan boshlab tarbiya berish, har bir yoshning o'zi tug'ilib o'sgan yurtiga foydasi tegadigan bilimli shaxs qilib voyaga yetkazish, yoshlarning innovatsion fikr doirasini kengaytirish, bilim olishini chuqurlashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

-O'zbekistonda innovatsion faoliyat bilan shug'ullanadigan markazlarni tashkil etish, bunda har bir tuman, har bir mahalla va har bir qishloqni internet bilan ta'minlash choralari ko'rish;

-Mamlakatimizdagi barcha Oliy ta'lim muassasalari aniq va maqsadga yo'nalgan innovatsion va inson kapitalini rivojlantirishga yo'nalgan bo'limlar, markazlar va to'garaklar tashkil qilish, ularda ishtirok qiladigan iqtidorli insonlarni rag'batlantirish choralari ko'rish;

-axborotlashgan jamiyat elementlarini rivojlantirishda ochiqlik tamoyili asosida, ijtimoiy tarmoqlar yoki davlat muassasalari saytlari orqali so'rovnomalar o'tkazish, shu asosida ijtimoiy holatni belgilash, yoshlar fikrini o'rganish va ularni rivojlantirish uchun mablag'lar yo'naltirish;

- axborotlashgan jamiyatning raqamli iqtisodiyotiga o'tishda bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktabda, institut va universitetlarda inson kapitalining bosqichma-bosqich rivojlantirish choralari ko'rish, bunda ta'limning yangi va yangi imkoniyatlarini yoshlar bilan birga yaratish ishlarini olib borish;

-inson kapitali, uning shakllari va rivojlantirish bilan bog'liq jarayonlarni maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida chuqur o'rgatish;

-yoshlar o'rtasida internet va texnologiyalardan foydalangan holda o'z bilimini oshirish, mablag' topish, masofaviy ta'lim olish va raqamli madaniyat munosabatlarini shakllantirish;

-xalqaro tan olingan tashkilotlar o'rnatgan reytinglarga amal qilish, ularni rivojlantirish va yoshlarni bilimini o'stirib borish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.<https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>

2.O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi <https://lex.uz/docs/3255680>

3.<http://xs.uz/uzkr/site/newspaper?page=2>

4.O'zbekiston milliy axborot agentligi <http://uza.uz/oz/documents/yeshlarni-ilm-fan-so-asiga-zhalb-etish-va-ularning-tashabbus-31-08-2019>

5.Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent. "O'zbekiston". 2017 y.

6.R.I.Kapelyushnikov Teoriya chelovecheskogo kapitala. http://ww/libertarium/10624/lib_article_t

7.<http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/1486.htm>

8.<https://www.gazeta.uz/uz/2020/09/18/hci/>

**GLOBALLASHUV SHAROTIDA INSON MA'NAVIYATINING
O'ZGARISHI VA OQIBATLARI**

Nurtulashev Mansur Juraboyevich – Toshkent DPU Ijtimoiy fanlar kafedrasida katta o'qituvchisi, f.d. (PhD), O'zbekiston

Tangirov Nizom Abduraxmonovich - Jizzax DPU Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrasida katta o'qituvchisi, f.d. (PhD), O'zbekiston

Annotatsiya

Maqolada globallashuv sharoitida inson ongi, ma'naviyatining konseptual asoslarini o'zgarishi va oqibatlari tadqiq etilgan. Shuningdek, milliy ma'naviyatimizga tashqi va ichki tahdidlar mavjudligini, ularning har biri o'ziga xos ko'rinishda xavf solayotganligini ko'rishimiz mumkinligi ko'rsatib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: globallashuv, tahdid, milliy ma'naviyat, ong, sog'lom tafakkur, ноосфера

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ДУХОВНОСТИ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ**

Аннотация

В статье исследуются изменения и последствия концептуальных основ человеческого сознания, духовности в условиях глобализации. Также было показано, что мы можем видеть, что существуют внешние и внутренние угрозы нашей национальной духовности, каждая из которых представляет угрозу по-своему.

Основные слова: глобализация, угроза, национальная духовность, сознание, здравый смысл, Ноосфера

**CHANGES AND CONSEQUENCES OF HUMAN SPIRITUALITY
IN THE SPHERE OF GLOBALIZATION**

Annotation

The article examines the transformation and consequences of the conceptual foundations of human consciousness, spirituality in the sphere of globalization. It has also been shown that we can see that there are external and internal threats to our national morale, each of which poses a danger in its own way.

Keywords: globalization, threat, National spirituality, consciousness, healthy thinking, noosphere.

Milliy ma'naviyatimizga tahdidlar haqida mulohaza yuritganimizda, ham tashqi, ham ichki tahdidlarning mavjudligini, ularning har biri o'ziga xos ko'rinishda xavf solayotganligini ko'rishimiz mumkin. Bugun milliy ma'naviyatni yemirishga qaratilgan tashqi tahdidlar sirasiga globallashuv, mafkuraviy hurujlar, narkotik moddalarning keng yoyilishi, odam savdosi va boshqalarni kiritish mumkin. Bunday tahdidlarni yuzaga keltirayotgan kuchlar bugungi kunda ma'naviyatga qarshi kurashda makkorlikning turli uslub va vositalaridan foydalanishni avj oldirmoqdalar. Ulardan foydalanishda o'zlarida mavjud moddiy, texnik va texnologik imkoniyatlarni ishga solmoqdalar. Bu jarayonning tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, ularni jilovlashning imkoniyati qolmayotir. Tashqaridan qaraganda ular

sezilmasa-da, amalda milliy ma'naviyatda kechayotgan jarayonlarda o'z ifodasini topmoqda, ularning ongi, dunyoqarashi, qalbi, «tani» va «qoniga» kirib, butun millatning botiniy va zohiriy qiyofasini egallamoqda[1].

Uchinchi ming yillik boshida yangi, klassikadan keyingi fan paydo bo'ldi, uning ob'ektlari tobora murakkab noturg'un bo'lmagan tizimlarga, shu jumladan beqaror jamiyatlarga aylanib bormoqda. Ushbu yangi ilmiy paradigmaning rolini talab qiladigan turli xil tabiatdagi murakkab tashkil etilgan tizimlardagi tartibsizlik va tartibsizlik o'rtasidagi munosabat tashkil etadi. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, sinergetikada globallashtirish jarayoni quyidagi g'oyalardan orqali yaqqol namoyon bo'ladi:

- global ochiq tizim, atrof-muhit bilan materiya, energiya va axborot almashinuvini o'z-o'zini tashkillashtirish tamoyili nuqtai-nazardan baholash;
- entropik va entropik bo'lmagan global evolyusion tendensiyalar rivoji;
- tartibning asosiy sharti sifatida nomutanosiblik va beqarorlik;
- murakkab noxizliq tizimlarning o'ziga xos tendensiyalari;
- o'zgarishi tizim dinamikasiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan boshqaruv parametrlari;
- o'z-o'zini tashkil qilish tartibsizlikdan tartibga o'z-o'zidan o'tish jarayoni sifatida;
- tizimni o'zgaruvchan tashqi sharoitlarga moslashtirish va boshqalar shular jumlasidandir.

Shu nuqtai-nazardan qaraganda, sinergetik yondashuv ma'lum universal mexanizmlarni, o'zgarish prinsiplarini va ochiq chiziq bo'lmagan tizimlarni o'z-o'zini tashkil qilishni izlashga qaratilgan. Sinergetika ijtimoiy fanlarning klassik paradigmasi g'oyalari va tamoyillaridan tubdan farq qiladi, bunda alohida e'tibor beqarorlik, ochiqlik, nomutanosiblik kabi evristik parametrlarga qaratiladi. Murakkab ochiq beqaror sosial tizimlar nooziq effektlarni, shu jumladan ijtimoiy bifurkasiyalarni namoyish etishga qodir. Ye.N. Knyazeva fikricha, «Beqarorlik, barqarorlik va dinamik rivojlanishning sharti bo'lishi ham mumkin. Nomuvozanatli, beqaror holatdagi sistemalargina spontan tarzda o'z-o'zini tashkillashtirish va rivojlantirishga qodir bo'ladilar. Barqarorlik va muvozanat holati evolyusiyaning so'nggi nuqtasidir, chunki sistema barqarorlik holatiga erishganidan so'ng unda muvozanat va turg'unlik holati boshlanadi. Turg'unlik esa sistemaning rivojlanish va taraqqiyotdan to'xtab qolishiga va ichki yemirilishning boshlanishiga olib keladi»[2].

Shu bilan birga, har qanday tartib bir vaqtning o'zida kompleks tarkibiy qismlarni tashkil etuvchi tarkibiy elementlarning erkinlik darajalarini cheklashdir. Zero, «Erkinlik – bu insonni tashqi tarafidan emas, balki ichki holati, ruhiga qarab ta'riflamoq yoki ta'rif bermoqni bildiradi. Insonning ruhiyati va ma'naviyati haqiqiy erkinlikdir. Insonning mavjud ruhiyatini inkor qilish erkinlikni inkor qilishdir»[3].

«Insonni sinergetik nuqtai nazardan o'rganish, uni falsafiy anglash, oldin klassik fan e'tibor bermagan narsalarni tadqiq qilib, yangi kategoriya va yondashuvlarni kiritishga ularni o'zgacha interpretatsiya qilishga imkon beradi»[4]. Shunday qilib, bugungi kundagi inson ongining inqirozi bir tomondan, chiziqli tafakkurning cheklanganligi, ikkinchi tomondan, moddiy ehtiyojlarning ma'naviyatdan, e'tiqoddan, ruhiyatdan, ezgulik hissidan ustun o'ringa chiqishi (moddaparastlik ilmiy falsafasi) hozirgi davr ma'naviy krizisining asosida yotadi. Ammo bu jarayon ham o'z asosiga ega. Zero, «Yerdagi qiyin hayot insonni mutafakkirga emas, balki asosan kurashchiga aylantirdi», - deydi bu haqida rus olimi M.Karpenko[5]. Ammo insoniyat bugungi kunda o'zining tinimsiz kurashida me'yorni yo'qotdi. U avvalo tabiatni o'z izmiga bo'ysundirish uchun kurashdi, endilikda resurslar uchun o'z qondoshlarini

qirish taraddudiga tushdi. Bu kurash yaqin o'tmishda asosan siyosiy amaliyotda yaqqol ko'zga tashlangan bo'lsa, endilikda, informasion ochiqlik sharoitida ma'naviyat maydonida «Fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya»[6] ommaviy kurash, keng ma'nodagi ma'naviy inqiroz shaklida kuchli namoyon bo'lmoqda. Bular hammasi inson oqilonaligi naqadar o'zligini ko'rsatmoqda. Vaholanki, bu o'zlik, cheklanganlik insoniyatning katta qismi o'z hayotining ma'nosini bila olmaganining oqibatidir. Shu boisdan ham «Men uni (tafakkurni) ruhiyatimizning biz tasavvur etgandan ancha kichik qismi bo'lsa kerak, deb o'ylab qoldim, – deydi amarikalik ruhshunos J.Jeyms ham. Zero, biz ko'p ishlarimizni ongsiz holda bajaramiz. Biz nimaniki avvalroq o'rganib, o'zlashtirib bo'lgan bo'lsak, keyinchalik uni o'ylab o'tirmasdan bajaraveramiz. Faqat noma'lum bir nimaga duch kelib qolgan hollardagina aql ishga tushadi, lekin bunday hollar ko'p bo'lmaydi». Rus olimi M.Karpenko esa tabiatni bo'ysundirish uchun «ko'p aql shart ham emas edi, - deydi, - axir kamdan-kam kishi, u ham bo'lsa faqat ahyonda qattiq zo'riqib fikrlaganida o'z miyasining atigi 3-5% dan kattaroq qismini ishlatadi»[6].

Hozirgi davrning ko'pchilik peshqadam olimlari o'z ilmiy tadqiqotlarida buni tan olmoqdalar. Ular inson miyasining hali ishga tushirilmagan imkoniyatlari (rezervlari) borligi va bu insonda tafakkurdan yuqori qobiliyat mavjudligidan dalolat berishi, vaholanki u o'z diqqatini faqat tabiatni o'ziga bo'ysundirishga, uni jilovlab olishga safarbar etarkan, eng muhim narsani, ya'ni o'zligini bilishda deyarli hech nimaga erishmaganini sezmayotgani haqidagi xulosaga keldilar. Shu ma'noda hozirgi davr fani va falsafasining yalpi krizisi sodir bo'layotgani bejiz emas va bu krizis ayni shu bosqichga o'tishga tayyorlovchi sharoit bo'lishi mumkin. Lekin insoniyat hayotining barcha tomonlarini qamrab olgan global krizis bu imkoniyatning amalga oshuvi murakkabligini, global katastrofa xavfi kattalashayotgan davrda bu sharoit Yerda insoniyatning yoppasiga halokati sharoiti bo'lishi ham mumkinligini ko'rsatmoqda. Shu ma'noda biz hozir sinergetika fani ham bifurkasiya nuqtasi deb ko'rsatayotgan davrda (ikki yo'l – yo yangi evolyusiya pog'onasiga ko'tarilish, yoki halokat – orasida) yashab turgan bo'lishimiz ehtimoli katta.

Shunday qilib, bu tartib tizimning omon qolishiga hissa qo'shadi, lekin uni ma'lum darajadagi erkinlik darajasidan mahrum etadi. Ushbu ikkilanishning namoyon bo'lishi sistema yanada buyurtma darajasining belgilanadigan jarayonlarga qo'shilganda (hamkorlik jarayoni, globallashuv va boshqalar) kuchayadi. Ammo, o'zini o'zi tashkil etish kooperasiya jarayonidir, uning samarali namoyon bo'lishi faqatgina erkinlik darajasi keng bo'lgan tizimda juda ko'p sonli elementlar mavjud bo'lganda yuzaga keladi. Natijada, tizimlarning yanada kengroq yaxlitligi bilan integrasiyalashuvi oxir-oqibat yuqori darajadagi beqarorlik bilan tavsiflangan super tizimning shakllanishiga olib keladi, chunki ularning ichki tavsiflarini talab etadigan ichki erkinlik darajasi uni o'zini yo'q qilish tahdidini yuzaga keltiradi. Shuning uchun tizim qanchalik katta bo'lsa, unda umumiy tartibni saqlab qolish uchun ko'proq harakat talab etiladi. «Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati»da esa, «Erkinlik, insonning jamiyat olididagi vazifani bajarishni erkin, ixtiyoriy tanlashidir, lekin erkinlik – bosh-boshdoqlik emas»[7], deb ta'riflangan.

Globallashuv sharoitida inson ongining konseptual asoslarini o'zgarishi va oqibatlarini quyidagilar bilan asoslash mumkin:

- milliy iqtisodiyotlar esa yagona global iqtisodiy organizmning tarkibiy qismlariga aylanmoqda va o'zgaruvchan dunyoda ularning istiqbollari bu tizimning qanchalik darajada rivojlanishi bilan belgilanadi;

- jahon iqtisodiyotini tashkil etishning milliy davlat shakli uni yangi shaklga o'tkazish kabi murakkab jarayoni bilan ajralib turadi. Xalqaro iqtisodiy jarayonlar davlat tomonidan tartibga solinadigan, umuman boshqarib bo'lmaydigan, milliy bo'lmagan davlatlar tomonidan bir tomonlama, ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama tartibga solinadigan davlatlararo yoki ko'proq samaraliroq tartibga solinadigan mamlakatlardan globallashtiruv yanada aniqroq ko'rinishda namoyon bo'ladi;

- davlatning tartibga solish funksiyalarining pasayishi, bundan buyon avvalgidek milliy iqtisodiyotni tashqi iqtisodiy ta'sirlardan himoya qila olmaydi. «Umumiy bozor» ko'rinishidagi, masalan, Yevropa Ittifoqiga (YeI) aylantirilgan shakllarini o'z ichiga qamrab oladi. Shu boisdan ham bugungi kunda transmilliy kapital jadal rivojlanmoqda;

- moliya sohasi (ayniqsa fond bozori) global miqyosga ega bo'lmoqda. Bu iqtisodiy faoliyat sharoitlarini sezilarli darajada o'zgartiradi. Kreditlar, qimmatli qog'ozlar savdosi, valyuta operatsiyalari ko'rinishidagi kapitalning xalqaro harakati jahon savdosiga nisbatan deyarli 50 baravar yuqoriga ko'tarildi. Moliya bozorlari, asosan, iqtisodiyotning real sektorida takror ishlab chiqarish jarayonlarini rivojlantirishdan tashqari ishlaydi.

Hayotga, insoniyat taraqqiyotiga sinergetik yondashuvni prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning mazkur quyidagi mulohazasida ham ko'rishimiz mumkin: «Dunyoda hech qachon bir xil tong otgan emas». Mazkur ibora paydo bo'lganidan buyon ming yillar o'tdi. Bu butun koinot, tabiat va bashariyat doimiy o'zgarishda, yangilanishda deganidir. Darhaqiqat, insoniyat ham ana shu azaliy qonuniyat asosida yashaydi va hayot kechiradi.[8,5] Global ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarni o'rganishda futuro-sinergetik modeldan foydalanishning o'zini taraqqiyot va o'zgarishlar mantig'ini kompleks qamrab olishni taqozo qiladi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, zamonaviy ijtimoiy voqelik nobarqaror xarakterga ega. Chunki, u bugungi kun ilmiy nuqtai nazariga ko'ra to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatish va aniq natijani olish mumkin bo'lgan barqaror tendensiyalar majmui bo'lmay qolgan. Globallashtiruv jarayonlari noosferaviy jamiyat shakllanishiga kuchli ehtiyoj sezmoqda. Bunday taraqqiyot inson ongi va ma'naviyatining Noosfera – Aql sohasiga asoslanishini dolzarblashtirmoqda. Zero, globallashtiruv sharoitida inson ma'naviyatining asoslari ilmiy-falsafiy dunyoqarash asosida shakllanishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Отамуродов С. Глобализация и национальная безопасность. – Ташкент, «Ўзбекистон» НМИУ, 2013 й. – 265 б.
2. Князева Е.Н. Мыслить синергетически – значить мыслить диалектически// Актуальные вопросы диалектики. – М.: 2000. – С. 113.
3. Бердяев Н.А. Царство духа и царство Кесаря// Судьба России. – М.: Писатель, 1990. – С. 283.
4. Абдуллаева М.Н, Синергетика – Новые возможности познания и действия// Синергетиканинг табиий-илмий ва фалсафий муаммолари: илмий-назарий семинар. Илмий мақолалар тўплами. – НамДУ, 2009. – 29 б.
5. Карпенко М. Вселенная разумная. – М.:1992. – Б. 11.
6. Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч.- Ташкент: Маънавият, 2008. – Б. 119.
7. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Ташкент: Фафур Гулом номидаги НМИУ, 2013. – 381 б.

8. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон нашриёти, 2021. –Б. 5.

**СОЗИДАТЕЛЬНОЕ ДВУСТОРОННЕЕ И МНОГОСТОРОННЕЕ
СОТРУДНИЧЕСТВО В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН И РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН)**

*Алимов Ботиржон Хамодович - к.и.н., доцент кафедры МОМПиД,
Институт международных отношений Казанский (Приволжский)
федеральный университет, Республика Татарстан, Россия*

*Эргашева Махсуда Пулатовна - д.ф.с.н.(PhD), доцент кафедры
Философия, воспитание и правовое образование, Джизакский
государственный педагогический университет, Узбекистан*

Аннотация

В данной статье авторы рассматривают многоплановое сотрудничество между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан в современных условиях. Отмечается, что в регионе Центральной Азии важное место занимают межгосударственные отношения между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан. Исторически важным шагом в двусторонних отношениях стало установление стратегического таджикско-узбекского партнерства. В статье также анализируется, что приоритетным направлением внешней политики Республика Таджикистан, с учетом географического и геополитического расположения, перспектив экономического развития, а также общности корней и исторически сложившихся связей между народами двух соседних стран, уделяется внимание дальнейшему развитию и углублению взаимовыгодного сотрудничества с Республикой Узбекистан. Отмечается, что роль Таджикистана и Узбекистана в решении региональных и глобальных проблем развития и безопасности способствуют укреплению позиций новых государств в международных отношениях. Показана динамичное сотрудничество стран Центральной Азии с мировыми державами России и Китая.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Республика Узбекистан, стратегическое партнёрство, культурно-гуманитарное сотрудничество, многополярное устройство, международное сотрудничество.

**CONSTRUCTIVE BILATERAL AND MULTILATERAL COOPERATION IN
CENTRAL ASIA (ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND
THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN)**

Annotation

In this article, the authors consider the multifaceted cooperation between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan in modern conditions. It is noted that interstate relations between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan occupy an important place in the Central Asian region. A historically important step in bilateral relations was the establishment of a strategic Tajik-Uzbek partnership. The article also analyzes that

the priority direction of the foreign policy of the Republic of Tajikistan, taking into account the geographical and geopolitical location, prospects for economic development, as well as common roots and historically established ties between the peoples of the two neighboring countries, pays attention to the further development and deepening of mutually beneficial cooperation with the Republic of Uzbekistan. It is noted that the role of Tajikistan and Uzbekistan in solving regional and global problems of development and security contribute to strengthening the positions of new states in international relations. The dynamic cooperation of the Central Asian countries with the world powers of Russia and China is shown.

Keywords: Republic of Tajikistan, Republic of Uzbekistan, strategic partnership, cultural and humanitarian cooperation, multipolar structure, international cooperation.

Сегодня в условиях государственной независимости Республики Таджикистан, наряду с другими странами, последовательно укрепляет свое положение на международной арене. Политика, проводимая Государством и Правительством Республики Таджикистан под руководством уважаемого Президента Эмомали Рахмона, достигает больших успехов в деле укрепления независимости, обеспечения безопасности и дальнейшего развития и процветания республики[1.] Республика Таджикистан, с учетом географического и геополитического расположения, перспектив экономического развития, а также общности корней и исторически сложившихся связей между народами двух соседних стран, уделяет первостепенное внимание дальнейшему развитию и углублению взаимовыгодного сотрудничества с Республикой Узбекистан. В настоящий момент договорно-правовая база двух стран насчитывает свыше 200 соглашений и договоров, подписанных на межгосударственном, межправительственном и межведомственном уровнях, основополагающим из которых являются Договор о вечной дружбе между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан от 15 июня 2000 года и Договор о стратегическом партнёрстве между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан от 17 августа 2018 года.

Развитие двустороннего торгово-экономического сотрудничества остается приоритетным направлением таджикско-узбекских отношений. Так, объем внешнеторгового оборота между Таджикистаном и Узбекистаном ещё за 2020 год составил более 300 млн долл. США[4].

Следует отметить, что объем взаимной торговли между двумя странами вырос по сравнению с 2015 годом в 30 раз. Главами государств поставлена приоритетная задача по доведению товарооборота до 500 млн долларов США, а в перспективе выйти на планку в 1 миллиард. С 2002 были проведены 8 заседаний Межправительственной комиссии между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан, последнее из которых состоялось 15 мая 2021 года в Ташкенте. Сотрудничество в сфере экономики и торговли между Таджикистаном и Узбекистаном из года в год укрепляется и увеличивается.

В 2021-м подписаны 92 соглашения и контракта на поставку товаров на 202,5 млн долларов. В частности, на экспорт узбекских товаров заключено 83 контракта на сумму около 162,2 млн и пять импортных контрактов - на 40,3 млн. В результате объем двусторонней торговли в 2021-м по сравнению с 2016-м (196,8 млн долларов) вырос больше чем в три раза. Это самый высокий показатель за последние 25 лет. В 2021 году товарооборот составил 605,5 млн долларов (+22,6 процента): экспорт - 501,9 млн

(+23,6), импорт - 103,6 млн (+17,8). За январь - апрель 2022-го - 187,7 млн долларов (+34,8 процента), из них экспорт - 138,5 млн долларов (+13,8 процента), импорт - 49,2 млн (+ 2,8 раза). Между Таджикистаном и Узбекистаном установлен режим свободной торговли, что позволит довести объем торговли до одного млрд долларов. Стороны активно реализуют совместные инвестиционные проекты на 195,4 млн долларов. Количество совместных узбекско-таджикских предприятий выросло. Они охватывают торговлю, производство строительных материалов, пищевую промышленность и другие сферы. В Узбекистане работают 219 компаний с участием таджикского капитала (119 СП и 100 ИП). На территории Таджикистана действует 51 компания с участием резидентов Узбекистана[2].

Важное значение придается развитию культурно-гуманитарных отношений. В ноябре 2019 года были проведены дни культуры Республики Узбекистан в Республике Таджикистан в городах Душанбе, Турсунзаде и Дангара. Значимым представляется проведение Дней культуры Республики Таджикистан в Республике Узбекистан. Так, в рамках Дней культуры и искусства Узбекистана (май 2017 г., ноябрь 2019 г.), Дней кино Узбекистана (сентябрь 2018 г., март-апрель 2022 г.) в Таджикистане, Дней культуры и искусства Таджикистана (октябрь 2017 г.), Дней кино Таджикистана (апрель 2019 г., октябрь 2021 г.). Творческие коллективы и официальные лица Таджикистана в 2021 году приняли участие во Втором международном фестивале искусства Бахши (г. Нукус) и Международном культурном форуме «Центральная Азия - на перекрестке мировых цивилизаций» (г. Хива). В свою очередь, 2020 г. сотрудники Министерства культуры Узбекистана приняли участие в мероприятиях, посвящённых 5500-летию древнего г. Саразм Согдийской области Таджикистана, а также в международном форуме научной интеллигенции. Да и в страницах истории наших государств великие ученые и мыслители Абдурахмон Джамии и Алишер Навои, Садриддин Айни и Абдурауф Фитрат, Мирзо Турсунзода и Гафур Гулям, Лоик Шерали и Абдулла Орипов воспели искреннюю и чистую дружбу узбеков и таджиков.

Возведение памятников Абдурахмону Джамии и Алишеру Навои в Душанбе и Самарканде встречено с большой радостью как в Таджикистане, так и в Узбекистане. Основоположник таджикской классической литературы, великий таджикский поэт Абу Абдулло Рудаки писал:

Нет в этом мире радости сильней,
Чем лицезренье близких и друзей.
Нет на земле мучительнее муки,
Чем быть с друзьями славными в разлуке

В настоящий переломный момент, когда формируется новое многополярное мироустройство, в Центральной Азии, где уже наметились признаки становления нового центра развития, необходимы новые подходы к двустороннему и многостороннему сотрудничеству. Очевидно, что международные отношения в центральноазиатском регионе будут эволюционизировать в соответствии с многополярностью и геополитически меняющейся конфигурацией. Между тем, укрепление таджикско-узбекского сотрудничества в начале третьего десятилетия XXI века серьезно повлиял на геополитическую динамику Центральной Азии. Укрепление государственности и рост авторитета Таджикистана и Узбекистана на глобальном и

региональном уровнях способствовали упрочению их позиций в международных отношениях.

Таким образом, к геополитическому и геоэкономическому значению Центрально-Азиатского региона привлечено огромное внимание мировых политиков, зарубежных и российских исследователей и экспертов. По компетентному мнению А.Д.Богатурова, «рост внимания наиболее мощных держав к Центральной Азии в первом десятилетии XXI в. – знак возвращения региона в фокус большой международной политики [4].

Роль Таджикистана и Узбекистана в решении региональных и глобальных проблем развития и безопасности способствуют укреплению позиций новых государств в международных отношениях. Глобальные водные инициативы Таджикистана свидетельствуют о росте роли и значения государства в мире, об упрочении позиций не только Таджикистана, но и государств Центральной Азии в мировом сообществе. 22 марта 2018 года в ООН был дан старт началу Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 годы» [1].

Важна глобальная инициатива Узбекистана, поддержанная и Таджикистаном, по укреплению международного сотрудничества в центральноазиатском регионе. Генеральная Ассамблея ООН ещё в конце июня 2018 года приняла резолюцию "Укрепление регионального и международного сотрудничества по обеспечению мира, стабильности и устойчивого развития в Центральноазиатском регионе", разработанная по инициативе Узбекистана совместно с соседними государствами Центральной Азии, в которой впервые была зафиксирована консолидированная позиция всех пяти государств Центральной Азии по основным проблемам региона[2].

Узы дружбы и сотрудничества, которые связывают Россию со странами Центральной Азии, имеет непреходящее значение. Интересы России в регионе, прежде всего, продиктованы задачей обеспечения безопасности. Наряду с лидерством в многосторонних организациях, которые либо были непосредственно созданы для обеспечения безопасности (ОДКБ), либо в определенной мере решают эти задачи (ШОС), Россия активно развивает отношения с государствами Центральной Азии на двусторонней основе.

Усиление сотрудничества между Таджикистаном и Узбекистаном, по сути, может сыграть судьбоносную и ключевую роль для регионального сотрудничества в Центральной Азии. Все это стало возможным благодаря новой внутренней и внешней политике наших стран. Произошедшие изменения политического климата в ЦА, полностью поменяло ход событий в регионе и напрямую повлияли на весь спектр центральноазиатских взаимоотношений как между странами региона, так и среди международных и региональных акторов (Россия и Китай)

Так, 16-17 мая в Томске состоялся III- Центральноазиатская конференция Международного дискуссионного клуба «Валдай» на тему «Россия и Центральная Азия: сопряжение с меняющимся миром» Организованная Международным дискуссионным клубом «Валдай» диалоговая площадка за эти годы превратилась в важную платформу для открытого обмена мнениями, обсуждения и совместной оценки ситуации в Центральной Азии, выработки предложений по развитию взаимодействия государств ЦА и РФ по обеспечению стабильности, безопасности и устойчивого развития региона[6].

О высокой востребованности такого постоянно действующего механизма экспертного диалога свидетельствует расширяющийся из года в год экспертный пул. Так, прошедшее мероприятие собрало более 60 представителей ведущих аналитических центров не только государств ЦА, но и Ирана, Китая, Индии и других стран. Все это говорит о возрастающей роли Центральной Азии как единого региона, его крепнущей субъектности и значимости в контексте развития взаимовыгодного сотрудничества в обширном Евразийском пространстве.

Встреча глав государств подчеркивает тот факт, что Китай и страны Центральной Азии имеют широкие общие интересы и что региональное сотрудничество становится все более глубоким в условиях растущей глобальной нестабильности. Дипломатия на уровне глав государств - это самое большое политическое преимущество всестороннего сотрудничества между Китаем и странами Центральной Азии", - отметил Сунь Чжуанчжи, научный сотрудник Китайской академии социальных наук.

Дэн Хао, исследователь в Институте международных исследований Китая (CIIIS), отметил, что хорошие отношения между Китаем и странами Центральной Азии помогают улучшить стратегическую обстановку в плане безопасности в западных регионах Китая, а также способствуют стабильности и развитию в странах Центральной Азии, что является выигрышной стратегией для всех участников. Дэн Хао написал в журнале *China International Studies*, что Китай добился больших дипломатических успехов в странах Центральной Азии, особенно в создании трех основных механизмов сотрудничества: Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), Инициативы "Один пояс и один путь" (ОПОП) и встреч министров иностранных дел Китая и стран Центральной Азии[5].

Для государств Центральной Азии выстраивание отношений с КНР не исключает взаимодействия с Россией, так что Москва и Пекин в этом регионе не конкуренты, а партнеры, отмечает профессор СПбГУ Яна Лексютина. По ее словам, обе страны заинтересованы в инфраструктурном развитии региона, создании в нем транспортных коридоров и прочих экономических проектов, поэтому многие инициативы в Центральной Азии будут реализовываться за счет объединения усилий России и Китая, для которых регион представляет в том числе и геополитическую ценность.

Исходя из вышесказанного, можно констатировать, что необходимо укрепить особые отношения между Таджикистаном и Узбекистаном, учитывая приграничный характер обеих государств с нестабильным Афганистаном и, придавая важное значение тому, что безопасность в Центральной Азии во многом зависит от стабильного развития этих стран и укрепления сотрудничества в области безопасности. Только совместными усилиями Таджикистана и Узбекистана возможно устойчивое развитие центральноазиатского региона. В настоящее время новые геополитические реалии показывают повышения уровня таджикско-узбекского взаимодействия в двустороннем и многостороннем форматах.

Литература:

1. Дипломатия Таджикистана: вчера и сегодня. В двух томах. Том 1.(Под общей редакцией Хамрохона Зарифи)Серия: Внешняя политика Таджикистана. -Душанбе: «Ирфон», -2009, -С.5

2. Эмомали Рахмон отметил в Нью-Йорке пять глобальных проблем поводным ресурсам/ /Avesta.Tj | 23.03.2018 /; Миловзоров А.: Вода скоро станет дороже нефти //http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1212430380

3. Гриценко А. Эргашев: Сближение Узбекистана и Таджикистана несет как выгоды и преимущества // <http://pressunity.com/analitika-stati/11144.htm>

Отношения Республики Таджикистан с Республикой Узбекистан <https://mfa.tj/ru/tashkent/view/145/otnosheniya-tadzhikistana-s-uzbekistanom>

4. Богатуров А. Д. Введение : Центральная Азия в международной политике // Международные отношения в Центральной Азии : События и документы. М., 2011. С. 13.

5. Сюэмин Я. Саммит Китая и стран Центральной Азии послужит углублению сотрудничества и укреплению дружбы [Электронный ресурс] // Российская газета. – URL: <https://rg.ru/2023/05/18/region-vozmozhnostej.html> (Дата обращения: 20.05.2023).

6. В центре внимания участников международной конференции «Валдай» находились вопросы обеспечения безопасности и стабильности в Центральной Азии [Электронный ресурс] // URL: <https://www.uzdaily.uz/ru/post/77446> (Дата обращения: 20.05.2023)

RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNING IJTIMOIIY TARAQQIYOTDAGI AHAMIYATI

*Isaxonova Mohinur – Samarqand davlat universiteti “Iqtisodiyot”
yo ‘nalishi 2-bosqich talabasi, O‘zbekiston*

Аннотация

Bugungi kunda axborotlashgan jamiyat sharoitida axborot makonining jadal takomillashuvi, uning butun insoniyatning ijtimoiy va iqtisodiy hayotiga tezkor kirib borishi, dunyo bo‘ylab keng yoyilishi va raqamli iqtisodiyotni rivojlanishi kuzatilmoqda.

Kalit so‘zlar: axborot, jamiyat, insoniyat, global o‘zgarishlar, ijtimoiy hayot, iqtisodiyot, texnologiya, raqamli iqtisodiyot, kommunikatsiya, internet, kompyuter.

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В СОЦИАЛЬНОМ РАЗВИТИИ

Аннотация

Сегодня в условиях информационного общества наблюдается стремительное совершенствование информационного пространства, его проникновение в социальную и экономическую жизнь всего человечества и широкое распространение по миру, развитие цифровой экономики.

Ключевые слова: информация, общество, человечество, глобальные изменения, социальная жизнь, экономика, технологии, цифровая экономика, связь, интернет, компьютер.

DIGITAL ECONOMY AND ITS IMPORTANCE IN SOCIAL DEVELOPMENT

Annotation

Today, in the conditions of the information society, the rapid improvement of the information space, its rapid penetration into the social and economic life of all mankind, its wide spread throughout the world, and the development of the digital economy are observed.

Keywords: information, society, humanity, global changes, social life, economy, technology, digital economy, communication, internet, computer.

Bugungi kunda axborotlashgan jamiyat sharoitida insoniyat jiddiy global o'zgarishlar davrida yashamoqda. Axborot makonining jadal takomillashuvi, uning butun insoniyatning ijtimoiy va iqtisodiy hayotiga tezkor kirib borishi, dunyo bo'ylab keng yoyilishida texnologiyalarning ahamiyati katta bo'lib, undan foydalanish imkoniyati kundan kunga oshirib bormoqda. Kundan kunga rivojlanib borayotgan axborot va raqamli texnologiyalari, tizimlashgan kommunikatsiyalar, internet, kompyuterning eng so'ngi avlodlarining yaratilishi natijasida axborot makonida tubdan o'zgarishlar va takmillashgan muhit vujudga keldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, axborotlashgan jamiyatga o'tish uchun muhim bo'lgan ko'pgina vazifalarni bajarishimiz va buning uchun barcha birdek mas'ul ekanligini ta'kidlagan edilar. "Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilashni nazarda tutadigan Raqamli iqtisodiyot milliy konsepsiyasini ishlab chiqishimiz kerak. SHu asosda "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturini hayotga tatbiq etishimiz zarur. Raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga o'stirish, korrupsiyani keskin kamaytirish imkonini beradi. Nufuzli xalqaro tashkilotlar o'tkazgan tahlillar ham buni tasdiqlamoqda"[1].

Raqamli iqtisodiyot ijtimoiy hayotda moddiy xarakterga ega bo'lgan tizimlarni boshqarish, biznes yuritish, jahon va milloiy darajalarda moliyaviy hisob-kitoblarni o'z vaqtida bajarish, yangi innovatsion jarayonlarni yaratish borasida asosiy manbaga aylandi. Raqamli iqtisodiyot insoniyat ijtimoiy hayotiga makon va zamon taqozosiga ko'ra jadal kirib kelgan o'ziga xos fenomen bo'lib, u dunyo mamlakatlari iqtisodiyotini, insonlarning yashash sharoitini tezlikda o'zgartirishi, mamlakatlarni uzluksiz rivojlantirishi, aholini ish bilan ta'minlashi, ta'lim va ilmiy texnologiyalarini takomillashtirish, er yuzining har qanday oliygohida bilim olish, onlayn biznes va savdo yuritish, oilani moddiy ta'minlash imkonini yuksaltirdi.

BMT Taraqqiyot dasturining Evropa va Markaziy Osiyo bo'yicha byurosi mutaxassisi Robert Pashichkoning takidlashicha, "2027 yilga kelib jahon yalpi ichki mahsulotining o'n foizi blokcheyn texnologiyasida saqlanadi. Blokcheyn bir-biriga notanish odamlarning umumiy yozuvlarga ishonishiga imkon yaratadi. Blokcheyn moliyaviy amaliyotlarni, jumladan pul o'tkazmalarini qulay, xavf-xatardan xoli va ortiqcha xarajat qilmay amalga oshirish imkonini beradi. Bu texnologiyadan nafaqat bank-moliya sohasida, balki logistika va energetikada, kadastr xizmatlarini ko'rsatishda, saylov kompaniyalarini onlayn tarzda tashkil etishda foydalanish mumkin"[2].

Raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayoni jamiyatdagi iqtisodiy hamda ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga o'zining jiddiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Raqamli iqtisodiyot o'zining keng qamrovli xususiyatlariga ko'ra quyidagi jarayonlarning ijtimoiy hayotda takomillashuviga sabab bo'lmoqda:

texnika sohasida - ishlab chiqarish, iqtisodiyot, ta'lim va maishiy hayotning iqtisodiy rivojlantirishda axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi;

iqtisodiy hayotda – axborot va raqamli ma'lumotlarning tovarga aylanishi;

ijtimoiy hayotda – aholi turmush farovonligini yuksaltirish, hayot darajasi o‘zgarishining asosiy omiliga aylanishi;

siyosiy sohada – xalqaro munosabatlarda, jahon iqtisodiy munosabatlarida keng miqyosda fikr almashishga zamin yaratuvchi xilma-xil axborotlarni erkin olishga yo‘l ochilishi;

madaniyat sohasida - axborot almashinuvi davr ehtiyojlariga javob beradigan normalar va qadriyatlarining shakllanishi bilan xarakterlanadi.

ekologik sohada – ekologik tizimlarni tashkil etishda iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish, tabiatni muhofaza qilish tizimlarini moddiy ahvolini mustahkamlashi.

Raqamli iqtisodiyotga o‘tish bugungi kunda davrning eng muhim talablaridan biri bo‘lib qolmoqda. Internet tarmog‘i imkoniyatlari kengayib borayotgan hozirgi davrda, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirib, undan mamlakatimizning jahon hamjamiyatida tutgan o‘rnini mustahkamlashda keng foydalanish zarur. I.A.Karimov ta’kidlaganlaridek, “bu borada ishni to‘g‘ri tashkil etish uchun Internet tizimidan samarali va oqilona foydalanish, uni o‘zimizning ma’lumotlar bilan to‘ldirish kerak...bizning zaif tomonimiz shundaki, Internetda O‘zbekiston bilan bog‘liq ma’lumotlar juda kam. Nega deganda, bizda bu jarayonning texnikasi va texnologiyasi talab darajasida emas. Milliy qadriyatlarimiz, tarix va merosimiz, bugungi fan, san’at va adabiyotimizning eng yaxshi namunalarini Internetga kiritish dasturi ishlab chiqilmagan”[3].

Jamiyatda har qanday sohani modernizatsiya qilish jarayonida raqamli iqtisodiyot muhim va kelajakni ta’minlovchi ahamiyatga ega. Mamlakatimizda ham bugungi zamonaviy sharoitda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, uni innovatsion texnologiyalarni joriy etish evaziga xalq xo‘jaligining har qanday tarmoqlariga integratsiya qilish, bu ishlarga xorijiy mutaxassislarini jalb qilish borasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Yangi O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilgan iqtisodiy islohatlar islohotlarni amalga oshirishda ilmiy tadqiqotlardan foydalanish natijasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga alohida e’tibor berilmoqda.

Bugungi zamonaviy jamiyatda raqamli iqtisodiyotsiz jamiyat sohalarini birdek rivojlantirib bo‘lmaydi. Jamiyatda iqtisodiy jarayonlarni olib borishda ularni raqamli transformatsiyasini ta’minlash ijtimoiy taraqqiyot uchun muhim harakatlantiruvchi kuch hisoblanadi. T.Sa’dullaevning fikricha, “Bozor sub’ektlarining faoliyatida raqamli transformatsiyalarning asosiy omili raqamli madaniyatni rivojlantirishdan iborat. Jamiyatni ijtimoiy va iqtisodiy isloh qilishning hozirgi bosqichida atrof-muhit jamiyatning institutsional tuzilishiga xos xususiyatlarni keltirib chiqarmoqda va bu asosda yangi tushunchalar va yondashuvlarni shakllantirishga zarurat tug‘diradi”[4].

Zamonaviy jamiyatda raqamli iqtisodiyot va uning konstruktiv jihatlarga ega bo‘lgan xususiyatlari kundan-kunga takomillashib bormoqda. Iqtisodiyotning barcha tarmoqlari, infratuzilmalari, bank-moliya muassasalari, kredit uyushmalari, lombardlar, iqtisodiy konsalting tashkilotlari, transport-logistika tuzilmalari, xalqaro iqtisodiy aloqalar bilan bog‘liq tuzilmalar faoliyatida raqamli iqtisodiyot muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Bundan tashkari raqamli iqtisodiyot yuqorida qayd etilgan tuzilmalarning bir-biri bilan o‘zaro foydali aloqalarini ham ta’minlab turadi.

Xulosa qilib aytganimizda, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyot bilan bog‘liq xususiyatlarni asoslovchi ie’yoriy-huquqiy bazani mustahkamlash, uni ijtimoiy hayotga keng joriy etishni jadallashtirish lozim bo‘ladi. SHuningdek, raqamli texnologiyalarning ilmiy,

texnologik, iqtisodiy va prognozlashtirish bilan bog‘liq strategiyalarini ishlab chiqish, bu borada innovatsion jarayonlarni qo‘llab borish, mazkur sohada ishtirok etadigan kadrlar salohiyatini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Chunki globalashgan makonda axborotlashgan jamiyat tendensiyalari har qanday mamlakat ijtimoiy va iqtisodiy hayotida raqobatbardosh texnologiyalarni keng joriy etishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-oliasy-28-12-2018>

2. Pashichko R. BMT Taraqqiyot dasturining Yevropa va Markaziy Osiyo bo‘yicha byurosi. <https://mininnovation.uz/uz/news/17-10-2019-management-innovation-days>.

3. Karimov I.A. O‘zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo‘lmaydi. 13–jild.-T., O‘zbekiston. 2005. – B. 301-302

4. Sadullayev T. “O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi: Omillar, natijalar va istiqbollari” Respublika ilmiy-amaliy anjumani. Toshkent. 2018 yil. –B. 307.

INNOVATSION TAFAKKUR TARZI TA’LIM SIFATINI OSHIRISH OMILI

*Abdullayev Temur Bobir o‘g‘li – Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekiston Milliy universiteti 2-bosqich tayanch doktoranti*

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta’lim tizimida sifatli ta’limga erishish uchun innovatsion tafakkur tarzining zaruriyati, mazmun-mohiyati, uni qo‘llash metodlari bilan birgalikda yurtimizda amalga oshirilgan islohatlar ochib berilgan.

Tayanch so‘zlar: innovatsiya, tafakkur uslubi, ta’lim sifati, bilish nazariyasi, metodologiya, STEM, klaster, texnika.

ИННОВАЦИОННОЕ МЫШЛЕНИЕ – ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье раскрывается необходимость, содержание и сущность инновационного мышления для достижения качественного образования в системе образования наряду с проводимыми в нашей стране реформами.

Ключевые слова: инновации, образ мышления, качество образования, теория познания, методология, STEM, кластер, методика.

INNOVATIVE THINKING IS A FACTOR OF INCREASING THE QUALITY OF EDUCATION

Annotation

This article reveals the necessity, content and essence of the innovative way of thinking in order to achieve quality education in the educational system, along with the reforms implemented in our country.

Keywords: innovation, way of thinking, quality of education, theory of knowledge, methodology, STEM, cluster, technique.

Innovatsion tafakkur tarzi ta'lim tizimida yangiliklarni yaratish, mavjud muammolarga takliflar berish bilan bir qatorda ularga yechimlar topishda muhim hisoblanadi. Ushbu tushunchani birinchilardan bo'lib ingliz iqtisodchisi M.Shumpeter o'z asarlarida qo'llagan bo'lib, ularda "yangilik" va "innovatsiya" tushunchalarining bir-biridan farqini ko'rishimiz mumkin. Mazkur mavzu doirasida ayrim tadqiqotchilar, masalan Y.Karpova "innovatsiya" tushunchasi "yangi biror narsani o'ylab topish" ma'nosida ilmiy muomalada XIII asrda foydalanilgan, [Карпова Ю.А. Развития интеллектуального ресурса в процессе инновационной деятельности. Диссертация по специальности 22.00.06. – Москва: 1998.] deya ta'kidlagan bo'lsa, V.Sachkov esa "innovatsiyaning o'zgaruvchan xarakteri tafakkur uslubining o'zgaruvchanligi bilan baholanishini" [Сачков В. Инновации стиля научного мышления. – Москва: Наука, 1999. – С. 67.] ta'kidlagan.

XIX asrda innovatsiya yangi bilish metodologiyasi va ishlab chiqarish usulining bir-biri bilan mutanosib shakli sifatida qo'llanilgan. U nafaqat eskini o'rniga kelgan yangilik balki, oqilona boshqariladigan jarayonlarning ta'sirida yuz beruvchi jarayondir. Innovatsiya jamiyatning har bir sohasiga, iqtisodiyot bo'ladimi, tibbiyot bo'ladimi, sanoat bo'ladimi kirib borgan. Shu bilan birgalikda ta'lim tizimida ham innovatsiyalar qo'llanilmoqda.

Ta'lim innovatsiyalari K.Angelovskiyning ta'biri bilan aytganda "ta'lim o'zgarishlarni nazarda tutadi". Zero, innovatsiya amaliy faoliyat natijasi sifatida tafakkur yangilanishida namoyon bo'ladi, ta'lim esa bu jarayonlarni muvofilashtiradi. Ta'lim shaklining o'zgarishi, yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish innovatsiya sifatida tizimni o'zgartirishga yo'nalgan faoliyatdir, jumladan bugungi kunda yurtimizdagi umumiy o'rta ta'lim maktablarida STEM fanlarini qo'llash, (STEM – so'zi ingliz 4 so'zning bosh harflaridan tashkil topgan abreviatura bo'lib, unda: S – Science –Fan, T – Technology – Texnologiya, E – Engineering –Muhandislik, M – Mathematics – Matematika) o'quvchilarni kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga doir o'quv dasturlaridan foydalanish, oliy ta'lim tizimida kredit modul tizimiga o'tish ham aynan innovatsiyadir.

Yangi O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'z oldiga tafakkuri keng, o'z hayotiy pozitsiyasiga ega yoshlarni shakllantirishni maqsad qilib qo'ygan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning BMT Bosh assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqida aytganidek: "Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish". Buning uchun "...maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishimiz, o'rta va oliy o'quv yurtlarining moddiy-texnik bazasini, ilmiy va o'quv jarayonlari sifatini tubdan yaxshilashimiz kerak" va bu "...muayyan ijtimoiy tizimning o'ta zarur, obyektiv va mohiyatli pallalarini ifodalaydi, ularni qoniqtirish esa ushbu tizimning ko'ngildagidek faoliyati va rivojlanishini taminlaydi"[O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi //www.uz].

Ma'lumki, yangilik yaratishga intiluvchan yoshlarni tarbiyalash uchun ta'limning o'zi yangiliklarga boy bo'lishi, unda ijodkorlik ruhi va innovatsion muhit hukm surishi lozim. "Innovatsion muhit – bu muayyan yo'l bilan yaratilgan vaziyat bo'lib, unda inson o'zini erkin, to'liq motivlashtirilgan, ijodiy ishga tayyor his qiladi" [Арлет Енс Х. Инновация и творчество // Проблемы теории и практики управления. 1991. № 3.].

Aynan ta'lim tizimida innovatsion muhitni yaratish uchun yurtimizda qonuniy asos yaratilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining 5-moddasiga ko'ra: "ta'lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va o'quv dasturlarini innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda amalga oshirish" belgilangan bo'lib bu borada tizimli ishlar tashkil etilmoqda. Shuningdek, "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi qonunning 28-moddasida: "Innovatsion klaster Innovatsion klaster tegishli hududda innovatsiyalarni yaratishda ishtirok etuvchi innovatsion faoliyat subyektlarining, innovatsion faoliyat natijalari iste'molchilarining yig'indisi sifatida yuridik shaxs tashkil etmasdan tuziladi va ushbu subyektlarning, iste'molchilarning asosiy maqsadi samarali hamkorlik qilishdan, quvvatlardan birgalikda foydalanishdan hamda bilimlar, ko'nikmalar almashishdan, shuningdek texnologiyalar transferiga ulushni ta'minlash orqali innovatsion faoliyatni rag'batlantirishdan iborat bo'ladi.

Ta'lim tizimida innovatsion klaster ta'lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butunligi bo'lib, ularning birgalikdagi vazifalar taqsimlangan faoliyati sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkonini beradi.

Professor N.Shermuhamedova ta'kidlaganidek, "Yangilik – bu konkret shaxs uchun yangi bo'lgan g'oyadir". Darhaqiqat mazkur fikrlarni qo'llab-quvvatlagan holda shuni aytish kerakki, inson o'zining hayoti davomida g'oyalarni yaratuvchi va ularni ijtimoiy faoliyatga joriy etuvchi ongli mavjudot sifatida faoliyat olib boradi, mazkur aqliy faoliyat natijasi o'laroq innovatsiyalar paydo qilinadi.

Innovatsion ta'lim va innovatsion bilim tanqidiy kreativ tafakkurning asosini tashkil etadi, ijodiy fikrlash yangi qadriyatlarni yaratadi. Mazkur masalaga nemis olimlari A.Kryuze, J.Kyurfiss tanqidiy tafakkurni o'z-o'zini anglash vositasi ekanligini ochib beradi, innovatsion tafakkur amaliy loyihalarni ishlab chiqishning muhim omili hisoblanib, bunda ta'lim ijtimoiy maqsadga erishishning bosh omili hisoblanadi.

Ta'lim tizimida innovatsiya subyektlarining imkoniyatlari innovatsiyaga bo'lgan munosabatda o'z aksini topadi. Bu shunda ko'rinadiki, innovatorning tafakkurida, umumiy faoliyatida innovatsiyaga qarab mo'ljal olishi o'zgarishida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan "innovatsiya subyektlarining faoliyatida kreativ tafakkur uslubi elementlari" [Ангеловски К. Учителя и инновации. – Москва: Наука, 1991. – С.45-48.] namoyon bo'ladi:

- an'anaviy qadriyatlar va ajdodlar tajribasiga tayanib yangi ijtimoiy munosabatlar tizimini yaratish yangi kommunikatsiya maydondan chiqishni taqozo qiladi;

- innovatsiya keng tarqalib, ijtimoiy me'yorga aylanganidan keyingina innovatorlar kommunikativ muhitda yaxshi mo'ljal oladilar va tavakkal qilishda, qaror qabul qilishda moddiy manfaatlar ustuvorlik qiladi, masalan xozirgi kunda ta'lim innovatsiyalarining bir yo'nalishi sifatida ta'limni tijoratlashtirishga mo'ljal olinmoqda, novatorlar o'z amaliyotida innovatsiyalarni o'zlashtirishga harakat qiladilar;

- odatda boshqaruv tizimidagi novatorlarga ergashadilar va jamoa ongi darajasida ularning yutuqlariga qarab mo'ljal oladilar, har bir innovatsiyani amalga oshirishda tavsakkal qiladilar va faoliyatni innovatsiyalarni joriy etish jarayonida olingan natijalarga baho berish asosida tashkil etadilar;

- amaliyotda tasdig'ini topgan innovatsiyalar bilan tanishish yo'l tanlash erkinligi darajasining kattaligi bilan ajralib turadi; turli harakatlar bilan maqsadga qarab mo'ljal oladilar;

-innovatsiyalarni o'zlashtirishga ta'lim muhitining kuchli yo'l tanlashda erkin emas, balki professional muhitda tan olingan innovatsiyalarga qarab mo'ljal oladilar;

Tadqiqotchi N.Sunnatov yurtimiz oliy ta'lim tizimida quyidagi innovatsiya omillarini keltirib o'tadi:

- ta'lim innovatsiyalarini joriy qilinishining boshlang'ich asosi axolining barcha qatlamlari imkoniyatlarini hisobga olishni talab qiladi;

- ta'lim tizimining barcha bosqichlariga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ta'lim muassasalarida xorij tajribalari asosida milliy ta'lim modelini yaratishga mo'ljal oladi;

- inklyuziv ta'limning mazmunini to'liq anglagan holda nogiron bolalar uchun ta'lim va tarbiyadan chetda qolmasligi uchun teng sharoitlar yaratish;

- bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat bozori talablarning o'zgarib borishini hisobga olgan holda oliy o'quv yurtlari, malaka oshirish institutlari, qayta tayyorlov institutlari faoliyatini takomillashtirish va kasbga yo'naltirishga e'tibor qaratiladi;

- vazirliklar tizimida innovatsion o'zgarishlarni amalga oshirishga oid ijtimoiy foydali takliflar ishlab chiqishda innovatsion faoliyatning kutilajak natijalarini gipotetik darajada belgilaydi;

- innovatsion muhit yangi innovatsiyalarni joriy etishda tizimliqlikni ta'minlashning muhim omilidir, bu ta'lim muassasalarining ustuvor innovatsion yo'nalishlarini rivojlantirishda inson omili imkoniyatlarini namoyon etadi.

Xulosa sifatida aytish lozimki, innovatsion imkoniyat innovatsion jarayonni tashkil etishning zaruriy shartlarini samarali ro'yobga chiqarishni ta'minlaydi, ijobiy natijalarga erishishning ehtimoliy darajasiga muvofiqligini belgilaydi. Bunda, innovatsion imkoniyat mexanizmining amal qilishida ijtimoiy o'zgarishlarning ta'lim tizimidagi o'rining o'zgarishiga zaruriy ta'sir ko'rsatishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Карпова Ю.А. Развития интеллектуального ресурса в процессе инновационной деятельности. Диссертация по специальности 22.00.06. – Москва: 1998.

2. Сачков В. Инновации стиля научного мышления. – Москва: Наука, 1999. – С. 67.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (www.uza.uz)

4. Арлет Енс Х. Инновация и творчество // Проблемы теории и практики управления. 1991. № 3.

5. Ангеловски К. Учителя и инновации. – Москва: Наука, 1991. – С.45-48.

6. Sunnatov N. Ta'lim innovatsiyalarining falsafiy-metodologik jihatlari. Falsafa fan. dokt. (PhD) diss –Toshkent: O'zMU, 2022.

“Globallashuv sharoitida yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari” mavzusidagi xalqaro ilmiy - nazariy konferensiya ishi yakuni bo‘yicha

XULOSA, TAKLIF VA TAVSIYALAR
ВЫВОДЫ, ПРЕДЛОЖЕНИЯ И РЕКОМЕНДАЦИИ
CONCLUSIONS, SUGGESTIONS AND RECOMMENDATIONS

1. Innovatsion fikrlash zamonaviy jamiyat rivojlanishida, ayniqsa, tez o‘zgaruvchan texnologik va ijtimoiy tendensiyalarga moslashish talab qilinadigan globallashuv sharoitida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

2. Yoshlarni innovatsion tafakkurga tarbiyalash nafaqat ta’lim muassasalari, balki ijtimoiy institutlar, ota-onalar, yoshlarning o‘zini ham qamrab olgan dolzarb vazifadir.

3. Innovatsion fikrlashni tarbiyalash bilan bog‘liq ijtimoiy va falsafiy muammolar qadriyatlar, axloq, ijtimoiy mas’uliyat va barqaror rivojlanish masalalarini o‘z ichiga oladi.

4. Globallashuv yoshlarda innovatsion fikrlashni rivojlantirish uchun ham qiyinchiliklarni, ham imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu ularni turli g‘oyalari va texnologiyalar bilan tanishtirish bilan birga, murakkab ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy kontekstlarni boshqarishni ham talab qiladi.

5. Ta’lim tizimlari o‘z o‘quv dasturlariga innovatsion va fanlararo yondashuvlarni kiritish orqali globallashgan dunyoning o‘zgaruvchan ehtiyojlariga moslashishi kerak. Bu talabalarda tanqidiy fikrlashni, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini, ijodkorlikni va raqamli savodxonlikni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi.

6. Innovatsion fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchi va o‘qituvchilarning roli muhim. Ular o‘qituvchilarning innovatsion tafakkurini samarali tarbiyalash va yo‘naltirish uchun zarur tayyorgarlik, resurslar va yordam bilan jihozlangan bo‘lishi kerak.

7. Hamkorlik va tarmoq yoshlarda innovatsion fikrlashni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Xalqaro hamkorlik, bilim almashish va madaniy almashinuv platformalarini yaratish ularning global miqyosda fikrlash va chegaralar bo‘ylab hamkorlikda ishlash qobiliyatini oshirishi mumkin.

8. Axloqiy mulohazalar innovatsion fikrlashni tarbiyalash bilan birlashtirilishi kerak. Yoshlar o‘zlarining innovatsion g‘oyalari jamiyat va atrof-muhitga ijobiy hissa qo‘shishini ta’minlash uchun ijtimoiy mas’uliyat hissini, axloqiy qarorlar qabul qilish va barqaror amaliyotni rivojlantirishlari kerak.

9. Gender tengligi va inklyuzivlik yoshlarda innovatsion fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Gender tarafdorliklarini bartaraf etish va barcha uchun teng imkoniyatlar yaratish, innovatsion jarayonda turli nuqtai nazarlar va ovozlari ifodalanishini ta’minlashga harakat qilish kerak.

10. Uzlüksiz umrbod ta’lim va kasbiy rivojlanish texnologiya va globallashuvning jadal rivojlanishi bilan hamnafas bo‘lish uchun zarurdir. Yoshlarni o‘qitish tafakkurini qabul qilishga va o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashish va innovatsion bo‘lib qolish uchun doimiy o‘rganishga jalb qilish kerak.

11. Davlat-xususiy sheriklik yoshlarda innovatsion tafakkurni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ta’lim muassasalari, sanoat va davlat tuzilmalari o‘rtasidagi hamkorlik yosh innovatorlar uchun resurslar, murabbiylik va real imkoniyatlarni taqdim etishi mumkin.

12. Innovatsion fikrlash ta'limini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish uchun siyosat asoslarini ishlab chiqish kerak. Bu mablag' ajratish, innovatsion markazlar va inkubatorlar tashkil etish, yoshlar o'rtasida innovatsiya va tadbirkorlikni rag'batlantiruvchi siyosatni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

13. Innovatsion fikrlash ko'nikmalarini o'lchash va baholash taraqqiyotni kuzatish va yaxshilash uchun yo'nalishlarni aniqlash uchun ta'lim baholashlariga kiritilishi kerak. Bu yoshlarning innovatsion qobiliyatini rivojlantirishda ta'lim sohasidagi sa'y-harakatlar samarali bo'lishini ta'minlashga yordam beradi.

Ushbu xulosalar globallashuv sharoitida yoshlar o'rtasida innovatsion fikrlashni rivojlantirish muhimligini ta'kidlab, ularning innovatsion mutafakkir sifatida rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan turli omillar va yondashuvlar haqida tushuncha beradi.

№	Taklif	Tavsiyalar
1	Globallashuv sharoitida yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirishning qadriyatli huquqiy, tashkiliy, ta'limiy va moddiy-iqtisodiy jihatlari etarli darajada tashkil etilishi zarur. Buning uchun:	uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayoniga innovatsiyalarni tadbqiq etishda milliy qadriyatlar yetakchi va dominant bo'lishi kerak globallashuv sharoitida "ommaviy madaniyat" hurujlaridan milliy madaniyatimizni saqlab qolishga xizmat qiladigan innovatsion amaliy tadbirlar tizimini ishlab chiqish va uni hayotga qo'llab borish joiz fan va ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini hozirgi zamon talablariga javob beradigan darajaga olib chiqishni ta'minlash milliy birlikka salbiy ta'sir qiluvchi mahalliy mahdudlik, urug'-aymoqchilik, poraxo'rlilik va tanish bilishchilikning oldini olishga xizmat qiluvchi qisqa videoroliklarni internet tarmoqlariga joylashtirish lozim; yoshlarning jamiyat taraqqiyotidagi faoliyatlariga yo'l ochish va uni ta'minlash uchun ularning o'zlaridagi faollik, siyosiy va iqtisodiy islohotlar jarayonlariga kamarbastalik, islohotlarga ishonch, demokratik qadriyatlarning abadiyligiga suyanish fazilatlarini tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.
2	Ta'lim jarayonini inson faoliyatining innovatsion qismiga aylantirish zarur. Buning uchun:	ta'lim jamiyat manfaatlariga mos kelishi, manfaatning ta'lim yo'nalishini belgilashiga erishish ta'lim oluvchining innovatsion qobiliyatini o'stirish va takomillashtirishga qaratilgan innovatsion infrastrukturani OTMda yaratish, ishga tushirish ta'lim jarayoni "obyekt – obyekt", "obyekt – subyekt", "subyekt – subyekt" munosabatlari dialektik va sinergetik tarzda kechishiga erishish ta'lim beruvchining kasbiy sifatlari, yangilik yaratish, ijodkorlik, tegishli ta'lim yo'nalishidagi innovatsionlarni o'zlashtirganligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi savodxonligi, chet tillarini o'zlashtirishi

		<p>monitoringini qilish</p> <p>ta'lim muassasalari doirasida "Yosh innovatsion tadqiqotchilar" ijodiy guruhlari (o'quv maskani, ishlab chiqarish va servis xizmati va b.) faoliyatini yo'lga qo'yish</p>
3	<p>Ta'lim tizimi doirasida "Innovatsion shaxs-mamlakatimiz taraqqiyotining kafolati" dasturi ishlab chiqilishi va bu dastur ma'naviy tarbiyaning kontseptual asos vazifasini o'tashi zarur. Buning uchun:</p>	<p>taraqqiy etgan mamlakatlarning innovatsion strategik modellari, "innovatsion shaxs"lari hayoti, faoliyatini o'zlashtirishga qaratilgan tanlov fanlari, o'quv kurslarini shakllantirish va shaxsni rivojlantirishga qaratilgan reproduktiv metodlar xususiyatiga ega dasturlardan foydalanish</p> <p>pedagogik innovatsiyalarning didaktik imkoniyatlaridan kelib chiqib ta'lim tizimi va jarayonini rivojlantirib borish</p> <p>yoshlarning qobiliyatini namoyon qilish uchun sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan besh muhim tashabbus doirasini kengaytirish (innovatsion ruknlarda ko'rik-tanlov, innovatsion yarmarkalar, konkurslar va intellekt-shoular ta'lim muassalarida muntazam o'tkazish)</p> <p>ta'lim tizimi doirasida innovatsion tafakkurdan foydalanish globallashib borayotgan dunyoda ta'lim maqsadlariga erishish va o'quvchilarni kamol toptirish</p> <p>ijtimoiy fanlarni o'qitishda innovatsion tafakkurdan foydalanish globallashuv sharoitida sifatli ta'limni ta'minlashda muhim omil bo'lmoqda. Bu o'qituvchilarga o'qitish usullarini diversifikatsiya qilish, o'rganishni yanada qiziqarli va samarali qilish va talabalarni tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli moslashishga tayyorlash</p> <p>oila va ta'lim muhitidagi "begonalik", "uzilish"ga barham berishning aniq rejalari asosida ta'lim oluvchi shaxsidagi qobiliyani ilfash va hamkorlikda rivojlantirish dasturiga ega bo'lish</p>
4	<p>Jahon ilmiy falsafiy adabiyotlarida tan olingan, ko'p asrlar davomida kerakligicha ta'riflangan, tavsiflangan va ahamiyati isbotlangan falsafa kategoriyalari va qonuniyatlarini o'rganish yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirishga qodir fenomendir. Buning uchun:</p>	<p>Falsafa – bu dunyoqarashdir. Dunyoqarashimiz mohiyati metodologiyamizga bog'liq. Metodologiyaning mohiyati falsafadir. Dunyoga, olamga qarash bir xil emas, har bir shaxs o'z hohishi va qiziqishi bilan o'z tamoyiliga ega bo'lishi, asosan, subyektivizmga bo'liq holda hal qilinadi. qanday dunyoqarashlar innovatsion, pragmatik xususiyatga egaligi tahlilida falsafa chuqur yondashadi. shuning uchun mazkur fan o'quv soatlarini 65-70 foizini falsafa qonunlari va kategoriyalariga ajratish;</p> <p>bilish falsafasi, fikrlash, tushuntirish, tadqiqot, intellekt, ijod, qonuniyat kabi masalalar chuqur o'rgatilishiga e'tibor berish</p>

5.	Yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirish uchun iste'dodlarni ko'rsatish, tanishish va tanishtirish kerak. Buning uchun:	oliy ta'lim xududida va talabalar turar joylarida radio va telemarkaz tashkil qilish, maqsadli eshittirish va ko'rsatuvlar uyushtirish
		oliy ta'limda ta'lim, fan, ishlab chiqarish va innovatsion ijod muhiti yuzaga kelishi respublika va xorij institutlari olimlari, magistr va talabalari bilan muntazam, maqsadli o'rnatilgan aloqalarga ham bog'liq

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi metodik vazifalarni muvafaqqiyatli hal etish maqsadga muvofiqdir:

Metodik vazifalar	
<p>Rivojlangan mamlakatlardagi ta'lim tizimlari ko'pincha o'quv tajribasini oshirish va talabalarni zamonaviy dunyo muammolariga tayyorlashga qaratilgan turli innovatsion jihatlarni namoyish etadi.</p> <p>Rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimlarida ko'rilgan ba'zi muhim innovatsion jihatlarni o'rganish: Bular...</p>	<p><i>Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishga e'tibor:</i> rivojlangan mamlakatlar talabalarda tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor beradi. Asosiy e'tibor o'quvchilarni axborotni tahlil qilishga, ijodiy fikrlashga va olgan bilimlarini real vaziyatlarda qo'llashga undashga qaratilgan.</p> <p><i>Texnologiya integratsiyasi:</i> rivojlangan mamlakatlardagi ta'lim tizimlari ko'pincha texnologiyani sinflarda keng qamrab oladi. Bunga interfaol doskalar, planshetlar, onlayn o'quv platformalari va ta'lim va ta'lim jarayonlarini yaxshilash uchun ta'lim dasturlaridan foydalanish kiradi. Texnologiya integratsiyasi qiziqarli o'quv muhitini yaratishga yordam beradi va talabalarni raqamli davrga tayyorlaydi.</p> <p><i>Shaxsiylashtirilgan ta'lim:</i> ko'pgina rivojlangan mamlakatlar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish uchun shaxsiylashtirilgan ta'lim usullarini o'rganmoqda. Bu o'qitish usullari, mazmuni va tezligini o'quvchilarning o'rganish uslublari, qobiliyatlari va qiziqishlariga moslashtirishni o'z ichiga oladi. Shaxsiylashtirilgan ta'lim o'quvchilarga o'z ta'limini egallashga va o'z sur'atlarida rivojlanishga imkon beradi.</p> <p><i>Loyihaga asoslangan ta'lim:</i> loyihaviy ta'lim rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimlarida ommalashib bormoqda. Bu talabalarni real loyihalar ustida ishlashni o'z ichiga oladi, ular o'z bilimlarini qo'llaydilar, tengdoshlari bilan hamkorlik qiladilar va jamoada ishlash, muammolarni hal qilish va muloqot qilish kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantiradilar.</p> <p><i>STEAM Education:</i> fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika (STEAM) ta'limi bu fanlarni yaxlit</p>

	<p>o'quv dasturiga birlashtirgan innovatsion yondashuvdir. Bu amaliy, tajribali o'rganish, ijodkorlikni, innovatsiyalarni va ko'p tarmoqli fikrlashni rivojlantirishga urg'u beradi.</p> <p><i>Moslashuvchan ta'lim maydonlari:</i> rivojlangan mamlakatlar moslashuvchan o'quv joylarini yaratish uchun an'anaviy sinf xonalarini qayta loyihalashtirmoqda. Ushbu bo'shliqlar hamkorlikda ishlash, amaliy mashg'ulotlar va moslashtirilgan o'tirish tartibini o'tkazish imkonini beradi. Moslashuvchan o'quv joylari ijodkorlikni, hamkorlikni va talabalarning faol ishtirokini rag'batlantiradi.</p> <p><i>Yumshoq ko'nikmalarga urg'u berish:</i> rivojlangan mamlakatlar akademik bilimlardan tashqari, muloqot, jamoaviy ish, moslashuvchanlik va yetakchilik kabi yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirish muhimligini tan oladilar. Ta'lim tizimlari darsdan tashqari mashg'ulotlar, loyihaga asoslangan ta'lim va tajribaviy o'rganish orqali ushbu ko'nikmalarni oshirish imkoniyatlarini birlashtiradi.</p> <p><i>Farovonlikka e'tibor:</i> rivojlangan mamlakatlar ta'limga yaxlit yondashuvni ilgari surish orqali talabalar farovonligini birinchi o'ringa qo'yadilar. Bunga ruhiy salomatlik masalasini hal qilish, jismoniy faollikni oshirish, maslahat xizmatlaridan foydalanishni ta'minlash hamda qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv maktab muhitini yaratish kiradi.</p> <p><i>Global istiqbol va madaniy kompetentsiya:</i> rivojlangan mamlakatlardagi ta'lim tizimlari ko'pincha o'z o'quv dasturlariga global istiqbollari va madaniy kompetentsiyalarni kiritadi. Bu talabalarga turli madaniyatlar, global muammolarni tushunish va qadrlashni rivojlantirishga yordam beradi va hamdardlik va ochiq fikrni rivojlantirishga yordam beradi.</p> <p><i>Uzluksiz ta'lim:</i> rivojlangan mamlakatlar umrbod ta'limning muhimligini tan oladilar va an'anaviy maktab ta'limidan tashqari uzluksiz ta'lim uchun imkoniyatlar taklif qiladilar. Bunga kasbiy ta'lim dasturlari, kattalar uchun ta'lim va hayot davomida odamlarning malakasini oshirish va qayta ko'nikmalarini oshirish tashabbuslari kiradi.</p> <p>Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu innovatsion jihatlar ko'plab rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimlarida mavjud bo'lsa-da, har bir mamlakatda turlicha va o'ziga xos yondashuvlar bo'lishi mumkin.</p>
Boshlang'ich va o'rta ta'limda o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish,	Natijada o'quvchilarni qamrab olish ko'rsatkichlari yaxshilanadi, maktablar infratuzilmasi yangilanadi. Bilim almashish va tadqiqot imkoniyatlarini yaxshilash

<p>darsliklarni yangilash, o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish bo'yicha ishlar olib borish.</p>	<p>maqsadida xorijiy universitetlar bilan hamkorlik yo'lga qo'yiladi. Mehnat bozori talablarini qondirish uchun kasb-hunar va texnik ta'limni rivojlantirishga ham e'tibor qaratiladi. O'zbekistondagi o'quv dasturlari xalqaro standartlarga moslashish, tanqidiy fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish maqsadida qayta ko'rib chiqish va o'qitishning zamonaviy uslub va texnologiyalarini joriy etish borasidagi ishlarni tizimli amalga oshirish lozim.</p>
<p>Mamlakat qadimiy Ipak yo'li chorrahasida joylashgan bo'lib, turli sivilizatsiyalar o'rtasida g'oyalar, e'tiqodlar va diniy urf-odatlar almashinuvini ta'minlagan va bunda ma'lum metodologik xususiyatlar yuzaga kelgan. Jumladan, islom falsafasi masalasida. Islom falsafasi islom olamida, birinchi navbatda, o'rta asrlarda paydo bo'lgan falsafiy an'analarni nazarda tutadi. U borliqning turli tomonlarini, bilimlarni, axloqni, e'tiqod va aql o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi keng falsafiy g'oyalar va munozaralarni o'z ichiga oladi. Islom falsafasi tarixiy bosqichlarda turli rakuslarda ko'rib chiqish talab etiladi. Masalan, ilk o'rta asrlar islom falsafasini o'rganish tizimli va fanlararo yondashuvni talab qiladi. Bu davrda islom falsafasini o'rganish uchun tavsiya etilgan metodologiya:</p>	<p>- <i>tarixiy kontekst bilan tanishish</i>: ilk o'rta asrlarda islom olamidagi tarixiy va madaniy o'zgarishlar, jumladan, islom imperiyasining yuksalishi va kengayishi, siyosiy o'zgarishlar va ijtimoiy sharoitlar haqida umumiy tushunchaga ega bo'lish;</p> <p>- <i>intellektual muhitni o'rganish</i>: Bag'dod, Qohira va Kordova kabi asosiy ilm markazlari hamda islom falsafasi rivojiga hissa qo'shgan olimlarni o'rganib, o'sha davrning intellektual muhitini tadqiq etish. Turli intellektual an'analarning, jumladan, ellinistik falsafa, neoplatonizm, aristotelizm, fors va hind tafakkurining ta'sirini o'rganish;</p> <p>- <i>asosiy manbalarni o'rganish</i>: Al-Kindiy, Al-Forobiy, Ibn Sino (Avitsenna), Ibn Rushd (Averroes) kabi ilk o'rta asrlarning nufuzli islom faylasuflari tomonidan yozilgan birlamchi manbalarni o'qish va tahlil qilish. Ularning falsafiy asarlarida yunon falsafiy matnlariga sharhlarini, shuningdek, metafizika, etika, gnoseologiya va siyosiy falsafa kabi turli sohalarga qo'shgan asl hissalarini ko'rib chiqish.</p>
<p>Komil avlod tarbiyasida ma'naviy merosning o'rni murakkab va serqirra mavzudir. Ma'naviy meros deganda ma'lum bir ma'naviy yoki diniy an'ananing to'plangan donoligi,</p>	<p>- <i>qadriyatlar va axloq</i>: ma'naviy meros axloq va axloqiy rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratadi. U rahmshafqat, halollik, hamdardlik, o'zini va boshqalarni hurmat qilish kabi qadriyatlarni beradi. Bu qadriyatlarni ta'limga singdirish orqali yoshlarda ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy qarorlar qabul qilish, adolat va adolatga sadoqat hissini tarbiyalash mumkin;</p>

<p>qadriyatlari, e'tiqodlari va amaliyotlari tushuniladi. Ma'naviy meros ta'limga kiritilsa, shaxs va ular hissa qo'shayotgan jamiyat taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu erda ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan ba'zi asosiy jihatlar:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ma'no va maqsad</i>: ko'pgina ma'naviy an'analar mavjudlik maqsadi, voqelik tabiati va ma'no izlash kabi hayotning asosiy masalalari haqida tushuncha beradi. Ma'naviy ta'limotlarni ta'limga integratsiyalash yoshlarga ushbu ekzistensial savollarni o'rganishga, o'z maqsadlarini topishga va hayotga kengroq nuqtai nazarni rivojlantirishga yordam beradi; - <i>ichki farovonlik va chidamlilik</i>: ma'naviy meros ko'pincha meditatsiya, diqqat va o'z-o'zini aks ettirish kabi amaliyotlarga urg'u beradi, bu esa ichki farovonlik va hissiy barqarorlikni oshiradi. Ushbu amaliyotlarni ta'limga kiritish o'quvchilarga ongni rivojlantirishga, stressni boshqarishga, hissiy aqlni rivojlantirishga va ularning umumiy farovonligini oshirishga yordam beradi; - <i>o'zaro bog'liqlik va global fuqarolik</i>: ko'pgina ma'naviy an'analar barcha tirik mavjudotlarning o'zaro bog'liqligini va rahm-shafqat va adolatning muhimligini ta'kidlaydi. Ma'naviy merosni ta'limga integratsiyalash orqali yoshlarda turli madaniyatlar, dinlar va ekotizimlarning umumiy insoniyligi va o'zaro bog'liqligini anglagan holda global fuqarolik tuyg'usini rivojlantirish mumkin. Bu hurmat, hamdardlik va ijtimoiy va ekologik adolatga sodiqlikni rivojlantirishi mumkin; - <i>qadriyatlarga asoslangan ta'lim</i>: ma'naviy meros ko'pincha halollik, hurmat, bag'rikenglik, kamtarlik va boshqalarga xizmat qilish kabi qadriyatlarni 'z ichiga oladi. Bu qadriyatlarni ta'limga singdirish ijtimoiy totuvlik, hamkorlik va barqaror taraqqiyot muhimligini anglaydigan fazilatli va mas'uliyatli avlodni kamol toptirishga xizmat qilishi mumkin; - <i>tanqidiy fikrlash va izlanish</i>: ma'naviy merosni akademik nuqtai nazardan o'rganish, tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va savol berishni rag'batlantirish mumkin. Turli diniy va falsafiy an'analarni o'rganuvchi ta'lim o'quvchilarda keng dunyoqarash, xilma-xillikka hurmat, konstruktiv muloqot va empatik tushunish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.
---	---

MUNDARIJA
СОДЕРЖАНИЕ
TABLE OF CONTENTS

SO‘Z BOSHI..... 3

**1- SHO‘BA: GLOBALLASHUV SHAROITIDA INNOVATSION
TAFAKKURNING AHAMIYATI
АКТУАЛЬНОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ
THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE THINKING IN THE CONTEXT OF
GLOBALIZATION**

1. *Mahmudov R.* Yangi O‘zbekiston – uchinchi renessans davrida ijtimoiy tafakkurni rivojlantirish muammolari (*O‘zbekiston, GulDU*)..... 5

2. *Хошимова Ш.Ф., Тагиров Н.* Актуальность инновационного мышления в условиях глобализации (*Таджикистан*)..... 7

3. *Туленова К.Ж.* Формирование инновационного мышления в системе образования (*Узбекистан*)..... 11

4. *Pardayev A., Aralov J.* Globallashuv sharoitida innovatsion tafakkurning ahamiyati (*O‘zbekiston, Jizzax davlat pedagogika universiteti*)..... 15

5. *Туленбаева А.К., Темирбекова А.К.* Формирование мировоззренческих позиций в условиях глобализации (*Казахстан*)..... 18

6. *Qodirov B.* Inson tafakkuri rivojida innovatsion islohotlarning o‘rni (*O‘zbekiston*)..... 23

7. *Әбіш З.С., Қажымұратова Г.Т.* Социально - философский анализ духовности и модернизация общественного сознания (*Казахстан*)..... 25

8. *Zaripov L.R.* Kredit-modul tizimi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda modulli ta’limning ahamiyati (*O‘zbekiston*)..... 30

9. *Toshboyev B.E.* Globallashuv sharoitida maishiy hayotni modernizatsiyalash va unga innovatsiyalarni tadbiq etishning ijtimoiy ahamiyati (*O‘zbekiston, Jizzax DPU*).... 35

10. *Isoxonova F.A.* Globallashuv davrida yoshlar ma’naviy barqarorligini ta’minlashning ijtimoiy-psixologik omillari (*O‘zbekiston, O‘zMU Jizzax filiali*)..... 40

11. *Tangirov N.A.* Fan rivojida global evolyusionizm tamoyilining ahamiyati (*O‘zbekiston, Jizzax DPU*)..... 43

12. *Mahkamov Q.O.* Globallashuv sharoitida tarixiy tafakkurning ijtimoiy ahamiyati (*O‘zbekiston, NamDU*)..... 48

13. *Sayidov M.N.* Globallashuv davrida g‘ayri axloqiy tahdidlarning namoyon bo‘lish shakllari (*O‘zbekiston, Jizzax DPU*)..... 51

14. *Qushbayev F.Q.* Globallashuv sharoitida yoshlar tafakkuri rivojida diniy qadriyatlarni o‘rganishning ahamiyati (*O‘zbekiston, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi*)..... 57

15. *Kasimova Z.R.* Mehnat munosabatlarida ayollar kamsitilishini bartaraf etishning

innovatsion yechimlariga oid ayrim mulohazalar (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	61
16. Ahmedov I.N. Inson tafakkurini rivojlantirishda milliy o'zlikni anglashning ahamiyati (<i>O'zbekiston</i>).....	65
17. Kurbanov Sh.K. Dynamics of changes in youth policy in Uzbekistan (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	68

**2-SHO'BA: INNOVATSION TAFAKKUR VA KREATIV
QOBILIYATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY
XUSUSIYATLARI
СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ И
ТВОРЧЕСКОЙ СПОСОБНОСТИ
SOCIO-PHILOSOPHICAL FEATURES OF INNOVATIVE THINKING
AND CREATIVE ABILITY FORMATION**

18. Tashmetov T.X. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda g'oyaviy immunitetni kuchaytirishning strategiyasi (<i>O'zbekiston, Chirchiq DPU</i>).....	73
19. Наумова Е.Г. Роль нематериального культурного наследия в воспитании инновационного мышления молодёжи (<i>Республика Беларусь</i>).....	77
20. Осербаев Е.Н., Божбанбаев Б.М. Qozoq madaniyati kontekstida gumanistik axloqning qadriyatlarini (<i>Qozog'iston</i>).....	80
21. Mavlyanov U.N. Madaniy globallashuv va kommunikatsiya (<i>O'zbekiston, GulDU</i>).....	90
22. Turaev A.S. The role of the socio-cultural factor in political-ideological processes (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	93
23. Ismoilov S.T. Tasavvufona bag'rikenglik innovatsion tafakkur mezoni (<i>O'zbekiston, GulDU</i>).....	97
24. Ahmedov I. Sifatli ta'lim muhitini yaratish orqali yoshlarda kreativ-innovatsion fikrlashga yo'naltirishning ahamiyati.....	101
25. Ashurov M.Sh. Shaxsni tarbiyalashda aksiologik yondashuvlar muhim tarkibiy qism sifatida (<i>O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti</i>).....	103
26. Ashirmatov H.X. Nanoborliq – nanotexnologiyalarning ontologik manbai va uning sinergetik tabiati (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	107
27. Turopov Y.Sh. Shaxsning innovatsion tipi va uning shakllanish xususiyatlari (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	112
28. Mirsaidov M. Yoshlarda innovatsion salohiyatni oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalarni o'rni (<i>O'zbekiston</i>).....	115
29. Normatov S.A. “Shaxs” va “muloqot madaniyati” tushunchalarining mazmun-mohiyati (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	120
30. Pardayeva S. Oilada ona va farzand munosabatlarida tarbiyaning o'rni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	124
31. Toshmirzayev H.R. Abdurauf Fitratning “Oila yoki oilani boshqarish tartiblari”	127

asarining uzluksiz ma'naviy tarbiyadagi o'rni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	
32. Xalmatova D.V. Insonda mehr-muhabbat tuyg'usini shakllantirishda ijtimoiy muhitning o'rni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	129
33. G'oziyev Z. So'fi Olloyor qarashlarida komil inson timsoli (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	131
34. Otabayev I. Ta'lim tizimida tarixiy xotirani shakllantirishning ijtimoiy omillari (<i>O'zbekiston, mustaqil tadqiqotchi</i>).....	135
35. Umarqulov D.S. Jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy jarayonlarga sinergetik yondashish (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	141
36. Maxmudboyev B.T. Shaxs va jamiyatning axborot xavfsizligi madaniyatini yuksaltirishning siyosiy xussiyatlari (<i>O'zbekiston, GulDU</i>).....	145
37. Barakayev L. Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning ma'naviy- ma'rifiy jihatlari (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	148
38. Maxmudboyeva D.U. Turkiy xalqlarning gender tarixidagi o'ziga xosliklar (<i>O'zbekiston, Guliston davlat universiteti</i>).....	150
39. G'afforov R.B. Yoshlarning bo'sh vaqtini tashkil etishda besh muhim tashabbusning ahamiyati (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	153
40. Mirzayev Sh. Imom al Buxoriyning "Al adab al mufrad" asarining uzluksiz ma'naviy tarbiya tizimidagi o'rni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	154

**3-SHO'BA: TA'LIM SIFATI – INNOVATSION TAFAKKUR TARZINING
ASOSI
КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ – ОСНОВА ИННОВАЦИОННОГО
МЫШЛЕНИЯ
THE QUALITY OF EDUCATION IS THE BASIS OF INNOVATIVE
THINKING**

41. Мария Ю.Е., Карина А.О. Дистанционное обучение и эмоциональное состояние студентов (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	157
42. Saitkasimov A. Ta'lim tizimini innovatsion rivojlantirish ijtimoiy taraqqiyot mezoni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	160
43. Ergasheva M.P. Zamonaviy ta'lim va uni rivojlantirishda ayollarning tutgan o'rni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	164
44. Туленова Г.Ж. Внедрение модели инновационного образования в условиях модернизации (<i>O'zbekiston</i>).....	168
45. Sodirjonov M.M. Inson kapitali rivojlanishida zamonaviy ta'lim: ijtimoiy hamkorlik, o'zaro aloqadorlik dialektikasi sifatida (<i>O'zbekiston</i>).....	171
46. Abdulazizov A.H. Mutolaa madaniyatini rivojlantirish - innovatsion tafakkurni shakllantirishning asosi sifatida (<i>O'zbekiston, NamDU</i>).....	176
47. Hoshimxonov M. Mashrab tavallud topgan makon "Namangan" toponimiyasining etimologiyasi (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	182
48. Homidov A.A. Ta'lim tizimida metodlar va innovatsion texnologiyalardan	187

foydalanish samaradorligi (<i>Tojikiston</i>).....	
49. Рябычина О.П. Роль студенческого конструкторского бюро в повышении качества образования (<i>Республика Беларусь</i>).....	192
50. Наумов Д.И., Тураев А.С. Роль поликультурной образовательной среды в развитии инновационного мышления студенческой молодежи (<i>Республика Беларусь, Узбекистан, ДзГПУ</i>).....	194
51. Mirkamilova Z.M. O‘zbekistonda sifatli ta’lim: muammo va yechimlar (<i>O‘zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	198
52. Tangirberdiev Sh.G. Globallashuv sharoitida til va madaniyat aloqadorligi (<i>O‘zbekiston, Guliston davlat unviersiteti</i>).....	202
53. Xudanova Sh. N. Nemis tilida kommunikativ til ko’nikmalarini kreativ yondashuv asosida shakllantirish (<i>O‘zbekiston, Chirchiq DPU</i>).....	205
54. Ibraximov A. Ma’naviy tadbirlar va etnopedagogika millat tarbiyasining muhim vositalari sifatida (<i>O‘zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	209
55. Джураева Л.Р. К качественному образованию через развитие критического мышления (<i>O‘zbekiston</i>).....	213
56. Dangalov S.M., To‘rayeva J.S. Ko‘zi ojiz bolalarni savodga o‘rgatish metodikasi (<i>O‘zbekiston, Chirchiq DPU</i>).....	217
57. Boltayev A. “Avesto” Maraziy Osiyo xalqlari ma’naviyatini o‘rganishda qadimiy manba (<i>O‘zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	221

**4-SHO‘BA: MAMLUKATIMIZ TA’LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR VA
RIVOJLANGAN DAVLATLAR TA’LIM TIZIMLARINING
INNOVATSION JIHATLARI**

**РЕФОРМИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ СТРАНЫ И
ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМ ОБРАЗОВАНИЯ
ВЕДУЩИХ РАЗВИТЫХ ГОСУДАРСТВ
REFORMS IN THE EDUCATION
SYSTEM OF OUR COUNTRY AND INNOVATIVE ASPECTS OF THE
EDUCATION SYSTEMS OF DEVELOPED COUNTRIES**

58. Ochilova B.M., Xonto‘rayev B.A. Zamonaviy ta’limning uslubiy asoslari (<i>O‘zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	226
59. Наумов Д.И. Воспитание студенческой молодежи в контексте дигитализации социальной памяти: философский аспект (<i>Республика Беларусь</i>).....	234
60. Hoshimxonov M. Boborahim Mashrab borgan va ziyorat qilgan qadamjolar (<i>O‘zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	238
61. Ryabychina O.P., Zhuravlev V.A. The impact of digital transformation on education in the higher education system (<i>Республика Беларусь</i>).....	243
62. Mikhnevich S.Yu., Senkevich A.Yu., Skavarodka M.V. Digital technologies as a factor of higher education modernization (<i>Республика Беларусь</i>).....	245
63. Mamatqulov F., Abdurahmonov A. Ilk o‘rta asrlarda islom falsafasini o‘rganishning yangi metodologiyasi (<i>O‘zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	248

64. Nabiyev M.J. Pedagogik oliy ta'lim muassalarida o'quv-pedagogik amaliyotini sifatli tashkil etish: muammo va yechimlari (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	252
65. Aliyev M.T. Ta'lim tizimida inson resursidan ratsional foydalanishga doir zamonaviy yondashuvlar (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	256
66. Xonto'rayev N.A. Erkin kurash sport turida kuch jismoniy sifati (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	261
67. Rahmatullayev S. Fan va ta'lim integratsiyasiga doir ilg'or xorijiy davlatlar tajribalari tahlili (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	265
68. Tuyg'unova D.X. Ma'naviy merosning barkamol avlod tarbiyasidagi o'rni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	270
69. Xolmirzayeva M.M. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning inson va jamiyat hayotida o'rni (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	272
70. Mo'minjonova U.X. Zamonaviy sharoitda O'zbekistonda yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyasi masalasidagi islohatlar (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	276

**5-SHO'BA: ZAMONAVIY JAMIYATDA RAQAMLI IJTIMOIYLASHUV VA
MEDIAKOMPETENTLIK
ЦИФРОВАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ И МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТЬ
В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ
DIGITAL SOCIALIZATION AND MEDIA COMPETENCE
IN MODERN SOCIETY**

71. Xolbekov A., Ibragimov J. Raqamli jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlash muammolari (<i>O'zbekiston, O'zMU</i>).....	280
72. Ефлова М.Ю., Дудочников А.И. Реализация активного избирательного права в режиме онлайн на политических выборах в России (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	285
73. Amonlayev A.X. Globallashuv sharoitida talabalar mediakompetetligini rivojlantirish masalalari (<i>O'zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	290
74. Фурсова В.В. Изучение цифровой социализации в российском обществе: социологический аспект (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	294
75. Смирнова Ю.Д., Хамидов Е.Н. Киберсуфизм (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	298
76. Лунатова А.В. Влияние социальных сетей на цифровую социализацию молодежи (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	303
77. Максимова О.А., Нагматуллина Л.К. Цифровое пространство как фактор социализации молодежи в информационном обществе (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	306
78. Расулев Э. Инновационная составляющая в научной школе (<i>Узбекистан</i>).....	310
79. Tillavoldiyeva M.X. Ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: mazmuni va mohiyati (<i>O'zbekiston</i>).....	315

80. Акбаешева А.А. Формирование практик здорового образа жизни в современном городском пространстве (на примере г. Казани Республики Татарстан) (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	319
81. Маяковская А.В. Цифровизация повседневности: анализ практик российской молодежи в цифровом пространстве (<i>Республика Татарстан, Россия</i>).....	324
82. Alimnazarov O.M. O‘quvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etishda mediakompetentligini rivojlantirish metodikasi (<i>Ўзбекистон, Termiz muhandislik-texnologiya instituti</i>).....	328
83. Юнусов Л. Цифровая образовательная среда - плацдака для реализации новых информационных профессионально-педагогических компетенций (<i>O‘zbekiston</i>).....	332
84. Kistaubayev S. Amudaryo suvlarining kamayishi Orol fojiasi (<i>O‘zbekiston, Jizzax DPU</i>).....	335
85. Ergashev T.E Axborotlashgan jamiyatda innovatsiya, raqamli ijtimoiylashuv, inson kapitali va uni rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari.....	340
86. Nurtulashev M.J., Tangirov N.A. Globallashuv sharoitida inson ma’naviyatining o‘zgarishi va oqibatlari(<i>O‘zbekiston, Toshkent DPU, Jizzax DPU</i>).....	345
87. Алимов Б.Х., Эргашева М.П. Созидательное двустороннее и многостороннее сотрудничество в центральной азии (на примере Республики Таджикистан и Республики Узбекистан) (<i>Республика Татарстан, Россия, Узбекистан</i>).....	349
88. Isaxonova M. Raqamli iqtisodiyot va uning ijtimoiy taraqqiyotdagi ahamiyati (<i>Samarqand davlat universiteti</i>).....	354
89. Abdullayev T.B Innovatsion tafakkur tarzi ta’lim sifatini oshirish omili.....	357
“Globallashuv sharoitida yoshlar innovatsion tafakkurini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ishi yakuni bo‘yicha xulosa, taklif va tavsiyalar	361

**“GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR INNOVATSION TAFAKKURINI
YUKSALTIRISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY MUAMMOLARI”** mavzusidagi
xalqaro ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari to‘plami
(Jizzax shahri, 2023-yil 7-iyun, O‘zbekiston)

Сборник материалов международной научно-теоретической
конференции на тему
**«СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ»**
(г. Джизак, 7 июня 2023 г., Узбекистан)

Collection of materials of the international scientific-theoretical
conference on the topic
**“SOCIAL-PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF IMPROVING YOUTH INNOVATIVE
THINKING IN GLOBALIZATION”**
(Jizzakh city, June 7, 2023, Uzbekistan)

Muharrir: S.Normammedov
Musahhih: J.Murtozayev
Sahifalovchi: G.Kadirova

Guvohnoma № 14-0003, 30.04.2020
Ofset qog‘ozi. Bosishga ruhsat etildi 01.06.2023
Format A4. Garnitura «Times New Roman».
Shartli bosma taboq 23,62
Adadi 100 nusxa. Buyurtma № 24

JDPU tahririy-nashriyot bo‘limida chop etildi.
130100, Sh.Rashidovshox ko‘chasi, 4-uy
Tel./faks: (+99872) 226-02-93
(+99893) 305-85-00
